FOR KIRKE OG KULTUR

UDGIVET AF

CHRISTOPHER BRUUN OG THV. KLAVENESS

SJETTE BIND



KRISTIANIA

STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG

(TH. STEEN)

1899

Indhold.

KOM, HERRE JESUS, KOM!

Jesus blev født i Betlehem
under det stolte Rom.
Kong Herodes, den skumle blodhund,
skalv, da han hørte derom.

Lod saa dræbe hvert drengebarn
under to aar i Betlehems by.
Ikke dog naadde han barnet Jesus;
englene hjalp ham at fly.

Herodes døde; men Jesus blev stor,
hans ry gik vide om land:
blinde fik syn og døve hørte,
sprang gjorde halte mand.

Syge blev friske, naar Jesus vilde,
den døde steg frem af grav.
Dog synes *det* mig det største under:
nyt hjerte han sine gav.

Gjorde dem glade, som mest vi er det
indunder julekveld;
og den glæden skal evig vare
høit over stjernetjeld.

Han gik gjennem døden paa Golgata
og bar vore synders gru.
Hos sin fader i magt og ære
styrer han verden nu.

Fattig han fødtes i Betlehem,
vor broder, vor bedste ven.
Men naar nøden blir stor paa jorden,
vældig han kommer igjen.

Kommer med englenes sterke hære,
som solen stiger i øst.
Ser vi, at ondskaben vokser paa jorden,
da være dette vor trøst.

End er der mange som kong Herodes,
— tænk paa Armeniens dom! —
men Jesus han skal ha sidste ordet.
Kom, Herre Jesus, kom!

End er der mange, som helst vilde herske
værre end gamle Rom.
Men Jesus han er herrernes herre.
Kom, Herre Jesus, kom!

End er der mange blinde og døve,
det føler saa saart hver from.
Vaagn, og se *gjennem* de truende taager!
Bed: Herre Jesus, kom!

Johannes Brochmann.

KRISTENDOMENS UTVECKLING PÅ NYA TESTAMENTETS GRUND.

Viktor Rydberg och Pontus Wikner[1].

Enhvar som med någon uppmärksamhet följer idéströmningarna inom religiösa kretsar i de protestantiska länderna, skall finna, jemte sträfvandet att öka och konsolidera kyrkornas inflytande och makt, ett behof af att, för renandet och höjandet af kristna läran, återgå till sjelfva urkunderna, sjelfva källorna för kristendomens uppkomst och spridning; ett behof af att lära känna vår guddomlige Mästare och Herre mer personligt och nära, genom att studera hans historia i det nya ljus, senare tiders etnografiska, historiska, litterära och filologiska forskningar kasta öfver hans lefnads förhållanden och lära.

---

[1]) Artikelen ledsages af følgende aabne brev til redaktionen fra forfatteren:

'I «Svensk tidsskrift» för 1893 och 1894 har undertecknad infört tvänne artiklar med titeln: *«Vår kyrkliga indifferentism, dess orsaker och följder»*. Den första af dessa uppsatser framkallade en motartikel af docenten J. A. Eklund; den senare innehöll, jemte fortsättning af ämnet, ett kort genmäle till hrn. Eklund, som i sin uppsats påstår tänkesätten vara så mångskiftande *«att man ej lätt kommer underfund med hvad tidsanden vill»*. Detta medgifves, men undertecknad vidhåller dock sin sats, att det *i omnämnda fall* ingalunda vore svårt att angifva hufvudriktningen af de religiösa meningar, för hvilka frå 1860 och 1870 talen några svenska nationens främsta män ställt sig i spetsen, och säger sig gerna vilja bevisa detta faktum genast, om han ej vore för tillfället hindrad och derför måste tills vidare uppskjuta saken.

Emellertid upphörde «Svensk tidsskrift» med 1895, hvarigenom planen att der införa den tilltänkta uppsatsen omintetgjordes. Deraf min anhållan, att redaktionen för *«For kirke og kultur»* ville i sin tidsskrift lemna plats åt densamma.

Teodor Frid».

Redaktionen imødekommer gjerne denne anmodning, selvfølgelig uden dermed at tage nogetsomhelst parti i striden.

En framstående engelsk teolog, A. M. Fairbairn, som i ett större vetenskapligt verk med titeln: «The place of Christ in modern theology» [1]) utförligt behandlat detta ämne, anställer en jemförelse mellan teologien i början och slutet af vårt århundrade och angifver skilnaden mellan den gamla och nya teologien såsom bestående bland annat deri, att den förra var i första rummet dogmatisk och i andra rummet historisk, men den senare i första rummet historisk och i andra rummet dogmatisk. En jemförelse mellan de båda tidskedenas teologiska litteratur gifver slående exempel på det ändrade förhållandet. I början af seklet innehöll den studerade prestmannens boksamling förnämligast exegetiska, apologetiska och dogmatiska verk, under senaste årtionden hafva dessa fått lemna plats företrädesvis åt historiska arbeten t. ex. skildringar af Jesu lif och samtida, af det israelitiska folkets öden, af biografier öfver apostlarna, främst Paulus, åt afhandlingar i textkritik m. m., samt åt monografier öfver judiska och hedniska lärosatser och skolor; allt bidragande till att skapa en verklighetstrogen bakgrund, mot hvilken tilldragelserna, berättade i våra fyra evangelier, bättre än hittills kunna uppfattas och förstås.

Grundstämningen i den moderna teologien skulle kunna betecknas som en ny känsla för Kristus. Vi stå så att säga «ansigte mot ansigte med den historiska Kristus». Vi känna nu för tiden mer för honom i vår teologi, emedan vi känna honom närmare och bättre genom historien. Man kan utan öfverdrift säga, att hans person nu är fullständigare studerad och mera känd än under någon föregående period af den kristna äran, om man undantager den första apostoliska tiden».

Så skrifver en af Englands främsta nu lefvande teologer.

Om den historiska riktningens allmänhet och styrka inom teologien i Tyskland skal i det följande talas.

* * *

Med en ej ringa grad af tillfredsställd nationalkänsla finner den svenske man, som studerar Pontus Wikners och Viktor Rydbergs skrifter, att dessa våra framstående landsmän utan impulser från utlandet, blott dertill föranledda af sjelfständiga studier och omgifvande tidsförhållanden, varit bland de första, som hos oss

---

[1]) Anmäld i «Stockholms Dagblad».

beträdt just den bana, hvilken *la force des choses* med oemotståndlig makt anvisar åt den nutida teologien för kristendomens vidare utveckling. Båda vända åter till vår religions äldsta urkund, dess egentliga källskrift, för att der i vår tids nya belysning söka lära bättre känna och förstå honom, som är ursprunget och upphofvet till det andliga ljus, som bäst förmått upplysa lifvets och dödens hemligheter och skänka lifskraft och helsa åt menniskans andliga förmögenheter, honom, hvars lära utgör grundvalen för vår civilisation, hvilken oaktadt alla sina brister dock bättre motsvarar mensklighetens ideal än någon hittills känd kultur. Båda författarne hänvisa sina landsmän till denna källa, och båda räcka dem af den helsodryck, de sjelfva der hemtat. Den ene mer med hjertats, den andre mer med tankens snille tala öfvertygelsens språk, och deras röster hafva trängt till tusenden. *Tankar och frågor inför Menniskones son»* är i sjelfva verket en kärlekens och hängifvenhetens fråga: hvem är Du min älskade Frälsare och Herre? Boken är ett uttryck för Wikners behof af att lära känna bättre för att älska högre. «*Bibelns lära om Kristus*» uttrycker den nutida tänkarens och vetenskapsmannens sträfvan att sjelf uppdaga och åt andra meddela sannare historiska upplysningar rörande föremålet för deras tro och dyrkan.

En djupgående öfverensstämmelse råder också mellan dessa båda hvarandra dock så olika bibelforskare. Samma brist på öfverensstämmelse, som Viktor Rydberg anmärker mellan bibelns lära och vissa gängse meningar inom kyrkan, påpekas äfven af Pontus Wikner. Medan Rydberg förnämligast sysselsätter sig med den historiska utvecklingen af Messias-idéen [1]) och med bibelns ordalydelse, och söker visa, att denna i några henseenden är stridande mot trosläran, sådan hon vanligen predikas, betraktar Wikner frågan från en mer resonerande synpunkt och ådagalägger det inre osammanhanget mellan ifrågavarande lärosatser och Nya Testamentets grundåskådning [2]). Befintligheten af de öfverklagade divergenserna bekräftas sålunda af tvänne vittnen, af hvilka det ena

[1]) «Bibelns lära om Kristus» sid. 6. Rydberg framhåller här vigten af att studera Messias-idéens utveckling för en rätt uppfatning af Nya Testamentet.

[2]) Ej så mycket den nya historiskt kritiska bibelforskningen utan ett djupare mer fördomsfritt studium af Nya Testamentet sjelft har föranledt Wikners framträdande.

betraktar saken så att säga utifrån, det andra inifrån, och dock hafva båda kommit till samma resultat. I nedanstående öfversigt af de väsentligaste punkterna, mot hvilka Rydberg och Wikner opponera sig, framstår tydligt denna deras olikhet och de skilda vägar, på hvilka de vandra för att dock mötas vid samma mål.

Hufvudinnehållet af de båda männens ofvannämnda två främsta skrifter kan sägas utgöra ett slags program för den nya tidens kristendom inom många kretsar, i hvilka förenas bildning och kristen tro, tänkande och kristligt lif. De äro nationelle repräsentanter för den nya åskådningen, den «nya tidsandan» sådan den hos oss klarast och kraftigast uppenbarat sig.

Meningen är icke att här gifva en totalöfversigt af de båda författarnes verk utan blott att framhålla de hufvudpunkter, om hvilka båda enas. Viktor Rydberg har i titeln på sin bok: *«Bibelns lära om Kristus»* angifvit det gemensamma föremålet för deras forskningar. Dessas gemensamma resultat framgår af den af begge öppet uttalade öfvertygelsen, att läran om Kristi absoluta guddomsväsen sådan den ofta predikas, står i strid med Nya Testamentets framställning af Kristus och ofta ledt till en om ock omedveten polyteism. I sammanhang härmed och som konseqvens af detta forskningsresultat fordra båda en justering i andlig riktning af den gängse till polyteism lutande uppfattning af den mystiskt dunkla treenighetsdogmen, hvilken i sin nuvarande skarpt uppdragna formulering har till förutsättning ett Kristusbegrepp som omöjligt kan bestå tillsammans med den bibliska d. v. s. den historiske Kristus. En annan följd af dessa studier är förkastandet af den trånga, kontraktmessiga uppfattningen af försoningsläran såsom varande en juridisk akt ledande till dogmen om satisfactio vicaria. Bibelns lära om Kristus nedbryter dessa af många nutida teologer utmönstrade obibliska tankebygnader. Hufvudbeståndsdelen i de båda författarnes arbeten utgöres alltså af bemödanden dels att undantränga och dels att ersätta en förvriden kristologi med den Kristuslära, som hvilar på våra evangelier. Detta senare utgör den väsentliga, den till nydaning ledande delen af bådas arbete.

* * *

Mer än två tredjedelar af Viktor Rydbergs bok upptagas af resonnementer och bibelcitat rörande rätta uppfattningen af Kristi person. Första afdelningen är negativ, är ett bemödande att veder-

lägga skefva föreställningar och tankeslut; senare delen är positiv, uppbyggande. Genom en utförlig framställning af Messias-idéens utveckling hos Judarne intill Jesu tid visar Rydberg den historiska förutsättningen för framträdandet af idealmenniskan, Guds Son, mensklighetens Messias, sådan han skildras i Nya Testamentet. — Pontus Wikner yttrar om samma ämne: «Hvem är Du min Herre Kristus? Du är enligt min öfvertygelse *Guds enfödde Son* (sid. 214)[1]. «Är Du då *Gud eller menniska*»? En föga uppbygglig fråga, «så länge det icke är öfverenskommet, hvad vi böra mena med begreppen Gud och menniska». Gudsbegreppet var på den tid «icke så inskränkt, som det sedan blifvit. I våra dagar tenderar man till att fatta ordet Gud liktydigt med den absoluta personen», hvilken icke kan vara «någon annan än din Fader» (sid. 221). — «Underordnandet af Dig sjelf under honom, hvilken Du sjelf sagt vara större än Du, kan enligt mitt förmenande ej förnekas, och jag kan för min del icke finna densamma frångången i de bibliska skrifter, som handla om Dig. Jag skulle ej heller *för min del* kunna frångå de tvänne synderna af polyteism å ena sidan eller panteism å den andra, om jag i afseende på dig förnekade denna slags subordination» (sid. 217). — «Det yttersta faderskapet tillhör såsom egenskap Gud allena. Jag är derför fullkomligt lugn» för den påstådda faran «att genom en oriktig subordinationslära hafva kommit din eviga ära för när» (sid. 218). «De gamla hafva i all välmening klufvit din person midt itu och på ett mekaniskt sätt sammanfogat de tvänne hälfterna, så att ehuru de försäkras vara förenade oupplösligt, är det dock fullkomligt omöjligt att på en gång behålla begge, om begge hvar för sig skola vara alldeles hvad de äro» (sid. 18). — «Men ett måste jag *för min del* fasthålla, du är icke något dubbelväsen mer än hvar och en är ett dubbelväsen, som jemte det att han får sin plats i tiden, också äger en plats i evigheten. Är du på en gång Gud och menniska, så är du det derigenom, att det menskliga och gudomliga tages i sådan bemärkelse, att de till en del hafva samma sfer, och att det således inom något område kan sägas vara detsamma att vara det ena och att vara det andra» (sid. 222).

Invändingarne mot den oandliga polyteistiska uppfattningen af treenighetsläran äro, som man kunde vänta, hos både Rydberg

[1]) Wikners här citerade yttranden äro hemtade från 1sta uppl. 1872.

och Wikner mera kortfattade och egentligen obehöfliga, enär bibelns lära om Kristus och vissa oandliga läror om treenigheten äro oförenliga, och de senare genom den förra vederläggas. Emellertid ådagalägger Rydberg att flere bibelspråk, på hvilka man grundat läran om treenigheten äro oriktikt tolkade eller missförstådda eller afsigtligt förfalskade. Längre fram anför han bibelspråk rörande den Helige Ande af ett innehåll och i ett sammanhang, som omöjliggör uttryckens användning om ett personligt väsen. Kanske fästes för litet afseende vid de språk, som antyda ett sådant, t. ex. om sändandet af Hugsvalaren, af den Helige Ande. Begreppet person är i vår tid svårare än någonsin att definiera, sedan psykologien och psykiatrien påvisat flere exempel på dubbelväsen, om hvilka man hittills ej haft något begrepp. Emellertid utmynnar mönstringen i en förklaring att «treenighetsläran icke omedelbart är förkunnad i den Heliga Skrift». Att den ej heller förkunnas medelbart, tyckes Rydberg hafva visat genom sin kristologi. Om treenighetsläran är Wikner än fåordigare. Han ådagalägger hur den kan leda antingen till panteism eller til polyteism. Om lärans inkonseqvenser och inre motsägelser yttrar han: «hon hör till det, om hvilket det är svårt att säga hvad hon sagt eller icke sagt, emedan konseqvenserna af ett hennes moment tillbakavisas af en fordran af motsatt art (sid. 77). — Han säger sig väl kunna «förstå huruledes den lättfattade och såsom sann insedda monoteismen kan förmå sina bekännare till att med misstro betrakta detta den gudomliga värdighetens öfverlåtande åt trenne tillställda individualiteter» (sid. 78). Wikner har några vackra ord om hvad de gamle velat uttrycka genom formulerandet af treenighetsläran.

Försoningsdogmen i bemärkelse af satisfactio vicaria beröres ej omedelbart af Viktor Rydberg, endast medelbart genom anförande af åtskilliga bibelställen om Kristi frälsande mission t. ex. språket «Så älskade Gud verlden» etc. Dessa språk borde kanske ökats och skulle dermed gifvit klarare insigt såväl om bibelns försoningslära som dess kristologi. Men mot denna dogm förekommer hos Rydberg ingen direkt polemik. I Wikners skrift deremot utgör bemödandet att utreda läran om försoningen hufvudsak och sammansmälter med längtan och önskan att fullare lära känna och fatta frälsarens person. Wikners bok intager ett hedersrum i vår religiösa litteratur också genom den djupsinniga och varma fram-

ställningen af Kristi försoningsverk. Innerligare har ingen hos oss skildrat den mystiska och frälsande föreningen mellan Kristus och syndaren, som pånyttföder den i öfverträdelser döde och fullbordar försoningsverket. Ingen svensk torde hafva trängt djupare in i detta religionernas sanctuarium. Men också hafva få författare så gripande blottat förvillelsen och grundlösheten af det åskådningssätt, på hvilket teorierna om den ställföreträdande rättfärdigheten hvilar; och dock sker detta blottande på det mest skonsamma sätt. Med kärlekens öfverseende tolkas missförståndet såsom vissa personers behof af yttre bilder och former för att kunna fatta religiösa idéer. «Jag tror», säger Wikner, «att försoningslärans djup blir ganska grundt, då man begär, att det ställföreträdande i ditt lidande och din vandel skall tagas alldeles efter orden. I denna teori — naturligtvis utan deras vetskap, som hylla densamma — gömmer sig en hädisk uppfattning af din Fader och en flack uppfattning af det religiösa förhållandet. Det hädiska ligger deri, att din Fader, som är sjelfva sanningen, skulle räkna ett verk, hvilket icke är af mig utfördt, såsom vore det af mig utfördt, och sålunda lägga en osanning till grund för sitt betraktelse — och handlingssätt» (sid. 89). «Min rättfärdighet kan lika litet öfverflyttas på en annan, eller en annans på mig, som jag f. ex. kan låna en annans lif eller en annan kan låna sig mitt, ja, lika litet som en annan kan blifva jag eller jag en annan» (sid. 91). Vidare säges om samma sak, — fordran på rättfärdighet hos Gud kan ej tillgodoses «genom den lära, enligt hvilken i Guds tillräknande en öfverflyttning skulle ske från mig till Dig af syndens skuld och straff samt från Dig till mig af din lidande och görande lydnad. — Det måste tilses, att Guds egen rättfärdighet icke lider något afbräck, så att min genom Dig vunna rättfärdighet icke blir ett blott abstrakt egenskapsutbyte eller en rollförvexling inför den allvetande och sannfärdige» (sid. 192).

Jemte nitiskt sträfvande att påvisa haltlösheten af dylika teorier framträda hos Wikner ofta en beundransvärd fördragsamhet och förstående medkänsla för sådana personer, som hysa dem. «Ja, jag vill», säger han, «gerna medgifva, att om det finnes en syndare, som icke på annat sätt kan göra sig en föreställning om en fullständig rättfärdiggörelse, än så att han säger: Herren Kristus har *trådt i mitt ställe* i lidande och laguppfyllelse, derför får

ock jag intaga hans plats i afseende på rättfärdighet och barnaskap; så må han gerna få behålla denna barnsliga uppfattning, sålänge han för sitt religiösa medvetande lyckas dölja, att han dermed tillägger sin Gud egenskaper, hvilka med hans väsen stå i mindre god samklang» (sid. 190).

Teorien om satisfactio vicaria drabbas än hårdare af nedanstående anmärkning: den organiska synpunkten «är bortfallen då, när din försoning och den derpå grundade rättfärdiggörelsen betraktas i analogi med en juridisk process, der den oskyldige lider straffet i stället för den skyldige och är rättfärdig i stället för honom. Med denna uppfattning inträder ett godtyckets herravälde, som upphäfver all lag och dermed äfven allt organiskt sammanhang».

En jemförande sammanställning af de båda författarnes kristologi vore af stort intresse och skall tvifvelsutan förr eller senare utföras och dermed gifva vårt folk tillfälle att rätt känna, värdera och uppbyggas af dessa sina tvänne religiösa stormäns dyrbaraste kvarlåtenskap. Utrymmet medgifver ej att här närmare redogöra för det positiva i deras skrifter, det som utgör den oförgängligaste den framtiden omdanande delen.

Det skulle vara ensidigt och orättvist, om man vid framhållandet af Rydbergs och Wikners förtjenster med tystnad förbiginge de förarbeten, som på dåtidens kristligt religiösa område bidragit att utreda och väcka intresse för dessa ämnen. Sjelf nämner Rydberg «den fromme och oförskräckte Ignell» [1]) och den store tänkaren Boström. Hvar och en, som skänkt uppmärksamhet åt dessa tiders religiösa litteratur, har med intresse följt Klockhoffs författarskap, främst hans polemik mot högkyrkans katolska tendenser, samt S. G. Svenssons afhandling *Om inflytelsen af läran om satisfactio vicaria på den lutherska dogmatiken.* Ej heller får förbises, att några af de anti-kristliga författarne gjort fullt befogade anmärkningar mot vissa teologiska satser och derigenom bidragit att kasta ljus öfver frågan.

* * *

Den kristliga andan hos våra båda nationelle reformatorer röjer sig också derutinnan, att de aldrig förgripit sig hvarken på kristendomen som religion ej heller på kyrkan som religiös insti-

[1]) Bibelns lära om Kristus sid. 163.

tution. Det mystiska element i Kristi lära förnekas icke [1]), ej heller bibelns auktoritet enligt nya tiders inspirationslära. De tillåta sig aldrig att, — såsom många andra reformatorer göra, — illvilligt förvrida kyrkans dogmer. Ej såsom hennes fiender utan som sanna vänner vilja de genom varningar och upplysningar rätta hennes misstag samt göra hennes inflytande mer helig — och lyckliggörande. Deras bemödanden att bringa större öfverensstämmelse mellan bibel och kyrka utgöra en organisk utveckling af nya testamentets kristendom och står i fullständig motsats till andra deras samtidas angrepp på såväl kyrka som kristendom. Krass materialism utmärka N. Liljas och flack rationalism J. N. Cramérs också på 1860-talet utgifna skrifter. De samtida lånen från utlandet bära samma prägel. L. Büchners «*Kraft och materia*» tr. 1869, Strauss' båda till vårt språk öfverflyttade inlägg mot kristendomen, och i någon mån äfven Renans romantiserade evangelier m. fl. dylika skrifter, stå i öppen strid mot såväl kyrka som kristendom. En svensk skrift, som utkom senare först 1878 under titeln «*Hvad vi veta, hvad vi tro och hvad vi vilja. Tankar och frågor af en lekman*», representerar engelsk agnosticism enligt Herbert Spencer, och ehuru man i denna talangfullt skrifna bok finner långt mera allvar än i de ofvannämnda skrifterna, och derjemte en nästan kristlig etik, är dock riktningen skarpt rationalistisk. Under senaste årtionden har den materialistiska eller rättare naturalistiska strömningen tilltagit i styrka och öppen fiendtlighed ej blott mot kristendomens religion utan ock mot dess sedelära. Knappast har en mer antikristlig författare någonsin fört penna än Nitzsche, som i sitt förherrligande af «öfvermenniskans» egoism förnekar högheten af det kristna sedeidealets sjelfva hjertpunkt: den försakande kärleken.

Den oppositionssträt, på hvilken Rydberg och Wikner inslagit, leder åt alldeles motsatt håll mot de ofvannämnda författarnes, hvilkas teorier fört till upplösning, då deremot Wikners och Rydbergs leda till högre fulländning. Denna sanning behöfver framhållas, ty de båda riktningarne förvexlas ofta. Rydberg blef angripen som otrospredikant, och Wikners skrift i det närmaste ihjeltigen. Man kan ej säga, at de i vårt land haft några egent-

---

[1]) Se «*Bibelns lära om Kristus*» sid. 15 om det gudomliga mysteriet.

liga efterföljare[1]), fast deras inflytande kan spåras mångenstädes också inom sjelfva kyrkan. Men i utlandet är den historiska och kritiska skolan förherrskande och hyllas af de mest framstående teologerna så i England som Tyskland.

Flere drag hos Rydberg och Wikner erinra om forntidens stora siare och profeter. Båda voro inspirerade, en inre röst manade, ja bjöd dem öppet uttala, hvad de ansågo som sanning. Dem dref hvarken äre- eller vinningslystnad. Gripande är hvad de sjelfva berätta om bevekelsegrunderna för deras framträdande[2]); — det blefve för vidlyftigt att här relatera förhållandet. De skulle kunnat som Luther utropa: «här står jag och kan icke annat!» Deras djupa öfvertygelse och brinnande nit i förening med sällspord begåfning berättigar dem till en plats bland vårt lands andliga stormän. Framstående teologiska tänkare och hjertevinnande uppbyggelsepredikanter äro ett folks välgörare. Hur mycket mer då de män, som hos sig förena såväl de sofrande som uppbyggande egenskaperna i så hög grad, och hvilkas ideala personligheter gåfvo dubbel kraft och klämm (om ordet tillåtes) åt deras reformarbete.

De nordiska folken hafva knappast som sig bör vetat uppskatta värdet af de sällsporda personliga insatser, hvarmed dessa båda män riktat Skandinaviens andliga förvärf. Den teologiska strömning, de representera, har blifvit nästan undanträngd, såvida man ej vill betrakta det Ritschlska historiskt-kritiska partiet inom svenska kyrkan såsom ett slags fortsättningsverk, hvilket också i viss mening är ganska riktigt. Men oaktadt den stora öfverensstämmelsen mellan deras åsigter och t. ex. Fr. Fehrs historiskt-kritiska teologi, finnas dock skiljaktigheter så djupgående, att de båda kristliga lekmännens verk knappast kan upptagas af ett parti med så framstående kyrklig prägel. Suveränen sade fordom «allt för folket, men intet genom folket». Så det strängt kyrkliga partiet. Det vill ensamt tänka, forska, systematisera och sedan på katolskt sätt lemna resultaten af sin andliga verksamhet åt lekmännen att med auktoritetstro omfatta som kyrkans ofelbara lära och bekännelse. Också har Fehr aldrig (?) slutit sig till eller

[1]) Axel Nyblæus' uppsats: «*Striden om Kristi Guddom*» införd i «Svensk Tidsskrift» för 1870 är samtidens enda egentliga stöd inom litteraturen för Rydbergs skrift.

[2]) «*Tankar och frågor* inför Menniskones Son» sid. 241, 242.

framhäft sina båda utmärkta lekmanna-föregångare. Men lekmännen vilja nu sjelfva både tänka, tala och skrifva i religiösa ämnen och anse detta öfverensstämmande med protestantismens grundprinciper och hvad mera är, allmänheten vill höra deras mening i trossaker. Katolikernas fides implicita har inom bildade protestantiska kretsar förlorat säkert fotfäste. Dertill kommer den bildade allmänhetens djupt inrotade misstro till kyrkans domslut öfver lekmännens religiösa uttalanden, og detta non sans cause. En framstående prestman har beklagat, att han för sitt ämbetes skull hade föga hopp om att vinna gehör i dylika frågor. För att finna orsaken behöfver man blott erinra sig — och här påpekas endast senaste tiders tilldragelser — hur en framstående representant för det Schartauanska partiet inom vår kyrka uppträdt mot den historiskt-kritiska riktningen [1]) samt hur akademiska teologer bemött Henry Drummonds [2]) och Auguste Sabatiers [3]) populär vetenskapliga försök att finna någon modus vivendi mellan religion och vetenskap. Talrika nya bevis på det gamla odium theologicum berättiga lekmännens misstro. Den historiskt-kritiska kyrkolitteraturen, hur gagnande och oumbärlig den än är för presten och teologen och dermed indirekt för allmenheten i och för åvägabringande af mer öfverensstämmelse mellan kyrkolära och bibel, är dock ej egnad att utöfva större *direkt* inflytande på den bildade allmänheten. Vid läsningen om Fr. Fehrs önskan att med sina öfversättningar och skrifter kunna inverka på den bildade medelklassen [4]), känner man med vemod i hur ringa mån han vunnit sitt syfte.

De Ritschlska lärorna inom Svenska kyrkan ega dessutom ej — som Rydbergs och Wikners — inhemskt ursprung. De äro lånegods, visserligen från Luthers hemland, men saknande svensk prägel och behäftad med tyskt lärdomsdunkel, tysk omständlighet och ultra lutherdom. Sveriges största och ädlaste andliga hafva alltid hållit sig fjerran från ortodoxismens och högkyrklighetens bekännelsedyrkan [5]).

---

[1]) «*Hedendomen i helgedomen*» — och här till och med mot ämbetsbröder.
[2]) «*Svensk Tidskrift*» 1895 sid. 83.
[3]) «*Kyrkliga Tidskrift*» 1898 sid. 79.
[4]) *Fehrs biografi* af S. A. Fries, sid. 84, 85.
[5]) Om svenska kyrkans säregna nationella karaktär se «*Om kyrkans bekännelseskrifter enligt svensk rätt*» ; af C. A. Reuterskiöld, sid. 22.

Tvänne andra för den Ritschlska riktningen utmärkande, men mot den nordiska folkandan stridande drag äro avoghet, nästan hätskhet mot all pietism och praktisk kristendom i allmänhet, samt en torr rationalism, en obenägenhet att gifva erkännande åt det mystiska i religionen. Båda dessa riktningar stå i strid såväl mot Rydbergs och Wikners religions uppfattning som ock mot vårt folks skaplynne. Skandinaverna ega i detta afseende närmare själsfrändskap med de anglosachsiska än med de rent germaniska nationerna. Och detta må ju snarare gläda än bedröfva oss?! — Andlig förvandskap med en folkstam, åt hvilken de egenskaper, som betinga menskligt framåtskridande och en bättre och lyckligare framtid, främst tyckas vara beskärda, gifver oss förhoppning om samma lycka.

Af ofvannämnda skäl torde det Ritschlska kyrkopartiet — oaktadt sina stora förtjenster — dock blott i ringa mån förmå direkt tala till allmänheten och på så sätt uppehålla och fortsätta Rydbergs och Wikners reformarbete.

Lyckligare ställda och kanske också bättre kvalificerade för uppdragets utförande äro tvänne framstående anonyma författare, som utgifvit den ene två häften «*Studier efter evangeliska motiv*» kallade «*Inåt*» och «*Uppåt*», den andre en bok med titeln «*Viktor Rydberg som uppfostrare*». Författaren röjer djup förståelse af den store skalden. Man skulle blott önska, att han tydligare framhållit, hvilken betydelse Rydbergs verk har för «*kristendomens utveckling på Nya Testamentets grund*». Beklagligtvis hafva dessa skrifter rönt föga uppmärksamhet af pressen och uppmuntran af allmänheten, hvilkens indifferentism är hufvudorsaken, hvarför våra båda stora religiösa siare kunnat så litet uträtta [1]). Kanske har aningen om eller rättare erfarenheten af, hur ringa sympati böcker rörande dessa ämnen hafva att påräkna, ingifvit de båda talangfulla författarne tanken att uppträda med slutet visir.

Ett af skälen till de högre klassernas brist på intresse för kyrkolärans reformerande kan utan tvifvel sökas i deras fruktan för de samhällsuplösande och religionsfiendtliga idéer, som i många riktningar genomsyra folken. Man vågar ej ändra något af fruktan

[1]) Med erkännande böra dock nämnas de båda skriftserierna «*Svenska spörsmål*» och «*I vår tids lifsfrågor*», samt fjorårets religionsvetenskapliga konferens och handlingarne om densamma.

att allt då skulle ramla, ej renovera bofälliga delar af den gamla vördade kyrkobygnaden af fartråga för att då få se den helt och hållet nedrifvas. — Bättre ett bristfälligt skydd än intet.

* * *

De sista årtiondena hafva alltmer käntecknats af tvänne motsatta ytterlighetspartier, hvilka begge varit lika stridande mot Rydbergs och Wikners åsigter som mot hvarandra inbördes. Å ena sidan hafva materialism, ateism, naturalism, agnosticism samt sensualismens all rättsnorm upphäfvande läror mer öppet och hänsynslöst förkunnats än någonsin tillförene. Å andra sidan har vår högkyrka, i synnerhet den Schartauanska riktningen inom densamma alltmer frångått protestantismens hufvudprincip om Skriften som kyrkans yttersta norm och håller allt strängare på bekännelsen, med hvilken bedrifves ett formligt afguderi. Alltmer betraktas nådemedlen, dop och nattvard, som opera operata, som hufvudsak för menniskans frälsning, alltmer sättes omfattandet af kyrkan och hennes läror och ceremonier högre än lifvet i Gud och Kristi efterföljelse i kärlek; — eller med andra ord alltmer närmar sig vår lutherska kyrka till den katolska formen af kristendom [1]). Dessa båda motsatta riktningar innebära djupa och genomgående motsatser till våra båda stora reformatorers arbete för «*kristendomens utveckling på Nya Testamentets grund*».

Viktor Rydberg och Pontus Wikner hafva inlåtit sig på ett af de svåraste men också ett af de mest behöfliga företag: att reformera utan att revolutionera; en uppgift så mycket svårlöstare som det här gäller den religiösa frågan, den mest stationära af alla. De hafva sökt ställa sig mellan och öfver partierna, den vanskligaste position, utsatt som den är för angrepp från alla sidor. Ej heller hafva de haft eller sökt stöd af något parti; båda voro fjerran från allt kotteriväsen. Att de ej blifvit krossade eller ihjeltigna talar kraftigt för deras storhet. Men att de i så ringa grad förmått leda den dem följande generationens tänkesätt är å andra sidan bevis nog för uppgiftens svårigheter. Att Viktor Rydberg kände striden såsom öfverväldigande framgår vid en jemförelse mellan de förhoppningsfulla orden i hans första strids-skrift [2])

[1]) Se hvad redan D. Klockhoff på sin tid säger härom. Klockhoff. Saml. Skrifter sid. 254—258.

och den förstämning, som uttalar sig i hans sista publikation [1]. Till denna sakernas vändning har väsentligen bidragit den kyrkliga indifferentism, hvarom i föregående artiklar är taladt [2]. «Anförarn ensam vinner icke slaget, de djupa leder vinner det åt honom». Indifferentismen inom bildningsaristokratiens fåtaliga leder i vårt lilla land har gynnat och röjt vägen för de båda ofvannämnda radikala partien och dermed neutraliserat bemödandena att göra gällande den renare kristendomsformen.

Men att en tid skall komma, då stormän inom yngre slägtled skola upptaga Rydbergs och Wikners mantlar och genom *kontinuitet och sammanslutning* lyckas bringa deras verk framåt, detta är ett hopp, som ger mod i barm och kraft i arm åt dem, som med den yngre mannaålderns lifsmod blicka ut mot kommande tider och — strider. Viktor Rydbergs profetiska blick har ej misstagit sig, då den skådat dessa kämpars purpurfanor vifta vid framtidens synrand.

---

[1]) *«Bibelns lära om Kristus»*, sid. 10, 11.
[2]) *«Varia»*, sid. 247.
[3]) *«Svensk Tidskrift»* 1893, sid. 258—260; 1894, sid. 83, 91. Exempel på hur missförhållandet mer utveckladt ter sig — se *Religionsvetenskapliga kongressens handlingar*, sid. 391—393, A. Sabatiers föredrag.

DEN INTERNATIONALE KRISTELIGE STUDENTERVÆKKELSE I VOR TID.

Af læge V. B. Jensenius.

I aaret 1858 opstod de første kristelige studenterforeninger i Nordamerika. De førte en mere stille tilværelse indtil i syttiaarene, da bevægelsen vokste. I 1877 stiftedes i Louisville efter initiativ fra foreningen i Princeton college et fællesforbund for de kristelige foreninger ved Nordamerikas universiteter og høiskoler. Forbundet valgte til sin første sekretær Luther D. Wishard, og nu tog vækkelsen større fart. I samraad med Wishard samled i 1886 den bekjendte prædikant Moody ved sit hjemsted paa Mount Hermon det første kristelige studentermøde med ca. 250 deltagere.

Til mødet kom student Robert P. Wilder. Hans hjerte brændte for missionen. Selv vilde han blive missionær. Hans bøn til Gud var, at mange studenter maatte bestemme sig til dette. Han fandt andre, som bar paa de samme tanker. Efter deres anmodning forelagde dr. teol. Pierson sagen for det samlede studentermøde, og inden mødets slutning havde ca. 100 bestemt sig til at blive missionærer. Fra denne stund spredtes en dobbelt bevægelse til Amerikas høiskoler, én der gik ud paa at vække kristenliv og stifte nye kristelige foreninger, en anden der tog sigte paa at søge at faa saa mange studenter som muligt til at blive missionærer. Den sidste, de «frivillige studenters missionsforbund» tog fart som en særskilt gren af det kristne studenterforbund, med sine særskilte organer. Deres valgsprog blev «evangeliets forkyndelse for alle folkeslag i dette slegtled». Naar nogen havde bestemt sig for missionen, tegned han sit navn paa et kort, hvor der stod skrevet at det var hans hensigt hvis Gud saa vilde at blive missionær. Begeistringen for missionen var stor, og i begyndelsen af 90-aarene havde alt henved syv tusen undertegnet erklæringen.

I sin iver for at hverve «frivillige» gik prædikanterne ofte uvist frem. Naar der en aften for en studenterforsamling var

holdt et glødende foredrag om hedningernes nød og kirkens lunkenhed, saa blev der ved mødets slutning udstedt almindelig opfordring, til at alle de der vilde give sit liv til missionen skulde reise sig. Disse fik saa kortet til underskrift. Paa den vis er der hvervet indtil hundrede paa én aften. Som Gideon i gamle dage fandt lederne nu, at der var for mange, at ikke alle var at stole paa, og at ikke alle virkelig var glade ved sin bestemmelse. Exekutivkomiteen bestemte derfor i 1891, at de der ikke havde betalt kontingent for sidste halvaar skulde stryges af listerne. Paa denne vis reduceredes antallet til ca. 3 000. I erkjendelse af at der var feilet ved, at der fra forbundets side var sørget for lidet for at udvikle den engang vakte missionsinteresse, vedtoges at der skulde udsendes mænd, der ved uddeling af skrifter og ved tale kunde udvide kjendskabet til missionen, og hjælpe de indtegnede studenter til at anlægge sine studier og øvrige uddannelse med sigte paa missionsarbeidet. Dertil fattedes strengere bestemmelser for optagelse af nye medlemmer.

Ingen maatte undertegne erklæringen under det møde i hvilken den fremlagdes, eller naar en reisesekretær for forbundet var nærværende, men først efter overveielse og i enrum.

Først efter denne reduktion vandt den amerikanske kristelige studenterørelse tilslutning i England og blev derigjennem en verdensbevægelse. Indtil da havde man i England været skeptisk overfor vækkelsen hinsides Atlanteren, og nærmest betragtet den som amerikansk extravagance.

Det amerikanske kristelige studenterforbund begyndte i slutningen af 80-aarene at arbeide for vækkelsens overførelse til andre verdensdele.

Til dette endemaal udsendtes L. Wishard til Asien, en anden til Europa. Imidlertid var der i 80-aarene rundt om i flere lande opstaat mindre selvstændige studentervækkelser.

I England vil 1884 længe blive erindret som merkeaar i de britiske universiteters religiøse historie. Der blev nogle studenter i Cambridge, hvoriblandt Stanley-Smith, cox i Cambridge-studenternes kaproningsbaadlag, og C. T. Studd, Englands amatørchampion i kriket, vakt til et nyt liv i Kristus. De reiste til Edinburgh, præked omvendelse for kameraterne der, og fortalte hvor store ting Gud havde gjort mod dem. Anden dags aften fulgte to hundrede studenter dem paa jernbanestationen. Forskjellige

andre universiteter besøgte de ogsaa, og vækkelse blandt studenterne opstod hvor de kom. Straks oprettedes kristelige foreninger ved de forskjellige universiteter, og man begyndte at sende deputerede til hverandre. Navnlig var den store medicinerforening i Edinburg, ledet af professor H. Drummond, virksom.

C. F. Studd, Stanley Smitt og 5 andre Cambridgestudenter reiste i slutningen af 80-aarene ud som missionærer.

I begyndelsen var forbindelsen universiteterne imellem ringe. I 1889 holdtes et privat kristeligt studentermøde for 5 af Englands universiteter. Aaret efter begyndte fællesmøder for de skotske. Desuden sendte man deputerede til Nordamerikas aarlige studentermøder.

I Norge stiftedes studenternes missionsforening i 1881. Kristenlivet blandt studenterne samled sig om denne i 80-aarene. Fra denne udgik i disse og følgende aar flere missionærer. Senere fik man universitetsgudstjenesterne. I Upsala har lørdagsforeningen længe existeret. Missionsforeninger stiftedes efterhaanden ved de forskjellige nordiske universiteter.

Paa fastlandet var det navnlig i Holland, at nogen rørelse kunde merkes.

I Japan var der under Wishards nærværelse i 1889 kommet istand en kristelig studenterkonferents i Kioto, hvor 400 studenter fra flere universiteter var samlet. Dette møde afsendte til den samtidige amerikanske studenterkonferents i Nordfield et telegram, der lød saa: «Gjør Jesus til konge» *(Make Jesus king)*. Telegrammet blev i afskrift sendt til en svensk student, der opholdt sig i Kristiania. Dette kom formanden i missionsforeningen her, pastor Kr. M. Eckhoff, for øie, og han tænkte som saa, at kunde det fjerne østen og det fjerne vesten samle hundreder af studenter i et kristeligt studentermøde, saa maatte Europa ogsaa kunne. Aaret efter, 1890, samledes efter hans initiativ «Det første nordiske studentermøde med kristeligt program» i Hillerød i Danmark. Der mødte 170 fra de 3 landes universiteter. Det var man enige om, at et nyt led i studenterlivet og en ny faktor og ny hjælp i den enkeltes kristendom med disse møder var indført i norden.

Aar 1890 samledes ogsaa tyske studenter i et mindre antal til det første kristelige møde. Disse har her aarlig fortsat.

I 1892 kom Robert P. Wilder til England. Nu blev han modtaget med aabne arme. Han tilraaded fælles organisation for

de kristelige studenterforeninger paa de britiske øer. Denne stiftedes, og aarlige fællesmøder ordnedes. Talrige nye foreninger kom igang, og bevægelsen fik stor numerisk tilslutning. Tillige ordnedes efter amerikansk mønster deres «frivillig»bevægelse som en selvstændig organisation.

Inden 3 aar var der over tusen «frivillige» i England, og over 200 af disse var draget til hedningeverdenen.

Fra Skotland reiste Wilder til Horten, hvor «Andet nordiske studentermøde med kristeligt program» var samlet — omkring 200 studenter var paa mødet. Han kom med hilsenen: «Et skotsk studentermøde beder for eder».

Samme dag havde studentermødet faat telegrafisk hilsen fra Frankfurt, hvor et tysk kristeligt studentermøde var samlet.

Wilder lagde det samlede studentermøde missionen paa hjerte og opfordred enhver til at spørge sig selv, «om det muligens ikke var Guds vilje at han skulde blive missionær».

Wilders visit fremkaldte paa mødet to diskussioner om missionen udenfor programmet, men forøvrigt holdt skandinaverne sig fremdeles noget skeptiske overfor den amerikanske for os vel summarisk formede iver. Ingen «volentier»bevægelse blev begyndt i norden som følge af dette Wilders besøg hos os.

Imidlertid vokste den almindelige vækkelse, somme steder langsomt som i Skandinavien og Tyskland, somme steder hurtig som i England. Først 3 aar efter holdt norden sit 3dje studentermøde med kristeligt program — denne gang i Sverige i Vadstena. Der mødte studenter og en del ældre akademici i et antal af 220. Finland var for første gang noget talrigere repræsenteret. For første gang i Skandinavien saaes kvindestudenter paa mødet, nemlig 3 fra Norge. Mødet fik sin særegne betydning derved, at her stiftedes de kristne studenters verdensforbund.

Udsendinger fra de store lande ankom, lovudkast udarbeides, og verdensforbundet stiftedes 17de august 1895.

De fremmede debuterede var disse landes mest betroede arbeidere i den kristelige studenterbevægelse, nemlig:

Luther D. Wishard, repræsentant for missionslandene,
John R. Mott, kand. filos. for Amerika,
Rutter Williamson, stud. med. for England,
Johannes Siemsen, dr. jur. for Tyskland;

hertil kom som repræsentanter for Skandinavien:

Karl Fries, dr. filol. og Kr. Mart. Eckhoff, prest.

Hensigten var efterhaanden at dele verden i kredse — hver kreds med 2 repræsentanter i bestyrelsen. De fire første kredse var: 1 Nordamerika. 2. De britiske øer. 3. Norge, Sverige, Danmark, Finland. 4. Tyskland. Desuden 2 repræsentanter for missionslandene. Af lovparagraferne er der kun én, der indeholder bekjendelse, den lyder saa: «foreningens formaal er: at søge at bringe alle studenter til at blive disiple af Jesus Kristus som eneste frelser og som Gud». Denne paragraf er nødvendig for at udskille alle unitarier, den er tilstrækkelig til at forene ialfald samtlige protestantiske kirkesamfund der holder sig til den uforkortede bibel som eneste veileder for troen. Fra Vadstena udsendtes mr. Mott paa en reise til orienten for at søge forbindelse med de kristelige bevægelser ved studentercentrene i de østlige lande.

Nu — formen, rammen for et verdensforbund var gjort, men det gjaldt at fylde rammen, at lade de kristne studenter verden over føle fællesskabet, den store enhed i Kristus.

Den store tilslutning frivilligbevægelsen havde faat i England siden 1891, gjorde at de engelske missionsstudenter begyndte at forberede et verdensmøde for saadanne; men de indsaa snart, at de ikke kunde indskrænke sig blot til «frivillige», og de udstedte derfor indbydelser til alle kristne studenter i alle lande. En verdenskonferens i Liverpool samledes. Mødet var forberedt ved bøn og atter bøn. Henved 1 000 deltagere kom; deraf ca. 200 missionærer og ledere — resten unge akademici; af disse var 77 fremmede, de øvrige fra De britiske øer. Der var tilstede ca. 220 medicinere og 130 kvindestudenter. Af de delegerede var 214 «frivillige».

Nytaarsdag 1896 samledes denne studenterskare fra 23 lande og 28 protestantiske kirkesamfund i ynglingeforeningens store sal i Liverpool. Metodister, episkopale, baptister, presbyterianere, lutheranere osv., alle disse kirkesamfund der i aarhundreder har ligget i lærestridigheder, var nu mødt op med unge, vel udrustede akademiske kræfter, og nu sad de i samme sal! Det voldte ingen vanskelighed. De første taler aanded glæde, glæde over at studenter fra saa mange kirkesamfund og lande var kommet sammen for at høre om Jesus Kristus, for at samles i hans navn, for at styrke hverandre til at udbrede hans rige over hele jorden. Enig-

heden, den store enighed om Jesus som alles konge, hvis ord og befaling alle skyldte lydighed, gav ogsaa sangen en forunderlig fylde og friskhed.

Saa viste en hvidhaaret taler sig. Han var prest for nonconformisterne i Liverpool. Han udtalte sin glæde over, at vi ogsaa var saa forskjellige. «Se paa marken; blomsterne er alle forskjellige, men alle vender sig mod solen, saaledes ogsaa vi». Naar alt andet havde forskjellighed, saa maatte ogsaa mennesket, den ypperste skabning, have det. Vi er ikke kommet sammen for at finde feil hos hverandre, saasom vi ikke er absolut ens, men for at glæde os over, at vi alle saa forskjellige som vi er og bør være er ét i Kristus. «Enighed, ikke uniformitet, maa tilstræbes». Med det bifald der fulgte paa denne tale, var en ny verdensenhed mellem alle protestanter virkeliggjort. Forskjellighedernes evne til at skille kristne var faldt uden sverdslag som Jerikos mure. Enigheden var fundet opad, ikke ved kompromis eller afprutning fra nogen part.

Paa denne begyndelse fortsatte mødet de følgende 4 dage. Hver dag 4 møder, hvert paa henved 2 timer.

Det er vanskeligt at beskrive disse dage, da oplevelsen var ny for alle deltagere. Vi lærte Kristus at kjende som aandernes konge og menneskesjælenes verdensherre, og dog som den der kjærlig tog sig af hver enkelt. Vi lærte den hellige aand at kjende som den kraft, der skal drive arbeidet for Guds riges sag over hele jorden; vi følte os delagtige i denne kraft. Der gaves stunder, da man havde hin dobbelte følelse, samtidig at føle sig aldeles alene med Gud og et med forsamlingen paa tusen.

Der talte 3—4 ved hvert møde, og hvert møde havde sit tema. Da man havde udsendinge fra over 100 universiteter, var det kun dygtige talere der fik ordet; kun sidste dag var ordet frit 3 minuter til hver. Ingen enkelt tiltrak sig opmerksomheden fremfor andre; skal ét navn nævnes, maa man ligesaa snart nævne en række. Dette studentermøde havde ingen stjerne, men desto klarere lyste Bethlehemsstjernen.

Man udtrykte sig nøgternt og koncentreret. Eksempel: «for at blive missionær trænges 4 ting: et venligt og kjærligt væsen, en god helbred, kjendskab til sproget og at være fyldt af den hellige aand». Temaerne omhandled for det meste missionen og

forberedelsen til den, men paa en saadan maade, at alle tilstedeværende blev ledet til en dybere, mandigere kristendom.

Da der paa mødet kunde spores en tilbøielighed til at ville betragte en «frivillig» som noget extra fremfor en anden kristen, blev dette gjendrevet i en ypperlig tale af miss Golloc fra Indien. Hun ytred blandt andet: «hvad det fremfor alt gjaldt for alle kristne var at kunne sige med Paulus: «for mig er at leve Kristus», samt at det tilkom *Gud* at bestemme arbeidsplads for alle sine tjenere». Der var en taler, hvis ord jeg ikke helt kunde gaa med paa; det var doktor Smith, Skotland. Efter at have mindet om mange engelske missionærer i dette aarhundrede, omtalte han armeniske tilstande; de vidste, at nu maatte den kristne kirke bringe muhamedanerne omvendelse; han vilde stille den opfordring til alle de unge deltagere: «gaa og arbeid for muhamedanerne». Det var et nyt korstog som trængtes, og han gjentog Peter af Amiens ord: «Gud vil det». Hans tale forekom mig som en slags forløftelse. I sammenligning med de øvrige taleres nøgterne og fuldlødige udtryk var dette vel store ord. At Armenien blev nævnt paa dette møde, er meget rimeligt, men ligeoverfor denne forsamling hvis ungdommelige mod og villighed til at gjøre alt for Kristus stod meget høit, kunde han ganske enkelt have tilføiet, at de armeniske lande vistnok var den vanskeligste af alle missionsmarker. Man kunde godt forstaa, at den gamle missionsven, dr. Pierson fra Amerika, paa mødets første dag udbrød: «naar jeg skuer udover denne forsamling, ser jeg ind i fremtidens ubegrænsede muligheder». Men deraf fulgte ikke, at forsamlingen som den var indehavde ubegrænset evne, og kun hvis dette havde været tilfældet vilde dr. Smiths ord været paa sin plads.

Paa mødets 4de dag blev repræsentanter for de forskjellige nationer forestillet. De slutted sin tale med Joh. 3, 16: saa har Gud elsket verden, osv. — hver i sit sprog; vi fik høre det baade paa kinesisk og japanesisk. Mødet gjentog som missionsstudenter bevægelsens valgsprog «The worldsevangelisation on this generation» «at forkynde evangeliet for alle, alle folk i dette slegtled».

Om aftenen den 3dje dag skede der en indsamling. De engelske studenter tiltrængte ca. 16 000 kroner til sin virksomhed for aaret. Dirigenten nævnte dette, samt at han var viss paa dette vilde komme ind ved kollekten. «Det er Gud vi beder; han giver

rigelig. Overskuddet anvendes til bevægelsens udbredelse udenfor England». Saa fulgte nogle minuter stille bøn. Derefter indsamling. (Man tegned bidrag paa blanketter). Inden et kvarter var der indkommet 29 500 kroner. I indsamlingen deltog et par tusen tilhørere fra galerierne — foruden mødets deltagere. Søndag den 5te januar 1896 stor fælles altergang om formiddagen. Aftensmødet var afskedsmøde. Dirigenten, stud. teol. Donald Fraser, holdt afskedstalen. Den endte saa: «brødre, kom Jesus Kristus ihu. Da skal vi midt under livets slid og slæb kjende, at Gud er os ligesaa nær som han er i denne aftenstund, at *han* ordner alle vore planer, fatter alle vore beslutninger og udpeger for os den plads vi skal have i hans program». Den herefter følgende slutningsbøn gik mere og mere over i en almindelig bekjendelsesform. Den endte saa:

«Jeg udvælger mig Gud fader til min Gud, Jesus Kristus til min frelser, den Helligaand til min ledsager, Guds ord til min lov, Guds folk til mit folk.

Gud, jeg giver mig selv til dig med legeme, sjæl og aand — alt hvad jeg er og alt hvad jeg vil! Jeg gjør det med vel beraad hu, i fuldt alvor, frit og for altid. Amen».

Den følgende dag drog studenterflokke med jernbaner og dampskibe hjem til sit, ud over hele jorden. Og fra brygger og jernbanestationer blev der sunget: «alle priser Jesu navns kraft. — — Kron ham til konge over alle» *(All hail the power of Jesus name-krown him)* og andre julesange.

En direkte følge af mødet var, at «frivillig-bevægelser» organiseredes i Frankrige, Schweitz, Tyskland og Skandinavien i tilslutning til verdensunionen af frivillige.

Hollænderne erklærte, at de vilde være for missionen, men at de ikke kunde gaa med i verdensforeningens former. Den skandinaviske bevægelse har optaget «deklarationen» som en paragraf i foreningens love, men har til sit valgsprog: «ikke ved magt, ikke ved kraft, men ved min aand, siger den herre, herre». Under Liverpoolmødet holdt styrelsen for kristne studenters verdensforbund møde.

Angaaende overskuddet af de indsamlede penge kan man spørge: «har velsignelse fulgt dem?» Mr. Mott var i Indien. Han fik 3 600 kroner for ogsaa at kunne reise til Australien, stifte kristelige studenterforeninger og begynde «frivillig»-bevægelse der.

I marts 1896 drog han derhen. Der var da kristelige studenterforeninger ved 5 colleges der. Mott stifted 20 nye kristelige foreninger ved universiteterne, og i juni holdt han afskedsmøde for halvtredje hundrede deltagere fra forskjellige dele af Australien.

Han kom lige fra Ny Zeland. Der dannedes fællesforening for Australiens kristne studenter, og der indsamledes ved hans afreise 8 000 kroner til arbeidets fremme.

Saa drog han til Kina. Her holdt han flere møder i de følgende maaneder. I oktober et i Fou-Chu der i størrelse kan maale sig med Liverpoolmødet, idet der mødte 570 kinesiske studenter foruden lærere, prester (indfødte) og missionærer, ialt 1 200. Fra Kina drog Mr. Mott til Japan, og de kristelige foreningers antal steg her fra 8 til 28. Ogsaa her arbeided Mott flere maaneder. Og resultatet af hans reise var, at Indien, Australien, Kina og Japan blev optaget som fire nye kredse i verdensforbundet, hver med noget over 20 forskjellige studenterforeninger.

Donald Fraser, præsident i Liverpoolmødet, reiste for de indsamlede penge rundt til Europas universiteter, hvor han styrked og organiserte «frivillig»-bevægelsen. Derefter drog han til Sydafrika, vakte til kristenliv og stifted kristelige foreninger ved høiskolerne og gymnasierne der, og Sydafrika blev efter eget ønske en særskilt kreds af verdensforbundet. Ogsaa «frivillig»-bevægelse stiftedes. Derfra drog han til sit missionssted: Livingstonia nær Tanganikasjøen.

Siden Liverpoolmødet har kristendommen havt stor fremgang blandt studenterne i alle lande. Somme steder er bevægelsen tiltaget hurtigt, somme steder langsomt.

I juli 1897 holdt de kristne studenters verdensføderation sit første møde i forbindelse med et studentermøde i Northfield i Amerika. 500 deltagere fra 28 lande var der tilstede. Mødet bragte rig velsignelse, og ved det historiske høstakmonument i Williamstown vedtog verdensbestyrelsen de i Vadstena udarbeidede statuter. Af disse hidsættes:

Artikel I. Navn:

Kristne studenters verdensføderation.

(The worlds student christian federation).

Artikel II.

Føderationens formaal er:

1. At optage i sig alle kristelige studenterselskaber og organisationer i hele verden.
2. At samle kundskab om de religiøse forhold blandt alle landes studenter.
3. At arbeide paa følgende 3 ting:
   a) At søge at bringe studenterne til at blive disiple af Jesus Kristus som eneste frelser og som Gud.
   b) At uddybe studenternes aandelige liv.
   c) At faa studenterne til at deltage i arbeidet for at udbrede Kristi rige over hele jorden.

Artikel III—VI omhandler nærmere bestemmelser for organisationen. Verden søges efterhaanden inddelt i kredse, hver bestaaende af samhørende studenterrørelser. — Der skal være en generalkomite bestaaende af 2 mænd fra hver af de kredse, føderationen omfatter. — Den vælger en formand, viceformand osv. Føderationens formand er dr. Karl Fries fra den skandinaviske kreds. Arbeidssekretær: John R. Mott fra Amerika.

I juli 1897 holdtes «Det fjerde nordiske studentermøde med kristeligt program» paa Herlufsholm i Danmark. Der mødte et antal af 230 fra Norge, Sverige, Danmark og Finland. Der var 35 kvindelige studenter og 30 medicinere — alle fakulteter var med. Man blev indlogeret paa Herlufsholms skoles bygninger og spiste i et stort telt i parken. Et særskilt bord var for de kvindelige studenter.

Programmet blev følgende:

Lørdag den 17de — ankomst om formiddagen.

Kl. 1—2 — velkomsthilsener.

Kl. 4—5 — foredrag: personlig sandhed.

Kl. 8—9 — opbyggelsesmøde. Emne: tvil og tro. (Tre indledere — én fra hvert land).

Søndag den 18de — gudstjeneste.

Kl. 2½—3 — foredrag om Herluf Trolle.

Kl. 3½—5 — friluftsmøde i skogen for hele omegnens befolkning. Flere talere vidned.

Om aftenen medicinermøde — Darwin og Kristus.

Mandag den 19de — morgenandagt. Udflugt til Haslev. Her foredrag om kultur og kristendom. Diskussion. Tur til Gisselfeldt og Bregenfeldt. Om aftenen kl. 8—9 — Kristus vort liv og lys (3 talere).

Tirsdag den 20de — morgenandagt. Efter frokost morgenbøn.

Kl. $9^1/_2$—1 — foredrag: studenterlivets lys og skygge. Diskussion.

Sektionsmøder for sekretærer i ynglingeforeninger, for kvindestudenter, for frivillige og andre. Aften: *der staar skrevet.* 3 indledere.

Onsdag den 21de — morgenandagt. Efter frokost morgenbøn.

Kl. $9^1/_2$—1 — studenternes forhold til ydre og indre mission. Diskussion.

Kl. 2—3 — sektionsmøde, medicinermøde, lægens vidnepligt ved dødsleiet.

Kl. 5—6 — altergang.

Kl. 8—9 — selvhengivelse — tre talere. Slutningsmøde hvor ordet var frit.

Det var det bedste møde der er holdt i Skandinavien. Mange af os havde siden sidst været med paa Englandsmøder. Pastor Steinthal (nu missionær i Santalistan) som var mødets dirigent udtalte omtrent følgende den sidste aftenstund, som blev til et lovprisningsmøde: «da mødet var begyndt og paa dets første dage da følte vi jo nok, at Guds aand var med; men i eftermiddag da jeg saa den unge skare gaa op til Herrens bord, da maatte jeg sige: «dette er for meget Herre, du giver dine tjenere for stor glæde her paa jorden». — Men islandske studenter var ikke med, der var ingen kristelig forening ved Reykjaviks preste- og lægeskoler. Herlufsholmsmødet beslutted at sende to udsendinge did for at faa dem med. Der indsamledes til disses reise paa 3 minuter over 600 kroner. Har velsignelse fulgt disse penge?

De anvendtes til udsendelse af cand. theol. Fredrikson (islænder) og Kjeld Stub, cand. theol. (Norge). Fredrikson reiste først, han arbeider tillige for den kristelige ungdomssag paa Island. I mai 1898 kom Kjeld Stub til Reykjavik; reisen var forberedt ved kameraternes forbøn. Han var der i nogle uger, og ved hans afreise var der stiftet en kristelig akademisk forening ved høiskolen der paa vel 30 medlemmer, og en kristelig ynglingeforening paa 25.

I februar holdtes en stor verdenskonferens, sammenkaldt af «frivillig»-forbundet i Cleveland, Ohio, den tredje af denne art i Amerika. Der var 2 000 deltagere, og der berettes om rige velsignede dage.

Den 13de februar 1898 var almindelig bededag for det kristelige verdensforbund. Hos os prædiked sogneprest Chr. Bruun i universitetets festsal over emnet Kristus som konge[1]) og slutted med at falde ind i den fælles bøn.

I sommer holdt det kristelige verdensstudenterforbund sit 2det møde paa Wartburg. Der var indbudt 1 student fra hvert universitet. Indbydelsen var udstedt noget sent, saa fornemmelig de nærmeste lande var repræsenteret. Ca. 100 var tilstede. Og her ved Luthers gamle opholdssted oplevedes gode indholdsrige dage. Hvad der her navnlig hævdedes, var kristendommens kvalitet, den enkeltes kristendom maatte uddybes, hans aandelige liv styrkes og pleies. I de senere aar var der mer end nogensinde lagt vegt paa dette inden verdensføderationen. «Morgenvagten», Luthers gamle opfordring til enhver kristen om straks han var staat op om morgenen at have en andagtsstund med Gud ved læsning i bibelen og bøn før noget andet blev foretaget, bragtes i erindring. J. R. Mott har behandlet dette og lønkammerbøn i 2 foredrag[2]). Han meddelte, at han under sin sidste reise havde lagt studenterne disse ting særlig paa hjertet. Bibelstudium og bøn er de to ting, som hele denne bevægelse grunder sig paa og stadig opmuntrer til. Alene i Amerika er over elve tusen studenter optaget i «bibelklasser» svarende til vore «broderkredse» med planmæssigt bibelstudium.

Af den ved mødet fremlagte indberetning fremgik, at føderationerne omfatted ca. tusen studentercentra over hele jorden. Bevægelsen berørte alle lande, men i meget forskjellig grad, og havde medlemmer blandt alle folkeslag hvor der existerte høiere undervisningsanstalter. I Amerika og England er studenterne i mængde grebet, idet omtrent halvdelen af alle studenter i Amerika og omtrent tredjedelen i England hører med til de kristelige foreninger. Andre steder var mange om end smaa centra, som i Skandinavien, Tyskland og i missionslandene og Australien.

I Holland, Frankrige og Schweitz er studentermøder optaget og i forbindelse med Belgien indlemmedes disse lande som en ny kreds i føderationen. Lande som Europas sydlige halvøer, asiatisk

---

[1]) Foredraget er udkommet i trykken.

[2]) Disse to foredrag: «Morgenvagten» og «Lønkammerbøn» af John R. Mott er udkommet i norsk oversættelse.

Tyrki, Ungarn, Ægypten har enkelte livskraftige foreninger, Rusland er kun tangeret.

Ialt ca. 1 000 studentercentra med 45—50 000 medlemmer. Deraf falder over 30 000 paa amerikanske foreninger. — Der er ialt omtrent 6 000 frivillige, hvoraf 1 500 allerede er uddraget til missionen. — Kvindestudenter har i stort antal sluttet sig til vækkelsen; i England og Amerika danner de egne organisationer; andre steder som i den skandinaviske kreds har de egne foreninger.

Verdensforeningen omfatter 11 kredse: 1) Nordamerika og Canada, 2) de britiske øer, 3) de nordiske lande (Island, Norge, Sverige, Finland, Danmark), 4) Tyskland, 5) Indien og Ceylon, 6) Australien og Nyzeland, 7) Sydafrika, 8) Kina, 9) Japan, 10) Frankrige, Schweitz, Holland, Belgien, 11) Missionslandene, ɔ: den øvrige verden. Hver af disse kredse har sit organ. Organet for vor kreds heder «Excelsior». Det er det første studenterblad fælles for nordens universiteter. Det udkommer 1 gang pr. maaned i 8-sidigt format, kr. 2,00 pr. aar. Det indeholder de bedste foredrag, holdt inden kredsen, beretter om kristeligt studenterliv i de nordiske lande, samt holder læserne à jour med verdensforeningen. Bladet trykkes og udkommer i Kristiania, det redigeres efter tur i de forskjellige nordiske lande. Den skandinaviske forening for frivillige har 17 medlemmer. De holder aarlige møder — første gang 1897 i Stockholm, 2den 1898 i Kristiania. I juni 1898 var der et kristeligt studentermøde i Finland; udsendinge fra nordens andre lande kom. Til næste sommer 1899 afholdes, om Gud vil, «Det 5te nordiske studentermøde med kristeligt program» i Norge, antagelig i egnen om Lillehammer.

Det bliver anlagt i lidt større maalestok, end de tidligere. Alle skandinaviske studerende, som har lyst, er velkomne til dette møde. Vi anbefaler mødet til alle kristnes forbøn. Den kristelige vækkelse blandt skandinaviske studenter er ikke vokset hurtig. Antallet af de studenter der jevnlig besøger de kristelige foreninger ved Kristiania universitet (missionsforeninger, studenternes kristelige forening og kvindelige studenters kristelige forening) kan sættes til 70 — antallet af «frivillige» er 6. Det samlede studenterantal henved 1 200. Vi takker Gud for hvad der er, men maa fremdeles bede om at studenternes mængde maa blive grebet af Guds kraft. Skulde tilslutningen til den kristelige bevægelse være ligesaa stor her, som den er gjennemsnitlig ved alle

Englands universiteter, vilde vi have henved 400 i vore kristelige foreninger og 70 «frivillige». Var saa mange ved vort universitet ivrige for Kristi sag, vilde bl. a. sedeligheden blandt studenterne være forvandlet til det bedre med ét slag. Og naar disse studenter efterhaanden spredtes over landet, vilde Norges ungdom som helhed faa moralsk renselse. Dette er veien til bedre tilstande, og derfor opfordrer vi læserne med os til at bede Gud om at vække mange studenter til bevidst kristenliv. Vækkelsen i England er ikke ældre end vor.

Dette er forbundets ydre historie. Nu kan man spørge: «er vækkelsen ført i en sund aand?» At den i sin begyndelse mens den kun omfatted Amerika havde overdrivelser for missionsiverens vedkommende er berettet; hvorledes den selv rensed sig for dette ligesaa. Verdensføderationens overskrift: «gjør Jesus til konge» vil vist alle forstaa. Arbeidet gaar ud paa at gjøre Kristus til konge i hver enkelt sjæl, til konge over alle mennesker og lande. Den store verdensenhed som ligger i udtrykket og som forbundet inden sig virkeliggjør, viser, mener jeg, en sund aand. Forbundet omfatter repræsentanter for over 60 kirkesamfund. Enkeltvis har ogsaa tilhængere af de store katolske samfund sluttet sig til. I henved fire hundre aar har de protestantiske «kirker» ligget i lærestridigheder med hverandre, og næsten hver ny vækkelse har fremkaldt nye udskillelser. Hvad er da grunden til at denne vækkelse blandt landenes mest oplyste ungdom har formaat at gribe det centrale saa intenst, at det perifere har blegnet af sig selv?

Hovedgrunden er vel den, at tiden til dette nu er inde. Verdensforbundet af unge mænds kristelige forening, den evangeliske alliance o. a. viser i samme retning. Men for studenternes vedkommende kan specielle grunde vistnok ogsaa nævnes.

Det er ikke udelukkende en teologvækkelse. Men det er en almindelig studentervækkelse. I Amerika og England er de naturvidenskabelige fakulteter mange steder de talrigst repræsenterede. I de lande hvor vækkelsen har havt en langsommere fremgang staar de vistnok tilbage for teologerne, men kommer næst efter disse i antal. Det bør være tilladt at antage, at denne omstændighed har havt betydning.

Naturvidenskaben har fra sekstiaarene taget stort opsving, og Darwins grundbetragtning er blevet udgangspunktet for alt naturstudium siden. Naturvidenskaben viser os nu naturen med langt

større klarhed i aarsagsforholdene og fasthed i lovlinjer end nogensinde tidligere. Naturstudiernes dyrkere hvis hovedmængde er medicinerne bliver vænnet til stadig at se virkeligheden og afvænnet med spekuleringer. Al undervisning i disse fag bliver saavidt mulig indrettet saa, at eleverne for hvert skridt fremover i kundskab og erkjendelse faar føle fast grund under fødderne. Tænkningen bliver derved, forsaavidt dette lader sig gjøre, formet i overensstemmelse med naturens egne lovlinjer. Da man var kommet sandheden saa temmelig nær indpaa livet fra denne kant, resulterte for naturstudenter et sterkt virkelighedskrav paa alle hold. For saaledes opdragne universitetskuld maatte det snart vise sig, at Darwinismen naar den udgaves for religion eller for noget der omstyrted religionen var humbug. — Menneskets religiøse trang vilde en snart erkjende. De vilde blive og er blevet søgende paa dette felt. Og en af dem der har fundet frem til kristendommen vil klart forstaa, at dette er den eneste religion der fuldt kan tilfredsstille en menneskesjæl. De vil i sin religion kræve realiteter for troen, som videnskaben er det for forstaaelsen.

Hvilke er da troens centrale realiteter i kristendommen?

Det er blevet udtrykt paa flere vis; jeg vælger at sige:

Troen paa den treenige Gud. Det personlige kjendskab til den idag levende Kristus. Samvittighedens ansvar overfor Gud for hver handling; troen paa bibelen som indeholdende Guds frelsende evangelium til menneskene og Kristi befalinger til os. Lydighed mod disse. Troen paa den hellige aand som den der giver os kraft til denne lydighed. — Bønnen og bønhørelsen. — Omvendelsen fra ikke-tro til tro og den daglige omvendelse gaar gjennem syndserkjendelse og troen paa syndernes forladelse i Jesu blod.

Ligeoverfor disse centrale ting bliver læredifferenserne mellem kirkesamfundene ting af 2den rang.

Naturvidenskaben har langt udenfor dens egne fakulteter og tillige langt udenfor universiteterne havt indflydelse paa ungdommens tænkning i vor tid.

Har det end været saa, at naturvidenskaben (Darwinismen) paa grund af sin egen ypperlighed paa sit felt og delvis paa grund af noget uforstand hos den samtidige kirke i den forløbne tid har bragt mange til at lide skibbrud paa sin barnetro, saa har den paa den anden side ved sine fakulteter formaat at opøve et ypperligt aandeligt rekrutstof, der naar de studerende atter træder ind

i vor herres Jesu Kristi hær viser sig at blive til meget gode og sundt skolerede soldater.

Tonen inden det kristelige verdensforbund af studenter synes at vise dette.

Det kraftigste skud af denne store studenterreisning for Kristus er missions-afdelingen: «forbundet af akademiske frivillige for missionen». Og det i vesten antagne valgsprog: «Verdens evangelisation i dette slegtled». Der er kraft i det. Parolen har vakt modsigelse. Første gang man hører det vil man helst kalde det «sværmeri». Jeg vil bede læseren ikke at skyde det fra sig med den bemerkning. Da jeg først hørte parolen, syntes jeg ikke om den. Da den høitidelig blev gjentaget ved verdenskonferensen i Liverpool i 1896, kunde jeg heller ikke helt med den, uagtet situationen der nok kunde hjælpe en til forstaaelse. Først et halvt aar senere eftersom tingene klarned, forstod jeg den bedre. Valgsproget maa fremforalt ikke opfattes som en proklamation om «dette vil *vi* gjøre». Heller ikke som en spaadom om hvad der i den nærmeste fremtid vil blive gjort, men som en trossats. Den er et udtryk for studenternes store tro paa Guds almagt. Den er ogsaa et udtryk for den forpligtelse de kristne bør have overfor *alle sine samtidige.*

Man maa have været paa et kristeligt studentermøde i England eller Amerika for at forstaa, hvilke umaadelige spændkræfter blomsten af disse vældige verdensmagters ungdom føler sig i besiddelse af, naar de er sammen i Jesu navn i hundrevis eller endog i tusenvis. Nu, dette kan have været én af grundene til at dette verdensomfattende valgsprog fra først af er valgt, men det er ikke grunden til at det er gjentaget. — — Der er ingen der saa klart som de kristne nutidsstudenter har udtalt, at det ikke er den menneskelige evne men Guds aand der skal udbrede evangeliet.

Bøn og bønnens magt fremhæves som anført overordentlig sterkt i denne studentervækkelse. Daglige bønnemøder indrettes næsten overalt hvor vækkelsen naar. Det var efter alvorlig bøn at Englands studenter flere aar efter amerikanerne optog det som sit.

Det nye ved forkyndelsen i denne moderne vækkelse er en fyldigere prædiken om den hellige aand, en dybere forstaaelse af den og en deraf flydende, man fristes til at sige større udnyttelse af den hellige aands kraft. Man gaar ud fra Luk. 24, 46 f., og i de praktiske angelsaksiske lande ser man paa den hellige aand, som den kraft der driver arbeidet i aandens verden som dampkraften eller elektriciteten i den materielle.

Og nu missionsstudenterne; de overgiver sig til Gud i bøn om at maatte blive *fyldt* med den hellige aand. Og saaledes fyldt af den hellige aand og drevet af den hellige aand er det, at disse mænd og kvinder der har naaet kulturens høieste dannelse skal gaa ud og gjøre alle folkeslag til disiple. Den hellige aand kan udføre selv det største arbeide i forholdsvis kort tid.

Valgsproget faar en god belysning, naar det stilles sammen med det de skandinaviske «frivillige» har valgt til sit: «ikke ved magt, ikke ved kraft, men ved min aand, siger den Herre, Herre».

De materielle vanskeligheder, sprog, adgangen til hedningelandene, anlæg af missionsstationer, bekostning til det tilstrækkelige antal duelige missionærer er overskuelige. De største hindringer vil være lunkenhed i de kristne lande, og det had og den forfølgelse der vil reise sig fra hedningernes og de indifferente kulturmenneskers side, naar evangeliet rent og kraftig søges gjort til en verdensprædiken. (Mark. 16, 15).

Saa meget kan i ethvert fald siges, at med en almindelig missionsinteresse som brødremenighedens vilde Guds ord snart kunne forkyndes alle vegne; da vilde det være muligt i næste menneskealder at forkynde evangeliet for alle andre folkeslag paa samme vis som Skrefsrud og Børresen har forkyndt det for Santalerne i denne [1]).

Hvis man derfor vilde spørge mig, om jeg tror det er Gud velbehageligt, at de «frivillige» i de store vesterlande har faat dette til valgsprog, tør jeg ikke ubetinget svare nei.

Af enkelte sjælshistorier har denne studentervækkelse mange og skjønne at fortælle. Om glæde og styrkelse for trosfæller ved at mødes. Om tvil og mørke, om sjælslidelser og gjennembrud. Om at Gud Herren er kommet den enkelte sjæl imøde og har taget den til sig. Om klarnen af mangt et *hvorfor* og karakteropdragelse i Herrens navn har de store møder med disses høie varme og store alvor meget at berette. Ligesaa det mere stille kristenliv i semestrene, i foreningerne, i broderkredsene, paa bønnemøderne. Det er af de mange enkelte sjæles indre vidnesbyrd man kan hente sig den bedste forvisning om, at Herren har vedkjendt sig denne vækkelse og dens arbeidsformer.

I denne kristelige studenterrørelse ser jeg det største lyspunkt i nutiden. Ud fra denne har man lov til at haabe den moralske reisning, som saa mange længes efter.

Verdensforbundet er endnu ganske ungt og kan derfor endnu medføre et og andet, der trænger at klarnes og udrenses. Men det er dog en gren paa Herrens vintræ; den har baaret frugt, saa de kristne har lov til at vide at Herren vil rense denne gren, at den kan bære mere frugt.

[1]) «At forkynde evangeliet for alle folk i dette slegtled», et foredrag af lic. H. Ussing, holdt ved de «frivilliges» møde i Stockholm 1897 er udkommet i trykken.

ATTER OM HR. CHR. BRUUN OG PIETISMEN.

Af S. E. Jørgensen.

Da hr. A. S. i sin tid rettede en overmaade spagfærdig og pyntelig henvendelse til hr. Bruun i Anledning af hans behandling af pietismen, svarede han med den fulminante artikel paa 11 sider, som vist de fleste har i friskt minde. Ligeoverfor min unegtelig provocerende artikel i «Luth. Kirketid.» har Bruun kun et par bemerkninger til svar. Dette synes mig noksaa betegnende.

Hr. Bruun søger at være vittig. Men vittigheden er i den sag, vi behandler, overmaade lidet paa sin plads. Er der nogen, der for fuldt alvor har taget fat paa en sag, saa er det Bruun, naar han behandler pietismen. Derfor er en vittighed her yderst inkonsekvent.

Hvorvidt henvisningen til Joh. 9 er rammende ligeoverfor mig, lader jeg trygt staa derhen. Det er forresten ikke altid saa heldigt at bruge skriftens ord paa den maade, som Bruun her gjør. Der er et træk i beretningen, som, anvendt paa Bruun, neppe faar den virkning, som han har beregnet. Den blindfødte var ganske vist udsat for et hadsk angreb af «teologerne», ligeoverfor hvilket han optraadte med naiv og tiltalende troskyldighed, men hans erkjendelse var *meget mangelfuld,* og først senere kom han ved Frelserens formidling til nogen større klarhed.

Bruun udtaler, at selv om han lider af de feil, som jeg omtaler, saa «beviser jo ikke det i mindste maade, at ikke pietismen kan lide af de feil, han siger». Denne udtalelse synes at forudsætte, at jeg i min artikel *udelukkende* har talt om den *maade,* hvorpaa Bruun har angrebet pietismen, ikke leveret noget bidrag til belysning af *selve angrebet.* Saa er ikke tilfælde, skjønt behandlingen heraf var meget kortfattet.

Det ligger da meget nær med foranledning i de citerede ord at dvæle lidt udførligere ved de enkelte sider af Bruuns dom om pietismen, og jeg skal derfor fremdrage et par punkter.

For det første kan det have sin interesse at se efter, om Bruun har været *konsekvent i bedømmelsen* af pietismen. Herover faar vi adskillig oplysning, naar vi sammenstiller en del udtalelser af ham fra 1892 med, hvad han sidst har skrevet.

I no. 3 af «Luth. Kirketid.» for 1892 skrev en unavngiven indsender om pietismen og udtalte der bl. a.: «den har hævdet et kristenmenneskes frihed overfor ubeføiet kirkelig lovtvang, den har arbeidet paa at udforme et kristeligt trosliv i kjærlighedens kraft, og den har vakt sans i de lutherske kirker for indre og ydre mission. Den har paa disse maader hjulpet til, at *det kristelige liv, som vaktes i reformationstiden, har kunnet forplante sig gjennem trange og tørre tider ned til vore dage.* Derfor har pietismen krav paa, at man *tager paa den med varlige hænder. Den maa renses, men ikke udryddes*».

I no. 11 af Kirketidenden for samme aar skrev saa pastor Bruun en artikel for at knytte nogle ord til det, som hin indsender havde udtalt, «ikke for at imødegaa ham, idet han næsten var enig med ham i alt». Han siger: «pietismen maa renses, men ikke udryddes. Det er hovedtanken hos forfatteren af nævnte opsæt. Og jeg *stiller med glæde denne sætning i spidsen for det, jeg har at sige* [1]). At udrydde pietismen af kirkens historie vilde være at tilføie den lutherske kirkeafdeling et frygteligt saar. Det vilde næsten være *at overskjære livssammenhængen mellem reformationens tidsalder og vor egen*». Og som Bruun udtalte sin dybe respekt for pietismen i sin store almindelighed, saa mente han ogsaa, at den særlig havde indgribende betydning *for vor kirke,* og at den derfor maatte vernes om; han fortsætter:

«Og videre tænker jeg, det maa siges, at der *neppe vilde findes nogen landskirke, som vilde fare saa ilde ved en udryddelse af pietismen som den norske;* thi der er vel neppe nogen, hvor pietismen har spillet en saa indgribende rolle. Alle andre kirkelige retninger siden reformationens dage har her i landet optraadt i overmaade formindsket maalestok. *Pietismen er den eneste, som ialfald nærmer sig til at holde maal*».

Det er næsten en selvfølge, at Bruun i denne artikel kommer ind paa omtale af *vestlandet.* Det gjør han ogsaa og udtaler bl. a. følgende:

---

[1]) En hel del udhævelser af mig.

«Og nu særlig vort pietistiske vestland. Det er *kvægende at færdes derborte,* hvor kirkebaadene hver søndagmorgen langveis fra bringer disse skarer, som ikke bare fylder, men overfylder kirker og bedehuse, der hvor religiøse bøger og blade fylder boghylderne og *religiøse spørgsmaal gjennemtrænger hele livsluften,* saa enhver ting kommer til at maatte stilles i kristendommens lys. Der er kristendommen — i den skikkelse, som folket nu har optaget den — endnu *livets største, alt beherskende stormagt* . . . . Og jeg før min del, som mener, at jeg har faaet gjøre dybe, ja forfærdelige indblik i skyggesiderne ved denne vestlandske religiøsitet, kan alligevel ikke tro andet end, at den vil blive af *den allerstørste betydning for den norske kirke*».

Ikke alene det kirkelige var gjenstand for Bruuns opmerksomhed. Han omtalte ogsaa den vestlandske pietismes forhold til *politiken* og siger derom:

«Dersom jeg turde byde Kirketidendens læsere en liden smule politik, saa vil jeg faa lov at sige, at det *norske demokrati ingen steder forekommer mig at være saa egte som her* . . . . I mine øine er vestlandets demokrati ligesaa skikket til *at gaa i pagt med egte, fuldblods, verdensomdannende kristendom* som østlandets til at gaa i pagt med fritænkeriet. Og det er mit *folkelige* haab, at naar *den lidet anende middelmaadighed,* som nu gjør sig bred her i landet, har gjort sin gjerning, da *skal ledelsen tilfalde vestlandets mere egte og mere kristne demokrati*».

Stillingen til *fritænkeriet* kommer særlig frem, idet Bruun fortsætter:

«Det fritænkeri, der nu breder sig saa overmægtigt i vor literatur, i vor bladverden, i hele vor aandelige luft, det skal vel med Guds hjælp en dag blive trængt tilbage inden lidt mere rimelige grænser. Og de Herrens helte, som skal øve dette storverk, *mon ikke de helst vil udgaa fra vestlandet med dets varme, kristendomssvangre luft?*»

Saaledes skrev pastor Bruun i 1892, og at han i en senere del af samme artikel meget skarpt kritiserer pietismens fremtræden i forskjellige retninger, hindrer ham altsaa ikke fra i saa sterke ordelag at yde den sin anerkjendelse.

Men i 1898 lyder talen ganske anderledes. Jeg har allerede i min forrige artikel fremdraget en del af hans sidste udtalelser, og de er jo desuden for alle, som i nogen maade interesserer

sig for denne sag, i friskt minde, saa det vil være unødvendigt her at anføre noget.

Enhver vil se, at bedømmelsen af pietismen i *sin almindelighed*, af dens betydning for den *norske kirke*, dens forhold til *politiken* og til *fritænkeriet* i artikelen af 1898 er den fuldstændigste modsætning af, hvad der sagdes om den i 1892.

Og naar saa er, saa kan vel pietismen *frikjendes for en del af de feil*, der i sidste artikel er den tillagte. Det eneste skulde da være, at pietismen i disse aar skulde have undergaaet en saa fuldstændig forvandling; men det vil sikkert intet menneske kunne bevise.

Dernæst kan det være af betydning at se paa det *lovens standpunkt*, hvorpaa hr. Bruun stiller sig i sin kamp mod pietismen. Han, som saa utrættelig kjæmper mod «farisæismen» iblandt os, synes i særlig grad at være en *lovlærer*. Jeg skjønner ikke andet, end at Bruuns udgangspunkt for behandlingen af hele spørgsmaalet om pietisme er et *falskt og urigtigt*. Han behandler næsten altid spørgsmaalet ud fra *farisæismen paa Jesu tid*. Selvfølgelig er jeg ikke i tvil om, at vi kan benytte træk fra evangeliernes skildring af farisæismen som korrektiv mod lovmæssige udslag af kristendommen blandt os, og vi prædiker jo alle om farisæeren og tolderen for vore menigheder. Men dersom man i de tidsforhold, der i de nytestamentlige skrifter skildres for os, vil søge det egentlige *udgangspunkt* for behandlingen af pietismen, saa mener jeg, man maa se sig om paa andre steder end i evangeliernes beretninger om farisæismen.

Farisæismen var blot en speciel udformning af det *lovstandpunkt*, hvorpaa massen af det jødiske folk stod, og baggrunden og underlaget for den var den hos Israel saa udbredte tendens til at lade sit forhold til Gud bestemme ved loven.

Pietismen er en livsytring inden *den nytestamentlige, ved evangeliet opdragne menighed*. Selv om det var det punkt i de pietismen tillagte feil, der bestaar i dens *manglende syn paa retfærdiggjørelsen*, som mest beskjæftigede sogneprest Bruun, havde han ikke ret til saa ganske at sidestille den med farisæismen. Saa meget mindre ret har han hertil, da det, som beskjæftiger ham, væsentlig er pietismens lovmæssige *udformning af livet*.

Skal man fra denne side af pietismens liv søge noget historisk sidestykke indenfor skriftens ramme, saa maa man gaa til de

steder i brevene, der skildre de *svage i troen,* som vi paa forskjellige steder møder. Med al indbyrdes forskjel, hvad enkeltheder angaar, og med al forskjel i forskjellige retninger fra nutidens pietisme, saa har dog disse retninger det tilfælles med pietismen, at de som sin livsrod har *den nytestamentlige menighed* med dens evangeliske erkjendelse, paa samme tid, som vistnok *udformningen af livet bliver lovmæssig.*

Hvor aldeles forskjellig opfatningen af og forholdet til pietismen bliver, eftersom man anskuer den fra det ene eller det andet af de to her nævnte udgangspunkter, springer kanske allermest i øinene, naar vi ser paa Paulus' forhold til disse fænomener.

Ligeoverfor jøderne, der «ikke kjendte Guds retfærdighed, men tragtede efter at oprette en egen retfærdighed» (Rom. 10, 3), stiller apostelen sig i den bestemteste opposition. Saa diametralt modsat deres standpunkt som muligt er hans opfatning. Og vi ser i den aandsretning, som her forefindes, intet mindre end modsætningen mellem jødisk, farisæisk lovtrældom, saadan som den under farisæismens ledelse efterhaanden havde udviklet sig, og det nytestamentlige, af evangeliet baarne trosstandpunkt, saaledes som det i sin herligste og mest fribaarne skikkelse havde udviklet sig hos troens apostel.

Denne modsætning var da ogsaa saa stor, at apostelen ligeoverfor de jødiske lovtrælle ikke havde nogen tanke paa eftergivenhed eller indrømmelser. Her var der tale om intet mindre end en kamp, der sigtede paa udryddelse af den fordærvelige vranglære, der truede med at ødelægge hans gjerning.

Ganske anderledes er hans forhold til de skrupuløsitetens og lovmæssighedens fænomener, der paa livets omraade ved forskjellige anledninger traadte frem inden menighederne.

Ogsaa her kan han være skarp, som naar han i Antiochia saa bestemt optraadte mod Peter og dem, der stod paa samme standpunkt som han. Ja, forholdene var der ved den leilighed saa alvorlige, at Paulus frygtede for intet mindre end et *fuldstændigt tilbagefald* til det jødiske lovstandpunkt, hvorfor han da ogsaa lader dem vide, at de, «som vil holde sig til lovens gjerninger, er under forbandelse» (Gal. 3, 10).

Ogsaa i brevet til kolossenserne udtaler apostelen sig meget bestemt ligeoverfor den ting, at «nogen skulde dømme dem i mad eller drikke eller i henseende til høitid eller nymaane eller sabbat»,

og tilraaber dem, at de ikke maatte lade sig besvære med anordninger som «rør ikke, smag ikke, tag ikke derpaa» (Kol. 2, 16. 21), og han giver med al ønskelig klarhed tilkjende, at dette ikke passede for dem, der «var afdøde med Kristus fra verdens børnelærdom».

Men i Rom. 14 og 1 Kor. 8 finder vi, at han ligeoverfor beslegtede tilstande med megen omhu tager sig af dem, som «er skrøbelige i troen». Han taler her om dem, som «kun tør æde urter», om dem, som «agter den ene dag hellig fremfor den anden» (Rom. 14, 3, 5) og om dem, «som ikke har kundskab, og som derfor gjør sig samvittighed angaaende afguderi og æder det som afgudsoffer og besmitter sin samvittighed, der er skrøbelig» (1 Kor. 8, 7). Og paa disse steder gaar apostelens strenghed i en anden retning end paa de tidligere nævnte, thi han taler meget alvorlige ord til dem, «der dømmer en fremmed svend», der «dømmer eller foragter sin broder», og paalægger med det største alvor den, der har kundskab, at være forsigtig i sin færd, at «ikke den skrøbelige broder, for hvis skyld Kristus er død, skal fortabes formedelst hans kundskab» (Rom. 14, 4. 10; 1 Kor. 8, 10—11).

De om disse livsfænomener handlende steder i Paulus' breve vil altid indeholde stof for exegetiske undersøgelser, og man er slet ikke kommen til ende med dem. Og er det allerede en exegetisk vanskelighed at bringe dem i harmoni med hinanden eller fyldestgjørende at gjøre rede for, at apostelen paa nogle steder retter sine vaaben i én retning, paa andre steder i en anden, saa er der ikke mindre vanskeligheder forbundne med i praxis at følge de vink, som hans udtalelser giver. Men det uomtvistelige udbytte for det praktiske liv er i hvert fald det, at man *i bedømmelsen af saadanne fænomener og i behandlingen af dem maa være meget forsigtig.* Talen kan efter apostelens eksempel falde skarp og bestemt i begge retninger, baade ligeoverfor dem, der ikke bevarer sin kristelige frihed, og ligeoverfor dem, der ikke vil tage hensyn til de skrøbeliges mindre kundskab og frihed, men det gjælder at undersøge nøiagtigt det terræn, paa hvilket man bevæger sig, thi farerne ved feiltagelse i *den ene* som i *den anden retning* er skildret med de sterkest mulige farver.

Kjendskabet til pietismen i vort land vil visselig lære os det samme, som apostelens ord underviser os om, nemlig at være forsigtige, og det tør nok være, at her i vore dage er mere brug

for vernende og skaansom behandling af de livsspirer, der hos mange skrøbelige og lidet oplyste kristne findes, end for skarpe angreb paa dem, der vil røve os vor frihed.

Og det tør ogsaa hændes, at meget af det, der fra et standpunkt som det, Bruun indtager, fremhæves som feil og som store feil, ved en retfærdigere og sandere bedømmelse vil vise sig ialfald i et mindre ufordelagtigt lys.

Enhver ved, at det vilde føre vidt, skulde man forsøge at imødegaa alle de forskjellige punkter i hr. Bruuns angreb, og nogen fuldstændig imødegaaelse kan det ikke falde mig ind at forsøge. Heller ikke at udtale, at der ikke skulde være meget berettiget i mange af hans anker. Men jeg faar nu lade det bero med, hvad her er sagt.

Jeg skal kun til slutning med nogle ord give udtryk for en mening, som jeg tænker mig, at mange deler med mig; Bruun faar nu optage det, som han vil. Jeg tror, der er opgaver, der *ligger ham meget nærmere* end kamp mod pietismen.

Jeg ved naturligvis godt, at Bruun kan gjøre gjældende, at den omstændighed, at han staar udenfor pietismen, netop er en fordel for ham og gjør ham skikket til at føre den kamp, som han har sat saa meget ind paa. Men det kommer an paa, om dette dog holder stik, naar formaalet skal være at rense pietismen for dens feil.

Her tør det være værd at lægge merke til, at pietismen i eminent forstand er et fænomen paa *livets* omraade. Deraf følger med indre nødvendighed, at de korrektiver, som skal føre til noget, maa fremføres med den styrke, som kun livet kan give. At svinge kritikens vaaben hjælper lidet, idet selv det kraftigste tankestof, der bringes i anvendelse, ikke med livets specifike magt faar gjøre sig gjældende. De pietistiske udvekster vil ganske vist lettest fjernes ved, at et i det væsentlige med pietismen kongenialt, men mere ophøiet og rent *liv* kommer til at bære paa den. Vilde Bruun anse det at rette paa pietismen som en særegen opgave for sig, saa burde han visselig søgt sig et landskald i det pietistiske vestland og saa efter apostelens anvisning blevet pietisterne en pietist for at vinde dem for et renere liv. At sidde inde i Kristiania og saa meget som mulig lade dem vide, at han staar dem fjernt, og saa bombardere dem med skyts af sværeste kaliber — aldrig i verden vinder han dem paa den maade.

Derimod er der andre partier af vort samfund, for hvilke Bruun ifølge hans — af ham selv antydede — udvikling maa være særlig skikket for at virke. Der er mange prester, hvis udvikling væsentlig er bleven bestemt ved *et* stærkt greb af Gud i deres yngre aar, og som til trods for mange kampe nærmest har bevæget sig i *én linje* og i stor udstrækning samlet sine interesser om det *centrale* i kristendommen. Der er andre, der som Bruun ved omstændighedernes magt i høiere grad er kastede ud af denne centrale stilling, og hvis livsudvikling derved er bleven en *mere bevæget* og med *større periferi.* Ligesom nu pietisterne ganske umiddelbart snarest finder sig igjen i de førstnævnte og derfor har lettest for af dem at lade sig korrigere, saaledes vil de mange tvilende og en hel del skjønaander og beslegtede ligeoverfor dem staa kritiske, idet de saa let kommer til at betragte dem som urekflekterede *beati possidentens,* mens de hos de andre vil finde mere, der er beslegtet med dem selv og derfor ogsaa snarere af dem modtage impulser i retning af tro.

Nu er det selvfølgelig ikke min mening at sige, at Bruun ikke har virket og ikke virker inden de nævnte kredse. Men det synes mig, at dette felt ganske særlig burde lægge beslag paa hans opmerksomhed og hans kraft, mens andre kan have lettere for med held at arbeide inden de pietistiske dele af samfundet.

Og saa faar opgaven for alle, hvem vor kirkes trivsel ligger alvorlig paa hjerte, være den med al differens i saa mange henseender saa meget som muligt at se paa det store, som forener os, og trofast at kjæmpe mod den kirken fiendtlige verden, hvis vaaben, efterhvert som tiden skrider, bliver mere og mere frygtindjagende.

VED HELLIGTREKONGERSTID.

Paa det prægtige juleføre stryger vi om pynten fra Tinns kirkebygd ind i Vestfjorddalen. En brat overgang. Bag os ligger dalføret trist og solforladt som det pleier de mange uger ved midtvinterstid; og her stedes vi tilmøde med dagens konge i al hans herlighed.

Lierne har han klædt i blændende skrud opover, og selv til den lønligste krog i dalen har han skikket bud med sine velsignede straaler, der liver saa mangen en syg og usselig stakkar.

Men ikke længe, kun en stakket stund ved middagstide faar dagens konge raade grunden, dertil er Gaustadalens stolte dronning og hendes vældige frænder ham for mægtige; se, der kommer de alt snigende, de store skygger som de vil kaste i hans vei. Og, hvo vil kjæmpe imod skygger? Allermindst vel dagens konge. Derfor vender han sit aasyn bort og vandrer mod de aabne sletter; men altid drages han paany til dalen, om end kun atter for at vige, og altid lægger han i afskedsstunden om Gaustads stolte pande kronen af det røde guld. Han ved, der kommer nok en dag, da hun ikke længer evner modstaa, der kommer nok en dag, da panseret af is om hendes hjerte vil falde for hans øies straaler, og da vil dalens dronning smile under sommerens varme brudesmykke og hilse dagens konge som seirherren over Vestfjords fagre dal.

Nede paa den anden side Maaneelven ligger det lille skolehus; vi sætter over isen og kommer ind til fest. En ring af straalende barneansigter lyser os imøde, just den rette indfatning for julegranen, som staar der i deres midte. Langs væggene paa de opstablede skolebænke har forældre og andre interesserede taget plads, selv oppe paa den øverste hylde. De har det sandelig godt og varmt deroppe, men det siger ikke stort, for fjeldbyggen han gaar de gamle Spartanere en høi gang i den kunst at taale baade hede og kulde uden at kny; naar det saa dertil er fest og børnene midtpunktet i det hele, da kan kun ublandet tilfredshed

raade. Og her var i sandhed børnene med sin sang festens bærere. Let som en leg gik det, flerstemmig og rent. Det var den gladeste, vakreste barnesang, jeg nogensinde har hørt; men saa er ogsaa Vestfjorddalen en flittig sangens og tonekunstens hjembygd.

Der findes slegter, hvor den musikalske begavelse er gaat i arv i umindelige tider, hvor der altid har levet en egte kunstnersjæl til at lokke tonerne ud af «Gofars» [1]) gamle fele, en kunstnersjæl til at slaa «leiken», «Gomors» [2]) gamle langeleik med dragehovedet, saa en kunde høre selve naturens røster i strengenes fine klunk: sus i skov og nyn fra elv, men ogsaa naturens det dybe, fælles suk, ligefra menneskehjertets jamren til det faldende blads sagte, raslende lyd. — — —

Presten havde talt, fortalt om julestjernen og Jesusbarnet, saa vi kjendte, det var jul.

Da lød det fra de friske barnestruber til Lindemanns freidige melodi: «Et barn er født i Betlehem, i Betlehem, ti glæder sig Jerusalem. Halleluja, halleluja». Snart satte ogsaa forældrene i med.

Det var ikke bare vakkert, nei, sangen blev her til den magt, Gud sikkert har ment den skulde være, da han gav os mennesker dens herlige gave — den blev en magt, der bar os høit udover det snevre, varme rum, — op til Guds trone.

Hvor sangen prises, der maa Lindemann, den kjære hedengangne mester, ikke glemmes.

Ja, hvor meget skylder vi ikke dig du Guds haandgangne mand i den norske kirke.

Dine inspirerede salmetoner, baaret paa de dybe, kraftige harmoniers understrøm, fribaarne folketoner som de er, maatte jo finde veien til det norske kirkefolks hjerte. Det har ogsaa taget dem i besiddelse som en dyrebar eiendom, og paa dets læber vil de lyde i generationer efterat dit legeme er blevet til støv.

Drømte du gamle mester nogensinde om en høiere belønning for dit verk? — — —

Under festen titted maanen ind gjennem skolestuens vinduer, og hvad der foregik derinde, kunde nok taale dens prøvende øie. Den kyssed vist mangen en af de smaa sangere baade paa øie og mund, hvad den jo pleier gjøre med de snille, elskelige børn.

Maanen var der ogsaa for os paa hjemveien. Den havde givet landskabet sit indvielsens kys til nattens fred.

Kunde det være det samme landskab, som nylig smilte til os i solefalds glød?

Kunde det være de samme aabne, lyse lier, disse de hemmelighedsfulde skyggers dunkle gjemmesteder, hvor en indtrængende staalblank maanestraale gjorde dunkelheden endnu dybere, og Tinn-

---

[1]) Bedstefars.

[2]) Bedstemors.

sjøens stille, rene sneflade i udstrakt uendelighed under vinternattens høie, dybblaa himmel.

Forunderlige forvandling, der laaner vor forgjængelige jord et fnug af dette evighedens: «ikke forandring, ikke skygge af omskiftelse».

Har du engang lært at kjende den uforlignelige følelse af hvile og fred, som et saadant vinterens «Nachtstück» i dets lange, rolige rythmer byder dig, da vil du holde af atter og atter at lade din sjæl sænke sig ned deri.

Inde i ore- og birkeskogen langs elven, har rimfrosten, denne kunstner af Guds naade, gjort underverker.

Hver stammens slankvoksne rankhed, hver grenens yndefulde bøining, hver kvistens kvikke lille spræt har han vidst at drage fordel af, paa samme tid som han ikke er bange for skovinteriørens mere kantede og knudrede sujetter. Men al denne yrende mangfoldighed fra naturens overflødighedshorn, alt er indtil mindste detail, ved et eneste strøg af hans tryllepensel, iklædt sit fine, sølverne krystalgevandt. I sandhed, en aabenbarelse fra høiere regioner om virkningen af det rette samspil mellem idé og virkelighed.

Os lykkelige forundtes det at drage i stille festtog gjennem eventyrets egen skov, ind under dens glitrende løvhang.

Og dagen efter var det graaveir, — jeg maa tilstaa, det var næsten en sorg. Men helligtrekongersaften kunde vi atter synge:

«Deilig er den himmel blaa,
lyst det er at se derpaa,
hvor de klare stjerner blinke,
hvor de smile, hvor de vinke
os fra jorden op til sig».

Ja, de vinked og de drog, og jeg undredes paa som mangen gang før, hvad det var for en stjerne af alle dem deroppe i vrimmelen, Gud udvalgte som den underbare veiviser til Betlehems stad, til krybben hvor barnet laa; og om den efter endt mission atter traadte stille ind i himmelgelederne for at vandre aarhundredernes gang som en af de andre, eller? Ja, videre kommer jeg vel aldrig paa den kant, og da vender blikket sig heller mod de tre kjære, kjendte bibelske skikkelser, der vandrer saa tillidsfuldt fra det fjerne land; altid med blikket opad, altid fremad, ilende mod maalet over bjerg og gjennem dybe dale, tause som stjernen, men dog talende til evig tid om tro og om haab, som ikke beskjæmmes.

Elisa Kielland.

AANDSLIVET I EUROPA.

VI.

Blandt de unge franske forfattere indtager *Henri Bérenger* en betydelig og agtværdig plads, ikke alene ved sine arbeider fra idag, men særlig ved de løfter for imorgen som hans verker giver haab om. Hans tidsalders onde er den exklusive intellektualisme. Takket være den mangelfulde opdragelse er denne slegts hjerte underordnet, ja næsten ofret dens tankeliv. Nu bør disse to væsentlige elementer som konstituerer mennesket være uadskillelige. Den udelukkende dyrkelse af forstanden fører til kolde teorier som fordømmer følelsen, denne hjertets rigdom som frembringer medlidenheden og kjærligheden. Repræsentanterne for vor samtid besidder selv kilden til denne indre tørhed: alt er tørt hos dem: aanden, hjertet, sjælen. Deres moral er bøielig og føielig; det er mængdens letvinte og letkjøbte moral, ikke den i sandhed menneskeværdige. I sin første bog, som bærer titelen «L'Effort» efterviser Henri Bérenger denne sjælens tørhed og dens fordærvelighed. «Den exklusive intelligens», siger han, «er det, som fremkalder uorden og splittelse». «L'Effort» er et meget ædelt forsøg paa at hæve den unge slegts sind opover den sjæleforvildende egoisme. I en anden bog *«l'Aristocratie intellectuelle»* drømmer Bérenger ikke om et aristokrati af arvelig adel, men om et intellektuelt aristokrati af lærde, kunstnere, forfattere. I sin tredje bog *«La Proie»* benytter forfatteren sig af satiren; han vil «fixere det nye Frankriges forpinte træk». Bérenger taler i denne bog til os om visse unge mennesker, som man kalder «fremtidsfolk», der har det med smukke og klingende fraser, samtidig med at de gjør gode forretninger og altid ender med et rigt gifte. Dette er ikke en udelukkende fransk type, men tvertimod en international, som man finder overalt i alle lande i syd og i nord. Denne type har tilstrækkelig optræden til at kunne bedrage hele verden, venner og fiender, ja endog sig selv. Men dagen kommer, da den vaagner . . . Jeg ønsker det

for alle disse typer. Bérengers sidste bog bærer titelen: «*La conscience nationale*». (Den nationale samvittighed). Det er den bedste. Den viser os det intellektuelle proletariat i Frankrige i hele dets talrighed. Kort, Bérengers fysiognomi som forfatter er endnu ikke fuldstændig tegnet; han gjør forsøg, udkast; han søger den vei og den kurs, der passer for ham. Lad os ønske ham, at han snart maa finde den. Ethvert ædelt forsøg bør man overalt, i ethvert land opmuntre af al kraft.

Frankrige har nylig tabt et af sine mest berømte børn, *Puvis de Chavannes,* denne store og ædle maler, hvis mesterverker er en ære for vort aarhundrede. Han var ikke bare en genial maler, men ogsaa en tænker, hvis hele opfatning af livet og kunsten laa ligesaa høit som de gamle mesteres. Puvis de Chavannes' død er et tab ikke alene for den franske kunst, men for alle dem der beundrer geniet. Det er et skjønt hoved der forsvinder. Der fandtes ikke et mere storartet eksempel paa en kunstners liv. Han blev født i Lyon i 1824 og udstilled for første gang i 1850. Æren kom ikke; man brød sig ikke om denne stolte maler, som satte kunsten over livets bagateller — og dog fik han triumfere. Han gik med hævet hoved ret frem mod sit maal; han arbeided, han arbeided meget — og han fik smage seiren. Puvis de Chavannes' kunstverker gjør samme indtryk som de gamle freskomalerier; man beundrer hos ham en udsøgt harmoni, en enkelhed i opfatningen, en finhed i formerne og altid en stor idé, en høi tanke. Et besøg i Pantheon, hvor hans store dekorative vægmalerier findes, lader os føle hans kunsts overlegne art. Overalt i alle hans verker ser man en fredelig samvirken mellem farver og linjer, og særlig kommer dette frem i de mer i baggrunden liggende partier, hvor der hersker en forunderlig klarhed, en kjærtegnende ynde. Hvor denne store mester forstaar naturen, denne milde og kraftige raadgiverske, denne trofaste veninde for dem der kan forstaa hende. Hans *Sorbonne* er et under. Inde i en dyb skov sidder den gamle Sorbonne; ved siden af sig har hun to genier, som bærer kroner og palmer, de berømmelige afdødes hæderstegn. Staaende feirer veltalenheden den menneskelige aands kampe. Rundt omkring er grupperet figurer der symboliserer de forskjellige digtarter. En livgivende kilde udstrømmer fra en klippe: ungdommen kommer der for at stille sin tørst efter viden og øser af den ny kraft. Store skikkelser symboliserer videnskaben, filosofien, historien, kunsten.

Og en himmel af uplettet renhed hvælver sig over denne fredelige Sorbonne, en evig himmel som ikke kjender aarstidernes eller de mørke timers vekslinger, men altid er bedækket af et uforanderligt lys. Puvis de Chavannes' «*hellige skov*» befinder sig i Lyons museum. Min pen er ude af stand til at give eder nogen forestilling om dette mesterverk; for ret at kunne beundre det maa man se det. Jeg føler endnu trang til at tale til eder om *oldtidens vision*, om *den kristne inspiration*, om *Victor Hugo, der giver sin lyre tilbage til byen Paris*, men kan en fattig pen skildre disse ophøiede billeders storhed? Puvis de Clavannes' kunst er klassisk kunst i dette ords bedste betydning, idet den eier en ren og skjær skjønhed. Man agter meget snart at reise et monument i Paris for dette store og ædle geni, men hans bedste monument er hans livsverk.

* * *

Det vilde være en helligbrøde fra Puvis de Chavannes at gaa over til hverdagslige sager. Lad os derfor tale lidt sammen om musik. Malerkunsten og musikken er uadskillelige søstre. Denne vinters koncertsæson er ualmindelig interessant. Colonnekoncerternes kunstforening har nylig feiret sit jubilæum. Det er nu fem og tyve aar siden Colonne, fordum chef for operaen paa Chateletteatret, organiserte ugentlige koncerter som har havt en meget stor indflydelse paa Parisernes kunstneriske opdragelse. Den sidste jubilæumskoncert, ved hvilken republikens præsident med familie var tilstede, blev sammensat og udført paa en ganske særegen maade. Den berømte spanske violinist Sarazate, hvis virtuositet er bekjendt, yded sin bistand, ligesaa den berømte pianist *Pugno*. *Berlioz' symphonie fantastique* gjorde en lykke som aldrig før. Denne smukke musik der snart er glimrende og høitidelig, snart mørk og vild, snart mild og blød, bliver for altid udødelig. Den blev udført for første gang paa Paris' konservatorium i 1830, og 2 aar senere proklamerte Paganini Berlioz som Beethovens efterfølger.

Og siden vi nu taler om musik, gjør jeg opmerksom paa at *Henri Lichtenberger* nylig har offentliggjort en stor bog paa 500 sider, hvis titel alene viser dens betydning: *Richard Wagner, digter og tænker.* Vi finder der fortalt hele Wagners liv og alle hans frembringelser. Wagners livsverk har ikke alene betydning for musikens historie i Tyskland, men ogsaa for kunstens, tankens,

civilisationens udvikling i det samme land. Wagner har skabt en ny kunstform, det musikalske drama. Han har ogsaa som alle store kunstnere grundet paa det evige spørgsmaal om livets mening. Han har meddelt os sine tanker om menneskets bestemmelse. Wagner er med ét ord ikke alene en musiker, hvis geni man nutildags neppe drager i tvil, men ogsaa dramatiker, estetiker, tænker. Wagner har som alle store kunstnere stillet sig det spørgsmaal: hvad er musiken? Sikkerlig, paa dette spørgsmaal gives der ikke noget bestemt svar. Musikens mening er et utilnærmeligt mysterium for forstanden, og det vilde være fuldstændig forgjæves at ville eftervise at den udtrykker noget andet. Næsten alle mennesker har imidlertid en forvirret følelse af, at der existerer et nært forhold mellem sjælsbevægelsernes og tonernes verden, at musiken er istand til at vække i os dybe følelser og mægtige tanker. Poesien udgaar fra hjertet og taler med forstanden som mellemled til hjertet. Musiken udgaar ogsaa fra hjertet, men taler direkte til hjertet. Den rene følelse som ordet ikke kan udtrykke finder sit udtryk i musiken, hvis sprog i en vidunderlig grad trænger ind i vor sjæl. Men musiken paa sin side har ofte behov for ordets hjælp. Beethoven havde vel forstaat dette, da han ved en geniets inspiration bestemte sig til henimod enden af sin 9de symfoni at forene menneskestemmen med orkestret: han havde havt den profetiske institution, at musiken ikke kunde fuldføre sin høie bestemmelse uden i forening med poesien. Af forbindelsen mellem poesi og musik vil saaledes det kunstneriske billede af det høieste, mest fuldendte liv, som kan tænkes, blive født. Musikeren kan da ved ordet afsløre for os det, som gaar for sig i dybet af hans sjæl, han lader os tage del i sit indre liv, bevæges ved at dele hans glæder og hans smerter. Dette er ogsaa Wagners storhed; ti hos ham findes baade forstandens og følelsens genialitet. Han taler til vor forstand og til vore følelser. Wagners musik er filosofisk og symbolsk paa samme tid. Denne digtermusiker indlægger i sine dramaer abstrakte meditationer, store problemer som altid har draget menneskesjælen opad, kjærlighedens, dødens, livsmodets problemer, og han vil løse dem ved symbolske toner og ved filosofiske meditationer. Er der noget mer originalt, mer menneskeligt end denne blanding af det levende billede og idéen, af den synlige og haandgribelige realitet og menneskelivets ideale lov? Og om Wagners tanke har øvet en saa dyb virkning paa saamange

af vore samtidige, da er det ikke, fordi han har bragt virkelige nye sandheder for dagens lys, eller gjort fremtidige sandheder nærværende, det er fremfor alt fordi han har forstaat at afvinde de abstrakte idéer hvad de gjemmer af skjønhed og følelse, fordi han i vort udgaaende aarhundrede sammen med Tolstoï har været den mest inspirerede digter paa aandens og den menneskelige lidelses omraade.

* * *

Pierre Loti, medlem af det franske akademi, har nylig paa teater Antoine ladet spille et stykke, hvorom man for øieblikket taler meget, nemlig «*Judith Renaudin*». Under de forhaandenværende omstændigheder er stykket helt igjennem aktuelt. Det gjør til drivkraft for handlingen den religiøse fanatisme, som i nogen tid har fundet en saa god jordbund i Frankrige. Pierre Loti er af hugenotisk slegt. Det er ved at spørge tilraads sin families støvede arkiver, at han har fundet de bedst komplicerede elementer for sit drama: en protestantisk families fordrivelse ved Ludvig den 14des dragoner. Set fra scenens standpunkt er stykket meget svagt, men det er godt skrevet og godt tænkt. Pierre Loti, som er et pseudonym for en marineofficer ved navn *Julien Viaret,* er født i 1850 og har efterfulgt Octave Feuillet i akademiet. Han er de fjerne sydlandes begeistrede sanger, dyb digter, beundringsværdig som maler, hvad detailskildringen angaar. *Pecheur d'Islandi; Propos d'exil; Madam Chrysantheme* osv. er hovedtitlerne paa hans raffineret fine verker.

Ossip-Lourié.

NYE BØGER.

Som den fuldvoksne gran rager høit op over pitpropsskogen omkring den, rager **„En kristen“** nutidsfortælling fra London af *Hall Caine*, oversat af Peter Helbostad (Cammermeyer. Pris: kr. 5,50) op over hele den literatur som dækker julebordet. Her er fængslende kunst som holder interessen spændt alle de 812 sider igjennem. Men der er mere end kunst. Der er etisk kraft og religiøs grebethed, og tidens alvorligste spørgsmaal — jeg vil ikke sige løst eller klaret — men fremsat, kastet over os, ind i os, med en brændende sjæls hele energi. Det er en fornøielse engang at se kunsten, en kunst ganske anderledes «lødig» og aandsmægtig end den vi er vant til, anvendt til som Gladstone har sagt «at hævde de oversandselige tings ret ligeoverfor de sandselige, som med slig frygtelig kraft holder os bundne ved vor jordiske tilværelse». Hos os bliver jo kunsten brugt præcis til det modsatte. Det er en fornøielse at se kristendommens fane løftet ikke i en pjaltet tanteroman eller noget endnu smagløsere — vore almindelige religiøse fortællinger er jo skrekkelige — men i et kunstverk af rang. Intet under at i London blev der solgt 50 000 eksemplarer i 14 dage.

Dermed har jeg ikke sagt at bogen i alle dele er tilfredsstillende. Det synes jeg slet ikke den er. Kristendommens repræsentant i bogen er en sværmer. Der lægges ikke noget dølgsmaal paa at sværmeriets urene ild blusser i ham. Man er til og med ofte i tvivl om han i grunden ikke sværmer vel saa meget for den kvinde han elsker som for Kristus. Hans tragiske ende er derfor langtfra uforskyldt. Dette svækker virkningen af de tanker bogen vil bære frem. Saaledes vilde det neppe falde nogen ind, hvis det ikke blev udtrykkelig sagt, at bogen vil vise nødvendigheden af kirkens adskillelse fra staten. John Storms skjæbne har lidet med den sag at gjøre.

Dog — hvad der end kan være at sige herom: bogen er værd at læse. Det er mere end der kan siges om størstedelen af vor skjønliteratur.

Men én ting maa dybt beklages, og det er at et kunstverk som dette skal blive omplantet paa vort sprog daarlig oversat og daarlig korrigeret. At se fællesnavne skrevet snart med stort og snart med lidet forbogstav, at snuble over «authoriat» (for «autoritet) og «begravelse» (for «begavelse») og «skaldende» (for «skaldede) og «exatiske» (for «exotiske») og mangfoldige lignende kameler er ikke behageligt. Men det har ingenting at betyde mod udtryk som disse: «jeg kom for at spørge, om De har hørt *af* noget», eller «kjære *hjertens*», eller «Glorys arvesynd stoltheden *ansatte* hende paany», eller «de der *slog væd*» (skal være = indgik væddemaal), eller «denne mand som havde erklæret lasten og dens *befremmere* krig», eller «som befandt sig i en *stilling* af *febersk* ophidselse» etc. etc. Eller hvad giver man mig for sætninger som disse: «mere end nogen anden dag, hvortil der knytted sig minder om politisk uafhængighed, seire paa slagmarken eller aandelige fremskridt, var denne dag [1]), der anvendtes til sport og spil, umaadelighed og usædelighed, fremfor andre Englands nationaldage». Eller «for at vise Dem, hvor dyb min anger er, skal jeg forsøge at gjøre det muligt for mig, at saavidt det staar i min magt, godtgjøre en opførsel, der med rette har saaret og fortørnet Dem».

Dette kan antagelig være nok til at begrunde et fromt ønske om, at de som giver sig af med at oversætte bøger maatte kunne skrive sit modersmaal.

Vi stiger adskillige trin ned, naar vi tager *Bernt Lies* «**Kasper Bugge**» (Aschehoug. Pris: kr. 2,50) for os. Den er i mange stykker et svagt arbeide. Kompositionen er løs og sproget lidet karakteristisk. Man læser den første halvdel uden synderlig interesse. Men naar enden er god er alting godt. Og enden er god. Man lægger bogen fra sig med en velgjørende følelse af at have været i godt selskab, hvor ens tro paa og kjærlighed til det gode er styrket og næret. Vi har nu hørt saa længe at kjærlighedens eneste pligt er frit at følge sit lune og sin dyriske drift, at det formelig føles befriende at se en forfatter hævde kjærlighedens pligt at være tro til det sidste, ogsaa i det at lide for den elskedes synd for at frelse ham. Det er dybe kristelige tanker som der ligger bagenfor. Bogen er trods alt en egte perle.

---

[1]) Derbydagen.

Af danske bøger vil jeg særlig henlede opmerksomheden paa «**Mme de Staël Holstein**. En historisk skildring fra revolutions- og Napoleonstiden af Richard Petersen» (Karl Schønberg, Kjøbenhavn). Forfatteren fortæller godt og emnet er i fremtrædende grad interessant.

Følgende indskrænker jeg mig til at nævne:

Rachel Strømme af *Vilhelm Krag*. (Aschehoug & co. Pris: kr. 2,75).

Byens fædre af *Elias Kræmmer*. (Aschehoug & co. Pris: kr. 2,75).

Familiens støtte af *Alphonse Daudet*. Oversat af K. V. Hammer. (Aschehoug & co. Pris: kr. 3,25).

Af fattigkassens annaler. Skisser og oplevelser af *Olaf Holm*. (O. Norli).

Paa villstraa, forteljing af *Sven Moren*. (Alfarheim bokhandels forlag. Elverum. Pris: kr. 1,25).

Spindelvæv. To noveller af *Halfdan Christensen*. (Aschehoug & co. Pris: kr. 1,50).

En stor mængde teologiske og religiøse skrifter er sendt os til anmeldelse, men jeg maa indskrænke mig til at omtale enkelte.

Først maa nævnes: **Syndfloden**, et indlæg i striden mellem videnskab og bibel af pastor *M. Lae* (Cammermeyer. 453 sider. Pris: kr. 8,00), et interessant forsøg paa at give syndfloden plads i vor jords udviklingshistorie. Forfatteren forsøger nemlig at godtgjøre, at en saadan katastrofe maa have dannet overgangen fra den tertiære tid til istiden. Det kommer nu an paa om naturvidenskaben vil godkjende det. Det skulde være interessant at se en upartisk naturvidenskabelig dom i sagen. Naar forfatteren imidlertid paa grundlag af sin hypotese vil hævde den bibelske beretnings historiske paalidelighed i alt, da forekommer han mig at sigte over maalet. Havde Genesis' forfatter været saa nøie underrettet om hine urgamle begivenheder, at han kunde levere en fuldt ud virkelighedstro beretning derom, da havde han vel ogsaa vidst at der paa syndfloden fulgte en istid, men det kjender han aabenbart ikke noget til. Og hvad nu dyrene angaar som opholdt sig med Noa i arken, da gaar det ikke an med forfatteren at

indskrænke dem til de antagelig faa arter, hvoraf de senere dyrearter har udviklet sig. Efter beretningen i Genesis var der i arken et eller syv par af «alle» dyr som ikke kunde leve i vandet; *hele tertiærtidens landfauna* maa altsaa have været repræsenteret. Pastor Laes bog vilde vundet om han havde indskrænket sig til at hævde en historisk baggrund for Genesisberetningen. At ville bevise at Genesisberetningen helt igjennem er historisk er at tage sig vand over hovedet. Heldigt havde det ogsaa været om forfatteren havde lagt sin fremstilling noget mindre bredt an. Den kunde været sammentrængt til det halve. Nu skræmmer baade voluminet og prisen, og det er skade.

At pastor *Gustav Jensens* forelæsninger ved prestekurset er udkommet (*De nuværende vilkaar for* **den norske kirkes prestetjeneste.** Kristiania. Grøndahl & søn) vil hilses med glæde af de mange som med interesse lytted til dem under kurset, og flere end dem. De anbefaler sig tilstrækkelig selv til alle presters alvorlige overveielse.

Professor dr. *Frants Buhl* har paabegyndt „**Psalmerne**", oversatte og fortolkede. (Kjøbenhavn. Gyldendal). Med al agtelse for den lærde forfatter, synes jeg hans fortolkning fører svært lidet ind i den rigdom af religiøse stemninger og tanker salmerne dog indeholder. De svinder under forfatterens behandling ind til ubetydeligheder. Da giver gamle Hengstenberg noget ganske andet. Det meste dr. Buhl giver er kritisk undersøgelse af den tidshistoriske baggrund. Men man faar ikke stor respekt for denne kritik, naar man ser forfatteren komme til det fortvivlede resultat, at «Herrens salvede» «sønnen», i salme 2 er — den efterexilske menighed. Tænke sig til: den ynkelige efterexilske menighed har «hedningerne» og «folkene» og «jordens konger» og «fyrster» forgjæves reist sig mod for at sønderrive dens baand og kaste dens reb af sig. Den ynkelige efterexilske menighed skal jordens konger og dommere «kysse for at den ikke skal vredes» og de gaa til grunde. Ingen kan tvivle paa, at salmens forfatter isaafald maa have været en jøde, som har lidt af stormandsgalskab.

Da er det os en større tilfredsstillelse at henlede opmerksomheden paa en anden bog fra samme forlag, nemlig: „**Gaar ud i al verden** med apostelen Paulus fra Antiokia til Rom». Af Ludwig Schneller. Oversat af F. F. Munck. 350 sider. Pris: kr. 4,40. Paulus' reiser fortælles her med skildring af de lande og byer

han besøgte og de forhold han virked under. Forfatteren har selv vandret de veie apostelen har fulgt. Derfor er ogsaa hans skildringer levende og anskuelige.

En god gammel bekjendt er kommet i sjette oplag, nemlig **Fra bønnens verden** af *D. G. Monrad.* Det er saare faa bøger inden nutidens flommende religiøse literatur som overlever døgnet. De fleste dør straks efter fødselen, og fortjener det. Monrads «Fra bønnens verden» er en af de faa som lever. Hvorfor? Utvivlsomt fordi dens religiøsitet er egte. Det er ikke saa mange religiøse bøger det kan siges om.

Paa Karl Schønbergs forlag (Kjøbenhavn) er udkommet fjerde oplag af den bekjendte prest ved Vartov *V. J. Hoffs* vakre lille bog „**Tre kvinder.** Vidnesbyrd fra Guds menighed i Danmark». Fromme sjæle tegnet ud af det virkelige liv med den varme inderlighed som er forfatteren egen.

«Det nordiske forlag» har udgivet en dansk oversættelse af *Zacharias Topelius'* „**Min tankes bog**“. Den gamle barneven og historiefortæller har deri nedlagt sine tanker om tro og viden, synd og naade, evigt liv og evig død og om de vigtigste etiske spørgsmaal i livet. Det er varme enkle tanker. Ortodokse er de ikke, men kristelige er de, et barnlig troende hjertes modne livserfaring.

Gaar vi fra Danmark en liden tur over til Sverige, møder os et verk, som ser meget lovende ud. Det er „**Kyrkohistoria** för hemmet. Under inseende af professor W. Rudin utarbetat af dr. *C. Fr. Lundin* Stockholm. Norstedt & söner». Første del er udkommet i tre hefter, 612 sider stor oktav, pris kr. 8,00. Den indeholder oldkirkens og middelalderens historie. Fremstillingen kunde kanske været noget lettere, men er dog klar og grei og hviler paa grundige og omfattende studier, saa vi faar kritisk sigtet historie, ikke legender, og orienteres paa alle kirkelivets felter ikke blot mission, lære, forfatning og kultus, men ogsaa kunst og digtning. Texten oplyses ved en mængde smukke illustrationer.

Vi tager med det samme med os „**Religiösa meditationer och föredrag**“ af *Pontus Wikner.* Andra upplagan. Stockholm. F. & G. Bejer. Pris kr. 2,00. Den indeholder seks prækener og en afhandling «om själisk ock andlig lekamlighet». Som alt hvad Wikner har skrevet, dybt og klart.

Vi vender tilbage til Norge. *Jens Greves* **„Aabent brev til dr. Georg Fasting“** (Bergen) er en kritik af Fastings bog «Om samvittigheden». Der er meget slaaende i Greves kritik, men han giver ikke dr. Fasting ret i det han maa beholde ret i. Man kan umulig komme fra, at da vi ikke har noget andet organ at opfatte religiøs og moralsk sandhed med end samvittigheden, kan vi ikke have levende tro paa andet end det som bevidner sig som sandhed for vor samvittighed. Det som ikke gjør det, kan vi vel antage paa autoritet, men det bliver dog bare død ballast. En kritik som ikke vil erkjende det, vil dr. Fasting have noksaa let for at møde.

Af **„Fremtidens guldalder“** af pastor *Herman Fauthaher*, som udkommer i oversættelse paa Lutherstiftelsens boghandels forlag, er nu kommet 5 hefter. Der er kun et hefte igjen. Den læses med interesse trods forfatterens mangel paa æstetisk dygtighed. Den giver et paa skriftstudium grundet blik ind i fremtiden, som vistnok ikke er ufeilbart; det gjør den jo heller ikke krav paa at være, men det interesserer dog.

Til slutning skal nævnes «*Fyste boki um* **Loge og Liv** av ein bedesvein deira» (Oslo. O. Norli) — en høist eiendommelig fremstilling af den bibelske historie.

Følgende maa jeg indskrænke mig til at nævne:

Søren Kierkegaard. Hans liv, hans personlighed og hans forfatterskab. En veiledning til studiet af hans verker ved *P. A. Rosenberg.* (Schønberg. Kjøbenhavn).

Mennesket efter evangeliernes opfattelse, fremstillet i grundtræk af *A. Andersen.* (Schønberg. Kjøbenhavn).

Forfatterens udmerkede arbeide «Menneskets søn» er før anmeldt her i tidsskriftet.

Arbeidet i store byer. Fem foredrag af *Arthur Ingram,* biskop af Stepney. Paa dansk ved Mathilde Møller. Anbefalet af professor Westergaard. (Schønberg. Kjøbenhavn).

Taler om **Troens ord** af *Petrus Chrysologus* ved *F. L. Grundtvig.* (Schønberg. Kjøbenhavn).

Et juledigt af *H. C. Fredriksen.* (Kjøbenhavn. Aug. Bang). Forfatteren er kjendt af vore læsere fra hans vakre digt i 9de hefte ifjor.

I den sidste nattevagt. Skitser og eventyr af *A. Kristensen.* (Schønberg. Kjøbenhavn).

Grunddragen af **Jesu verksamhet.** Historisk framställning af *J. Genberg.* Kyrkoherde. (Stockholm. Nordin & Josephson).

Vid Jesu fötter. En årgång högmessepredikningar af *J. C. Bring.* 1ste hefte. Pris: kr. 1,00. (Stockholm. F. & G. Bejer).

Den nylig afdøde prest ved diakonissestiftelsen i Stockholm *J. C. Bring* var kjendt af mange ogsaa hos os som en varm kristen og dygtig prædikant. Det vil derfor vistnok være en for mange kjær efterretning, at der udgives en aargang prækener efter ham. Den vil udgjøre ialt 6 hefter à kr. 1,00.

Otto Funckes **Barndom og ungdom,** fortalt af ham selv. Oversat. (Bergen. F. Beyer).

Bibelen, dens betydning og autoritet af *F. W. Farrar* dean of Canterbury. Oversat af N. Messel. (Kristiania. Norli). 1ste hefte. Vil udgjøre 6 à 7 hefter à 50 øre.

Kristelige fortællinger ordnet efter bibelen til brug for prædikanter, religionslærere og hjemmet ved *A. Rogndokken.* Med anbefalende forord af sogneprest J. Jansen. 1ste hefte. (Kristiania. Jacob Dybwad). Komplet 10 hefter à 50 øre.

Smaastykker om **barneopdragelse og undervisning** af *A. M. Feragen.* (Kristiania. P. T. Mallings boghandel).

Om Neurasthenie af professor dr. *C. Hilty.* Oversat. Med forord af direktør Greve. (Kristiania. Cammermeyer).

Thv. Klaveness.

A. Conan Doyle: **Et eventyr i ørkenen** eller **Korosko-tragedien.** Autoriseret oversættelse af Elisabeth Brochmann. 200 sider. Kristiania. Aschehoug & co.

Conan Doyle er den mest afholdte af alle nulevende engelske forfattere. Med rette bliver han sammenlignet med Walter Scott og Dickens. Han forstaar i lige grad at tiltale unge og gamle, mænd og kvinder. I hans altid jevne og ukunstlede stil er der noget udpræget mandigt og ærligt, og længe skal man lede for at finde saa sund og tiltrækkende næring for ungdommen, som den hans fortællinger byder. Han er skotte og ved læsningen af hans verker sander man paany, at der er stort slegtskab mellem skotsk og norsk opfatning.

Korosko-tragedien er yderst spændende. Den foregaar i Sudan og den libyske ørken. Da forfatteren som krigskorrespondent selv har været i disse fjerne egne, har skildringen overalt et

umiskjendeligt præg af selvsyn. Det er en «røverhistorie», men fortalt med en ophøiet menneskekundskab: en flok turister bliver opsnappet af sudanesiske derwischer, der vil tvinge dem til at blive muhamedanere. Med døden for øie rystes disse «gjennemsnits-mennesker» ud af sit vaneliv og udvikles til opofrende kjærlighed og heltemod. Fortællingen er baaret af en lys tro paa Guds førelse gjennem alle trængsler.

Naar vi mindes alle de titusender myrdede kristne i Armenien og paa Kreta, kan vi ikke føle begivenheder som de her skildrede som fjerne eller utrolige. Og den krig England nu atter fører i Nildalen med derwischerne, giver «Korosko-tragedien» ny interesse.

Ogsaa paa derwischerne ser Conan Doyle med et varmt, forstaaelsesfuldt blik. Idet han skildrer deres helt hengivne tilbedelse ved solnedgangen, siger han:

«Hvem kunde vel tvivle om, at her var en stor levende verdenskraft, reaktionær men voldsom, talløse millioner, der alle tænkte som én fra kap Juby til Kinas grænse? Lad en almindelig bevægelse skride hen over dem, lad en stor kriger eller organisator reise sig mellem dem, en som kan bruge det storartede stof, der ligger for haanden, — og hvem ved, om ikke dette maaske bliver den sopelime, hvormed forsynet feier det raadne, dekadente, umulige, tvesindede sydlige Europa, som han gjorde det for tusen aar siden, indtil han har skabt rum for en sundere æt?»

Johannes Brochmann.

PARIS' MYSTERIER.

Læsere af «Morgenbladet» vil have lagt merke til, at bladets første spalte en tid var optaget af et langt avertissement. Det forkyndte, at «Paris' mysterier» nu udkom hos os i ny oversættelse og med 200 illustrationer.

I avertissementet læstes bl. a.:

«At denne bog den dag idag har et ligesaa taknemmeligt publikum som for 50 aar siden, derom vidner leiebibliotekernes lidet appetitlige eksemplarer. Effekt følger paa effekt, det mørke overbydes af det uhyggelige, dette atter af det rædselsfulde. *Bag slige arbeider lurer revolutionen*».

(Disse sidste ord stod med fede typer som noget rigtig anbefalende). Avertissementet fortæller videre, at bogen har hentet sit stof fra den gjæringens og sammensværgelsernes tid, som gik forud for februarrevolutionen. «I folkedybet ulmed allerede de uhyggelige kræfter, der i 1848 under og efter februarrevolutionen skulde fylde Paris med blodige kampe».

I hvilken retning «Paris' mysterier» virked, forklares nærmere gjennem følgende citat fra P. Botten-Hansens «Illustreret Nyhedsblad»:

«Paris' mysterier giver intet socialistisk system; men den er *helt igjennem praktisk socialisme,* og faa bøger har vel i vort aarhundrede havt en virkning som den».

Lad os slaa efter hin artikel i «Illustreret Nyhedsblad», som dette er hentet fra. Den findes i aargangen 1857 side 182 og 189 og handler udelukkende om Eugène Sue. Her staar bl. a. følgende:

«Ved sine socialistiske *tendensromaner* var Eugène Sue kommet ind paa politikens gebet og *har mere end nogen anden skribent bidraget til at udbrede disse idéer blandt folket. Den uudeblivelige følge var februarrevolutionen og juniopstanden i 1848*».

Dette var det altsaa, som «Paris' mysterier» bar i sit skjød, da den udkom, og fremdeles bærer; ti leiebibliotekernes eksemplarer

viser jo noksom, at den ikke har tabt sin magt over sindene, og — den socialdemokratiske agitation er langt mere udbredt nu end i 40-aarene. Hvis hint avertissement havde staat i spidsen for et venstreblad eller et socialistisk, vilde rimeligvis en og anden læser tænkt, at bogen var farlig; men naar det staar saa freidig i «de konservatives hovedorgan», — da tror en hel masse tankeløse læsere, at alt maa være i orden.

Men endda langt mere paafaldende end avertissementet var det, at «Morgenbladet» selv, saa langt fra at udtale sig mod bogen, tvertimod har bragt en meget velvillig anmeldelse af den. Anmelderen — der er en af bladets faste medarbeidere — glæder sig over, at den nye norske udgave allerede er udbredt i 7 000 eksemplarer. Han tror ikke bogen vil vise sig farlig i vor tid. Nutidens mænd er nemlig trætte og blaserte; paa dem gjør de grufulde optrin ikke mere indtryk end, at de rolig kan slukke sit lys, naar det er mest spændende.

Og omtrent paa samme tid indeholdt «Morgenbladet» en yderst opskræmt redaktionsartikel om tilstanden i Kristiania. Overfald paa gaden og alskens voldshandlinger tiltog i den grad, at det var tvilsomt, om ordensmagten klarte stillingen. Bladet fastslog den kjendsgjerning, at *dyret i mennesket* er meget sterkt i vor tid og foreslog en meget sterk forøgelse af politistyrken.

Men det nytter svært lidet at øge politistyrken, naar man samtidig i den aandelige kamp styrker de kræfter, der hidser sindene.

* * *

Men nu kommer hr. K. i decemberheftet af «For kirke og kultur» og holder en varm lovtale over «Paris' mysterier» fra religiøst-etisk synspunkt. Naar man har læst, hvad han skriver, og ikke vidste bedre, kunde man gjerne tro, at Lutherstiftelsen helst burde have forlagt og udbredt den nye oversættelse af «Paris' mysterier».

«Det var ikke frit for», siger hr. K., «at en og anden med dette verk forbandt dunkle forestillinger om et slags dekandenceproduktion af tvilsom moralsk værdi. Men ingen misforstaaelse kan være større».

Mens billeder af synd og elendighed er gjenstand for nydelse, saa er de — forsikrer hr. K. — i «Paris' mysterier» gjenstand for «moralsk indignation, for en dom der fældes fra en etiskreligiøs livsanskuelses høie standpunkt».

Læserne af «For kirke og kultur» vil uden tvil mindes hr. K.s anmeldelse, hvis lovtale topper i disse ord:

«Eugène Sues monumentale storverk er saaledes par excellence et arbeide med *etisk religiøst formaal og værdi. Det var derfor, anmelderen* (K.) *fandt, at det burde omtales i et kirkeligt tidsskrift*».

For yderligere at belyse værdien af denne paastand, skal jeg her meddele noget mere om forfatteren Eugène Sue. Min kilde er netop den samme artikel i Botten-Hansens høit anseede blad, som verkets udgivere selv nævner som en autoritet udenpaa hvert af dets hefter.

Her staar bl. a.:

«Eugène Sue udbytted folkets elendighed og blev rig ved at omtale dets elendighed. Han kjendte mennesket, især dets svagheder, og den som spekulerer i dem gjør stedse gode affærer. Han kjendte de strenge, han skulde anslaa i det menneskelige hjerte for at finde anklang, og var ikke bange for dissonanser; tvertimod, han berørte lidet dem der gav en falsk klang: nysgjerrigheden, forfængeligheden, medlidenheden, sanseligheden. En falsk smag pirres ved det sterkeste krydderi; tyve, mordere og glædespiger optræder som romanhelte. Naar man imidlertid har sagt, at han forherliged lasten og rensed den for al tilregnelighed, da har man uden tvil gjort ham uret».

I 1850 blev Eugène Sue af socialisterne valgt til medlem af nationalforsamlingen, men skuffed fuldstændig dem, der havde ventet, at han skulde føre samfundet til større retfærdighed. «For at tækkes mængden havde han stillet det ærlige og uskyldige proletariat op som en modsætning til de nydelsessyge og lastefulde rigmænd» [1]. Men i virkeligheden førte han selv en nydelsessyg rigmands liv. Jeg holder mig atter til den omtalte nekrolog i «Illustreret Nyhedsblad»:

«I sit huslige liv var Eugène Sue en stor ynder af pragt og glimmer. Alle den europæiske civilisations kunster og hele den asiatiske luksus havde møbleret hans pragtfulde hotel i forstaden St. Honoré. Tjenere med knæbukser, sko og silkestrømper og iførte de prægtigste liberier opvarted ham og turde kun overrække ham de breve der indløb, paa en præsenterbakke af sølv. De heste der trak hans glimrende ekvipager, var af den udadleligste race, og de Grooms der red hans fuldblods væddeløbsheste, henregnedes til *unponderabilia* (de letteste). Han er den eneste literat, der nogensinde har været optaget i Jokeyklubben i Paris. Kort: han henhørte i ét og alt til den raffinerteste elegance i Paris. Efterat han havde fortæret sin formue, indbragte hans bøger ham nok til at kunne fortsætte en saadan luksus lige til sin død».

Denne indre grelle selvmodsigelse er fremdeles betegnende for den socialdemokratiske bevægelse og har skaffet dem mange hemmelige hjælpere inden de mest forfinede samfundslag.

[1]) Se Wallems franske literaturhistorie side 76.

Johannes Brochmann.

ET LIDET TILLÆG OM FINMARKSPRESTEN JOHAN FALCH.

Ved rektor A. E. Erichsen.

I nærværende tidsskrift (5te aargang side 538—548) har sogneprest A. Halvorsen offentliggjort en interessant biografisk skisse af den fortjente missionsprest Johan Falch, men har ingen efterretning kunnet give om hans hjemstavn, herkomst og tidligere liv. Da jeg derom er istand til at yde en del oplysninger, meddeles disse her som et lidet supplement til hr. Halvorsens afhandling.

Johan Falch var født paa Helgeland og hører saaledes til den række af dygtige nordlændinger, som i forrige aarhundrede indtog en anseet plads i kirken, skolen eller videnskaben. Faderen, Thomas Johanssen, egted i 1705 Anna Falch, der hørte til en gammel og vidt forgrenet nordlandsslegt; hun var søskendbarn saavel af digteren Petter Dass, der dengang var sogneprest i Alstahaug, som af den kongelige konfessionarius dr. teol. Peter Jesperssen. Hendes fader, Melkior Petersen Falch, eied Søviken i Alstahaug og nød megen anseelse i bygden. Til bryllupet, som stod den 25de mars 1705, forfatted Petter Dass et digt, som han med hentydning til brudens navn kaldte «Søvigens folkefangst». Dette digt er rimeligvis forsvundet, hvorimod man endnu har Markus Volqvarts' poem i samme anledning, kaldet «Engelens samtale med Maria paa bebudelses dag, appliceret til en liden brudesang for brudgommen, den velagtbare og velfornemme monsieur Thomas Johanssen, og bruden, den dydelskende og gudfrygtige mademoiselle Anna Melkiorsdatter Falch». Digtet findes trykt i alle udgaver af «Sjælens Luth» og udmerker sig ved den forunderlige blanding af religiøs stemning og løssluppen lystighed, som man saa ofte finder i den tids poesier.

Efter bryllupet boed egtefolkene paa Søviken, og her blev sønnen Johan født 1708; han tog siden slegtsnavn efter moderen. Forældrenes samliv tog en brat ende allerede 1719, da de begge døde, faderen den 23de og moderen den 26de februar; den næste søndag holdt sognepresten ligpræken over dem begge. Ved denne leilighed var den mand tilstede, som skulde faa afgjørende indflydelse paa Johan Falchs fremtid, nemlig lektor Thomas von Westen, som just da befandt sig paa sin anden missionsreise. Under denne gjorde han en længere rast paa Helgeland, hvor han var

gjest hos «sin bedste ven» Jørgen Sverdrup paa gaarden Nord-Herø, idet han underviste nogle fra Finmarken medbragte finnebørn og selv lagde sig med kraft efter det finske sprog. Da han i slutningen af april 1719 brød op, medtog han til Trondhjem foruden syv finnegutter ogsaa to norske fra Alstahaug, Benjamin Dass, en fattig slegtning af Petter Dass, og den forældreløse Johan Falch. I Trondhjem boed de alle i von Westens eget hus, og han sørged som en fader baade for deres timelige og aandelige vel. Hver dag modtog de to norske gutter af missionær Kildal undervisning i finsk (lappisk), i hvilket sprog navnlig Falch erhverved sig stor dygtighed; lektor selv underviste dem to timer daglig «i de ting, som hører til deres, og andres ved dem, saligheds befordring», og ved siden deraf ganske vist ogsaa i latin. Saaledes uddanned han dem til missionens tjeneste, indtil han efter et par aars forløb atter skulde ud paa lange reiser. Han udtaler 1721 i et brev til missionskollegiet sin bekymring særlig med hensyn til Benjamin Dass og Johan Falch, «som tegne sig vel skikkede til studeringer». «Hvor skal jeg gjøre af dem?» skriver han; «udi Trondhjems skole kan og vil jeg ikke sætte dem, ti der skulde de udi en hast glemme baade hvad undervisning og gudsfrygt de med stor møie hos mig have samlet, og i mit eget hus, naar jeg er reist, holder jeg ikke mere skole. Jeg har selv en søstersøn, Arnoldus Sylow i skolen; men naar jeg reiser, da maa jeg enten tage ham fra bogen, eller sætte ham udi en anden skole; thi hvad han udi 8 aars skolegang har lært, og hvad han endnu udi et helt aar kan vinde, vilde jeg lære ham udi mindre end 3 maaneder». Uagtet det forfald, hvori det nordlige Norges eneste skole befandt sig under den uheldige rektor Nils Krog, var der dog ingen anden udvei end at lade begge gutterne optage i den.

De var færdig med sin skolegang i 1726 og fulgtes da til Kjøbenhavn, hvor de blev studenter. Ogsaa her døied de ondt og godt sammen, tarvelig understøttede af missionens kasse, indtil deres veie skiltes, da Johan Falch, sin bestemmelse tro, i 1729 drog op til Porsanger for at virke i missionens tjeneste; Benjamin Dass derimod forblev i Kjøbenhavn lige til 1735, da han i en ung alder kaldtes til rektor ved Trondhjems skole, som han efter 15 aars arbeide hæved fra det sørgeligste forfald til den maaske mest anseede latinskole i begge riger.

Endelig skal jeg i anledning af de efterretninger om Johan Falchs børn, som sogneprest Halvorsen giver, tilføie den oplysning, at gjennem sønnen Thomas, der døde 1821 i meget høi alder som toldkontrollør paa Fredrikshald, er slegten forplantet til nutiden, men den skriver nu sit navn «Falck». En sønnesøn af toldkontrolløren, konsul og grosserer Thomas Falck i Stavanger (død 1889), repræsenterte denne by paa stortinget 1874.

LUK OP KIRKEDØRENE!

Mens kaféer og restauranter, teatre og varietéer vinker og kalder fra morgen til kveld, ja til langt paa nat, staar kirkerne stængt den meste tid. Et par timer under høimesse søndag formiddag og for nogle bykirkers vedkommende i halvanden times tid søndag eftermiddag, — det er det hele. Udenfor den tid er vore norske protestantiske kirker ligesaa omhyggelig igjenlukket, som høiesterets lokaler i retsferierne.

Ikke saaledes med de katolske kirker; de staar i regelen altid aabne. Jeg har ofte følt mig fristet til at gaa indom St. Olafs kirke i Akersgaden, naar dagens gjøremaal førte mig der forbi; men jeg har altid modstaat lysten til at søge en stille stund der, idet jeg følte, at jeg som protestant ikke hørte hjemme indenfor den katolske kirkes mure.

Mange med mig har vistnok i udlandet følt det styrkende ved midt under verdenslivets travle færd at kunne gaa ind i en kirke og knæle ned ved Herrens alter eller i et par minuter at sætte sig ind i en kirkestol og folde sine hænder i stille bøn. Og mon man ikke her hjemme hos os skulde have den samme trang til og føle den samme velsignelse af et kort ophold i Herrens hus?

Lad os tænke paa de mange, der færdes hele dagen borte fra hjemmet, og paa dem, som kanske ikke har noget hjem. Og selv de, der har et hjem og forholdsvis et godt hjem; mon ikke mange af disse savner et lønkammer, hvor de kan være alene i andagtsfuld stilhed med sin Herre og Gud? Og der er i vor rastløse og jagende tid mange bekymrede og overanstrengte mænd og mismodige nervøse kvinder, der under dagens travle gjerning har vanskeligt for at finde en liden stille stund. Hvor kunde de ikke trænge, og hvor vilde de ikke mangen gang føle sig trøstet ved — uset af verden — at kunne bøie sit hoved og samle sine tanker i en bøn til Gud!

Spørg dig selv du forældreløse unge mand, eller du svage hjælpeløse kvinde, spørg dig selv du arbeidende og besværede fader

eller du mistrøstige og trætte moder — skulde det ikke være godt at kunne gaa med tolderen ind i templet for at bede? Og du, hvem glæde og lykke er vederfaret, skulde det ikke være deiligt i al stilhed at kunne gaa ind i Herrens hus og udøse sit hjerte i tak og lov?

Men er dette saa, hvorfor da ikke lade kirkerne (eller ialfald en del af dem) staa aabne ogsaa hos os?

Man er bange for, at raa mennesker skal vanhellige dem, svares der. Nu vel. Skulde raaskaben hos vort folk virkelig være saa stor, at man skulde resikere noget i den retning — jeg tror det ikke — saa før til en begyndelse lidt strengere opsyn i den tid, kirkerne staar aabne. Læg heller lidt paa kirketjenerens løn, mod at han forpligtes til at have tilsyn med kirken om hverdagen. Det behøvedes jo kun, at én af kirkens døre stod aabne, saa kontrollen ikke vilde falde vanskelig.

Forholder det sig saa, som en af vore høiere geistlige engang, da sagen i et visitatsmøde blev bragt paa bane, ytred, at «vort folk er et forfærdelig raat folk», saa forekommer det mig at være enhver fædrelandssindet borgers pligt at bidrage sit til at arbeide for, at det kan blive bedre i den henseende. Og maaske turde den her antydede foranstaltning være et middel til at knytte folk og kirke nærmere til hinanden og bidrage til renere seder og en sømmeligere opførsel i de lag af samfundet, hvis raahed man beklager.

Gjør kirken kjendt og kjær for fattig og rig; der vil kun flyde gavn og velsignelse deraf. Derfor siger vi atter: luk op kirkedørene!

Andre blade, der er enige heri, bedes indtage denne opfordring.

En ven af kirken og folket.

Biskop dr. Fallize har tilstillet redaktionen en protest mod den ytring i pastor Tangens artikel i decemberheftet, at han «har konstateret professor Brandruds forskergave og klare fremstillingsevne».

SVAR TIL PRESTEN JØRGENSEN.

(Af Chr. Bruun).

I.

Der er tre hovedtanker i presten Jørgensens angreb paa mig i forrige hefte. For det første er jeg efter hans mening i min opfattelse af pietismen kommen i modsigelse med mine egne udtalelser om den i 1892. Dernæst gaar jeg ud fra et feilagtigt udgangspunkt, naar jeg stadig taler om Jesu angreb paa den farisæisme, som laa aldeles udenfor den kristne menighed, istedenfor at tale om de nytestamentlige breves behandling af de lovmæssige retninger, som var fremvokset paa menighedens egen grund. Og endelig er jeg paa grund af hele min livsførelse og udvikling lidet skikket til at føre kamp mod pietismen og bør heller indskrænke mig til at virke overfor tvilere, skjønaander o. lign.

Den første paastand søges bevist paa den maade, at J. af et stykke, jeg skrev i «Luthersk kirketidende» i mars 1892, temmelig udførlig aftrykker det, jeg der siger om de *gode sider* ved pietismen i almindelighed og den norske pietisme i særdeleshed. Dette beder han saa sammenholdt med, hvad jeg i 1898 har sagt om de *slette sider* ved den samme pietisme — og finder da, at modsigelsen er stor. —

Den vilde dog visselig være bleven noget mindre, dersom presten Jørgensen havde gjort sig den uleilighed i tilsvarende udstrækning at aftrykke ogsaa det, som jeg i denne samme artikel af 1892 siger om pietismens slette sider.

Han vilde da baade selv have set og have vist sine læsere, at ialfald hvad de *slette* sider ved pietismen vedkommer, er der ingen modsigelse, ja neppe nok nogen *forskjel* mellem, hvad jeg sagde i 1892, og hvad jeg siger nu. Jeg opstiller i 1892 i vort lands kirkelige tidende den paastand [1]), som jeg siden den dag har hævdet, at den norske pietisme er smittet af *farisæisme;* jeg

[1]) Udtalt allerede nogle maaneder tidligere i et foredrag i Stavanger.

peger paa de samme træk af overensstemmelse med den bibelske farisæisme da som nu; jeg udtaler, at «farisæernes surdeig for vestlandet og dets vækkelse i sandhed truer med at blive sygdommen til døden» — et udtryk, som vel er skarpere end noget, jeg har brugt i 1898. Og da som nu, lægger jeg ansvaret for pietismens feil mindre paa det pietistiske lægfolk selv, end paa de prester, som lader dem blive i deres vankundighed.

Derfor ankes der da ogsaa saa jevnlig over, at jeg i mine skriverier om pietismen bare siger det samme og det samme op igjen og op igjen. Og mindes jeg ikke feil, har presten Jørgensen selv stemt i med ogsaa i den anke.

Nei — der bliver nok ingen uoverensstemmelse at finde mellem hvad jeg sagde om pietismens feil i 1892 og 1898.

Men nu min tale om dens *gode* sider? Tidligere hjalp hr. J. sig med uden videre at *hoppe over*, hvad der var ham ubeleiligt at tage med. Nu gaar han — med en lignende freidighed — simpelt hen *ud ifra*, at jeg i dette stykke har skiftet mening. Det falder efter hans tanke aldeles af sig selv, at saa er tilfældet. Han føler ikke spor af trang til at føre noget bevis.

Og det er sandt: jeg har ikke — som hvor talen var om dens feil — atter og atter gjentaget, hvad jeg fra først af udtalte om pietismens gode sider. Der var ingen, som negtede *dem*. I denne retning var jeg i al hovedsag enig med den herskende teologiske og kirkelige tankegang iblandt os. Dersom jeg havde gjentaget ogsaa dette, vilde der jo sagtens blevet anket *endda mere* over, at jeg bare skrev mig selv op igjen.

Nu viser det sig imidlertid, at der nok kunde have været grund til at gjentage det. Der gives nemlig adskillige mennesker, som har meget vanskeligt for at tænke sig, at man virkelig kan se noget godt hos folk, hvis feil man er nødt til med alt alvor at paatale.

De minder om de gammeldagse romaner, som man pleier at skylde for, at deres personer enten er bare engler eller bare djævler, ikke almindelige mennesker.

Det er derfor meget heldigt, at presten Jørgensen har været saa snil at minde om alt det gode, jeg har at sige om pietismen. Jeg for min del har da kun at tilføie, at jeg neppe tror, der er en tøddel af det, som jeg skulde ønske at ændre. I al hovedsag ialfald, staar jeg nu i 1898 fuldkommen ved, hvad jeg i saa stykke sagde i 1892.

Der *er* virkelig saa meget ondt og saa meget godt at sige om den norske pietisme.

Presten Jørgensen vil kanske have lettere for at forstaa dette, hvis han vil tænke paa en mand som Bjørnstjerne Bjørnson. Om ham er der efter min mening mere af ondt og mere af godt at sige, end om nogen anden enkelt mand i Norges offentlige liv. Er ikke presten J. nogenlunde enig med mig i det? Han vil vist ialfald neppe se noget selvmodsigende i det, at en mand tillægger Bjørnson paa én gang store dyder og store feil.

Nu — pietismen er uden spørgsmaal en af de betydeligste aandelige retninger i hele den norske kirkes liv i de to sidste aarhundreder. Den hører med til den sande kirke her i landet; den er en levende kristenretning. *Det* har jeg sandelig ikke forsømt at gjentage og at udhæve atter og atter i min kamp imod den. Og naar man da, som jeg, tillige mener, at den lider af dybe, ja «forfærdelige» skyggesider, saa falder det vel nogenlunde af sig selv, at der bliver overmaade meget at sige om den baade af ondt og af godt — mere næsten end om *noget andet*, som findes i dette land.

Jeg tror ikke, der gives nogen luthersk landskirke, hvor pietismen har spillet en saadan rolle, som i vor. Selv i Danmark, hvor den for øieblikket staar i fuld blomstring, er den meget langt fra at være saaledes enevældig, som den var det her en stund i Johnsons dage. Og endnu styrer den norske kirke *som helhed seet* en kurs, som ligger meget for langt over i den retning.

Tror man, at dette er noget, som lader sig rette uden kamp? Naar vore bedste mænd har faaet en feil paa synet, er det da ikke nødvendigt at tage i? Og viser de ikke ved sin taushed temmelig tydelig, at de selv føler, de staar paa utryg grund?

Det er min tanke, at gjøre hvad der staar i min magt for at faa den norske kirkes ledere til at styre ret. Og med Guds hjælp skal det nok ogsaa lykkes, selv om det ikke gaar saa fort — —.

I presten J.s ører klinger det som uforstaaelig tale, at jeg paa nogen maade kan give pietismen skyld for udskeielserne i vor literatur og vor politik. Kan han heller ikke forstaa, at man paa nogen maade kan gjøre den romerske kirke ansvarlig for de svage sider i spaniernes, italienernes og franskmændenes folkekarakter, eller den græske for grækernes? Den romerske kirke er

en del af den kristne kirke; den har kristendommens kræfter i sig, skjønt blandet med, svækket af menneskelige tilsætninger og vildfarelser. Det er de egte kristelige kræfter, som er virksomme i den, der har æren for, at de romanske folkefærd staar høiere end hedninger og muhammedanere. Det er de menneskelige tilsætninger (helgendyrkelsen og lignende), som bærer skylden for, at de staar lavere end de protestantiske folkeslag.

Og paa samme maade har de egte kristelige kræfter, som er virksomme inden den norske pietisme, sin del i æren for alt det bedste inden vort folkeliv, og de menneske-sætninger, som den har opfundet, sin del i skylden for det sletteste.

Skulde denne tale virkelig være saa ubegribelig for et menneske, som dog visselig vil holde religionen for den inderste bærende kraft ikke blot i de enkeltes, men ogsaa i *folkenes* liv?

Netop som jeg skriver paa dette stykke, faar jeg læse et opsæt af Gustav Jensen — i «Morgenbladets» extranummer for 20de november — om «Vore forfattere og det religiøse liv». Jensen er vist langt fra at se saa skarpt paa pietismen, som jeg gjør. Men han er alligevel fuldt paa det rene med det, at den bærer sin store del af skylden for det irreligiøse (og umoralske) drag inden vor literatur. Og der kan ikke være tvil om, at han vil give den en lignende del i skylden for feilene ogsaa hos den herskende *politiske* retning i vort land, den, der saa kjendeligt og saa sterkt hænger sammen med vort sidste literære opsving.

Men presten Jørgensen maa undskylde mig; det, at jeg giver pietismen en god del af skylden for vort herskende venstres gutteagtighed, det hindrer mig ikke i mindste maade i at mene, at vestlandets demokrati, hvor gaardmænd og husmænd omgaaes som ligemænd, er «mere egte» end østlandets med dets storbønder og dets ikke videre fribaarne husmænd. Og det, at jeg giver den samme pietisme en god del af skylden for literaturens ugudelighed og umoral, det hindrer mig heller ikke i at haabe, at der fra vestlandets pietistiske kristendom skal kunne udgaa mænd, der er skikket til med seierrig kraft at føre kampen mod fritænkeriet. Dette haab er allerede begyndt at gaa i opfyldelse. Der er to yngre teologer, som blandt alle dem, jeg ved af, har det bedste greb paa at trække norsk ungdom ud af fritænkersk paavirkning og over i kristelig. Og de er begge udgaaet fra pietistiske kredse

paa Norges vestland. Men de har rigtignok ogsaa temmelig grundig rystet pietismens skyggesider af sig.

Men jeg tør nok sige, at presten Jørgensen mangler noget i skjøn paa de aandelige magter, som bevæger et *folke*liv, og paa det mangslungne samspil imellem dem.

II.

Naar vi forsøger at overtyde en enkelt mand om, at han lider af en eller anden uerkjendt feil eller synd, saa overrasker det os ikke, om han frister at verge sig. Men er det en hel kirke det gjælder, da kan vi paa forhaand være aldeles *sikre* paa, at der altid idetmindste vil findes *nogle,* som søger at afvise anken. Det er dette, presten Jørgensen her gjør. Og jeg tilstaar, at jeg synes, han gjør det paa en lidt underlig maade.

Jeg tager et «falskt og urigtigt udgangspunkt», siger han, naar jeg i denne sag saa gjerne taler om Jesus og hans kampe mod farisæismen. Pietismen tilhører jo nemlig den kristne menighed, og kan saaledes ikke sidestilles med den rent jødiske farisæisme. Vil jeg ud fra bibelen kaste lys over pietismens feil, saa maa jeg ikke gaa ud fra, hvad evangelierne fortæller om vildfarende *jødiske* retninger, men fra, hvad de nytestamentlige breve har at sige om de vildfarende *kristelige.*

Naa ja — i mit sidste stykke, som J. særlig har for øie, der holdt jeg mig jo ogsaa nærmest til, hvad Paulus i *brevene* siger om vildfarende retninger, som var opkommet inden menigheden.

Ja, men det var heller ikke rigtigt, mener hr. J.; thi Paulus taler i brevene paa to forskjellige maader om disse vildfarende retninger. Og de lærde er endnu slet ikke komne til ende med sine exegetiske undersøgelser over vedkommende steder hos Paulus. «Og er det allerede en exegetisk vanskelighed at bringe disse steder i harmoni med hinanden . . . . saa er der ikke mindre vanskeligheder forbundne med i praksis at følge de vink, som apostelens udtalelser giver».

Man ser: det er en yderst indviklet sag at finde noget i bibelen, som vedkommer den norske pietisme eller kan passe paa den. Evangelierne kan nu *aldeles* ikke bruges. Og brevene, som er det eneste, man har at holde sig til, de er paa dette punkt for det første meget vanskelige exegetisk at faa rede paa; og for det

andet er dette, som man ikke kan faa rede paa, «ikke mindre vanskeligt» at gjøre praktisk anvendelse af.

Summa: den norske pietisme bør for bibelens tiltale fri at være. «Og det var *det* vi skulde bevise».

Ja — naar det gjælder at afvise angreb paa en uerkjendt synd, da lader folk sig ofte nøie med meget tarvelige «beviser».

Straks bagefter viser det sig imidlertid, at presten Jørgensen med megen lethed løser den næsten uovervindelige vanskelighed som der er ved at anvende Paulus' breve paa den norske pietisme. Af de to forskjellige fremgangsmaader Paulus bruger, skal man nemlig simpelthen holde sig til den ene, den mildere, og lade den anden, strengere, fare.

Resultatet er det samme beroligende: Paulus' skarpe ord om vildfarende retninger indenfor menigheden maa ligesaa lidet bruges om den norske pietisme som Jesu egne skarpe ord.

Paulus bruger rigtignok dette samme skarpe ord, som Jesus bruger, selv om mænd som Petrus og Barnabas. Men at et saadant ord skulde kunne have noget erende til en norsk prest eller lægprædikant, det er ikke tænkeligt. I Norge vil en lovmæssig aandsretning alene kunne udfolde sig i den uskyldige skikkelse, som vi kjender fra brevene til Rom og Korinth, ikke i den farligere, som foreligger i brevene til Galaterne og Kolossenserne.

Rigtignok har en saadan lovmæssig retning i Norge gjort sig gjældende snart i to hundrede aar, og i denne tid stundom endog været den herskende. Men den slags vildskud, som den saa hurtig skjød i aposteltiden, har den aldrig frembragt her i dette velsignede land. Heller ikke indenfor de kredse, der i en aarrække har hyldet Lars Oftedal som sin første mand, eller i den, som endnu den dag idag regner Søren Pederson for «den eneste prest i Kristiania, der er virkelig omvendt». En Petrus og en Barnabas kunde fristes, og til tider endog *falde* for fristelsen. Norges rene kirke kan ikke fristes af saadant; den er uimodtagelig for den slags gift.

Saa taler den, som *ønsker* at lukke sine øine.

Jeg tillader mig endnu engang at minde om Jesu Kristi sterke ord: *fremfor alt* tag eder ivare for farisæernes surdeig. Og jeg faar faa lov at gjøre presten Jørgensen opmerksom paa, at det virkelig var til sine *disciple,* Jesus sagde disse ord, og iblandt dem da ogsaa til denne samme Peter, som senere skulde komme

til at vise, hvor vel han havde advarselen behov. Jesus var *ikke* af den mening som presten Jørgensen, at den jødiske farisæisme var noget, som ikke vedkom den kristne menighed. Han mente tvertimod, at den vilde blive denne menigheds allerfarligste fristelse. Og dette mægtige ord af Jesus vil derfor alle dage blive det rette «udgangspunkt» for al kamp mod skinvæsen og skinhellighed inden den kristne kirke. — —

Presten Jørgensen vilde neppe have optraadt imod mig paa den *maade*, som han gjør, dersom han ikke havde ment, at jeg i denne sag stod temmelig alene med min opfatning. Det gjør jeg dog ikke. Her i landet har jeg visselig for tiden i dette stykke den herskende kirkelige stemning imod mig. Men jeg har dog ogsaa her — foruden adskillige andre — én mand paa min side, der baade som prest og som teolog hører til de allermest fremragende i hele den norske kirke, nemlig dr. Horn, en mand, der har havt den samme rige leilighed som jeg til at studere pietismen ikke bare fra dens gode, men ogsaa fra dens slette sider. Og ser vi ud over den lutherske kirkeafdeling i dens helhed, saa tør det være et spørgsmaal, om ikke jeg har mere af den kirkelige stemning for mig end presten Jørgensen.

Som vi alle ved, optraadte den gammellutherske rettroenhed lige fra først af enstemmig imod pietismen med den allerstørste skarphed. Vi smiler nu med fuld grund ad de 264 kjætterier, som teologerne i Wittenberg havde opsporet hos Spener, og vi finder meget ikke blot uforstandigt og uretfærdigt, men ligefrem skammeligt i den maade, hvorpaa renlærigheden førte sin kamp mod pietismen i det hele. Men det kan ikke negtes, at der til grund for denne kamp med alle dens udskeielser alligevel ligger en meget bestemt og meget sterk følelse af, at den pietistiske religiøsitet er noget nyt og fremmed indenfor lutherdommen, er *uevangelisk i sin art* — det samme, som Albrecht Ritschl i vore dage med overlegen kyndighed historisk har eftervist. De var saa ensidig dogmatisk indkjørt, disse gamle teologer, at deres sprog ikke eiede andet udtryk for kirkelig misbilligelse, end en større eller mindre liste med kjætterier. Men hvad de mener med alt sit kjættersnak og alle sine skjeldsord, er dog i grunden ikke andet end dette, at pietismen er en *sygdom paa kirken*, et kirkeligt onde, «*malum ecclesiasticum*», som *Valentin Ernst Löscher* tilsidst faar lykke til at udtrykke det. Og denne Löschers dom er teoretisk i al

hovedsag bleven godkjendt inden meget vide kredse af den lutherske kirkeafdeling i vort aarhundrede ikke blot i Europa, men ogsaa i Amerika (Missourisynoden med den norske synode).

Og denne Löschers dom var heller ikke afgiven i overilelse eller ukyndighed. Som Löscher senere i samfulde 10 aar med iver havde studeret Wolffs (rationaliserende) filosofi, før han [1]) skred til sit skarpe angreb paa den, saa havde han ogsaa aabnet sig for pietismens indflydelse og søgt at lære af den, før han optraadte mod den. Han vidste selv meget godt, at han var paavirket af Spener, og traadte i sin praktiske embedsvirksomhed som superintendent og som opbyggelig forfatter i mange stykker ligefrem i hans fodspor, ligesom han stod høit i personlig fromhed. Og han indrømmede villig, at Spener i flere retninger stod over de øvrige pietister og havde holdt sig fri for deres skjævheder. Men saa meget tyngre faldt da ogsaa ovenpaa alle disse indrømmelser hans vel overveiede angreb paa «det pietistiske onde». Hvor forfærdelig alvorligt han mente dette sit angreb, viser sig bedst af det, at han saa haardnakket vægrede sig ved at kalde den afdøde Spener for «salig», hvad der jo i den tid var et staaende udtryk, som han heller ikke selv betænkte sig paa at bruge om afdøde rettroende teologer.

Heri ønsker jeg vist ikke at følge ham efter, ligesom der ogsaa ellers er flere ting i hans angreb paa pietismen, som jeg ikke tror, han har ret i. Men i hovedsagen tænker jeg, at det, som han siger paa *sin* maade og i *sin* tids sprog, er det samme, som jeg søger at give udtryk i *vor* tids sprog og paa *min* maade, naar jeg siger, at pietismen med alt sit fromme skin alligevel er en kirkelig sygdom, en kristendom, som dølger over saa meget uegte væsen i strid med evangeliets aand.

Og i god samklang med Löscher og hele den sterke gammellutherske tradition har de prester her i landet, som var udgaaet af den Hersleb-Stenersenske skole, gjennemgaaende stemplet pietismen som «sygelig, usund kristendom».

Ritschl endelig søger gjennem en meget udførlig og særdeles oplysende historisk dokumentation at vise, at det i pietismen er en romersk-middelalderlig, afgjort uevangelisk religiøsitet, som dukker op igjen indenfor lutherdommens eget omraade. Han taler

---

[1]) I sit «Qvo ruitis?»

visselig ikke — som jeg — om farisæisk surdeig, da hans hele angreb er *historisk* holdt, ikke *bibelsk*. Men den, som har læst hans verk om *pietismens historie,* vil neppe negte, at hans hele opfatning af denne aandsretning i hovedsagen staar nok saa nær ved min.

Denne min overensstemmelse med Ritschl, er der imidlertid sikkert mange, som alene vil tage for et nyt vidnesbyrd om at jeg har uret. Og det kunde saa være, hvis jeg i dette stykke stod alene sammen med Ritschl. Men anderledes bliver sagen, forekommer det mig, naar jeg tillige har største delen af den lutherske kirkeafdeling paa min side. Thi det lader sig vanskelig negte, at paa samme tid, som Ritschl i mange stykker afviger sterkt, ikke blot fra lutherdommen, men fra den hele tidligere kirke, saa er der andre stykker, hvor han tænker saa strengt og egte luthersk, som neppe nogen anden af nutidens teologer.

Og særlig gjælder dette etiken. Selv skarpe modstandere pleier ofte at indrømme ham en stor styrke paa dette omraade, og medgive, at han her ikke alene lægger for dagen en overlegen klarhed som tænker, men ogsaa eier en stor personlig etisk styrke.

Hans dogmatik er efter min mening i flere meget vigtige stykker sterkt rationaliserende. Men hans moral er — ialfald i det allermeste — intet andet end den gamle, sterke, mandige lutherske moral. Det samme var tilfældet med rationalismen i forrige aarhundrede i dens ældste og bedste skikkelser. Pietismen er ikke bare en indsnevring, den er tillige et slags kvindelig afsvækkelse og blødgjørelse af den ældre moral, en afgjort *synking* under skin af at stige. Overfor den staar baade Ritschl og de ældste rationalister som en tilbagevending til den gamle kraft og manddom.

Og nu er det overveiende paa etikens og *livets* omraade, pietismen hører hjemme — hvad ogsaa presten Jørgensen rigtig ser og udtaler — ikke paa dogmatikens eller lærens. Den har ingen eiendommelig lære, uden forsaavidt som den betegner en afsvækkelse af den kristelige tænkning, ligesaavel som af den moralske kraft, og derfor udmerker sig ved gjennemgaaende dogmatisk ustøhed og løshed. Det var netop de gamle ortodoxe dogmatikeres feil, at de med vold og magt vilde gjøre den til en ny og eiendommelig *lære,* og derfor i ethvert unøiagtigt om end i sig selv noksaa uskyldigt udtryk saa et frygteligt kjætteri. Den *er* ikke noget saadant. Den *er* en ny og eiendommelig skikkelse af

praktisk religiøsitet og dermed følgende moral. Og derfor er der ikke noget iveien for, at en mand som Ritschl med alle sine dogmatiske afvigelser alligevel kan have en klar og træffende opfatning af en foreteelse som pietismen.

Men derfor burde presten Jørgensen heller ikke af mig vente, at jeg skulde bedømme den dogmatisk, t. eks. som en afsvækkelse af læren om retfærdiggjørelsen af tro. Det er sandt, at pietismen bærer paa en saadan afvigelse. Dens eiendommelige praktiske religiøsitet fører, naar den bliver konsekvent dogmatisk udformet, til en sammenblanding af trosretfærdigheden med gjerningerne, som allerede Löscher udtrykte det ene af sine 14 ankemaal imod den. Men dette er noget, som pietismen selv aldeles ikke er sig bevidst. Med sin dogmatiske afmagt og løshed føler den ingen vanskelighed ved at tilegne sig det ortodoxe udtryk, her som ellers. At angribe den først og fremst paa dette punkt vilde derfor saa temmelig ligne et slag i luften. Det er ikke i *læren* pietismen ligger, hverken i retfærdiggjørelseslæren eller i nogen anden lære. Det er paa livets omraade den ligger; det er der den vil opfattes og bedømmes. Og der lyder dommen: den er en kristendom som er smittet af farisæernes surdeig, en gjenopdukkelse af munkelivets religiøse stemninger og idealer paa luthersk grund.

III.

I slutningen af sit opsæt udtaler presten Jørgensen, at jeg efter hele min eiendommelighed er lidet skikket til at øve indflydelse paa pietismen og pietisterne. Han giver mig derfor det gode raad, at jeg skal lade den ting fare, og isteden holde mig til tvilere og «skjønaander»; det er en opgave, som jeg passer bedre for.

I forbigaaende sagt: er det ikke lidt underligt at komme med det slags gode raad til en mand, som man personlig ikke kjender det mindste til? Dersom jeg kom med et lignende raad til ham og t. eks. sagde: presten Jørgensen vil sikkert kunne finde opgaver, som passer bedre for hans kræfter end saaledes at skrive offentlig om kirkelige spørgsmaal — vilde han da ikke synes, at jeg var kommen udenom grænsen for en sømmelig diskussion?

Men til sagen. Det falder mig selvfølgelig ikke ind at tvile paa, at der kunde være folk, som var bedre skikket for denne kamp mod pietismen end jeg. Og det skal saa vist ikke være mig imod, om der melder sig en anden med bedre forudsætninger

og bedre kræfter. Men saa længe der ikke kommer nogen anden, faar jo jeg «kjøre med det, jeg har».

Og rent uden vilkaar for løsningen af en saadan opgave mener jeg da heller ikke, at jeg er. Presten Jørgensen synes at tro, at jeg mangler forudsætningerne for en virkelig forstaaelse af pietismen. Og det samme mener vist de allerfleste pietister ogsaa. De er næsten altid saa elskværdige at gaa ud ifra, at naar der er nogen, som har noget alvorligt at udsætte paa dem, saa kan det umulig komme af andet, end at han ikke forstaar dem. Men jeg faar virkelig faa lov at sige det: jeg eier alle de forudsætninger, som kræves til forstaaelse af pietismen. Og først og fremst den vigtigste af alle: jeg har selv gjennemgaaet en temmelig pietistisk vækkelse. Og dernæst kjender jeg pietismen fra det, at jeg har gjennemlevet den Johnsonske vækkelse blandt de teologiske studenter i den tid, da den brændte i sin høieste kraft. Jeg ved ikke, om det er tilfældet med presten Jørgensen? Jeg kjender den baade fra dens bedste og fra dens sletteste sider. Jeg var personlig med dengang, da Johnsons venner blandt teologerne oprettede den nuværende teologiske forening til forskjel fra den ældre, som hørte hjemme i studentersamfundet. — Og saa kjender jeg pietismen gjennem en lang aarrække fra den mistænkeliggjørelse og bagvaskelse, hvormed den mødte hele min virksomhed. Men senere kom de til at skjønne, at de havde gjort mig uret, takket være de angreb, som en stund regnede ned over mig fra Bjørnson og andre fritænkere; og vor skole fik da en ikke uvigtig tilgang af sønner og døtre fra vestlandske pietister. For at øge denne tilgang reiste jeg aar efter aar omkring i vestlandets byer og bygder og holdt foredrag med særskilt sigte paa de vakte. Jeg tør nok sige, at jeg lærte lidt af den ting, som presten Jørgensen taler om at «være pietisterne som en pietist». Jeg havde ofte mit tilhold i deres huse og lærte at kjende, at skatte og at holde af mange af deres ledere og bedste mænd, som hjalp mig, naar jeg søgte at aabne de vaktes øine for det menneskeliges ret. Meget af det bedste og vakreste, jeg har seet blandt Norges bønder, har jeg seet i slige pietisthjem. Men ogsaa meget af det daarligste. Og saa har jeg midt i Bethania-kvartalet, og lige ved siden af udmerkede mennesker og udmerkede ting, seet skinhellighedens afgrund aabne sig og kaste lys fra helvede ind over pietisternes bornerthed, deres indgroede fordom og mistænkelighed, deres trællesind og deres dømmesyge. Det var

ikke der, jeg lærte at se, at de var smittet af farisæernes surdeig. Det havde jeg skjønt mange aar tidligere. Men det var der, jeg fik den forfærdelige stadfæstelse paa det, en stadfæstelse, som saa blev yderligere indhamret gjennem Søren Pederson og hans tilhængere.

Gud har lært mig at se dybt ind i pietismens skade paa samme tid, som han har sørget for, at jeg ikke skulde komme til at glemme de gode sider ved den.

Men der gives folk, som intet lærer af livet, selv ikke ved de forfærdeligste ting. — —

Forøvrigt kan jeg nok være enig med presten Jørgensen i det, at jeg har mere at gjøre overfor tvilere og fritænkere end overfor pietister. Men dette, som jeg saaledes skriver om pietismen og den norske kirkes forhold til den, er aldeles ikke uden sammenhæng med mit arbeide overfor fritænkerne. Tvertimod. Det kræves nødvendigt af det. I samme mon, som den norske kirke styrer feil kurs i sin pietistvenlighed, i samme mon gjør den det unødig vanskeligt for tvilere og fritænkere at finde veien tilbage til den, og i samme mon forbereder den ogsaa for fremtiden et lignende nederlag overfor fritænkeriet, som det, vi nylig har havt at gjennemgaa. Den rigtige kurs, det er den, som er lige rigtig, ikke bare naar vi tænker paa pietisterne, men ogsaa naar vi tænker paa fornegterne.

Derimod kan jeg ikke saa helt være enig med presten Jørgensen, naar han raader mig til at søge prestekald paa vestlandet. Dersom det gjaldt om at hjælpe pietisterne tilrette i en enkelt bygd, var det vist det bedste at bo iblandt dem. Men for den, som ønsker at faa hele det norske presteskab til at indtage en anden holdning, hele den norske kirke til at styre en anden kurs, tør Kristiania være et vel saa heldigt sted.

KIRKEHISTORISK STUDIUM OG KIRKELIG HISTORIESKRIVNING I NORGE OG DANMARK EFTER REFORMATIONEN INDTIL HOLBERG[1].

Af Andreas Brandrud.

Reformationstiden betegner et merkepunkt som i saa mange andre retninger, saaledes ogsaa i det kirkehistoriske studiums og den kirkelige historieskrivnings udvikling. Efterat sansen for kirkens fortid gjennem middelalderens aarhundreder havde ligget nede, vaagner den ved reformationen tillive igjen som ved et trylleslag og frembringer kjæmpeverker som *Magdeburgercenturierne* og *Sleidans* reformationshistorie.

---

[1]) Foruden flere af de i stykket selv nævnte verker er følgende litteratur benyttet:

Baur, Epochen der kirchl. Geschichtsschreibung. — *Stäudlin,* Gesch. u. Litteratur der Kirchengesch. — *Nippold,* Handbuch der neuesten Kirchengesch. — *Rørdam,* Om behandlingen af den almindelige kirkehistorie etc. i Kirkehist. saml. 3 r. VI, 193 flg. — D. s., Arbeidere i Danmarks kirkehistorie i Kirkehist. saml. 4 r. I, 1 flg. II, 561 flg.; IV, 225 flg. — D. s., Historieskrivningen og historieskriverne i Danmark og Norge siden reformationen. — D. s, Arild Huitfeldt. — *Paludan-Müller,* Dansk historiografi i det 18de aarhundrede, i dansk historisk tidsskrift. 5 r. IV, 1 flg. — *Steenstrup,* Historieskrivningen i Danmark i det 19de aarhundrede. — *Rasmus Nielsen,* Om Holbergs kirkehistorie og teologi. — D. s., indledningen til udgaven af Holbergs kirkehistorie. — *Holm,* Danmarks og Norges historie. — D. s., Holbergs betydning for aandsliv og videnskab. — *N. M. Petersen,* Litteraturhistorie. — *Jägers* litteraturhistorie. — *Helveg,* Den danske kirkes historie efter reformationen. — *Rosenberg,* Nordboernes aandsliv. — *Heise,* Skibykrøniken. — *Tholuck,* Das acad. Leben im 17. Jahrh. — *Nyerup* og *Krafts* lexikon. — *Daae,* Gerh. Schöning. — *Storm,* Monumenta. — D. s., Peder Claussøn Friis' samlede skrifter. — *Bang,* Den norske kirkes historie i reformationsaarhundredet. — *Y. Nielsen,* Jens Nielssøns visitatsbøger. — *Nicolaysen,* Norsk mag. — Historisk tidsskrift m. fl.

Hvad var grunden hertil? — Man kan pege paa den interesse for fortidsminderne, de klassiske og nationale, som *humanismen* førte med sig, og det med rette. Men den forklarer ikke alt; ligeoverfor Magdeburgercenturiernes 13 svære folianter slaar den ikke til. Nei, *selve kirkereformationen gjorde kirkehistorisk studium nødvendigt,* trods al humanisme. Reformationens løsen var: tilbage til den oprindelige kristendom. Derfor maatte reformatorerne give sig ikast med kirkens fortid, dels for at blive sig sin ret overfor romerkirken bevidst og tilbagevise alle angreb, dels for at forvisse sig om sin sammenhæng med den oprindelige kirke. Intet under, at vi ser Luther drive alvorlige kirkehistoriske studier, og det netop i de aar, da han gjennemleved bruddet med Rom.

Det er let forklarligt, at det for det første især var det polemiske motiv, der blev det drivende i den kirkehistoriske forskning. Kirkehistorien blev det rustkammer, hvorfra man hented sine virksomste vaaben mod sine modstandere, og det baade fra protestantisk og katolsk side. Magdeburgercenturierne, hvis hovedredaktør *Mathias Flacius Illyricus* jo var en af reformationstidens voldsomste stridsteologer, er typisk. En historisk kildeforskning, der hverken i omfang eller intensitet hidtil havde set sin lige, stilles her i et apologetisk-polemisk formaals tjeneste, saaledes at skildringen af selve de historiske tildragelser kun bliver en biting. Fra Magdeburgercenturiernes synspunkt tager kirkens historie sig ud som en stedse nedadgaaende udvikling, en altid større forsumpning og forurenselse af kirkens seder, skikke og lære, mens der dog heller aldrig har manglet paa «*testes veritatis*», skjønt stadig i opposition mod kirken.

At en saadan opfatning af den historiske teologis formaal og opgave er forkastelig, er forlængst erkjendt; men den blev den gjængse for lange tider. Paa protestantisk side blev centurierne gjennem menneskealdre ikke blot forbillede, men tillige den uudtømmelige kilde, hvoraf teologerne øste sin kirkehistoriske viden. Og i mange maader fortjente de at være det; specielt byder de paa en stofrigdom, der neppe endnu er fuldstændig udnyttet. Trods sine mangler vil dette verk altid staa som et af de mest monumentale vidnesbyrd om, at protestantisme og kirkehistorisk forskning er uadskillelige.

Naar vi betænker den vitale betydning, et kritisk studium af kirkens fortid har for protestantismen, en betydning, som reforma-

torerne ikke var uden forstaaelse af, synes det underligt, at der skulde gaa menneskealdre hen, før kirkehistorien fandt plads blandt de fag, der docertes fra de teologiske lærestole ved universiteterne. Aarsagerne hertil var forskjellige. En grund var den, at man fandt kirkehistorien tilstrækkelig behandlet i profanhistorien, som man pleied at fremstille under et religiøst synspunkt, nemlig efter den paa profeten Daniels syn hvilende inddeling i 4 verdensriger, en foredragsmaade, der i Sachsen endog var lovbestemt. Under det sidste verdensrige, det romerske, fandt man da ogsaa plads for kirkehistorien. Men hovedaarsagen var den overveiende dogmatiske interesse, der snart bemægtiged sig den protestantiske teologi og omdanned denne til en ny scholastik. Under disse omstændigheder blev kirkehistorien blot betragtet som et underbrug under dogmatiken og anvendtes kun som hjælpevidenskab for denne, idet man for sit apologetisk-polemiske behov særlig havde brug for dogmehistorisk viden. I Tyskland danned alene universitetet i Helmstädt en hæderlig undtagelse, idet kirkehistorien her næsten fra begyndelsen af foredroges af professoren i nytestamente, og i 1650 ved den bekjendte ireniker Calixts indflydelse fik en selvstændig stilling. Først mod slutningen af den ortodokse periode begyndte dette fag at vinde frem til anerkjendelse som en disciplin, der fortjente at sidestilles med de øvrige teologiske lærefag.

Kaster vi nu blikket paa *Danmark-Norge*, saa gjenfinder vi den samme udvikling, blot at alt er i formindsket maalestok.

Hvad kirkehistoriens stilling ved universitetet angaar, da gik der hos os hele 150 aar hen efter reformationens indførelse, før der skede antydning til, at man begyndte at værdige den nogen særegen opmerksomhed i de teologiske forelæsninger, og først 200 aar efter reformationen blev kirkehistorien ved lov paabudt som selvstændigt lærefag for de teologiske studerende.

Imidlertid vakte den aandelige gjenfødelse, som humanismen og kirkereformationen bragte med sig, ogsaa hos os nordboer sansen tillive igjen for historien, ogsaa for den kirkelige, og allerede i reformationsaarhundredet, ja før selve reformationen, har vor fælleslitteratur skrifter at opvise, der kan henregnes til kirkehistorie, dels den almindelige, dels den hjemlige. Det er imidlertid paafaldende, at det ikke saa meget var universitetslærere som praktiske geistlige og folkeskribenter, der gjorde kirkehistoriske emner til gjenstand for sit forfatterskab.

For nu først at omtale den *almindelige kirkehistorie*, da følger det næsten af sig selv, at der under vore forhold ikke paa længe kunde fremkomme synderlig selvstændige bidrag til dens belysning. Man nøied sig med andenhaandsarbeider, med bearbeidelser, oversættelser og uddrag af fremmede verker, f. eks. Magdeburgercenturierne og Sleidan.

Fra selve reformationsaarhundredet kjender vi dog kun et par forfattere, der behandled herhen hørende emner. Biskop *Peder Palladius* († 1560) skrev en fortegnelse over samtidens kjætterier tilligemed en gjendrivelse; men betydeligere er hans skrift «St. Peders skib», hvis hensigt er at vise Guds naadige førelse med kirken. Det overgaar langt baade med hensyn til stofrigdom og folkelig tone andre lignende arbeider gjennem lange tider. — Den bekjendte folkelige historieforfatter *Anders Sørenssøn Vedel* († 1616) fulgte datidens smag for rimede fremstillinger af historien og skrev et rimverk om de romerske paver (1571). Titelen «Antichristus Romanus» er betegnende for samtidens og eftertidens protestantiske opfatning af middelalderens pavedømme. Vedels verk var forøvrigt en bearbeidelse af et italiensk verk af Platina fra slutningen af det 15de aarhundrede.

Hvor talen er om almindelig kirkehistorie, er at merke, at man lige ned til midten af forrige aarhundrede, ja endnu længere førte den tilbage til verdens skabelse og altsaa henregnede til kirkehistorien, hvad vi pleier at kalde bibelhistorie. Man talte da om det gamle og det nye testamentes kirkehistorie. Den jødiske historie tiltrak sig endog i særegen grad opmerksomheden, efter de mange skrifter at dømme, som omhandler den. Her maa jeg selvfølgelig forbigaa denne litteraturgren.

Jeg maa ogsaa forbigaa, hvad der fra de danske hertugdømmer i tidens løb fremkom af bidrag til kirkehistorien. Jeg nøier mig med den almindelige bemerkning, at man her gjennem lange tider var længer fremme end i selve riget, især hvad den hjemlige kirkehistorie angaar. Det er naturligvis en selvfølge, at jeg heller ikke for selve rigets vedkommende kan give mig til at opregne alt, hvad der er fremkommet af kirkehistoriske forsøg i det her omhandlede tidsrum. Kun det vigtigste faar omtales, og det endda saa kort som muligt, og meget maa forbigaaes, som ellers kunde fortjene at nævnes, især af de lokalhistoriske og

personalhistoriske arbeider. Kun for Norges vedkommende kan jeg være nogenlunde fuldstændig, da rigdommen her ikke er saa stor.

Hvordan var det nu med interessen for *fædrelandets egen kirkehistorie* i Danmark-Norge? Det var ogsaa temmelig fattigt.

I sin Danmarks og Norges beskrivelse af 1729 udbryder *Ludvig Holberg* i følgende klage: «Det eneste, som man med føie kan bebreide disse folk, er, at de har været lidet omhyggelige for kirkehistorien (nemlig deres egen); thi naar vi undtager det, som er indført i Arild Huitfeldts historie og samme autors bispekrønike, da er for resten fast intet tilstrækkeligt af landets indbyggere antegnet derom».

Saa ilde var det dog ikke. Man ved nu, at der før Holbergs tid har været arbeidet ikke saa lidet i fædrelandets kirkehistorie. Og dog har Holberg ikke saa ganske uret; thi en stor del af hvad der saaledes skreves, blev henliggende i manuskript, vanskeligt som det var i hin tid at faa sine skrifter trykt. Kun lidet af dette arbeide har derfor bidraget til det kirkehistoriske studiums fremme eller til at sprede kundskab om landets kirkelige fortid til videre kredse. Meget deraf har heller ikke stort værd, men det viser dog, at sansen for de kirkelige minder var levende.

Med hensyn til arten af, hvad der saaledes skreves, da nøiedes de fleste med at optegne, hvad der forekom dem mindeværdigt i aarbøger, og disse aarbøger eller annaler omfatter da ofte tillige verdslige ting. Især hefted man sig ved de mere fremragende personligheder, for kirkehistoriens vedkommende da navnlig bisperne. De fleste indskrænked ogsaa sine studier og samlinger til enkelte stifter eller endnu mer begrænsede omraader. I domkapitlernes og stifternes brevkister eller arkiver fandtes der jo adskillige skriftlige optegnelser, som det maatte være af interesse for historisk anlagte mænd at sætte sig ind i.

Allerede før selve reformationens indførelse møder vi mænd af den humanistiske retning, der befatted sig med fædrelandets kirkehistorie, som den bekjendte karmelitermunk *Povl Eliesøn*. I sin senere saakaldte «Skibykrønike» leverte han ikke uvigtige bidrag til den danske reformationshistorie; den blev en kilde for senere behandlinger deraf, idet der eksisterte uddrag af den, endog før originalen i 1650 blev fundet i Skiby kirkemur.

Den fanatiske karmelitermunks arbeide var imidlertid ikke den ønskeligste kilde til kundskab om reformationen. I 1542 op-

fordred Melanchton i et brev kong Kristian den 3dje til at besørge kirkereformationen i Danmark beskrevet «til efterkommernes nytte». Denne opfordring blev dog ikke efterkommet. Kirkens mænd havde foreløbig for meget at varetage med ordningen af de kirkelige forhold til at kunne give sig af med fortiden. Den førnævnte *Anders Sørenssøn Vedel*, der har fortjeneste af fædrelandets kirkehistorie ved sin udgave af Adam af Bremens bekjendte skrift, fatted rigtignok den storartede plan at skrive «den danske kirkes krønike» i 7 bøger, og der vilde vel ogsaa reformationshistorien fundet plads. Men desværre blev det ikke til noget; ialfald er intet bevaret deraf.

Men hvad Vedel ikke fik udrettet, skulde ikke længe blive ugjort, om det end ikke skede i det omfang eller paa den maade, han havde foresat sig. I 1595 paabegyndte *Arild Huitfeldt* sin Danmarks riges krønike; den forelaa færdig i 1604 i 10 kvartbind. Dette verk maa siges at have havt grundlæggende betydning ikke blot for den almindelige historieskrivning, men ogsaa for den kirkelige historieskrivning vedrørende fædrelandet. Foruden den omtale, de kirkehistoriske begivenheder og personligheder finder i hele verket, udgjør sidste bind deraf et specielt verk med titel «Den geistlige historie over alt Danmarckis rige», derhos ogsaa et «register om de norske bisper».

Huitfeldt kunde delvis allerede bygge paa det materiale, som forelaa i enkelte stifters bispehistorier. Han nævner selv den lundske biskop mag. *Mogens Madssöns* fremstilling af Lunds stifts bispe- og kirkehistorie samt lægen *Cornelius Hamsforts* samlinger til Fyens stifts historie, begge to arbeider, der endnu har værd. For Norges vedkommende angiver Huitfeldt den bergenske læge *Henrik Høyers* optegnelser om de norske bisper som sin kilde. Resten havde han, som han siger, «sammendraget her og der, hvor han bedst kunde».

Med hensyn til historisk kunst hæver Huitfeldts bispekrønike sig ikke over andre samtidige historieverker. Den er kortfattet og tør og følger den vanlige annalistiske fremstilling grupperet om de forskjellige stifters bisper. Man kan beklage, at Vedel ikke fik fuldført sin plan om en dansk kirkekrønike; thi han vilde leveret en folkebog, hvad Huitfeldts historieverk aldrig blev. Sit værd har dette især ved de meddelte aktstykker. Dog har man det at udsætte paa Huitfeldt som paa de fleste andre i ældre tid,

der har opbevaret aktstykker, at de ikke har vist den ønskelige nøiagtighed og omhu i gjengivelsen deraf. Ifølge den bekjendte danske historiker Werlauffs dom er heller intet af Huitfeldts arbeider saa mangelfuldt og ukritisk som netop hans bispekrønike med dens betydelige feil, sammenblandinger og kronologiske vildfarelser, der havde kurs, indtil Langebek udgav «Danske magasin» og Suhm sin historie. Den nyere kritik har i det hele faret haardt frem mod Huitfeldt, skjønt den anerkjender hans store fortjeneste af historien. Specielt faar det her fremhæves, at han har fortjent efterverdenens paaskjønnelse, fordi han var den første, der har leveret en dansk-norsk kirkehistorie for middelalderen. Det kom ogsaa i det store og hele til at gjælde om bispekrøniken, hvad der gjælder om hele Huitfeldts historie, at den i det første aarhundrede efter forfatterens bortgang stod for den almindelige bevidsthed som saa fuldkommen og udtømmende, at intet var at forbedre eller tilføie. Huitfeldt har ogsaa udenfor bispekrøniken leveret bidrag til sit fædrelands kirkehistorie, f. eks. i en monografi over den bekjendte erkebiskop Jens Grand.

Af Huitfeldts samtidige bør vel ogsaa nævnes mag. *Klaus Kristofferssøn Lyskander* († 1624), der bl. a. havde planlagt en stor fædrelandsk encyklopædi paa 116 bøger, hvori ogsaa kirkehistorien skulde indgaa som et væsentligt led. Han fik ikke verket istand, om han end kom ud over den første begyndelse. Hans stil er ganske anderledes folkelig dansk end Huitfeldts.

Kaster vi nu vort blik paa *Norge* i reformationsaarhundredet, da møder vi ikke ret meget, som kan nævnes i denne forbindelse. At nogen har beskjæftiget sig med almindelig kirkehistorie ser vi ikke det fjerneste spor til. Derimod ved vi jo, at humanismens bølgeslag ogsaa naadde op til vore kyster og hos enkelte mænd vakte interesse for den længst forglemte sagalitteratur, mens andre fulgte retningens almindelige dragelse mod den græsk-romerske oldtid. Dette maatte jo til en viss grad ogsaa komme kirkehistorien tilgode. Man maa saaledes sige, at en mand som *Peder Claussøn Friis* († 1614) har bidraget til at fornye kjendskabet til Norges kirkehistorie i middelalderen ved sin oversættelse af Snorres kongesagaer, ligesom han ogsaa i sine øvrige skrifter, navnlig i sin Norgesbeskrivelse, meddeler adskilligt kirkehistorisk stof, bl. a. om bisperækkerne. *Absalon Pederssøn Beyer* († 1574) viser ogsaa i sin Norges beskrivelse et efter datidens forhold godt kjendskab

til sit fædrelands historie og kirkehistorie. Men noget specielt bidrag til belysningen af denne sidste har ingen af disse mænd givet, hvis jeg da ikke skal nævne, at Absalon Pederssøn i sin dagbog, den saakaldte «Bergens kapitelsbog» har givet et udmerket bidrag til oplysning om kirkeforholdene i Bergen i aarene 1552—1572; men dette kan jo kun uegentlig henregnes til kirkehistorisk litteratur. Af andre mænd inden den vestlandske humanisme udmerked den bergenske biskop mag. *Anders Fos* (1583—1606) sig ved sin kritik over Saxo, men kirkehistorie vides han ikke særskilt at have beskjæftiget sig med. Derimod var dette tilfældet med hans tyskfødte svigersøn, den tidligere omtalte læge *Henrik Høyer*, hvis fortegnelse over de norske bisper, som sagt, blev benyttet af Arild Huitfeldt i hans bispekrønike. Skal vi regne dagbogslitteraturen med, saa har vi intet vigtigere bidrag til det 16de aarhundredes norske kirkehistorie end oslobispen *Jens Nilssøns* bekjendte visitatsbøger, der giver et levende indblik i alslags kirkelige og geistlige forhold paa østlandet i slutningen af aarhundredet. Jens Nilssøn befatted sig ogsaa ellers en smule med den norske kirkes historie; han har saaledes efterladt sig en fortegnelse over norske erkebisper og biskoper, der har noget værd, forsaavidt som deri meddeles enkelte ting, som ikke kjendes andenstedsfra.

At merke er ogsaa den *gamle Hamars beskrivelse*, der muligens er forfattet af en *Laurits Hummer*, famulus hos den sidste katolske biskop i Hamar, Mogens Lauritssøn, og død som kannik i Oslo mellem 1565 og 1567 [1]. Naar jeg dertil nævner de skriftlige optegnelser, som presten *Søffren Søffrenssøn* i Bø i Telemarken har efterladt sig vedrørende den norske kirkes historie i 2den halvdel af 16de aarhundrede, saa har jeg vistnok omtalt alt, som i denne forbindelse kan nævnes i Norge fra reformationsaarhundredet. Det er smaat stel; noget egentlig kirkehistorisk arbeide er der ikke tale om, naar undtages de armodslige puslerier med bisperækkerne.

Ved overgangen til det 17de aarhundrede træder Danmark-Norge ind i ortodoksiens tidsrum. Det er dogmatikens og polemikens guldalder indenfor den protestantiske kirke. Kirkehistorien fandt i forhold dertil kun faa dyrkere. Det vigtigste af, hvad der præstertes paa den almindelige kirkehistories omraade findes nedlagt

[1]) Se E. A. Erichsen i historisk tidsskrift 3 r. III, side 379 flg.

i de dogmatiske skrifters behandling af kjætterier og vildfarelser, og kun gjennem foredragelsen af «Theologia polemica» tilflød der de teologiske studerende nogen kirkehistorisk eller rettere dogmehistorisk viden. Og det lærde sprog var selvfølgelig ogsaa her latinen.

Enkelte af disse dogmatikere og polemikere viser sig imidlertid i besiddelse af betydelig historisk lærdom. I Danmark er dette fremfor alle tilfældet med ortodoksiens store lærdomslys, biskop *Jesper Brochmand.* Hans store system indeholder en mængde dogmehistorisk stof. Brochmand optraadte imidlertid ogsaa direkte som kirkehistorisk forfatter, og det paa en maade, der loved godt for dette studiums udvikling i Danmark, bare han ikke var blevet staaende saa ene. I sit «*Specimen*», der bestod af en række disputatser holdt mellem aarene 1633 og 1638, leverte han etslags kirkelig litteraturhistorie for det første aarhundrede. Skriftet røber et forbausende litteraturkjendskab, idet Brochmand neppe forbigaar nogen forfatter, der i tidens løb havde udtalt sig om vedkommende skrifter. Og hvad mere er, hans historiske metode var forud for sin tid; hans kritik over Sibyllinerne f. eks. vakte endnu 100 aar senere beundring hos en kritikens mester som Gram.

Men, som sagt, dette tilløb til videnskabelig kirkehistorisk granskning fandt saa godt som ingen fortsættelse. Af de øvrige der befatted sig med almindelig kirkehistorie i dette tidsrum, var der helt til slutningen af tidsrummet ingen, som endog tilnærmelsesvis kom op mod Brochmand, om end enkelte af dem ganske vist opnaadde at sprede kirkehistorisk kundskab blandt videre kredse end han. Dette var tilfældet f. eks. med den danske bearbeidelse, som *Povel Jenssøn Colding* i 1614 leverte af Sleidans verk om den tyske reformation, et arbeide, der i lang tid blev hovedkilden til de dansk-norske presters og oplyste lægfolks kjendskab til den tyske reformations begivenheder. Her bør ogsaa nævnes folkeskribenter som *Niels Mikkelssøn Aalborg*, *Niels Helvad* og boghandleren *Jens Sørenssøn Nørnissom*, hvilke i talrige skrifter af historisk art, men ikke altid af historisk værd, bidrog til at sprede ogsaa kirkehistorisk kundskab blandt de bredere lag.

Forøvrigt er den litterære produktion, hvad den almindelige kirkehistorie angaar, helt henimod slutningen af det 17de aarhundrede meget sparsom. De sørgelige følger af Kristian den 4des

ulykkelige krige, der satte folket tilbage i aandelig henseende, ytred sig ogsaa paa dette omraade.

Stort bedre stod det heller ikke til med det *fædrelandskirkehistoriske* studium i ortodoksiens tid. Rigtignok fortsattes de lokalhistoriske studier, som vi hørte begyndte i reformationsaarhundredet, og specielt presbyterologien kan i denne og den følgende tid opvise enkelte arbeider af værd. Men til et samlet overblik over hele den hjemlige kirkes historie eller enkelte afsnit deraf, er der kun faa, som hæver sig, og Arild Huitfeldt blev i dette tidsrum og længere til staaende uden konkurrenter. Reformationsjubilæet 1617 gav dog anledning til et par arbeider, der fortjener at nævnes, idet de betegned en ganske lovende begyndelse. (I forbigaaende bemerket gav de i hvert aarhundrede tilbagevendende reformationsmindefester altid anledning til, at enkelte udgav skrifter af reformationshistorisk art). Det ene af de arbeider, jeg sigted til, var dr. *Hans Povelssøn Resens* bekjendte «Lutherus triumphans», en forherligelse af den danske reformation. Det viser hos den lærde teolog et omfattende kjendskab til reformationslitteraturen saavel i Tyskland som hjemme, men er forøvrigt sterkt polemisk og kan, hvad kritik angaar, paa langt nær maale sig med Brochmands «Specimen». Det andet skrift var af den norskfødte professor *Kort Aslakssøn,* der i 1621 udgav en tale, han havde holdt ved reformationsjubilæet, i udvidet skikkelse. *(Oratio de statu religionis per Mart. Lutherum reformatæ.* Oversat paa dansk 1622). Det var et for sin tid dygtigt og nyttigt arbeide, men deler forøvrigt samtidige verkers mangler med hensyn til nøiagtighed og kritik. Naar jeg dertil nævner boghandleren *Jens Lauritssøn Wolf* (Evigvarende kirke-, politisk- og husholdnings kalender 1648. — *Encomion regni Daniæ,* det er Danmarks riges lov 1654), saa har jeg omtalt de betydeligste dyrkere af fædrelandskirkehistorien i den første halvdel af ortodoksiens aarhundrede. Det fortjener dog at nævnes, at enkelte af de kongelige historiografer fra dette tidsrum indlagde sig fortjeneste ogsaa af den kirkehistoriske forskning, f. eks. professor *Steffen Hanssøn Stephanius*, der har opbevaret mange vigtige dokumenter i omhyggelige afskrifter, som for størstedelen er gaat over i svenske biblioteker. I det hele taget maatte jo ogsaa profanhistorikerne komme ind paa kirkehistorien under behandlingen af fædrelandets historie, og flere af dem er ogsaa for kirkehistorikeren vigtige kilder.

Naar der er tale om litteratur vedrørende fædrelandets kirkehistorie i det lærde tidsrum, er der imidlertid en særskilt litteraturgren, der ikke kan forbigaaes. Jeg tænker paa den omfangsrige biografiske produktion, som især foreligger i de mange trykte og utrykte *ligprækener* over fremtrædende personligheder. Endskjønt den herskende panegyriske stil betydelig svækker deres værd, er dog mange af dem vigtige kilder, særlig til den kirkelige personalhistorie.

Mod slutningen af det 17de aarhundrede merker man et ikke lidet opsving i den kirkehistoriske interesse. Flere begavede unge mænd som *Christen Worm*, *Jacob Lodberg*, *Hans Trellund* o. a., vælger emner fra den almindelige kirkehistorie til gjenstand for sine afhandlinger og disputatser, og enkelte af dem lægger baade lærdom og historisk begavelse for dagen.

Ved denne tid begyndte kirkehistorien at faa indgang ogsaa ved universiteterne. I Tyskland fulgte det ene universitet efter det andet mod slutningen af det 17de aarhundrede i Helmstädtuniversitetets fodspor med at optage kirkehistorien til speciel behandling i de teologiske forelæsninger, omendskjønt det først var i den pietistiske tid, at denne disciplin ydedes fuld retfærdighed. Ligedan i Danmark. Begyndelsen skede her med, at professor *Hans Vandal* i 1698 ved siden af sine nytestamentlige forelæsninger kundgjorde at ville læse over «*dogmata et origenes ecelesasticas*». Den samme forelæsning bekjendtgjorde han siden hvert aar lige til sin død 1710. Da overtoges hans rolle af *Christen Worm*. Foruden at have optraadt som dygtige kirkehistoriske forfattere har disse to mænd fortjenesten af at have beredt veien for dette fags optagelse blandt de ordinære teologiske lærefag ved Kjøbenhavns universitet. Men først under det pietistiske regime toges ogsaa her skridtet fuldt ud, idet den nye *universitetsfundats af 31te mai 1732* paabød, at den ene af de 4 teologiske professorer for fremtiden skulde «læse offentligen over kirkehistorien». En anden sag var det, at det endnu tog tid, inden forelæsningerne i dette fag kom i regelmæssigt gjænge. Hvad foredragsmaaden angaar, da holdtes de kirkehistoriske forelæsninger helt ned til slutningen af forrige aarhundrede paa latin; den bekjendte biskop *Nic. Ed. Balle* var den første, som foredrog den paa dansk.

Ikke mindst kom det omtalte opsving i den kirkehistoriske sans fædrelandskirkehistorien tilgode. Særlig lægger man merke til den interesse, man fra den sidste del af det 17de aarhundrede begynder at vie de kirkelige indskrifter. Som en merkelighed kan ogsaa noteres, at flere af de teologer, som i aarhundredets slutning arbeided med Danmarks kirkehistorie, var tyskere, der var ansat i Danmark og med iver søgte at sætte sig ind i sit nye fædrelands kirkelige fortid. En saadan var hofpresten og professoren dr. *Hector Gottfried Masius*, som af Kristian den 5te fik paalæg om at udarbeide en dansk-norsk kirkehistorie i 2 bind, «den studerende ungdom til nytte og vore riger og lande til berømmelse», som det heder i kongebrevet af 5te februar 1689. Masius' arbeide kom imidlertid aldrig udover samlingernes stadium, og selv disse eksisterer ikke mer. Men interessant er alligevel kongebrevet, hvori dette hverv paalægges ham; thi det viser, hvorledes man følte savnet af en fyldig fremstilling af fædrelandets kirkehistorie.

Den interesse, de tyske teologer viste Danmarks kirkehistorie, synes at have ansporet ogsaa danske lærde. En begavet forfatter der i sine skrifter ofte kom ind paa dette felt, var f. eks. *Søren Lintrup*, der i sin tid var rektor i Bergen.

Af de danske kirkehistorikere paa denne tid har dog ingen gjort mere omfattende studier end den unge begavede professor juris *Thomas Bartholin*, som med ualmindelig flid gav sig til at samle materiale til Danmarks og Norges kirkehistorie i middelalderen. Men hans altfor tidlige død (1690) gjorde en brat ende paa hans arbeide. Dette blev dog ikke uden betydning; thi de Bartholinske samlinger blev en guldgrube for senere forskere. Hans ammanuensis, den af den historiske forskning saa fortjente *Arne Magnussøn*, fik det hverv at fuldføre Bartholins verk, og han vides ogsaa til en tid at have beskjæftiget sig dermed. Men Arne Magnussøn var ikke den rette mand til at skrive en kirkehistorie. Han var samler og ikke historieskriver, og hans fortjeneste er derfor væsentlig blot den samme som Bartholins, nemlig at han har samlet materiale, hvoraf andre kunde bygge.

Norge var gjennem hele det ortodokse tidsrum omtrent ligesaa fattigt paa mænd, der gav sig af med kirkehistorisk studium og forfatterskab, som i reformationsaarhundredet. Dog har enkelte biskoper i dette tidsrum gjort samlinger til Norges kirkehistorie,

uden at noget deraf vides bevaret. Siden jeg nu har indladt mig paa dagbogsoptegnelserne, saa faar jeg her ogsaa nævne, at oslobispen *Nils Simenssøn Glostrup* († 1639) i sine først nylig udgivne optegnelser fra sine visitatser har ydet vigtige bidrag især til vort kjendskab til den religiøse dannelse hos almuen i hin tid. Et direkte kirkehistorisk arbeide foretog derimod sognepresten til Vos mag. *Gerhard Miltzov* († 1688) ved sin «Presbyteriologia Norvegica Voshardangriana» af 1679. Nævnes maa ogsaa den bergenske konrektor mag. *Edvard Edvardssøn* († 1694), hvis Bergens beskrivelse i sin anden del indeholder ikke lidet af historiske oplysninger vedrørende Bergens kirke- og skoleforhold. Men straks i begyndelsen af det 18de aarhundrede fremkom der hos os et arbeide, der viser, at den kirkehistoriske sans ogsaa her holdt paa at vaagne. I 1706 udgav nemlig den bekjendte Norderhovsprest *Jonas Ramus*, Anna Kolbjørnsdatters mand, et ganske merkeligt skrift med titel «Guds rige blandt verdens riger udi en kort extrakt af kirke- og verdslige historier fra verdens begyndelse indtil aar Christi 1660». Det var et synchronistisk verk, der fremstiller baade kirke- og verdenshistorien, saaledes at de følges ad paa hvert sit modstaaende blad. Det var vistnok intet mesterverk af historisk kunst, men har dog sikkert gjort ikke liden nytte ved sin populære form og sin kortfattede oversigtlige fremstilling. Det var ikke lidet udbredt blandt vor almue, og man kan endnu træffe eksemplarer af Ramus' kirkehistorie i vore fjeldbygder.

Idet vi gaar over fra det 17de til det 18de aarhundrede, kommer vi med det samme fra ortodoksiens ind i pietismens tid. Det mægtige opsving i hele den historiske videnskab, der faldt sammen med pietismen, gav ogsaa det kirkehistoriske studium et sterkt fremstød. Fremskridtet viser sig i den tiltagende sans og stræben efter objektivitet. Det er imidlertid ingen tvil om, at selve den pietistiske bevægelse har sin store andel i dette opsving i det kirkehistoriske studium. Det synes nemlig at være en kjendsgjerning, der stedse paany bekræfter sig, at enhver reformatorisk løftning paa kirkens omraade ledsages af en tilsvarende fornyelse af den historiske sans. Og det er i grunden ikke saa vanskeligt at forklare; thi hvad betyder en kirkelig gjenfødelse andet end en tilbagevenden til kristendommens historiske grundlag og kilder? For den pietistiske bevægelses vedkommende lægge man blot merke til den flittige beskjæftigelse med Jesu liv eller det ivrige studium

af reformationen, som fulgte i dens spor. Men det største monument pietismen har reist sig paa dette omraade, er dog *Gottfried Arnolds* «Unparteiische Kirchen und Ketzerhistorie», et epokegjørende verk, som kappes med Magdeburgercenturierne i intens kildeforskning og berigelse af stoffet og overgaar dem med hensyn til forstaaelse af den historiske sammenhæng. Fremskridtet ligger dog især i den nye opfatning. Det er ikke længer dogmatiken, der afgiver normen for Arnolds domme om fortiden, men selve det religiøse liv. Men dette finder han ikke i kirken selv, hverken i den katolske eller den protestantiske, men hos de af kirken forfulgte. Det kan ikke negtes, at dette synspunkt var uhyre ensidigt, og den pietistiske historieopfatning kunde derfor ikke blive den endelige. Men om Arnold var langt fra den upartiskhed, som han gjorde fordring paa, saa har han dog banet veien for en mere retfærdig og upartisk kirkehistorieskrivning, som det blev en *Mosheims* lod at grundlægge.

Danmark-Norge blev heller ikke udenfor denne bevægelse. Det var i denne tid, at den lærde *Hans Gram* grundlagde den kritiske historiegranskning i Danmark og dermed fremkaldte en fuldstændig omvæltning i hele det historiske studium i dette land. Men ogsaa den kirkehistoriske forskning erfared i denne tid et opsving som aldrig før. Jeg forbigaar alle mindre betydelige forfattere for straks at dvæle ved de to mest repræsentative mænd i denne retning, nemlig *Ludvig Holberg* og *Erik Pontoppidan* den yngre.

Holberg har fortjenesten af at have leveret den første almenfattelige fremstilling af den hele kirkes historie paa dansk. Hans «Almindelig kirkehistorie fra kristendommens første begyndelse til Lutheri reformation», der udkom 1738, er et i mange henseender merkeligt arbeide, skjønt det vel hører til de mindst paaagtede af Holbergs skrifter, hvad det ikke har fortjent.

Om foranledningen til og formaalet med dette arbeide bemerker Holberg selv, at Danmark var meget fattigt paa kirkehistoriske bøger, og at folk, der ellers var kyndige i den verdslige historie, var ganske ukyndige i kirkehistorien. Heri gjorde de uret, da den geistlige og verdslige historie var saaledes sammenknyttet, «at hvo der ikke har læst begge, har intet læst». For nu at raade bod herpaa, havde Holberg søgt «at sammenstøbe geistlige og verdslige historier, dog saaledes, at de sidste anføres kun korteligen, og saavidt de tjene til at oplyse de første». Med

andre ord hans hensigt er at fremstille kirkehistorien i dens verdenshistoriske sammenhæng.

Forøvrigt er Holbergs kirkehistorie helt igjennem holbergsk: den er overalt præget af hans eiendommelige lune og humor; den er livlig, aandfuld og interessant, hvad der ikke kan siges om hverken tidligere eller mange senere kirkehistoriske forsøg; thi de «tørre, ilde sammenhængende og ubehagelige annales og aarregistre eller rettere vidtløftige ruller og fortegnelser paa kirkelærere og kjættere» havde, for at bruge Holbergs egne ord, bevirket, at «kirkehistoriens læsning er bleven anseet som et ubehageligt og nedrigt studium, som gemenligen relegeres alene til dem, der ligesom ved aarlige gager er dømte til at studere». — At Holbergs kirkehistorie ikke kom til at dele skjæbne med denne slags produkter, hænger igjen sammen med en anden egenskab hos ham, nemlig hans praktiske skjøn paa, hvad der virkelig har historisk værd og hvad ikke. «En historikers kvalitet», siger han, «bestaar ikke alene i at have en fugtig og beget hjerne, hvorved alting, som læses og høres, bliver hængende». Fremdeles har Holberg en sterk sans for det karakteristiske og eiendommelige ved fortidens synsmaader, seder og skikke. Ikke mindst viser han dette paa en ofte mesterlig maade i de mange individualiserende træk, der for den uindviede nærmest tager sig ud som anekdoter, men som hyppig kaster et langt skarpere lys over tingen end det fornuftigste ræsonnement.

Men det mest fremtrædende karaktermerke ved Holbergs kirkehistorie og det, der fremfor noget andet betegner dens fortrin for alle forgjængere, er dens *upartiskhed.* Alle kjender Holbergs fortjeneste af den religiøse toleranses udvikling i Danmark-Norge. Hans kirkehistorie er ikke mindst af betydning i denne henseende. Med al sin rationaliserende tilbøielighed var Holberg dog ingen ligegyldig iagttager af fortidens kirkelige personer og begivenheder. Han fastholdt kristendommens hovedkjendsgjerninger og delte i det store og hele protestantismens almindelige opfatning af kirkens historie. Men han var altfor lidet dogmatisk interesseret og en altfor selvstændig ræsonnerende natur til at kunne tilegne sig enhver dom, der var knæsat af den gjængse ortodokse opfatning, og han var altfor lidenskabsløs til ikke at kunne være retfærdig ogsaa mod dem, hvis meninger han ikke delte. Hvor meget han var imod alt pavevæsen og al klerikalisme, paaviser han f. eks.

det ensidige i protestantismens fordømmelse af Gregor den 7de. Det var mindre fra et dogmatisk standpunkt end fra et moralsk, at Holberg bedømte historien. Dette hænger jo sammen med hele hans moraliserende tilbøielighed. Han stemmer deri heller ikke lidet overens med Gottfried Arnold, og usandsynligt er det ikke, at hans kirkehistoriske opfatning har faat mange impulser fra dette hold. Dog havde Holberg med sit nøgterne blik et klart syn for en Arnolds feil. For at undgaa ensidigheder, siger han selv, havde han holdt det nødigt at lægge ved den ene side af sit skrivebord en romersk-katolk skribent og ved den anden Gottfried Arnold. Holbergs standpunkt er overalt den fornuftige middelveis standpunkt.

Dette fordomsfri historiske syn hos Holberg var nu mere en frugt af hans temperament og hele livsanskuelse, end af nogen dybere kritisk indtrængen i kilderne. For en ikke ringe del havde han nok benyttet saadanne; selv siger han, at han har gjennemløbet en stor mængde af middelalderens forfattere, hvilket han fandt var «som at lede efter guldklumper udi store dynger af urenslighed»; men han har ogsaa, som han siger, «taget adskillige nye almindelig gode historier til hjælp». Holberg var ingen kritisk historiegransker efter Grams mønster. Han var mere livfuld end dyb, mer belæst end grundig og kritisk. Men hans sunde forstand og gode menneskekundskab hjalp ham til at fælde merkelig rigtige domme om personer og forhold, som han ikke havde grundig sat sig ind i. Hans skildring af Luther f. eks. er saaledes ganske interessant.

Trods alt har dog Holbergs kirkehistorie ogsaa sin del af samtidens feil. Specielt har han ikke kunnet hæve sig opover det 18de aarhundredes ensidige syn paa middelalderen; han havde ingen forstaaelse af denne tids ideale stræben og var ikke istand til at se den som et nødvendigt led i den kirkehistoriske udvikling. Men udviklingstanken og den genetiske historieskrivning hører jo ogsaa først hjemme i vort aarhundrede.

Holberg imødekom visselig med sin kirkehistorie en trang hos samtiden. Den udkom 1738, og opleved i 1765 det 3dje oplag. Endnu mens Holberg leved, blev den oversat paa tysk og blev der fortsat af en anden indtil 1750, og dette tillæg blev saa igjen oversat paa dansk. Der er neppe tilstrækkelig grund til at antage, at aarsagen til bogens popularitet var dens frisindede

teologiske holdning, og at det var fritænkerne, som særlig sørged for dens udbredelse. Men i en besynderlig modsætning til den sterke afsætning Holbergs kirkehistorie fandt i samtiden, staar den kjendsgjerning, som jeg alt har antydet, at den lige til nutiden har været mindre paaagtet end de fleste af hans øvrige skrifter, ja, at kirkehistorikere fra den 2den halvdel af forrige aarhundrede, som en *Thomas Lillelund* og *Ove Thorning,* der begge tilsammen ikke opveier Holbergs lillefinger som historikere, ikke finder det umagen værd at omtale hans kirkehistorie, mens de nævner andre mindre værdifulde arbeider. Først i 1867 blev der ved dansken Liebenberg besørget et optryk af Holbergs kirkehistorie, forsynet med indledning af Rasmus Nielsen, der ogsaa i et særskilt skrift har underkastet Holbergs kirkehistorie og teologi en drøftelse, men fra et temmelig ensidigt standpunkt.

Holberg har ogsaa leveret bidrag til fædrelandets kirkehistorie, især i sin Danmarks og Norges geistlige og verdslige stat og sin Bergens beskrivelse. Men disse bidrag har liden betydning i sammenligning med det andet store kirkehistoriske arbeide vedrørende fædrelandet, der saa lyset i hin tid, nemlig *Pontoppidans «Annales ecclesiæ Danicæ»,* som udkom i 4 .kvartbind fra 1741—1752. Dette verk har fristet en gunstigere skjæbne end Holbergs kirkehistorie, vel ikke med hensyn til udbredelse i samtiden, men forsaavidt som det endnu den dag idag staar som et hovedverk i den kirkehistoriske literatur vedrørende Danmark og Norge, som ingen kan undlade at gjøre sig bekjendt med, der nøiere vil studere vor kirkelige fortid. Ja, mer end det, da det er skrevet paa tysk, har det i lange tider været den kilde, hvorfra udlændinger fortrinsvis har hentet sin kundskab om vor kirkes historie, hvad der ikke har været ubetinget heldigt.

Grunden til, at Pontoppidans annaler ikke saaledes er gaat i glemmebogen som Holbergs kirkehistorie, er ikke den, at Pontoppidan var en saa meget betydeligere historiker end hin. Tvertom, ser man hen til de egenskaber, der gjør en mand til historiker, da var uden tvil Holberg den overlegne, om det end vel er at tage altfor sterkt i, naar Paludan-Müller kaldte Pontoppidan en historisk dilettant; dertil var hans historiske arbeide for omfattende og betydeligt, selv om hans hovedvirksomhed gik i en anden retning. Pontoppidans annaler har særlig faat sin betydning ved sin stofrigdom og de mange aktstykker, den meddeler. De behandler

fædrelandets kirkehistorie helt ned til aar 1700, og det, som titelen siger os, i den sedvanlige annalistiske form. Først med dette verk var Huitfeldts bispekrønike blevet afløst.

Hvad nu dette verks karakter angaar, da er forfatteren, ikke mindre end Holberg, vel vidende om, at det sømmer sig en historiker at være upartisk, og han forsikrer gjentagne gange om sine bestræbelser i den retning. Men ét er at love, et andet at holde. Pontoppidan var pietist, men ikke af Gottfried Arnolds slag; han var fremforalt en ortodoks pietist og som teolog altfor evangelisk-luthersk til at kunne yde katolicismen eller sekterne fuld retfærdighed. Dertil kommer, at hans kjendskab til de middelalderske kirkeforhold var for mangelfuldt til, at han kunde dømme rigtig om dem. Dog, dette kan man nu tilgive, da man ikke længer behøver at ty til Pontoppidan for at lære de nordiske kirker i middelalderen at kjende. Men værre er, at hans gjengivelse af aktstykker og dokumenter ofte er unøiagtig og ukritisk. En mand, der kjender saa godt til dette som professor *Paludan-Müller,* siger, at Pontoppidan i saa maade ikke staar høiere end Arild Huitfeldt, «ret som om det 17de og 18de aarhundredes kritikere intet havde udrettet i denne henseende, og navnlig Gram ikke havde vist, hvorledes historisk kritik skulde behandles. I den henseende betegner Pontoppidans verk snarere et tilbageskridt i den historiske videnskabs udvikling, hvor fortjenstligt det end kan være i andre henseender». Om skylden herfor ligger hos Pontoppidan selv eller hos de afskrivere, han benytted, faar staa derhen; sagen bliver jo for os i hvert fald lige ilde. Forøvrigt er Pontoppidan betydelig heldigere i sin behandling af tiden efter reformationen end af middelalderen, idet han her havde betingelserne for at forstaa forholdene. Han gik nu heller ikke uanfegtet af samtidens kritik. Han kom i strid med *Langebek*, som var ham en farlig modstander. Pontoppidan forskansed sig imidlertid bag sin høie sociale værdighed, og Langebek maatte gjøre afbigt for den mægtige geistlige.

Alt i alt er dog, som sagt, Pontoppidans annaler et fortjenstfuldt, ja uundværligt arbeide, skjønt det maa benyttes med megen kritik. Han har ogsaa ellers ydet værdifulde bidrag til belysningen af sit fædrelands kirkehistorie. Han skrev en kortfattet dansk reformationshistorie (1734), udgav en stor samling af kirkelige indskrifter «Marmora Danica» (1739—1741) og har i sit kjæmpeverk «Den danske atlas», som han ikke fik fuldendt,

bl. a. ogsaa fremdraget adskilligt historisk stof; hans «Menoza», der i en novellistisk form skildrer samtidens europæiske kirkeforhold, er heller ikke uden interesse i denne forbindelse.

Med Holberg og Pontoppidan skede der et sterkt fremstød i den kirkehistoriske forskning i Danmark-Norge, omend ingen af dem kan siges at have ført den ind i nye baner. Den kritiske metode, der var grundlagt af *Gram* og fandt sin fortsætter i *Langebek*, maatte dog ogsaa efterhaanden komme granskningen af kirkehistorien tilgode. Disse to mænd har ogsaa direkte ydet bidrag til denne videnskab. Især har Langebek i sit *«Danske magasin»*, der er epokegjørende i den danske historieforskning, ydet kirkehistorien uvurderlige tjenester. Omkring disse stormænd i historiegranskningens verden flokked sig samtidig en række forskere og skribenter af anden eller lavere rang. Af saadanne nævner jeg i denne forbindelse geistlige som biskoperne *Hersleb* og *Harboe*, der begge drev studier paa fædrelandskirkehistoriens omraade. Især har den sidste indlagt sig stor fortjeneste af dette studium ved flere gode afhandlinger, men navnlig ved sit tidsskrift *«Dänische Bibliothek»*, som han grundlagde sammen med Langebek 1738, og som væsentlig kom til at indeholde kirkehistoriske bidrag. Ogsaa andre kunde være at nævne, men jeg maa renonsere derpaa for endnu at kaste et sidste kort blik paa Norge.

Ogsaa her viser sig i løbet af forrige aarhundrede en stedse sterkere kirkehistorisk interesse, der især vies den hjemlige kirke. Flere af de nævnte kirkehistorikere stod Norge nær dels ved fødsel, dels paa anden maade. Holberg regner vi med stolthed som vor landsmand, ligesaa Hersleb; Pontoppidan og Harboe indehavde som Hersleb en tidlang norske bispestole. Forøvrigt maa jeg indskrænke mig til kun at nævne nogle navne. Jeg har allerede omtalt Jonas Ramus i begyndelsen af aarhundredet. Paa den almindelige kirkehistories omraade optraadte *Eiler Hagerup*, biskop i Bergen og Kristiansand († 1788) ved flere ganske dygtige arbeider. En anden biskop, der befattet sig med kirkehistoriske studier, var den lærde *Fredrik Nannestad*, biskop i Trondhjem og Kristiania († 1774). Presbyterologien fandt en dyrker i presten *Albert Hatting* i Bergen, som udgav en bergensk bispe- og prestehistorie († 1774). Et andet ganske merkeligt bidrag til Bergens kirkehistorie gav *Hildebrand Meier*, borgermester i Bergen († 1785,

se Norske mag. III). Den missionsvirksomhed, som pietismen hos os gav stødet til, gjordes ogsaa til gjenstand for historiske skildringer af flere nordmænd. *Hans Egede* gav selv en fremstilling af missionen paa Grønland, og finnemissionen blev skildret især af *Hans Hammond*, død som sogneprest til Rakkestad 1792. Sidst men ikke mindst er at nævne rektor *Gerhard Schøning* i Trondhjem, den lærdeste historiker, Norge har frembragt indtil Keyser og Munch og en udmerket stilist. Den, der vil studere Norges kirkehistorie efter kilderne, vil ofte støde paa Schønings spor. Det vigtigste bidrag fra hans haand i denne retning er hans dygtige skildring af Trondhjems domkirkes historie[1]).

Med dette blik paa historieskrivningen i Norge i forrige aarhundrede har jeg delvis overskredet den grænse, jeg har sat for min opgave, idet jeg blot vilde gaa saa langt som til Holberg, som jo døde lidt efter midten af aarhundredet.

Kaster vi nu til slut blikket tilbage paa hele det tidsrum, vi her har gjennemløbet, saa kan vi jo ikke negte, at der i det kirkehistoriske studium og i den kirkelige historieskrivning er foregaaet en betydelig udvikling. Sansen er vokset; enhver forstaar nu, at det er uværdigt ikke at komme sin kirkelige fortid ihu, og at kundskab i kirkens historie er nyttig og uundværlig. Og meget stof er draget frem, især paa den hjemlige kirkehistories omraade. Den følgende tid fortsætter dermed; det 18de aarhundrede er især i sin 2den halvdel de kirkehistoriske magasiners tid. Men ser vi hen til selve den historiske kunst, da er fremskridtet mindre. Det meste arbeide har gaaet ud paa at samle begivenhederne og ordne dem kronologisk. Stilen var tør, farveløs og upersonlig. Først med Holberg skede en forandring heri; han grundlægger en mer æstetisk-kunstnerisk behandling af kirkehistorien og lægger hovedvegten paa den historiske sammenhæng og dermed ogsaa paa en omhyggelig vurdering af det historiske stof. Men han blev længe

---

[1]) Som et for de fleste vistnok ukjendt eksempel paa norske presters kirkehistoriske studier i den første halvdel af 18de aarhundrede kan meddeles, at sognepresten Laurentius Rasch til Haabbøl († 1759) havde «begyndt og siden continuerit en kirkehistorie indtil det 16de seculum». Manuskriptet brændte imidlertid ved Haabbøl prestegaards brand 3die paaskedag 1731. («Personalia Laur. Rasch» i det Deichmanske bibliotek, hvorpaa arkivassistent Rasch har gjort mig opmerksom).

staaende ene og endnu længer uovertruffet. Med hensyn til opfatningen har man lært, at objektivitet og upartiskhed er en historikers fornemste dyd, om end teori og praksis endnu sjelden staar i det rette forhold; det hang endnu fast i de fleste at maale den kirkehistoriske fortid med den lutherske dogmatiks alen. Og selv de, der gjorde alvor af objektivitetens princip, henfaldt let, uden at ane det, til en anden art af subjektivisme. Det 18de aarhundredes 2den halvdel er den pragmatiske kirkehistorieskrivnings tid, da man gjorde sig umage for at trænge ind i begivenhederne i deres aarsags- og følgeforhold, og det specielt i den hensigt at uddrage lærdom deraf. Historien skulde være belærende og bibringe praktisk livsvisdom. Men følgen var, at man fyldte historien med sine egne reflexioner og mer læste sine egne tanker udaf den end historiens. Heller ikke den danske historieskrivning blev uberørt af denne subjektive pragmatisme, og samtidig fyldtes lærebøgerne med rationalistisk ræsonnement Og naar vi ser hen til den historiske kritik, da er den for kirkehistoriens vedkommende paa Holbergs tid ikke egentlig naad langt. Det vared længe, inden man her kom efter og lærte kunsten af Gram og Langebek. Det 18de aarhundrede har adskillig fortjeneste ogsaa af den kirkehistoriske forskning, men det var dog endnu det 19de aarhundrede forbeholdt at vinde frem til den objektive og paa systematisk kildekritik hvilende kirkehistorieskrivning, som vor tid erkjender som den rigtige.

BIBELSK SANDHED, BIBELSK DIGTNING, OG BARNEUNDERVISNING I BIBELHISTORIE.

Det er slet ikke min tanke at kaste mig op i striden om de bibelske, navnlig de gammeltestamentlige fortællingers forhold til sandheden. Visselig har jeg maattet opgjøre mig en mening om den ting; men jeg indbilder mig ikke at kunne gjøre nogetsomhelst gagn ved at fremstille dette opgjør.

Derimod kunde jeg kanske gjøre en smule nytte ved at pege paa nogen af de *konsekvenser,* som den «nye» opfatning af ovennævnte sag fører med sig for *barneundervisningen.* Det synes mig nemlig at være paa høi tid vi ser til at faa klarhed over disse konsekvenser. Sagen er, ikke mindst ved det som er kommet frem her i bladet, rykket os lige ind paa livet; vi kan ikke komme forbi den længer, selv om vi vilde noksaa gjerne. Og det nytter ikke at gjemme hovedet og dermed tro sig vel gjemt og bevaret.

Dersom det maa erkjendes at være saa, at mens den bibelske *historie* er urokkelig sand, saa er adskillige af de *enkelte træk* hvori denne historie fremstilles *digtning,* paa mer eller mindre klart fremtrædende faktisk baggrund, — *dersom* dette maa erkjendes at være det sande forhold, da maa der *læres* derefter.

Det gjør vondt inderst ind i sjælen at se dem falde én for én, de støtter som man fra barnsben var oplært og vant til at anse for kristentroens grundpiller. Det gjør saa meget mere vondt, fordi det ofte er kristentroens fiender som først hugger til. Og bygningen ryster hver gang en støtte falder.

Det er sandt, kristentroen blir nok staaende, om disse støtter falder. Ja, gjennem aarhundreder har det bekræftet sig, atter og atter, at den staar bedre, tryggere efter faldet end før.

Kristentroen klarer sig nok. Men med mangen en troende er det værre; ti ikke alle troende er sterke i troen. Og mangen

en som kunde blevet troende, skræmmes kanske bort af alt dette som falder.

Dette er slemt. Men skal vi derfor prøve at opretholde de faldefærdige støtter? pege paa dem som *sikre* og *nødvendige* grundpiller? bygge videre paa dem alligevel, og derved holde tvilen og bekymringen ved lige? Nei, det er dog uendelig meget værre. Den største skade har ikke kristentroens fiender gjort ved at hugge løs paa de uholdbare støtter; langt større skade har kristentroens egne gjort ved at holde paa dem, uagtet det viste sig at de var uholdbare, slet ikke af de evige grundpiller.

Om nu den støtte her er tale om, hører til de uholdbare, det er det jeg ikke vil udtale nogen dom om. Men jeg vil sige, at *dersom* den findes at være det, saa lad den falde, trods at det gjør vondt! Ti derved at den falder, derved beviser den sig jo netop ikke at være nogen grundpille. Aa nei, der er ikke mange slige. Egentlig er der vel bare en eneste, *Kristus*. Det var kanske sundt, om vi fik øinene lidt bedre op for det; men da maa det ryddes bort, det som stænger for synet [1]).

Altsaa, dersom det forholder sig saaledes som sagt er, da *maa* vi lære derefter.

Drive *bibelkritik* i barneskolen? Nei. Noget stort unyttigere kunde vi ikke godt tage os til. Ikke engang befatte os synderlig med at sondre mellem de «sande» og de digtede enkeltheder. Der er ingen næring for børn i saadan en negativ virksomhed. Nei, der maa lægges an paa det positive endemaal: at faa fremstillet for børnene *den absolut paalidelige hellige historie.*

Læg vel merke til, at dette er noget helt andet end at sondre ud af fortællingerne det formentlig digtede, og kun meddele det som man tør anse for absolut faktisk. *Historien* — eller den historiske erkjendelse, om man heller vil — er ikke fortællinger; men den fremgaar af fortællingerne, ikke blot af dem som udelukkende beretter faktiske tildragelser; de digtede yder ogsaa sit bidrag, sit særlig værdifulde, umistelige bidrag, idet de poetisk malende skildrer personer og tildragelser, «anskueliggjør» dem, som vi skolefolk siger.

---

[1]) End alt det som *reformationen* rev overende! Mon der ikke var troende kristne som tog sig nær af *det,* ja syntes det gik paa selve troen løs? «Guds moder», helgener, relikvier, sjælemesser. — Og reformationen varer og virker endnu.

At børnene maa faa vide om, at der findes disse to slags blandt de bibelske fortællinger, det siger sig jo selv, efter den her antagne forudsætning, vistnok ogsaa det at de ved leilighed maa blive gjort opmerksom paa dette og hint enkelte træk som formentlig helt eller delvis digtning. Men dette er, som man ser, noget helt andet end at føre dem ind i selve kritikken.

Nogen *apologi* for bibelen som Guds ord, sandhedens ord, bør man heller ikke indlade sig synderlig paa Børnene maa ikke faa indtryk af at den ting i mindste maade berøres af det at bibelen ogsaa indeholder digtninger, eller at disse i det hele skulde forringe skriftens værd for os.

Altsaa kun positiv *oplysning* i barneskolen, ikke kritik. (Til «barneskolen» regner jeg ogsaa hele middelskolen).

Men — vil kanske nogen sige — *historien* udvirdes altsaa af fortællingerne, og de faktiske og de digtede yder jo sit bidrag paa høist forskjellig vis; forveksler man dem, saa kommer man paa galt spor. Følgelig maa der netop kritik til ved denne udvinding af historien.

Ja; men det er jo ikke børnene som skal foretage dette arbeide. Det magter de slet ikke. Historien maa *fremstilles* for dem fuldt færdig. Det høieste man her kan gjøre, er at vise dem hvilket bidrag denne og hin fortælling yder til historien.

Her faar jeg gjøre en afstikker til et felt hvor jeg ikke er personlig kjendt, og hvor jeg derfor føler mig dygtig utryg, *ungdomsskolen* nemlig. I ungdomsskolen, og da først og fremst i gymnasiet, hvor vel den relativt største aandsmodenhed tør forudsættes, der kan og bør man kanske gaa noget nærmere ind paa selve bibel-*kritikken*. Dog bør man vist passe godt paa, at man ikke gaar for vidt, hverken kvantitativt eller kvalitativt (kritikken er nemlig saa farlig let at gjøre kjephest af). Og fremfor alt maa man passe paa ikke at drive kritikken paa saadan maade, at den forringer den positive sandhed. At lade *den* træde rigtig klart frem, det bør utvilsomt være hovedsagen ogsaa i ungdomsskolen. Kun saa langt som kritiken kan tjene dette formaal, kun saa langt bør man gaa.

Saa tilbage til barneskolen igjen.

Her gjælder det nu at undgaa den kapitalfeil som man har begaat paa den profane histories omraade. Der lod man ogsaa tidligere børnene lære alskens *historier*, sande og digtede om hver-

andre, og man lod dem blive i den tro at det var sand *historie* altsammen.

Da man saa var kommen paa det rene med at dette var galt, saa bar det til med at rense ud historierne af lærebøgerne, alle historier — det var ofte ikke saa greit at skille mellem «sandhed» og digt der heller — og sætte ind *historie* isteden.

Dette saa nu meget fornuftigt ud. Men det gale var, at man vilde lade ogsaa de *yngre børn* lære denne rene, krystalliserte *historie*, helt fra 9—10-aars alderen af, om ikke før. Og det duer de slet ikke til, de smaa, og derfor duer ikke den rene historie til lærestof for dem. Den kræver saa megen tænkning, slig tænkning som yngre børn ikke magter, dertil adskillig erfaring fra livet, baade det ydre og det indre, megen evne til at overskue det som er stort og sammensat og dygtig indviklet osv. Og den giver ikke — som historierne — arbeide og næring for fantasi og for følelse. Den er tør og kjedelig og ufrugtbar for de smaa.

Nei, de yngre børn skal netop have *historier* de, og det skader slet ikke at der er digtede historier iblandt; de trænger digtning, de smaa (ligesom folkene i sin barndom trængte den — og ved Guds kjærlige forsorg fik den).

Hvad betydning har de da for børnene, disse historier? Historisk erkjendelse giver de jo ikke. Nei, ikke umiddelbart. Men de er et udmerket materiale til at bygge op historisk erkjendelse af, naar dens tid kommer, hvilket har særdeles stor betydning. Og saa er de en meget sund næring for børnenes sjæleliv; det har endda større betydning.

I *folkeskolen* har vi nu egentlig bare «yngre» børn, under 14 aar i regelen. Saa den *historiske erkjendelse* blir det smaat med her; det lader sig ikke raade bod paa, hvor gjerne man end kunde ønske det. Det er kun i den øverste klasse at der kan lægges direkte an paa historisk erkjendelse, og selv der maa man lægge rigtig smaat an.

Saaledes hvad den almindelige historie, «verdens historie», angaar. Men den *bibelske historie* er langt lettere at komme til rette med. Den er saa enkel og grei. Saa *den* kan de nok magte i de par sidste skoleaar, naar den fremstilles godt.

I de lavere klasser derimod, der bør de bibelske *fortællinger* raade — som før, uden afkortning, uden beskjæring. Der bør

ikke være tale om at udelukke noget af den grund at det antages ikke at være bogstavelig sandt. Det vilde være at udarme selve den historiske sandhed, og det vilde fremfor alt være en hindring for det som børnene først og fremst skal lære af sin bibelhistorie: at frygte og elske Gud og sætte sin lid til ham.

Som før altsaa — for saa vidt. Men alligevel vil det gjøre en meget stor forskjel fra før, dersom man bygger paa den foran omtalte opfatning af de bibelske fortællinger. Den vil gjøre sig gjældende helt fra første klasse af. Det gaar da ikke an at sige til børnene at altsammen er gaat for sig akkurat slig som det fortælles. Tie rent stille om den ting? Gaar ikke; for børnene har det saa meget med at *spørge*. Og ældre søskend og andre stikker dem nok et og andet i øret, det kan vi stole paa. Sæt ogsaa at vi kunde — og vilde — fortie det virkelige forhold for de smaa, — det vilde drage slemt efter sig, naar den tid kom, da de fik fuld besked; da vilde det ramle, det som var bygget paa fortielsen, og meget andet med.

Nei, vi maa ikke bygge paa fortielse. Klar og grei besked maa de faa, de smaa spørgere. Og den maa gives dem paa saadan maade, at de kjære fortællinger ikke blir mindre kjære for det at der er digtning iblandt. Børnene maa, som før sagt, ikke faa indtryk af at fortællingerne blir ringere ved det. Netop derfor maa de ikke faa indtryk af at der er noget fordægtigt ved dette om digtningen, noget vi kun nødtvungent taler om, noget vi helst vilde stikke under stolen. Det gaar ikke an at være diplomatisk her, bare sige saapas at vi har vore ord i behold, og saa lade børnene opfatte det som de vil og kan. Enten eller. Enten *er* der digtning, og da maa vi sige det rent ud, uden sky. Eller der er ikke, og da maa vi sige *det* bestemt, utvetydig. Men siger vi det første, da lad os ikke glemme at føie til: det er Gud selv, sandhedens Gud, som har givet os digtningen ogsaa.

Jeg ved nok at smaabørn er svært glade i fortællinger som man kan sige dem er absolut «sande»; men jeg ved ogsaa de kan blive ligesaa glade i en fortælling som de ved er digtet. De kan leve sig helt ind i den, blive ligefrem fortrolige med dens personer, ja tage dem til mønster. De har slig en lykkelig fantasi.

Men det forstaar sig, gaa støtt og stændig og minde dem om at «det gik nu ikke slig for sig det der», det skal man rigtignok ikke.

Nu ja, det er nu alligevel det saareste punkt, dette med smaabørnene. Derfor siger jeg: giv os raad her, den som kan! Jeg taler til dem som har Gud og smaabørn kjær.

I det hele trænger vi hjælp, vi lærere, specielt vi i folkeskolen, dersom vi skal til paa det nye grundlag. Oplysning og retledning trænger vi i denne vanskelige sag. Vi er jo opvokset og oplært i den tro at «hvert ord» i bibelen er bogstavelig sandhed, og paa grundlag af denne opfatning er det vi har lært at undervise.

Da var undervisningsmaaden enkel og grei; sligt noget absolut, bogstavelig, ubetinget, er saa trygt at falde tilbage paa. Hvert et spørsmaal, hver en tvil kunde klares med dette afgjørende: «det staar i bibelen».

Men jeg har jo længe gaat og gruet for at det vilde svigte en gang, dette faste underlag, om ikke for andet, saa fordi man nytted det ud saa rent over al maade, misbrugte det med andre ord. Man rev f. eks. udsagn ud af sin forbindelse og benytted dem til at sige noget som de efter sammenhængen slet ikke siger. Paa den maade hented man autoritet fra det som «staar i bibelen» [1]). Sligt lod man børnene anse for usvigelig sandhed, — indtil en vakker dag en kom og pegte paa det som virkelig stod i bibelen paa vedkommende sted, og som var noget helt andet. Har dere tænkt paa hvad som gaar for sig i et ungt menneskes sjæl ved en slig leilighed?

Jeg har været saa harm paa denne trafik med misbrug af «bibelord», at jeg nu kunde fristes til at sige: «nu kan dere ha det saa godt!» Men dertil er sagen altfor alvorlig.

Ti nu først blir det *vanskeligt* at undervise i religion. Før har det egentlig slet ikke været vanskeligt. De største vanskeligheder har man skabt sig selv ved at gaa over bækken efter vand: sidde og rote med systematik, og systematik der udenpaa igjen, med vore stakkars umodne elever, istedenfor at nære dem med det Guds ord som de saa godt kunde fatte og blive glade i. Jeg havde igjen saa nær sagt: «nu kan dere ha det saa godt!»

---

[1]) Mon ikke ogsaa *denne* slags opfatning af «bibelsk sandhed» har været anset for en kristentroens grundpille? Den kristelige lære har ialfald bygget sterkt paa den. Var det ilde at den faldt?

Nu *blir* det vanskeligt nemlig, dersom det gamle underlag — ikke Guds ord, ikke dets sandhed, men den gamle opfatning deraf — maa erkjendes at være uholdbart.

Men deraf at det blir vanskeligt, deraf følger ikke at vi bør klore os fast til det svigtende underlag saa længe som muligt. Nei, deraf følger at vi maa faa den *oplysning* som maa til, for at vi skal kunne arbeide paa det *nye* underlag. Og den maa vi have *snart;* det taales ingen lang «overgangstid» her [1]).

Først og fremst maa vi faa en grei og paalidelig fremstilling af den *bibelske historie* (se foran), og vi maa faa se hvorledes den fremgaar af de bibelske fortællinger, de utvilsomt historiske som de muligens digtede eller digterisk udsmykkede.

En *lærebog for ældre børn* i den bibelske historie bør der vist ogsaa tænkes paa snarest muligt.

Kristiania i november 1898.

J. Nicolaisen.

---

[1]) Det er for resten ikke bare paa dette omraade at det blir vanskeligere at undervise nu end før. Det blir det paa alle omraader, efter hvert som der søges gjort alvor af at anlægge undervisningen efter livets krav og lade den munde ud i sandheds erkjendelse; ti livet er saa mangfoldigt, aandslivet især, og sandheden er slet ikke altid saa ligetil at erkjende. De sterkt optrukne linjer man før havde at følge, slaar ikke længer til; man har ofte kun «sagens natur» og børnenes behov at rette sig efter, og det er ikke altid let. Derfor trænger vi lærere saa svært til oplysning nu — netop om «sagens natur» og om børnenes behov.

AANDSLIVET I EUROPA.

(Forts. fra forr. hefte).

VII.

Man har nylig i Paris grundet en meget original og meget underlig forening: *pengefienderne*. Selskabets navn er ikke banalt. Pengefiender! I en tid, da pengene ulykkeligvis er livets herre. Pengene har i det sociale liv faat en betydning, der gjør dem til en kraft, som sætter os istand til at realisere alle vore ønsker og skaffe os alt, hvad vi ikke kan frembringe. Pengene har undertrykt det individuelle arbeide og gjort en mængde mennesker uvirksomme og slappe, folk, som uden dem vilde været nyttige producenter. Pengene giver midlet til at kunne dovne sig; pengene giver ogsaa midlet til at kunne kjøbe andres gunst; de er alle ildgjerningsmænds maal; de er aarsag til tusend individers stadige pine; de forvender den, hvis hjerte er rent, gjør ham til egoist og ude af stand til at følge sjælens ædle tilskyndelser; de indblæser et vanvittigt hovmod i dem, hvem de pludselig hæver tilveirs; de skiller menneskene, de skiller familien, de driver en ung mand til at egte ikke den, han elsker, men den, som er rig; de driver en mor til at ofre sin datters lykke ved at give hende til den rigeste frier. Endelig, penge trækker penge til sig, og da bliver de en frygtelig og farlig magt. Deres virksomhed begrænser sig ikke mer til individuelle tilskyndelser, men de bliver redskabet til en samfundsmæssig fordærvelse. De antager da navnet *kapital,* dette ord, som altid spiller en skjæbnesvanger rolle, som bringer tusender af mennesker til at dø af sult, som skaber Panamaskandaler, rædsler, selvmord, ynkelighed, og alt dette for at lykkeliggjøre (?!) nogle sjæl- og hjerteløse individer, som ved sin ubeskrivelig indsmigrende færd opnaar at bedrage hele verden, mænd og kvinder (stakkars kvinder!), masserne og daarerne. Og disse pengemænd er de lykkelige?! Lykken er der ikke, nei, tusend gange nei! Det onde, som er resultatet af pengenes daarlige herrevælde

har altid siddet i høisædet, men i vor tid har tingene forværret sig lige til det punkt, at det materielle liv, det indbringende liv, det finansielle liv, pengelivet veier alt, alt andet veier intet for majoriteten, den overvældende majoritet af mennesker.

Hvorledes er pengenes historie? Pengene er en magt, som regjerer over verden siden saa lang tid tilbage, at vi ikke kjender datumet for deres sociale tronbestigelse, en magt, for hvilken alle mennesker kaster sig i støvet. Dersom der er noget punkt i menneskeheden, hvorom alle er enige, er det dette: søge penge. Dersom vi undersøger det onde, der er foraarsaget ved pengene, finder vi, at vi her har ophavsmanden til alle forbrydelser. Det er denne magt, der kaster menneskeheden ind i krigene, det er den, der paalægger de besiddelsesløse et overdrevent arbeide, der varer saalænge som livet.

Og alle nationer, alle klasser, alle bestillinger gaar ind under deres tyranniske herredømme. Den, som eier dem, lider ligesaameget som den, der ikke har dem; de slipper alt slags had løs, de bryder alle slags venskabsbaand; de føder utaknemmelighed hos den ene part og gnieragtig smaalighed hos den anden. Endelig avler pengene en bekymring, der ikke levner plads i vor tilværelse for sjælens hvile, den aandelige vederkvægelse, idealet.

Og man spørger sig selv om menneskeheden for altid er fordømt til dette tvangsarbeide! Man maa undersøge, om det ikke skulde være muligt at forandre pengenes falske magtstilling til en anden nyttigere, at give dem et maal forskjelligt fra det, som de har til denne dag og at lade dem tjene fremskridtet istedenfor at lade fremskridtet trælle under dem i blind lydighed, endelig at gjøre dem til en kraft i det godes tjeneste istedenfor at lade dem virke alskens ondt. Man spørger sig selv, hvorledes skal man faa bestemt dem, som har i sin besiddelse disse penger til at give dem ud til gode formaal og ikke til onde. Hvilket veltalende ord vil kunne give forstaaelse af alt det gode, som vilde kunne udrettes med denne kapital, som gjør saameget ondt? Hvem vil kunne give menneskeheden midlet til at realisere den smukke drøm om den sociale gjenfødelse? Hvor er hemmeligheden, der kan skabe den nye verden, hvor den samlede menneskehed kunde faa en ny retning henimod det gode, det sande, det retfærdige og vende sig mod visdommens høider istedenfor som nu at være vendt mod det materielle? En drøm! Her er det, som kapitalen burde tjene til:

skabe det nye liv, hvor alle fremskridt skulde være realiserede, baade rigdom og nød være ukjendte, alle kampe mellem forskjellige interesser, alle processer, alle forræderier ligesaa; ti paa et saadant sted vilde ikke denne den høieste uretfærdighed eksistere, at nogle fordømmes til et overdrevent arbeide, som de maa bøie sig ind under hver dag, som slider paa deres livs marv, bryder deres kræfter, udslukker deres intelligens, mens andre lever i en dovenskab, som lader dem dø af kjedsomhed; *skabe* en by, hvor man hverken skulde kjende kapital eller dagløn, hvor livet skulde henrinde mildt og roligt, hvor enhver vilde faa alle sine behov tilfredsstillet. Ja, en drøm, men en smuk drøm for fattige arbeidere, ikke sandt! Og hvorfor ikke drømme? Jorden er rig nok, frugtbar nok til at lade os faa tro paa lykken og retfærdigheden.

Selskabet «Pengefienderne» vil ikke forfølge denne drøm, dets maal er et beskedent: det vil ud fra et moralsk synspunkt begunstige de egteskaber i folket, der er grundet alene paa kjærlighed og ikke paa medgiften, dette saar paa det moderne samfund. Maalet er al ære værd ved sin moralske tanke; det er til hæder for selskabets stiftere. Men jeg tror, at det særlig er i de klasser, der anser sig selv for de høiere, at pengene hersker; det er særlig de unge mennesker af denne klasse, der i egteskabet søger de materielle midler til at forbedre sine livskaar. Arbeideren gifter sig i regelen med en arbeiderske, der stræver som han selv; begge to har ikke andet end sine hænder og sit arbeide. De, der hører til den saakaldte fine verden, søger derimod i regelen kun medgifter. Naar man spørger dem om grunden til deres handlemaade, svarer de vistnok næsten alle: «Jeg har ikke giftet mig med frøken X. for hendes penge, men fordi jeg elsker hende. Om hun ikke havde havt penge, havde jeg giftet mig med hende ligefuldt». «Men, min herre, hvorledes gaar det til, at De elsker frøken X. og ikke frøken Y? De har sikkerlig i Deres liv kjendt mange unge piger, og det baade smukke, forstandige, med god opdragelse og isandhed fine; hvorledes gaar det saa til, at De netop har følt saa dybt for frøken X., som ikke er ædlere end de andre, men kanske det modsatte?» Disse herrers svar er kjendt: kjærligheden ræsonnerer ikke. Nei, min herre, den kjærlighed som ikke ræsonnerer, den er ialfald ikke Deres; Deres kjærlighed, ræsonnerer altfor meget til al ulykke for den unge pige, som De gifter Dem med. Desuden, De eller en anden, hvad har det at sige — den rige unge pige maa gifte sig! Se her, mine venner, her har vi verdens ulykke! Lægemidlet? Jeg kjender det ikke. Det er lettere at reparere en maskine end en organisme; det er lettere at stelle vel med et dyr end med et samfund. Størsteparten af de sociale sygdomme strækker sig langt udenfor menneskets vilje, ja kanske endog udover hans tanke. De har sine hemmelighedsfulde rødder i symptomer, som vi med stor møie opdager kun

er sammenfiltrede virkninger af andre ting. Naar vi skal til at undertrykke disse symptomer, kommer andre for lyset, som er ikke mindre frygtelige, som forvirrer tanken og gjør mennesket modløst til handling. Man tænker imidlertid og man maa handle. Man maa. Livet bliver stedse haardere, kampene større og større, og de enkeltes lidelser øges uden ophør. Man maa handle!

I det øieblik jeg slutter denne kronik, er der i Paris netop udkommet et nyt blad, hvis titel alene angiver dets vigtighed: «*La Volonté*» (viljen). Der findes saa mange blade her, at jeg aldrig vilde talt om dette nye, hvis jeg ikke betragtede dets fremkomst som et nyt tidens tegn. Dette blads titel angiver i en sum det arbeide, det har foresat sig at udføre. I dets første nummer findes en artikel med merket Ernest Lavisse. Dette navn alene er et program, som udtrykker styrke, oprigtighed og hensynsfuldhed. Ernest Lavisse er medlem af det franske akademi og professor i historie ved Paris' fakultet; han har spillet en anseelig rolle i den franske undervisnings historie. Han er i høi grad den studerende ungdoms ven; derfor finder hans ord altid sympatisk gjenklang blandt de unge videnskabens dyrkere; han siger i sin første artikel i «*La Volonté*»: «Giv plads for de unge». Og denne sætning er af stor betydning, Lavisses røst vil finde gjenlyd hos de tusend arbeidende mennesker som begynder at vaagne op efter en hypnotisk søvn. Ingen kjender bedre end Lavisse de aandelige kræfter i det unge Frankrige, ingen har mer end han ret og pligt til at gjøre en energisk appel til de kræfter, som sover, til morgendagens Frankrige. Lavisse er ikke af dem, som ikke ser andre nationer i verden end én — sin egen; nei, Lavisse kjender de andre lande; han kan sammenligne, han kan bedømme, han forstaar at være retfærdig og at sætte civilisationen og menneskeheden over alt andet.

Og alle Frankriges sande venner er lykkelige ved at se, at det vaagner op, at det begynder at erkjende sine vildfarelser, og at det igjen tager fat med energi og vilje. Den rolle, som Frankrige har spillet gjennem aarhundrederne, paalægger det tunge pligter mod den hele verden, mod menneskeheden; det maa ikke glemme at «*adel forpligter*». Det kan undertiden gjennemgaa frygtelige kriser, men det er en lykke at kunne konstatere, at det ikke har tabt bevidstheden om sin vilje og sin pligt; visse hemmelighedsfulde fænomener har for et øieblik kunnet hypnotisere det, men det har i sig nok lys til at kunne opklare hele det mørke, i hvilket man forgjæves har forsøgt at nedsænke det. Dets venner er lykkelige ved at kunne slaa dette fast.

Paris.

Ossip-Lourié.

EN SØNDAG I ASSISI.

Af K. R.

At vaagne om morgenen og huske, at en er i Assisi, det er lykke! Solen kaster en straaleflod ind i værelset, saa en straks maa op og bort til vinduet. Derfra hilser jeg kirken San Francesco, vældig og enkel i formerne, gyldenrød i farven; alvorlig og mild indeslutter den i sig alt, hvad Assisi er og giver. Naar jeg senere gaar ned trappen i hotel Subasio og passerer det store, buede vindu, som vender ud mod den umbriske slette, stanser jeg uvilkaarlig, og baade aand og legeme faar et saa sterkt indtryk af al naturens deilighed, at taarerne vil frem; — og begynder saa klokkerne med det samme at synge og spille og runge — afvekslende — saa, ja saa blir det ikke til at holde ud. Jeg løber ned i vor lille hængende have, helt til nederste terrasse og sætter mig mellem roser og nyt vinløv. Aa, saa blaat langt udover! Tilvenstre nede paa sletten skinner byerne Spoleto og Foligno frem, høiere op og fjernere ind i det blaa mere aner end ser du Montefalcos kirketaarne. Paa modsat side tegner sig Perugia, staden paa bjerget, skarpt mod himlen, og i dalen slynger sig Tescio i mange bugtninger; hvide huse inde i olivenlunde og smaakirker er strød udover; men øiet fanges og blir hængende ved kirken Maria degli Angelis store kuppel. Det er det gamle Portiuncula, hvor San Francescos fattige hytte stod, det sted, hvorfra den vældige religiøse bevægelse i middelalderen udgik over hele Italien og langt, langt udover landene.

Aa, du søndags morgen i Subasios rosenhave! Hvor du sænker forsoning og fred ned i en vandrende træt sjæl, — ordet, som blir læst paa hjemlandets sprog, kommer til med sin dybe tale og giver følelsen af hvile og glæde indhold og mening. Imens har disse vidunderlige klokker, hvis mage jeg ikke har hørt nogensteds, hele tiden sunget for mig og talt om den skjønhedsverden, der skal aabne sig for mig, naar jeg vil følge klangen og gaa over den solfyldte plads omgivet af de lave buegange bestemt for

pilegrimene og træde ind i helligdommen, som gjemmer benene af «il poverello», den lille fattige fra Assisi. Aldrig havde den hellige Franciskus, hvis eneste tanke det var at efterligne sin Frelser i hans fattigdom og ringhed, drømt om, at der skulde bygges tre kirker over hans stakkars udtærede legeme, at arkitekter og kunstnere skulde kappes om at smykke hans hvilested saa herligt, saa ingen reise er for lang, ingen opofrelse for stor for de kunstelskende til, at de ikke skulde bli rigelig belønnet. Og hvad gjør det, om du ikke er kunstforstandig? — Gaa kun nogle skridt frem i underkirken, som kanske først vil synes dig mørk og kjelderagtig, især efter sollyset ude, bøi om hjørnet af indgangshallen, og du skal se, hvad du har vanskelig for at glemme igjen. Blikket drages først dybt ind mod de tre lave, farvede buevinduer, hvis sollys blander sig med det fritstaaende alters hundrede kjerter, mens en rundt om sig egentlig endnu kun *føler* de dybe, deilige farver i hvælvingernes dekorationer. Men jeg maa videre forbi knælende mænd og kvinder, til jeg staar ved jerngitteret, indenfor hvilket netop et tog af prester og kordrenge ordner sig til gudstjeneste. Kaaber af guld og brokade, høie silkestukne huer, kniplinger, funklende krusifiks, gamle røgelsekar og sølvlamper, en næsten eventyrlig pragt — derover hvælvende sig Giottos fresker, som ogsaa har noget af eventyret ved sig. Nu bruser orgelet frem med kraft og vælde, andre instrumenter slutter sig til, det er et af Palæstrinas verker. Det stilner af, en forunderlig spæd, klar, kvindeagtig tenorsolo falder ind og fylder kirken med toner, som fra en anden verden. Presterne, mest unge italienere, sidder og lytter i sine stive pragtkaaber af og til løftende paa huerne, naar det helligste navn høres i sangen. Pause. Ceremonien begynder, røgelsekar svinges, klokker klinger, ivrigere læses i bønnebogen, alle knæ er bøiet, — saa igjen den gribende, værdige, gamle musik; naar den sidste tone har lydt, og folk er borte, gaar jeg de mange trapper op i den lyse overkirke og fordyber mig i væggenes billedrækker. Franciskus' rørende livshistorie har Giotto her fortalt nobelt og naivt, ligefra han som ung, flot ridder stiger af hesten og giver sin kappe til en tigger, klæder sig af midt paa Assisi torv og overleverer sin vrede far klæderne til tegn paa, at han afører sig sit gamle forfængelige væsen, giver sig helt til Gud og vil leve fattig med de fattige. Og videre gjennem under paa under til hans afsjælede legeme føres ind i Assisi og baaren

paa veien sættes ned foran San Damianos klosterport, hvor Clara, hans sjæls veninde, bor. Hun og hendes nonner kommer ud og kaster sig grædende over den høit elskede leder og ven; en bevæget og gribende skjøn scene. — Den freske, jeg atter vendte tilbage til og ikke kunde se nok, var den, hvor Franciskus præker for fuglene. Disse farver! Men fremfor alt skikkelsens ydmyghed og fine, næsten kvindelige ynde. Med et lidet stænk af humor i udtrykket holder han sin enfoldige, berømte tale, mens smaafuglene kjærtegnende stryger sig ind til kanten af hans brune kutte. Hans sind havde, sygt og saaret over ordensbrødrenes tiltagende verdslighed, søgt trøst og opmuntring hos Clara i klostret; vandrende gjennem skoven med ny indre glæde møder han sine venner, fuglene, og kan ikke lade være at tale til dem om Guds kjærlighed, som fyldte hans eget hjerte.

Er man i Assisi, og har man ret faaet øie for Franciskus, kan man ikke en dag, ja, næsten ikke en time glemme ham; derfor ofrede jeg den øvrige udsmykning liden opmerksomhed, men overlod til kunsthistorikerne at studere i detaljerne korstolenes rige udskjæringer og englene af Cimabue, som fylder den øvrige del af overkirken.

Fyldt af morgenens indtryk gaar jeg hjem og sidder tilbords med mennesker af mange nationaliteter: katolske damer fra England og Amerika, unge skotske arkitekter, en fransk maler, en spanier, men mest interesserer den protestantiske geistlige Paul Sabatier, den berømte forfatter af den hellige Franciskus' liv [1]). Hans fine hode med det lange, sorte haar, de straalende øine og den blege farve drager alles blikke til sig. Han har boet en del aar i Assisi med sin familie og har maattet døie uvilje og forfølgelse af Franciskanerne i det nærliggende kloster, mens municipiet har gjort ham til æresborger af byen.

Om eftermiddagen vandrede jeg sammen med en del kunstnere ud en af de mange af stadens porte og ned paa sletten; jeg vendte mig og betragtede husene, som i varme, brunlige toner ligger op ad høien med olivenhaver ved foden. Klosteret med sine vældige underbygninger dominerer aldeles og synes samen med kirken at være Assisis ét og alt, uden hvilket byen vilde være som hvilketsomhelst andet lidet italiensk rede.

---

[1]) Oversat paa svensk af John Atterbom. Stockholm 1895.

Maria degli Angeli er vort maal. Idet vi træder ind i den store, i og for sig uinteressante, men usedvanlig lyse kirke, toner sang og orgelspil os imøde. I bygningens midte staar den lille hytte af utilhugne graa sten, den, som gav ly og var et fattigt hjem for en af Kristi sande efterfølgere paa jord, hvis ydmyge hellighed lyser ud over kristenheden den dag idag.

Alteret inde i det allerhelligste straaler af sølv og blomster, af lys og lamper, og det rødlige skjær derindefra blander sig med solens skin ude i kirken og frembringer en uforlignelig malerisk virkning, idet det falder over alle de knælende unge kvinder med gule og røde tørklæder over haaret. Jeg vil ikke tale om kirkens seværdigheder, men ber dig, om det nogensinde skulde forundes dig at gaa ind ad Maria degli Angelis porte, ikke at glemme det sted, hvor San Francesco drog sit sidste suk. Der er nu et lidet trangt og mørkt kapel, og opreist over alteret staar den hellige selv med et udtryk af uendelig ømhed og lidelse i det fine ansigt. Det er et stort kunstværk i træskulptur udført efter hans dødsmaske.

Atter indenfor Assisis mure kan jeg ikke lade denne rige dag gaa tilende uden til afsked at gaa min sedvanlige aftentur op langs ydersiden af byen og ud gjennem akasia-alléen til kirkegaarden for derfra at kaste et blik ned i dalen, som gaar indover mellem fjeldene i retning af Nocera. Det er umagen værd, for et saa originalt landskab og saa tendre og fine farver i bleg-grønt og rosenrødt har jeg vel aldrig seet hverken før eller siden. Kom til Assisi, kom med store forventninger, gjerne ogsaa med forfinet smag baade med hensyn til kunst og natur, men kom med et stille, samlet sind, og du skal bli beriget som ellers sjelden i dit liv!

TANKER OM FORHOLDET MELLEM AAND OG MATERIE.

I 8de og 9de hefte af nærværende tidsskrift er indtaget et af overlærer I. Richter i videnskabsselskabet i Trondhjem afholdt foredrag over videnskabelige teorier om forholdet mellem aand og materie. Dette interessante foredrag giver blandt andet oplysninger om indholdet af de forskjellige meninger, der i tidernes løb lige siden oldtiden har gjort sig gjældende hos enhver tids største videnskabsmænd.

Nærværende inserat har ikke til hensigt at granske én eller flere af disse teorier, men alene at henlede opmerksomheden paa andre faktorer og former for granskningen i den tanke, at disse kunne lede til undersøgelse af retninger, som ikke synes her direkte at have været drøftede. De videnskabsmænd, der for tiden befatter sig med de herhen hørende spørgsmaal, ville da muligens finde grund til en yderligere udvikling af disse for Menneskeheden vigtige synsmaader.

Aand og materie ere efter menneskelig opfatning udtømmende begreber for tilværelsen, og ligesom denne hverken i sin almindelighed eller stykkevis kan fattes eller begribes, saaledes ere ogsaa de anførte begreber altfor omfattende til, at deres indre og indbyrdes sammenhæng kan tænkes bragt til nogen fuldstændig klarhed for menneskelig forstand.

Nærmest tænkes forholdet mellem begge begreber at kunne karakteriseres som et modsætningsforhold, dog at de som udtømmende for tilværelsen maa antages tillige at udfylde hinanden gjensidig til det hele.

Materien betinges af rum, ligesom rummet alene kan bestemmes ved materie. Uden materie kan der heller ikke være rum; dette begreb bliver da indholdsløst, d. e. intet. Aanden er uafhængig af rum, og forsaavidt den træder i forbindelse med materien,

er den da tilstede overalt i denne, eller allestedsnærværende, d. e. en egenskab ved Gud (i ham ere, leve og røres vi).

Materien er gjenstand for stadige forandringer, hvis hurtighed og rækkevidde maales ved tiden. Uden tid kan ingen forandringer finde sted og uden forandringer bliver begrebet tid indholdsløst, d. e. intet. I forhold til den foranderlige materie er aanden uforanderlig og ligesom tiden uden begyndelse og ende, d. e. en evighed, der da bliver en egenskab ved Gud (hos ham er ingen forandring eller skygge af omskiftelse).

Materiens forandringer betinges af naturkræfternes indvirkning, og disse rette sig i sit omfang og beskaffenheden af sit arbeide efter de engang for alle givne naturlove. Disse ere udelukkende et aandens produkt, og dog er det dem, der bestemmer og ordner naturkræfterne, som igjen efter de samme love indvirke efter — for menneskelige øine — uforklarlig visdom paa materien og dens ordning, saavel i det organiske liv som i det uorganiske stof. Denne aandens indvirkning paa materien vidner om den allerhøieste grad af visdom, der alene kan tænkes som en egenskab hos Gud (hans visdom er urandsagelig og hans veie usporlige).

Naturens love og kræfter betinges af tilstedeværelsen af den materie, som de paavirke. Som isolerede begreber uden forbindelse med materien blive de indholdsløse — som uden gjenstand — medens de i denne forbindelse for tanken danne et sammenhængende helt. Materien for sig uden forbindelse med naturens love og kræfter faar karakteren af det døde stof som modsætning til aanden, hvis karakter er det levende og belivende. Alene gjennem logiske følgeslutninger eller causalforholde vil forskningen her vanskeligen kunne give tilfredsstillende resultater. En nærmere liggende gjenstand for granskningen synes derimod at frembyde sig i mennesket selv.

Mennesket er jo skabt i Guds billede, og det er da antageligt, at forholdet mellem sjæl og legeme hos dette er en afskygning af de forholde, der i almindelighed maa finde sted mellem aand og materie i tilværelsen. Dertil kommer, at den menneskelige organisme synes af naturen udrustet med betingelser, der gjør den særlig skikket for modtagelighed af den belivende aands paavirkninger. Aanden maa tænkes gjennemstrømmende universet, dets organiske og uorganiske materie. I sin forbindelse med den menneskelige organisme individualiserer den sig, d. e. fremkalder hos

individet bevidstheden om, at mennesket hver for sig er en personlighed, uafhængig i sit væsen, og noget andet og forskjelligt fra dets omgivelser. Denne sjælevirksomhed er saaledes et produkt af aand og materie, af aanden som indbegreb af det uforanderlige med den foranderlige materie. Den menneskelige sjæl er som et saadant produkt begavet paa forskjellig maade hos hver enkelt efter organismens forskjellige natur, med forskjellige evner, i forskjellige retninger og af gradualt forskjellig beskaffenhed. Denne ulighed hos mennesket med hensyn til dets saakaldte aandelige begavelse hidrører saaledes ikke fra nogen forskjel i selve aanden, men i forskjelligheden af organismens natur og modtagelighed for aandelig paavirkning. Hos barnet, der er uden selvbevidsthed, ligger spiren til aandsudvikling endnu skjult, men fremtræder under normale forhold, tydeligt i samme grad, som legemet voxer. Med alderdommen siges aandsevnerne at gaa tilbage, dette er da en følge af, at organerne sløves, og ved døden forlader den individualiserede aand, d. e. sjælen, det til forbindelsen ikke længere skikkede legeme; den vitale kraft, der maa antages at have sit sæde i aandens væsen og være en egenskab ved den, bortflygter med sjælen, og legemet, som død materie, er hjemfalden til de forandringer, som de chemiske og andre naturkræfter fremkalde, og hvilke gjennem livsfænomenerne synes at have været suspenderende.

Fastholder man den tanke, at aanden er levende og belivende, ligger det nær at antage, at denne livskraft ogsaa er det medium, hvorigjennem aand og materie i den hele tilværelse forbindes, og hvorigjennem naturens love og kræfter i sin almindelighed paavirke de organiske dele.

TEOLOGIEN OG DE GAMLE SPROG.

Av dr. Alfred Eriksen.

I.

Drøftelsen af det forslag, som er fremkommet om for teologiens skyld at gjenindføre de gamle sprog i vor højere almenskole, vil vinde i klarhed, dersom vi først udskiller det ene spørgsmaal: hvor meget av disse sprog er nødvendigt for at sikre presterne en fuldt videnskabelig uddannelse?

Jeg har fremhævet, at latin næsten kan undværes, og at der i højden tiltrænges nogen kundskab i begyndelsesgrundene. Der indvendes, at det vil bli svært lidet. Med det vil man ikke magte den ældre teologi. Men jeg mente heller intet indgaaende studium av den. I den videnskabelige uddannelse, som nutidens prester tiltrænger, faar den gamle teologi alene en rent historisk interesse. Det vil være tilstrækkeligt, naar man kan saa vidt latin, at man kommer over de vigtigste av de dogmatiske kunstudtryk, som vel i overgangstiden vil gaa igjen, indtil den nye teologi faar formet sin dragt. Da lægger den vist ogsaa av de latinske fagord. For at faa et fast maal, kunde man kanske sige, at man maa kunne saa vidt latin, at man klarer oversættelsen av den apostoliske trosbekjendelse. De yngre teologer i al fald plejer neppe alligevel at læse synderligt av kirkefædrene eller middelalderens teologiske verker paa grundsproget. Det er klart, at om nogen læsning av klassiske forfattere kan der ikke bli tale, naar der spørges om den latin, som er strængt nødvendig for en teolog. Den moderne prest kan bli nødt til at gi avkald paa at glimre med latinske citater; men det gjør ikke noget.

Maalet for, hvad der maa kræves av græsk, maa man let kunne bli enig om. Teologen maa kunne læse det nye testamente paa grundsproget. Det, og ikke mere. Al forfatterlæsning kan uden savn sløjfes. Græsklæsningen skal sparsommelig avpasses efter det nye testamente. Det er skrevet paa daarlig græsk og

let græsk, medens de klassiske forfattere er vanskelige. Og det er forfatterlæsningen, som har slugt saa meningsløs megen tid.

Vil man saaledes indskrænke sprogkundskaben til det, som er strængt nødvendigt, kan der ikke opstaa nogen nødstilstand, om de gamle sprog ikke længer har nogen plads i almenskolen. Teologerne maa uden vanskelighed kunne vinde de sproglige forkundskaber i det første universitetsaar og magte filosofien paa samme tid. Jeg tror endog, at de vilde faa tid tilovers og kunde ta hebraisk med, dersom den fremdeles opretholdes[1]). Lidt mere end en løs tro har jeg ogsaa at støtte mig til. Da jeg av tilfældige grunde kom til at gaa reallinjen, maatte jeg selv læse latin og græsk i universitetstiden. Skjønt den gamle ordning tvang mig til at lære en hel del mere av disse sprog, end jeg havde brug for til teologien, og jeg maatte kaste bort megen tid paa forfatterlæsningen, sinked det mig alligevel ikke i nogen nævneværdig grad. Og fremmede sprog er det, som altid har ligget mindst for mig.

Men netop fordi jeg læste det som voksen og med teologien for øje, havde jeg lettere for at se, at det meste av denne sprogkundskab var unødvendig og værdiløs.

Selv om maalet for, hvad teologerne skal lære av de gamle sprog, sættes højere, end hvad der er strængt nødvendigt, vil der bli plads nok i det første universitetsaar.

II.

Jeg har søgt at vise, at der til en fuldt videnskabelig teologisk uddannelse ikke udkræves større kundskab i de gamle sprog, end at den uden vanskelighed maa kunne vindes, efterat skoleundervisningen er avsluttet. Av hr. Johannes Brochmanns opsæt ligesom av, hvad der ellers har været skrevet om sagen, fremgaar tydelig, at der bag modstanden mod den nye skolelov ligger noget mere. Man vil ha tilbage den gamle latinlinje og netop forfatterlæsningen og alt sammen. Der kjæmpes for at opretholde selve den klassiske almendannelse. Og man gjenkjender her de samme grunde, som altid har været fremført mod arbejdet for almenskolens omdannelse. Der er den samme inderlige tro paa

[1]) Jeg mener forøvrig, at det, man her naar, er saa lidet værd, at hebraisk lige saa godt kunde sløjfes.

de gamle sprogs enestaaende rang som dannelsesmiddel og de samme høje forestillinger om den klassiske literaturs værd.

Skulde jeg imødegaa denne opfatning i sin almindelighed, vilde det bli at gjenopta en kamp, som allerede er udkjæmpet. Jeg vil derfor udelukkende fæste mig ved hensynet til teologien. Det er mig om at gjøre at paavise, at den teologiske videnskab slet ikke har nogen særskilt interesse av at søge den gamle klassiske almendannelse vedligeholdt.

Det har altid været saa, at hvor de gamle sprog skulde være almenskolens højeste dannelsesmiddel, blev der ikke plads til noget andet ved deres side. Den overvældende stilling, latinen havde, har stængt den nyere tids videnskab og aandsliv ude. Man blev ført ind i oldtidens kultur og blev helt bundet av den. Og kjendskabet til oldtiden var indskrænket til den vej, som fører over Rom og Athen. Men ad denne vej naar man kun til *en* av de strømme, som oldtidens aandsliv har fulgt. Der er mere. Der er hele den ejendommelige østerlandske kultur. Den, som er ældre end den græsk-romerske, og som har frembragt de store verdensreligioner.

At oldtidens kultur saaledes har øvet en overvældende indflydelse, og at det kun har været i den ensidig græsk-romerske form, den har gjort sig gjældende, har ikke mindst for teologien havt de uheldigste følger. Den bærer endnu merker av, hvorledes den har været bundet i avhængighed under latinen. Man vil finde umiskjendelige spor av det i den juridiske fortolkningsmaade og i hele den stilart, som har været raadende i den dogmatiske bygningskunst.

I vor tid er teologien i færd med at undergaa en gjennemgribende omdannelse. Det er mange, som ogsaa stærkt føler, at vi maa ha en ny teologi. Med nyt stof og nye videnskabelige metoder. Den vil ikke kunne lukke sig inde i den lutherske dogmatiks eller i noget andet paa forhaand fastslaat systems snævre hegn. Den vil mere og mere faa præg av religionsvidenskab, og naar den saa søger at vinde klarhed over den religiøse udviklings grundlinjer i menneskeslegtens historie, vil den tiltrænge et forstaaelsesfuldt kjendskab til de fremmede religioner for at kunne sætte den kristne tro ind paa dens plads mellem de andre verdensreligioner. Herved vindes en hel del nye og værdifulde udgangspunkter, som kommer til gode, naar teologien skal arbejde med at

løse sine vigtigste opgaver at eftergaa kristendommens oprindelse og at underkaste dens kildeskrifter en historisk granskning.

Kristendommen fremtraadte fra først av i jødisk form og indgik derefter i den verdenshistoriske forbindelse med den græsk-romerske kultur. Denne forbindelse var historisk nødvendig; men det er vor tids opgave at løse forbindelsen og skille selve kristendommen ud fra dens tidshistoriske dragter. Men den moderne teologis resultater er endnu ikke fastslaat som evig sandhed, roper mange. Nej, til visse; den er endnu ikke færdig, og det kan godt være, at der efter denne retning vil bli ny udvikling. Kanske formaar heller ikke den nye forskning at udskille selve det nøgne kristendomsindhold, men virker kun en ny klædning. Det er dog allerede et gode, at det blir en tidsmæssig klædning, og den blir sikkerlig rummeligere og lar kristendommens sande væsen mere komme til sin ret.

Med disse opgaver for øje vil man let se, at det kun vil være en fordel, at teologerne ikke er for stærkt bundet av den klassiske aand, og at den nye almendannelse vil gi et bedre grundlag at bygge paa, hvor det gjælder om at bli fortrolig med den nyere tids videnskabelige metoder.

Det er sandt, at kampen for almenskolens frigjørelse fra de gamle sprog hænger sammen med den nyere aandsretning i det hele. Den nyere almendannelse er et led i arbejdet for at løse de baand, som har bundet os til fortiden, og den skal gjøre det lettere at faa bort meget av det nedarvede. Den klassiske dannelse stængte for den nyere tids aandsliv, gjorde en fremmed og uforstaaende. Deri ligger netop anklagen. Den nye almendannelse skal aabne for det moderne aandsliv. Netop derfor er jeg overbevist om, at den omveltning, den nye lov bragte, vil bli en vinding ogsaa for presterne.

Jeg sa i mit første opsæt, at der i den nye tids kultur ligger rige aandelige værdier. Dermed er ikke udtalt, at der ikke ogsaa i den virker blandede kræfter. Tværtimod er det rimeligt, at jo rigere aandslivet er, desto mere broget og sammensat er det, og desto stærkere træder den urolige brydning i det frem. Jeg tilstaar, at jeg i det hele ser lyst paa nutiden og ikke deler den angest for fremtiden, som mange prester nærer. Jeg ved, at jeg ikke her har alle med mig. Men en ting burde alle kunne bli enig om, nemlig at sammenlignet med den græsk-romerske kultur

er den nye tids aandsliv meget rigere og er i det mindste *for os* meget mere værd. Og hvordan vi end værdsætter det, saa maa vi kjende det, forstaa det, dersom presterne skal kunne lede nutidens religiøse liv. Havde kirken ejet større evne til at træde i forbindelse med sin tids kulturretninger, saa havde avstanden mellem troen og det moderne aandsliv været mindre. Saa vilde vor videnskab og digtning ikke havt saa vanskelig for at lade den religiøse følelse komme til sin ret. Aarsagerne til det skarpe modsætningsforhold er vistnok mange og sammensatte; men der kan ikke være tvil om, at en av disse aarsager ligger her.

Kristendommens sag er tabt, hvis den ikke atter formaar at bli en ledende aandsmagt i tiden. Derfor maa den ikke sky og ængstelig stænge sig ude fra de nyere aandsretninger og den moderne videnskab. Den maa kunne forstaa og møde det altsammen. Og det maa den kunne, selv om ikke alt netop bærer den bestaaende kristendomsopfatnings form og snit. Det menneskelige aandsliv har andre sider end den rent religiøse. Videnskaben og digtningen maa faa røre sig frit. Og alligevel maa kristendommen vide at vinde den ledende stilling.

Ved den modstand, presterne har rejst mod den nye skole, lægger de for dagen, at de mener, teologien er uopløselig knyttet til den aandsretning, som har sin rod i den gamle, klassiske dannelse, og at de ikke tror sig istand til at bygge paa en fuldt modern almendannelse.

Det er derfor skikket til at vække nogen undring, at over 800 prester og teologer har sluttet sig til forslaget. Jeg tænker mig, at dog ikke alle deler de grunde, som forslagets talsmænd hævder. De kan vel neppe alle ville ha udtalt, at de føler sig saa stærkt bundne til den klassiske aand. Forslagets beskedne form har sandsynligvis været avgjørende.

Naar der tales om, at det er at øve utaalelig tvang, dersom ikke den gamle latinlinje opretholdes for teologernes skyld, er det efter mit skjøn at indføre fuldstændig fremmede forestillinger. Det ord kunde kun bruges om en lov, som forbød læsningen av de gamle sprog. En helt anden sag er det, at der foretas en omordning av den højere almenskole, og at der maa fastsættes en fælles plan for almendannelsen. At man da lægger et nyt grundlag, skjønt der er nogle, som endnu holder paa den gamle klassiske dannelse, kan disse finde uheldigt; men de kan ikke kalde det tvang.

Skulde forslaget vedtas, saa vilde det i virkeligheden være at tilbagekalde og bryde med de grundsætninger, som den nye lov er udtryk for. Og naar forslaget blir forkastet, er det psykologisk usandsynligt, at man paa grundlag av det skulde kunne skabe nogen rejsning blandt vælgerne.

NYE BØGER.

Dronninger og partikampe, historiske skildringer fra England i det sekstende aarhundrede af *Charlotte Koren.* Med 8 billeder. Kristiania. P. T. Mallings boghandel.

Charlotte Koren leverte ifjor en fremstilling af Henrik VIII og Anna Boleyns egteskabsdrama. Iaar har hun fortsat med en skildring af den samme konges fire sidste hustruer og de begivenheder som knytter sig til dem. Henrik VIII's egteskabshistorier er Englands historie under hans regjering, og hans regjering grundlægger den anglikanske kirke og giver den det eiendommelige præg den siden altid har havt. Det er saaledes store, for England og for hele Europa vigtige begivenheder som knytter sig til navnene paa de kvinder, som nød den tvivlsomme lykke at blive Henrik VIII's dronninger. Det har lykkedes Charlotte Koren at give os en klar og fængslende fremstilling deraf. Henrik VIII's eiendommelig sammensatte personlighed træder klart og skarpt frem, omgivet af et galleri af kvinder, hvori hver enkelt er tegnet med klare og bestemte træk. Fortællingen er underholdende og sproget rent og greit, saa man kan ikke paa en behageligere maade føres ind i Englands historie i dette interessante tidsrum.

Thv. Klaveness.

Hans Kinck: **Hugormen.** 286 sider. Pris: kr. 3,75. Aschehoug. Anmelderen sætter *Kinck* i spidsen som den største kraft, og som den genialeste; dette kan nemlig ikke negtes, hvor meget end det bizarre og dunkle i hans digtning kan forarge folk. Selvfølgelig kunde han skrive tammere, hvis han vilde; men han maa formodentlig bryde sig nye veie som den store kraft og det egte forfattertalent han er.

Hugormen er anden del af «Sus». Man husker, at denne handled om et barn og en unggut, som hjemmet har faret ilde med, har gjort syg i livsmodet. Hans indre sønderslides af anlæggene fra forældrene, — det fine, tungsindige, raffinerede drag

fra faderen og det stride voldsomme fra moderens grove natur. Arven kan ikke blande sig i ro, da moderen aldrig lader ham i fred paa sin stadige jagt efter «ond samvittighed». Hun er en af disse forfærdelige, der altid snuser op ondt; hun ser og hører med urene øine og øren og gjør hjemmet fuldt af gru og uhygge. «Susen» er det nationale, d. v. s. det er moens sus og dalen, naturen i det hele, — der ogsaa har magt i ham, men det syge. Det lægger sig dulmende over hans sind og svækker leveevnen. Lidt efter lidt faar disse stemninger mere og mere tag i ham, endog saalangt, at den besætter ham i hans holdning til tidens spørgsmaal. Han kan saaledes ikke tænke, det vil sige, han optager jo til tænkning alt, men tænkningen kommer paa sorte storfuglvinger og seiler videre med ham. Han kommer aldrig i raport med virkeligheden, — driver som en ballon uden kjætting, i elskov, i alt. Han har aldrig havt rod. Han faar aldrig rod.

Det har vistnok været forfatterens hensigt, at denne første del af «*Sus*» skal mangle handling, skal mangle borgerlig tænkemaade, — den skal virke som en tung mare for at forklare, hvorledes Herman Ek i anden del, «*Hugormen*», er angst for at falde tilbage til denne daadløse stemningssus.

Det er denne angst, der i Hugormen stadig jager Herman Ek til «handling». Ved at gifte sig med bondejenten har han nok faat *ét* tag i virkeligheden, men til syvende og sidst er det atter blot stemningsrusen, der ogsaa her driver ham til alt, hvad han foretager sig.

Der er noget herligt og stort ved det at leve i stemningernes rus, at tage den suverænt, at have mod til at følge den fra had over i kjærlighed, fra kjærlighed tilbage over i had. Men karakteren lider og den fylder ikke hjertet. Der kommer stille, giftige stunder ovenpaa en slig svir. Det er, hvordan dette kommer igjen, som Kinck vil vise i Hugormen. Den Herman Ek, vi træffer her, vil, at det nationale skal dø. Der slaar han ned med gribbekloens fryd og øder. Men ogsaa her er det susen, stemningen, der bærer ham; han er og bliver intet virkelighedsmenneske, trods det lykkes ham at lægge dalen øde.

Der er stor stemning over Hugormen. Om den end er sterkt omspunden med symbolik vil den yngre slegt i et ungt naturfolk som vort kunne lære meget af den, hvis de læste med forstaaelse og — *eftertanke;* thi Kincks bøger er dybe, med dunkel overflade.

Der hvor kulturen med held skal underkaste sig et naturfolk, maa dette lære at tænke i sammenhæng, og kulturen maa lære at *elske*, ellers lægges folket og landet øde, hvor saart end dette kunde trænge kulturen, som f. eks. hos os.

L— h.

Thomas Krags Fru Beates Hus (Gyldendal) blev da saaledes, som de faa, der saa Ada Wilde og Ulf Ran i det rette, nøgterne lys, vented. Her har Krags blinde hovmod ladet ham løbe lige paa væggen, — hvor han bør staa en tid og summe sig. Romanens idé er god, men udførelsen er tomt ordbulder med smagløsheder der stundom vilde harme ved sin frækhed, hvis de ikke var saa latterlige. Det er synd; men han retter sig vel atter i veksten, naar han kommer til eftertanke efter al den norske og især danske klikkesmiger. L—h.

Vetle Vislie: **Heins Kvæde**. 112 sider. Cammermeyers forlag. (Lars Svanström). Pris: kr. 1,60.

Hvem mindes ikke det vaarbud, som Vislies *Solvending* ifjor bragte om, at der endnu var megen sandhed og skjønhed igjen at haabe paa i vor nye literatur!

Dette lille verk er en fortsættelse af «Solvending», en samling digte i Heins navn. Hans nye livssyn skal prøves. Han bliver staaende alene, fattig og forfulgt, men formaar alligevel — vistnok med tilbagefald — at fastholde troen paa de gode livsmagter og en retfærdig Gud.

Som man kan tænke sig er det i det hele en tung bog, — et menneske, der som Hein er merket af skjæbnen, faar det aldrig let; bogens forfatter er tillige et sandhedssøgende grublende naturel, der ikke kan slaa sig til ro med fraser eller modestemninger.

Netop af denne grund er anmelderen overbevist om at bogen bliver Solvendings venner overordentlig kjær, som alt, der er egte oprundet fra selve hjertets livskilder hos et rigt udrustet menneske, der ogsaa har ordet i sin magt til at tolke disse stemninger. Der er digte af stor skjønhed og dybde, — lad dem ikke drukne i juleflommen!

L—h.

SOCIAL LITERATUR.

James Adderley: **Stephen Remarx.** Oversat af M. Koch. Med et forord af pastor E. Koch. Hempel. Odense. Pris: kr. 1,00.

Biskop Ingram: **Arbejde i store byer.** Oversat af Mathilde Møller. Med et forord af professor Westergaard. Schønberg. København. Pris: kr. 1,25.

Nathan Söderblom: **Die Religion und die sociale Entwickelung.** Vortrag auf dem erstem religionswissenschaftlichen Kongress in Stockholm 1897. Pris: kr. 1,45.

Studenter och Arbetare. Stockholm 1898. Pris: kr. 1,00.

Werner Sombart: **Socialismus und sociale Bewegung im 19. Jahrhundert.** Fischer. Jena. Pris: kr. 1,80.

Hvert af disse skrifter belyser en side af den sociale sag, som har interesse for den, der vil foretage sociale studier.

James Adderley er søn af en rig adelsmand; han er en af foregangsmændene i den mærkelige bevægelse indenfor statskirken i England, som finder udtryk i, at man paa en gang bliver mere *katolsk* og mere *socialistisk.* I form af en fortælling udkaster Adderley i Stephen Remarx idealet for en nutidspræst. Trods det, at den helt, som her virkeliggør idealet, nærmest dør som ligefrem martyr for en ny opfattelse, har forfatteren selv personlig trofast søgt at føre idealet ud i livet. Han har givet afkald baade paa arv og rang, taget den engelsk-katolske munkehætte, lever som en Franz af Assisi, giver hele livet hen for de fattige. Paa hvilken maade — det vises i bogen.

I biskop Ingrams bog finder vi en række foredrag, holdte for Oxford-studenter, som indeholder redegørelse for den virksomhed, Ingram selv har udfoldet som præst, da han i 6½ aar, før han blev biskop, virkede i «smuthullerne og afkrogene i verdens største by».

Da erfaren mand er god at gæste, er det paalidelig vejledning, vi faar her. Der er en friskhed og frejdighed, et mod og en energi, der lyser ud fra disse blade, som det er sjeldent at

træffe i præstelige skrifter. Hovedejendommeligheden, som præger denne virksomhed, er: stærk barnlig kristelig tro, ingen ufrugtbare theologiske eller dogmatiske spekulationer, virksomt selvfornægtende liv i medmenneskenes tjeneste.

Foruden virksomheden for at drage hjærterne til Gud og besøge de syge, hævder Ingram med stor styrke, at præsterne maa deltage i den sociale virksomhed.

Særlig af 3 grunde:

1. fordi Jesus ligesaavel drog omsorg for menneskenes legemer som for deres sjæle,
2. fordi mennesker, der overarbejdes og *underfødes,* og bor i boliger, der gør dem til dyr, ikke er modtagelige for aandelig paavirkning,
3. for at lære de mennesker at kende, der ikke kommer i kirkerne — det store flertal! — og vise dem, at præsten er en mand som de selv.

Hvis kloakerne giver anledning til, at børnene angribes af difteritis og hele familjer overfaldes af skarlagensfeber, maa præsten først og fremst aabne krigen imod kloakerne!

Hvis boligen gør menneskene «til svin, er det unyttigt at moralisere for leieren, før ejeren har opfyldt sin forpligtelse».

Hellere søge kloakerne og boligerne rensede end give Gud skylden for den sygdom, som urenligheden medfører!

«Hvor der sker uret er embedet som folketribun endnu ledigt, og det skulde helst besættes af sognepresten».

I Nathan Söderbloms foredrag gives en ret klar og i det væsentligste heldig gennemført oversigt over den theoretiske udredning af forholdet mellem kristendom og social udvikling. Grænsebestemmelserne mellem religion og kultur træffes paa en i hovedsagen rigtig maade. Forfatteren viser, at han er godt hjemme i sit æmne og ved besked om de ejendommeligste fremtoninger paa den sociale bevægelses omraade. Dog er det hovedsagelig tyske kilder, han benytter. Paa et enkelt punkt er han dog ikke godt underrettet. Theodor v. Wächters optræden var saa sporadisk og forbigaaende, at han helst helt maatte have undladt at omtale den. Og naar han jævnstiller min optræden med v. Wächters, vækker han en fuldstændig urigtig forestilling om min virksomhed. v. Wächters begrundelse har aldrig været min.

Werner Sombart er professor i statsvidenskab i Breslau.

Han er den første repræsentant for den officielle nationaløkonomiske videnskab, som har gjort et virkeligt forsøg paa at trænge ind til kærnen i Karl Marx' tanker, hvorfor han ogsaa af en kollega spydig er bleven kaldt «den første Marxist». Hans bog indeholder en kort historisk oversigt over arbejderbevægelsen i vort aarhundrede og en kritisk fremstilling af Karl Marx' historiske opfattelse, grundlaget for den videnskabelige socialisme. Den har vakt saadan opmærksomhed i udlandet, at den er bleven oversat baade paa engelsk, fransk, italiensk, czechisk, russisk, polsk og flamsk. Dette viser, at den indeholder oplysninger af værdi. I forkortet skikkelse foreligger den paa dansk i min bearbejdelse under titel: professor Werner Sombart og den socialistiske arbejderbevægelse.

«Studenter og arbejdere» indeholder en række artikler, skrevne henholdsvis af akademikere og arbejdere, som belyser forskjellige sider af den virksomhed, der foregaar indenfor en forening af samme navn, som findes paa forskjellige steder i Sverig. Den maade, hvorpaa man her søger at bringe aandens og haandens arbejdere sammen, fortjener paaaktelse. Saavidt det skønnes, er det et rent humant foretagende, som ikke er udgaaet fra kirkelige kredse. Det hindrer jo dog selvfølgelig ikke, at der kan være meget at lære deraf.

Iøvrigt viser Nathan Söderbloms bog, at Sverig ogsaa har havt sin biskop, der paa lignende maade som Martensen i Danmark er optraadt som kristelig socialist. Han henviser til følgende udtalelse af erkebiskop Sunderberg:

«Vil man virkelig anføre navnet socialisme i dets ædleste og skønneste betydning som en bestræbelse efter at bringe samfundets forhold i overensstemmelse med dets idé, saa er øjensynlig det nye testamente dens eneste sikre kilde og vor Frelser selv, om ikke den første, saa dog langt den største socialist».

Lad denne udtalelse staa for sit eget værd. Men lad os kun søge virkelig at opfatte socialismen i dens ædleste og skønneste betydning, og søge at faa den ført ud i livet i denne skikkelse. Hjertelag dertil er der vel en hel del til stede af, — foreløbig gælder det om studier og tænkning for at vinde den rette forstaaelse. Maatte de her nævnte bøger ogsaa yde deres bidrag dertil!

Fernando Linderberg.

———

PARIS' MYSTERIER.

Dette Eugene Sues berømteste verk har jeg her i tidsskriftet givet en hæderlig omtale. *Bogen,* kun bogen har jeg talt om. Herimod finder hr. Johannes Brochmann det nødvendigt at protestere. Han har nemlig i en gammel aargang af «Illustreret Nyhedsblad» fundet en artikel af Paul Botten-Hansen, hvorefter verkets forfatter skal have været en daarlig mand. Og hvorfor? Fordi han blev rig ved sine skrifter — der handlede om folkets elendighed — og fordi han elskede pragt og levede i luxus. *Derfor* kan han kun have skrevet en daarlig bog. Nu, jeg skal tilvisse ikke være talsmand for pragt og luxus; men alligevel: denne tankegang er saadan, at den ikke har krav paa nogen imødegaaelse. Men saa er der noget andet. Paul Botten Hansen har nemlig tillige sagt, at bogen er «helt igjennem praktisk socialisme». Og naar Paul Botten Hansen har sagt det, saa . . . . Paul Botten Hansen var en brav mand. Men ogsaa han var et barn af sin tid. Og den tid dømte anderledes end vor. Man havde februarrevolutionen i frisk minde og var tilbøielig til at veire omstyrtende idéer i enhver frimodig kritik over samfundsforholdene. En forfatter, som vovede at skildre den moralske elendighed, ikke blot i de lavere lag, men endog i de høieste kredse, maatte vist være revolutionær! En forfatter, som vovede at paavise perler i smudset og at paakalde samfundets hjælp til at bøde paa den moralske og materielle elendighed blandt de dybest sunkne, maatte vist være socialist! Og Eugene Sue gjør alt dette, ja mere. En af hans yndlingstanker er den, at samfundet bør hævde retfærdigheden, ikke blot ved at straffe det onde, men ogsaa ved at belønne det gode: komme en prisværdig stræben imøde med opmuntring og hjælp. Navnlig priser Sue den ædle uegennyttige kjærlighed som en næsten uimodstaaelig magt til at reise de dybest sunkne. Heri bestod denne mands «praktiske socialisme». Men vil noget fornuftigt nutidsmenneske, der kjender

tidens misère og har det ringeste hjertelag for dens store sociale spørgsmaal, heri finde idéer *farlige for vor tid?* I samme retning har *Charles Dickens* skrevet. Det samme gjør i vor tid paa forskjellig vis mænd som *Taine, Poul Bourget, Vogüe, de la Brète, Theuriet, Anatole France* (for at holde os til Frankrige), og — havde jeg nær sagt: hvem af nutidens digtere gjør det ikke paa en eller anden vis? Men vil man derfor virkelig sige, at alle disse er farlige for vor tid som revolutionsmænd og socialister? Specielt henstilles det til hr. Brochmann at paavise, *hvor* og *hvorledes* Eugene Sue i «Paris' mysterier» viser sig som talsmand, ikke blot for reformer — thi det maa han vel have lov til — men for *voldsomme* reformer, for revolution altsaa, og for *socialistiske* reformer? Hvorledes viser han sig farlig for vor tid? Jeg har læst det udkomne med stor opmerksomhed. Men mine øine har intet saadant kunnet opdage. Det maa sterkt anbefales ogsaa hr. Johannes Brochmann at bruge sine egne øine og ikke bare andres, især naar disse er fra en anden tid. Da vil nok heller ikke han opdage noget, som er farligt for vor tid, eller paatage sig ansvaret ved at mistænkeliggjøre et ædelt verk.

K.

Trykfeil.

Den internationale kristelige studentervækkelse i forrige hefte: side 20 linie 20 staar: *«volentier»*, læs: *«voluntier»*. Side 23 linie 34 staar: The worldsevangelisation on this osv., læs: *The worlds evangelisation in this* osv. Side 24 linje 25 staar: julesange, læs: *jubelsange*. Side 25 linie 5 staar: han kom, læs: *man kom*. Side 31 linie 15 staar: og en af dem, læs: og *de af dem*. Side 32 linie 38 staar: Luk. 24, 46 f., læs: Luk. 24, *49 sl.*

I Johs. Brochmanns stykke *«Paris' mysterier»* er indløbet et par trykfeil. Side 59 linie 10 fra neden staar: «mens billeder af synd og elendighed er etc.», skal være: «mens *dekadencens* billeder etc.». Side 60 linie 12 fra oven staar: «han berørte *lidet* dem etc.», skal være: «han berørte *helst* dem» etc.

Forfatternavnet Teodor Frid er ved en forsømmelse udeladt ved stykket i januarheftet om «Kristendomens utveckling på nya testamentets grund» baade ved slutningen af stykket og paa omslaget.

Wartburg.

En cyklus sange af Theodor Caspari.

I.

Jagtsang.

(Wartburgs grundlæggelse).

Hvad suser saa vildt gjennem skoglien grøn
under vuggende graner og viftende løn? —
  Det lokker og kalder,
  det jubler og gjalder,
  det ljomer og klinger
  fra halsende hunde og hærdede bringer.
Det samles, det stiger, det stryger forbi:
  „Halo og hali!" —
Det er Ludvig den lystige „springer",
  Som jager i lund og i li.

Men yderst paa fjeldkammens styrtende rand
der holder den greve vel gangeren an
  og stirrer udover
  paa landet, som sover
  i vaargryets glæde
  med sol over blaanende aaser dernede,
med smilende byer, med duftende li:
  „Halo! og hali!
Du mit deilige Thüringerlande!
Bi bjerg! til min borg skal du bli!"

---

[1]) „Wart' Berg! du sollst mir eine Burg werden!" Deraf navnet Wartburg.

II.

Ballade.

I fyrstesalen paa Wartburg
sad høit under silketjæld
den vældige Barbarossa
en dæmrende sommerkveld.
Af fad og tønde klaretten sprang,
og hallen drønned af sang og klang,
og hornene lød saa vide
udover den lyse vang.

Da blev det med et saa stille,
saa tyst i den store sal.
Høit løfted den gamle keiser
den skinnende guldpokal:
„Dit Wartburg glæder forsandt min sjæl,
pokalen løfter jeg, fuld og hel,
og drikker den ud, hr. greve,
for Thüringens kronjuvel! —

Dog, før jeg tilbunds den stikker,
hr. svoger, du svare mig:
hvi verner du dog saa ilde
om borgen, du reiste dig? —
Med ædelstenens det klare skin
saa lyser Wartburg fra løvklædt tind;
men — muren, hvor har du muren,
som fatter juvelen ind?"

Og det var den stolte greve,
da svor han en ed saa dyr:
„Det lover jeg høie herre,
imorgen, før dagen gryr,
før nattergalen fra lindegren
lar sangen hvirvle sig, lys og ren,
skal murene færdig stande
om Thüringens ædelsten!"

Da solen i østerlide
forgyldte hver tind og top,
da vaagned den gamle keiser
og lukked et vindu op
og saa udover i morgengløb,
mens fuglesangen i lunde lød,
og studsed og for tilbage
og hvisked: „Guds dyre død!“

Thi dybt under taarn og tinde
paa klipperne nær og fjern
der drog sig i lange linier
en skinnende mur af jern.
Og skjold ved skjolde og spær ved spær, —
en skog af trodsige lansetrær,
en blinkende vold af brynjer —
stod Thüringens tapre hær.

Da smilte den gamle keiser
og hilste med haand og mund:
„Tillykke! tillykke svoger!
Godt muret i nattens stund!
Gud gi jer altid en mur som den
af tapre svende med sverd ved lænd!
Gud give, det stolte Wartburg
aldrig maa savne — mænd!“ —

III.

Sangerkampen.

Nynnende kor af
nattergale,
vaarvind blæser dertil skalmei.
Alle de blomster
smaa i dale
nikker og ler og neier sig.
Svalen den bærer saa høilyt bud:
„Tandaradei!
Nu er det vaar i Thüringen“. —

Hyllet i fløil og
silke sidder
fagre kvinder i hundred tal,
side om side
skald og ridder
samlet i Wartburgs sangerhal.
Hornene melder fra dal til dal:
„Nu er det fest paa Wartburg!" —

Høit under hvælvet
troner skaren,
sangerskaren i festlig ring.
Hænderne rører
let guitaren,
øinene vandrer frit omkring.
Bølgende barme, blussende kind,
tindrende smil bag vifte.

Flagrende haab og
lyse drømme,
elskovs længsel og elskovs lyst,
stiger i klare
tonestrømme,
straalende Walter, fra dit bryst.
Hundrede stemmer, nattergal,
jubler dig høit imøde.

Vældig som storm i
egekrone,
dyb som sangen i „Parzival",
bruser din ædle
sangertone,
Wolfram, gjennem den høie hal.
Undrende lytter hvert sind dertil,
stanser hver fugl sin trille.

Nynnende kor af
nattergale,
vaarvind fløiter med fryd dertil.
Alle de skalde
rundt i dale
løfter sin røst til sang og spil.
Svalen den bærer saa høilydt bud:
„Tandaradei!
Nu er det fest paa Wartburg!"

IV.

„Saa dunkles det i dale".

Saa dunkles det i dale,
saa tysner det om gren,
saa spredes dine skalde,
o Wartburg, en for en.
Hvi ruger dine taarne
saa stille, saa forladt? —
Hvad drømmer du den dybe,
den dunkle stjernenat? —

Da tidens storme suste,
da livets hærskrig steg,
da alle stier stængtes,
da taug den glade leg,
da tømtes dine sale,
den kamp, hvis toner klang,
den kamp, den vindes ikke
til strengeleg og sang.

I tvil og saare tanker
sad tidens trætte mænd,
og spørgsmaal steg og stilned
og steg og sank igjen.
Hvem tændte haabets bauner? —
Hvem bragte dagens bud? —
I mismod og i vaande
gik Seklets alder ud.

Saa dunkles det i dale,
ſaa tysner det om gren,
ſaa ſpredes dine ſkalde,
o Wartburg, en for en.
Hvi ruger dine taarne
ſaa ſtille, ſaa forladt? —
Hvad drømmer du den dybe,
den dunkle ſtjernenat? —

V.

Martin Luther.

Hvad tændes paa Wartburgs tinde
et lys i den dunkle nat? —
Hvem holder ſaa ſent derinde
ſin enſomme nattevagt? —
Vidſte du borg, hvem din vægter er,
vidſte du borg, hvor din dag er nær, —
ud mod det rødmende morgenſkjær
ſang du med vaarens vinde.

Derinde bag cellens ſtene
der vaager dit morgenbud,
der brydes en mand alene,
der brydes en mand med — Gud.
Vidſte du borg, hvor hans bønner ſteg,
vidſte du borg, hvor hans hjerte ſkreg —
viſt i den gryende dæmring bleg
ſkalv dine gamle ſtene.

Fra redet ſaa lyſtig ſmutter
den lærke til ſang og ſpil.
Da ſmiler han lyſt og ſlutter
og lukker ſin bibel til.
Glæde dig Gud, du gamle borg!
Dagen er oppe, og ſlukt din ſorg.
Herren vor Gud, ſaa faſt en borg,
ſendte dig — Martin Luther!

VI.

Studentermarsch.

(Studentermødet paa Wartburg 18de oktober 1817).

O Eisenach, du gamle stad
i skogens skygger sorte,
vaagn op! vaagn op! en talløs hær
staar ind ad dine porte.
  Til paukers klang, til sang og kvad,
  med flag ved flag og rad i rad,
  al Tysklands haab, du gamle stad,
  staar ind ad dine porte!

Hvad bruser vel fra mand til mand
paa sangens sterke vinger:
„Et frit, et enigt fædreland,
saa langt som sproget klinger!
  Fra Neckar og til Memels strand,
  fra alperne til Rügens sand
  et frit, et enigt fædreland,
  saa langt som sproget klinger!" —

I silke klædt fra top til rod
staar bjerk og lind og skinner,
og aspen hilser rød som blod
fra alle sorte tinder.
  Men høit imod det klare blaa
  der stiger Wartburgs mure graa,
  der stiger Wartburg mod det blaa
  med sine dyre minder! —

Sving ind! sving ind! o ungdomshær,
til Luthers stille kammer!
Alt er den store høvding nær,
som ener Tysklands stammer.
  Til paukers og trompeters klang,
  til slagets torden ved Sedan,
  skal keiserkronen vel engang
  gaa frem af blod og flammer!

VII.

Wartburg! Wartburg!

Wartburg! Wartburg! hil dig høie,
lyse borg bag lindegren!
Du er fædrelandets hjerte!
du er Tysklands ædelsten!
I din mur har svundne tider
ristet sine runer ind.
Fædrelandets aande suser
blødt og hjemligt om din tind.

Wartburg! Wartburg! Sangersæde,
Luthers høie talerstol,
Du er fædrelandets hjerte!
du er frihedens symbol! —
Slegter dør, og slegter fødes, —
sænkes tyst i muld igjen, —
aldrig skal du mangle mure,
aldrig Tyskland mangle — mænd! —

OM AFHOLDSSAGEN.

Af Christopher Bruun.

I afholdsbladet «Menneskevennen» (no. 25 for iaar) har en gammel kjending fra Vonheim, lærer Th. Thomassen i Raade, paa en meget venskabelig, eller rettere kjærlig, maade bedt mig gjøre rede for min stilling til afholdssagen. Og det er mig kjært at imødekomme hans ønske.

Det, som har faaet ham til at komme med denne opfordring, er en præken, som jeg for ikke længe siden holdt over bryllupet i Kana, og som skal have været gjengivet i enkelte blade. I denne præken havde jeg paavist, at Jesus satte pris ikke blot paa vinen, men paa hele den naturligt menneskelige *livsglæde*, ogsaa saaledes som den i sine høieste ytringer er knyttet til bryllup og elskov, vin og selskabelighed — at han visselig vil have alt dette renset for den synd og den misbrug, som det saa rigelig er sammenfiltret med, men at han aldeles ikke vil have det dræbt — og at han her som ellers er i fuld samklang med hele det gamle testamente og dets livsopfatning.

Dette mener nu lærer Thomassen ikke er noget bevis mod vore dages afholdsarbeide: Fordi om Jesus ikke selv i sin tid optraadte som afholdsmand, saa følger ikke deraf, at han ikke kunde have gjort det i vor tid og inden vort folk, hvor misbrugen af vinen og de vinlignende (alkoholholdige) drikke er saa langt forfærdeligere, end den var da.

Og heri vil jeg ikke sige ham imod. Jeg gav det heller ikke i min præken ud for at være noget bevis imod afholdsarbeidet. Jeg kunde jo nok vide, at afholdsmændene vilde misbillige, hvad jeg sagde. Men *jeg* ønskede aldeles ikke at vende vaaben imod *dem;* jeg tror, at deres arbeide har ikke ringe værd og betydning. Jeg simpelthen holdt mig til min tekst, og udhævede, hvad den saa sterkt lader skinne igjennem, og hvad andre steder hæver til fuld utvilsomhed: at Jesus satte høi pris-

paa vinen som en guddoms-gave. Og dette maa jeg jo sige, selv om det ikke falder i afholdsfolkets smag. Jeg kan ikke i noget stykke gjøre Jesus til en anden, end evangelierne gjør ham til, hverken for at tækkes afholdsfolket eller andre. Og jeg sagde det, som nævnt, ikke særlig for vinens skyld, men for den menneskelige *livglædes* skyld i det hele.

Ikke for det — jeg kunde godt have talt særlig til vinens pris. Den har sin rent særlige plads blandt de menneskelige glædeskilder. Der er sammenhæng mellem vinen og *begeistringen.* Vinens glæde er begeistringens glæde, og jeg kan gjerne tilføie: poesiens glæde; den er den *aandigste* glæde, som noget rent legemligt kan give os. Det er derfor, bibelen i vinstokken ser planteverdenens konge, Guds mesterverk, hans ypperste gave til menneskene paa dette omraade. Og jeg tviler ikke paa, at naar Jesus sætter vinen saa høit, da er det, fordi den er begeistringens bærer inden planteverdenen, er aandens repræsentant inden dette strøg af hans faders rige.

Og dette staar aldeles ikke i nogen strid med, at vinen og de vinlignende drikke nu hos os tillige er den store kilde til elendighed og fordærvelse. Tvertimod. Det gaar stadig saaledes. Der er et gammelt latinsk ordsprog[1]), som lærer os, at det værste netop opstaar ved misbrug af det *bedste.* Og elskoven, som er livets ædleste vin, viser os en endda modbydeligere misbrug.

Tager vi vinen og de vinlignende drikke bort af menneskelivet, saa tørker vi med det samme ud en af de store kilder for menneskelig begeistring, menneskelig poesi og menneskelig livsglæde. Men jeg ved alligevel ikke, om tanken paa dette vilde have kunnet holde mig tilbage fra at slutte mig til afholdsfolkets arbeide.

Og heller ikke ved jeg, om tanken paa Jesu Kristi eget eksempel vilde have gjort det. Jeg er, som sagt, enig med Thomassen i det, at man ikke saa uden videre kan slutte fra, hvad han gjorde da, til hvad han kunde ville gjøre nu.

Jeg tager ikke i betænkning at sige til en drikker, at *for ham* gaar veien til Jesu efterfølgelse ikke gjennem maadehold, men gjennem *afhold.* Thi som maadehold er en høiere dyd end afhold, saa er det jo ogsaa en vanskeligere. Og en drikker vil ialmindelig

[1]) «Abusus optimi pessimus».

hed — det ved vi dog alle — ikke kunne naa frem til maadehold uden gjennem fuldstændigt afhold.

Derfor kan vi heller ikke af disse grunde være saa aldeles sikre paa, at ikke Jesus, skjønt han selv var maadeholdsmand og ikke afholdsmand [1]), alligevel vilde sige til et folk som det norske: læg dig efter afhold, ikke efter maadehold.

Men saa meget bliver dog altid staaende i kraft af Jesu eksempel i hans eget liv paa jorden: maadehold er alle dage i sig selv noget høiere end afhold.

Dersom imidlertid afhold skulde være den praktiske vei til at skaffe os et ædrueligt folk, saa turde der endda være god grund til at slaa ind paa denne fremgangsmaade.

Jeg er nemlig aldeles ikke — hvad ogsaa Thomassen venter af mig — kommen til at se paa vort folkelige drikkeonde som en mindre forbandelse nu, end da jeg i yngre dage skrev «folkelige grundtanker».

Tvertimod. Som prest i Piperviken i Kristania har jeg daglig drikken for øie som kilde til en nød, en raahed og en fordærvelse, som Gudbrandsdalen med alle sine skrøbeligheder aldeles ikke kan vise sidestykke til. Og de fleste af mine tilhørere i kirken synes nok heller, at jeg præker for meget end for lidet om drukkenskaben, kanske fordi det ikke rigtig er gaaet op for dem, i hvilken udstrækning det *hele folk* er medansvarligt i sin mest skrigende synd.

Men jeg har ikke kunnet overtyde mig om, at afhold er den praktiske vei, som fører til maalet.

Flammende afholdstaler kan visselig gjøre en temmelig fordrukken bygd om til en temmelig ædruelig. Det har vist sig flere gange. Men naar en — ikke lang — række af aar er gaaet, har de flammende taler ogsaa gjerne tabt sin magt. Bygden er sunken tilbage igjen, kanske ikke i den gamle tilstand, men dog ikke meget langt derfra. Det blivende udbytte har været meget fattigt i sammenligning med de høit spændte forventninger.

Jeg tror, at de fleste tænkende afholdsmænd selv ved og føler dette. Derfor samler de sig ogsaa mere og mere om *forbud*. Rusdrik maa ikke tilvirkes og ikke indføres i det hele land. Det er den eneste vei til at skaffe os et ædrueligt folk.

---

[1]) Johannes den døber og hans discipler var hvad vi kalder afholdsmænd, som nasiræerne og rekabiterne før dem.

Hvis den saa bare fører frem?

Hvor mange hundrede mil er Norges grænse mod land og mod sjø. Hvor mange toldmænd skal der til for at overvaage en saadan grænselinie, at ikke en saa brændende eftertragtet vare som rusdrikken bliver smuglet ind? Kanske vilde en forbudslov komme til at skaffe os ligesaa mange smuglere, som den hjalp os af med drikkere.

En forbudslov for et enkelt land som vort fører neppe til maalet. En for hele det forenede Europa, om man drister sig til at tænke saa stort, vilde vel bare flytte tilvirkningen over til de andre verdensdele og skabe en snighandel og et smugleri, som verden ikke har seet mage til. Brændevin vil folk skaffe sig fra verdens ende, hvis det ikke er nærmere at faa.

Og sæt endog, at man kunde hindre den fabrikmæssige tilvirkning af alkoholholdig drik over den hele jord, og af morfin, og af alt det øvrige, som folk vilde gribe til. Man vilde endda ikke være færdig. Chemien er sterkt udviklet i vore dage. En mand kan noksaa let destillere spiritus paa sit eget værelse, og paa en maade, som det neppe vilde være muligt at kontrollere.

Der vilde være meget sterke grunde til at blive afholdsmand, dersom man saa kunde faa rusdrikken ud af verden. Men jeg for min del tror ikke, man *faar* den ud af verden.

Maadehold er ikke bare i sig selv en høiere dyd end afhold, et sterkere vidnesbyrd om en fast karakter, et høiere trin af sedelig dygtighed. Det har ikke bare det overtag, at det værner om vinen som en kilde til begeistring, til poesi og til livsglæde. Det er tillige den mest praktiske vei i kampen for at trænge drikkeondet tilbage.

Det vil visselig ikke kunne opvise de glimrende øieblikkelige resultater, som afholdsarbeidet somme steds kan. Men det vil kunne efterlade en sterkere blivende virkning.

Men dette forudsætter rigtignok, at det af sedelig glød og harme, som vort folk evner at sætte ind i kampen mod drikkeondet, samler sig om en anden vei, end den, det nu er inde paa.

Nu er næsten hele denne harme, lokket af de øieblikkelige resultaters vildledende glans, slaaet ind paa afholdsveien, og jager

der i velment iver efter et maal, som den ikke vil kunne naa. At friste at tale den til rette nytter vist lidet. Den faar faa lov til at løbe sig træt. Naar den det har gjort, vil den lære at se sig om efter midler, som virkelig kan føre frem til mere beskedne, men opnaalige maal.

Jeg skal faa lov at nævne ét saadant maal: at faa gjort det til en *skam* igjennem hele det norske folk at drikke sig fuld. Nu er det, som man ved, i saa overmaade manges øine en skam, *aldrig* at drikke sig fuld. Men saa længe afholdsmændenes moralske harme retter sit stød ikke mod det at drikke sig fuld, men mod det at drikke en dram (eller et glas øl), saa længe opnaar man ikke meget i denne retning. Det bliver aldrig nogen skam at drikke en dram, kan ikke blive det, bør ikke blive det.

Vort folk er et ungt og umodent folk. Dets pietisme er for en stor del ikke andet end umoden religiøsitet. Dets politik bærer i høi grad den «rene» umodenheds stempel, især i forholdet til Sverige. Og det er ikke at undres over, om dets moralske arbeide imod drikkeondet bærer det samme stempel af umodenhed, som dets religion og dets politik. Der er et aldeles kjendeligt stemnings-slegtskab mellem pietistiske vækkelsesprædikanter, politiske agitatorer og de ivrige forkyndere af afholdssagen.

Hermed er det paa ingen maade sagt, at afholdsarbeidet ikke gjør nogen nytte. Det har den store opgave at aabne vort folks øine for drikkeondet i hele dets sørgelighed og afskyelighed. I denne retning *har* det mange steds udrettet store ting, og jeg haaber, at det *vil* udrette endda langt mere. Men dersom det for alvor vil sætte sig et høiere maal, ikke bare rive ned paa det onde, men tillige bygge op et bedre folkeliv, dersom det virkelig vil «*bøte*» og «med bot som *duger*», saa vil det blive nødt til at hæve sig til *maadehold* og maadeholdets tankegang og planer.

Montenegrinerne er vel rimeligvis Europas ædrueligste folk. Og de drikker baade brændevin og vin.

Men heller ikke den blotte kamp for at faa et ædrueligt folk er nok, selv om den føres paa en forstandigere maade, end afholdsarbeidet nu. Ja, det er ikke engang tilstrækkeligt, om man til kampen mod drikkeondet føier ogsaa kampen mod den usedelighed, som i de seneste aar har taget saa stort et opsving,

og som tillige har saa dybe rødder i vort hjemlige nattefrieri. Programmet maa strækkes endda videre.

Vi er i den senere tid blevet et temmelig *blødagtigt* folk. Vore soldater bliver saarfødte og elendige og lægger sig efter, naar de har gaaet to mil efter en landevei. Det bliver et deiligt stel, hvis vi virkelig skulde faa den krig, som vor «rene» uforstandighed saa trolig har arbeidet paa at føre os op i.

Og vi har fra gammelt af været et temmelig *dovent* folk. Vi kan tage et kjæmpetag engang imellem, jevngodt med de bedste. Men i jevnt og stadigt arbeide aar efter aar, der ryger vi for omtrent alle protestantiske folkeslag, enten det saa er hovedets eller haandens arbeide, der spørges om. Det fortæller vor industri og vort jordbrug med den samme tydelighed som vor videnskabelighed.

Vi maa faa et folk, som har det mandige herredømme over sine lyster, ikke et, der blødagtigt eller raat ligger under for dem, som nutidens nordmænd gjør. Et haardført, nøisomt, tappert folk. Nu, da saa mange har læst Kaptein Angells bøger, kan jeg sige det kort: vi maa faa et folk, som slegter mere paa Montenegrinerne, end paa den fransk-æstetiske blødraaddenhed, som saa stor en del af vor literatur aar efter aar aander ind i os.

Der er to i nordmændene baade til et dygtigt og til et ædelt folk. Men Gud hjælpe os, for en storvask der skal til, baade i vort offentlige og vort private liv, baade i vor barne-opdragelse og vor presse!

Det er til et saadant moralsk omdannelsesarbeide overfor vort folkeliv, vi maa søge at samle alle gode kræfter i vort land. Og arbeidet maa føres i Jesu Kristi kraft, menneskesønnens, himmelkongens. Heil Jesu namn og herredom! Ber kruna fram med hyllings ljom, og kryn han allheims drott! Derfor negter vi selvfølgelig ikke fritænkere ret til at være med, saa sandt de føler lyst og evne.

Men dette vil jeg bede baade lærer Thomassen og alle andre gamle venner ifra Vonheim at tænke over.

Og jeg mener, at det er indenfor rammen af et saadant folkeligt omdannelsesarbeide, bort baade fra gammel indgrod uskik og fra nyere indført, at afholdsfylkingen vil finde den rette plads for sin menneskekjærlige stræben som for sin sedelige indignation. Naar den mægtige følelse, der nu driver dem til afholdsarbeidet, bliver klar over sig selv, vil den komme til baade at fatte sin opgave videre, mindre ensidigt, og til at sætte sig maal, som den kan *naa*. Først da venter jeg, at den vil faa magt til at bringe over vort folk hele den velsignelse, som den virkelig bærer paa mulighederne til.

———

PRÆDIKEN

paa Olavsdagen den 29de juli 1898 i Trondhjems domkirke.

Af statsraad Wexelsen.

Kollekt.

Herre vor Gud, himmelske fader! vi takker dig, at du gav Norges konge Olav Haraldsøn naade og kraft til at reise blandt vort folk korsets merke og ved sit liv og gjennem sin død grundlægge din søns Vorherres Jesu Kristi rige i et samlet og selvstændigt fædreland. Vi beder dig, at du naadelig vil regjere og styre vore hjerter og vore veie, at vi i liv og død kan holde fast ved dit hellige ord og i fred og endrægtighed bygge vort land, dig til ære og vort folk til lykke og velsignelse ved Vorherre Jesus Kristus, din søn, som med dig lever og regjerer i Helligaands enighed, en sand Gud fra evighed og til evighed, amen!

Lektien, salme 100.

Raaber med fryd for Herren, al jorden! Tjener Herren med glæde, kommer for hans aasyn med jubel! Erkjender, at Herren er Gud! Han har skabt os, og ikke vi selv, til sit folk og til den hjord, han føder.

Gaar ind i hans porte med pris, i hans forgaarde med lov, priser ham, lover hans navn! Thi Herren er god, hans miskunhed varer til evig tid, og hans trofasthed fra slegt til slegt.

Evangeliet, Joh. 12, 24—26.

«Sandelig, sandelig siger jeg eder: Uden at hvedekornet falder i jorden og dør, bliver det alene; men dersom det dør, bærer det megen frugt.

Hvo som elsker sit liv, skal miste det; og hvo som hader sit liv i denne verden, skal bevare det til et evigt liv.

Om nogen vil tjene mig, da følge han mig, og hvor jeg er, der skal og min tjener være; og om nogen tjener mig, ham skal Faderen ære».

Da Jesus talte disse ord, stod han umiddelbart foran den store afgjørelse, den som ufravigelig melder sig, naar det gjælder for et menneske, om han skal tabe eller vinde sin sjæl og sin sag. Jesus er fuldt klar over stillingen: «Timen er kommen», og mere end det: han ser, hvad der venter, om seiren vindes: «menneskens søn skal herliggjøres», og det ikke alene slig, at han personlig skal vinde for sig navnet over alle navne, men at han skal blive den eneste virkelig samlende magt i menneskeverdenen, den som bryder ned «adskillelsens mellemvægge», forliger de store menneskelige modsætninger og forener i frihed og til fred alle dem, som er af sandhed. Det er som han paa forhaand føler seirens glæde, og hvad magt der skal blive i hans navn: «naar jeg er ophøiet, vil jeg drage alle til mig». Men paa samme tid som det herlige maal vinker, kjender han tilbunds de vilkaar, han og hans sag maa bøie sig under; med sikker haand trækker han op og anvender paa sig selv den ubønhørlige lov, som kræver den hele hengivelse, lydig til døden, ja korsets død.

«Hvedekornet maa dø, forat det skal kunne bære frugt», — ja den lov skulde vi vel kjende og forstaa, men anvendelsen paa menneskens søn, nødvendigheden af Jesu Kristi lidelse og død er dog fremdeles det store, stadig omdiskuterede spørgsmaal. For læreren fra Galilæa, profeten mægtig i ord, det lysende billede af det rene menneske, om hvem det hed, «som han har ingen talt», og som med selvbevidsthed voved at sige om sig selv: «hvem kan overbevise mig om nogen synd» — for denne enestaaende historiske personlighed bøier alle sig, i hvem der er aand og hjertelag. Og dog, venner, det er ikke enkeltmands ord, men den kristne menigheds vidnesbyrd gjennem alle tider, bekjæmpet, fortolket, haanet, men altid fastholdt, at det er «Jesus Kristus korsfæstet, død, begraven, nedfaren til dødsriget, men igjen opstanden fra de døde», som er kristentroens kraft og kjerne; det er korsets merke, som er det seirende tegn, det er korsets ord, som er Gudskraften til salighed, det er Jesus Kristus levendegjort, som er førstemanden og høvdingen i det nye Gudsrige paa jorden. Gribes vi af denne

kristendom, ja alt som vi tryggere og tryggere med vore kristne fædre kan sige: den grund hvorpaa jeg bygger er Kristus og hans død, ja, da synes jeg, det klarer sig saa deiligt for vor forstaaelse, at saa maa det være: det var livets egen lov, som bød, at det store offer skulde ske. Jesus kunde i afgjørelsens time valgt anderledes: han kunde gjort kompromis med sit folks mægtige og han var blevet en førstemand i jødefolkets raad, eller han kunde draget op til Galilæa, slaat sig ned blandt den lille venneflok deroppe. Han vilde ogsaa da have sat merker, men kun til en tid, og saa vilde hans verk løbet ud i sandet. Nei, venner, verden maatte kjende den kjærlighed, som er sterkere end døden, se sin sag gjennemført trods alle onde magter i personlighedens fulde hengivelse, vide sin ret kjæmpet frem seierrig til evigt liv; den maatte kunne synges af mennesker den lovsang: «død hvor er din brod, dødsrige hvor er din seier! Gud være lov, som giver os seier ved Jesus Kristus Vorherre!» Gribe dette personlig hver som vil og kan! Men det skal overalt forkyndes og bekjendes, at den Jesus, som ene og uforstaaet opfyldte livets strenge lov, han har som ingen anden erfaret hvedekornets lykke. Han er blevet historiens og slegtens levende midtpunkt, den hvortil forberedelsestidens drømme og haab sigtede, og fra hvem den slegt er udsprungen, som i hans aand og med hans fars velsignelse langsomt men sikkert omdanner jorden til det Gudsrige, som er retfærdighed, fred og glæde, hvor menneskene blir fuldkomne som deres himmelske far er fuldkommen.

Dette er det første, vi skal vidne og bekjende idag ved vort møde i Kristkirken — saa er dens gamle navn. Og dette vidnesbyrd er gammelt her. Thi Kristkirken bar ikke alene korsets merke paa taarn og spir, men under alle dens vekslende skjæbner var det korsets ord med hengivelsens og opreisningens velsignelse, som under dens tag samlede de henfarne tiders slegter. Lad os bare tage frem et eneste minde blandt de mange. Før kirken blev, hvad den var i sin glanstid, da den endnu igrunden kun var en forholdsvis ringe begyndelse, holdtes der en fest i den, stor og betydningsfuld for den kommende kristelige og kulturelle udvikling i vort land. Det var i 1152, Nikolaus Brekspeare indviede Norges første erkebiskop i Kristkirken i Nidaros. Norges kirke løstes ud fra afhængigheden af et fremmed lands kirkefyrste, et udtryk for dens selvstændigheds-trang, og en betingelse for dens fremtidige

virke. De tre kongsbrødre og en glimrende forsamling var tilstede. Mangt et godt ord blev visselig talt og sunget, men hvad der endnu er opbevaret vidner sterkt om, hvem det var takken og prisen i dybeste grund gaves, hvad der var det centrale og samlende. Thi i Einar Skulesons kvad, «Geislen», til Hellig-Olavsære er aabenbart disse ord kjernen:

«Den største lykke blev os til del,
da alle jordeslegters liv
frivilligen paa korset
døden modtog.

Med skabningens den største kraft
opstod paa tredje dag
veldædig Krist, som kaldes
retfærdighedens sol.

Priset troner over englene
lysboets hersker
paa herlighedens sol,
og kongers konges hird for ham nedknæler.

Retfærdig herlighedens herre
menneskene skjænket da
kraft-aandens gaver.
Da reiste kristenheden sig,
som en Gud tjener,
og høiest konge indbyder
mændene til himmelbolig».

—

Den lov Jesus satte for sin sag og for sig personlig i ordene om hvedekornet, som maa i jorden om det skal bære frugt, om at den, som vil berge sit liv og svigte den gudgivne livsopgave, han skal miste det, som virkelig er værd at kaldes liv — den lov tog hans menighed op som sin evig gjældende grundlov. Ikke saa, at den skulde eller kunde gjentage det enestaaende offer ved Gudsrigets historiske gjennembrud. Men som den kristne menighed tog sit liv og hented sin kraft udaf den korsfæstede men gjenopstandne Jesus Krist, saa havde den og i sin færd og sin gjerning at følge, hvad en af dem, som forstod Jesus bedst sagde: det samme sindelag være i eder som var i Jesus Kristus! Derfor er det et hovedspørgsmaal, naar kristendommens historie og dens tjeneres færd skal dømmes: har kristendommen været tro

mod sin opgave, har den været hvedekornet med megen frugt, har dens vidner og foregangsmændene gjennem tiderne forstaat og fulgt ordet om at miste sit liv i denne verden for at vinde det til evigt liv? Vi ved, at naar vi ser os om i vor tid og vor slegt, da er vi ofte sterkest fristet til at hefte os ved vidnesbyrdene om ufuldkommenhed, ufærdighed og elendighed. Og det er rigtigt, ja nødvendigt at have øie for det, som kleint er baade i vor tid og i de svundne. Men det er kortsyn ikke at se mere. Skal vi dømme om kristendommens evne og vilje til at indfri Jesu løfter og gjennemføre sit program, faar vi som ved al historisk — og det er i virkeligheden det samme som retfærdig — undersøgelse, se dens færd og virken i sammenhæng ned gjennem tiderne. Og da mener jeg vi faar det afgjørende livsbevis; kirkens historie gir det. Den korsfæstede Jesus Kristus blev alene i hengivelsens kamp og død; alle spredtes som havde fulgt ham, men den opstandne samlede dem igjen, og i og ved ham dannedes der ikke en i øieblikket sammenløbet flok, som atter skulde sprænges, men en menighed, et folk med givne love og bestemt opgave og med det spirekraftige livs evne til at bære frugt og brede sig ud over al modtagelig jord. Mindes I den gamle profets merkelige syn[1]): vandaaren som rinder op i helligdommen, smetter sig frem indunder mur og ud gjennem by, vokser og fylder dalen, reiser og vederkvæger alt paa sin færd, saa det grønnes og gror og bærer frugt overalt, hvor det velsignede vand naar! Dette er kristendommen. Den kjender ei træthed eller stilstand under sit uafbrudte arbeide for at blive alt for alle, det ene store fornødne for alle tider og slegter. Har I seet magen til udholdenhed, og har I seet magen til lykke, hvedekornets lykke! Ved at sænke sig ned i folkeslagenes aandelige jord, byde sig i frihed frem med sit frelsende tilbud, anbefale sig for hver folkeeiendommelighed i forstaaelse af dens ret og ære, men ogsaa dens sygdom og savn, intet ødelægge, som der er evighedslivsvon i, men lægge alt menneskeligt over paa det sikre grundlag: tro, haab og kjærlighed — ja paa denne vis har korsets ord gaaet sin kongelige gang fra Jerusalem over Grækenland og Rom til det gamle Europas barbarer. Og intet folk kunde undgaa tidens fylde, den i hvilken kristendommen blev dets kongstanke, som bar frem til seier alt,

[1]) Ezekiel, kap. 47.

folket trængte for sit liv og sin udvikling. Det civilisatoriske arbeide, de nationale gjennembrud til samling af stammerne — alt fik først velsignelse over sig, da sindene og knæerne bøiede sig i Jesu navn og lærte at bede: fader vor, du som er i himlene, helligt vorde dit navn, din vilje ske, dit rige komme! Og kristentroen kom til os. Det er dette vi mindes idag. Det er ikke en romersk-katolsk helgen vi tilbeder; vi kjender ingen mellemmand mellem Gud og os. Vi vil ikke gjenoplive en kultus, som engang har havt sin store betydning, men som udviklingen har ført os ud af. Det er mindet om kristendommens indførelse, det største og betydningsfuldeste aandelige gjennembrud i vort land, vi feirer paa Olavsdagen i vore fædres helligdom, og jeg spørger: er der nogen kristen, ja er der nogen nordmand, som ikke vil være med at takke Gud for det!

Vårt heimland i myrker lenge låg
og vankunna ljoset gjøymde,
men Gud, du i nåde til os såg,
din kjærleik oss inkje gløymde:
Du sende ditt ord till Noregs fjell,
og ljos yver landet strøymde.

Vi kan se manglerne og skrøbelighederne ved kristendommen slig som den tog skikkelse hos os, og det er let at finde feilene hos de mænd, som gik i spidsen, men ser vi paa resultatet, da kjender vi med tak, at sæden faldt til rette tid i forberedt jord; den fandt næring i vort folks aandelige eiendommelighed, og den fik kraft af Gud til at løfte op og velsigne alt det andet, som maatte ske for og i vort folk. Kristi ord saaet i Norges jordbund bar megen frugt — vi har levet paa det gjennem tiderne til idag, og jeg tænker da, at vi i tak til Gud har lov til at feire den norske kirkefølelses store festdag, og hvor kan vi saa glemme, at det udvalgte redskab, Herren vor Gud brugte til det største arbeide for Norges lykke, det var Norges konge, folkets første mand. Olav Haraldsøn blev Jesu Kristi tjener, lærte af ham og fulgte ham og vandt saalangt, at han greb den store Gudshengivelsens hemmelighed: den som vil berge sit liv, han mister det; den som mister det, skal vinde det til et evigt liv! Hvor levende og klart maler ikke sagaen hans personlige udvikling fra barndom og ungdom gjennem kamp og nederlag til moden-

heden er naaet, og vi ser den kristne Norske konge gi sit liv for at vinde det og sin sag! Med eventyrtrang drog vikingen ud til det fremmede; derude gribes han af evangeliet og samtidig vaagner hjemlængslen. Hjem til Norge, for Guds sag og for Norges sag — det bliver hans løsen. Han kom yr og ivrig som store tankers tjener, han brændte af utaalmodighed, saa det sved omkring ham; det syntes at blive øde om ham og ikke fylde. Han blev skuffet og han skuffede de fleste. Ja — venner, det er sagen: vi blir ikke rette tjenere for Guds sag, hvor stor vor evne og hvor djerv vor vilje end er, før vort eget jeg er personlig gjennemarbeidet af kjærlighedens, retfærdighedens og sagtmodighedens aand. Olav Haraldsøn maatte ind i kampen, ind under lidelsen, han maatte staa den forfærdelige prøve: enten at knækkes eller at bøies under Guds vilje. Og da — som det synes midt i den værste ulykke, da han har mistet alt, land og folk, ja nærved haabet, da bliver han bøiet stille ned til lydighed; derude i det fremmede lærer han at bede: «at det maa ske, som Gud ser er ham til størst gavn». Det er den modne tjener for Guds og for Norges sag vi ser drage over til Værdalen, mild og sagtmodig, og dog saa sikker i sin sag og sit forsæt; han taaler ikke, at akeren trampes ned; han vil ikke brænde og skjende, men læge og velsigne. Nu er hans eget personlige liv udfriet fra det som skjæmmed og hindred, nu kan han seire! I har vist seet en eller anden af de mange afbildninger af Hellig Olav, hvor han staar i sit kongelige skrud trædende paa et dragedyr med menneskeansigt. Ansigtet er Olavs eget — han træder paa sit eget gamle overvundne syndige og ufærdige jeg. De har forstaaet ham, de gamle kunstnere!

Saa seirer Olav og hans sag i døden. Da han er borte, sker alt, han levede og stred for: Norge kristnet, Norge selvstændigt, landet ordnet ved lov og ret, og det saa sikkert og fast, at det i grunden var Hellig Olavs lov, som styrte Norge helt til reformationstiden.

«Da først da blev landet kristnet,
da først da blev folket samlet;
undret over Olavs kirke,
arven af hans love gav dem
fælles fædreland og ære,
samlet, samlet, kristnet, kristnet».

Det er dette, vi skal takke Gud saa inderlig for, dette er den store velsignelse, som med Guds hjælp altid skal

gavne vort folk: at national selvstændighed og kristentroen vandt ind til os og slog rod ved samme gjennembrud. Thi det har ikke lidet at sige, at den norske nationalkirkes skaber var Norges konge, og at indvielsen skede saa smukt og saa godt. Og de skal ikke glemmes i vore dage de vakre ord af den gamle saga:

«Olav Trygvesøn beredte og satte grundvolden til kristendommen, men Olav den hellige reiste væggene; *Olav Trygvesøn* satte vingaarden, men *Olav den hellige* lod vinrankerne slynge sig med fagre blomster og alskens frugt».

Vi kan ikke tale høie ord — det ved jeg — om kristendommens og vor folkekirkes historie ned gjennem tiderne. Er det ikke hermed som med vor gamle domkirkes saga? Reist i kraft og tro, engang fyldt med liv og aand fik den kjende de tunge, mørke, aandsforladte tiders knugende magt. Der har været vintertid, lang og mørk, og det syntes tidt, som sæden laa frosset i jorden. Men, Gud være lovet, vaaren kom igjen, og den gamle gode prøvede sæd skjød frem — og er det ikke underligt, da nytidens historiske gjennembrud kom, mødes de to velsignede kongstankerne, vennerne fra Hellig Olavs tid: var ikke 1814 og Hans Nilsen Hauge nær hinanden og dybt seet ogsaa i slegt; den aandelige vækkelse og den nationale reisning havde begge to sine rødder i det store, vi idag mindes. Venner, Gud og hans ord har aldrig forladt os, og vi vil aldrig slippe det; det er vor fædrearv, og det skal vor afkoms være! Vi ved saavel, at vor folkekirke ogsaa i vore dage har sine store mangler; den er udsat for kritik og maa med rette taale den. Der er mangel paa kraft i forkyndelsen og hengivelsen i gjerningen, der er splittelse og strid, og mange vender moderkirken ryggen for at gaa ind i andre samfund eller for at sige det hele farvel. Men vi er, Gud ske lov, ogsaa mange, ja ganske vist vort folks store flertal, som mere eller mindre bevidst siger: ødelæg ikke vor gamle folkekirke, der følger velsignelse med den! Vi tror paa dens evne til at samle og være et hjem for norske kristne, vi elsker den for hvad den var og gav ned igjennem tiderne; vi kan ikke opgi den: «til den blev vi baaret, i den blev vi døbt, fra den skal vi stedes til jorde». Gud velsigne Norges kirke og gi den evne og vilje til at se sine synder og sine feil og til at søge opreisningens hjælp hos ham, som aldrig har svigtet vort folk og dets kirke! Og her, venner, har vi hver og en vor tjeneste at gjøre. Gud lære os

alle at kjende og lyde hvedekornets lov, Gud gi hver enkelt nordmand og det hele folk at bli trofaste tjenere for hans og slegtens sag. «Haakons hal» og «Olavs kirke» reiser vort folk nu af gruset; det er godt, og det er stort, og vi ved, det var ei skeet, uden de dybe, sande tanker laa indunder; for slige buer og hvælv reises alene af sind, som det høieste har grebet. Men ikke i sten og i minder alene gjælder det at reise det, som ligger og venter paa udfrielse. Gud vil reise i aand og sandhed sit riges sag, sin retfærd, fred og evige glæde, i vore hjerter, i vort liv, i vort samliv og vort fællesarbeide for Guds sag og Norges sag. Skal vi staa ham imod eller, venner, skal vi ikke som Olav Haraldsøn bede om, at det bedste maa ske for os, og det er: Guds rige komme, Guds vilje ske! Aa lad os faa lov at være med at saa den velsignede sæd i vort fædrenehjem, aa Herre vor Gud giv os det opreiste hellige menneskelivs kraft og vilje til at tjene dig og det du vil til evig velsignelse for os alle! Saa skal det ikke være en forfængelig drøm, men et sikkert haab, at vort land skal bli hjemmet for et lykkeligt folk, som baade kan i flid og nidkjærhed udnytte de naturlige betingelser og leve et kristnet aandsliv med det udsyn «fremad og hjemad», som Olav havde i sin sidste drøm, i kjærlighed til fædrelandet, i offervillighed og i tro paa den levende Gud, vore fædres og vor Gud!

Gud signe vårt dyre fedreland
og lat det som hagen bløma!
Lat lyse din fred på fjell og strand
og vetter fyr vårsol røma!
Lat folket som brøder saman bu
som kristne det kan sig søma.

No er det i Noreg atter vår
med vårsol og song i skogen.
Um sædet enn gror på ymist lag,
det brydder då etter plogen.
So signe då Gud det gode såd,
till groren eingong er mogen!

Amen!

YNGLINGEFORENINGERNES 14de VERDENS-KONFERENS I BASEL.

I.

I Schweiz føler en nordmand sig nærmere hjemmet end i Tyskland: det er ikke bare naturen, som minder om vor egen fjeldnatur, det er ikke bare sproget, som ofte har en hjemlig klang, og hvor enkelte ord somme tider falder sammen med vore egne; det er den demokratiske luft, som omgir en, gammel frihed og selvstændighed, som tiltaler en nordmand; det er ogsaa et vist alvor, enkelhed i seder, levende religiøsitet, som minder om det bedste i vort folk. Men man maa da komme schweizerne nærmere ind paa livet, end det kan ske paa restauranter og hoteller, hvoraf det vrimler i dette klassiske turistland, skjønt ogsaa hotellerne tiltaler en mere end de tyske; nei man maa leve, om bare for en uges tid, i en af deres byer og i en egte schweizerfamilie, for at kunne faa et sandt indtryk af dette folks naturel.

Noget af det bedste, som ynglingeforeningernes 14de verdenskonferens i Basel førte med sig, var, at man fik leve med schweizerfolket selv, hvis storartede gjestfrihed man i disse dage fik nyde i fuldt maal.

Jeg var indlogeret hos en lærer, udgaaet af folket, men nydende en i enhver henseende begunstiget stilling i denne gamle, rige handelsby, som fra gammel tid har gjort saa meget for sit skolevæsen: alle skoler, høiere som lavere, er fri, uden skolepenge, i prægtige lyse bygninger, med udmerkede lønningsforhold. I denne familie hersked enkelhed, men velstand og orden: det vakreste forhold mellem forældre og børn, præget af egte gudsfrygt, en freidighed og tilfredshed, som virked vederkvægende og opbyggelig. Ligesaa interesseret som man her var for kristelige spørgsmaal, ligesaa varme blev kinderne og straalende øinene, naar far fortalte den fremmede om Basels minder fra frihedskampenes tid, om hine helte fra kampene ved *St. Jakob* i *1446*, som ved sin død

frelste fædrelandet fra trældom under fremmede landfogder. Endnu hvert aar feirer Basel den 26de august, slagdagen, som sin nationale festdag, med folkeforlystelser, taler, sange, festoptog. Og byens vakreste mindesmerke — nær hovedjernbanestationen — foreviger denne heltedaad. Monumentet er af hvidt marmor og forestiller en herlig kvindeskikkelse, fædrelandets genius, der seirende holder en laurbærkrans over 4 døende krigere.

Baselerkunstneren *Schloet* har givet den ene af disse, anføreren, sit eget energiske, kraftige hode. Alle fire krigerskikkelser er af en sjelden kraft og skjønhed.

Slaget ved *St. Jakob* er Basels minderigeste begivenhed: det var under schweizernes stadige kampe mod østerrigerne, at den franske Dauphin, den senere saa berygtede Ludvig XI, efter ophøret af krigen med England ikke vidste bedre brug for sine tropper, de saakaldte «Armagnakker», end at leie dem ud til østerrigerne. De kom i et antal af 40 000 mand mod Basel — en liden flok paa 1 300 var dumdristig nok til at møde dem i aaben mark; de blev nedhugget til sidste mand. Men Dauphinen skal have sagt: «kan en liden skare give os saa meget at bestille, da bliver det et haardt arbeide at kue det hele folk». Og han opgav sagen. Fædrelandet var frelst.

Har Basel slige minder fælles med de øvrige schweizerkantoner, saa indtager kantonen *Basel-Stadt* vistnok en særstilling ved alt, hvad den har gjort og gjør af kjærlighedsgjerninger mod fattige og lidende, og i missionens tjeneste.

Ogsaa dette træk i Basels aandelige fysiognomi erindres vi om ved et mindesmerke. I den vakre park ved jernbanestationen bliver den fremmede opmerksom paa et andet monument, som har en eiendommelig historie. Under *Strassburgs* beleiring høsten 1870 grebes schweizerne, navnlig Basels indbyggere, af sterk medlidenhed med de tusender af hjælpeløse kvinder og børn, som var indesluttet bag den beleirede bys mure. Og selve schweizerregjeringens medlemmer indskibed sig paa Rhinen for at komme til den tyske beleiringshær med sin bøn: om tyskerne vilde tillade de hjælpeløse inden Strassburgs mure at forlade byen, forat schweizerne kunde tage sig af dem. Det skal siges til de tyske feltherrers ære — hvad der nu end kan have bevæget dem til dette høisind, — at de opfyldte schweizernes bøn. Og en skare sultne stakler strømmed ud af Strassburg for rundt om i Basel og ellers i Schweiz

at blive forpleiede. Den franske billedhugger *Bartholdi*, som er født i Strassburg, har for nogle aar siden skjænket Schweiz en herlig marmorgruppe som tak for denne ædle barmhjertighedsdaad[1]. En dybt sørgende kvinde staar omgivet af større og mindre børn — en anden kvinde bøier sig trøstende og beskyttende imod hende, mens barmhjertighedens engel velsignende strækker sin palmegren udover begge (Strassburg og Schweiz). Forbundsregjeringen modtog den vakre gave, hædrende for giver som modtager, og bestemte, at den skulde gives til Basel, som har opstillet den nær jernbanestationen.

Naar man kommer fra de evindelige *Kaiserdenkmälers* land, er det vederkvægende at hilses ved sit komme til Schweiz, det «røde kors»'s land, af et saa vakkert mindesmerke.

II.

De saakaldte ynglingeforeninger *(Young Men's Christian Associations)* er i sin nuværende form af engelsk oprindelse. 1844 blev den første forening stiftet i *London* af en ung handelsbetjent, *George Williams*, som i sin stue samled om søndagene unge mennesker, der intet hjem havde i verdensstaden, for at nære deres kristelige liv ved fælles læsning i bibelen, samtale og bøn og for at skaffe dem nogen erstatning for savnet af hjemlig hygge.

Ynglingeforeningernes historie minder om Jesu parabel om sennepskornet: fra denne ringe begyndelse har de udbredt sig over hele verden, saa neppe noget kristent land er uden sine foreninger, og endog *Indien*, *Kina* og *Japan* tæller mange inden sine grænser. I 1855 mødtes i Paris samtidig med verdensudstillingen udsendinger fra engelske, amerikanske, schweiziske og tyske foreninger til den første konferens og stifted det saakaldte verdensforbund. Senere er lignende møder afholdt hvert 3dje eller 4de aar. I 1894 kunde den 13de konferens afholdes i *London* som en jubilæumsfest, hvor den nu ærværdige *George Williams* var dagens helt og gjenstand for tusenders taknemmelige hyldest.

Den 14de konferens holdtes ifjor i *Basel* den 6te—10de juli. Til denne mødte henved 600 delegerede fra alle lande[2]: tyskerne var sterkest repræsenterede, som rimeligt var paa grund af Basels beliggenhed, over 200; de engelsktalende var omkring 100. Af

[1] Baron *Gruyer* af Strassburg har kostet udførelsen i marmor.
[2]) Desuden over 300 gjester.

skandinaver var der 15 svenske, 5 norske og 3 danske delegerede. Endog *Japan* havde sin udsending. Sprogforholdet kom klarest frem, da ved slutningsmødet *Fader Vor* blev bedet korvis paa de forskjellige sprog. Ialt lød 14 forskjellige tungemaal: tyskernes, englændernes og franskmændenes fuldt tonende, japaneserens og spanierens klang saa underlig stille. Der var nemlig bare én spansk repræsentant. Da denne efter tur skulde bringe en hilsen fra sit fædrelands evangeliske kristne til forsamlingen, og han skildrede sit folks ulykkelige kaar, grebes han af en saa sterk bevægelse, at taarer kvalte hans røst. Da sprang en amerikaner hen til spanieren, greb hans haand og raabte med høi røst: «Vi medlemmer af de kristelige ungdomsforeninger kjender ingen landegrænser, intet politisk had». Forsamlingen bifaldt hans ord ved sterk klappen i hænderne. Med vemod maatte man tænke paa, hvor langt endnu de kristne nationer er fra at afgjøre internationale stridsspørgsmaal ved voldgift eller paa anden fredelig vis.

* * *

Basel havde gjort alt, forat det store møde (henved 1 000 fremmede og henved 1 000 mænd og kvinder fra Basel og omegn var tilstede) kunde blive tilfredsstillende. Alle de delegerede nød under mødet (6te til 10de juli) privat gjestfrihed, eller de var gratis indkvarterede i skolehuse o. l. og fik kuponer, lydende paa de forskjellige maaltider paa forskjellige restauranter. Og vore verter var de elskværdigste, de hjalp os tilrette i den store, interessante by og førte os om til dens seværdigheder. Baselernes gjestfrihed er fra gammel tid navnkundig. Og hvad byens rige handelsmænd — Basels patriciere — ofrer i veldædige øiemed, er vel enestaaende. En stor missionsvirksomhed har de vedligeholdt siden 1815, ligesom der af milde stiftelser og barmhjertighedshuse findes mange. Det er navnlig ved en storartet silkeindustri, byen har faaet og faar sin rigdom, desuden ved en fra middelalderen af hævdet handelsvirksomhed. Der kunde nævnes mange rige familier, hvis anvendelse af deres rigdom har vundet ry. Her skal kun nævnes for dens betydning for konferencen familien *Sarasin,* 5 brødre, tilhørende en af de mange paa grund af Ludvig den 14des kortsynte politik og stygge fanatisme fra Frankrige udjagede hugenotfamilier. En af disse brødre, hvis store rigdom skyldtes deres silkefabriker, havde baaret den ikke ringe byrde at forberede det

store stevne — udgifterne dækkedes for en stor del af ham og hans brødre. Han blev enstemmig valgt til mødets præsident (George Williams ærespræsident, derhos mange vicepræsidenter). En anden af brødrene Sarasin har sine kontorer i en gammel uanseelig bygning i *Bäumlein-Strasse* (nær domkirken); her staar du paa historisk grund: det er den i reformationstiden saa navnkundige bogtrykker *Frobens* hus. Her saa i hine renæssansens ungdomsfriske dage den første trykte udgave af det nye testamente i den græske original lyset i 1516. Det store lys — *Erasmus Roterodamus* — udgav bogen. Bogtrykker Froben var en af hans bedste venner. Sarasins privatkontor er det værelse, hvori Erasmus døde — det er bevaret i en gammeldags solid stil og prydet med malerier efter Holbeins navnkundige i museet, af *Erasmus* og hans ven *Amerbach*.

III.

Mødets diskussioner dreied sig om ynglingeforeningernes tilstand for tiden, om deres lys- og skyggesider, farerne ved foreningslivet, og hvorledes en forening bedst lader sig organisere. Man fik det indtryk, at synet var udvidet for, hvad ungdommen trænger: et hjem, hvor de kan hygge sig og faa alle interesser tilfredsstillede, hvor der arbeides til de unges udvikling saavel i legemlig som i aandelig henseende. Man kan ikke vente bevidst religiøst liv hos alle unge; men som maalet, hvorefter der stræbes, sættes dog altid levende personlig kristendom hos saamange som muligt. Thi det staar fast for alle bærere af den kristelige ungdomssag, at alene i den personlige kristentro er lægedom at finde for tidens mange sygdomme. Men der gaaes ikke agitatorisk tilverks. De mænd, som leder verket, elsker ungdommen: de vil gjøre alt sit for at bevare og redde den i den farlige gjæringstid, da livet staar saa lokkende og lyst for den unge. Da gjælder det netop at komme hans ideale trang imøde, at drage ham bort fra syndens veie og nære hans aand og hans hjerte med sund føde. Gymnastik, sport, sang trives i foreningerne; der gives undervisning i forskjellige fag, bydes paa foredrag, koncerter o. l. Men navnlig søges godt kameratsligt samliv udviklet. Venskabets betydning sættes høit. Ingen sneverhjertet konfessionalisme hyldes. Foreningernes program er evangelisk kristeligt, deres valgsprog *Joh. 17, 21:* «Jeg vil, at de skulle være ét, ligesom du, Fader,

er i mig og jeg i dig, at de ogsaa maa være i os, paa det at verden kan tro, at du har udsendt mig». Men den katholske kirke stiller sig afvisende til foreningerne. Dog gives der de foreninger, som ogsaa har katholske medlemmer. T. eks. foreningen i Paris, som i 1895 har faat sit nye, prægtige lokale i *Rue de Trévise no. 14* (til en værdi af 1 200 000 frcs.) ved en for sagen begeistret amerikaners, *mr. Stokes'* hjælp. Denne forening tæller 1 000 medlemmer, hvoraf 100 «aktive», 900 «passive».

Ved de *aktive* forstaaes de medlemmer, for hvem et personligt bevidst trosliv er deres dyreste eie, deres livskraft. Disse danner saltet i foreningen. Ved de *passive* — hvoraf der er 600 protestanter, 300 katholiker — forstaaes de unge mænd, som lader sig indskrive som medlemmer for at kunne have et hjem at ty til og træffe brave kamerater: der har de læsesal, kan faa laant bøger, høre foredrag, koncert, pleie alle sine humane interesser. Under dette drages mangen en ind i foreningens helligdom; men der øves ingen tvang.

Et af konferensens møder viedes referater om arbeidet inden enkelte klasser af unge mænd: soldaterne, jernbanens folk, studenterne, ja endog kellnerne. Den sidste stand tæller navnlig i Tyskland en mængde unge mennesker, og der virkes mellem dem af et særeget kellnerforbund.

Herunder frembar *pastor Ansgar Sommerfelt* fra *Tønsberg* sjømandssagen, som jo navnlig maa interessere nordmænd. Han fortalte, at der i den sidste tid i Norge er begyndt en virksomhed for at samle i sjøbyerne hjemme og ude sjøgutter, som gaar og driver og let kommer paa afveie.

IV.

Som stedet for næste verdenskonferens blev bestemt *Kristiania* efter indbydelse fra det norske forbund. Til aaret *1902* faar da de ledende for *Norges* kristelige ungdomsforeninger et ikke ringe arbeide. Sagen har jo ogsaa inden vort fædrelands grænser i de sidste aar gaaet raskt fremad; Norges natur og digtere har gjort sit til, at vort land, trods det ligger saa høit mod nord, har en egen charme for turister, saa vi kan være viss paa, at der vil strømme skarer af yngre og ældre venner af ungdomssagen til Norge det aar, om end neppe tilstrømningen vil blive saa stor som til *Basel*. En reise til *Schweiz* er jo langt overkommeligere for

tyskerne og franskmændene end en reise til det fjerne Norge. Maatte sagen imidlertid have udviklet sig sterkt og sundt hjemme hos os — maatte den have vundet mange venner, som vil hjælpe til at modtage vore gjester med ligesaa aabne arme, som vi fandt i Schweiz — og maatte mødet gavne denne gode sags udvikling i vort fædreland!

* * *

De mange varmende og begeistrende, vækkende og opbyggende ord, vi hørte i Basel, al den herlige musik og sang, som forskjønned mødet, og saa samværet med vore Baselerverter og de mange venner, vi vandt trods sprogforskjellen, gjorde dagene i Basel uforglemmelige.

Naar en taler, han være tysk, fransk eller engelsk, skulde klæde sine tanker i billeder, da faldt ligesom af sig selv paa tungen billeder, hentede fra Schweiz' natur og dets herlige frihedskampe: «Schweizerne er stolte af sit skjønne «fædreland», sagde en taler, «af disse bjerge, som taarner sig høiere og høiere mod sky, indtil den evige sne glitrer og funkler i morgensolen, og vandreren stræver opad, altid opad. Men der er høiere og skjønnere bjerge at bestige end disse, fuldkommenhedens, kjærlighedens, renhedens, frihedens bjerge».

Maatte altid vore ungdomsforeninger gjøre hin Alpevandrers valgsprog til sit, hans, som digteren Longfellow har besunget i *Excelsior!* altid høiere op!

Eller en taler minded om den kjække patriot *Adrian von Bodenberg*, som ved *Murten* i aaret 1476 slog *Karl den dristiges* i tal overlegne hær. Før slaget holdt han følgende korte tale til sine schweizere:

«Saa længe en aare lever i os, maa ingen svigte!» *(«So lange eine Ader in uns lebt, giebt Keiner nach!»).*

Disse ord lød en kveld (torsdag 7de juli) i den vakre, ærværdige *domkirke*, som efter sin restauration for nogle faa aar siden hører til de skjønneste i Europa, trods dens blandede stil. Lig *Trondhjemsdomen* er nemlig enkelte dele af *Basels Münster* rent gotiske, andre romanske. Saaledes gaar der et stilfuldt romansk galleri rundt hele kirkens indre over dens gotiske buer; glimrende oplyst af en enkelt krans gasblus i flugt med dette

galleri gjorde kathedralen navnlig ved aftenfesterne et mægtigt indtryk, fyldt som den var af en uoverskuelig festklædt skare, fra hvem lovsangens toner steg op under de mægtige hvælvinger.

Man klage ikke over vor tid! Der er gode kræfter virksomme rundt om i landene, og et verdensstevne som dette — naar vi var samlet i kirken, talte vi henved 5 000 — vidner om, at der trods krig mellem nationerne og politisk fanatisme inden disse, dog mellem de kristne nationer findes dem og det i tusendvis, der føler kristendommen som den store sammenbindende kraft.

Maatte det, som skiller, erkjendes for, hvad det i virkeligheden er, smaat i sammenligning med det store, som forener de kristne folk: følelsen af at have én og samme fader i himlene, én og samme frelser, følelsen og erkjendelsen af det broderskabsbaand, som knytter os alle sammen.

Vilh. Sommerfelt.

DEN JOHANNEISKA FRÅGAN I NY BELYSNING.

Det fjärde evangeliet och hebreerevangeliet. Bidrag till frågan om de johanneiska skrifternas uppkomst och det fjärde evangeliets betydelse för urkristendomens historia. Af dr. *S. A. Fries*. Pris: kr. 3,00.

Den svenska vetenskapligt-teologiska litteraturen är icke synnerligen rikhaltig. Orsaken härtill är utan tvifvel mindre att söka i bristen på kompetenta idkare af denna vetenskapsgren än i den begränsade afnämarekrets, som står dylika arbeten till buds, på grund hvaraf det teologiska skriftställeriet hos oss är ett allt annat än lönande företag. En följd häraf är, att de, som syssla med studier inom nämda område, nästan uteslutande äro hänvisade till hvad utlandet och särskildt Tyskland, stamorten för vetenskaplig produktion i allmänhet, har att erbjuda, en omständighet, som medför både hvarjehanda olägenheter och ökad möda för den kunskapssökande. För uppkomsten af en svensk, resp. nordisk teologi synas många och mäktiga hinder stå i vägen, bland hvilka det nyss antydda ekonomiska visserligen icke är det minsta. Det saknas dock icke tecken, som tyda på gryningen af en ny tid äfven i detta afseende. De senare årens litteraturström i vårt land har, trots de påpekade ogynnsamma förhållandena, fört med sig icke så få teologiska arbeten, som bära den sanna vetenskaplighetens prägel samt röja självständighet i uppfattning och behandling. Ett sådant arbete är i eminent grad den bok, på hvilken denna anmälan vill fästa intresserades uppmärksamhet. Tvifvelsutan skola olika åsikter göra sig gällande angående hållbarheten af författarens däri framställda meningar, i däras helhet eller i detaljer. Ingen skall dock, såframt han vill egna boken en fördomsfri granskning, kunna förneka, att den bär vittne icke blott om en ovanlig beläsenhet och hemmastaddhet på det teologiska gebitet, utan äfven om en högst betydande teologisk begåfning, som ger löfte om, att

den svenska teologien af dess författare kan hoppas mycket. Trots sina unga år har förf., som ännu under sin studietid gjorde sig vida känd genom sin «Israels historia», redan hunnit utgifva ett flertal större och mindre arbeten, genom hvilka han ryckt fram i ledet bland våra främsta teologer. Äfven i Tysklands och Hollands teologiska värld är hans namn kändt och uppskattadt. Redan dessa omständigheter äro nog för att tillförsäkra hvarje nytt arbete af hans hand en särskild uppmärksamhet, alldeles oafsedt ens ställning till förf.s vetenskapliga ståndpunkt och till resultaten af hans undersökningar.

Det är, såkom redan framgår af bokens titel, den s. k. johanneiska frågan, som i det föreliggande arbetet behandlas. Denna fråga har sedan några år tillbaka trädt in i ett alldeles nytt skede. Den väg, på hvilken frågan i denna sin nya utvecklingsfas löses, skiljer sig fullständigt från alla föregående mångskiftande försök till utredning. Men icke blott ny är denna väg; den äger äfven flera kriterier på att vara i hufvudsak den rätta. Åtminstone anmälaren synes det, som om man ändtligen efter långa forskningsmödor och många irringar skulle hafva kommit sanningen på spåren och att hopp sålunda förefinnes att omsider få det brännande spörsmålet bragt till en tillfredsställande afslutning, i likhet med hvad fallet i det väsentliga är med det synoptiska problemet.

Den johanneiska frågan daterar sig, såsom antydt, icke från i går. Den har redan genomlupit en lång utvecklingsbana. Dess första uppkomst går tillbaka till slutet af det 17:de seklet, då från de engelska deisternas sida höjdes de första tviflen om johannesevangeliets äkthet. Dessa blefvo emellertid vederlagda, men döko omkring ett århundrade senare åter upp ungefär samtidigt i England (Evanson) och i Tyskland (Eckermann och Vogel). Äfven nu fann dock evangeliet sina försvarare, som med framgång häfdade dess johanneiska ursprung. Af mera liflig art blef likväl diskussionen först sedan den bekante s. k. Sachsiske Anonymus några år senare riktat sitt frivola angrepp mot evangeliet, hvilket tilltag framkallade energiska motskrifter från flera håll. Ett ännu kraftigare motstånd rönte generalsuperintendenten Bretschneider, när han ett par årtionden ytterligare fram i tiden (1820) från en mera vetenskaplig ståndpunkt än de föregående förnyade gensägelsen mot den kyrkliga traditionen. Den strid, som med anledning häraf

upplågade och i hvilken män sådana som en Tholuck och Guericke deltogo, slutade med att Bretschneider offentligen förklarade sig öfvervunnen.

De hittills förda drabbningarne mellan vedersakarne och försvararne af johannesevangeliets äkthet äro emellertid endast att anse såsom förberedande skärmytslingar till den egentliga kampen. Denna inleddes af den s. k. Tübingerskolan, äfven benämd den Baurska efter sin upphofsman, den i exegesens historia epokbildande professor F. C. Baur i Tübingen. Först från denna tid — 1840-talet — kan man rätt egentligt tala om en johanneisk fråga, som alltsedan utgjort föremålet för ett träget forskningsarbete och framkallat en hardt när tallös skara skrifter af polemisk och apologetisk art. Tübingerskolan, som vid sitt bekämpande af evangeliets äkthet utgick från helt nya synpunkter, beröfvade det allt historiskt värde. Den gjorde det till en efterapostolisk produkt från midten af 2:a årh., som i tendensiøst syfte omgestaltar historien efter helt och hållet ideella synpunkter. Författaren, en hedningkristen och anhängare af den i Alexandria florerande filosofi, som efter sin stiftare, juden Filo, blifvit kallad den filonska och i hvilken logosbegreppet spelar en ingripande rol, har genom sin skrift haft för afsikt att under en historisk omklädnad allsidigt utveckla sin logosteori.

Ehuru Tübingerskolans åskådning af johannesevangeliet sammanhängde med dess ohållbara uppfattning af den apostoliska och efterapostoliska tidens förhållanden, har den likväl vunnit utbredning äfven långt utom den egentliga skolans råmärken, om ock i modifierad form (Pfleiderer, Holtzmann). Den kan än i dag sägas i sina grunddrag beherrska en stor och betydande del af den teologiska vetenskapen. Dess inflytelse röjer sig äfvenledes i den mera förmedlande riktning, som representeras af t. ex. Weizsäcker, Baurs ännu lefvande efterträdare i Tübingen, hvilken riktning på ett eller annat indirekt sätt vill sätta evangeliet i samband med aposteln.

Tübingerskolans nedrifvande kritik stötte helt naturligt på det kraftigaste motstånd från det kyrkligt-apologetiska lägret. Redan kort efter dess första offentliggörande uppträdde till evangeliets försvar bl. a. Thiersch och Ebrard. De fingo talangfulla efterföljare i Luthardt, Keil, Godet m. fl., hvilka med både lärdom och skarpsinne drogo i härnad mot den Baurska skolans många

svaga punkter och häfdade aposteln Johannes' författarskap. Men äfven den apologetiska ståndpunkten, som icke heller den kunde helt frigöra sig från hvarje inflytelse från den Baurska kritiken, var dock behäftad med hvarjehanda bräckligheter, som satte den ur stånd att tränga igenom till allmänt erkännande och att bryta udden af kritikens gensägelse.

Sådan är, i skissartade drag tecknad, situationen, då där oförmodadt dyker upp en helt och hållet ny teori till lösning af det flitigt omdebatterade problemet, en teori, som i det väsentliga lemnar ett kraftigt stöd åt den kyrkliga åskådningen, nämligen för så vidt den energiskt häfdar evangeliets historiskt-tillförlitliga karakter, men samtidigt tager vara på hvad som utgjort den motsatta riktningens sanningsmoment. Denna teori leder sitt ursprung icke från någon af de professionella målsmännen för den vetenskapliga teologien, utan från en, visserligen vetenskapligt fullt skolad, privatman, som förut gjort sig känd såsom en själfständig tänkare på det religions-filosofiska området, men dittills var en novus homo på den teologiska vetenskapens gebit. Denna omständighet förklarar måhända till en stor del, att den nya teorien från de professionelle lärdes sida först alldeles negligerades, men sedan, när man icke längre kunde med tystnad gå den förbi — ty dess upphofsman försummade icke att gång på gång kraftigt påminna om sin och sin idés tillvaro — rönte ett kyligt och afvisande mottagande. Dock har i senare tid ett tydligt omslag härutinnan ägt rum. Den man, som sålunda bragte in ett nytt ferment i den johanneiska frågan och därmed för alltid inristat sitt namn vid sidan af märkesmännen i teologiens tideböcker, var dr. Hugo Delff i staden Husum i Schleswig. Wisserligen är han icke alldeles utan föregångare. Redan på 1840-talet framkom Alex. Schweizer med ett snarlikt lösningsförslag, hvilket dock knappast uppmärksammades. Tiden var väl ännu icke mogen, och förslaget framställdes i en ofullkomlig gestalt. Likväl har Delff utan kännedom om sin förgångsman endast genom eget forskande i den johanneiska skriften och i traditionen kommit till det resultat, som han sedan framlagt och begrundat i flera skrifter, hvilke alla utmärka sig lika mycket för ett stort religiöst och etiskt allvar som för ett klart framställningssätt och kraftig öfvertygelsevisshet. Detta resultat kan i korthet sammanfattas sålunda: Vi hafva i det fjärde evangeliet ett ögonvittnes framställning och sålunda en historisk

källa af första rang beträffande Jesu lif. Detta ögonvittne är dock icke, såsom den apologetiska skolan med förment stöd af traditionen förfäktat, aposteln Johannes, utan en f. d. öfversteprest vid Jerusalems tempel, som äfven hetat Johannes och sannolikt är identisk med den presbyter Johannes i Efesus, som vi känna genom Eusebius och som nämner sig själf i början af Johannes 2. och 3. bref. Han är den Herrens älsklingslärjunge, som man hittills identifierat med aposteln af samma namn. Att icke Johannes, Zebedei son, kan vara författaren, söker Delff ådagalägga dels genom inre grunder, hemtade från skriftens egen beskaffenhet, hvilken öfverallt röjer en person, som var noga initierad i de presterliga kretsarne i Jerusalem, sannolikt t. o. m. befryndad med öfverstepresten Kajafas (γνωστός 18, 15) och därtill väl bevandrad i den rabbinska skollärdomen — hvilket allt leder våra tankar bort från Zebedaiden —, dels och icke minst med stöd af den äldsta traditionen, som, rätt fattad, icke känner till apostelns författarskap. Det traditionsvittne, på hvilket Delff härvid framför allt stöder sig, är biskop Polykrates i Efesus († o. 190), med hvars utsaga apologetiken endast genom en konstlad tolkning kunnat komma till rätta. Polykrates meddelar nämligen, att Jesu älsklingslärjunge varit prest och dött i Efesus. Enligt Fries är Tertullianus († 220) den første, som missförstått traditionen och infört i kyrkan den alltsedan gängse oriktiga uppfattningen om det fjärde evangeliets författare.

Nämda evangeliiskrift af f. d. öfverstepresten Johannes är emellertid icke fullt identisk med Johannesevangeliet i dess förhandenvarande gestalt, utan blott kärnan af detsamma, den grundstomme, kring hvilken den konstnärliga byggnaden sedan af annan hand uppförts. Till den ursprungliga berättelsen, som väsentligen innehöll endast tilldragelser, hvilke hade Jerusalem och Judeen till skådeplats, enär dess författare blott vid Jesu festresor upp till hufvudstaden sammanträffade med Mästaren — det samaritanska partiet i 4. kap. hör dock äfven hit — har sedermera fogats en hel mängd främmande beståndsdelar af mycket vexlande omfång, stammande från två helt olika håll. Till dessa senare inflickningar i urtexten höra, förutom de sedan länge såsom sådana kända och allmänt erkända — perikopen om äktenskapsbryterskan i templet samt slutkapitlet — de galileiska partierna, med ett enda undantag, vidare vv. 1—5 och 9—18 i prologen m. fl.

Hvarifrån stamma nu dessa interpolationer? Och hvem är den man, som vi hafva att tacka för det fjärde evangeliet sådant vi nu äga det? Dessa frågor har Delff icke närmare utredt, endast beträffande en del af interpolationerna antydt, att de lånats från ett apokryfiskt evangelium af synoptisk art, samt rörande interpolatorn, att han tillhörde den allegoriska skolan i Alexandria. Ett försök till lösning af detta svåra problem har dr. Fries tagit sig före i sin ofvannämde afhandling och därmed i tvänne viktiga punkter fortbildat den Delffska teorien. Efter en liffull historisk inledning och sedan han i ett följande kapitel fastställt interpolationernas omfång i hufvudsaklig öfverensstämmelse med Delff, ehuru i mångt och mycket med själfständig begrundning, hvilken dock icke är utan ett och annat svagare moment, kommer han i den tredje afdelningen af sin bok till det första hufvudföremålet för sin undersökning: de ifrågavarande oäkta beståndsdelarnes ursprung.

Två sakförhållanden kunna till en början i detta afseende fastslås. Det ena: interpolationerna, nämligen den del af dem, som här kommer i fråga, kunna icke vara lånade från någon muntlig traditionskrets. Det andra: de måste anses östa ur en och samma skrifna källa, och denna måste vara en evangeliiskrift. Men hvad för en?

Genom flera kyrkofäders skrifter veta vi, att i urkyrkan existerade vid sidan af de kanoniska evangelierna en evangeliiskrift, som blifvit kallad Hebreerevangeliet (i det följ. betecknadt med HE). Tyvärr har detta icke blifvit bevaradt till efterverlden, hvarför vi endast hafva en ofullständig kunskap om dess beskaffenhet. Denna kunskap förmedlas genom ett 20-tal fragmenter af evangeliet, innehållna i citater hos åtskilliga gamla kyrkolärare, förnämligast Epifanius och Hieronymus. Att döma af dessa fragmenter synes det med afseende på innehållet hafva stått vårt kanoniska Matheusevangelium ganska nära, men äfven i åtskilliga punkter skilt sig därifrån. Enligt senaste noggranna undersökningar måste HE. hafva blifvit affattadt i slutet af 1. årh., för judekristnas behof och på arameiska språket, ehuru redan i början af 2. årh. öfversatt till grekiskan. Nu är det ett faktum, att vi icke äga kännedom om något exemplar af det 4. evangeliet, som saknar de ifrågavarande interpolationerna. De måste därför anses hafva tillhört evangeliet alltifrån dess första bekantgörande i kyrkan och således hemtade från ett evangelium af tidigare datum än det förra. Då nu hvarje

tanke på de öfriga kanoniska evangelierna tydligen är utesluten, återstår näppeligen något annat att taga under öfvervägande än HE. Något fullt bindande bevis för denna hypotes kan visserligen icke presteras med det historiska material, som f. n. står vetenskapen till buds. Man får därför, åtminstone tills vidare, nöja sig med mer eller mindre starka sannolikhetsbevis. Kan det månne påvisas någon öfverensstämmelse mellan Johannesevangeliets interpolationer och fragmenterna ur HE.? Fries har till denna fråga ett bestämdt ja och framdrager till stöd för sin mening en hel mängd såväl sakliga som språkliga beröringspunkter, till en del af mycket slående art, hvilka utrymmet emellertid icke tillåter att här närmare ingå på. Det må så vara, att han icke genom sin bevisföring lyckats upphöja sin hypotes till full evidens och att läsaren vid en och annan utsaga kan känna sig hågad att sätta ett tviflande frågetecken. Det måste dock medgifvas, icke blott att hans sammanställningar och parallelliseringar äro skarpsinniga, utan äfven att hans bevisningskedja i de flesta fall äger hållbara mellanlänkar och att man ingalunda har befogenhet att affärda hans lösningsförsök med något tal om lösa hugskott.

Men, såsom redan är antydt, icke alla senare tillsatser i evangeliet äro af den art, att de kunna tillskrifvas HE. eller någon annan därmed besläktad källa. Det gifves en del andra, till antalet betydligt flera, som bära en helt annan prägel och såväl genom sitt ideinnehåll som sitt språkmaterial röja sin frändskap med den alexandrinska filosofien och tankeverlden. Denna observation är gammal och har utgjort och utgör ännu den Baurska riktningens kraftigaste argument vid dess bestridande af Johannesevangeliets äkthet. Lika energiskt har alexandrinismens inflytande på det fjärde evangeliet blifvit bestridt från den apologetiska sidan. Att denna dock icke, trots t. ex. en Godet's geni, fullt lyckats i detta försök, utan här har en af sina sårbaraste punkter, som utgör en ständig fara för hela dess position, torde mer och mer blifva erkändt. Men när den kritiska skolan, om den också i nämda afseende icke kan frånkännas en riktig iakttagelse, menar sig vara berättigad att däraf draga sina bekanta slutsatser med afseende på evangeliets historicitet, så vrides vapnet den ur händerna af den Delff-Friesska teorien. Denna ger kejsaren hvad kejsaren tillkommer, hoc est i detta fall den kritiska ståndpunkten, i det att den erkänner den alexandrinska färgen icke blott i vissa enskilda stycken utan i

evangeliet i sin helhet i dess närvarande skepnad. Men på samma gång ådagalägger den, att därigenom alls intet intrång göres på evangeliets egenskap af ett förstklassiskt historiskt dokument, enär dess kärna däraf lemnas oberörd. Att denna kärna öfverallt röjer det intima ögonvittnets framställning, är ett så uppenbart sakförhållande, att hvarje försök att förvandla evangeliet till en allegorisk lärodikt måste krossas mot denna klippa. Denna sanning är det ju ock, som städse utgjort apologetikens fasta borg, ehuru dess försvar i hög grad försvårats genom omöjligheten att skipa full rättvisa åt motsidans hufvudargument. Detta är däremot den nya teorien i stånd att göra utan att på samma gång behöfva taga med på köpet de på nämda argument byggda konsekvenserna. Häri kan man, om man så vill, finna ett af kriterierna på dess väsentliga sanningsinnehåll. Dock måste det erkännas, att de alexandrinska beståndsdelarne icke låta sig lika lätt kritiskt afsöndras som de öfriga oäkta partierna. «Interpolationerna från HE. äro, bildlikt taladt, *sömmade* vid det ursprungliga evangeliet, de alexandrinskt-filosofiska äro mestadels väfda med ganska fina trådar in i evangeliet, så att man mångenstädes ej kan särskilja dem från den första evangelietexten». En följd häraf blir naturligtvis, att det subjektiva omdömet här har större spelrum än i fråga om de andra interpolationerna, att möjligheten af enstaka misstag här är större och att det därför gäller att gå fram med stor varsamhet. Detta är ock hvad Fries i allmänhet måste erkännas göra, äfven om han kanske icke alltid lyckats genomföra den grundsats, som han gent emot somliga kritiker gör gällande: qui nimis probat nihil probat.

Den svåraste frågan återstår emellertid ännu. Hvem är den slutlige redaktor, som sammanfogat de olika beståndsdelarne till ett helt, sådant vi nu äga det i vårt Johannesevangelium, och som därvid äfven påtryckt evangeliet dess alexandrinska stämpel? Åt utredningen af detta spörsmål ägnar Fries det 4. kap. i sin bok. Förf. ser sig om i den gamla kyrkan efter en person, som kan sägas uppfylla alla nödiga betingelser och finner en sådan i — den bekante Cerinthus, i efterverldens dom bränmärkt såsom erkekättare och enligt traditionen föremål för presbytern Johannes' djupa afsky. Äfven härvidlag plöjer dock förf. hypotesens mark ingalunda med tillhjälp af godtyckliga antaganden eller rent subjektiva förmodanden. Genom Epifanius, vår förmedlare af en stor

del utaf den kunskap vi äga om heresierna i fornkyrkan, är det bekant, att en urkyrklig sekt, de s. k. Alogerna, hvilka förkastade det fjärde evangeliet på grund af dess spekulativa och filosofiska karakter, tillskref just Cerinth författarskapet till detsamma. Leddes de därvid blott af en lös gissning eller hade de något faktum såsom underlag för sin åsikt? Fries bestämmer sig för det senare alternativet såsom det naturligaste. Och han menar sig kunna med desto större skäl göra det, som Cerinth i öfrigt framför någon annan af oss känd personlighet från denna tid besatt de nödiga forutsättningarne för att kunna vara den sökte interpolatorn. Af Epifanius veta vi, att han stod i nära relation till de judekristna kretsar, som begagnade HE. och att han äfven själf använde det. Dessutom är det kändt, att han var starkt påverkad af den filonska spekulationen och arbetat på införande i kyrkan af en därmed befryndad kristlig-filosofisk gnosis. Huru han kommit i besittning af presbytern Johannes' skrift, låter sig väl icke påvisas, men möjligheten häraf lika litet sig bestridas. Denna skrift, hvilken var afsedd för judar och judiska proselyter, som väntade Messias och åsyftade att föra dem till tron på Jesus såsom Messias (Joh. 20, 31) har Cerinth ombildat till en djupsinnig läroskrift, i hvilken han söker uppvisa Kristus såsom Guds världsskapande och världsstyrande logos eller förnuft. Att Cerinth kompletterat Johannes skrift med just ofvannämda perikoper ur HE. förklarar Fries därmed, att man äfven ur dessa stycken kan med allegoriens hjälp framtaga ideer om logos, som tillhöra den filonska filosofien, hvilket han belyser med märkliga exempel. Enär Johannes skrift var affattad på arameiska, men Cerinth skrifvit sitt verk på grekiska, hvilken han i motsats till den f. d. judiske presten var fullt mäktig, förklaras häraf såväl den hebreiska satsbyggnaden i evangeliet som dess rena grekiska och dess enhetliga språkkarakter.

Den svårighet, som det af traditionen omförmälda förhållandet mellan Johannes och Cerinth lägger i vägen för antagandet af den senare såsom bearbetaren af den förres skrift, söker Fries häfva dels genom uppvisande af analoga företeelser ur kyrkans historia, dels genom framhållande af den häpnad och det djupa missnöje, som Cerinths företag nödvändigt måste uppväcka hos Johannes, hvilken icke förmådde uppskatta den omätliga betydelsen för den kristna kyrkans utveckling af denna evangeliets ombildning, en

betydelse, som Fries i slutet af sin bok kortfattadt men mästerligt tecknar.

Ett annat måhända än oöfverstigligare, psykologiskt, hinder för nämda hypotes vore visserligen för handen, om Cerinth i verkligheten varit den man, till hvilken den häfdvunna uppfattningen gjort honom. Men posito, att historiens slutdom ännu icke är uttalad öfver mannen, att han kan hafva att af den historiska forskningen vänta en upprättelse i likhet med hvad redan skett med den likaledes för kätteri beryktade Marcion! Antag, att honom vederfarits en orättvis uppskattning af traditionen, låt vara bona fide! Möjligheten häraf låter ju icke på förhand förneka sig, och att vi här hafva att göra med vida mer än en abstrakt möjlighet söker Fries ådagalägga genom en närmare undersökning af den hufvudkälla, ur hvilken vår kunskap om och åskådning af Cerinths person och lära är hemtad. Denna källa är Ireneus. Är denna källa fullt tillförlitlig? Fries menar sig böra negera detta och söker uppvisa, att Ireneus missuppfattat Cerinths åskådningar och därför gifvit oss en vrångbild af honom. Härmed må nu förhålla sig huru som helst, så är dock Fries' hypotes mera än blott originel: den är resultatet af en följd skarpsinniga historiska kombinationer och analyser.

Den johanneiska frågans läge, sådant det skapats genom Delffs och Fries' arbeten, är alltså, om vi för öfverskådlighetens skull rekapitulera summan af det föregående, följande:

1. Aposteln Johannes har ingen som helst del i det efter honom benämda evangeliet.

2. Det fjärde evangeliet är i likhet med de 3 första ett aggregatverk, sammansatt af väsentligen tre beståndsdelar: a) en grundskrift, b) med denna sammanfogade lånestycken ur ett med synoptikerna besläktadt urevangelium, c) tillsatser af alexandrinsk-spekulativ karakter, hvilka härflyta från den slutredaktor, som ombildat den förefunna urskriften i det syfte att därigenom underlätta evangeliets ingång i den hellenska folkvärlden och sålunda universalisera det.

3. Nämda urskrift har till författare en jerusalemit af presterlig släkt, såsom framgår såväl af skriftens egen beskaffenhet som af den rätt tolkade äldsta traditionen.

4. Det urevangelium, från hvilket de synoptiskt färgade interpolationerna äro lånade, är det i sista tredjedelen af första

årh. författade och med vårt Matheusevangelium befryndade Hebreerevangeliet, som åtnjöt stort anseende inom vissa sekteriska judekristna kretsar i fornkyrkan, men aldrig vann kanoniskt anseende inom den stora rikskyrkan.

5. Interpolatorn är den af traditionen i vilseledande dager framstälde, med presbytern Johannes, grundskriftens författare, samtidige alexandrinskt bildade Cerinthus.

* * *

Dr. Fries har genom sin bok förvärfvat sig rätt till tacksamt erkännande icke minst från vännerna af den traditioneltkyrkliga ståndpunkten i johanneiska frågan. Han har nämligen ur en ny synpunkt kraftigt häfdat det viktiga sanningsmoment, som uppbär denna åskådning: att vi i det fjärde evangeliet äga ett ögonvittnes berättelse. Men han har på samma gång gifvit en väl motiverad anvisning, i hvilken riktning denna åskådning måste modifiera sig för att kunna vetenskapligt försvara sin ställning och afvärja anfallen från det motsatta lägret. Att detta med framgång låter sig göra ut från den position han i sin afhandling förfäktar, ådagalägger han i det 6. kap. Han upptager här till utförlig granskning ett af de senaste, mest betydande arbetena af den Baurska skolan, holländaren Brandts på synoptikerna byggda framställning af Jesu lif och försvarar gent emot honom den johanneiska berättelsens tillförlitlighet. Detta är däremot icke på ett lika tillfredsställande sätt möjligt genom att intaga en blott negativ och afvisande position till motståndaren, genom att tillsluta sin blick för det element af sanning, hvarmed denne drager i fält eller på ett mer eller mindre konsladt sätt bortförklara detta faktum. Det är något, som nästan säger sig självt, att en riktning sådan som den Baurska, hvilken har att uppvisa en mängd till dels högst framstående representanter och som visat sig så lifskraftig, att den ännu efter mer än ett halft århundrade icke röjer något tecken till afmattning, måste sitta inne med ett betydelsefullt sanningsmoment. Att erkänna detta sakförhållande, upptaga det i sin åskådning och omforma denna så att den kan bestå inför en opartisk kritiks domstol är i längden den enda väg, på hvilken den negativa kritikens många skefheter kunna öfvervinnas. Vill man i korthet angifva den Delff-Fries'ska teoriens starkaste sida, så består denna just däri, att den ger rätt åt både

höger och vänster, förenande i sig det berättigade i båda de öfriga hufvudlägren. Den är i god mening förmedlande och löser därför på ett enkelt och naturligt sätt de många olösta svårigheter, med hvilka de gamla teorierna hvar på sitt håll ha att dragas. Därmed är naturligtvis icke förnekadt, att den ju själf ännu kan vara i behof af förbättring, eller att, om den ock i sina grunddrag skulle befinnas oantastlig, många af dess detaljer möjligen icke skola kunna uthärda profvet af en fortsatt vetenskaplig undersöknings skärseld.

* * *

De finnas, för hvilka hela denna art af teologiskt författarskap, den historiskt-kritiska, är osympatisk. Den metod, som här användes, måste helt förklarligt väcka anstöt hos alla dem, som ännu hålla fast vid det gammalprotestantiska inspirationsdogmat. Det var en lång tid, då detta herskade nästan enväldigt. Denna tid är längesedan förbi och kommer aldrig åter. Mer och mer arbetar sig fram en ny åskådning med afseende på de heliga skrifternas tillkomst. Det var en stor och viktig sanning, som uppbar den gamla uppfattningen: Skriftens uppenbarelsekarakter, hvarigenom den absolut skiljer sig från alla andra skrifter under solen. Däremot lät den icke komma till sin rätt bibelns rent menskligt-historiska sida, med afseende på hvilken den delar betingelserna för alla andra literära produkters tillblifvelse, dess «förnedringsgestalt». Dessa båda sidor, den gudomliga och den menskliga, utesluta dock ingalunda hvarandra. Den nya åskådningen, som på den historiska undersökningens väg söker utröna det sätt, hvarpå de heliga urkunderna blifvit till, vill förena dem båda till en organisk enhet. Men den uppdrager en bestämd skilnad mellan den religiösa och den historiska sidan och vill blott åt den förra tillmäta attributet ofelbarhet. Därigenom lider Skriftens auktoritet såsom högsta tros- och lefnadsnorm icke i minsta mån något afbräck, medan man däremot är befriad från de mångahanda stötestenar och betänkligheter, hvarmed den gamla inspirationsteorien är behäftad och hvaraf otron visat sig lätt kunna draga farliga konsekvenser. Ett sannare skriftbegrepp än det häfdvunna, som med bevarande af dettas sanningsinnehåll lemnar tillbörligt rum åt den menskliga faktorn i uppenbarelsens historia, är därför högst betydelsefullt. I den mån detta inses och medgifves skall man ock upphöra att taga anstöt af den vetenskapligt-kritiska metodens användning äfven på våra uppenbarelseurkunder samt böcker sådana som den här recenserade kunna rätt uppskattas och med nytta läsas.

F. S. Stade.

TEOLOGIEN OG DE GAMLE SPROG.

En udredning i anledning hr. dr. Eriksens artikel i forrige hefte
af professor S. Michelet.

Ingen regel uden undtagelse, siger et gammelt ord; det gjælder særlig i vor tid. Saaledes har Norges prester og theologer omtrent enstemmig — over 800 i tallet — samlet sig om et andragende til stortinget, at det dog maa være *tilladt* at faa adgang til universitetet paa grundlag af den uddannelse, som hidtil har været anseet for den bedste, mest modnende almendannelse, vi har eiet, — fordi, siger de, prestestanden kan ikke faa en tilfredsstillende uddannelse uden dette grundlag. Det er noget overmaade storartet i dette enstemmige andragende, som blev til, hverken blandt indflydelsesrige mænd eller inde i Kristiania, men borte i en krog paa vestlandet, og dog ved sin egen indre magt rev med sig alle rigets prester, ja dets biskoper oven i kjøbet. Det tør hænde, det er første gang, norske prester har i den grad enig og ivrig samlet sig i fælles optræden. Men der findes nogle faa undtagelser, deriblandt hr. dr. Alfred Eriksen.

Hr. dr. Eriksen indskrænker sig nu ikke til at søge at overbevise sine embedsbrødre om, at de har uret; han søger ogsaa paa forhaand at retfærdiggjøre, han indbyder saa at sige til, at den tilladelse, hans embedsbrødre saa indtrængende ansøger om, skal blive negtet dem. Det vilde ikke være tvang dette, mener hr. dr. Eriksen, om en hel talrig stand blev negtet tilladelse til en fordannelse, som de efter bedste skjøn anser omtrent uundværlig, hvis de skal kunne røgte sine embeder fuldt tilfredsstillende. «Naar der tales om, at det er at øve utaalelig tvang, ... er dette efter mit skjøn at indføre fuldstændig fremmede forestillinger», siger hr. dr. Eriksen. *Han* vil altsaa ikke føle det som tvang, om alle hans kolleger bliver paatvunget den uddannelse, han ynder!

Det er store værdier, som her staar paa spil; thi hvilken udenforstaaende vilde betænke sig paa at overhøre presternes begjæring, hvis én af deres egen kreds skulde faa lov til

uimodsagt at retfærdiggjøre paa forhaand, at denne begjæring blev uænset. Det er derfor uundgaaelig nødvendigt, at der med rene ord bliver pegt paa, baade hvor isoleret hr. dr. Eriksen og hans faa meningsfæller staar blandt teologerne og hvor urigtigt hans ræsonnement er. Og det maa beklages, at det bliver umuligt i denne sag at skille ganske mellem person og sag, fordi hr. dr. Eriksen henviser til sin egen erfaring, sit eget skjøn osv.; men det gaar ikke an at lade vigtige kirkelige livsinteresser ligge forsvarsløse af hensyn til personer.

Ingen vil, antager jeg, mistænke mig for, at jeg mangler interesse for fremskridt i vor presteuddannelse, for kjendskab til religionsvidenskaben og moderne aandsliv. Og just derfor har jeg anseet det for min pligt at gribe ordet i denne sag, for at udrede, at naar de klassiske sprog afskaffes i gymnasiet, bliver dette for teologerne ikke fremskridt, men tilbageskridt, — tilbageskridt baade i skriftudlæggelse og i videnskabelig forstaaelse af kristendommens væsen. Selv om dette paa forhaand staar taalelig klart for de fleste af nærværende blads læsere, saa er det dog af andre grunde paakrævet at udrede det paany.

I.

Saasandt vi holder fast ved reformatorernes kirkeomveltende krav, at ikke kirkelæren i og for sig maa regnes for den trygge kilde til sandhedserkjendelse og forkyndelse, men alene Jesu Kristi evangelium, saaledes som vi har det overleveret igjennem det nye testamentes bøger og forberedt gjennem det gamle testamentes hellige historie, saasandt maa det første og største krav til en prest være, at han saa godt og nøiagtigt som muligt kan *tyde skriften* for sig og sin menighed. Han skal ikke bare kunne sige sin menighed, hvad professorerne inde i Kristiania siger om skriften, eller hvorledes bibeloversættelseskomiteen har oversat skriften, kort sagt, hvad kirken lærer; men han skal kunne, naar det kræves, sige dem, hvad der egentlig staar i grundteksten. Og — hans folkeskolelærere vilde foragte ham, hvis han ikke kunde saapas; ja de havde ret til det. Den romersk-katolske kirkes prester kunde endda undvære kjendskab til græsk og hebraisk; thi den latinske oversættelse er garanteret af deres «ufeilbare» pave at være rigtig og korrekt i alle dele. Og dog har selv romerkirken fundet det nødvendigt at sætte sine prester til at studere testamentet paa

græsk; ja ialfald i Tysklands romersk-katolske kirke findes der tilmed bestemmelse for, at presterne skal kunne hebraisk; dr. Eriksen mener derimod, at i vor *protestantiske* presteuddannelse «kunde hebraisk lige godt sløifes».

Vi kalder os en «evangelisk-luthersk» kirke; saa maa vel Luthers ord have noget at sige hos os. I hans tid stod endnu dannelsen saa lavt, at det ikke var *muligt* at forlange, at hver eneste prest skulde have høiere dannelse. Men Luther arbeidede ivrig for, at det første, man maatte se til at lære presterne, var græsk og hebraisk, saa at de kunde læse bibelen paa grundsproget. Saa skriver han i sit brev til raadsherrerne: «derfor, om end troen og evangeliet kan prædikes uden sprogene af enfoldige prester, saa gaar det dog daarlig og svagt, og man bliver tilslut træt og kjed af det, og det falder til jorden». Omtrent det samme sagde en af baptisternes mest anseede professorer til mig: «en prest uden teologisk uddannelse præker sig læns paa nogle faa aar»; han havde rig erfaring for begge dele. Jeg tror derfor, det staar klart for alle, der tænker nøiere over sagen, at det ikke er for intet, at dette spørgsmaal har kunnet i saa enestaaende grad samle vor prestestand til forsvar; det gjælder her ikke bare nogle sprogkundskaber, men det gjælder selve kirkens evangelisk-lutherske karakter, fordi det gjælder selve presternes evne til at øse med dyb forstaaelse af grundtekstens religiøse indhold, ikke være indskrænkede til kirkelæren og oversættelsen. Ellers vilde jo vore prester blive nødsagede til at bygge sin tro paa oversættelsen, aldeles ligesom de romersk-katolske, bare med den væsentlige forskjel, at disse virkelig *tror*, at deres oversættelse er ufeilbar, mens vi ikke tror dette, og at de katolske alligevel ikke er ukjendte med grundteksten, saaledes som vore prester vilde blive det.

Det er blevet sagt af en af den klassiske skoles ivrige modstandere, professor Gertz i Danmark, at de jevne, almindelige prester ikke behøvede at studere bibelen paa grundsprogene; de «enfoldige prester» kunde nu, som ved udgangen af middelalderen «prædike evangeliet uden sprogene». Der ligger heri den aldeles rigtige indrømmelse, at øiensynlig en prest uden kjendskab til bibelen paa grundsprogene ikke kan beholde nogen autoritet i en by og heller ikke i de bygder, hvor ungdommen er vaagnet til eftertanke og tvil. Men kan det for alvor falde nogen ind at uddanne en lavere slags prester til brug i afsides bygder, lad os f. eks. sige Tromsø

stift? I samme øieblik en saadan plan bare nævnes, ser enhver dens umulighed. Vor lille norske kirke har ikke plads for to slags prester.

II.

Selvfølgelig vil sagens modstandere straks have paa rede haand den forsikring: det er paa ingen maade meningen, at presterne ikke skal lære græsk og lidt latin — gjerne allesammen — og lidt hebraisk paa kjøbet, om man absolut vil det. Kun skal de ikke lære mere, end hvad de behøver, særlig for at kunne læse sin bibel. Og saapas kan de godt lære i det første aar ved universitetet, samtidig med, at de studerer filosofi. Omtrent saaledes gjør nufortiden de studenter, der vil studere teologi efter at have taget realartium. Hr. dr. Eriksen har gaaet just denne vei og mener at kunne af personlig erfaring bevidne, at den let lader sig bruge, samt at «det meste af denne sprogkundskab var unødvendig og værdiløs». Det minder mig om et udsagn af en dygtig svensk filolog: den værste fare for latingymnasiet i Sverige er de mange, som først lærer klassiske sprog som studenter ved en tillægsprøve: thi de giver sig sjelden tid til at lære dem ordentlig og fordøie sine kundskaber, faar af den grund hyppig liden nytte af dem, foruden at de ofte lærer sine lekser med saadan indre modvilje, at de allerede af den grund bliver fanatiske modstandere af de klassiske sprog. Alligevel kan de — i Norge som i Sverige — for fremtiden erklære for alle: *jeg* kan tale af erfaring om disse ting, fordi jeg selv har læst latin og græsk; *det* tog ikke lang tid, skjønt «fremmede sprog er det, som altid har ligget mindst for mig». «Men netop fordi jeg læste det som voksen og med teologien for øie, havde jeg lettere for at se, at det meste af denne sprogkundskab var unødvendig og værdiløs».

I modsætning hertil vil jeg bestemt paastaa, at det er en pædagogisk meningsløshed at forlange, at unge mennesker, som til sit 18de aar ikke har læst andre sprog end de moderne, skal begynde *samtidig* med baade græsk og latin, og snart efter med hebraisk. Jeg tør sige, jeg har lidt erfaring i at lære sprog. Jeg har ogsaa engang under mine sprogstudier begaaet den feil at begynde paa 2—3 nye sprog samtidig; det var sprog, som var beslegtede baade indbyrdes og med det hebraiske, som jeg jo kjendte før. Men jeg merkede, at det var en uheldig fremgangsmaade,

skikket til at forvirre hukommelsen. Nu er det ganske vist vel saa vanskeligt at lære gamle sprog, naar man tidligere kun kjender de moderne, som at lære nye semitiske sprog, naar man allerede kjender hebraisk. Og havde det saa endda været en større eller mindre *minoritet* af de teologiske studenter, som først ved universitetet lærte de gamle sprog at kjende, saa kunde man haabe paa, at de vilde anstrenge sig desto mere for at indhente og holde lag med sine bedre forberedte kamerater. Men naar den hele samlede skare — de med præceteris, de med laud og de med haud til sin examen — skal begynde ganske fra nyt af efter artium med de gamle sprog, hvilken pædagogisk uhyrlighed bliver ikke det! Hvilken ynkelig fiasko vil ikke blive resultatet!

En ung mand er just kommen i den alder, da tænkning, forstaaelse er mest fængslende, og taalmodigt hukommelsesarbeide byder ham mest imod. Fra skolelivets tvang og dressur kommer han ind i hovedstadens mylder, i universitetets frihed. Men det første, han der skal gjøre, er at begynde at lære gloser og grammatikregler, værre end han har gjort det paa mange aar. *Dersom teologiens eller de gamle sprogs værste fiende havde sat sig til at udpønse den mest bagvendte, umulige og plagsomme maade at undervise paa, forat resultatet af undervisningen skulde blive værdiløs og eleverne fyldte af modvilje mod sprogene, saa kunde han vanskelig have hittet paa et kløgtigere paafund end at bringe studiet af alle sprogene sammen i det første universitetsaar.* Jeg opfordrer læseren til selv at prøve, om han kan tænke ud en ordning, der kunde virke kraftigere henimod et saadant maal.

Fremdeles vil jeg paastaa, at et moderne studium af det nye testamente og forstaaelse af kristendommens væsen er umuligt, naar man ikke kjender andre græske bøger end det nye testamente, ikke andet græsk sprog end det nytestamentlige. I ældre tider var dette anderledes. Men hr. dr. Eriksen gjør med fuld ret opmerksom paa, at f. eks. en af den nyere teologis vigtigste problemer er spørgsmaalet om, hvad der er kristendommens eget væsen og hvad der er den tidshistoriske dragt, som stammer fra det semitiske tænkesæt eller det græske aandsliv. Og han kræver med rette, at vore prester skal være til en viss grad ført ind i disse problemer; ellers vil de jo staa fortabte overfor enhver charlatan, der holder et populært foredrag i deres prestegjeld, overfor hver avisnotis, der berører disse spørgsmaal; de vil ikke

tilfredsstillende kunne skjøtte sin gjerning som sjælehyrder for sin menighed. Jeg er glad over at kunne paaberaabe mig hr. dr. Eriksen i dette stykke. Men — det middel, han saa anbefaler til at skaffe presterne det rette syn paa kristendommen og dens forhold til den græsk-romerske kultur, er sligt, at man staar maalløs overfor et saadant eksempel paa «sagkyndighed». Teologerne bør, siger han, læse mindst muligt af de klassiske sprog, overhovedet udsætte sig saa lidet som muligt for den gamle kulturs «overvældende indflydelse» (!); derimod skal de studere fremmede religioner og fremforalt fordybe sig i det moderne aandsliv, saa de «bliver fortrolige med den nyere tids videnskabelige metoder». Her findes enkelte berettigede ting, som imidlertid ikke har noget at gjøre med spørgsmaalet om latinlinje eller modern linje; «fremmede religioner» kjender man intetsteds bedre end i den græsk-romerske verden (se bare Edv. Lehmanns smaa studier: Hedensk monoteisme og Guder og helte, samt den der nævnte literatur), og «den nyere tids videnskabelige metoder» anvendes (behøver jeg at sige det?) ligesaa fuldt i oldtidsforskningen som i studiet af moderne sprog og historie. Men for at gaa over til hovedsagen — er hr. dr. Eriksen uvidende om, at nutidens videnskabelige arbeide for at «skille selve kristendommen ud fra dens tidshistoriske dragter» foregaar, idet man *studerer* den græske kultur, ikke idet man lader være at stifte bekjendtskab med den? Ved han ikke, at dette just kan kaldes forskjellen mellem vor tids kritik og deismens, rationalismens naivere metode? I saa tilfælde vil jeg anbefale ham at stifte bekjendskab med de nyere, tyske *studenter*bøger, som f. eks. Harnachs «Grundriss der Dogmengeschichte». Dog selv en almindelig logisk slutning burde være tilstrækkelig til at overbevise om, at vil man vide, hvorvidt en aandsstrømning er afhængig af en anden, kan man kun naa vished, hvis man sammenligner dem begge, ikke derimod hvis man istedet fordyber sig i en tredje aandsstrømning, f. eks. «fremmede religioner» eller «moderne aandsliv», hvor nyttig saa denne tredje end kan være. Det modsatte vilde alene gjælde, saasandt denne tredje var slig en kanonisk autoritet, at alt det i kristendommen, som ikke svarede til «religionsvidenskabens» resultater eller til «det moderne aandslivs» krav, kunde ubeseet dømmes som tidshistorisk dragt, laant fra græsk eller jødisk aandsliv; men det er vel ikke saaledes hr. pastor Eriksen opfatter kristendommen?

Altsaa: just i vor tid, hvor der overalt gjærer spørgsmaal angaaende «bibelkritiken» maa mere end nogensinde vore prester være taalelig vel hjemme i græsk og hebraisk; ikke alene det nytestamentlige græsk maa de kjende, men de maa ogsaa have læst nogle klassiske græske forfattere, saa at de ialfald kan forstaa, naar man viser dem forskjelle og ligheder, saa de kan faa øie paa baade kristendommens tidshistoriske dragt og dens guddommelige herlighed. *Just nu* at ville knappe af paa presternes kundskaber i græsk og hebraisk vilde være det urimeligste af alt; just nu trænger de dem mere end nogensinde. De trænger at kunne forsvare sig, og de trænger at følge med. At knappe af *nu* vilde være lidet bedre end at afvæbne, idet krigen stod for døren.

Vi har tilbage spørgsmaalet om latinen. Den «kan næsten helt undværes» siger dr. Eriksen. Thi vistnok vil man ikke kunne magte den ældre teologi uden en god del latin; men det er heller ikke nødvendigt. «Det vil være tilstrækkeligt, naar man kan saavidt latin, at man kommer over de vigtigste af de dogmatiske kunstudtryk, som vel i overgangstiden vil gaa igjen, indtil den nye teologi faar formet sin dragt. Da lægger den vist ogsaa af de latinske fagord». «*Den nye teologi*» *uden latin* — jeg vil bede hr. dr. Eriksen om at vise mig den. Bliver den færdig saa snart, at den kan tages i brug, saasnart den nye skoleordning er naaet op til universitetet? Er det en egte, indfødt norsk teologi, og kan dr. Eriksen i saa tilfælde garantere, at den bliver saa talrig og alsidig repræsenteret, at vore teologer uden skade kan lade være at studere i udlandet? Eller ser han i Tyskland eller England en teologi under opseiling, der er saa «moderne», at vore teologer kan læse dens bøger og høre dens forelæsninger uden at forstaa mere latin end nok til at «klare oversættelsen af den apostoliske troesbekjendelse». Kan her paa dette ikke gives *klart svar*, nødes jeg til at kalde denne tale om den «nye teologi» for en af de upaalideligste fremtidsveksler, man kan tænke sig.

III.

Jeg skal ikke opholde mig ved spørgsmaalet om, hvorledes den latinlinje skulde ordnes, som teologien trænger. Der findes forskjellige muligheder; presternes andragende har pegt paa én, det teologiske fakultet har henledet opmerksomheden ogsaa paa en anden; hvilkensomhelst af dem vil være gjennemførbar og en værdifuld vinding for presteuddannelsen. Det allervigtigste er, at teologerne ikke nødes til at begynde fra nyt af med begge de klassiske sprog *samtidig;* næsten ligesaa vigtigt er det, at de *paa forhaand*, før de begynder sit universitetsstudium, har *noget* kjendskab til begge de gamle sprog. Allerede det, at de har læst latin et par aar, er en uvurderlig hjælp, hvis de ved universitetet maa begynde

forfra paa græsk; men nogenlunde tilfredsstillende kan først studiet blive, dersom de desuden ogsaa har lært begyndelsesgrundene af græsk før artium. Meget kan da udrettes i andenexamenstiden til at bøde paa manglerne i gymnasiets sproglige forberedelse; men *alt* kan ikke ske i andenexamenstiden.

Man har indvendt, at dog kun et faatal af teologerne vilde kunne paaregnes at have lært de gamle sprog paa skolen, dels fordi de først senere beslutter sig for det teologiske studium, og dels fordi latinlinjen kun vilde findes ved faa gymnasier. Jeg tror, det vilde blive den større del af dem. Allerede nu stammer ca. $^2/_3$ af de teologiske studerende fra gymnasierne i Kristiania, $^8/_9$ fra de 7 største byer. Og det er hverken de færreste eller de daarligste prester, hvis hu har staaet til det teologiske studium helt siden skoledagene; det er langtfra noget bevis paa særligt alvor, at man lige til det sidste gaar ligesom og tæller paa knapper, hvilket studium man skal vælge. I ethvert tilfælde er det klart, at det er bedre at eie en liden kjerne af sproglig vel udrustede studenter end at have dem alle lige ilde forberedte. Desuden vilde de andre linjers studenter ialfald faa det lettere, end nu for tiden de realister, der vil studere teologi. Og den nye, moderne linjes elever vil jo have store fortrin i andre henseender, saa at det er at forudsætte, at samarbeidet mellem disse forskjellig udrustede teologiske studerende vil i særlig grad virke sporende og befrugtende paa dem alle.

Til slutning endnu et par ord til beroligelse. Det ligger nær at tro, at hvis kirkens ledere skulde afvæbnes overfor vor tids kritiske arbeide med og (ofte) angreb paa bibelens kristendom, saa vilde kirken, ja kristendommen selv komme i den yderste fare for at gaa tilgrunde under tvilens aandsmægtige angreb. Ja, det vilde ikke være overraskende, om der findes dem, som har denne tro og saameget heller negter latin og græsk adgang til gymnasiet, fordi de mener, at «den gamle dogmatik» (hvormed de mener den egte kristendom) derved vil faa dødsstødet. Men der er ingen fare derfor. Det har vist sig før og vil atter vise sig, at stænger man forbindelsen mellem videnskaben og troen, saa lider de ganske vist begge, men troen dør ikke; den bliver kun — uvidenskabelig og fanatisk. Det samme vilde efter al historisk analogi ske, hvis det skulde lykkes nutidens sværmere for videnskab og moderne aandsliv at faa lammet den «gamle» teologi, fordi den var dem for borneret: de vilde faa istedet en uteologisk bibeltro, der var baade borneret og fanatisk, men derfor ingenlunde mindre sterk.

BJØRNSTJERNE BJØRNSONS SIDSTE ARBEIDE

(Doris Rein).

I decemberheftet af «For kirke og kultur» findes en opsats af pastor Klaveness over Bjørnstjerne Bjørnsons sidste arbeide: «Paul Lange og Thora Parsberg». Denne opsats fremholder som næsten alle tidligere kritiker over dette verk, at «Paul Lange og Thora Parsberg» er en digterisk fremstilling af Richtersagen, hvori Bjørnson ved at søge at give sin ven et skjønt eftermæle har villet lette sin samvittighed for den byrde, som denne sags sørgelige udgang paalagde den. Pastor Klaveness fremholder endvidere, at paa grund af verkets intime fremstilling af en tildragelse der ligger os saa nær, kan dette ikke bedømmes som objektivt seet kunstverk, dernæst, at valget af det behandlede sujet af samme grund er utilladeligt, idet nutidens mennesker altfor sterkt berøres af de her skildrede begivenheder til ikke at kjende sine følelser krænkede ved en direkte dramatisk behandling af en saa smertelig sag. Han finder ogsaa, at Bjørnson i behandlingen af Paul Langes karakter, istedenfor at reise sin ven et æresminde — har forfeilet sit maal og gjort ham til en pjalt.

Ved at læse de forskjellige kritiker over Bjørnsons arbeide, vaagner det spørgsmaal uvilkaarlig: er det da kunstnerisk ulovligt at fremstille perioder af sin samtids private og offentlige liv? Literaturen giver os dog store eksempler paa den slags friheder. Allerede i oldtidens komedier finder vi benyttelse af det stof samfundet direkte bød, og intetsteds saa dristig og udfordrende som der.

Hvordan angreb ikke i den græske decadencetid komediedigteren Aristofanes i den mest direkte personlige form de dalevende atenienseres laster og naragtigheder?

Dantes «Divina Comedia» er spækket med hentydninger til samtidens kampe og partistridigheder. Ja, den store digter har endog placeret sine modstandere i selve helvede for at vise, hvor han fandt de hørte hjemme.

Göthes «Torquato Tasso» er en behandling af en episode ved det weimarske hof. Personerne var umiskjendelige for hans samtid, og at dette verk, da det fremkom, paa grund af dets intime behandling af livet i weimarkredsen, maa have gjort et sterkt indtryk paa denne, er utvilsomt. I «Dichtung und Wahrheit» har Göthe ligeledes skildringer fra det private liv, hvis indgaaende karakter maa have virket ligeud pinlig paa dem, der var kommet i berøring med hans liv. Se — hans forhold til Sesenheim. Mange flere eksempler kunde vistnok fremdrages paa dette, disse er de der har slaat mig sterkest.

Hvad er det, der gjør denne fremstilling tilladelig i de digterverker, vi her har nævnt? Det er at sujettet ikke er valgt, men indeholder et moment der harmonerer med den trang til udslag, der er eiendommelig for digternaturen enten i sin helhed eller i en periode af livet. Stoffet bliver derved en nødvendighed digteren har ret til at benytte sig af for at tolke sig selv. Aristofanes fandt i skildringen af ateniensernes øgende decadence det naturlige udslag for sit vid. Det kunde ikke være anderledes, deri laa hans store betydning for samtiden. Ligeledes faldt det Dante aldeles naturlig digterisk at tolke de synsmaader, for hvilke han leved og kjæmped. Hvad hans sind var opfyldt af, tonte uvilkaarlig igjen i hans lyre og gav den den fuldtonende klang, der har gjort ham til den udødelige skald. Göthe — den subjective digter — befried sig i «Torquato Tasso» for en del af sig selv. Den var et udviklingstrin, han passerte og ganske naturlig tog han til ramme om sit sjælebillede de personer, der havde gjennemgaat med ham denne krise. Og hvad end hans samtid kunde mene om «Dichtung und Wahrheit», ingen eftertid kan andet end takke ham for disse skildringer, der giver os et saa dybt indblik i personlighedens kampe og udvikling. Ogsaa her var stoffet en nødvendighed digteren maatte benytte, skulde han give hvad han gav. Inden vi derfor i hans sidste verk stiller Bjørnstjerne Bjørnson side om side med middelmaadigheden, der røver sine sujetter fra privatlivet, dels for at skaffe sig et publikum, dels af mangel paa digterisk fantasi, maa vi spørge: er dette stof valgt uden indre nødvendighed fra digterens side, eller har digteren her skrevet, fordi der var en indre trang han skyldte at give udløb og at give udløb i denne form? Det er kun arbeidet selv, der kan besvare dette. Pastor Klaveness finder, som allerede sagt, at

Bjørnson har forfeilet skildringen af Paul Langes karakter. Jeg tror denne opfattelse kommer af, at Pastor Klaveness ligesaalidt som de fleste der leved sterkt med under Richtertiden, er istand til at skjelne mellem Paul Lange og statsminister Richters person. Derved lægges Richtersagens maalestok direkte paa Paul Lange og omvendt og forplumrer det givne billede. Vi yngre der staar 80-aarenes hadefulde partikampe fjernere, ser ogsaa med et mere nøgternt blik her. For os er Paul Lange ikke Richter, han er mere. Han er mennesket, der maa sees i lyset af den politiske baggrund, hvorimod digteren har stillet ham. Den der var ung i 80-aarene, hvem kjender ikke Arne Kraft og hans politiske idealer igjen, næsten som en del af sig selv. Det var den begeistrende opsang, hvorunder ungdommen og folket skridt for skridt ledes ind under partiførernes aag. Og alle trodde vi paa denne opsang ligesaafuldt som Arne Kraft. Den norske politik skulde være anderledes end al anden politik, det norske statsstyre anderledes ærligt og herligt end alt andet statsstyre. Gladstone og hans home-ruleidéer var den ideelle maalestok — de moderne engelske socialfilosofer var aandsføde. Denne barnslige tro — andet kan den ikke benævnes — naturlig maaske for et ungt folk — avled megen intolerance.

Ethvert maadehold — enhver hentydning, «at lande styres ikke med idealer, men med klogskab», bragte straks idealisten i os i fyr og flamme. «Gaar du paa akkord!» «Svigter du!» lød det øieblikkelig. Sandhed! Helhed! Det var løsener der gav gjenklang. Ingen tilgivelse fandtes for den der «sveg». I ly af denne blinde idealisme arbeided nu det kloge oppositionsparti i landet sig op, passende paa at svinge idéernes faner lystig for øinene af de fanatiske idealister, hvergang der stod noget paa som skulde vindes. Hvem kjender ikke omkvædet fra den tid: «venstre er det der bærer idéerne frem!» Alle hindringer veg for dette raab. At staa som en af førerne for et saadant parti, hvis man var en virkelig statsmand og ikke enten blot en ærgjerrig egoist eller en fanatisk idealist, maatte selvfølgelig være meget vanskeligt. Man risikerte at blive svigtet af den ene side af partiet og forkjettret af den anden. Paa en saadan post staar Paul Lange. Var han manden dertil? Nei. Han staar begge sider af sit parti lige fjernt. Hans politiske dannelse, erhvervet under større landes forhold, hans humane syn gjør ham lige umulig

for begge hold og indebærer i sig selv hans undergang, som forholdene staar. Dertil er han en fin natur, sensibel til det yderste for enhver ublid berøring, og hvad der gjerne pleier at følge den slags aandelig sarthed — svag. Han kvier sig for enhver sterk modstand, som for alt der virker brutalt. Disse egenskaber skal ikke bidrage til at støtte ham, udsat som hans fremskudte stilling er for samtidens hensynsløshed, tvertimod, de benyttes som midler til at fælde ham. Ti hvad styrter Paul Lange? Den ting, og intet andet, at han handler efter sin politisk dannede og humane overbevisning. Men hvordan kan da en saa mørk skygge kastes over dette skridt, at den er istand til at bringe ham til fortvilelse? Jo, skyggen er en feil han i sin karaktersvaghed har begaat, og som i fanatiske hænder benyttes til at stille hans handlesæt i et urigtigt lys, en miskjendelse hans sensible natur ikke udholder. Paul Lange kan derfor med rette betegnes som en svag karakter, men han kan aldrig kaldes en pjalt; ti hans handling er ingen svigten af ham selv — tvertimod — den er et saa sterkt udslag af hans persónlighed at den tilintetgjør ham. I samme nu han viser sig som den han er, dødsdømmes han af sit parti, der ingen brug har for den dannede og humane mand. Her ligger det tragiske i Paul Lange. Han er en personlighed der efter sine forudsætninger og sit naturel staar i direkte modsætning til de tidskrav, der stilles til ham og hvorpaa hans skjæbne derfor ubønhørlig maa strande. Arne Kraft er skyldig og ikke skyldig. Hans skyld ligger i hans fanatisme der driver ham til anklage, uden først at undersøge om hans anklage er begrundet. Hans undskyldning: at han tror at handle ret. Han er en inhuman tids barn. Arne Kraft er midlet hvorigjennem det dræbende slag føres, men ogsaa uden ham vilde det være blevetført, det laa som allerede sagt i udslaget af selve tidsidéerne saadan som disse arted sig.

Ved siden af Paul Lange har Bjørnson stillet Thora Parsberg. Hendes kjærligheds skarpe blik for det ædleste i Paul Langes karakter, og den maade hvorpaa hun sætter sin personlighed ind paa at redde og støtte dette, gjør hende til en af de skjønneste kvindetyper Bjørnson har skabt. Ligeledes er de politiske scener i denne bog ypperlig tegnet. Man merker digteren her har levet med og kjender sine folk. De vil derfor ogsaa altid beholde sit værd, dels som tidsbillede, dels som en virkelighed der

desværre har stor almenmenneskelig sandhed. At Bjørnson som model til Paul Lange har benyttet afdøde statsminister Richters person er øiensynlig, om jeg end tror man bør være forsigtig med aldeles at jevnstille disse to. Hvorfor har han gjort dette? Nogle mener som sagt for at vække sensation, andre mener for at reise sin ven et æresminde. Det første tror jeg ikke, det sidste kan muligens være tilfældet. Men ikke bare derfor. Richters død har for Bjørnson øiensynlig været et vendepunkt. Han har pludselig set vrangsiden af den ideelle fane, han selv svang lidenskabelig som ingen anden. Fra den stund har han som vennen før begyndt at se til begge sider, og dette blik er med aarene blevet alt mere og mere skjærpet, til det har paatrængt sig hans digteraand som noget han pligted at tolke det folk, for hvem han i saa mangen kamp har staat som den ledende. Og det givne sujet der behandler hans egen bitre livserfaring, hans egen feilen, har som intet andet været det, hvorigjennem han har følt sin evne til at give, hvad han fandt det sin pligt at give. Den levende udstrømning af digterhjertet der aander os imøde fra hver linie i dette verk viser, at digteren her har følt rigtig. Pastor Klaveness medgiver ogsaa: maaske intetsteds føler man digterens hjerte banke som i denne bog. Og er den i dette verk meddelte sandhed en ubestridelig sandhed, da tror jeg ikke at folk bør være bange for at se den i øinene, selv om den smerter. Vi unge føler ialfald at digteren har løst et stort ubesvaret spørgsmaal for os: hvordan kunde vor nuværende politiske dekadence fremspringe af saamegen tro og idealisme? Fordi idealismen var barnets, udnyttet af kloge overlistere. Vort folk har endnu meget at lære paa dette punkt; maatte Bjørnsons digterverk tjene som et varsko. Endnu en ting har vi Bjørnson at takke for i dette digt. Det er levende helt igjennem. Vi, de forhungrede børn af en negativ Ibsensk tænkning og af Bjørnsonske fjerntlysende samfundsutopier, vi modtager her scene for scene virkelighedens livsvarme indtryk. Vi kjender os selv igjen i lidelsen og smerten, vi føler at endnu har dog vore digtere ikke forladt os, at de er mennesker som vi.

———

SVAR TIL DORIS REIN.

Hvor interessant det forsøg end er, som Doris Rein ovenfor gjør paa at forsvare Bjørnsons sidste bog, kan jeg dog ikke sige, at det har formaat at overbevise mig. Jeg lader alt periferisk ligge og indskrænker mig udelukkende til det spørgsmaal: har en digter lov til at stille levende menneskers sjælekamp og sjæleve frem til almindelig beskuelse og æstetisk nydelse? Ti det er spørgsmaalet. Spørgsmaalet er ikke saaledes som Doris Rein i sin klients interesse afsvækker det: «er det kunstnerisk ulovligt at fremstille perioder af sin samtids private og offentlige liv?» Spørgsmaalet er: har en digter lov til at stjæle mit dyreste eie medens jeg endnu lever, og overgive det til offentligheden?

Doris Rein nævner forskjellige digtere, som har gjort levende mennesker til gjenstand for digtning, og fortsætter: «Hvad er det der gjør denne fremstilling tilladelig i de digterverker vi her har nævnt? Det er, at sujettet ikke er valgt, men indeholder et moment, der harmonerer med den trang til udslag der er eiendommelig for digternaturen enten i sin helhed eller i en periode af livet. Stoffet bliver derved en nødvendighed digteren har ret til at benytte sig af for at tolke sig selv». Dette ræsonnement er overordentlig karakteristisk. *Mine* oplevelser «harmonerer med den trang til udslag der er eiendommelig» for digteren A. Følgelig er disse mine oplevelser «en nødvendighed» for hr. A.; han *maa* benytte dem. Følgelig har han ogsaa «ret» til at benytte dem — ret til at servere mig med mine oplevelser til beskuelse og nydelse for publikum. Det faar ikke hjælpe om mit hjerte bløder og min sjæl vaander sig i fortvilelse, ved saaledes at se sine kampe og lidelser udstillet i alle vinduer. Hr. A. har «en trang til udslag» som «harmonerer» med mine oplevelser. Det vil sige: de passer for ham til at give udtryk for noget som rører sig i ham. Følgelig *maa* han benytte dem. «Nødvendigheden» ligger over ham. Han fik jo ikke ellers luft. Han blev ikke ellers «den udødelige skald», og efterverdenen fik ikke «disse skildringer, der

giver os et saa dybt indblik i personlighedens kampe og udvikling» etc.

Naar det gjælder en digter og et digterverk, saa har et menneskes ret over sine egne oplevelser, lidelser, kampe og taarer intet at betyde. Lad en menneskesjæl forbløde sig, hvad har det at betyde, naar bare en digter kan faa digte og verden faa et digterverk mere.

Dette er æsteticisme. Det er at emancipere digtere og digtning fra de for andre mennesker gjældende etiske love. Det gjælder jo dog som lov for os andre, at om vi end finder vi nok kunde trænge til anden mands eiendom, saa faar vi smukt lade det være. Digteren alene skal være fri for den lov. Det han trænger som stof for sin digtning maa han tage hvor han finder det, uden at spørge om eiendomsret. Og dog er nu vel mine kampe og lidelser i livet en værdifuldere og helligere eiendom end mine penge eller min frak.

Nei, her reiser vi protest. Vi beder om at faa beholde vort i fred. Jeg har nu ikke nogen tro paa den «nødvendighed» her tales om. Er det noget til digter, saa finder han sig nok sit stof uden at stjæle det fra mig. Og kan han ikke skabe sit digterverk uden det, saa faar verden være det digterverk foruden. Den staar nok alligevel.

Thv. Klaveness.

PARIS' MYSTERIER.

(Svar til hr. K.).

Dersom hr. K. havde skrevet under fuldt navn istedenfor at gjemme sig bag et ukjendt forfattermerke, da vilde han neppe have vovet at skrive saaledes, som han igjen har gjort ianledning af «Paris' mysterier». I den grad er hans standpunkt uholdbart.

Han siger, at jeg har fundet frem en artikel fra en gammel aargang af Botten Hansens «Illustreret nyhedsblad». Er det da *mig*, som har fundet den frem? Er det ikke netop dem, der besørger den nye udgave af «Paris' mysterier»?

I subskriptionsindbydelsen, i hvert eneste avertissement, udenpaa hvert eneste hidtil udkommet hefte af «Paris' mysterier» henvises til denne artikel fra «Illustreret nyhedsblad» 1857. Handler jeg da ikke baade retfærdig og hensynsfuldt, naar jeg holder mig netop til denne selvsamme autoritet? K. vil blive nødt til at indrømme det.

Og jeg kan saa meget heller støtte mig til denne artikel, som den i det hele svarer til det indtryk, jeg selv faar ved at læse i «Paris' mysterier». Jeg afskriver her dens slutning, hvorved jeg paany kommer til at tage frem nogle linjer, der forrige gang blev sterkt afsvækket paa grund af en trykfeil:

«Eugène Sue kjendte de strenge, han skulde anslaa i det menneskelige hjerte for at finde anklang og var ikke bange for dissonancer; tvertimod, han berørte *helst* dem, der gav en falsk klang: nysgjerrigheden, forfængeligheden, medlidenheden, sanseligheden. En falsk smag pirres ved de sterkeste kryderier: tyve, mordere og glædespiger optræder som romanhelte. Naar man imidlertid har sagt, at han forherliged lasten og rensed den for al tilregnelighed, da har man udentvil gjort ham uret. Den anskuelse, at de onde mennesker i virkeligheden er de ulykkeligste, selv om de er begavet med alle jordiske goder, kan bestaa endog for den kristeligste domstol. Denne mand, der i mere end ¼ aarhundrede

uafbrudt fortsatte sin forfattervirksomhed, var hverken noget stort geni eller en skjøn aand; men han var vor tids mest glimrende romanforfatter».

Denne dom røber ikke fordomsfuldhed i opfatning, men derimod en umiskjendelig bestræbelse for at yde Eugène Sue fuld retfærdighed.

Foruden Botten Hansens blad paakalder den nye udgave af «Paris' mysterier» ogsaa en anden autoritet. Det er kritikeren Granzow.

I subskriptionsindbydelsen og i avertissementer om «Paris' mysterier» staar fremhævet med fede typer:

„Let opfunden og som i en feberdrøm jager handlingen afsted. Effekt følger paa effekt, det mørke overbydes af det uhyggelige, dette atter af det rædselsfulde . . . Bag slige arbeider lurer revolutionen“, siger Granzow i «Vort aarhundrede» om denne roman».

Og øverst paa hvert hidtil udkommet hefte læses de selvsamme ord. Ja, den sidste linje læses endog *to* steder udenpaa hvert hefte. Til høire for omslagsbilledet staar nemlig gjentaget:

««Bag slige arbeider lurer revolutionen», siger den berømte kritiker Granzow».

Ordene er ikke af mig, jeg behøver bare at pege paa dem. Med udgiveren af «Paris' mysterier» er jeg enig i at finde dem meget træffende, — dog ikke som en ros eller en anbefaling, men som en anklage.

Hvor har vi nu hr. K.? Finder han Granzows dom træffende? Synes han, at den er til ros eller dadel for verket, — en anklage eller en anbefaling?

Blandt illustrationerne i den nye udgave er der forholdsvis mange billeder af mordscener. Det der virker aller brutalest — en mand der myrder en ung kvinde i sengen — findes udenpaa flere af omslagshefterne.

Man har fra udlandet rig erfaring for, hvordan slige billeder virker paa modtagelige sind. Og det er en kjendsgjerning, at antallet af voldshandlinger tiltager sterkt overalt i den civiliserede verden, — deriblandt ogsaa i Norge. Dette er ingen tilfældighed. En stor del af nutidens literatur, der har endevendt de moralske begreber, er netop beregnet paa at lokke det rovdyragtige frem hos læserne. Formodentlig er K. ikke uvidende om dette.

Ogsaa den gamle roman «Paris' mysterier» har faktisk og uimodsigelig vist en sjelden evne til at egge lidenskaberne til voldsdaad.

At Eugène Sue selv leved et rigmandsliv i den mest forfinede luksus, det har for K. ingen betydning, naar det gjælder at bedømme hans verk. Han kunde for den sags skyld tordne lige kraftig mod de andre rige levemænd og skrive et verk med «etisk-religiøst formaal og værdi», maa hr. K. mene.

Jeg tror ikke ret mange læsere af «For kirke og kultur» vil være enig med ham heri. Den rige mand var vist ikke den rette til at skrive rystende skildringer af den fattige Lazarus' elendighed og de riges hjerteløshed.

Den nye udgave af «Paris' mysterier» forkyndte om sig selv (udenpaa hvert hefte, i avertissementer og i subskriptionsindbydelsen), at den indeholder «praktisk socialisme».

Kristne kan have agtelse for og kjærlighed til en socialisme, der mener det alvorlig med sin tale om retfærdighed og maadehold, men kan ikke nære disse følelser for en, der i virkeligheden inspireres af magtkjære levemænd. Hvad G. Brandes har oplyst om den fyrstelige pragt i Lasalles hjem, svarer til, hvad nyhedsbladet fortæller om Eugène Sue. Lasalles attraa stod til livsnydelse og til at blive keiser ved hjælp af massen, som han dybt foragted, paa samme tid som han hidsed den til oprør. Og dog feirer socialdemokraterne hans dødsdag paa en maade, der svarer til de kristnes dyrkelse af Kristus[1]).

Denne selvmodsigende dobbelthed i den socialdemokratiske bevægelse fortjener vel at lægges merke til; den giver de kristne sterke vaaben imod den.

[1]) Se dr. G. Brandes' verk om Ferdinand Lasalle.

Johannes Brochmann.

NYE BØGER.

Hans Seland: **Andror.** Forteljing. Pris: kr. 1,50. Bertrand Jensen. Kristiania.

Da vel byfolk ikke engang forstaar, at denne titel betyder noget sligt som at ro mod vinden, tør jeg nok endda mindre anbefale disse bogen. Men bønder og folk, der er fortrolige med bøndernes liv, vil føle sig rigtig tiltalt af denne koselige bog, hvor folkene ror stridt og haardt mod vinden i mangt et basketag, og som ogsaa vinder frem. En hyggelig julebog — men vel at merke blot for vestlandske bønder og venner af landsmaalet.

L—h.

I *Lølands* lille fortælling **Hans og Margrete** (Bertrand Jensen. Pris: kr. 0,60) er der maaske større talent end hos Seland; formen er hvas og koncentreret, men indholdet svart og mørkt.

Derimod er *Lars Eskelands* fordringsfrie lille digtsamling **Vaarkjenning** (Bertrand Jensen) lys og haabefuld. Forfatteren øver ved sine foredrag og sterkt besøgte ungdomsskole megen indflydelse blandt vestlandets ungdom; det er derfor en glæde at se, at den røde traad i hans digtning er troen paa en religiøs og national reisning i folket.

L—h.

Petter Eggers nye bog **Trøndere** (Cammermeyers forlag. Pris: kr. 3,00) er atter folkelivsskildringer fra det trønderske, jevnere lag. Det havde næsten været unødigt at omtale disse saa godt kjendte, mesterlige folkelivsbilleder, havde det ikke været, fordi denne forfatter, sammen med *Vetle Vislie,* altid skal hakkes noget fra en viss kant, mens saa mangen ubetydelig smører knæsættes. Denne gang skulde det være med et slags skin af ret, da Petter Egge — der ellers er saa sikker paa haanden og tegner med rette takt — i en af disse skisser har vovet sig udenfor sig selv, og derfor paa dette ene punkt ikke har været saa heldig, som han pleier.

L—h.

Per Sivle: **Folk og Fæ.** (107 sider. Fredriksons forlag).

Per Sivle skal ikke forvirre ens begreber, det aabne, ligefremme menneske. Anmelderen indrømmer gjerne sin forkjærlighed for denne mandige digternatur, der altid som Wergeland, — gaar beint fram. Tiltrods for at denne lille bog ikke er andet end jevne, koselige stubber om «folk og fæ» og savner de høistemte nationale strenge, hvori han ellers griber saa sterkt og vakkert, — er den morsom velgjørende at læse som alt egte.

L—h.

Ivar Mortensen har skrevet en løierlig bog, som heder **Svall**. (Bertrand Jensen). Med lun selvironi prater han der ivei om forskjellige oplevelser o. l.; den er ofte saa rar og morsom i sine humoristiske bemerkninger, at en maa le høit.

L—h.

Oscar Aagaard: **Kaptein Heire og hans gutter.** Med titelbillede af *Dörnberger.* 240 sider. H. Aschehoug & co. Pris: kr. 3,00. Andet oplag.

I hvilke egne end den elskværdige forfatter Oscar Aagaard slaar sig ned, kan man være sikker paa, at man finder originaler, der muligens for regelrette omgivelser tager sig ud som plumpe eller umulige raringer — mens forfatteren med hjertets dannelse trænger dybere ind, til det væsentlige, saaledes at det lykkes hans lune at tegne samme skikkelser, saa de virkelig griber og rører os.

Denne gang har han slaat sig ned paa eksercerpladsen under sommerens rekrutøvelser. Bogens hovedfigur, Heire, er en af disse «umulige» landeværnskapteiner af den gamle skole. De er uduelige til felten, fordi de paa bunden er uforbederlige æstetiske filantroper, — en blanding af «musik, menneskekjærlighed, fromhed og naturbegeistring», der ikke ustraffet i længden kan agere «brandmand, festarrangør, sangerhøvding, balletdanser, filosof, taler og god fader for et helt kompagni viltre gutter».

Rundt om den snurrige, gode, gamle kaptein er ordnet en hel del af livlige, fornøielige optrin og skildringer af livet paa leirpladsen, officerer og menige, — den ironiske, hjertevarme «doktor Jod» ikke at forglemme — som med liv og friskhed røber, at de er taget lige ud af virkeligheden. Om end farven imellem er vel tykt paalagt og fremstillingen noget springende, er

det morsom og elskværdig læsning i sit slags, hvilket viste sig tydeligst ved at første oplag øieblikkelig blev bortrevet.

Titeltegningen af *Dörnberger* er meget eiendommelig og morsom. Den gjengiver træffende det billede, læseren danner sig af den snille gamle noget konfuse kaptein Heire.

L—h.

I *Johan Fredrik Winsnæs'* roman **Blid** (J. Fredriksen) er der flere vakre stemninger, og der er ogsaa noget, der *vil* frem. Men desværre er der ogsaa megen smagløs plumphed. Formen er ofte saa nervøs, uklar og unaturlig, at en forstaar, hvorfor de smagfulde danske taber taalmodigheden med os saa mangen gang.

L—h.

I *Gabriel Finnes* fortælling **I Afgrunden** er der megen elendighed, synd, gru og mørk, dump fortvilelse. Men hos to af bogens personer spirer der dog tilsidst et lidet grønt straa, et glimt af Gudsbilledet i mennesket. Og her er talent; derom er ingen tvil. Maatte baade lyset vokse og talentet rettelig aagres med til hans næste bog. L—h.

Poul Bjerge: **Aarbog for dansk kulturhistorie 1898.** Jysk forlagsfórretning. Aarhus. Pris: kr. 2,00.

Et fornøjeligt, oplysende og let læseligt skrift, som hvert aar møder med nye bidrag til belysning af særlige sider af ejendommeligt dansk kulturliv. I en enkelt afhandling om gaader spredes lys over tankeliv, som viser sig at være fælles snart for alle jordens folkeslag. T. L.

NAAR EN PAVE DØR OG EN PAVE VÆLGES.

Af Jens Tandberg.

Accipe tiaram, ut scias, te esse patrem principum et regum, rectorem orbis, in terra vicarium salvatoris nostri Jesu Christi.

I.

De beretninger om Leo XIII's sygdom, som i disse dage fra Rom sendes verden rundt, har draget den almindelige opmerksomhed hen mod fangen i Vatikanet. Selv om faren for denne gang skulde vise sig at være overstaaet, maa vi jo vente, at den 89-aarige olding om ikke lang tid vil skilles fra livet og Peters stol saaledes blive ledig. En ny pave vil stige op paa det tomme sæde, et nyt pontifikats historie tage sin begyndelse.

«Pavedømmets fortsatte bestaaen», siger en nyere historiker, «slaar alle historiens love overende». Hvad enten man ser læren om en ufejlbar «Kristi statholder» paa jorden som udtryk for «menneskeaandens sejer over det raa instinkt» eller som et udtryk for den trang til en af alt og alle uafhængig autoritet, der skjuler sig i menneskesjælens dyb, i ethvert fald er en lovgiver uden nogen fysisk magt bag sig, en fyrste uden noget land et mærkeligt virkelighedens paradox. Et paveskifte er en verdensbegivenhed i vore dage som det var det i Leo den stores og Bonifacius VIII's dage.

Vi agter ikke her nærmere at gaa ind paa en bedømmelse af Leo XIII's 21-aarige regjering. Dommene om ham sees at være ikke lidet divergerende hos de forskjellige historikere, der har behandlet hans pontifikat. Det er jo ogsaa rimeligt nok. Hvor upartisk man end søger at staa i sin historiske dom, vil uvilkaarlig allerede det forhold, hvori man stiller sig til den kirke, hvis hoved paven er, være afgørende.

Derom vil imidlertid vistnok alle enes, at Leo har været en klog og forsigtig kirkens fader, der under vanskelige forhold har forstaaet med sikker haand at styre kirkens skib og at sejle trygt

forbi mange skær, som det ikke er hver mands sag at klare. Gænnem flere af sine rundskrivelser har han aflagt vidnesbyrd om, at han har et aabent blik for sin samtids arbejde og kampe og er en dyb menneskekænder. Særlig paa de sociale spørgsmaals omraade har han traadt frem som den paa én gang modne og hjærtevarme vejleder. Maa vi end anskue mangt og meget i et ganske andet lys end den romerske pave, vil dog ingen, der kænder vor tids brøst og ser de gabende samfundssaar rundt om os, kunne nægte, at Leo paa mange aandslivets omraader har vist sig at være en klartskuende læge, hvis diagnostiske skarpsyn en kommende slægt utvivlsomt vil lære at sætte overmaade højt.

Vi skal kun — trods al meningsforskæl — nævne hans enkyklika Immortale dei af 1883 (om den kristelige statsordning), enkyklikaen Libertas af 1888 (om den menneskelige frihed), Sapientiae af 1890 (om den kristnes samfundspligter), Rerum novarum af 1891 (om arbejderspørgsmaalet). De vedrører brændende samfundsspørgsmaal, behandler dem klart og konsekvent ud fra et helstøbt aandeligt synspunkt. Under tidens uklare famlen gør sikkerheden et forunderlig styrkende indtryk.

Men hvordan nu end dommen vil falde over den gamle paves enkelte handlinger, — ét er vist: Leo har været en kirkefyrste, som den katholske kirke kun har haft ære af, hvad der vistnok ikke har kunnet siges om alle hans forgængere paa Peters stol, og det er med vemod og sorg mange tænker paa, at Joachim Peccis klare, intelligente ansigt, der særlig under hans tale oplystes af et ejendommeligt mildt smil, om ikke lang tid vil være stivt og koldt i dødens ro.

Men — som sagt — vi agter ikke at give nogen historisk udsigt over Leos regering; endnu mindre vil vi drøfte det vanskelige spørgsmaal: hvem skal blive den kloge Peccis efterfølger, — enten den ærgærrige Parochi, den energiske Vanutelli, den diplomatiske Sarpi eller den milde Gotti. Derimod har vi troet, at det maaske kunde interessere «For kirke og kulturs» læsere at blive lidt nærmere bekændt med, hvad der efter kirkelig anordning foretages, naar den tidligere paves regimente ender, og den nye paves æra begynder.

I kirkens ældste tid blev Romerbiskopen, som de øvrige biskoper, valgt af byens klerus og folk under deltagelse af nabobiskoperne. Senere øvede de romerske keisere og derefter de

østgotiske og karolingiske konger adskillig indflydelse paa valget. Efterat derpaa den romerske adel en tid havde besat pavestolen efter eget tykke, fik det nyoprettede keiserdømme under Otto I en afgørende indflydelse. Efter Henrik III's død, medens en umyndig gut (Henrik IV) stod i spidsen for det tyske rige, mente det toneangivende reformparti i Rom, at tiden nu var kommen til at give kirken den fulde valgfrihed tilbage. Dette skede ogsaa ved den romerske synode i 1059, da Nikolaus II lagde pavens valg i kardinalbiskopernes hænder — uden dog ganske at udelukke folket og gejstligheden i Rom fra enhver befatning dermed. I aaret 1180 faldt imidlertid den ret, som folk og klerus tidligere havde udøvet, ganske bort, medens Alexander III forordnede, at ikke blot kardinalbiskoperne, men ogsaa kardinalpræsterne og kardinaldiakonerne skulde have valgret. Desuden bestemte han, at ingen pave skulde ansees som valgt, medmindre han fik mindst $^{2}/_{3}$ af de afgivne stemmer. Paa en enkelt undtagelse nær er disse bestemmelser senere stadig iagttagne.

Pavevalget er altsaa nu udelukkende i kardinalernes haand. De maa imidlertid for at kunne gøre sin stemmeret gjældende personlig være tilstede; de kan hverken stemme ved stedfortræder eller gennem brev.

Valgbar til pave er enhver katholik af mandkøn, hvad enten han er gejstlig eller lægmand. Baade Johan XIX, der blev pave i 1024, og Hadrian V, der besteg pavestolen i 1276, var lægmænd. Siden Urban VI's dage (1378—1389) er imidlertid udelukkende kardinaler bleven valgt. Dog har flere gange den pavelige tiara tilfaldt kardinaler, der hverken havde modtaget biskopelig eller præstelig indvielse. Saaledes var f. ex. Leo X (1513) kun diakon.

Fra 17de aarhundrede af har de valgte mest tilhørt den højere eller lavere adel; i senere aarhundreder har omtrent samtlige været Italienere. Det er imidlertid kun publicister, ikke kanonister, der forsvarer den sats, at «paven skal være Italiener».

Med hensyn til stedet, hvor pavevalget foregaar, har «det hellige kollegium» adskillig frihed til at træffe sine bestemmelser. Det maa derfor betegnes som en misforstaaelse, naar man hyppig hører paastaaet, at ethvert pavevalg maa foregaa i Rom. Hverken bestaaende love eller præcedenser berettiger til en saadan paastand.

I de sidste aarhundreder er paven stadig valgt i «Konklave». Konklavet indførtes i det 13de aarhundrede. Klemens IX var død i aaret 1269; pavestolen stod ledig 2 aar og 9 maaneder; de 17 kardinaler kunde ikke enes; de vilde formodentlig heller ikke efter udløbet af denne tid have fundet nogen ny mand, dersom de ikke af Viterbos kraftige befolkning var blevne holdte under laas og lukke og satte paa vand og brød. Den strenge klausur havde virkning og gjorde ende paa deres ubeslutsomhed. Gregor X blev valgt. Dette indfald af Viterbos befolkning nød den ære at blive ophøjet til pavelig lov. Ved en konstitution af 1274 blev pavens vælgere underkastede en streng indespærring. Gregor bestemte desuden, at de fra 3die dag af kun skulde faa én ret mad, efter 8 dages forløb skulde der kun tilstaaes dem brød, vand og en smule vin. En bulle af Klemens VI mildnede vistnok disse bestemmelser, men Gregor XV (1621) og Klemens XII (1782) kodificerede og fastslog den tidligere lovgivning; i praxis er deres forordninger gældende den dag idag.

Paa det sted, der er udseet til konklave, hvor kardinalerne har at foretage valget under streng bevogtning og afstængte fra enhver berørelse med udenverdenen, indredes — sædvanlig i et eller andet paveligt palads — celler eller smaarum for vælgerne og den talrige skare af konklavister; det er nemlig en hel stab af tjenere, læger, kokke osv., der har at følge de høje herrer i deres midlertidige fangenskab.

Efter pavens død anvendes de 10 første dage til at gøre alt færdigt til ligbegængelsen og foretage de i den anledning fornødne ceremonier. Denne frist, hvorunder indredningen af konklavet finder sted, tjener da tillige til at gøre det muligt for fjerntboende udenlandske kardinaler at indtræffe til valget.

Under ledigheden ligger kirkens øverste ledelse midlertidig i kardinalernes hænder; «det hellige kollegium» fungerer som en slags interimsregering. Selv i det ydre giver eminenzernes nye magtstilling sig tilkænde; Roms porporati aflægger sin mantelleta; deres jurisdiktion er ikke længere indskrænket ved en højere autoritet. Ingen tør mere tage plads ved deres side i vognen; i deres forsamlinger maa den troende knæle for dem ganske som for den hellige fader selv.

Kardinalkollegiet er imidlertid — som man nok kan forstaa — ikke synderlig skikket til som helhed betragtet at udføre

interimets forretninger. Man tænke sig den udøvende magt i hænderne paa 60—70 mand! Exekutivmyndigheden overdrages derfor til et udvalg af 4 kardinaler, hvoraf de 3 danner et direktorium, der turvis vexler, medens den 4de, camerlengoen, udøver sin magt, saalænge sedisvakansen varer. Camerlengoen, hvis politiske betydning i de senere aar er betydelig indskrænket, indtager efter pavens død en meget fremskudt plads. Som det er ham, der forestaar de mange begravelsesfestligheder, er det ogsaa ham, hvem det først og fremst paaligger at forberede det nye pavevalg og vaage over valgforsamlingens frihed; han har ansvaret for, at konklavets indviklede maskineri kan fungere uden at knirke.

Det var i september 1877, at Pius IX i vatikanets prægtige sale rakte kardinal Joachim Pecci den symbolske stav, der krones af de to gyldne æbler, med de ord: «Modtag din jurisdiktionsmyndigheds stav og vær den hellige romerske kirkes camerlengo». Ikke mange maaneder senere — det var 7de februar 1878 kl. 7 om aftenen — traadte kardinalen hen til leiet, hvor Pius's afsjælede lig laa udstrakt, trak tilside det hvide slør, der var udbredt over Giovanni Mastai's dødsstive træk, bankede ham 3 gange paa panden med en sølvhammer og raabte: «Giovanni, Giovanni, Giovanni». Da oldingens læber forblev stumme, vendte han sig til de omstaaende med de ord: «paven er virkelig død». Strax lød sangen «de profundis», en kammerherre drog fiskerringen af Pius's finger, den ring, hvormed han i 32 aar havde forseglet de pavelige skrivelser, og overgav den til camerlengoen.

Mon Joachim Pecci i den stund tænkte paa, at han om ikke mange dage skulde sætte fiskerringen paa sin egen finger, og at han som Leo XIII skulde stige op paa den throne, som Pius netop havde forladt?

Snart vil Peterskirken, det verdenshistoriske gravmæle, under hvis mægtige hvælvinger gennem de henrundne aarhundreder saa mange pavers støv har fundet et sovekammer, hvor selve apostelfyrstens ben er bragte til hvile under Michelangelos kuppel, eje ogsaa Leo XIII's jordiske levninger; her skal en dag hans balsamerede lig udstilles for folket i sakramentskapellet og hans blottede iskolde fod kysses af de troende som Peterstatuens histhenne til højre for konfessionen.

I venstre sideskib ovenover den til sangertribunen førende dør er der i en pille anbragt en nische; der indsættes pavens lig

en kortere eller længere tid, indtil det finder sin endelige plads i det af hans hellighed selv valgte gravsted.

I dødsnischen forblev Pius IX's lig indtil 1881, da det overførtes til den interessante gamle kirke «St. Laurentius udenfor muren», som enhver Romafarer saa godt kænder. I krypten, som Leo XIII har ladet smykke med vakre mosaiker, hviler nu hans ben.

Saa ofte den regerende pave vandrer under Peterskirkens gigantiske hvælv, vil han, naar han lader sit blik falde paa sakramentskapellet tilhøire og dødsnischen tilvenstre, have for øje de to sidste stationer mellem hans dødsleje og hans endelige hvilested. Netop i den straalende pragtbygning, hvor hans magts storhed træder saa levende frem for ham, vil han gribende mindes om sin egen persons forgængelighed. Ogsaa den, som er stegen til den højeste menneskelige værdighed, er underlagt jordlivets store lov.

«Après leur mort», siger biskopen af Belley i en prædiken, «les papes sont des papillons, les rois des roitelets, les sires des cirons».

Ikke altid har den døde pave uforstyrret kunnet nyde gravens fred i sit «sidste hvilested». Det har hændt, at domkapitlet har maattet udlevere det begravede lig. Vi mindes det uhyggelige optrin for «synodus horrenda» i aaret 897. Pave Formosus var efter en stormfuld regering pludselig død, rimeligvis af gift. Stefan VI, der blev pave efter ham, besluttede at holde højtidelig ret over sin afdøde forgænger og drage ham til ansvar baade for kætterske meninger og slette handlinger. Han indstævnede den døde pave for en synode og lod stævningen oplæse ved den aabnede grav. Kardinaler, biskoper og høje dignitarier var samlede i en af Lateranets sale. Formosus, som i 8 maaneder havde hvilet i graven, blev baaren ind i salen, iført pavelig dragt og sat paa en trone. En advokat fremsatte klagepunkterne mod det forraadnede lig, den befalede forsvarer søgte at imødegaa dem — naturligvis uden nytte. Synoden udtalte banlysningen over den døde, de pavelige insignier blev revne af liget, de tre fingre paa den højre haand, hvormed velsignelsens tegn var givet, afhuggedes og kadaveret blev under vilde skrig slæbt ud af salen og kastet i Tiberen.

Pavedømmets historie har mange mørke blade!

II.

Med pinlig nøjagtighed blev lige indtil vort aarhundrede den traditionelle lovgivning for pavens valg iagttaget; ejendommelige historiske forhold har foraarsaget, at der ved enkelte af de i dette aarhundrede foretagne valg har været gjort forandringer; særlig var dette tilfælde ved sidste pavevalg.

Efter de verdenshistoriske begivenheder i 1870 frygtede Pius IX ikke uden grund for en indblanding fra kongeriget Italiens side. Avisskrivere smigrede det italienske folk ved at fortælle det, at huset Savoyen nu burde være den pavelige camerlengos arvtager, hvor det gjaldt ordningen af konklavet. Ogsaa den tyske rigskansler lod falde udfordrende ord. I en diplomatisk cirkulærskrivelse (offentliggjort i 1874) erindrede fyrst Bismarck om den magtforøgelse, der var bleven paven tildel ved vatikanerkonsilet og erklærede lige ud, at «regeringerne, før de kunde indrømme nogen ny pave en saadan stilling, maatte spørge sig selv, om valget af person bød de garantier, som man var berettiget til at forlange ligeoverfor mulige misbrug af en saadan magt». Under slige forhold gjaldt det for kirken at staa fri til alle kanter og at have alle muligheder for øje. I en bulle af 10de oktober 1877 dispenserer derfor Pius IX fra flere af de gældende bestemmelser. Kardinalerne kunde saaledes ved stemmeflerhed afgøre, om konklavet skulde holdes i eller udenfor Rom, der gives dem ret til at fravige de strenge klausurbestemmelser, hvorimod forpligtelsen til at bevare taushed om alt, som foregaar inden valgforsamlingen, strængt opretholdes.

Skal vi give en oversigt over, hvad der sker, naar en pave dør og en ny vælges, vil vi derfor særlig dvæle ved, hvad der fandt sted ved sidste paveskifte. I overensstemmelse hermed vil utvivlsomt den nye paves valg komme til at foregaa.

Pius IX døde 7de februar 1878 kl. 5 om eftermiddagen. Da kardinal Pecci som camerlengo 2 timer senere havde konstateret, at paven var «virkelig død», blev liget om natten balsameret. Fra Paul IV's tid er det skik «at gøre et snit i pavens legeme, udtage indvoldene og derpaa tilberede det». Hjærtet blev i en marmorurne sat ind i Peterskirkens krypt. 9de februar overførtes liget fra Vatikanet til Peterskirken.

Gænnem Rafaels berømte loggier, gænnem hertugsalen og kongesalen skred ligtoget frem; ad en sidegang, der forbinder Vatikanet med kirken, naaede man derpaa til «Sakramentskapellet». Foran det lukkede jerngitter trængte den skuelystne mængde paa; det italienske politi holdt orden. Liget lagdes paa en lav katafalk, saa de nøgne fødder, der ragede ud over jerngitteret, kunde modtage de troendes afskedskys. Efterat de foreskrevne daglige sørgegudstjenester var afholdte, fandt den foreløbige bisættelse i dødsnischen sted 13de februar.

Det var nat. Portene var lukkede. I sakramenskapellet stod kardinalerne samlede, lyset fra deres kærter faldt paa den døde paves stive træk. Kanonikerne løftede paradesengen op, dæmpet og højtidelig klang misererets sørgetoner; processionen bevægede sig langsomt forbi apostelfyrstens statue langsmed konfessionen under kæmpekuppelen hen til capella del coro, hvor tre ligkister stod rede.

Af kapellaner og nobelgardister lagdes liget først ind i en kiste af kyprestræ sammen med en metalkapsel, der gæmte et pergament med et omrids af hans pontifikats historie. Efterat laaget var forsvarlig forseglet med 4 segl (camerlengoens, archipresbyterens, majordomusens og kapitlets), blev kypreskisten sænket ned i en kiste af bly, paa hvis laag man læste: «Pius IX's legeme. Han levede 85 aar og styrede kirken 31 aar 7 maaneder og 22 dage. Han døde 7de februar 1878». Denne blykiste indesluttedes atter i en egetræs sarkofag, der blev hejset op i dødsnischen; det tilmurede sted dækkedes af en marmorplade med Pius's navn; fra juli 1881, da Pius overflyttedes til «St. Laurentius», staar dødsnischen tom: den venter paa Leo XIII's balsamerede legeme.

III.

8de februar holdt de i Rom værende kardinaler sit første møde i Vatikanet for at forhandle om det nye pavevalg. Med 32 mod 5 stemmer vedtog man at lade valget foregaa i Rom. Man gjorde ikke brug af den af Pius givne fritagelse, men besluttede at holde valgforsamlingen under klausur. I mødet 10de februar blev den afdøde paves fiskerring brudt istykker og arkitekt Martinuccis plan til indredning af konklavet vedtagen. Det skulde finde sted i Vatikanet.

500 arbejdere var i travl virksomhed nat og dag, forat indredningen kunde blive færdig i rette tid. Den almindelige celleordning blev denne gang opgiven. Man rejste skillevægge i paladsets store sale. Hver kardinal fik flere smaarum til disposition. En ikke liden del af Vatikanets uhyre bygningskomplex stod saaledes denne gang under klausur.

18de februar tog konklavet sin begyndelse. Kardinalerne var samlede. Prins Chigi førtes ind. Som den romerske kirkes marskalk, et embede, som Chigierne ved arv beklæder, havde han at vaage over valgforsamlingens sikkerhed. Han blev tagen i ed. Derefter edfæstedes Schweitzergardens og det pavelige gensdarmeris officerer, de kardinalerne tilforordnede gejstlige og øvrige konklavister. Baade gejstlige og lægfolk lovede at bevare streng taushed om alt, hvad de hørte eller saa i konklavet.

Kl. 7 blev alle udgange paa én nær tilmurede. Derpaa fjernedes alle, som ikke havde ret til at forblive i konklavet. Efterat en klokke tre gange havde givet sit tegn, blev den eneste udgang stængt efter foreskreven ritus, af marskalken udenfra, af camerlengoen indenfra. En protokol bevidnede, at stængningen havde fundet ordentlig sted saavel udenfra som indenfra.

I en forordning af Clemens V heder det: «Camerlengoen og de 3 kardinaldekaner har sammen med ceremonimesteren at gænnemsøge alle konklavets kroge med fakler for at konstatere, at ingen uvedkommende har skjult sig noget sted». Kardinal Pecci gjorde altsaa sin runde. Han fandt alt iorden.

Tallet paa dem, som nu befandt sig indestængte bag laas og lukke, var 250. Da Pius IX døde, talte kardinalkollegiet 64 medlemmer, hvoraf 60 var tilstede for at afgive stemme. Hver kardinal havde en sekretær og en tjener. Desuden var der 4 barberer, 6 kokke, 7 opvartere, flere læger og forskjellige betjente til eminenzernes disposition.

Konklavets bevogtning udenfra laa i marskalkens og majordomusens hænder. 4 drejbare nischer satte konklavet i forbindelse med udenverdenen; gænnem dem bragtes saavel fødemidler som officielle breve ind. Prælater og Schweitzergardister holdt vagt ved nischerne. Naar breve blev lagte ind, undersøgte prælaterne dem først. Det er strængt forbudt konklavisterne gænnem skrivelser at modtage underretning om valgstemninger udenfra. Aviser

har derimod fri adgang. Til modtagelse af levnetsmidler anvendtes drejenischerne kun lidet, da konklavet havde sit eget køkken.

Den 19de februar om morgenen var kardinalerne for første gang samlede til valg. Det skulde foregaa i det kapel, som Sixtus IV i 1473 lod bygge i Vatikanets 2det storverk af Giov. dé Dolci. Det verdensberømte «Sixtinske kapel» er, hvad arkitektur angaar, intet mindre end pragtfuldt. Derimod er de kolde væg- og tagflader dækkede af malerier af uforlignelig værdi. Her kan man vistnok i højere grad end noget andet sted paa jorden gøre dybe indblik ind i menneskeaandens geniale kraft, ind i sjælenes indre historie. Store kunstnere har i sit farverige sprog tolket os sine tanker om menneskelivets drømmende længsler og lyse haab, om synd og om forløsning. Et navn overstraaler alle. Det er Michelangelos. Det er *hans* mægtige aand, som fylder rummet i det Sixtinske kapel.

Hensunkne i andagtens dybe eftertanke svæver fortidens profeter og Sybiller over vore hoveder; de forskende træk synes at sige: «vi vil løse livets dunkle gaader». Vor tanke føres tilbage til den stund, da Guds almagt vakte det slumrende menneske til liv paa den dampende jord, den føres frem til den evige dom med al dens glæde og al dens gru. Men bagom al den brogede farvepragt hører vi den dybsindige mesters ord: «Alt det forgængelige er kun en lignelse. Det, som lever, skal dø. Kun det aandfyldte har den uslukkelige livsfunke i sig».

Her i dette de dybe tankers verksted, hvor den indesluttede kunstner arbejdede maaned efter maaned — ensom mellem sine verdensomfattende drømme, samledes nu de 64 kardinaler i en valgsal, som verden ikke kan opvise noget sidestykke til. 64 baldakiner var spændt over korstolene. Foran sæderne stod 64 borde med grønne og violette tæpper. Ved foden af alteret, der er bygget foran «den yderste dom», stod bordet, hvor stemmerne skulde tælles. Ved siden knitrede kaminilden, hvor stemmesedlerne skulde brændes. I et paaklædningsrum ved siden af indgangen holdtes de hvide klæder i beredskab for den nyvalgte pave.

Kardinalerne traadte ind, fulgte af sine sekretærer, og indtog sine pladse. De foreskrevne bønner forrettedes. Derpaa raabte overceremonimesteren: «extra omnes!» (alle ud!) Baade sekretærerne og han selv forlod rummet. En kardinal satte slaaen for døren.

Under profeternes og Sybillernes forskende blik, foran billedet af dommedagens rædsler, med de «hellige fædres» øjne hvilende paa sig var de nu samlede de kirkens udkaarne mænd, der skulde vælge kirkens nye hoved, «upartisk og med ren samvittighed», som det heder i Gregor XV's forskrift.

Først et par ord om valgmaaden!

Der er 3 arter af valg, der er tilladte.

I: Det kan foregaa «per inspirationem», eller som vi vilde sige «ved akklamation», idet én nævnes, hvorom alle som ved en inspiration slutter sig. Saaledes blev flere paver i 13de aarhundrede valgte.

II: Det kan foregaa «per compromissum», idet kardinalerne opnævner et antal af sine kolleger, i hvis haand de lægger valget.

III: den valgmaade, som i senere tid altid benyttes, er «electio per scrutinium», den hemmelige afstemning. Enhver kardinal afgiver sin stemme paa en dertil indrettet stemmeseddel, der har 3 rubriker. I den øverste staar trykt: Ego cardinalis . . . (her tilføjer den stemmende sit navn). I midten staar: Eligo in summum pont: Rm. Dm. meum D. Card . . . Jeg vælger til pave kardinal . . . (her skrives navnet paa den, man vælger). Nederste rubrik er tom og tjener til at optage et selvvalgt motto og vedkommende vælgers nummer. Midterste og øverste rubrik bøjes indad og forsegles, forat den stemmendes navn ikke skal blive kændt.

Stemmerne afgives, idet de lægges i en af de to sølvkalke, der er anbragte paa bordet foran alteret. Først træder kardinaldekanen hen til alteret; han holder et øjeblik sin seddel over kalken og siger: «Jeg kalder vor herre Jesus Kristus, som skal være min dommer, til vidne paa, at jeg vil vælge den, som jeg med Gud tror at maatte vælge». Derpaa lader han stemmeseddelen falde i kalken.

Saaledes fortsættes, til alle har afgivet stemme.

Derefter begynder optællingen. Dersom en kandidat har faaet mere end $^2/_3$ af de afgivne stemmer, er valget færdigt. Har han netop $^2/_3$, brydes hans stemmeseddel, forat man kan se, om han har stemt paa sig selv, hvad der er forbudt og gør valget ugyldigt. Giver skrutinium ikke den foreskrevne majoritet, indtræder en ejendommelig fremgangsmaade, den saakaldte accessus, forat man kan prøve, om ikke en del af vælgerne vil lade sin

kandidat falde til fordel for en anden af dem, som har faaet stemmer. Accesstemmerne tillægges de ved skrutinium afgivne. Den, som holder fast ved den, han stemte paa i skrutinium, skriver derfor paa sin accesseddel: «accedo nemini» (jeg tiltræder ingen). Fører heller ikke accesstemningen til noget resultat, hører valghandlingen op, og man maa i næste valgforsamling paany begynde med skrutinium.

Stemmesedlerne opbrændes i kaminen. Bliver afstemningen resultatløs, kaster man lidt fugtig halm i ilden. Naar da den lille røgsøjle, fumata, stiger op gænnem piben, véd den udenfor ventende mængde, at pavestolen endnu er ledig.

I stor spænding venter de nysgærrige grupper ude paa Peterspladsen. Valget følges naturligvis med levende interesse. «Har du seet fumata?» «Mon fumata vil hvirvle idag?» Stiger der en dag ingen røgsøjle, begynder man at gætte. «Franchi?» «Nei, han er et nul!» «Pecci, camerlengoen?» «Ja, han faar nok stemmer; han ser ud, som om han var alles ven».

Ved valgforsamlingen 19de februar fik Pecci i skrutinium 19 stemmer. Valget blev imidlertid kasseret paa grund af enkelte uregelmæssigheder. Acces var dermed udelukket. I aftenforsamlingen samme dag fik Pecci i skrutinium 26 stemmer. Ved acces fik han yderligere 8 stemmer. Om morgenen 20de februar havde han strax ved første valg 44 stemmer.

Kardinalerne, hvis fuldmagt nu var udløben, slog sine baldakiner ned. Joachim Pecci var pave.

Subdekanen nærmede sig den valgte og rettede til ham det spørgsmaal: «Modtager du det valg til pave, som her er foretaget overensstemmende med de kanoniske forskrifter?»

Camerlengoen svarede: «Da det er Guds vilje, at jeg skal tage pontifikatets ansvar paa mine skuldre, tør jeg ikke vægre mig».

«Hvilket navn tænker du at vælge?» spørger subdekanen. Fra 10de aarhundrede er det skik, at paven ved sin tiltrædelse forandrer navn.

Camerlengoen svarer: «Navnet Leo — af taknemmelighed mod Leo XII og af ærefrygt for den hellige pave Leo den store».

Efterat Pecci derefter var iført paveligt ornat, vendte han tilbage til kapellet, hvor han fandt tronen rejst paa alterets

evangelieside. Her modtog han for første gang kardinalernes hyldest.

Kardinaldiakonernes dekan begav sig nu hen til Peterskirkens balkong og raabte ud over den lyttende mængde: «Jeg forkynder eder en stor glæde; vi har en pave, Hans Eminenze kardinal Joachim Pecci, som kalder sig Leo XIII».

Roms hundredestemmige kor af kirkeklokker begyndte at lyde. Engelsborgs kanoner, der indtil 1870 blandede sin torden ind, var denne gang stumme.

IV.

Pavens pontifikat regnes ikke at begynde ved hans valg, men fra den dag, han modtager pavekronen, den tredobbelte tiara. Det var den 3die marts 1878, at Leo XIII satte tiaraen paa sit hoved.

Ved denne lejlighed finder der sted en gammel symbolsk skik, der er af gribende virkning.

Den pragtfulde procession skrider frem gænnem Peterskirkens venstre tværskib og det mægtige Capella Clementina. I det øjeblik, da hans hellighed, baaren paa den pavelige sedia, viser sig for mængden træder en gejstlig frem og antænder en haandfuld stry, som han fæster til ceremonimesterens sølvstav. Denne holder det brændende stry frem for folket, der blæser paa det. Naar ilden slukker, vender han sig mod paven og raaber til ham med den første strofe af den latinske kirkesang: «sic transit gloria mundi!» (saaledes forgaar jordisk hæder). Dette gæntages 3 gange paa processionens vej.

Det er det gamle rituals forlangende, at netop i det øjeblik, da kirkens nyvalgte overhoved modtager hyldningen og magtens insignier, omgiven af de højeste æresbevisninger, skal han mindes om, at «al menneskets herlighed er som markens blomster» og levende holdes for øje, at jordisk ære er forgængelig glans.

Efterat denne ritualbestemmelse var opfyldt og en messe afholdt i det Sixtinske kapel, tog paven plads paa sedia. Den første kardinaldiakon hængte om hans skuldre den lille hvide uldkrave, der historisk er saa vel kændt under navnet pallium, med de ord: «modtag dette hellige pallium, den pavelige værdigheds tegn». Hvert aar den 21de januar indvies i kirken «St. Agnese» i Rom et par hvide lam, hvis uld benyttes til pallierne;

paven selv udtaler velsignelsen over disse lam i Vatikanet. Senere overtager nonnerne i St. Agneseklosteret deres pleje, klipper dem og spinder den uld, af hvilken pallierne arbejdes.

Efterat Leo var beklædt med dette værdighedstegn og havde taget plads paa den pavelige trone, tonede litanisangen «Christus bønhør os», istemt af kardinaldiakonen, hvorpaa de øvrige 3 gange gæntog: «længe leve vor herre Leo, den af Gud givne biskop og almindelige pave!» Efter endt messe satte diakonen tiaraen paa hans hoved med disse stolte ord, der har lydt nedigænnem tiderne fra slægt til slægt, under forhold da pavekronens nimbus lyste med en stærkere glans end nu: «Modtag den tredobbelte krone og vid, at du er fyrsternes og kongernes fader, jordklodens styrer, vor herres Jesu Christi stedfortræder, hans, hvem ære og hæder tilkommer fra evighed til evighed».

Dermed havde Leo XIII's pontifikat taget sin begyndelse.

Ved tidligere pavevalg fulgte efter kroningen i Peterskirken endnu et storartet optog, la cavalcata eller ryttertoget fra Peters mægtige mausolæum ud til Lateranet, hvor paven skulde tage i besiddelse den kirke, som er «alle byens og verdens kirkers moder».

Historien har opbevaret os mange farverige skildringer af disse pavetog, der i festlig glans til sine tider overstraalede selv de tyske keiseres kroningstog.

Med tiaraen paa hovedet, klædt i hvid dragt, besteg paven en med skarlagen sadlet hest; konger og fyrster maatte holde stigbøjlen for ham og følge et stykke tilfods. Gænnem via papale, over Engelsborgbroen, skridende frem under Septimius Severus's og Titus's ærværdige triumfbuer, drog toget over forum Romanum forbi Colosseum, hilset af tusinders hymner og jubelraab: biskoper og abbeder i rige skrud, lange processioner af munke med skinnende kors og dyrebare relikvieskrin, konger og fyrster i purpur og guld, riddere i panser og plade, Roms stormænd i skinnende harnisker med deres slægts farver og vaabenmærker.

Titusbuen, rejst til minde om Jerusalems fald, maatte de i Rom boende jøder smykke med kostbare tepper og silkedraperier; naar de saa havde gjort knæfald for kirkens nye hersker, blev de under mængdens haan jagede tilbage til sin smudsige Ghetto.

Gaderne, hvor toget bølgede frem, var smykkede paa det prægtigste, æreporte, hædrende symboler og inskriptioner mødte

hans helligheds blik, hvor han vendte sig hen, paa hundrede taarne vaiede faner og oriflammer, trompeterne lød, trommerne hvirvlede. Ude ved Lateranet steg paven af hesten og modtog kirkens nøgler, hilset af hymnen: ecce sacerdos magnus!

Et sorartet skue udbredte sig her for hans øje.

Den, som har besøgt Rom, glemmer aldrig udsigten oppe fra Lateranet. Ud over muren ser En henover den grønne campagnas vidtstrakte flade med de bølgende linjer, langt borte lukkes horisonten af Albaner — og Sabinerbjergenes blaalige højder, en enkelt snedækket top lyser i det fjerne; foran ligger «den evige stad» med de ærværdige stene og bygninger.

Hvor mange rejsende har ikke staaet herude i stille beundring, naar solen nærmede sig sin nedgang hinsides Tiberen lige bagved, medens snetoppene laa i guldglans, og aftenskyerne blev purpurrøde langt borte i vest! Minde efter minde dukkede frem for tanken, minder om glimrende storhed, minder om dybe fald.

Den pavelige herligheds sol er i nedgang. Gregor VII's og Innocens III's tider vender aldrig tilbage. Naar Romerbiskopen fra sin stille krog i Vatikanet ser ud i fremtidens fjerne blaa, hvilke syner løfter sig da for hans øje?

Glansfulde minder ligger som i purpurskyer bag ham, men ogsaa tunge minder.

Rom bliver aldrig, hvad det var, da Nikolaus V eller Sixtus IV bar tiaraen. Selv om fremtiden kan forandre meget, — cavalcataen fra Vatikanet til Lateranet vil aldrig skænke vor tids romere et skuespil som det, byens pragtlystne befolkning havde for øje i Leo X's dage. Det vil i ethvert fald ikke blive paa den jordiske storheds omraade, paven i de kommende dage skal vinde sine sejre.

Det er jo ogsaa større opgaver, som venter ham, og det er ikke lette opgaver.

Da kardinal Pecci den 20de februar 1878 var valgt til at stige op paa den trone, som Pius IX netop havde forladt, dannede Italienerne af hans navn følgende akrostichon: *P*ontifex *e*cclesiae *c*onciliator *c*um *I*talia.

Dette haab er ikke gaaet i opfyldelse. For Italien er Leo XIII ikke bleven nogen forsoningens pontifex.

Der er imidlertid en større forsoningsopgave, som venter paa den vordende Romerbiskop. Skal han magte at løse den?

Ingen ved det. Men ét ved vi: han løser den ikke derved, at han bryder staven over hele den nyere humanitetsudvikling og kræver, at alle skoler og al videnskab skal lægges ind under Romerkirkens kuende aag, ikke derved, at han fordømmer den religionsfrihed, af hvilken katholikerne saa godt véd at betjene sig i de protestantiske lande, fordømmer dem, som nægter, at den katholske religion bør være statsreligion med udelukkelse af enhver anden.

Der er stærke kræfter inden den katholske kirke, der arbejder paa, at middelalderens gyldne tid maa vende tilbage, om end under forandrede former, at de folkeslag og lande, der ved reformationen er faldne fra Rom, maa blive tilbageerobrede, at de protestantiske nationer maa angre og fordømme de aarhundreder, i hvilke de har vandret deres egne veje. Dette arbejde vil aldrig lykkes. Jo klarere Romerkirken indser det, desto nærmere vil den være ved at løse sin isandhed store kirkeopgave.

Ingen venter, at den, som efter Leo XIII tager sæde paa Peters stol, skal kunne bryde med den kirke. hvis hoved han er. Men det er vort haab, at han maa have klarsyn og forsonlighed nok til at bryde med det *parti* inden kirken, der har sat saa skæbnesvangre mærker af sin virksomhed i ufejlbarhedsdogmet og Pius IX's syllabus.

Røken præstegaard 18 marts 1899.

LIDT OM „VISDOMMEN" I DET GAMLE TESTAMENTE OG OM „ORDET" I DET NYE.

Af Chr. Bruun.

I indledningen til Johannesevangeliet (kap. 1, 1—18) tales der om *ordet*, som blev kjød og boede iblandt os, men som «i begyndelsen» ikke blot var *hos* Gud, men selv *var* Gud. Det er ved dette «ord» Gud har skabt verden; og det er det samme, som ogsaa faar navnet: den enbaarne søn.

Alle som læser dette stykke i sin bibel, faar vist det indtryk, at det er evangelistens mening at udtale noget overmaade stort og merkeligt. Men hvad dét egentlig er han vil sige, det er jeg bange de fleste mennesker ved lidet om. Saa har det ialfald været tilfældet med mig selv i lange tider. Og jeg tror det gaar ligedan med mange andre. Den gamle høie lære om «ordet, som blev kjød», spiller vist i vore dage en temmelig liden rolle i kristne menneskers sind.

Saa har det ikke altid været. I den gamle kirke blev dette afsnit ikke sjelden opfattet som det vigtigste i den hele bibel. Det spilte en rolle, der næsten maa sammenlignes med den som Paulus' forsoningslære spilte for reformationen og dens kirke. Sine dunkelheder fandt man ogsaa dengang, at det store afsnit havde. Men til trods derfor udgik der ifra det et klart lys, som kastede sit skin ud over hele den græsk-dannede verden, og bragte den græsk-romerske dannelse til at hylde Jesus af Nazaret som sin Gud.

Her er det rigtignok at merke, at man i den tid ikke uden videre læste som vi, at «ordet» blev kjød, men snarere, at «tanken» blev det. Det græske udtryk i grundtexten heder: *Logos*. Og logos betyder paa en gang baade *ord* og *tanke*. For grækeren var ord og tanke ét: Tanken det indre ord, ordet den udtalte tanke. Og naar han læste i hellige skrifter om Guds *logos*, saa havde det for hans øre mere klangen af Guds *tanke*, end af Guds *ord*.

Hans egne filosofer havde i aarhundreder fortalt ham om den guddomstanke (logos), som bærer verden, den fornuft, som fra først af havde ordnet materiens kaos til den verden fuld af harmoni og plan, som vi nu lever i. Og naar han først lærte at tro paa en eneste Gud som almægtig verdensherske (pantokrator), da laa det ham aldeles nær at tænke sig, at *guddomstanken*, *logos*, var denne verdensherskers «enbaarne søn», og ét med sin fader.

Men det var ikke bare græske filosofer, som havde forberedt og banet vei for *den* logoslære, som «da tidens fylde kom», skulde lægge verden for den korsfæstedes fødder. En helligere forberedelse, og dybere i slegt med den selv, havde den faat i den gamle pakts hellige skrifter.

Som man ved, taler disse skrifter om at himlene er skabte ved Herrens *ord*, og al deres hær ved hans munds aande (salme 33, 6). Og man ved nok ogsaa, at dette og lignende steder danner et slags grundlag for Johannesevangeliets tale om det «ord», ved hvilket verdensaltet er frembragt. Men jeg tror ikke at mange faar nogen synderlig større klarhed over tingen, fordi om de ved dette.

Derimod forekommer det mig, at der falder langt mere lys over det hele gjennem den lære om *visdommen* i det gamle testamente, som kun de færreste har lagt merke til, selv blandt flittige bibellæsere.

Salomons ordsprog hører neppe til dem blandt de hellige skrifter, som falder videre i nutidens bibellæseres smag; og det er os heller ikke let at opfatte dem som udtryk for nogen særdeles visdom. For en menneskealder siden eller noget mere kunde man endnu af og til træffe paa gamle folk, der havde en rent eiendommelig evne til at bruge vore egne folkelige ordsprog i sin tale, og som paa den maade vidste at give sine ord fynd og vegt. Den tid læste man ogsaa mere de bibelske ordsprog end nu. Nutidens smag gaar, særlig paa det religiøse omraade, snarere i retning af det langtrukne og udvandede, end af det korte og fyndige. Tidligere tider som har havt en anden smag, har ogsaa kunnet frembringe enkelte ordsprog. Og man har endog opstillet det spørgsmaal, hvad der krævede den største aandelige evne, enten at skabe en *type*, der slog igjennem i literaturen og blev almen, eller at forme et *ordsprog*, der slog igjennem i folkelivet og blev alles eie. Men i det store og hele gaar jo ordsprogene hos alle folke-

færd tilbage til en graa fortid. Det er folkenes ældste tænkere, som i dem har nedlagt sin praktiske livsvisdom, idet de formede dem paa en saadan maade, at de blev istand til at gaa fra slegt til slegt gjennem aarhundreder og aartusinder uden at ændres. De er som nagler, siger prædikeren[1]), der er banket dybt ind af mestrene i forsamlingen; er de engang hamret ind i menneskeslegtens minde, falder de aldrig ud.

Inden Israel staar nu Salomon som den ypperste vismand, som indbegrebet af al den visdom, den høieste kunde meddele et menneskebarn. Han bliver næsten til en inkarnation eller ikjøting af visdommen selv, saa at de senere aarhundreder kan lægge sin visdom i hans mund, saaledes som forfatteren af den apokryfiske «visdoms bog» gjør det. Og paa samme tid som han er visdommens repræsentant, er han tillige ordsprogdigtningens fader og uopnaaede mester. Hans ordsprog giver os en livsvisdom i Jehovatroens aand, paa samme maade som Haavamaal giver os en i asatroens. Ordsprogene har vistnok været den form, som folkenes ældste tænkere helst iklædte sine tanker. — Og gjælder der ikke noget lignende om Jesus selv? Mange af hans taler er jo netop en række af tankesprog, af «Gnomer». Og saa vidt jeg skjønner, har han i hele det gamle testamente ikke noget nærmere forbillede for sin eiendommelige maade at udtrykke sig paa, end Salomon og hans ordsprog.

Jesus er i sanhed den «mester i forsamlingen», der i bjergprækenens tankesprog har drevet sine «nagler» ind i mennneskeslegtens minde, saa de sidder der den dag idag og til tidernes ende. Derfor kalder han sig ogsaa selv udtrykkelig «Guds visdom» (Luk. 11, 49), og udhæver at han er «større end Salomon».

Den bog som vi har i bibelen under navn af Salomons ordsprog, bestaar jo for sin største del af en række sprog, der er stillet efter hinanden med liden eller ingen indbyrdes sammenhæng. Men de 9 første kapitler (kap. 1, 8—9, 18) danner en sammenhængende tale, hvor Salomon for Israels ungdom skildrer visdommen og lovpriser den som det høieste gode, man har at tragte efter i livet. I den sidste del af denne tale, som hæver sig til høi poetisk skjønhed (kap. 7—9), optræder visdommen personificeret som en *kvinde*. Og overfor hende og i kamp med hende staar der

---

[1]) Den ældre oversættelse.

en anden, *daarskabens kvinde*. Denne er vel ikke bare en personification af den utøilede sanselige livsnydelse i almindelighed. Det er rimeligvis selve den hedenske *filosofi* og hedenske livsopfatning, der tænkes paa, saaledes som den overfor Israel stadig optraadte i den samme pakt med sanselig vellyst, som den fritænkerske livsopfatning ogsaa blandt os saa ofte fremtræder i. Det er denne filosofi, Salomon vil stemple som daarskab. Han fremstiller den som en skjøge, dreven i alle mandfolke-forførelsens kunstgreb, som vil lokke den israelitiske yngling til hor — et velkjendt bibelsk billede paa afgudisk frafald, og det et billede som virkeligheden blot lagde alt for nær. Han skildrer denne kvinde, hvorledes hun ved nattens frembrud forlader sit hus for at streife om paa gaden i skjøgedragt, hvorledes hun underfundig lurer ved gadehjørnet paa den uerfarne yngling, hvorledes hun frækt kysser ham og indbyder ham til sit hus og sit leie, at de kan «beruse sig i kjærlighed, forlyste sig i elskov». Og ynglingen lader sig forlede af hendes indtrængende overtalelse, forføre af hendes glatte læber. Han følger hende, som en fugl, der iler imod snaren, og ved ikke at det gjælder dens liv. Thi mange gjennemborede har hun fældet, og utallige er de hun har slaat ihjel. I hendes hus er der veie til dødsriget; de fører ned til dødens kamre.

Overfor denne daarskabens kvinde, den «fremmede», skildres saa den sande visdom, den egte israelitiske. Hun har bygget sig et hus i Jerusalem, hvis søilehal hviler paa syv udhuggede piller. Hun har slagtet sit kvæg til gjæstebud, blandet sin vin, dækket sit rige bord. Og nu sender hun sine kvindelige tjenere ud gjennem den hele by og indbyder alle til sine kostelige retter [1]. De uerfarne skal lære klogskab, og de uforstandige forstand. Visdommens tilrettevisning er bedre end sølv, dens kundskab at foretrække for guld. Thi visdom er bedre end perler, og intet klenodie kan lignes med den. Saa indføres visdommen selv talende: Jeg, visdommen har klogskab i eie, og kjendskab til kloge raad finder jeg. Mig tilhører raad og sand indsigt; jeg er forstand, mig hører styrke til. Ved mig er det konger lærer at regjere, og fyrster at ordne lov og ret. Ved mig hersker herskere og

[1] En stor del af denne skildring gjenoptages af Jesus i de kjendte lignelser (Matth. 22. Luk. 14) træk for træk, hvorved han selv for sine tilhørere fremtræder som den guddommelige visdom.

høvdinger, alle dommere paa jorden. Rigdom og ære er at finde hos mig, varagtigt gods (der ikke spredes, som det uretfærdige) og retfærdighed.

Men saa kommer det vigtigste. Efter at visdommen har skildret hvad hun er for menneskene, gaar hun over til sit forhold til *Gud*. Hun er den som alene giver varig lykke og kraft og ære og rigdom paa jorden. Og selv for den almægtige er hun støtte og hjælp. Hun var ved hans side, da han frembragte jorden og verdensaltet, saa sandt som det hele er gjort med visdom. Thi hun er ældre end verden, evig som Gud selv. «Herren eide mig i sin veis begyndelse, før sine gjerninger, fra fordums tid. Fra evighed er jeg bleven til, fra først af, før jorden var. Jeg blev født, da afgrundene endnu ikke var til . . . Da han beredte himmelen var jeg tilstede, da han slog hvælv over afgrunden, var jeg med. Da han satte havet dets grænse, da han fæstede jordens grundvold — da var jeg med ham som en kunstnerinde, jeg var hans glæde fra dag til dag, jeg legte altid for hans ansigt, legte hen over kredsen af hans jord. Men min lyst havde jeg i menneskenes børn».

Det er skildringen af «den himmelske jomfru», sagde de gamle — hun som leger hen over hele kredsen af Guds skabning, og som er sin faders lyst og glæde. Og de gav hende navnet *Sofia*, som er det græske ord for visdom og den ligefremme oversættelse af det hebraiske Chokma, det ord der stadig bruges her i grundteksten. Det er ogsaa muligt, at hun her ligefrem af Salomon betegnes som Guds fosterdatter. I saa fald vilde denne gammeltestamentlige tale om visdommen som Guds *datter* afgive et merkeligt sidestykke til det nye testamentes tale om *ordet* som Guds *søn* — dog saa at det ikke maa glemmes, at visdommen her hos Salomon ikke optræder som virkelig person, men alene som poetisk personifikation.

Med dette store sted om visdommen i ordsprogsbogen maa man sammenholde et temmelig lignende i Jobs bog (kap. 28, 12—28). Job taler om visdommens mageløse værd, over alle jordens skatte, om at ingen dødelig kan finde den, at Gud, som udgrundede den, da han frembragte skabelsens underverker, er den eneste som kjender dens tilholdssted, og at *han* lærer menneskene veien til den. Ogsaa andre steder i de kanoniske skrifter kunde der peges paa, men de er af mindre betydning.

Derimod har de apokryfiske visdomsskrifter[1]) med stor forkjærlighed grebet den tanke som blev fremsat i ordsprogsbogen, og bygget videre paa den. Saaledes Jesus Sirachs søns visdom. Det 24de kapitel i denne bog har til overskrift: Lovprisning af visdommen. Det skildrer visdommen som den ældste af Guds skabninger, der i begyndelsen udgik af hans mund og dækkede jorden som en taage. Den havde sin bolig i det høie, dens throne stod paa skyens støtte. Den alene har gaat himmelhvælvningen rundt, og den vandrede i afgrundens dyb. Men den stundede efter at komme til hvile blandt *menneskene;* da gav Gud den bolig i Israel, dens hviles telt i Jakob. Den slog rod hos det udvalgte folk, og dens herredømme var i Jerusalem. Den blev høi som Libanons ceder og udsendte sin duft som viraken i tabernaklet. Den er moder til den skjønne kjærlighed, til gudsfrygt og kundskab og til det hellige haab. Sit ypperste udtryk har den i den lov som Moses overgav Israels folk. Thi den Gud som fra først af frembragte den, er endnu den eneste som eier den, og som fylder alting med den visdom, der er mangfoldigere end havet og dybere end afgrunden.

Med en noget lignende tale om visdommen aabnes ogsaa det hele verk (kap. 1, 1—10).

Og tilsvarende tanker kommer til orde i Baruchs bog (kap. 3, 14 ff.).

Men baade hos Baruch og hos Sirachs søn faar man indtryk af noget mere end den blotte poetiske *personifikation* af visdommen, som vi kjender fra ordsprogene og Jobs bog. Den nærmer sig til at være et selvstændigt væsen, eller ialfald en selvstændig *magt*, forskjellig fra Gud.

Og denne overgang bliver nu virkelig fuldbyrdet i «Visdoms bog» (se kap. 7—10). Visdommen «gjennemtrænger alt paa grund af sin renhed». Den er et pust af Guds kraft, en klar udstrømning af den almægtiges herlighed, en afglans af det evige lys, et pletfrit speil af Guds virkende kraft, saa intet urent kan komme

---

[1]) De apokryfiske bøger har jo i det hele den store betydning, at de danner overgangsledet mellem det gamle og det nye testamente, broen imellem dem. Uden dem vilde der være et hul i udviklingen, som vor tanke forgjæves vilde anstrenge sig for at fylde. Derfor hører de ogsaa med rette hjemme i vor bibel, skjønt de ikke er «kanoniske».

den nær, et billede af hans godhed, herligere end solen og over alle stjerners skik. Meningen af det hele lange stykke er i korthed den, at visdommen er et slags aandevæsen af det reneste lys, som gjennemstrømmer verdensaltet fra dets ene grænse til den anden, og gjennemtrænger alt, men som har sit rette tilhold ved den Guds throne, som har den kjær — at den var tilstede ved verdens *skabelse* og tjente Gud som hans redskab ved den ligesom den ogsaa *opretholder* verdensordenen — at den oplyser de gudfrygtiges sjæle og saaledes opreiser Guds venner og profeter og veileder Guds folk gjennem dets hele historie, som den engang gjorde det i ild- og skystøtten. Den er et mellemled mellem Gud og verden, bæreren af Guds virksomhed baade som verdenshersker og som skaber, og fremfor alt bæreren af hans aabenbaring til menneskene.

Den hele skildring staar der og venter, ligesom skjælvende, paa sin fuldendelse gjennem det mægtige tankelyn om ordet som blev kjød.

Det kom dette lyn. Og det smeltede sammen til en enhed, det høieste udbytte baade af den gammelisraelitiske og af den rent græske tænkning. Den platoniske og stoiske logoslære og den salomoniske visdomslære rummes begge mageligt side om side i den johanneiske logoslæres vide favn. I det øieblik Johannes udtalte at Jesus fra Nazareth var Guds logos, lagde han de ledende hovedtanker i hele den tids tankeverden for sin himmelfarne herres fod.

En lignende sammensmeltning af græsk og jødisk aandsliv var allerede tidligere forsøgt af den navnkundige jødiske tænker Philo i Alexandria, en samtidig af Jesus. Og man har stridt meget om hvorvidt Johannes' logoslære var paavirket af Philos eller ei.

Det er nu rimeligt nok, at et saadant spørgsmaal høilig optager de lærde, som skriver bøger i det vide og det brede om alle mulige ting. Men i sig selv synes jeg ikke det har saa særdeles meget paa sig.

Alle ved, at Paulus har lært meget af Gamaliel. Og der er vist heller ingen tvivl om at Jesus selv har lært meget af sin tids største teolog, Hillel, som vel sagtes har ført forsædet i kvaderstens-hallen i Jerusalems tempel, dengang da Jesus som tolv aars gut sad midt iblandt lærerne og baade hørte dem og spurgte

dem ad. Saa der er ikke det mindste i veien for at Johannes kan have lært vigtige ting af Philo.

Men paa den anden side har man meget for ringe tanker om den aandskraft, som har frembragt vort fjerde evangelium, dersom man ikke tiltror dets forfatter evnen til af sig selv at kunne udføre en tankebevægelse, som vi ved at Philo har udført.

En ting er klar: den *græske* logostanke ligger ikke udenfor det som Johannes mener med logos. Den er indoptagen i det. Saaledes opfattede ialfald grækerne selv det han skrev. De forstod det om guddommens *tanke*. Det var netop det, som hjalp dem over i den kristne tro. Og vi vil dog vel ikke sige, at det var i kraft af en *misforstaaelse*, at kristendommen erobrede verden.

Dersom Johannes — som man paastaar — har levet i Ephesus, et hovedsæde for græsk dannelse, i mange aar før han skrev sit evangelium, saa *kan* han ikke have været uvidende om hvad en dannet græker mente med ordet logos. Man faar dog virkelig ikke gjøre apostelen til en idiot. Han *maatte* kjende denne forestilling og have fuld adgang til at indarbeide den i sin egen tankekreds, hvis han fandt den brugbar. Og det kunde vel heller ikke undgaa ham, hvor nær den var i slegt med de gammeltestamentlige forestillinger om visdommen.

Og staar det først fast, at han har *kjendt* den græske logosforestilling, saa staar det ogsaa fast, at han ikke har ønsket at holde den udenfor sin egen. Han *kan* ikke stille dette enestaaende storslagne stykke om logos i spidsen for sit værk, uden at det nogensinde skulde have faldt ham ind, at en dannet græker uvilkaarlig maatte læse ud af hans ord, at det er ved guddommens *tanke*, verden er frembragt, at det er denne *tanke* som oplyser hvert menneske der kommer til verden, at det er denne *tanke*, som er Guds enbaarne søn. Og dersom han havde holdt dette for en *misforstaaelse*, saa *maatte* han have sørget for at udelukke den.

Nei, det er med velberaad hu, den høie apostel i udtrykket logos griber det slagord, som i sig forener de høieste tanker baade inden den græske og den jødiske spekulation, og som derfor eier en magt til at *tænde* i sindene, som intet andet udtryk *kunde* eie. Det er ikke af vanvare, han er kommen til at erobre den verden, som hans herre havde givet ham det hverv at underlægge sig.

Men *det* er sandt: Naar Johannes skriver logos, saa er det for ham ikke bare *tanken*, men ogsaa og det først og fremst det

ord, som er tankens udtryk — saaledes som vi jo ogsaa altid oversætter det. Han ved godt at det var ved sit ord, Gud skabte verden, ikke ved sin blotte nøgne tanke. Men var det ikke ved en ordløs tanke, saa var det endda mindre ved et tankeløst ord. Det var ved det ord, som rummer i sig hele fylden af den eviges tanke (eller visdom), og som saa dertil føier den *kraft*, der giver tanken evne til at «materialisere sig» — det ord som taler, og det sker, som byder, og det staar der.

Men dette visdommens og kraftens ord har ikke blot fra først af frembragt *verden* og siden baaret den. Det har tillige altid tørstet efter at komme til hvile i *menneskesjæle* (Sir. 24, 7 ff.; ordspr. 8, 31), og derfor ogsaa gjennem tiderne opreist Guds venner og profeter (visd. 7, 27) lige til «disse sidste dage».

Men nu var der indtraadt noget nyt, noget enestaaende. Johannes vidste det godt, og hele menigheden vidste det med ham, at hele Jesu skikkelse og hvert hans ord berørte dem paa en aldeles egen maade, som intet andet i hele verden. Og det havde slaat ham som et lyn ifra oven, at dette uudsigelige, denne smag af den tilkommende verdens kræfter, skrev sig fra, at her var Guds evige logos traadt ind i jordisk virkelighed. Det ord som havde frembragt den nærværende verden, var blevet kjød og havde boet iblandt dem; derfor kjendte de en ny og høiere verdens kræfter røre sig i dem, saa snart de hørte klangen af hans røst.

Som vi ved, kalder Jesus sig aldrig selv for Guds ord, Guds logos. I de tre første evangelier kalder han sig gjerne: Menneskesønnen. Hos Johannes kalder han sig: Guds søn, Guds enbaarne søn. Det er alene Johannes, som kalder ham Guds logos, Guds ord.

Johannes siger selv udtrykkelig i slutningen af sit evangelium (kap. 20, 31) at han skriver dette evangelium for at folk skal tro at Jesus er Guds søn, og det Guds søn i *den* betydning, at han kan modtage tilbedelse som Gud (20, 28). Og han ved jo overmaade godt, hvor aldeles utilgjængelig denne tanke vil forekomme mange. Men han ved ogsaa, at den vil kunne blive dem mere tilgjængelig ved den tanke om Guds logos, som var opgaat for ham selv med en saa overvældende magt.

Og saa udtaler han denne tanke og sætter den i spidsen for sit evangelium. Han slaar ved den bro for den græske dannelse

over til Jesu egne høie ord. Og i de følgende aarhundreder, især fra Origines' dage af, strømmer hele den græske dannelse over broen og bøier med Tomas knæ for sin herre og sin Gud.

Men logos-troen var dog ikke det høieste. Og den var heller ikke uden sine betænkelige sider. Den laa saa nær for den græske aand med dens tankestyrke og dens filosofiske drag. De bøiede sig for den logos, der som lysets straale evigt fødes af det uendelige lys.

Men den græske kirke med Origines som sin ypperste ordfører lider hele tiden under en vis overvegt af det tankemæssige og intellektuelle. I martyrtiden blev den holdt varm af det strømmende blod. Men siden stivner den mere og mere til i «Sofia-kirkens» orthodoxe tankeformer. Der har sikkerlig været følt et sterkt savn efter at en anden side af kristendommen — eller af *Kristus* — skulde trækkes frem og stilles i forgrunden.

Og det skede ogsaa i den vesterlandske kirke med Augustin som ordfører. Hos ham er det ikke længer logos, som alting dreier sig om. Han skrider fra apostelens tale om logos videre til Jesu egen tale om «sønnen». Og derved kommer *kjærligheds-siden* af kristendommen sterkere frem. Fremgaar logos evigt som straalen fra det evige *lys*, saa kan man nok sige, at sønnen evigt fødes af sin faders *hjerte*, af hans kjærlighed. Og nu i vore tider har jo tanken paa den guddomskjærlighed som gik i døden for de ugudelige, næsten fuldstændig faat os til at glemme logos og hans evige lys.

Men der er grund til at trække dette frem igjen af glemselen. Var tankesiden af kristendommen i den gamle græske kirke fremhævet indtil upligt, saa har den nu været temmelig forsømt, ialfald her i Norge. Vi trænger høilig til at mindes om at i Kristus er det ikke alene den guddommelige kjærlighed, som er aabenbaret, men ogsaa den guddommelige tanke, den guddommelige intelligents, og at den tankeslappe forkyndelse, der endnu er saa almindelig i vore kirker, lige saa vel er en udskeielse, som den koldt forstandsmæssige. Og videre tror jeg, at den gamle logoslære, som i kirkens oldtid lærte saa mangen græker at kalde Kristus for sin Gud, endnu i vore dage vil kunne blive til hjælp for en del af dem som føler brændende vanskelighed ved troen paa Jesu Kristi Guddom.

Hvad jeg her har skrevet, vil kanske i sommes ører klinge som et fremmed og rodløst paafund. Saadanne vil jeg faa lov at gjøre opmerksom paa, at det først er i de seneste tider, at tanken om Kristus som *Guds visdom* er bleven saa borte for os. Endnu vor ældre bibeloversættelse, den som først i vore dage er afløst af den nyere, opfatter det store sted om visdommen i ordsprogene kap. 7—9 som en ligefrem *spaadom* om Kristus. «Den evige visdom, Kristus, formaner», heder det i overskriften til kap. 8. Og ligedan i overskriften til kap. 9: visdommen, Kristus, indbyder ved sit ord.

Hvad jeg her har gjort, er ikke andet end dette: ved hjælp af den moderne theologis midler at søge at faa gjenopfrisket et halvglemt kapitel af den ældre theologi.

TILVÆRELSENS AANDSKRÆFTER HOS PLATON OG ARISTOTELES.

Prøveforelæsning for doktorgraden.

Af dr. phil. Kristian B. R. Aars.

Kaster man et blik paa den græske filosofis historie, navnlig saaledes som den fremtræder gjennem Aristoles's opgjør med sine forgjængere, saa faar man næsten det indtryk, at menneesketanken i Hellas gjennemløb en bagvendt udvikling: begyndte med størst sans for materielle, fysiske forklaringsprinciper, og først sent fik ligesaa vaagent blik for verdenslivets aandelige side. En saadan særstilling indtager Grækenland dog ikke i virkeligheden. Den «materialistiske» retning, som Aristoteles refser hos saa mange av sine forgjængere, var kun en *episode* i Grækenlands samlede aandsliv, ja retningen var sjelden fuldt gjennemført selv hos sine repræsentanter. Digtningens vidnesbyrd godtgjør, at de gamle grækere overalt i verden og overalt i begivenhederne saa virkninger av overmenneskelig fornuft og av overmenneskelig vilje.

Som en reaktion, og som forsøg paa at bryde verdensforklaringen nye baner, kan vi betragte de mekaniske tendenser, som slaar igjennem i de saakaldte «fysikeres» grundstofhypoteser, og endda mer i atomisternes verdensopfatning.

En mægtig trang til at skabe sammenhæng i tilværelsen, til at skabe gyldige forklaringer, har grebet fremragende repræsentanter for den helleniske dannelse. Hid hører grundstoffet, — luften eller vandet eller ilden, hid atomerne, men hid hører ogsaa den evige bevægelse, den evige enhed, den evige ro og uforanderlighed, striden og kjærligheden, verdensfornuften, de evige tal, og deslige forsøg.

Imidlertid var de saaledes arbeidende videnskabsmænd eller filosofer ikke enige om noget bestemt formuleret krav, der skulde kunne stilles til en aarsagsmæssig forklaring; heller ikke havde de formuleret de krav, som kunde stilles til en logisk bevisførelse: de havde ingen formuleret logik. Udformningen av en «logik»

fremmes sikkerlig ved *sofisternes* optræden og arbeide. Først *Sokrates* skal have lagt en ganske overordentlig vægt paa nøiagtige begrebsbestemmelser (definitioner), og dermed have aabnet det kraftige arbeide med logiken, som fortsat i det platoniske akademi kulminerede i Aristoteles's «Organon», navnlig hans *analytik*. Side om side med opdagelsen av logiken og av de logiske begrebsbestemmelser gik nu allerede straks en enorm overvurdering av dem, en overvurdering, som har trukket sig nedigjennem en lang række af aarhundreder, og endnu ofte stikker frem.

Den form denne overvurdering av de logiske bestemmelser fik hos *Platon*, var nu meget tilspidset: Platon holdt paa at *almenbegrebet* som saadant havde en *høiere eksistens* end de ting, til hvis benævnelse det tjente. Foruden de virkelige heste eksisterer saa at sige en gang for alle hestens begreb, en slags usynlig ekstrahest, hvis virkelighed ikke er av denne verden, men som lever og eksisterer i begrebernes evige, uforanderlige og usynlige verden. De virkelige heste er kun derved heste, at de er efterdannet efter denne usynlige urhest, — efter hestens evige begreb, eller at de *har del* i dette hestens begreb, som det ogsaa heder. Saadan med alt, hvad der er til og kan erkjendes av forskningen. Alt, hvad vi ser, fører en slags forudtilværelse i begrebernes evige verden *(tópos noetós)*.

Til denne opfatning er Platon sikkerlig kommet ad mindst to forskjellige veie. For det første ad *erkjendelsespsykologisk* vei. Han har iagttat, og med en styrke der minder om Berkeley i de senere tider fremhævet, at *almenbegrebet* er forskjelligt fra enkeltgjenstanden, og ikke dækkes av eller gaar op i denne: begrebet kan ikke *sees* eller sanses [1]). Av denne begrebets psykologiske særeksistens ved siden av sansningerne laa det nær nok at gjøre en meta fysisk særeksistens.

Men ogsaa den ydre iagttagelsesvei førte op til de evige begreber. Virkeligheden ligger vistnok foran os, jordisk, ufuldkommen, uforstaaelig, et dunkelt skyggebillede. Men al den orden, mangfoldighed og harmoni, al den lighed og betydningsfulde forskjel som den opviser, røber os en i tilværelsen herskende fornuft, en aandelig kraft. Forsøget paa at avlede tilværelsen av blinde og mekaniske kræfter er i Platons øine

[1]) Parmenides 128 E. m. m. fl.

det mest forfeilede i verden. Han indrømmer den blinde kraft et vist spillerum, forsaavidt som der fra det absolut idéløse (det grænseløse *tò ápeiron)* udgaar *hemningsvirkninger*, — ufuldkommenheds strømmer fra denne kilde ind i verden. Men fuldkommenhed, rigdom, former, alt dette tyder ikke paa blinde kræfter, det tyder paa begrebernes evige fornuftverden, som skyggespillet tyder paa de levende legemer skyggerne udgaar fra. Og idet vi iagttager den jordiske verdens skyggespil, mindes vi, gjenerindrer vi de evige begreber selv, disse som kun svagt avbilder sig i skyggespillet paa jorden. Hvorledes dette hænger sammen med at ogsaa vor egen aand har ført en evig og overjordisk tilværelse, kan vi forbigaa, da dette forøvrigt hænger mindre inderlig sammen med idélæren.

Aristoteles har nu fra sin store lærer taget i arv sansen for begrebsbestemmelser og logisk metode, ogsaa troen paa, at menneskets fornuft *umiddelbart* og a priori erkjender *grundsætningerne*, de store omfattende fornuftpaastande, og ikke mindst overbevisningen om, at der i tilværelsen raader et system av aandelige, intelligible kræfter. Alligevel har han som bekjendt brudt med Platons skole og grundlagt et nyt system, ledet visselig ikke mindst av overbevisningen om, at der maatte skjelnes anderledes end som av Platon gjort mellem erkjendelsens logiske former og tilværelsens metafysiske former, med andre ord av overbevisningen om, at Platons idélære var utilfredsstillende.

Aristoteles's hovedindvending mod Platon var rettet imod almenbegrebernes, idéernes objektive eller *særskilte eksistens*. Det strider efter Aristoteles mod almenbegrebets egen logiske natur dette at have en egen særskilt eksistens. Denne indvending rammer som man ser *begrebernes evige verden*. Den undergraver Platons system aldeles fundamentalt. Vistnok tænker Aristoteles sig «særskilt eksistens», substantialitet, noget anderledes og navnlig skarpere bestemt end Platon. Men han levner ingen plads tilovers for noget slags substansbegreb, ved hvilket Platons begrebernes verden skulde kunne reddes. Dette vil bedst fremgaa av endel eksempler paa de hovedindvendinger, han nærmere retter imod idélæren. I principet har Aristoteles ved dette hug skilt aldeles mellem virkeligheden paa den ene side og de abstrakte begreber paa den anden. Derimod kan vi ikke paastaa, at han selv har draget de sidste konsekvenser av denne skjelning, noget vi snart

skal se nærmere. Av mindst aktuel interesse for os er kanske den del av den aristoteliske kritik, som er rettet mod idélæren i dens skikkelse av pytagoræisk talmystik. Denne vending av idélæren er ikke fuldbyrdet i de platoniske skrifter der foreligger. Overfor den har Aristoteles ogsaa det letteste spil. Tallene er dog av altfor aabenbar formel, abstrakt natur til at gjøres til tilværelsens urkræfter. Hvorledes skal tallene være aarsag? (Metaf. I, 9, 991, b). Begreberne, som ogsaa efter Platon *er mange,* maa forklare tilværelsens forskjellighed, rigdom. Men kan de enheder, av hvilken tallene er sammensat, tænkes at være av forskjellig kvalitet? (Ogsaa M. I, 9, 991, b). Denne vanskelighed kulminerer, naar grundtallet, 1, og grundidéen, det godes idé, skal være et og det samme (Metaf. XIV, 4, 1091 b).

Ogsaa denne ihærdige kamp, som Aristoteles førte imod talidé-læren, har sin betydning, jeg kunde fristes til at sige sindbilledlige betydning. Platons idélære skyldes, næst hans sokratiske begrebsbestemmelser og hans etiske interesser, hans *matematiske* tænkesæt. Han ser i tilværelsen, i kraft av sine begrebsbestemmelser og i kraft af sine *matematiske interesser*, helst paa alle forhold og relationer, de *evige* og *uforanderlige* forhold, som i tilværelsens flommende veksel saa at sige kun faar anledning til at glimte frem for altid at avløses. Denne veksel selv fængsler lidet Platons interesse. Med Aristoteles emanciperede sig til en vis grad den *mekaniske* interesse, interessen for denne levende bevægelse selv, fra akademiets stadig mer overhaandtagende matematiske grublerier.

Dernæst har paa grund av den historiske usikkerhed, Aristoteles's kritik av idéernes *avledning* for os ikke nogen fuld interesse. Historieforskerne strides paa dette punkt om, hvorvidt Aristoteles maaske har misforstaaet sin gamle mester (saa E. Zeller), eller hvorvidt Platon paa sine ældre dage skulde være skredet til konsekvenser som underminerede hans eget systems logiske fasthed. Navnlig efter Metaf. XIV ser det ud som om allerede *begreberne* skulde være tilblandet med stoffet *(apeiron)*, saa at alene grundbegrebet — tallet én, eller det gode — var helt overjordisk, helt stoffrit, og helt eksisterende. Baade idéernes verden og den jordiske verden vilde da være foranderlighed, veksel, udvikling underlagt, og delagtig i intetheden eller forgjængeligheden.

Alt, begreberne saavelsom enkelttingene, skulde være udviklet av modsætningerne mellem det værende og det ikke værende. Men hvorledes skal tilværelsens rigdom vokse ud av denne indholdsløse modsætning? spørger Arist. Metaf. XIV, 2, 1089 a. 12. I sin dybeste sammenhæng med hans livs store originalverk, grundlæggelsen av *logiken*, sees denne indvending hvor den er formet som i Fysiken 1, 9, 192, a: *Modsætninger i og for sig ødelægger hinanden.*

Enten nu Platon i virkeligheden har tilsigtet en saadan dialektisk udvikling av begreberne, eller ikke, saa har de av Aristoteles her reiste indvendinger sin anvendelse paa forholdet mellem *almenbegreberne og enkelttingene.*

Enkelttingene eller den jordiske tilværelse bestaar væsentlig ved stoffet eller materien. Desto vigtigere for forskeren at danne sig en klar forestilling om, hvad stoffet er. En saadan savnes hos Platon. Stoffet er *det ikke værende,* det «store og det lille», det «ubegrænsede», uendelige. Hvilken av disse bestemmelser man forfølger, finder man umulig en *realitet,* — følgelig bliver virkeligheden, enkelttingene ganske ubegrebne. (Fysik III, 4—5 m. fl. st.)

Man begriber altsaa slet ikke den materielle, jordiske, ufuldkomne side ved tilværelsen.

Vistnok følger ogsaa her Aristoteles selv i Platons spor, forsaavidt som heller ikke han tilskriver materien nogen fuld, substantiel eksistens. Efter Aristoteles eksisterer vistnok stoffet, men det eksisterer ikke som substans *(usia)*, det eksisterer som potens *(dynamis)*. Forsaavidt mødes han her med Platon i den kritiske erkjendelse at det rene, ikke tildannede stof, unddrager sig saavel vor iagttagelse som vor viden. Begge, baade Platon og Aristoteles, udtrykker denne for os erkjendelsesteoretiske sats i metafysisk sprog. Dog viser herunder Aristoteles en større kritisk besindighed, idet han ikke kan finde sig i at tillægge det man udleder virkninger fra, prædikatet *«eksisterer ikke»*.

Dette med hensyn til materien, og den sansbare verdens ufuldkommenhed.

Men nu de jordiske tings relative fuldkommenhed, deres delagtighed i begreberne. Heller ikke dette formaar, siger Aristoteles, de platoniske *idéer* paa nogen tilfredsstillende maade at forklare. Thi da idéerne efter Platon eksisterer i en ganske anden tilværelse end den jordiske og ikke er *i tingene,* saa kan de heller ikke for-

klare tingenes væsen. Med rette siger Aristoteles, at tingenes delagtighed i begreberne, eller begrebernes avbildning i tingene, ikke er andet end poetisk billedlige udtryk, ikke gir os nogen videnskabelig forestilling om de faktiske udviklingsprocesser eller tilblivelsesprocesser. (Metaf. XIII, 5, 1079, b. 23). Idet Aristoteles saaledes fraskriver *idéerne kraft* eller ekstensiv virkeevne (om med eller mod Platons egen tendens skal nu ikke nærmere undersøges), saa finder han konsekvent, at erkjendelsen av denslags idéer umulig kan bidrage til erkjendelsen av tingenes verden. Men naar saa er, blir det omvendt ubegribeligt hvorledes vi overhovedet kommer til at opfatte begreberne. De maatte da være medfødte sandheder.

Den sidste indvending er i Aristoteles's mund neppe saa dræbende for idélæren. Ogsaa Aristoteles anerkjender i grunden, naar det kommer til stykket, medfødte almenbegreber. Saadanne er hos ham de almindeligste av almenbegreberne, og de videnskabelige grundsætninger.

Vistnok hævder Aristoteles ligesaa vel som Platon induktionens store betydning for videnskaben, og «av empirien opstaar indsigten for menneskene», men i grunden griber fornuften grundsætningerne *(ta ámesa) intuitivt,* og disse gaar *i og for sig* forud for enkelttingene, uagtet enkelttingene er det første for os. (Anal. post. I, 2, 71. b). Hvis dette forud for *(protera)* kan forstaaes bogstavelig, synes det som om den platoniske idélære her gaar sterk igjen, som om det rent generelle dog havde en særskilt eksistens. Platons lære om de *medfødte* idéer avvises vistnok udtrykkelig (Metaf. 1. 9, 993. a); men naar det kommer til stykket, er erkjendelsen av grundbegreberne hos Aristoteles i det mindste efter anlægget medfødt. En lignende vanskelighed møder os, naar vi forfølger den anden retning i hvilken de platoniske idéer er omarbeidet og udarbeidet hos Aristoteles. Begreberne i og for sig var uskikkede til at forklare tilværelsen, de var uden indgribende kraft. Indvendingen forfølges videre: at almenbegrebet fører *en særskilt tilværelse,* udenfor tingenes verden, er en unyttighed og en overflødighed, mener Aristoteles. Begrebernes verden vilde vanskelig kunne indeholde noget nyt, noget ekstra, men vilde blive en blot og bar kopi, en dublet av de *i tingene* immanente begreber. Denne fordobling er ikke til at gjennemføre i forestillingen; det synes dog umuligt, at væsenet og det hvis væsen det er, skal eksistere skilt fra hverandre. (Metaf. 1, 9, 991, b).

Begreberne udenfor verden vilde efter dette for Aristoteles blive rene skyggebilleder. Ikke utænkeligt synes det, at Platon allerede har følt denne indvendings mulighed, idet han paa sin side ivrer med at fremstille *tingenes verden* som skyggebilleder. Aristoteles gjør et resolut og meget vigtigt skridt, naar han antar, at de *enheder* vi i begrebets form opfatter med vor tanke, er realiter absolut det samme som de *ligheder* vi i den sansbare verden ser med vore øine, hører med vore øren, osv. Om denne *lighed* bør vi vistnok forstaa det *«hén katá pollón»*, som han opstiller i modsætning til det platoniske *«hén pará pollón»*, Anal. post. I, 11. (Sml. Metaf. VII, 13, 1039, a).

Disse ligheder, som betegnes ved begreberne, de er dog noget. Og da de ikke længer kan være «delagtighed» i urbillederne, saa maa de være i verden virksomme kræfter, former, de sig gjentagende former, bevægende kræfter, *formaal.* Disse er imidlertid, ligesom videnskabens grundprinciper eller grundbegreber, for vor erkjendelse sekundære; men i og for sig er de formende principer det første. Da nemlig al udvikling, al bevægelse, al tilblivelse skal *forklares* av en samvirken mellem entelechi (formaal) og stof, saa maa entelechien ogsaa for Aristoteles have en oprindelig, latent eksistens.

Bedst træder denne entelechiens forrang og særeksistens frem i det øverste formende princip *(prôton kinún, u kinúmenon).* Substanserne blir til, idet entelechien, formen, indarbeider sig i stoffet. Man kunde fristes til at spørge, hvor der saa bliver av polemiken mod idéernes særskilte eksistens? Trods alt kan Aristoteles her ikke undgaa, at der av hans abstraktion mellem form og stof opstaar en reel *dualisme,* den vi i betragtning av hans varsomme udtryk (*morfé* og *dynamis*) kunde betegne som en *kritisk* dualisme. Hid hører ogsaa Aristoteles's hele teleologiske betragtningssæt. Entelechien og teleologien er i forening ætlinger av de gamle *idéer,* og deres toppunkt, Gud *(prôton kinún),* har idéernes skarpt kritiserede kjendemerke: *særskilt eksistens.* Herav tør vi slutte, at tendensen i den aristoteliske kritik ikke saa meget gjælder *dualismen i og for sig,* som dens specielle form, dens overvurdering av almenbegrebet

Dette at begreberne ingen virkning kunde øve, var for platonismen det slemmeste i den hidtil skildrede kritik. Vistnok kunde det ansees som en *ufuldstændighed* i den platoniske fremstilling. Man kunde jo tillægge den fra Timaios kjendte fore-

stilling, at en guddommelig verdensskaber hensaa til idéerne, og tildannede stoffet efter idéerne, fuld realitet. Dermed vilde imidlertid det i idélæren som har forklaringsværdi, synke ned fra en metafysisk til en blot psykologisk eksistens, en eksistens i guddommens sjæl nemlig. Eller man kunde, ogsaa det i strid med Aristoteles's skildring, men maaske nærmere de platoniske tendenser, opfatte tingenes poetisk beskrevne «delagtighed» som et realforhold, med andre ord, tilskrive *begreberne* foruden deres evige særeksistens desuden et særeget korrespondensforhold til tingenes verden. Dermed vilde begreberne imidlertid konsekvent maatte nærme sig de aristoteliske entelechier.

At den aristoteliske kritik ikke saa meget gjaldt kræfternes særeksistens i og for sig, som snarere deres forveksling med det logiske begreb, derfor har vi ogsaa direkte beviser.

Blandt de indvendinger som skal godtgjøre den logiske begrebsverdens overflødighed — som substantiel —, findes der én meget rammende og meget interessant. Hvis almenbegrebet skulde have en ekstra eksistens, udenfor tingenes verden, saa maatte man, da begrebet, og de enkeltting hvis begreb det er, aabenbart maa have nogen lighed, med logisk konsekvens danne et fællesbegreb for disse ting; saaledes f. eks. av det empiriske menneske og mennesket i sig selv maa der dannes et tredje begreb *(tritos ánthropos)*, Metaf. VII, 13, 1039, a). I denne bemerkning træder Aristoteles's *realistiske sans* med overordentlig kraft frem imod den platoniske sammenblanding av begrebseksistens og realeksistens.

Indenfor dén samme linje ligger følgende indvending: der maa av platonismen konsekvent antages evig eksisterende begreber ikke alene for alle kvaliteter og relationsforhold, men ogsaa *for alt negativt.* (Metaf. XIII, 4, 1079, a). Ogsaa her befinder idélæren sig overfor en slem paralogisme; thi idéerne er det egentlig eksisterende, det egentlig positive. Toppunktet av denne logiske kritik finder vi nu, hvor Aristoteles reiser den indvending mod idélæren, at der for flere *begreber* altid maa kunne findes et overbegreb, saa at hver enkeltting som avbillede modsvarede og altsaa var delagtig i en hel række av evige idéer. (Metaf. I, 9, 991, a). Hvert underbegreb maatte konsekvent staa i avbilledets forhold til sit nærmeste overbegreb. (Sammesteds o. fl.).

Denne indvending mod Platons benyttelse av de logiske begrebsforhold til konstruktion av en ophøiet evighedseksistens, er vistnok den aller alvorligste. Den alene vil for os strække til for at vise, hvor paakrævet den aristoteliske kritik og den aristoteliske befrielse var. Idet overbegrebet altid er fattigere paa træk end underbegrebet, maatte idélæren, haandhævet efter sit logiske princips hele strenghed, føre tilbage til den strengeste enhedslære, just saadan som den Platon bekjæmpede hos Eleaterne. Ja hvad mer er, hans høieste begreb, hans urbegreb, maatte egentlig blive det indholdsløseste av alle begreber. Forfulgt fra denne side forekommer det os ikke urimeligt, at overbegrebet, det største, kunde antage skikkelse av tallet 1; men ogsaa paa sin plads, at Aristoteles ikke vil have det sammenblandet med idéen om det gode, eller om Gud. Aristoteles's kritik er her uundgaaelig; thi saasandt det øverste begreb maa være alle begrebers urbillede, er det konkreteste urbegreb, som kan taales, begrebet begreb i almindelighed. Men da det ogsaa, om end indirekte, skal være *tingenes* urbillede, saa indser vi, at av de indenfor det platoniske system opstillede urbegreber tallet 1 er det som mest nærmer sig til at være logisk rigtigt og konsekvent. Fra dette synspunkt faar Aristoteles's kritik av disse urbegrebers evne til at forklare verden sin klareste belysning.

Med denne sin kritik har Aristoteles egentlig fortsat Platons eget arbeide, og forsvaret Platons egne interesser, mod Platon selv, mod de farlige konsekvenser av en idélære hvis rækkevidde man vel trygt kan sige at Platon selv ikke overskuede. Havde han overskuet den, da havde han netop selv maattet overtage Aristoteles's arbeide.

Naar jeg siger, at han forsvarer Platons egne interesser, da tænker jeg nærmest paa Platons iver imod den eleatiske *enhedslære* (Parmenides), og hans tro paa den *mangfoldige idéverdens evighed*. I denne sin tro viser Platon sig som en empiriker tiltrods for sig selv. Begrebskultusen, logolatrien, har, saa mægtig den end var, ikke faat bugt med Platons virkelighedssans. Dette viser sig ligesaavel deri, at han hævder evige idéer for det mindste og foragteligste, som deri, at den største idé — det gode eller Gud, — den evige fornuft selv — tegnes i den største uavhængighed av den logiske trinfølge.

Aristoteles's kritik fortsætter altsaa i et sandt realistisk spor, som allerede av Platon var betraadt. Aristoteles udrenser til fordel for dette realistiske træk modsigelser fra det platoniske system. Paa den anden side ligger det i dagen, at heller ikke Aristoteles ganske frigjorde sig fra den overvurdering av logos som nu engang laa hele denne græske retning i blodet.

Som vi saa, ligger hovedvægten i den aristoteliske kritik og hovedmomentet i den aristoteliske reform i hans skjelnen mellem almenbegrebernes logiske række og kraftvirkningernes reale række. Vi skal se paa, hvorledes denne skjelnen positivt arter sig hos Aristoteles; vi vil da ialfald tildels finde træk som fuldt korresponderer med og berettiger hovedankerne i hans kritik.

Ogsaa idet han søger den linje ad hvilken de virkende kræfter eller former skal findes, forfølger Aristoteles et av Platon betraadt spor, idet Platon i sine senere aar skal have indskrænket idéverdenen til at opta begreber for naturtingene, med udelukkelse av kunstprodukter og relationsord. (Her finder han rigtignok det platoniske system, med den vægt, det lægger paa det godes abstrakte idé, stedt i en uløselig vanskelighed).

Medens Platons idéer oprindelig stod i et intimt forhold til den etiske interesse, til de etiske begreber, staar Aristoteles's former eller *entelechier* altsaa i tæt forbindelse med naturens *organiske* fænomener, navnlig med artsbegrebet og slægtsbegrebet i det organiske liv. Her har da Aristoteles ogsaa truffet det empiriske punkt hvor en berørelse mellem almenbegrebet, og en virkelig, av individerne uavhængig kraft synes at ligge nærmest.

Alligevel vilde Aristoteles ikke være kommet langt ud over det platoniske standpunkt, hvis formen, entelechien, ogsaa for ham væsentlig havde været en direkte oversættelse i metafysisk sprog av hvad begreberne er ham i det logiske sprog. Men ogsaa her forsøger han en frigjørelse, og det kanske den vigtigste av dem alle. Selv om entelechien eller formen for Aristoteles er det princip som holder et begrebs mangfoldige undereksemplarer sammen til en enhed, saa er det dog ikke *det almindelige* ved begrebet som gjør antagelsen av et formende princip nødvendig, men det er netop omvendt *det særskilte* ved begrebet. Dette er maaske allerede antydet ved valget av ordet «*morfé*» (form). Tydelig fremgaar det av eksemplerne paa de formende principers virksomhed, idet

gjennemgaaende overbegrebet er stof for underbegrebet, og underbegrebet *form* eller princip. I en begrebsdefinition vil altsaa *genus proximum forholde sig som stof, differentia* specifica *som form.* (Metaf. VIII, 2, 1043, a).

Ved denne erkjendelse er den Platoniske *idérække* — forsaavidt tilnærmelser til en saadan virkelig fandtes hos Platon — sat ganske paa hovedet: det almindelige er det ubestemmelige, stoflige, og det individuelle er kraft, liv, aand. Ud fra denne opfatning av forholdet mellem almenbegreb og form, kraft, har Aristoteles fuld foranledning til at bekjæmpe de platoniske idéers *substansialitet.*

Selv om denne Aristoteles's bestemmelse av forholdet mellem begreb, slægt og realeksistens, betegner et mægtigt fremskridt fra det platoniske anskuelsessæt, saa vilde den, skarpt urgeret, føre til en modsat, ensidig logicisme. Thi i den empiriske virkelighed er det stof hvorav noget dannes, ikke et haar hverken mer eller mindre konkret end det produkt som derav kan dannes. Det er imidlertid tvilsomt, om Aristoteles naaede en saa bevidst løsrivelse av virkelighedens fuldkommenhedsrækker fra de logiske slægtsrækker.

Med videnskabelig besindighed lader Aristoteles sit individualiserende princip stanse ved de nøiagtigst bestemte avarter og underbegreber. Den rene mangfoldighed, nemlig mangfoldigheden av ligedannede eksemplarer, falder efter Aristoteles udenfor den videnskabelige forstaaelse. Paa dette punkt mødes han igjen med idélæren; men ogsaa her brister kanske mest følelig hans systems konsekvens. Absolut fælles for Platon og for Aristoteles bliver den energiske bekjæmpelse av materialismen. Begge tænker de sig det væsentlige, levende og værdifulde i tilværelsen paa en maade i det menneskelige sjælelivs billede.

Vistnok hjælper Aristoteles som tidligere nævnt det mekaniske element, bevægelsen, frem til at faa en ganske anderledes fundamental betydning end den havde hos Platon. Og vistnok viser han i brugen av sjælelige analogier, som begreb, kraft, formaal, en strengere empirisk kritik. Men Aristoteles anerkjender ligesaa vel som Platon de fornuftige og formskabende elementers selvstændige betydning. Paa dette punkt er hans lære neppe saa meget anskueligere end Platons, de stanser begge med at sætte naturens mysterium og dens mysterier i system. Forsaavidt har de begge rettet sit arbeide mod den opgave, som den dag idag er videnskabens største: at finde de evige og uforanderlige naturens og livets *love,* den ruhenden Pol in der Erscheinungen Flucht, — dog saa, at Platon fortrinsvis fæstet opmerksomheden paa disse polers evige og uforanderlige ro, Aristoteles paa at de maa søges midt i tilværelsens flommende veksel.

DET MORALSKE ANSVAR OVERFOR AFHOLDSSAGEN.

Et afholdsforedrag foran en samlagsafstemning.

Af Thea Ebbell.

Der tales saa ofte i nedsættende betydning om det: *at agitere.* Ja naturligvis, hvis man ved *at agitere* mener den ting: ved løse floskler og klingende talemaader at dække over hulheden og usandheden ved en sag. Eller dette: udelukkende at fremholde sagens lyssider, mens man kaster et slør over vanskelighederne. Eller hvis man ved *at agitere* endog mener dette: at faa sat i bevægelse sine medmenneskers onde lidenskaber: egennytte, misundelse, hevngjerrighed eller lignende, ja, da er det selvsagt, at det at agitere er en meget forkastelig ting.

Men aldeles ikke, hvis dette udtryk, saaledes som nu ofte er tilfældet hos modstandere, bruges om *enhver kamp* for den sag, man anser for den rette. I *den* betydning skulde vi alle gjerne ville agitere. Der kjæmpes altfor lidet af veltænkende mennesker iblandt os. Man glemmer: *Gud vil erobre verden; men Han vil have os til sine soldater.* Man lægger sig til ro paa den tanke: Det nytter ikke; verden bliver nu aldrig anderledes osv. Det er ganske modsat af, hvad vi lærer børnene: «Kjæmp for alt, hvad du har kjært, dø, om saa det gjælder! Da er livet ei saa svært, døden ikke heller».

Missionær Skrefsrud udtalte paa et møde i 1882, at nu haabede han, det var kommet dertil med de norske kvinder, at de «vilde gjøre oprør mod drukkenskaben og ikke taale den længere». Det var første gang, jeg fra afgjort kristeligt hold herhjemme hørte tale om andet for kvinder end at «taale og tie», hørte opraab til aaben kamp mod lasten. Over 16 aar er hengaaet siden den tid; men ikke saare meget har her været merket til den slags oprør blandt kvinderne. Det er vist og sandt: kampen

for Herrens sag, for det godes fremgang i verden, den føres fremforalt med bønnens vaaben og med det rene eksempels lydløse sprog. Men ligesaa vist som der er tid til at tie, er der tid til at tale og stor, alvorstung forpligtelse til at tale. Faa kan udrette de store gjerninger i verden; men hver eneste en pligter i de store livets spørgsmaal at opgjøre sin mening og frygtløst udtale den og saaledes yde sin skjerv til arbeidet. En norsk arbeider og afholdsmand, medlem af sin bys kommunebestyrelse, ytrede engang under en debat om brændevinshandel: «Vore modstandere faar gjøre som vi afholdsfolk; de faar agitere, de faar holde foredrag og oplyse folk om, hvor godt og deiligt det er at drikke brændevin. Der er samme adgang for os alle til at kjæmpe for sin overbevisning. Man faar ikke blive ræd, straks man lugter krudt, men gaa trøstig frem, der kampen staar».

Vi maa, naar vi staar foran en saa vigtig sag som her foran en samlagsafstemning, underkaste sagen den alvorligste overveielse; vi maa søge at uddrage al den lærdom, samfundshistorien og det daglige livs historie kan give os; vi maa villig og uden nogenslags smaalig mistænksomhed lytte til anderledestænkendes indvendinger. Idet vi saa skrider til handling, maa vi være os klart bevidste, at vi er kortsynte, at vort blik, trods den ærligste vilje, kan være hildet, og at enhver menneskelig plan, selv den bedst anlagte, den mest lovende, kan mislykkes. Og saa maa vi gaa fremad, ikke i vort eget, men i Guds navn. Tror vi, at det tilsidst er Ham, der styrer alt, Ham, der negter, Ham, der giver, ogsaa hvor det for vort øie sker gjennem udelukkende menneskelige foranstaltninger, da maa vi ikke i livets store spørgsmaal overgive os til sygelig grublen eller lade os forvirre af menneskenes: «Men hvad saa? hvorledes skal vi kunne komme videre?» Har Gud aabnet os adgang til at tage ét skridt frem paa den vei, der staar for os som den rette, saa lad os trøstig tage det og tænke: «Bane veien videre — det er *Hans* gjerning; *min* er: lydig at sætte foden, hvor jeg tror, Han peger».

Lad os, naar vi overtænke disse ting, holde én kjendsgjerning foran os som en hovedsag: Det er *drik* af brændevin, som fremkalder *brug* af brændevin. Det er ikke som med andre varer, at *trangen* til dem skaber forbruget; nei, ved brændevin er det *forbruget,* som skaber trangen. Idet du jager 1 liter brændevin ud af dit hus eller din by, jager du igrunden 2; den ene vilde trukket

den anden med sig. Overlærer Utne i Drammen, som ved sine udmerkede smaa skolebøger om «sundhedslære» har gjort sit land en betydningsfuld tjeneste, bruger i en af disse bøger udtryk, hvis sandhed vi altfor ofte ser bekræftet i det daglige liv. Han taler om «drankerens ubetvingelige længsel, drankerens uimodstaaelige tørst. Det er hos vanedrikkeren ikke alene en karakterfeil; det er en forgiftning. Med matematisk nøiagtighed kan man regne sig til den stadig stigende fortæring».

Det er, efter min mening, uendelig langt fra, at drukkenskaben, selv efter de skjærpede love, erkjendes i sin fulde strafværdighed. Den mand, som overtager ansvaret ved at stifte familie, og saa drikker op de penge, hvormed han skulde indløse den økonomiske del af denne forpligtelse, han burde straffes som for tyveri og grusomhed og alt, som forbrydersk er. Gid der i vor raadne samfundsmorals sted kunde oparbeides en sund og kraftig indignation ligeoverfor disse oprørende og saagodtsom ustraffede forhold! Gid vi fremforalt vilde kaste bort al slaphed i bedømmelse ligeoverfor de bedrestillede og lade dem føle et kristent samfunds alvorlige dom! Men lad os saa ogsaa huske paa alkoholens forgiftende magt og — som en anseet prest nylig sagde før en samlagsafstemning — «føle ansvar paa os for ethvert beruset menneske, saalænge vi lader brændevinet staa urørt, hvorsomhelst der gives os anledning til at ramme det». Hvad der *forbrydes* af drankerne, er svært; hvad der *lides* af mange af dem, overgaar vist ogsaa langt vor forestilling.

En by uden direkte adgang til brændevin!

Hvad saa end handelsforeninger tænker om en saadan — fra et moralsk og nationaløkonomisk standpunkt er det hævet over al tvil, at en saadan by har gjort det første skridt til at blive en lykkelig og velstaaende by, naturligvis forudsat, at den forstaar, at det kun er *det første*, og at nye skridt i samme retning maa følge efter. En af Europas mest fremtrædende afholdskjæmpere, professor Forel i Zürich, skrev nylig: «Et udødeligt mindesmerke for alle aarhundreder vilde Norge sætte sig, om det kunde blive det første land i verden, hvor berusende drikke ganske var fjernet, og afholdssagen i hele Europa vilde derved faa et mægtigt opsving». Mere smaat og stilfærdig vil vi sige efter: «En stor ære blandt Norges byer vilde vor by indlægge sig, om den stillede sig

ved siden af de stæder, hvor handelen med den mest alkoholholdige af de berusende drikke er bleven udestængt»[1]).

Der er ét skræmsel, som af samlagets venner er blevet anvendt saa ofte, at man faar lyst til at lukke avisen sammen, naar man ser det: «Laddevin!» Om denne kun nogle faa ord: Er det ganske sikkert, at her ikke fra enkelte hold foreligger et af de ellers med saamegen dydig rædsel omtalte «agitationsmidler», dennegang for at beholde brændevinet? Er laddevinen saa uhørt ødelæggende, hvor kan det da være, at ikke sundhedskommissionerne i vort land griber ind og simpelthen konfiskerer beholdningerne. (Hvad disse vist i enhver henseende forresten fortjente). De er da lykkeligvis ellers ikke saa hensynsfulde ligeoverfor skadelige levnetsmidler.

Er publikum ogsaa tilstrækkelig opmerksom paa den kjendsgjerning, at indførselen af laddevin *ikke* er større i de byer, hvor samlagene er nedlagt end der, hvor de bestaar?

At de masser af usund og forfalsket vin, der oversvømmer vort land, og som ingenlunde blot findes paa den ubemidledes bord, er en stor ulykke, der kraftig maa bekjæmpes — hvilket fornuftigt menneske kan være i tvil herom? Og øverst i skadelighed staar naturligvis den mest berusende og mest forfalskede, laddevinen. Den er med rette i afholdstaler betegnet som «en pest og en forbandelse». Men den farligste drik maa under alle forhold blive den, som er den mest alkoholholdige, og her kommer ingen op mod brændevinet.

[1]) Professor Forel er direktør for en sindssygeanstalt i Zürich. Ved et lægemøde i september 1896 ytrede han: «Ogsaa jeg har staaet ligegyldig overfor alkoholspørgsmaalet. Men saa skete det, at en patient, som jeg fire gange forgjæves havde behandlet for delirium tremens, og hvem jeg havde erklæret for uhelbredelig, blev helbredet gjennem afholdsforeningen «Det blaa kors». Jeg sagde da til mig selv: «Jeg er læge, ansat og betalt af staten for efter bedste evne at helbrede hjernesygdomme; det er min hellige pligt. Og saa kommer her en skomager fra en afholdsforening og kurerer alkoholikere, som jeg ikke kan kurere. Der maa være en eller anden alvorlig feil eller mangel hos mig». Saa blev jeg afholdsmand og gav mig til at studere afholdsspørgsmaalet. Resultatet heraf blev, at prof. Forel nu, som nævnt, staar som en af sagens bedste støtter. Under den store udstilling, som samme høst afholdtes i Genf, har Det blaa kors fremlagt en redegjørelse for sin arbeidsmaade og sine resultater. og herfor blev foreningen af juryen tilkjendt guldmedalje.

Var det nu bare ikke den ulykkelige frygt for «konsekvenserne», der som en mare hænger over alle vore reformforslag, saa skulde man dog troet, at *her*, hvor det gjælder brændevinet og *kun* det, skulde alle, som ikke ledes af egennyttige bevæggrunde, have forenet sig om at jage det ud. Her staar man jo ligeoverfor tanken i de gamle «maadeholdsforeninger», der i sin tid samlede saamange af landets bedste mænd, og mangen, hvis haar nu er graanet, har fra den tid taget med sig som et uudsletteligt barndomsminde den opfatning, at ved drik af brændevin, i den fineste som i den simpleste form, hefter der noget stygt, noget rigtig «simpelt» i dette ords daarligste betydning. Den svenske major Schenstrøm, som nylig under stor tilslutning holdt foredrag i Kristiania, har i den af ham stiftede forening «Sveriges fremtid» (der *ikke* er en afholdsforening) opstillet som en af betingelserne: «Afhold fra alle destillerede spritdrikke», deriblandt punsch, likør osv. Men saa kommer alt dette med «konsekvenserne»: hvad der saa vil komme isteden, hvad der vil forhandles i smug osv. osv. «Thue Recht und scheue den Teufel nicht», siger et gammelt kraftigt ord, som i vore nordiske lande har faaet et andet, ligesaa fuldvegtigt udtryk: «Gaa aldrig paa akkord med uretten!» Og vil man udtrykke det med ord fra den kristne tankegang, saa maa man sige: «Vær vis eller ikke vis paa, hvad du vil, men vær bare vis paa dette ene, at Guds velsignelse findes ikke paa urettens vei, enten du selv gaar den, eller du rækker en finger ud for at lede andre ind derpaa».

At denne tale om forøgede arrestationer og forøget drikfældighed, der hvor samlagene er nedlagt og den nye lukningstid indført, kun er blaar, der kastes den uoplyste i øinene, er let at indse. Der skal ikke megen eftertanke til for at forstaa, at der maa hengaa en aarrække, inden virkningen af den slags samfundsforanstaltninger retfærdig kan bedømmes. Sven Aarrestad siger etsteds: «Lad totalisterne nu faa lov at prøve ligesaa længe som samlagene! Lad os ialfald bare faa prøve 5 aar i hver by, saa skal vi faa se!»

Der kan jo være megen sandsynlighed for, at *vanedrikkerne* vil komme til at drikke mere, hvis brændevinssalgene stænges, fordi de vil slaa sig sammen om at hjemføre brændevin i partier, saafremt hjemstedet negter dem denne vare. Ak, vanedrikkerne! — disse ulykkelige, der ligesom for enhver pris vil ile sin egen fordærvelse imøde — dem skal der nok noget andet end hvilkensomhelst ydre foranstaltning til for at redde. Tanken er jo først og sidst at borttage snaren og anstødsstenen fra den unges og fra den vaklendes fod. Tænk paa de mangfoldige unge, som gaar fra sit gode hjem med hjertet varmt af fars og mors taalmodige kjærlighed, — skulde de være saadanne uslinge atter at ville berede forældrene en nat i ængstelig lytten og en knugende tung dag efter natten? Og den velmenende landmand og bonde, der siger farvel til sin

kjærlige, stræysomme hustru og de tillidsfulde smaabarn, som løber efter fars vogn og raaber farvel og kanske ser baade bykager og byleger foran sin seng næste morgen — har han kanske ikke hjerte i livet, han, mener du, eftersom du tror, han ogsaa denne gang kan ville bedrøve de trofaste? Ak, se ikke ind i stuen hos forældrene eller i kjøkkenet hos landmandskonen næste dag! Du vil der faa se livets tungeste syn: haab og bønner, som *atter* vingeskudte sank til jorden!

Men lad alt, hvad der siges om de ydre forhold ansees som omtvisteligt — ét er der, hvorom der aldrig kan være tvil, og det er *det moralske* ansvar, som paahviler samfundets myndigheder og dets lovgivere. Vil samfundet gjælde for et kristent samfund, maa det ikke paa noget punkt gaa paa akkord med lasten. En lovbeskyttet last, et lovbeskyttet giftudsalg, «et kontrolleret onde», som det heder, det er altsammen ting, som den kristne opfatning afgjort maa fordømme. Der er intet bedre redningsmiddel for det forvildede barn end mindet om den énlinjede retsindets vei for Guds ansigt, som far og mor, trods al menneskelig skrøbelighed, usvigelig gik. Og ude i det store samfund er der intet mere nedbrydende for den fristede og vaklende, end naar de myndigheder, der som samfundets ledere kræver agtelse og lydighed, ikke gjennem alle sine forordninger klart og urokkelig fremholder moralens alvorlige bud. Her maa der ikke findes nogenslags halten til begge sider. *«Land skal med lov bygges»;* det er et herligt gammelt ord. Lovens opdragende magt er overordentlig stor, saasandt den bliver haandhævet uden afslag, og saasandt den virkelig gjør alle lige for loven. Jo lavere et menneske staar, desmere trænger han lovens faste haand over sig; men der er vel endnu ikke nogen naaet saa langt i civilisation, at ikke lovens ordnende, støttende magt skulde kunne indvirke gavnlig baade paa hans opfatning og paa hans handlemaade. Derfor fremforalt:

Lad os faa love, der indgiver udelt agtelse!

Og lad os alle, der vil det gode, føle vort ansvar og føle vor magt. Thi der ligger altid en stor magt i dette, at de unge ser en alvorlig, uegennyttig viljeshandling udført af dem, der i alder eller stilling staar over dem. Lad dem forstaa, at vi handler efter dette ene: vor samvittigheds vidnesbyrd, vor moralske opfatning! «I enfoldighed og retsindighed for Gud», denne Paulus's karakteristik af en kristens vandel indeholder jo ogsaa visdommens hemmelighed i denne som i alle store sager.

Det store er skeet iblandt os, at der i vore offentlige skoler er indført undervisning om rusdrikkens skadelighed. Hvad mon de en 10 aar frem i tiden vil tænke, de børn, der nu begynder skolegangen, naar de hører, at samtidig hermed beholdt man baade hist og her et af stat og kommune godkjendt udsalg af den alkohol, som de i sine skolebøger lærte at kalde «giftstof» og «afgjort skadelig i enhver form»? Mens vi arbeider for, at den opvoksende

slegt skal lære at forstaa Guds love, baade i aandens og naturens verden, saa sjæl og legeme kunde bevares i fuld sundhed og arbeidskraft, saa lad os paa den anden side gjøre vort til, at de groveste og farligste hindringer for dette arbeides fuldbringelse ryddes afveien. Her gjælder det, som Nehemias's mænd, med den ene haand at bruge murskeen og med den anden at gribe sverdet.

Gid kvinderne, de, der som ingen anden lider under drukkenskabens elendighed, de, der som ingen anden har evne til at lide med ulykkelige medsøstre, gid de vilde vaagne op af sin ansvarsløshed! Gid fremforalt alle mødre, der har lagt sit livsarbeide i at holde hjemmet rent for sine børn, vilde staa op til kamp og fordre som sin helligste ret, at der feies rent ogsaa *udenfor* døren. Som det nu er, ligger jo smudset saa høit lige udenfor deres dør, at deres børn kun som ved et under kan undgaa at tilsøles, saasnart de gjør de første ungdomstrin udenfor hjemmets tærskel. De skal reise sig i den Frelsers navn, til hvem de indviede sine børn i daaben, og forlange af det samfund, som smykker sig med kristennavn, at det skal slaa ulvene ihjel, som ligger paa lur efter de vergeløse.

Og saa maa baade mænd og kvinder lære at se, hvem der tilsidst staar bag og holder modstanden gaaende og forvirrer og blænder saamange velmenende folk. Det er de *brændevinsinteresserede*, fabrikanter, udsælgere, aktiehavere, drikkeelskere i ansete stillinger. Om dette store og vidtløftige emne skal vi kun anføre efter «Luthersk kirketidende» nogle ord fra den «alvorlige og djærve tale», hvormed erkebiskopen af Canterbury, dr. Temple, nylig optraadte ved et kirkemøde i England. «Hvad der gjør arbeidet med drikketrafiken saa vanskeligt er, at der bagom drikkehusene og bryggerierne staar en hel liden hær, som ved aktier eller paa anden maade i dem har en rig indtægtskilde, og denne hær gjør sig da gjældende som en magt ved parlamentsvalgene og i selve parlamentet [1]) og øver en seig modstand mod alle reformer paa dette omraade».

Men vi vil opløfte vore øine til bjergene og huske paa, at alle vore tider er i Herrens haand. Hvem ved! kanske den dag er nær, da Herren, hvis veie er i dybe vande, ukjendte og usporlige for os, vil vise os midler til at bryde ogsaa disse baand, som Han har sønderbrudt saa mangt et aag, der hvilede over menneskehedens skuldre. Hans er sagen, og Hans er magten. For os gjælder det bare i fuld oprigtighed at staa paa Hans side.

---

[1]) Idet vi fuldstændig slutter os til disse udtalelser for vort lands vedkommende, tilføier vi: «og i høi grad ogsaa gjennem pressen».

OM FORSLAGET TIL TUBERKULOSELOV.

Af professor dr. Axel Holst.

1. Indledende bemærkninger.

Som jeg i en tidligere artikel i «For kirke og kultur» (1898 s. 16 o. f.) har omtalt, foraarsager tuberkulosen i Norge som i det øvrige Europa flere dødsfald, end nogen anden sygdom gjør. Det er en gjennemsnitsberegning, der hos os allerede er af gammel dato, at 14—15 procent af alle dødsfald skyldes tuberkulose i lungerne, d. e. lungetæring; kommer dertil de dødsfald, der skyldes tuberkulose i hjernehinderne, hvor sygdommen er den almindeligste aarsag til det sørgelige sygdomsbillede, vi alle har seet eller hørt om under navn af «hjernebetændelse»; kommer hertil de dødsfald, der skyldes tuberkulose i led, i ben, i «kjertler», i underlivet og dettes organer o. a., — kommer disse dødsfald til, repræsenteres 20 procent af alle dødsaarsager af en eller anden form af tuberkulose. Om nogen sygdom, er i sandhed tuberkulosen menneskehedens svøbe, og naar man nutildags med undren tænker tilbage paa alle de menneskeliv, der før vaccinationens indførelse faldt som ofre for barnekopperne, saa glemmer man gjerne, at vi fremdeles i tuberkulosen har en sygdom, hvis herjinger i virkeligheden er meget værre. Thi medens man regner, at i gamle dage gjennemsnitlig alene hvert 10de dødsfald skyldtes barnekopper, skyldes nuomstunder omtrent hvert 7de dødsfald tuberkulose i lungerne, d. e. lungetæring, og hvert 5te dødsfald tuberkulose i lungerne og de øvrige dele af legemet tilsammen.

Vi kan regne, at der aarlig dør omtrent 6 000 mennesker af tuberkulose i Norge, og skjønt der heldigvis endnu er mange familier, hvis dør sygdommen er gaaet forbi, maner dens navn hos os alle frem mindet om saa altfor mange personer, som den har revet bort, ofte kanske netop, naar de havde grund til at vente sig mest af livet, eller omvendt: naar samfundet havde grund til at vente sig mest af dem. I det ene øieblik hører vi om en

familie, som har mistet en søn eller datter, i det andet om en, der staar igjen paa bar bakke, fordi den har mistet sin forsørger af sygdommen; til andre tider hører vi om en slægt, hvis ene medlem efter det andet er revet bort af tuberkulose, saa familien staar som en udhugget skov, og man uvilkaarlig spørger sig selv, hvilket af dens gjenlevende medlemmer staar for tur til at blive sygdommens næste offer. Saa dagligdags, som disse dødsfald indtræffer, og saa stor, som den fatalismus er, der til syvende og sidst i større eller mindre grad behersker os alle, hvor det gjælder det dagligdagse i livet, kan man ikke undres over, at det store publikum har betragtet denne sygdom som noget, der skulde saa være, uden at tænke paa, hvilken sum af oprivende sorg og økonomisk ruin disse 6 000 aarlige dødsfald repræsenterer for den enkelte og for landets familier, og hvilken sum af tabt arbeidskraft de repræsenterer for vort hele folk. Og dog vil vel ingen nære tvivl om, at om det gjaldt noget, der ikke var fuldt saa dagligdags, — om det havde gjældt noget extraordinært som kolera — vilde befolkningen reist sig som én mand og krævet kraftige forholdsregler mod sygdommens udbredelse, længe før den havde krævet saa mange ofre, som tuberkulosen gjør nu. *Men koleraen har alle de gange, den har gjæstet Norge, tilsammen alene foraarsaget omtrent 5 000 dødsfald, d. e. mindre, end tuberkulosen gjør paa et eneste aar.*

Saa meget større opmærksomhed har tuberkulosen været viet af lægerne, og da *Koch* i begyndelsen af 80-aarene havde bevist, at den skyldes en «smitte» med «tuberkelbacillen», blev dette overalt signalet til en indgaaende drøftelse af, hvorledes denne opdagelse sammen med de paafølgende undersøgelser om de veie, ad hvilke soppen trænger ind i legemet, kunde udnyttes for at indskrænke sygdommens udbredelse. At saadanne overveielser ikke mindst har taget fart hos os, beror paa forskjellige forhold. For det første kan det gjennemgaaende med sandhed siges, at Norge overhovedet hører til de lande, der har gaaet i têten, hvor det gjaldt energiske forholdsregler mod de smitsomme sygdommes udbredelse; for det andet har netop udbredelsen af tuberkulosen, takket være en række saa fremragende mænd som f. eks. overlæge *Larsen*, været særlig nøie undersøgt i vort land; og for det tredie har disse undersøgelser vist, at sygdommens dødelighed hos os, i modsætning til, hvad tilfældet er paa flere andre steder i Europa,

er i afgjort tiltagen. Med hensyn til dette sidste punkt skal jeg her alene med enkelte tilføielser gjentage, hvad jeg i den ovenfor omtalte artikel efter overlæge *Larsens* og dr. *Andvords* undersøgelser anførte, nemlig at denne tiltagen ganske vist ikke gjælder det hele land, idet dødeligheden af tuberkulose i de østlige og sydøstlige amter siden slutten af 60-aarene gjennemgaaende har holdt sig nogenlunde uforandret og tildels endog er bleven noget formindsket; heller ikke kan man spore nogen særlig forøgelse af tuberkulosens dødelighed i de sydlige amter, skjønt Nedenæs samt Lister og Mandals amt i og for sig repræsenterer de værst stillede i hele landet, idet paa disse kanter $^1/_5$ af alle dødsfald og mere foraarsages af lungetæringen alene. Derimod er sygdommen i kjendelig tiltagen i samtlige vestlige amter fra og med Stavanger amt, ligesom sygdommen er i stadig tiltagen i hele det nordenfjeldske, d. e. *tuberkulosen er i tiltagende langs hele kysten fra Lindesnæs til Nordkap.* Og resultatet af det hele bliver for Norge under ét: at dødeligheden af tuberkulose tiltager paa en sørgelig maade.

Det vilde da saaledes være en nationalsag af første rang, om vi kunde indskrænke tuberkulosens udbredelse i Norge. Som anført i den citerede artikel i nærværende tidsskrift for ifjor, kan dette tænkes opnaaet ad 2 veie. *Enten* kan det tænkes opnaaet derved, at vi finder midler til at forhøie det menneskelige legemes modstandskraft, saa man enten slet ikke blir syg eller faar en sygdom, der fra først af har eller ved hjælp af visse lægemidler kan bringes til at antage en mild og helbredelig form, om man aldrig saa meget faar bacillen i sig. *Eller* ogsaa kan man omvendt tænke sig at kunne indskrænke anledningen til at faa bacillen i sig, d. e. anledningen *til overhovedet at smittes med tuberkulose.*

Hvad angaar den første af disse veie, kan vi for tiden *ikke* vente os stort ad den. Vi kan ikke vaccinere mod tuberkulose paa lignende vis som mod barnekopper; heller ikke kan vi ved hjælp af noget «serum» kurere tuberkulosen, henholdsvis mildne dens forløb paa samme vis, som vi ved hjælp af «anti-difteriserum'et» kan, hvor det gjælder difteri. Og skjønt gode boliger og arbeidslokaler, god kost, god klædedragt o. l., kort sagt, en forbedring af den s. k. «almindelige hygiene» unægtelig er af

betydning for vor modstandskraft mod sygdommen, har dens virkning hidtil været lidet paatagelig hos os. Thi ogsaa hos os er de almindelige hygieniske kaar stadig gaaet frem, og det ikke mindst i de sidste aartier, efterat sundhedsloven af 1860 havde seet dagens lys; og dog er resultatet, som sagt, blevet det: at tuberkulosen tiltager i landet.

Nu vil man hertil kanske indvende, — og dét har man tildels ogsaa sagt —: Ja, men fordi om man ikke hidtil har fundet nogen vaccine eller serum mod tuberkulose, kan jo dette endnu ske; i betragtning af, at saa mange bakteriologer netop nuomstunder gjør forsøg i denne retning, kan dette for den sags skyld ske imorgen. Og skjønt boligerne osv. omkring i vort land kan være blevne bedre end før, er de dog endnu i særdeles stor udstrækning meget langtfra at opfatte som gode. Om man derfor ikke har opnaaet noget ad disse veie til dato, kan man kanske endnu gjøre dette, om man bare tager fat paa en anden vis. Lad os derfor, siger enkelte, ikke gribe til specielle forholdsregler mod sygdommen, før vi endnu en stund har seet tiden an.

Denne *laisser-aller*-betragtning har imidlertid ingen hjemmel og accepteres heldigvis aldrig ellers, hvor det gjælder smitsomme sygdomme af nogen større betydning. Der er ingen, hvem det falder ind at lade det bero med at trække veksler paa fremtidens bedre boliger, ernæring osv., hvor det gjælder andre af de farligere smitsomme sygdomme, som vi daglig støder paa, uagtet de «almindelige hygieniske kaar» tydeligvis ogsaa har en stor betydning for udbredelsen af disse; heller ikke lader noget sundhedsvæsen det bero med at bekjæmpe kopperne ved vaccination eller difteri ved serum. *Overalt, hvor det ellers gjælder smitsomme sygdomme af betydning, anser man det for sin pligt ogsaa at bekjæmpe deres udbredelse paa den anden af de ovenfor nævnte maader, d. e. ved at indskrænke anledningen til overhovedet at smittes med dem.*

Vil man for alvor gjøre noget mod tuberkulosens udbredelse, maa man ogsaa for dens vedkommende slaa ind paa denne sidste fremgangsmaade, og spørgsmaalet er da videre dét, hvad en bestræbelse i denne retning skal gaa ud paa. Under henvisning til den nævnte artikel i tidsskriftet for ifjor skal jeg herom som en indledning indskrænke mig til at anføre følgende:

Vi faar kun yderst sjelden tuberkelbacillen i os i moders liv, d. e. som «medfødt» tuberkulose. Der er næsten altid kun tale om en «erhvervet» tuberkulose, d. e. *en smitte efter fødslen,* og denne smitte opstaar kun ved en — *mere* eller *mindre* — direkte overførelse af tuberkelbacillen fra tuberkuløse dyr eller tuberkuløse mennesker. Hvad angaar en smitteoverførelse fra dyr, kan denne fornemmelig foregaa fra vore husdyr, særlig fra kjørene, og kan, som erfaring har vist, i sine tilfælde være farlig nok. Bestemmelser, som tilsigter at indskrænke denne fare, er hos os allerede fastsatte ved lov, nemlig bl. a. ved husdyrloven; jeg skal her ikke gaa ind paa samme, saa meget mindre, som *den største fare for en overførelse af tuberkelbacillen er at søge i en smitte fra tuberkuløse mennesker.*

Af mennesker er det dem, der har afsondringer fra tuberkuløse saardannelser, som medfører fare. Et menneske, der f. eks. alene har tuberkuløse «kjertler» paa halsen, smitter ingen, indtil der «gaar hul» paa dem, saa der flyder ud materie; og selv dette medfører neppe nogen større fare for omgivelserne, fordi materien fra saadanne kjertler o. l. ikke saa ofte kommer hen paa steder, hvor andre kan faa det deri indeholdte smittestof i sig, ligesom saadan materie erfaringsmæssig alene indeholder smaa mængder af smittestoffet. Ganske anderledes derimod med tæringspatienten; de afsondringer, der udskilles i de tuberkelsyge lunger, indeholder et utal af tuberkelbaciller, — mange gange flere end afsondringerne fra noget andet tuberkuløst organ — og ved hosten og spytningen spredes bacillerne ulige lettere end ved nogen anden tuberkuløs lidelse i den syges omgivelse og faar derved anledning til at overføres paa andre.

At tæringspatienten og hans spyt er tuberkulosens aller vigtigste smittekilde, er en kjendsgjerning, som alle forholdsregler, der tilsigter at hindre tuberkelsmittens udbredelse, først og fremst maa regne med, og som da faktisk ogsaa alle, som har foreslaaet saadanne forholdsregler, først og fremst har regnet med. Spørgsmaalet bliver da videre, i hvilken retning disse forholdsregler nøiere seet bør gaa; da svaret herpaa igjen afhænger af *de veie, ad hvilke* tæringspatienten kan smitte sine omgivelser, maa først disse veie omtales lidt nærmere.

Tæringspatienten kan smitte sine omgivelser paa forskjellige maader. For det første derved, at han behandler spyttet paa

urenslig vis. Naar man ved, hvor hyppig lungetæringen forekommer, og i hvilket utal tuberkelbacillen findes i tæringspatientens spyt, kan man ikke undres over, at sygdommen let maa finde anledning til at sprede sig, naar man ser, i hvor liden udstrækning vor befolkning er vant til at tage noget hensyn med spytningen. At omkring i boligerne gulv og vægge oversprøites med tæringspatienters som andres spyt, hører til dagens orden, og at det samme fort væk ogsaa gjælder sengetøi, klæder o. a., kan desværre ligeledes enhver overbevise sig om. Herved faar spyttet med de deri indeholdte baciller let anledning til at tørre ind og til bagefter at gaa over i luften i støvform; og naar friske folk aander ind luft med saadant støv, faar de bacillerne ned i lungerne, og udsættes herved for at faa lungetæring. At en smitte ad denne vei virkelig finder sted, er saavel bevist ved erfaringer fra mennesker som ved forsøg paa dyr, ligesom det ogsaa er bevist, at støvet i luften i stor udstrækning indeholder tuberkelbaciller netop i saadanne tæringspatienters hjem, som omgaaes urenslig med spyttet, medens dette ikke er tilfældet, hvor de samme patienter spytter i bakker, i krus, i vasken el. l. Idet jeg om de herhen hørende undersøgelser, der væsentlig skyldes den tyske forsker *Cornet*, forøvrig henviser til den citerede artikel i tidsskriftet for ifjor, maa jeg endnu tilføie, at en urenslig omgang med spyttet ogsaa medfører væsentlig fare for smitte paa andre maader end gjennem luften. Det er saaledes en kjendsgjerning, at tuberkulosen netop hyppig begynder i barnealderen; men børnene ligger jo stadig omkring paa gulvene, saalænge de kryber og bagefter under leg. Og kommer de under dette i berøring med en tæringspatients spyt, gives der mange maader, paa hvilke dette kan blive farligt for dem. Naar saaledes *Koch* har fremhævet, at tuberkuløse kjertellidelser kan opstaa efter en indtrængen af tuberkelbaciller gjennem saar eller rifter i huden, vil jo dette under de nævnte forhold kun altfor let kunne ske; videre vil børnene, som direktør *Malm* i sin tid gjorde opmærksom paa, under disse forhold kun altfor let kunne faa tuberkelbacillerne ind i munden, hvad der visselig kan forklare mange tilfælde af tuberkuløse kjertelhævelser paa halsen, hvorfra saa bacillerne før eller senere kan udbredes videre til lungerne. Men ogsaa voksne vil selvfølgelig kun altfor let kunne faa bacillerne i sig paa andre maader end ved indaanding, naar

en urenslig tæringspatient sender sit spyt ud over deres gulv, vægge og sengetøi.

Hermed skal ikke være sagt, at ikke smitten ogsaa kan udbredes paa anden maade. Saaledes har den bekjendte tyske hygieniker *Flügge* i Breslau i den sidste tid ført beviset for, hvad man tildels allerede havde tænkt sig muligheden af tidligere, nemlig at tæringspatienten ved hostestød o. a. kan slynge ud yrende smaa bacilholdige spytdraaber, der paa grund af sin ringe vægt ikke straks falder ned paa gulvet, men en kort tid holder sig svævende i luften og — ved indaanding — kan blive farlige for dem, der netop opholder sig i patientens aller nærmeste omgivelser. (Flügges *«draabeinfektion»*; det har vist sig, at det paa ingen maade er alle hostende tæringspatienter, som forurenser luften paa denne maade, ligesom faren for at smittes paa denne vis allerede ophører i kort afstand fra den hostende patient. Saaledes udtaler Flügge selv, at efter hans undersøgelser et menneske i $1^1/_2$ meters afstand fra en hostende tæringssyg vil maatte opholde sig hele 24 timer itræk for *muligens* at paadrage sig sygdommen).

Dette er i hovedsagen de maader, som tuberkulosen for tiden væsentlig maa antages at udbrede sig paa, og som ogsaa den nu saa ofte citerede *Flügge* anerkjender. Vil man derfor for tiden virkelig gjøre noget for at modarbeide sygdommens udbredelse, er der kun aabnet én vei, nemlig, at man først og fremst søger at hindre, at den udbreder sig paa disse maader.

Der har imidlertid i vort som andre lande reist sig indvendinger mod, at man skal omsætte de nævnte anskuelser om sygdommens udbredelsesmaade i praktiske forholdsregler. For det første har man sagt, at de undersøgelser, som disse anskuelser støtter sig paa, endnu er af altfor ny dato. Tuberkelbacillen blev jo først fundet i begyndelsen af 80-aarene, og saa ræsonnerer enkelte som saa, at sætningen: «en normalt konstrueret sandhed varer kun i 20 aar» ikke gjælder noget sted som i medicinen.

Det er ikke første gang, at en saadan betragtning er gjort gjældende, hvor det blev foreslaaet at skride til praktiske forholdsregler mod de menneskelige sygdomme, og fristelsen til at ræsonnere ud fra et saadant syn ligger ingenlunde fjern. Studiet af de menneskelige sygdomme, og dét ikke mindst af de smitsomme, er

visselig uden ende; det arbeider sig som gjennem en endeløs kuperet vidde, — ikke før er man med megen møie vel kommen op paa én høide og tror, man kanske er fremme, saa ser man foran sig nye høider, osv., — slig har det altid gaaet, og slig vil det fremdeles gaa. Derfor er der heller ingen, som tror, at vi endnu paa langt nær skulde have løst alle spørgsmaal vedrørende tuberkulosen og dens udbredelsesmaade. Saa langt kommer vi for den sags skyld kanske aldrig. Men for det første er der dog nogle af dem, som er løste, og for det andet leder en betragtning som den nævnte til, at man ikke bør gjøre noget forsøg paa at bekjæmpe de smitsomme sygdommes udbredelse overhovedet. Thi for dem alle gjælder det, at vi om nogen tid i flere eller færre retninger vil have et andet syn paa dem end nu; og naar der er gaaet endnu længere tid, vil atter igjen vort syn være blevet noget forandret osv. Skulde menneskeheden handlet ud fra denne betragtning, gives der ikke den smitsomme sygdom, som man hidtil burde have skredet ind imod; og naar man ligevel har gjort dette, er det, fordi man dog tilslut altid har fundet gehør for de rimelige sætninger: *at det dog er bedre at gjøre noget end intet, samt at man til enhver tid faar handle ud fra det, man netop ved, og overlade til fremtiden at gjøre det bedre,* hvortil kommer den betragtning, som ingen længere bestrider, *at* hvorledes det saa ellers kan forholde sig med udbredelsen af smitte, saa vil *alle forsøg paa at bekjæmpe samme i første haand maatte tage sigte paa at uskadeliggjøre de smitsomme syges afsondringer.*

Men saa har man videre sagt: Ja, men netop for tuberkulosens vedkommende har jo de sidste aars foreteelser vist, at vore anskuelser endnu er ufærdige; indtil for kort tid siden *Flügge* fremkom med de ovenfor nævnte undersøgelser, var det næsten bare spytningen paa gulvene osv. man lagde vægt paa; nu hører vi, at smittestoffet ogsaa kan udbrede sig, uden at den syge spytter ud, — han behøver bare at hoste, saa slynges der smittestof, som vi kan aande ind, lige ud i luften. Aldeles bortseet fra, at vi om nogle aar kanske faar høre om endda flere udbredelsesmaader, som ingen har drømt om, hvorledes kan vi da skride til at vedtage nogen lov mod sygdommen, saalænge vi ikke engang ved, om det er spytningen paa gulvene osv. eller de spytdraaber, der ved hostestødene slynges ud i luften, d. e. «draabeinfektionen», som er den hyppigste aarsag til sygdommens udbredelse? Er det «draabe-

infektionen», saa nytter jo ingen lov; thi ingen kan forbyde folk overhovedet at hoste, og vil man gjøre noget ved den, faar dette ske derved, at man under den nu planlagte undervisning i hygiene i skolerne lærer folket op til at holde haanden for munden, naar man hoster el. l.

Hertil er at sige at vi under vore bestræbelser paa at modarbeide denne den værste af de civiliserede nationers sygdomme, som sagen nu staar, *baade* bør tage hensyn til «draabeinfektionen» *og* til spytningen paa gulvene osv.; thi uanseet, hvilken af disse udbredelsesmaader er den hyppigste, saa er ét sikkert: nemlig, at en urenslig behandling af tæringspatientens spyt bevislig og uimodsigelig ialfald er meget væsentlig for sygdommens spredning, og at vi af al kraft bør modarbeide ogsaa denne. Ogsaa dette kan inden visse grænser ske gjennem undervisningen paa skolerne, og det er ikke mindst med denne side af sagen for øie, at man venter sig meget af en undervisning i hygiene som tvungent skolefag. Men for det første vil det vare længe, før virkningen af en saadan undervisning i større udstrækning faar gjennemsyret de brede lag; og vil man for det andet overlade alt til undervisningen, vil man maatte lade alt gjennemføres ad godvillig vei, hvad de smitsomme sygdommes historie noksom viser, ikke er tilstrækkeligt.

Saadanne og andre betragtninger, som vi nedenfor kommer tilbage til, leder til ønsket om at faa *en lov, ved hvis hjælp man i fornødent fald kan fremtvinge den renslighed, som alle er enige i, er af væsentlig betydning, hvor det gjælder at indskrænke tuberkulosens udbredelse.* Af forslag til en saadan «tuberkuloselov» er der hos os fornemmelig fremkommet 2, nemlig overlæge *Larsens* samt medicinaldirektør *M. Holmboes* & overlæge *Klaus Hansens*. Deraf er det sidste lagt til grund for *den nu for storthinget fremsatte kgl. proposition* (oth. prp. no. 10, 1898) som samtidig ogsaa har taget hensyn til det af *Larsen* fremsatte forslag.

(Forts.).

ELSK DIN NÆSTE SOM DIG SELV — HENRI DUNANT.

For ca. 2 000 aar siden fremsattes de læresætninger, hvis gjennemførelse i det daglige menneskelige liv vil give dette den sande kultur. I Kristi bud: elsk din næste som dig selv, indeholdes kjernen af al sand civilisation, og den menneskelige kulturs standpunkt kan maales efter den større eller mindre grad, hvorefter dette bud er gjennemført i livet.

Intet bud er vanskeligere at overholde, men intet bud er som dette udtryk for det ophøiede menneskes følelse af ansvar og samvittighedsfuldhed. Forgjæves stræver man for at leve efter disse ord; det lykkes i enkelte øieblikke, men mislykkes som oftest. Først naar man har hævet sig til det kulturelle standpunkt, at man kan i ethvert tilfælde undertrykke sine slette tilbøieligheder, kan man gjøre sig haab om altid at kunne leve efter de faa ord: elsk din næste som dig selv. Og ligesom det er morallærernes, presternes, opgave at søge at hæve det kulturelle niveau, og bringe de gode tilbøieligheder seir, saaledes er det ogsaa ethvert menneskes pligt at søge at leve efter det nævnte bud.

Siden Kristi tid er dette bud bleven indprentet menneskene et utal af gange, og med den mest gribende indtrængenhed. Resultatet er imidlertid desværre i de fleste tilfælde bleven saa temmelig ligt 0. Snart overtræder det enkelte menneske, snart det hele samfund, snart én eller flere nationer budet. Merkværdigt nok er det i krigsførelsen, at det er bleven gjennemført i videre udstrækning end ellers. Det lyder som en *contradictio in adjecto;* thi krig er jo selv den mest brutale overtrædelse af Kristi bud. Og dog er det sandt. Ja, man er allerede i krigsførelsen kommen saa langt i nobel udøvelse af kjærligheden ligeoverfor den syge og saarede næste, at det ikke alene betragtes som en skammelig misgjerning at overtræde budet, men der vil visselig snart blive sat straf for overtrædelsen.

Dette store fremskridt, at man ikke som før, fører krig som barbarer, uforsonlige og grusomme, men at man er forpligtet til at være hensynsfuld, er vel det største fremskridt i menneskekjærlig retning, som vort aarhundrede kan opvise. Stiftelsen af Genferkonventionen i 1863 stempler vort aarhundrede som menneskekjærlighedens. Ved denne bestemtes som bekjendt: alle sanitetsanstalter er neutrale, saalænge syge og saarede opholder sig deri. Personnellet, saavel læger, pleiere og pleiersker som geistlige, er neutrale, saalænge de sørger for syge eller saarede, selv om de er i fiendens land. Personnellet og materiellet ved sanitetskompanier og ved feltlazarether kan ikke tages tilfange, men skal, dersom det erobres, straks blive tilbageleveret igjen. Folk, som yder syge og saarede hjælp, skal skaanes, og den, som skaffer syge og saarede husly, fritages for krigsskat og andet mere. Syge og saarede, som fanges, kan efter gjensidig overenskomst mellem begge armeers førere straks vende tilbage igjen. I det hele taget er altsaa enhver syg og saaret i krig som vergeløs neutral. Og lægen og hans medhjælpere er forpligtet til at behandle enhver syg eller saaret som ven; for ham gives der ingen fiende. Og for at kunne udføre sin virksomhed uhindret, er han selv neutral, beskyttet af Genferflaget: hvidt flag med rødt kors. Alle civiliserede nationer har tiltraadt Genferkonventionen. I denne mødes de for at gjennemføre Kristi bud: elsk din næste som dig selv.

Af alle de bestræbelser, som er gjort for at nærme nationerne til hverandre i det godes interesse, saa de kan føle sig som brødre, som medlemmer af samme store familie, har vel neppe nogen været mere virksom end Genferkonventionen. Og det ikke alene under en krig. Men denne overenskomst har vækket og styrket den følelse af ansvar, af gjensidig fordragelighed, af ønske om fred, som nu gaar som en sterk flommende strøm gjennem alle nationer, fra dens laveste til dens høieste lag. Den nuværende fredsbevægelse, hvis ideelle krav enhver længes efter at se virkeliggjorte, er baaren frem paa Genferkonventionens skuldre. Uden denne vilde den sandsynligvis været en mildt og sagte løbende elv, smuk at skue, men kraftesløs og utopisk. Før Genferkonventionens stiftelse saa den saadan ud, og først efter 1867 har den successivt vundet i styrke og indflydelse. Den mand, der var primus motor til Genferkonventionen, og som var sjælen og legemet i alle dens

forarbeider, den mand, der med rette kan siges at have stiftet Genferkonventionen, har derfor mere end nogen anden bidraget til fredsbevægelsens fremme; han har alene derved været den mest virksomme fredsforfegter. Og alene herved har han ogsaa mere end nogen anden virket til at «forbrødre» folkene.

Kristi nævnte bud: elsk din næste som dig selv, er i den senere tid bleven gjennemført i en anden retning end den ovenfor beskrevne. Gjennem aarhundreder, ja gjennem alle tider, har menneskene været nogle grusomme skabninger, der, som enkelte individer og som nationer og som folkeslag, pønsede paa at vinde magt; og som straks var færdige til at slaa ned den modstander, der stillede sig iveien for deres maal, uden at bryde sig om de stakler, der saaredes og lemlæstedes i kampen. Efter hvert slag saaes den samme elendighed, masser af saarede, som led frygtelige pinsler, og neppe nogensomhelst hjælp for dem. I tidens løb blev der vistnok gjort nogle forsøg paa at forbedre denne elendige og uværdige tilstand, og næsten altid udgik de menneskekjærlige bestræbelser fra fyrsterne, men forsøgene var for svage, og tilstandene vedblev at være forfærdelige. I 1859 var imidlertid tilstede i slaget ved Solferino en mand, der indtil idag staar som et lysende eksempel paa, hvordan et menneske bør være. Han forfærdedes over, hvad han saa i dette uhyre slag, hvor mangfoldige tusender af saarede eller syge eller døde, unge, kraftige, haabefulde mænd laa henstrakte i den elendigste tilstand. Hans menneskekjærlige følelser, der allerede havde ytret sig fra barndommen af, henreves af fortvilelse over, hvad han nu var vidne til. Han arbeidede med styrke for selv at hjælpe de stakkars lidende, han organiserede hjælpen og understøttedes i sit arbeide af ømme hænder. Han hjalp ven som fiende, idet valgsproget var: Alle er brødre. Men hjælpen kunde ikke blive andet end høist ufuldkommen. Da krigen var over, skrev han en liden bog paa ca. 50 sider: «Un souvenir de Solferino», hvori han med sin veltalenhed, sin begeistrings kraft og sine menneskekjærlige følelsers alt henrivende strøm skildrer elendigheden saaledes, som den virkelig var og opfordrer menneskene til i tide at sørge for, at elendigheden afhjælpes. Han ser som eneste botemiddel hertil foreløbig, indtil krigen ophører paa jorden, dannelsen af selskaber, der ved frivillig hjælp vil supplere staternes sanitetsvæsen i deres bestræbelser efter at skaffe hjælp til saarede soldater. Ved denne

mands utrættelige arbeide stiftedes «det røde kors». Han er fader til dette altomfattende, menneskekjærlige selskab, der nu er udbredt blandt alle nationer, folkeslag og religioner, denne forening, som ethvert menneske kjender, og som er bleven et saa betydningsfuldt led i vort arbeide for kultur, at vi neppe kan forestille os en saa barbarisk og raa tid, da man ikke havde «det røde kors». Denne forening, hvoraf ogsaa vi i Norge har en gren, er international, og det er dens opgave i fredstid at sørge for materiel og at uddanne personel, mænd som kvinder, for i tilfælde af krig at yde sin skjerv til at lindre de ulykkelige, der saares i krigen. Denne forening har grene i alle lande; dens hjerte er i Genf. Dens grene er gjennem stammen, bureauet i Genf, indbyrdes forbundne og forpligtede, saaledes at den ene grens personel og materiel er forpligtet til at hjælpe den andens, dersom denne alene ikke er sin opgave helt ud mægtig. Den er som et levende væsen, der omfatter den hele menneskehed, og som, naar der er nød ensteds, straks søger at afhjælpe denne, enten ved nærmeste gren af korset, eller, om det er nødvendigt, ogsaa ved at tilkalde hjælp fra de andre. Denne forening kjender ikke hensyn som religion, race eller politik: for den er enhver lidende et levende jeg, hvis sygdom og pinsler maa lindres.

En smukkere plan kan vel neppe tænkes. Ved denne er alle gode egenskaber hos menneskene og alle kræfter, der vil det gode, kommen til udfoldelse. Ogsaa ved dannelsen af denne forening er vort aarhundrede bleven stemplet som menneskekjærlighedens. Og ved den indbyrdes sammenslutning af alle menneskekjærlige bestræbelser over den hele verden er ogsaa denne forening veiviser og banebryder for de bestræbelser, hvis maal er det godes seier over de krigslystne tilbøieligheder. Fredsbevægelsen har i denne forening sin mest betydningsfulde og virksomme støtte, ligesom den altomfattende kultur, der vil gjøre alle mennesker til brødre, bundne til hverandre ved gjensidig kjærligheds og ansvarligheds baand, i «det røde kors» har sit forbillede og sin løftestang. Stifteren af «det røde kors» har derfor mere end nogen anden bidraget til fredsbevægelsens fremme, han har alene herved været den mest virksomme fredsforfegter. Og alene ved stiftelsen af «det røde kors» har han mere end nogen anden virket til at «forbrødre» folkene.

Denne hæder bliver end mere uimodsigelig, naar man hører, at det er den samme mand, der stiftede «det røde kors», og som var ophavsmanden til Genferkonventionen. Intet nulevende menneske har som han gjort til virkelighed Kristi bud: elsk din næste som dig selv.

Foruden de nævnte epokegjørende arbeider, som han har udført, har han virket ligesaa meget som nogen anden, bl. a. i direkte bestræbelser for indførelsen af voldgiftsdomstole, og i kamp for fredsbevægelsen. Hans arbeide mod negerslaveri var kanske afgjørende for afskaffelsen af denne hæslige skamplet paa tiden. Skulde man detaljere, hvad han har skrevet om snart sagt alle spørgsmaal angaaende humane reformer, vil man erfare, at denne menneskehedens velgjører har udført et saa virksomt arbeide, at han alene ved dette indtager en fremragende plads blandt de virksomme fredsarbeidere og blandt forkjæmperne for humanitære, sociale reformer. Alligevel er dette arbeide saa underordnet i betydning mod, hvad han har udrettet som stifter af Genferkonventionen og af «det røde kors», at kun de færreste kjender det. Ja, hvad mere er; disse 2 store produkter af hans menneskekjærlighed, hans kraft og hans udholdenhed, har overstraalet ham selv saa aldeles, at kun de færreste kjender mandens navn.

Henry Dunant er født i Genf 8de mai 1828. Hans familie, som han selv, var af egte patricierblod. Han interesserede sig fra barndommen af for velgjørenhed, og kunde, da han var formuende, følge sin lyst. Lidt efter lidt udfoldede han sin virksomhed, og i samme grad spredtes hans berømmelse. For ca. 30 aar siden var han saaledes en af de mest bekjendte mænd i Europa: en mand, som fyrster kappedes om at vise sine hædersbevisninger, og hvis bekjendtskab enhver satte sin ære i at kunne tilegne sig. Ved sin velgjørenhed og sin interesse for alle foretagender, der satte som maal at fremme humaniteten, opbrugtes ikke alene hans egen formue, men han stiftede ogsaa gjæld. Paa grund af fattigdommen trak han sig mere og mere tilbage fra verden. Da han, trods ihærdigt arbeide og et i enhver henseende rent og dadelfrit liv, ikke kunde erhverve sig saa mange penge, at han kunde gaa ordentligt klædt, afholdt han sig fra at vise sig for folk. Han skrev brochurer, bøger, dels under sit eget og dels under andre folks navne, men lige lidet hjalp det. Samtidig steg misundelsen mod ham høit og blev næret ved hans økonomiske

uheld. Summa summarum er, at han havnede i et fattighus, og blev behandlet som et fattiglem. Saaledes levede han indtil for nogle aar siden, da dr. Bamberger i «Ueber Land und Meer» drog ham frem fra glemselens mørke og spurgte, om den civiliserede verden kunde være bekjendt af at lade denne menneskehedens velgjører leve i denne tilstand. Fra den tid af er hans navn bleven stadig mere og mere kjendt, og han selv bleven vist den ene æresbevisning efter den anden. Han lever nu i et sygehus i en liden by, Heiden, i det nordlige Schweitz. Han lever sorgløst, forsaavidt som han har, hvad han behøver til det daglige brød. Den russiske enkekeiserinde skjænker ham aarlig 4 000 frcs. I 1897 fik han under applaus enstemmig den paa den internationale medicinske kongres i Moskau opsatte pris paa 5 000 frcs. til den, der har udført det største humanitære arbeide. Af «det røde kors» fik han en drikkeskilling paa ca. 3 000 mark, og af Schweitz, hans eget fædreland, fik han i 1898 2 000 frcs., som den, der har udrettet mest for fædrelandets vel; af dronningen af Würtemberg, der selv slet ikke er formuende, fik han ifjor 500 mark, osv. Han har saaledes nok til det daglige brød. Men et sørgeligt faktum bliver det dog, at han trykkes af gjæld, og at man ikke kan vise ham en større velgjerning end at befri ham derfor. Da vil han med glæde kunne gaa i graven. Menneskeheden har hidtil behandlet Dunant med den groveste utaknemmelighed. Der er saaledes al opfordring til, allerede mens han lever, at søge at gjøre godt igjen lidt af den tort, man har vist ham; og end mere til at vise ham, at man forstaar at skatte hans betydningfulde arbeide for kulturens fremskridt.

Om kort tid skal vort storthing uddele den Nobelske pris til den ivrigste «fredsförfäktare» eller den, der har bidraget mest til at «forbrødre» folkene. Jeg tror at fremme retfærdigheden ved at anbefale Henri Dunant til, fremfor nogen anden, at blive tildelt denne pris. En saadan afgjørelse vil vinde det menneskekjærlige Europas udelte bifald.

Hans Daae.

LITERATUR.

Bibelforskaren, tidskrift för skrifttolkning och praktisk kristendom. *O. F. Myrberg:* 4 hefter aarlig à 100 sider, pr. aargang kr. 4,00. (De allerede afsluttede aargange à kr. 3,00).

Anmelderen har ofte spurgt sig selv: naar skal den tid komme, at de norske teologiske studenter lærer at gjøre det samme som de tyske, nemlig gjæste forskjellige universiteter? Tyskerne har vistnok mange at vælge imellem inden sit «grosse Vaterland» (d. e. fædreland i vid betydning, modsat hver enkelts fædreland i snevrere betydning indenfor det samlede Tyskland); men vi har da ogsaa 4, for ikke at sige 5 (Helsingfors), inden Skandinavien. Skandinavien burde, ialfald paa aandeligt omraade, om ikke paa politisk, være *vort* «grosse Vaterland», fædreland i vid betydning. Hvor uheldigt, at de skandinaviske studentermøder i sin tid straks kom ind paa det politiske omraade, kunde man fristes til at tænke. Dog nu er der jo atter kommet i gang skandinaviske studenterstevner, hvor endog netop teologerne fører an; det kunde love noget i retning af akademisk samfølelse.

De tyske studenter regne sine «wanderjahre» for en stor herlighed og med rette. De forstaar at vurdere vandrelivets befrugtende virkning og rigdom paa «anregungen» (impulser); vi endnu ikke. Og hvad er følgen? Den samme som af al indavl: smaavoksenhed. Hvor ofte har vi faat høre klagen over en vis jevnsmaahed inden vor geistlighed.

De af os, som har havt raad dertil, har visnok reist til Tyskland, dog NB. *efter* endt examen, og det kan kanske ofte være et spørgsmaal: hvormeget egentligt studium er der da drevet? At høre lidt forelæsninger efter behag, fri som fuglen, er ikke studium. Der var kanske ofte lidt forskjel paa de tyske studenters og de norske kandidaters arbeide? *Før* examen tager man det ikke *saa* let. Da tør man heller ikke reise saa langt kanske. Vel; men til de skandinaviske broderriger var det ikke unaturligt, at man reiste; det koster vel ikke mere at ligge i Upsala eller

Kjøbenhavn end i Kristiania. Reisepengene vilde man have igjen. Nye lærere, nye kamerater, nye forhold betyder det samme som nye tanker og impulser, udvidet synskreds, større modenhed. Det som bl. a. holder tilbage, er formodentlig en vis frygt for ikke at faa saa god examen, hvis man ikke bliver hos sine vordende examinatorer og lærer *deres* betragtningsmaader godt at kjende. Men dette er jo en uakademisk tænkemaade, som man blot maatte ønske, at et vekslende akademisk liv maatte udrydde jo før jo heller. Dertil kommer, at en vekslende skandinavisk tilhørerkreds vilde virke belivende tilbage paa universiteterne selv, samle om de bedste lærere og udvikle dem.

Naar skal saa en saadan tid komme?

At vi har noget at lære allerede ved broderrigernes universiteter og ikke altid behøver at reise til Tyskland, det viser de teologiske tidsskrifter fra broderrigerne kanske bedre end noget andet. Fra den stund anmelderen lærte at kjende ovennævnte Upsala-tidsskrift, følte jeg mig dybt skamfuld over, hvad for en betydelig teolog i broderriget jeg ikke kjendte. Det maatte bødes paa ikke blot ved læsning af hans skrifter, men saavidt muligt ogsaa ved personligt bekjendtskab. Det er dog ikke her min opgave at skildre indtrykkene fra et uforglemmeligt tre dages samvær med udgiveren af nævnte tidsskrift; ti dels er jeg af princip mod, hvad der endog har lighed med de moderne «interwiewer», og navnlig vilde en saadan skildring her være i modsigelse med selve bekjendtskabet. Hvor lidet vilde jeg ikke netop ved en saadan vise, at jeg havde forstaat den ærefrygtgivende videnskabsmand, hvorom her er tale, en mand hvis hele væsen er en beundringsværdig personlig tilbagetræden og en fremtræden kun i gjenskinnet fra hans tanker og hans arbeider. Jeg tør derfor kun holde mig til det tidsskrift, disse linjer vil henlede opmerksomheden paa.

«*Bibelforskaren*», der begyndte at udkomme i 1884 og siden regelmæssig er udkommet, for det meste fyldt af udgiveren selv, er sandsynligvis den nogle og sytti-aarige professors afsluttende literære verk. Efter en livslang virksomhed som teologisk professor i det fag, der for vore norske ører klinger uoverkommelig for en og samme mand, nemlig baade det gamle testamentes og det nye testamentes exegese, har han for nogle aar siden taget afsked som saadan, dog ikke som teologisk forfatter. Ligesom i sin tid

v. Hofmann i sine sidste aar slag i slag lod sine exegetiske arbeider følge paa hinanden, saaledes følger i «Bibelforskaren» professor Myrbergs. Dog er indholdet ingenlunde blot kommentarer.

Tidsskriftets titel er i et eneste ord udgiverens karakteristik. Hans livsprogram er en *bibelsk* teologi, hvormed han da i mangt et stykke træder i modsætning til herskende skoleteologi. Hans bibelske forskning er just et eksempel paa den frie videnskabelige teologi, hvoraf professor Petersen nylig i no. 2 af Luthersk kirketidende har givet en saa fortrinlig og vakker skildring. Man kunde ogsaa sige, den er et eksempel paa den frie videnskab paa kristentroens grund, som nærværende tidsskrift har taget ordet for, og som synes at være én og anden en ufattelig ting, — et eksempel paa den teologiske videnskab, som nærværende tidsskrift har for øie, ikke paa den som modstandere vil gjøre den til, altsaa ikke en videnskab, der fornegter eller forraader skriften, tvertimod en videnskab, der varmt og fast *bekjender sig til* den hellige skrift og giver skriften, hvad skriftens er, videnskaben, hvad videnskabens er: skriften den guddommelige, usvigelige autoritet, og videnskaben den menneskelige, for skrøbelighed ikke frie autoritet.

Læser man professor Myrbergs afhandling «*Den bibliska teologien och hennes motståndare*» (bibelf. 1892, ogsaa udkommet i særaftryk paa 115 sider), da faar man straks et indblik i hans standpunkt. Han træder med sin bibelteologi i modsætning til nugjældende skoleteologi eller hvad han med et sterkt udtryk, og dog vist med rette, kalder pseudoluthersk teologi; hvad der kalder sig selv luthersk teologi, er ikke nutildags altid egte luthersk. Nævnte afhandling viser forøvrig tilbage til hans «Inledning til romarebrefvet» (195 sider), der udkom 1868 som 4de del af hans «Bidrag til en biblisk teologi». Efter min mening er den noget af det læseværdigste romerbrevets exegese kan opvise og i slegt med Luthers «fortale til romerbrevet» (Erl. udg. b. 63), som det vel, i al dens korthed, maa være uforment at gjælde for den genialeste af alle romerbrevets udlæggelser hidtildags. Til samme skriftkyklus hører endvidere «Den bibliska riktningen i den evang. luth. kyrkan, en skriftvexling mellem två af Finlands biskopar» (Råbergh og Gustaf Johansson), bibelf. 1894, samt «Det allra nyaste angrepp mot bibelns och Luthers lära om rättfärdiggjörelsen (bibelf. 1895), for ikke at tale om «Den kristianssandska lärostriden» (bibelf. 1896). Beslegtet med foranstaaende skrifter er

ogsaa den lille lærerige og kjernefulde Brochure: «*Den kyrkliga bekännelsefrågan*», Stockh. 1878.

Dem, der ikke elsker strid og ordskifte, vil vi henvise til rolige omraader. Bibelforskaren har jevnt meddelelser fra den nyeste teologiske videnskab. For at tage det nærmestliggende eksempel: de to sidst udkomne hefter indeholde en udførlig meddelelse om de med hensyn til mosebøgernes og Josva bogs stadfæstelse høist interessante *Tell-Amarna-breve,* breve paa lertavler fra kananitiske fyrster til kongen af Ægypten paa Mose og Josvas tid — altsaa virkelige samtidige originaler — 326 i tallet.

Hovedstammen i Bibelf. er prof. Myrbergs bibelske *kommentarer,* hvoraf mange — maaske alle, jeg ved det ikke — er udkomne i sæparataftryk. Saaledes *Johannes' evangelium* (312 sider), *aabenbaring* (398 sider) og *breve.* Endvidere profeterne *Esaias* (320 sider), *Jeremias* og samtlige 12 *smaa profeter.* Fremdeles «*Psaltaren*» (451 sider), «*Predikareboken*» (102 sider), *Ordsprogene* og *Hoisangen* samt desuden en mængde mindre bibelstudier. Kommentarerne indeholder alle en *selvstændig oversættelse* og er gjerne knapt affattede, oftere endog kun i form af noter under teksten. Overalt møder man en egte bibelforsker: moden, selvstændig, troesvarm og troesfast.

Anmelderen er for tiden ifærd særlig med kommentaren til Johannes aabenbaring (udkommen særskilt), som jeg har hørt en svensk dr. teol. anse for den rimeligvis videst komne af Aabenbaringens udlæggelser. Man møder her straks i begyndelsen en paafaldende, men tiltalende oversættelse af 1, 10: «Jeg hensattes i aanden *til Herrens dag*» (parusien), hvad der sproglig ikke har mindste vanskelighed (sml. foreg vers med selvsamme velkjendte konstruktion). Uagtet man heraf skulde slutte, at forf. var en afgjort tilhænger af den «eschatologiske udlæggelse» hvortil hele den store mængde udlæggere i senere tid hengiver sig, advarer professor Myrberg netop mod den som en ensidighed og en smaalig sammenskrumpning af profetien, hvad nok tør være at lægge merke til. Det vil gaa andre læsere som anmelderen, at føler man sig end ikke i hver enkelthed enig med forf., saa takker man ham dog hjertelig for de gode stunder sammen med hans bog, og det nye, troesvarmende syn han giver én paa de profetiske billeder. De gamle krasse, aandløse tegninger, man har set i billedbibler og andre skrifter, har skadet manges forestillinger; her er en forf., hvis fremragende synsevne kan gjøre synerne nye og store.

At gjøre bekjendtskab med professor Myrberg saavel i som udenfor «Bibelforskaren», saavel exegetisk som dogmatisk og almenteologisk, anbefales provstiforeninger og studerende prester.

B.

Prof. Myrberg er, efterat ovenstaaende var skrevet, afgaat ved døden.

Til Gud!

I.

Syk han er i sjælen, unge mannen,
hungrende av aandens inste hunger,
den der slaar med ve og dype vunder,
den der saart som skrik av barnetunger
end'løst roper: Gud, — og ingen annen!

Fredløs vanker han fra sted til sted
reven op tilblods av krat og klunger,
speider op i høiden, ned i dypets
mørke, lytter og til jordenskrypets
løndoms-ord om Gud, men faar ei fred;
og hvor salmen under hvelven runger,
med han synger, syk av saare lengsel,
— aa men salmebølgen er for spæd, for spæd!

Og hver menighet han ser paa jorden,
og hver flok som priser sig av viten
og tilbake til et oldtids-under leter,
og hver tempelhall de reiser, lik et
skrin om sig og sine kostbarheter,
tykkes ham saa arm, saa arm og pusling-liten!

Og de røster der sig rundt ham hever,
og med skrik opfyller alle egner,
„sanhets" prester og de tusen degner
som har undersøkt og intet funnet
og at døve alle længsler stræver,
faa hvert blik og sind til støvet bundet,
— aldrig dem forstaa han end har kunnet,

har kun hatet dem og deres jammer,
der den fattigfornem kneiser, larmer,
der den breier sig og slegten ammer,
gyter dødsens gift i alle barmer!

Syk han er i sjælen, unge mannen,
han har aldrig kunnet glemme,
aldrig turdet sat sig ned til hvile,
aldrig sjælens inste bønner svigte,
— derfor er og ingensteds han hjemme,
fredløs i fra sted til sted maa ile,
finner ikke frem, og dog støtt beder:
„Herre, lær mig høiest op at sigte!"

Thi der flammer under slegtens færden
her paa jord igjennem tusen-aar'ne
lyn paa lyn ifra en lysets verden
høit ov'r os som er i mørket baarne,
lysets straaledaap ifra Gud Herren,
underfulle ord som ei kan svike,
sterke kræfter blandt os utøst saaes,
haap om, at nu skulde himlen naaes,
Herren løfte os in i sit høie rike.

Og det blusser end igjennem slegten,
lægger in sig som en brand i hugen,
som en længsels-brodd der stadig stinger
saart i sjælen, som en hungers sugen.
Unge mannen havde bønnen bedet
tusen ganger, latt sin sjæl den fylle
saa den havde siget in i alle
aarers blod og gjennem alle pulsslag
faat in til hver inste fiber skylle,
saa den blussed frem i sjælens dunkle
rørelser der stiger op av dypet,
dræpte kjødet og alt løndomskrypet,
lynt' i øiet frem, som stjerner funkle
gjennem natten skuende in mot Gud!

Saa hans blik var vendt i glans og gløden,
gjennem graaten saar og ve som døden,
gjennem haap og tap og tunge timer,
gjennem barnefryd der fest inkimer,
gjennem alt, alt skuende in mot Gud!

Og saa fantes der da ingen annen,
i alt tilværs flom var Han kun til!
og der skulde ingen for Ham skygge,
intet navn faa nævnes nær hans trone,
ingen røre ved hans alters ild;
op den skulde slaa fra hvert et hjerte,
række frem til Herren gjennem sky,
atterkast av lynet Gud utslynged
in i slegten, fra dens første gry;
aapen vei fra hver en sjæl til Gud;
du tilside og, som „frelser“ kalles!
ingen „midler“, gammel eller ny!
Ingen staa imellem, ofret bringe:
ingen mellem Gud og mig sig tvinge!
— Herren ene er mit maal, mit ly!

Syk han er i sjælen unge mannen,
hungrende av aandens ville hunger,
og i utemmt attraa efter Gud at finne
spreng'r han alle baand, gaar ut i blinde,
nøies ei med ord fra andres tunger,
selv han seire maa og frem faa vinne!
og hans rop opstiger i de nætter
mørke, stille, da Guds stjerner lyser
in fra dypet over slegtens kvider,
men det lys ei som hans hunger mætter,
— og han roper i de lange dager,
der de tungsindt over jorden skrider,
— naar dog aldrig frem og øiner lysets
straaleglans der foran Herrens aasyn drager.

Med fortvilets brand i sind han vender
sig til sine søskens tungsom skare,
der de vrimler mellem jordens ender
uten Herrens nærhets vælde at erfare;
han vil gi dem al sin sjæl i nøden,
med dem deres tyngste smerter bære,
la sin sjæl som skjænk til dem fortære:
kanske livets vei til Gud gaar gjennem døden?

II.

Han vandred ud i livets morgengry,
da alle drømmer solgull-spundne lyser,
da ingen spør: hvem mig til natten hyser?
da motet stiger rankt høit over sky,
da kræfterne til alt tror kunne række,
da ingen berg og blaaner er for fjerne,
da end ei slukkt er haap'nes høiste stjerne
og mannens vilje er hans vei, hans ly!

Han vandred ut med barnets varme bøn
der brenner het som blodet i dets aarer,
der brister ut paa kinn med tunge taarer
hvorhelst det ser en lidelsernes søn,
der lyser rent imot dig fra dets øie,
der intet har for stort til at bortgive,
der hjertet gjerne av sit bryst vil rive
for at faa stanse søskens smertestønn.

Saa gik han ut i livets travle jag,
arbeidede blandt dem som tungt arbeider,
og led med dem som efter lindring speider
paa smertensleiet haardt ved nat og dag,
og bar for hvem han kunde deres byrder,
ja bar dem selv, og slet sig helt tildøde,
han med sit liv, sin sjæl dem vilde føde,
— og høsted for det alt kun skam og slag.

Thi det er livets haarde, tunge lod,
som hver der prøver snart faar at erfare:
d'er tungt at løfte paa den menn'skeskare
som drar sig om paa jord i myr og skodd
og vingler hit og dit og vet ei hvorhen,
d'er tungt til døden sig at gi til alle,
den rakest rygg vil knækkes ned og falle
og hjertet stinges sund av brodd paa brodd!

Saa blev hans vei paa jorden her at gaa.
Mens ryggen bøides av de mange bører,
og bønner de, som mennesker ei hører,
fra hjertedypet villt mot sky mon slaa,
og alt som livets kraft ifra ham svinder,
og der blir mer og mer for ham at bære
og dele, elske, lide, — des mer skjære
maa skriket i ham: at han Gud maa naa!

Men mørket samler sig omkring hans vei,
og lyset synes altid mindr' og mindre,
selv stjerner som før mildt fik for ham tindre
i skodder dør nu hen, og opstaar ei;
og mens han fremad, in til Gud, støtt trænger:
in trænger natten og, som alt opsluker
og med sin tyngsel hvert et haap nedknuker,
— nu finnes der snart ei mer von og vei!

Men frem han maa! der end er noget gjen
av kraft, av liv at give ut og dele
med sine søsken saa de faar det hele,
— end noget, før hans sjæl fullt sløstes hen!
Saa frem da! ingen stans paa veien!
mens nattens tunge skodder ruger over
og ingen dag og ingen seier lover:
„een vei du vet til Gud kun, — gaa da den!"

Thi mens i nattens mørke livet slaar
ham med sin haardhet, in i ve og ville,
der inst i ham det skrik taug aldrig stille
men svi'r i sjæl som et ulækligt saar,
det skrik mot Gud, det nødsrop fra det dype,
det ville stønn, det sorgens suk i sindet,
det længsels-kall som aldrig gaar av minnet
men sært paanyt og gjen paanyt opstaar.

Og se, og se! mens natten mørkest er
og stænger alle syner og hver vei,
saa maal og seiers lys han øiner ei
men fremad segner med den bør han bær:
hvor selsomt! likesom der blusser
av sære skimt der hvor hans fot nu træder,
og foran ham, fremover, liksom leder
der glimt paa glimt med londomsdunkelt skjær!

Hvad er det dog! er han ei ene her?
har nogen foran ham gaat denne veien?
det kjenn's lik dype spor der peker lei'en
og selsomt glør nu natten mørkest er,
som tunge, dype trin i angst og kvide,
— hvor tungt maa den ha baaret, som her traadte!
hvem var han? og hvad mon ham tynge maatte?
Hvis sti er dette? og hvorhen den bær?

Da griper ham med længslens fulle magt
et navn, et navn, — og fra sin skjulte dvælen
et helligt minne skyter frem i sjælen
og underfulle ord som længst blev sagt;
et billed skimrer for hans uttært øie;
det brister saart i graat, og villt han kaller
i natten: „Gud, min Gud!" — i knæ han faller.
Da stiger morgnen op med glans og pragt.

III.

Morgen er det av Guds nærhets glans,
dypets løndom for hans blik oplukket;
Herrens lys hvorefter han har sukket
straaler ut som strømmer uten stans,
bølger rundt om altet og det bærer,
toner fyllt av jublen: „Ærer, ærer
Herren Gud, thi æren er kun hans!"

Og høist oppe, over alle dyp,
alle stjerner, alle lysets floder
der de flommer fullt om alle kloder
og gir liv til hvert det minste kryp,
glad han in mot Herrens trone skuer
der den dølges bak de stærke luer
som slaar lyn om tinder og hvert dyp.

Men høist oppe mellem Gud og sig,
høit ov'r alle lave jordens-menner,
for Guds trone ser han En han kjenner
som har foran gaat den samme vei;
glans er om hans bøide, bleke panne,
korset tungt paa ryg fra jordens lande
har han baaret frem over ville hei.

Og i lyset av gudsdagen klar
unge mannen ser hans spor tilbake
fra de utgik her blandt jordens svake,
livets vei frem gjennem natten skar;
der de ligger, lysende og renest,
op til Gud vor strakest vei, ja enest,
— han har tragdt kun i hans fotefar!

Underlig i hu han stirrer in
i sin sjæl: Jeg selv dog grep at vandre
op mot Gud — ei fik det av de andre!
Længslen efter Gud — den var dog min!

Aa, saa ser han, sporene de skinner
som en perlerad av dype minner
innerst in igjennem sjæl og sind!

Det er han, som kravet først har vakt,
sat i slegten in som hver manns eie,
længslen in mot Gud fra muldens veie,
han som først det vældigt ord har sagt
og sit stærke billed i os prentet,
Aandens glød ifra Gud Herren hentet,
rørt vort hjerte med usig'lig magt!

Unge mannen bøier sig til jord.
Han som ingen „midler" vilde have
har dog faat ved En sin beste gave:
livsens inste brand som i ham bor,
gudsbegjæret som kan aldrig slukke,
— gjenklang av hans rop og dype sukke.
han som var Guds eget skaper-ord.

Hvem har slynget ut Guds-aandens bud
i vor sløve slegt og stormen vækket,
hen sin Gud-fyllt sjæl som næring rækket
til et Herrens livsens-vaarfrembrud?
Unge mannen ingen „Frelser" trængte:
hvem brøt døden som til jord os lænkte,
aapned slegten vei helt frem til Gud?

Unge mann paa knæ sig kaster ned,
har saa langt igjen før veien ender,
strækker mot ham sine trætte hænder:
„Jesus mester, frelser! tag mig med!"
Han med unders glans i blik sig vender,
peker med de naglestungne hænder
opad: „Følg mig! Faderen har fred!

n. n.

PRESTEEDEN.

Foredrag ved høstkurset.

Jeg har neppe skrevet noget, som har vakt mere uvilje inden teologernes kreds end det jeg ifjor skrev om presteeden. Det afholder mig ikke, men det tilskynder mig til at skrive om den en gang til. Om det jeg skriver rører ved tilvante og kjære forestillinger, bør man ikke negte mig et øiebliks rolige og alvorlige overveielse.

Presteed kaldes som bekjendt den ed vore prester aflægger, naar de er ordineret. Den lyder saa:

«Jeg N. N. lover og vidner for Guds aasyn, at jeg vil med troskab forkynde den guddommelige lære som indeholdes i de profetiske og apostoliske skrifter og den norske lutherske kirkes symbolske bøger,

at jeg vil med sømmelighed forvalte de hellige sakramenter efter Kristi indstiftelse og de for den norske lutherske kirke gjældende forskrifter,

at jeg vil saavel i min embedsfærd som i min øvrige vandel beflitte mig paa at føre et liv, der er en Guds ords tjener værdigt. Dette alt lover jeg saa sandt at opfylde, som jeg i sandhed og af hjertet ønsker, at Gud vil hjælpe mig med sit hellige evangelium».

Denne ed aflægges lige efter ordinationen. Under ordinationen aflægger presten et løfte, som indeholder væsentlig det samme som eden. At presten saaledes to gange lige efter hverandre aflægger samme løfte er ikke heldigt. Handlingen taber derved det enkle og værdige præg, som altid taler sterkest til samvittigheden. Man faar indtryk af, at her øves pression for at binde presten rigtig sterkt.

Dette skal jeg dog ikke opholde mig videre ved.

Jeg skal heller ikke opholde mig ved de to sidste af de tre led presteeden er delt i. De er saa let forstaaelige og saa selvfølgelige, at jeg ikke har noget at sige om dem. Det er det første led vi vil dvæle ved.

Lad os først klargjøre os betydningen af dette led.

Presten lover «med troskab at forkynde den guddommelige lære som indeholdes i de profetiske og apostoliske skrifter og den norske lutherske kirkes symbolske bøger».

Hvad vil nu «den guddommelige lære som indeholdes i de profetiske og apostoliske skrifter» sige? En som er mere from end tænksom vil kanske svare: det er *alt*, som staar i bibelen, hvert ord og hvert bogstav ligefra 1 Mos. 1, 1 til Joh. aab. 22, 21, ti alt er inspireret. Presteedens mening skulde altsaa være den, at alt dette skal presten forkynde? Alt? Ogsaa fortællingen om Lot og hans døtre 1 Mos. 19? offer- og spiselovene i 3 Mos.? slegtregistrene i 1 Krøn.? Samtlige segl og basuner og veer i Johs. aab.? Nei, det gaar ikke. Her maa nok gjøres en begrænsning.

Man vil kanske forme denne begrænsning saa: al *«lære»* som findes i bibelen skal presten forkynde; ikke alt *det historiske*. Ja, men læren om rene og urene dyr i 3 Mos. er ogsaa «lære», salmisternes raab om hevn over sine eller sit folks fiender, prædikerens pessimisme ligesaa. Desuden — kan man skille bibelens «lære» og det historiske i bibelen ad? Visselig ikke. Den hele bibel er historie, som giver «lære»; ti bibelens «lære» udvikler sig af dens historie.

Vi maa da sige: «den guddommelige lære som indeholdes i de profetiske og apostoliske skrifter» kan man ikke pege paa og sige: der staar den. Der gives ikke i den hele bibel nogen formel som omslutter og indeslutter den. Den maa opsøges, udfindes og udgranskes ad fortolkningens vei.

Hvem skal gjøre det? Der kan vel ikke være mere end en af to, der kan blive tale om: enten presten selv eller kirkesamfundet.

Er det presten selv som skal opsøge og udfinde «den guddommelige lære» i bibelen, da vil denne del af presteeden ikke sige noget andet og mere end dette: presten lover samvittighedsfuldt at granske den hellige skrift og med troskab forkynde den guddommelige lære han der finder.

Er det derimod kirken, som skal finde frem af skriften den guddommelige lære presten skal forkynde, da vil den del af leddet som angaar skriften, i realiteten falde sammen med det som derefter kommer: «og den norske lutherske kirkes symbolske bøger».

Spørger vi nemlig, hvor vi skal faa vide hvad vort kirkesamfund har fundet at være guddommelig lære i skriften, da bliver vi henvist til de symbolske bøger. De gjælder ialfald for at være det mest adækvate udtryk for vor kirkes erkjendelse af sandhed til salighed.

Spørgsmaalet bliver da: hvad vil «den guddommelige lære som indeholdes i den norske lutherske kirkes symbolske bøger» sige?

Den norske lutherske kirkes symbolske bøger er: de tre oldkirkelige troesbekjendelser, den apostoliske, den nikænske og den atanasianske, Luthers lille katekismus og den augsburgske bekjendelse.

Hvad er nu den guddommelige lære som indeholdes i disse bekjendelsesskrifter?

Her kan man igjen svare: alt som staar i dem, alt uden undtagelse. Man har lettere for at paastaa det om bekjendelsesskrifterne end om bibelen, for de er læreformler, de giver læren bestemt formuleret. Vi behøver ikke at søge læren op og drage den ud af en historie, saaledes som vi maa gjøre i skriften; den ligger fuldt færdig for os.

Det er derfor ogsaa bekjendelsesskrifterne man ser hen til, naar man — som mange ynder — vil gjøre en juridisk opfatning af presteeden gjældende. Forholdet mellem prest og menighed eller landskirke betragtes da som et juridisk *kontraktsforhold*. Kirken overdrager embedet med alle dets rettigheder til presten; til gjengjæld paatager presten sig at forkynde den lære kirken har formuleret i sine bekjendelsesskrifter.

Er denne opfatning rigtig, da er presten ifølge sin presteed juridisk forpligtet til at forkynde a) *alt* det som staar i bekjendelsesskrifterne, b) *kun* det som staar i bekjendelsesskrifterne. Den konsekvens vil man nok ikke saa ligefrem vedkjende sig, men den er soleklar. Baade ved at sætte til og ved at tage fra forandrer man selvfølgelig læren, og det man vil sikre ved at binde forkyndelsen til bekjendelsesskrifterne — lærens renhed og enhed — bringes i fare. Hele kontraktsforholdet ophæves og forpligtelsen bliver en illusion, skal den ikke have den betydning at presten har at holde sig strikte til bekjendelsesskrifternes læreformler og gjengive dem fuldt og korrekt.

Praktisk viser det sig ogsaa, at hvor man opfatter forholdet mellem prest og kirke paa denne juridiske maade, der gjør man altid slige krav gjældende. Man vil ikke finde sig i, at presten udelader noget som staar i bekjendelsen[1]). Man vil heller ikke finde sig i at han kommer med noget nyt. Man finder begge dele at være et brudd paa kontrakten. Man beraaber sig paa bekjendelsesskrifterne og kræver, at presten skal holde sig til dem og indenfor dem.

Kan vi gaa med paa denne opfatning?

Forudsætningen for den er den antagelse, at kirken ikke har noget mere at lære. Den har — enten fra først af eller paa et punkt i sin senere udvikling — naat fuldkommenhed hvad erkjendelse angaar, og har nu kun at blive staaende paa dette punkt — drive paa at staa, som Vinje vilde sagt. Skrider nemlig kirken fremad i sandhedserkjendelse, da vil der for det første stadig komme nye ting til, som ikke før har været oppe i kirkens bevidsthed og derfor ikke findes i dens bekjendelsesskrifter. For det andet vil ting, som engang gjorde sig saa sterkt gjældende at de kom med i bekjendelsesskrifterne, senere have tabt en stor del af sin betydning, saa det ikke længer er nogen mening i at tage dem med i forkyndelsen. Endelig for det tredie lader det sig ikke bestride, at ogsaa adskilligt af det som staar i bekjendelsesskrifterne maa corrigeres. Hvilken sikkerhed har man nemlig for, at den sandhedserkjendelse kirken engang har naat er *absolut* fuldkommen? Skrider kirken fremad, saa er den ikke absolut fuldkommen, det siger sig selv. Absolut fuldkommenhed udelukker fremskridt og omvendt. Lærer ikke ogsaa al erfaring, at nye sandheder som gaar op for os mennesker altid kaster et nyt lys over de gamle, hvorved disse ikke bare stadfæstes, men ogsaa corrigeres. At binde forkyndelsen til bekjendelsesskrifterne er at erklære, at kirken skal blive staaende paa det punkt af sandhedserkjendelse den engang har naat, og ikke gaa videre.

Dette er værre end romersk katolicisme. Den romerske katolicisme kan under sin ufeilbare paves ledelse corrigere sine gamle dogmer og føie nye til. Indenfor det ufeilbare pavedømmes begrænsning har den ikke lidet rum for udvikling. At skrinlægge

---

[1]) Det vil da sige: med mindre man i inkonsekvense selv har behaget at slette det (cfr. Aug. art. XIV).

udviklingen i gamle læreformler er græsk katolicisme, den mest forstenede stagnation som gives.

Teologiske teoretikere vil indvende: skrider kirken udover sine gamle bekjendelsesskrifter, nuvel, da opstiller den nye og corrigerer de gamle. Men saalænge det ikke er gjort, maa prestens forkyndelse være bundet til de gamle bekjendelser. Ja, sligt kan siges, og det klinger vakkert; men det er bare tom snak. For det første synes den tid at være forbi, da kirken opstiller bekjendelsesskrifter. Vore yngste bekjendelsesskrifter er snart 400 aar gamle. Tror nogen, at kirken har staat stille i disse 400 aar? Verden har saa vist ikke staat stille. Kirken sandelig heller ikke. Alligevel er der ingenting der er mindre udsigt til end nye bekjendelsesskrifter. Vi maa nøie os med de gamle, skjønt de maa være forældet, hvis kirken i disse 400 aar virkelig er skredet fremad. Dernæst: hvordan i al verden skal kirken nogensinde kunne komme til at opstille nye bekjendelsesskrifter eller corrigere de gamle, saafremt disse gamle skrifter imidlertid skal holde dens forkyndelse og dens videnskab bundet til de nye kommer? Det er jo plat umuligt. Skal der komme nye bekjendelsesskrifter, da maa der dog være saa pas frihed ligeoverfor det gamle at der bliver rum for udvikling, men det er der ikke, naar hverken forkyndelse eller videnskab skal kunne røre sig udenfor de gamle formler. Et bekjendelsesskrift markerer et enkelt bestemt punkt i kirkens udvikling. Udviklingen skrider imidlertid ustandselig fremad. Naar et bekjendelsesskrift derfor er blevet gammelt, er det ikke længer et levende udtryk for kirkens sandhedserkjendelse. Dette viser sig klart med vor «norske lutherske kirkes symbolske bøger». Kan man sige, at Nicænum, Athasasianum og Augustana er levende udtryk for den norske kirkes sandhedserkjendelse? Vore menigheder kjender dem ikke. Man har forsøgt at sprede dem i menighederne. Men det har aldrig lykkedes. Vore menigheder betragter dem som noget for sig aldeles fremmed. Alt snak om at det er *deres bekjendelse* lyder som kinesisk i deres ører.

Dette har sin grund i udviklingen. Den lutherske kirke har siden den augsburgske bekjendelse blev opstillet gjennemgaat en udvikling som har ført det med sig, at denne bekjendelse ikke længer er et levende udtryk for den religiøse erkjendelse, som findes inden dens menigheder.

Denne udviklings merkestene er: religionsstridighederne, konkordieformelen, den ortodokse dogmatik, Pontoppidans forklaring. Ved denne sidste er vore norske menigheder blevet fyldt med et religiøst stof som ligger langt borte fra den augsburgske bekjendelse. De alt opslugende hovedmomenter i dette stof er de skarpt juridisk formede forsonings- og retfærdiggjørelses dogmer og den dertil knyttede saliggjørelsens orden. Den augsburgske bekjendelse har herom kun antydninger og vide, tøielige bestemmelser, som slet ikke tilfredsstiller dem som har optaget det dogmatiske system i sig. Paa den anden side indeholder den meget, som nu dels har liden interesse, dels er imod den opfatning som imidlertid har udviklet sig. Smlgn. især den 14de artikel.

Det er derfor vistnok ubestrideligt, at naar man hos os taler om «bekjendelsestroskab», «at holde fast ved vor kirkes gode bekjendelse» etc. da mener man noget andet end det man siger. Man mener — som regel da — troskab mod det dogmatiske system, som ikke findes i vore bekjendelsesskrifter men som ved prædiken, skoleundervisning og andagtsbøger er præntet ind i vore menigheder. Derfor har ogsaa de ivrig lutherske teologer hos os gjerne tyet dels til konkordieformelen, dels til privatskrifter af lutherske «fædre», naar de skulde verge den sande lutherdom mod grundtvigianisme og andet kjætteri. «Den norske lutherske kirkes symbolske bøger» strak ikke til. Hvor blev der ikke for en del aar siden kjæmpet drabelig med citater!

Resultatet af dette er: at binde forkyndelsen kontraktmæssig til vore symbolske bøger vilde være at dræbe al udvikling, uden at nogen blev tilfredsstillet ved det. I regelen drister man sig derfor heller ikke til at gjøre det fuldt ud. Man skjelner mellem væsentligt og uvæsentligt i bekjendelsesskrifterne, og indskrænker sig til at kræve at prestens forkyndelse skal stemme med det væsentlige i dem. Selv provst Schjørn, som angreb mig saa heftig ifjor, turde ikke gaa videre.

Men da indfinder det spørgsmaal sig uundgaaelig: hvem skal afgjøre hvad der er væsentligt og uvæsentligt i bekjendelsesskrifterne? Hvem skal fortolke dem?

Her igjen har vi kun valget mellem en af to: presten eller kirkesamfundet.

For at redde en liden snip af det juridiske kontraktsforhold søger man at hævde, at det maa være kirken som saaledes skal

fortolke sin bekjendelse. Den maa gjøre det ved sit tilsynsembede og ved sine domstole. Herimod kan naturligvis ikke indvendes, at vor norske kirke ikke har slige domstole, ti dertil kan der svares: saa maa den skaffe sig dem. Sæt nu, den havde dem — ja, hvad saa? Lad os dog se hvad vi her gjør. Vi tilkjender en protestantisk kirkes biskoper og domstole ret til at afgjøre hvad der er væsentligt og uvæsentligt i dens bekjendelsesskrifter, ret til at kræve sin fortolkning befulgt af kirkens prester i deres forkyndelse, og ret til at straffe dem naar de ikke følger den.

Det synes dog at maatte være temmelig klart, at dermed udleverer man kirkens forkyndelse — og med den ogsaa kirkens videnskab — til *vilkaarligheden.* Skal det være overladt til biskopper og kirkelige domstole at bestemme hvad der skal ansees for væsentligt og hvad der skal ansees for uvæsentligt i kirkens bekjendelsesskrifter, da ved ingen længer hvad han har at holde sig til. Ti én biskop vil mene det, en anden det. Én domstol vil dømme saa, en anden saa. Det er nemlig ikke hos os som i Romerkirken. Der er alle hoveder i bestemt orden og rækkefølge samlet under en hat: den ufeilbare pave, og over ham igjen staar, normerende og retledende, den ufeilbare tradition. Pavens ufeilbarhed vil jo slet ikke sige magt til at beslutte vilkaarlig hvad der falder ham ind. I virkeligheden vil den sige en over al kritik hævet magt til at lempe den i sig selv uforanderlige tradition efter de vekslende tiders krav Stabilitet og bevægelighed er her forenet med en kløgt som er vidunderlig. Den protestantiske kirke har hverken nogen ufeilbar pave eller nogen ufeilbar tradition. Den ene biskop eller domstol er ligesaa god som den anden og al tradition er gjenstand for kritik. Skal hos os de kirkelige autoriteter fortolke skriften eller bekjendelserne, da vil fortolkning staa mod fortolkning og afgjørelsen i det enkelte tilfælde bero paa standpunkt, anskuelser og sentiments hos dem som tilfældigvis har med dette tilfælde at gjøre. Vi vil kanske være tilfredse og finde afgjørelsen ret og retfærdig, naar den rammer vore teologiske modstandere. Partiskhed gjør som bekjendt blind. Rammer den derimod os selv, vil vi ikke føle os opfordret til at bøie os for den. Vi er protestanter, og vi vil protestere, og det i kraft af vor presteed. Vi har i presteeden lovet at forkynde «den *guddommelige lære*», som indeholdes i vore bekjendelsesskrifter. Er det

nu vor overbevisning at biskop og domstol tager feil, da føler vi os netop ifølge vor ed forpligtet til at protestere.

Hvilken ret har biskopper eller domstole til at bestemme, hvad der skal gjælde for skriftens og bekjendelsesskrifternes *guddommelige lære?* At indrømme dem en slig ret vilde være et slag midt i ansigtet paa den hele reformation og den hele protestantiske kirke. Denne kirke eksisterer jo i kraft af det ord: med mindre *jeg* af skriften eller ved andre klare og tydelige grunde bliver overbevist, vil *jeg* ikke tilbagekalde — det religiøse jegs emancipation fra alt hierarki.

Jeg indser derfor ikke at man paa det spørgsmaal: hvem skal skjelne mellem væsentligt og uvæsentligt i bekjendelsesskrifterne? kan give andet svar end: presten selv, han og ingen anden.

Hvad bliver da presteedens mening? Jo, presten lover for Guds ansigt, med troskab at forkynde den guddommelige lære han ved ærlig og samvittighedsfuld gransken finder i skriften og vor kirkes bekjendelsesskrifter.

Hvad betydning har en saadan ed?

Juridisk ingen. Den vil ikke kunne bruges til at fælde nogen prest retslig. Moralsk derimod megen. Det maa øve og har uden tvivl altid øvet en stor moralsk virkning paa vore prester, at de, dengang de blev indviet til sit embede, for Guds ansigt loved samvittighedsfuldt at granske skrift og bekjendelse, for der at finde hvad de skal forkynde. Utvivlsomt har dette virket mægtig til at holde forkyndelsen indenfor grændsen af det kristelige, bevare den kirkelige tradition og holde løse indfald og døgnmeninger borte. Om end derfor den nuværende presteed efter ordinationen bør bort, bør ordinationsløftet utvivlsomt beholdes og gjerne gives en form som mere ligner presteedens.

Men det maa fastholdes: det presten lover er hverken at holde sin forkyndelse indenfor bekjendelsesskrifternes læreformler; ei heller at holde den indenfor det de kirkelige autoriteter anser for væsentligt i bekjendelsesskrifterne.

Det han lover er at forkynde det han selv ved ærlig og alvorlig gransken finder er disse formlers «guddommelige lære», kjernen i dem.

Kunde man da ikke ligesaagodt udelade bekjendelsesskrifterne af løftet og bare nævne skriften? Nei, slet ikke. Der er en

kirkelig tradition, en sandhedserkjendelse som paa skriftens og kristentroens grund har udviklet sig i kirken og er vokst fra slegt til slegt under slegternes stadige gransken i skriften og fordybelse i sin kristentro. Denne tradition er ikke ufeilbar. Den trænger stadig baade til at korrigeres og beriges med nye fund. Derfor maa presten ikke *bindes* indenfor noget enkelt stadium i dens udvikling. Men kjernen i den er den evige sandhed som Gud ved Kristus har sat ind i slegten. Traditionen er slegtens arbeide for stedse fuldere at tilegne sig denne sandhed. Derfor skal presten forpligtes til ærlig og samvittighedsfuldt at fordybe sig i den, og tilgodegjøre for sin menighed de skatte af «guddommelig lære» han der finder.

Denne traditions merkestene er bekjendelsesskrifterne. De markerer de store hovedpunkter i udviklingen, og viser hvor den egte traditions strøm flyder. Saaledes reformationstidens bekjendelsesskrifter. Paa den tid delte den kirkelige udvikling sig i flere strømme. Vore bekjendelsesskrifter viser, hvor vor norske kirke mener den normale udvikling dengang gik. Derfor kræver den af sine prester, at de der skal søge den egte og sunde kirkelige tradition. En forpligtelse paa bekjendelsesskrifterne kan derfor ikke undværes, saalænge vor kirke vil vedkjende sig sin fortid og bygge videre paa den.

Dermed mener jeg bekjendelsesskrifterne faar den betydning de efter gammelluthersk opfatning skal have. Den opfatning er ikke luthersk, at bekjendelsesskrifterne skal være formler som presten kontraktmæssig skal være bundet til. Det er tilsløret romanisme. Den lutherske opfatning er utvivlsomt den konkordieformelen udtaler, naar den siger at de kirkelige symboler er «kun vidnesbyrd og erklæringer om troen, hvorledes til enhver tid den hellige skrift med hensyn til omtvistede artikler i Guds kirke er blevet forstaat og udlagt *af de da levende* og den mod samme stridende lære er blevet forkastet og fordømt» — historiske dokumenter altsaa, som markerer den kirkelige udvikling paa bestemte tidspunkter af særegen betydning.

Efter at vi saaledes har fundet presteedens betydning, kan vi besvare det spørgsmaal: hvad forudsætter den hos den, som med god samvittighed skal kunne aflægge den? De som i bekjendelsesskrifterne ser formler prestens forkyndelse kontraktmæssig skal være bundet til, de forlanger at presten, før han aflægger sin

presteed, skal have prøvet og undersøgt samtlige bekjendelsesskrifter, og derunder have forvisset sig om at *alt* det som staar i dem er «guddommelig lære». Dette er en urimelig og umulig fordring, som bedre end noget andet viser hvor hult det hele standpunkt er. For det er hul og tom snak, at en mand i den alder hvori man gjerne gaar ind — og bør gaa ind — i embedet, skal *saaledes* have undersøgt bekjendelsesskrifterne, at han i fuld forvisning om at *alt* det som staar i dem er guddommelig lære kan aflægge sin saligheds ed paa at ville forkynde det *altsammen*. Sligt snak er mere end noget andet skikket til at udhule samvittighederne og gjøre dem sløve for edens hellige alvor.

Rimeligere bliver det, naar kravet til undersøgelse og overensstemmelse indskrænkes til «*det væsentlige*» i bekjendelsesskrifterne. Men er det nu ikke presten selv men kirken, som gjennem sine organer (bisper, domstole) skal bestemme hvad der er «det væsentlige», saa bliver vi jo lige nær. Ti hvordan vil presten kunne afgjøre, om han befinder sig i en saadan overensstemmelse med disse autoriteters forstaaelse af bekjendelsesskrifterne at han for Guds ansigt kan love at indrette sin forkyndelse derefter?

Med den opfatning af eden jeg har gjort gjældende, bliver kravet til presten ganske greit. Skal han kunne love at forkynde den guddommelige lære som indeholdes i skriften og vor kirkes bekjendelsesskrifter, da maa han have lært disse skrifter saa pas at kjende, at han er personlig forvisset om at den guddommelige lære findes i dem. Det vil sige: han maa være personlig forvisset om at bibelen giver en i det hele troværdig fremstilling af frelsen i Kristus og at vore bekjendelsesskrifter er produkter af den sunde kirkelige udvikling. Han maa altsaa kjende sig vis paa den lutherske reformations ret. Uden en saadan forvisning kan ingen med god samvittighed være prest i en luthersk kirke. Men mere kræves der ikke. Der kræves saaledes ingen vished om, at *alt* det som findes i bekjendelsesskrifterne «er guddommelig lære», end mindre vished om, at det som bisper eller domstole anser for «væsentligt» i dem er «guddommelig lære». Der kræves kun personlig forvisning om, at der *er* en guddommelig lære — en aabenbaring altsaa — og at den er dokumenteret i skriften og gjengivet i bekjendelserne.

Mere skal der heller ikke kræves af presten under hans embedsførsel, for at han skal blive staaende i vor kirkes tjeneste.

Ogsaa herom er der ofte ført uforstandig tale. Man har følt, at en protestantisk kirke ikke godt kan negte sine prester ret til fri forskning. Saa har man sagt som saa: jo, presten kan nok forske, skal gjøre det ogsaa, men kommer han paa noget punkt til et resultat som strider med bekjendelsesskrifterne, saa maa han gaa af. Det, siger man, er ingen fornegtelse af friheden; det er jo ingen som tvinger nogen til at være prest. Det er at give med den ene haand og tage tilbage med den anden. Det kan enhver sige sig selv, at det bliver ikke mange som forsker frit, naar man resikerer sit embede ved det. Det gjælder ikke bare levebrødet, skjønt det heller ikke er nogen liden sag for en mand som har flere end sig selv at sørge for. Det gjælder noget langt større: ens livsgjerning. Omfatter en sin prestegjerning med hele sin sjæls varme interesse, og er den kirke en staar i det samfund en alene kan føle sig hjemme i, da er det bittert som døden at maatte nedlægge sit embede. Det er døden. En har jo ikke da noget mere at leve for. Da lægger en heller voldsom haand paa sit indre menneske og dræber sin forskningstrang — saa godt som en kan da. Hvad opnaar kirken ved det? Et presteskab af kastrater.

Saalænge en prest er vis paa at hans kirke er et produkt af en normal kirkelig udvikling og derfor i sin tradition — specielt i sine bekjendelsesskrifter — eier den guddommelige lære, har han ret til at være sin kirkes barn og tjener, selv om han i mangt og meget har en anden mening end den bekjendelsesskrifterne udtaler.

«Ich bin ein kind, nicht ein knecht meiner kirche»[1]) var Thommasius's skjønne ord til dem, som angreb ham fordi hans kristologi stred mod konkordieformelen. At et voksent myndigt barn i mangt og meget har andre meninger end forældrene forstyrrer ikke forholdet, saasandt forældrene er fornuftige og barnet trods alt føler og kjender sig som fars og mors barn.

Det er dette som kræves i forholdet til kirken: kjende sig som kirkens barn, kjende sig født paany ved kirkens hellige tradition, men ikke svinebundet af den. Frihed, men frihed i pietet. Kommer man til det, at man ikke længer kan behandle sin kirke og dens bekjendelse pietetsfuldt, mister man forvisningen om, at trods al skrøbelighed findes der den tradition som inde-

[1]) Jeg er min kirkes barn, ikke dens træl.

holder den guddommelige lære, da maa man gaa. Det er absolut utilstedeligt at en prest polemisk angriber sin kirke.

Dette er min opfatning af presteeden.

Alligevel — spørger man mig om det forhold som den saaledes opfattet etablerer mellem prest og kirke er i *alle* dele tilfredsstillende, da maa jeg svare: nei. Kirken forholder sig efter denne opfatning kun moralsk paavirkende. Den henviser presten til skrift og bekjendelse, at han der skal søge og finde det han skal forkynde; men afgjørelsen ligger udelukkende i hans egen haand. Det bør den ogsaa, saalangt som det paa nogen maade kan gaa an. Kirken er et aandens rige; derfor skal aanderne have lov til at røre sig saa frit som muligt, for under indbyrdes paavirkning og kamp at arbeide sandheden frem. Men det maa dog ske paa den grund kirken nu engang hviler paa. Denne grund kommer ikke til sin ret, naar presten bare forpligtes til at søge den guddommelige lære ud af skrift og bekjendelse. Det kan jo ske, at den guddommelige lære han finder der kan være en fornægtelse af selve kirkens grundvold, den kristne tro. Kirken er de *kristnes* samfund. Men kristendom er en bestemt religion ved siden af de andre religioner i verden. Den er en bestemt udpræget tro, paa hvilken det religiøse samfund er bygget som kaldes kirken. Selve denne tro kan indenfor kirken selv ikke stilles under debat. Den kan debatteres med dem som staar udenfor, men de som vil høre samfundet til maa dele den. Deler de den ikke, maa de gaa ud.

Naar man har sagt: ja, men det samme gjælder ogsaa med hensyn til de konfessionelle forskjelligheder, da siger jeg: nei, det gjør det ikke. Der er en umaadelig forskjel — ikke bare en gradsforskjel, men en væsensforskjel — mellem det Gud har sat ind, og det mennesker ad fortolkningens vei har fundet frem. Ligeoverfor Guds indsats er der kun ett valg: enten i tro bygge paa den — da er jeg en kristen — eller i vantro forkaste den — da er jeg ikke en kristen. Menneskers fortolkning derimod bliver aldrig mere end mer eller mindre sandsynlig. Guds søns komme til verden, Kristi opstandelse etc. er guddommelige indsatser; tror jeg paa dem er jeg en kristen, forkaster jeg dem er jeg ikke

en kristen. Nicænums lære om forholdet mellem Faderen og Sønnen eller Luthers nadverdlære er menneskelige fortolkninger, som jeg kan antage eller forkaste og være lige god kristen. Det er vist ikke ligegyldigt hvad jeg tror om de ting som der læres, men det er ikke afgjørende for min kristendom. Det kan farve den, muligens ogsaa svække den; men det ophæver den ikke. Saalænge jeg tror paa Kristus som min guddommelige frelser er jeg en kristen, hvad jeg saa mener om den nicænske kristologi og den lutherske nadverdlære. Den tro som gjør os til kristne, den er kirkens grund. Den er derfor det uforanderlige. Den kirkelige læretradition derimod maa og skal stadig udvikle sig, følgelig forandres. Derfor skal kirken trøstig give aanderne fuld frihed til at røre sig — men paa kristentroens grund. Denne grund maa den holde paa som ufravigelig betingelse for samfund.

Saalænge kirken ikke vil forstaa dette og indrette sig derefter, saalænge den ikke vil skjelne mellem den tro som er kirkens grundvold, og den senere læretradition, saalænge vil den befinde sig i uafladelig svingning mellem en trangbrystet dogmatisme som kvæler al fribaaren tænkning, og en rationalisme som prisgiver al kristen tro. Saaledes er kirkens stilling nu og det er en uhyggelig og farlig stilling. Den kommer aldrig ud af denne stilling, før den gaar ind paa at der er en himmelvid forskjel mellem den troesbekjendelse som opregner de guddommelige indsatser, frelseskjendsgjerningerne som alle kristne tror paa, og de bekjendelser som udtrykker de forskjellige kirketiders teologiske erkjendelse. Naar man har faat øie for denne forskjel vil man nok forme presteeden eller ordinationsløftet anderledes end nu.

Thv. Klaveness.

OM FORSLAGET TIL TUBERKULOSELOV.

Af professor dr. Axel Holst.

(Forts. fra forr. hefte).

---

2. Udkast til lov angaaende særegne foranstaltninger mod tuberkuløse sygdomme.

Lovforslaget indeholder i hovedsagen de samme forholdsregler, som ialmindelighed ellers kommer til anvendelse, naar man for alvor vil modarbeide udbredelsen af en alvorligere smitsom sygdom, og som for de fleste øvrige sygdomme af smitsom og alvorlig natur her i Norge har været gjennemførte, siden vi fik sundhedsloven af 1860, — nemlig: 1) bestemmelsen om en «anmeldelsespligt» d. e., at de syge med navn og bolig skal anmeldes til stedets sundhedskommission; 2) at der i visse tilfælde af sundhedskommissionen kan foretages rensning — «desinfektion» — af deres boliger; 3) at den syge i fornødent fald kan indlægges paa sygehus, selv om han selv er uvillig hertil; 4) bestemmelser om, at de af de foregaaende forholdsregler flydende udgifter inden visse grændser skal bæres af det offentlige.

Nødvendigheden af saadanne forholdsregler ligeoverfor *de farligere smitsomme sygdomme i sin almindelighed* er ikke vanskelig at fatte. Er man først enig om, at patienter med saadanne sygdomme ikke bør kunne smitte sine omgivelser ganske, som de vil, maa der være anledning til at føre kontrol med dem; og de myndigheder, som ellers har at føre kontrollen med de smitsomme sygdomme i Norge, er sundhedskommissionerne. Skal imidlertid disse kunne føre noget saadant indseende med de syge, maa de faa vide, *hvem* der er syge; derfor maa ogsaa *lægerne,* som faar de syge under behandling, anmelde de syge til kommissionerne, idet man ikke kan stole paa, at de syge melder sig selv. Saameget større betydning har denne anmeldelsespligt, som sundhedskommissionerne først ved hjælp af den kan faa rede paa, paa hvilke steder — i hvilke bygninger, verksteder, fabriker, i hvilke grænder eller dele

af en grænd, i hvilke bydele eller kvartaler osv. af en bydel — sygdommen forekommer hyppigere, og man først herved kan faa en rettesnor for, hvor en indskriden er mest nødvendig, og hvor en undersøgelse af forholdene og muligens en forbedring af de hygieniske kaar, hvis betydning for de smitsomme sygdomme vi tidligere har berørt, særlig er paakrævet.

Herved faar den almindelige anmeldelsespligt af smitsomme syge *ikke* bare betydning for spørgsmaalet om, hvad der i det givne øieblik bør foretages for at hindre de syge fra at smitte andre; men dens betydning er ogsaa i væsentlig grad at søge deri, at de oplysninger, man ved dens hjælp faar om sygdommens forekomst og udbredelse, afgiver et væsentligt grundlag for fortsatte overveielser om, hvad der yderligere kan være gavnligt for at modarbeide sygdommen. Uden anmeldelser af de syge maa man nøie sig med anmeldelsen af, naar de er døde; og bortseet fra, at de kan smitte mange uden selv at dø eller inden de dør, maa man for at bedømme, hvor sygdommen optræder hyppig, og hvor ikke, snarest skaffe sig rede paa *alle* angrebne, uanseet sygdommens forløb.

Hvad dernæst angaar en rensning — desinfektion — af de farligere smitsomme syges boliger, klæder o. l., tror jeg ikke at behøve at paavise nødvendigheden heraf; jeg indskrænker mig forsaavidt til at fremhæve, at denne erfaringsmæssig helst ikke bør overlades til de syges egne familier, men at man først da har garanti for, at den sker paa forsvarlig maade, naar den foretages af det offentliges, d. e. af sundhedskommissionernes funktionærer. Og selv om man i vore landdistrikter paa faa undtagelser nær hidtil ikke har troet at kunne afse løn til saadanne personer, er det dog overalt sundhedskommissionerne, henholdsvis de læger, som er disses formænd, der anviser familierne, hvorledes rensningen skal udføres, forat man i hvert fald saavidt muligt kan faa udført den efter en ensartet og betryggende plan.

Hvad videre angaar den forholdsregel, at den syge i fornødent fald kan indlægges paa sygehus mod sin egen vilje, har denne sin grund deri, at patienter med farligere smitsomme sygdomme oftere ikke i sit hjem kan iagttage eller vil iagttage de forholdsregler, der er nødvendige for at hindre en smitteoverførelse til omgivelserne. Saadanne «tvangvise» indlæggelser paa sygehus kommer sjelden til anvendelse; baade er nemlig sundhedskommis-

sionerne meget forsigtige med at benytte sig af dem af hensyn til den uvilje, de kan vække, og lader det aldeles overveiende antal af saadanne patienter sig overtale til at indlægges godvillig, hvortil forøvrig allerede bevidstheden om, at der, naar det kommer til stykket, kan anvendes tvang, er en væsentlig medvirkende aarsag.

Der er dem, som har ment, at de nævnte forholdsregler *uden videre* ogsaa skulde kunne anvendes paa tuberkulosen, og at man derfor ikke behøver nogen egen «tuberkuloselov». Sundhedsloven af 1860, hvori disse bestemmelser er foreskrevne, taler nemlig alene om farligere smitsomme sygdomme i sin almindelighed; og saa har man sagt, at det fik blive enhver tids sag at afgjøre, hvilke sygdomme det skal blive at henregne under dette begreb. Hertil er imidlertid at bemærke, at sundhedsloven ifølge sin hele aand alene er myntet paa de s. k. «akute» smitsomme sygdomme, d. e. dem, der har et hurtigt forløb, og hvor derfor det offentliges, d. e. sundhedsvæsenets indskriden og dermed indgrebet i den personlige frihed vil blive af forholdsvis kort varighed, af mere forbigaaende natur. Hvor det derfor gjælder en sygdom som tuberkulose, der paa grund af sit ofte saa langvarige, «kroniske» forløb kan medføre en tilsvarende langvarig kontrol med den syge fra sundhedsvæsenets side, skylder administrationen borgerne den loyalitet at vente med at iverksætte lignende forholdsregler, indtil disse har været gjorte til gjenstand for en særskilt overveielse og beslutning.

Men, har man saa videre sagt, vi trænger saa meget mindre hele det apparat, som maa sættes i bevægelse for at faa en egen lov, som de enkelte kommuner kan indføre de nødvendige forholdsregler ved at træffe bestemmelser derom i sine lokale «sundhedsforskrifter». Som nedenfor skal sees, har ogsaa virkelig allerede en række kommuner i somme retninger taget skridt paa denne vei. Men for det første staar det ifølge sundhedsloven alle *land*kommuner frit for at lade være overhovedet at have sundhedsforskrifter; følgen heraf er blevet den, at der trods den snart 40-aarige bestaaen af sundhedsloven endnu findes ca. $^1/_3$—$^1/_4$ af alle vore landkommuner, som slet ingen sundhedsforskrifter har. Men selv om en kommune har saadanne forskrifter, vil det være afhængigt af altfor mange tilfældigheder, hvorvidt den altid optager de nød-

vendige bestemmelser vedrørende tuberkulosen i dem; vil man derfor faa disse gjennemførte over hele landet, kan dette kun ske ved en landslov.

Saa meget rigtigere har det været at tage denne sag op til drøftelse for sig, som det har vist sig, at flere nærer store betænkeligheder ved at overføre sundhedslovens bestemmelser netop paa denne sygdom. Bortseet fra de betænkeligheder, som er omtalte i det foregaaende afsnit, og som væsentlig skyldes tvivl om, hvorvidt vi overhovedet for tiden kjender tilstrækkelig til tuberkulosen til at træffe mere indgribende forholdsregler ligeoverfor den, eller som er affødte af et *laisser-aller*-princip, er disse betænkeligheder væsentlig følgende:

For det første har man anket over den almindelige anmeldelsespligt, og det af flere grunde. Netop disse anker er dog nu i det væsentlige forstummet, efterat man ved de langvarige diskussioner, som denne landsvigtige sag efterhaanden har været gjort til gjenstand for i «tidsskrift for den norske lægeforening», paa forskjellige lægemøder og i det medicinske selskab i Kristiania er kommen til større klarhed om, hvad lovudkastet i virkeligheden tilsigter, og efterat dhr. Holmboe og Hanssen sammen med justitsdepartementets forrige chef, statsraad *Smedal*, i det nu foreliggende lovudkast i visse retninger havde modificeret det oprindelige forslag i overensstemmelse med de under diskussionen fremkomne ønsker.

De betænkeligheder, der har reist sig i anledning af en almindelig anmeldelsespligt af tuberkuløse patienter, hænger for en væsentlig del ikke direkte sammen med selve anmeldelsespligten, men med den kontrol af de syges hjem, som anmeldelserne af de fleste andre smitsomme sygdomme af farligere natur medfører fra sundhedskommissionernes side. Hvor det gjælder de sidste, er regelen den, at sundhedskommissionen snarest muligt lader foretage en undersøgelse i hver af de anmeldte patienters hjem for at faa de forsigtighedsregler, som hver enkelt sygdom gjør paakrævet, gjennemførte paa en nogenlunde betryggende og ensartet maade osv. En saadan fremgangsmaade har man imidlertid udtalt stærk frygt for at overføre ogsaa paa tuberkulosen. Thi bortseet fra det arbeide, som en stadig kontrol med alle de tuberkuløses hjem vil paaføre sundhedskommissionerne, vil en saadan kontrol med

udsigten til ret, som det er, at se sundhedskommissionens funktionærer indenfor døren, muligens med stadige paabud baade om det ene og andet, repræsentere et ganske anderledes stort indgreb i den personlige frihed hvor det gjælder tuberkulosen, der kan vare i aarevis, end hvor det gjælder de hurtig forløbende «akute» sygdomme. En saadan kontrol har man saa meget mere troet skulde forøge den uhygge, som allerede iforveien baade for patienten og hans nærmeste i saa væsentlig grad er knyttet til denne sygdom, som man ogsaa har tænkt sig, at «smittefrygten» for de tuberkuløse og deres familier i betydelig grad vilde stige og derved yderligere vilde formørke deres allerede i forveien tunge skjæbne, naar de ved sundhedskommissionens stadige besøg gjennem flere aar fik paatrykt stemplet af at være specielt farlige individer.

Vi kommer nedenfor tilbage til disse indvendinger i anledning af «smittefrygten». De har ikke længer nogen egentlig gjenstand, forsaavidt de alene er reiste paa grundlag af forslaget om en almindelig anmeldelsespligt. Det har rigtignok forsaavidt mindre at sige, at udkastet overhovedet og dermed ogsaa den foreslaaede anmeldelsespligt ikke gjælder *alle* tuberkuløse, idet det oprindelige udkast kun foreslog at anmelde patienter med «sygelige afsondringer», hvilket udtryk i den nu foreliggende kgl. proposition er rettet til patienter «med afsondringer, der kan antages at medføre fare for sygdommens udbredelse». Skjønt man herved f. eks. vil slippe for at anmelde patienter med tuberkuløse «kjertler» eller tuberkulose i led og ben, som der ikke er «gaaet hul paa» og patienter med tuberkuløs «hjernebetændelse», bliver der nok af tuberkuløse, — f. eks. alle tæringspatienter o. a. — igjen, som vil maatte meldes til sundhedskommissionen. Hvad der derimod er af overmaade væsentlig betydning, er den omstændighed, at udkastet ikke, som mange af en muligens noget svævende ordlyd i det oprindelige forslag fik indtryk af, vil fremtvinge en stadig kontrol med *alle* de anmeldte patienter fra sundhedskommissionernes side; tvertom har man bl. a. netop paa grund af de anførte betænkeligheder fundet det nødvendigt at indskrænke sundhedskommissionens kontrol til de tilfælde, da den syges læge finder det nødvendigt, — ellers overlades «det hygieniske tilsyn» til den behandlende læge selv — og til de tilfælde, da den syge ingen læge har. At sundhedskommissionen bør have adgang til at fremtvinge en forbedring af forholdene, hvor den behandlende læge

«ikke ser sig istand til at bevirke de nødvendige hygieniske foranstaltninger (ɔ: renslighedsregler; forf.) iværksatte paa forsvarlig maade», og at sundhedskommissionen, henholdsvis den læge, som er dennes ordfører, «enten selv eller ved en anden dertil antagen læge har at føre det hygieniske tilsyn i den udstrækning, som det enkelte tilfældes art og forholdene forøvrig gjør paakrævet», naar «den syge ikke behandles af læge», er bestemmelser i det nu foreliggende forslag, som det formentlig i høieste grad maa synes rimeligt at kræve.

Saa meget humanere er dette forslag om anmeldelsespligten, som det nu for storthinget foreliggende udkast paa grundlag af den første diskussion er forandret derhen, at anmeldelserne skal ske til den læge, som er sundhedskommissionens ordfører, en mand, der altsaa paa grund af det kald, han har valgt, har taushedspligt, — istedenfor, som i det oprindelige udkast foreslaaet, til hele sundhedskommissionen, hvis øvrige medlemmer man har næret frygt for i ubetænksomhed kunde meddele de anmeldte syges navne til uvedkommende og derved i unødig grad kunde bidrage til at øge smittefrygten ligeoverfor dem.

Man vil nu kanske sige: ja, men hvad skal sundhedskommissionens ordfører med at vide alle disse navne osv., naar han bare i ganske specielle tilfælde skal føre nogen kontrol med dem, som anmeldes? Er det ikke da meget greiere at indskrænke sig til at paalægge lægerne at anmelde *bare* de patienter, i hvis hjem de ikke kan faa gjennemført den fornødne renslighed osv.? De andres navne har jo sundhedskommissionen eller dennes ordfører efter det foregaaende ikke brug for at kjende noget til.

Ogsaa denne indvending er bleven fremsat; men man har atter ladet den falde. Som det nemlig vil fremgaa af det foregaaende, er det i mere end én retning af væsentlig interesse at faa anmeldt de tuberkuløse ligesaavel som patienter med andre farligere smitsomme sygdomme, *selv om* ikke anmeldelserne skal benyttes til en straks paafølgende indskriden fra sundhedsautoriteternes side. Alene ved hjælp af saadanne anmeldelser kan sundhedsvæsenet her som ellers, hvor det gjælder en smitsom sygdom, komme til kundskab om, hvor tilfældene optræder hyppigere, hvor de i enkelte arbeidslokaler eller huse — hvis beboere f. eks. i byerne jo oftere har flere læger, som ingen forbindelse har med hverandre —, i enkelte kvartaler eller bydede, i bygder, grænder

eller dele af grænder hober sig sammen til mindre eller større «epidemier», hvad tuberkulosen ikke sjelden gjør. Og at sundhedsvæsenet under saadanne forhold, som nævnt i forslagets motiver, bør overveie «spørgsmaalet, om særlige forføininger til modarbeidelse af sygdommen kan ansees paakrævede», og at det, *om* dette maa ansees paakrævet, virkelig ogsaa bør træffe saadanne forføininger, vil formentlig alle være enige i. Jeg sætter f. eks. det tilfælde, at der anmeldes flere tilfælde af tæring blandt typograferne i et bestemt trykkeri; alle vil vel da være enige i, at sundhedskommissionen bør lade renslighedsforholdene sammesteds undersøge; thi hyppigheden af tæring blandt typografer paavirkes i høi grad af den større eller mindre mængde støv i deres arbeidslokaler. Jeg sætter videre det tilfælde, at kommissionen faar anmeldt et paafaldende stort antal tilfælde af tuberkulose i et bestemt hus; er det da ikke bare rimeligt, at den lader undersøge, om kanske dette hus lider af specielle mangler, — om det er særlig fugtigt eller forøvrig usundt; thi saadanne mangler bidrager erfaringsmæssig til at forhøie modtageligheden for sygdommen; og findes de, bør de rettes paa.

At de erfaringer, som sundhedsvæsenet paa denne maade vil kunne høste om sygdommens afhængighed baade af det ene og andet forhold, tillige i væsentlig grad vil kunne blive bestemmende for de forholdsregler, man i fremtiden yderligere vil kunne træffe mod sygdommens udbredelse, tør ligeledes være en selvsagt sag. Under disse omstændigheder har det mindre betydning, at man har indvendt, at allerede anmeldelserne i og for sig, med den deraf nødvendiggjorte udstrakte protokoltilførsel i ganske betydelig grad vil forøge og fordyre sundhedsvæsenets arbeide. Omkostningerne netop for dette punkts vedkommende vil neppe komme op i større beløb, og de opnaaede fordele vil give mere end valuta for pengene. Og hvad arbeidet angaar, er dette af stadsfysici netop i vore største byer — Kristiania og Bergen — erklæret for overkommeligt.

Endelig har man anket over en bestemmelse i det oprindelige udkast, der paabød anmeldelse til sundhedskommissionen, hver gang en af de i loven omhandlede tuberkuløse patienter skifter bolig, henholdsvis, naar de flytter fra den ene kommune til den anden. En saadan forholdsregel kan jo ogsaa unægtelig blive meget brydsom; af denne grund er det i den nu foreliggende kgl. proposition foreslaaet at overlade de enkelte kommuner selv at afgjøre, enten

de vil iverksætte forholdsregelen eller ikke. Det kan derfor nok være, at den baade det ene og andet sted indtil videre kommer til at udstaa, idet protokolførslen over alle de familier, som f. eks. stadig flytter omkring i vore større byer, kan synes at maatte blive et voldsomt arbeide. Men skal man saa sandt i en kommune holde rede paa de tilfælde af tuberkulose, som findes der, — skal man f. eks. holde øie med, om de har egen læge eller ei (se ovenfor), — maa man ogsaa faa kundskab om de patienter, som flytter ind i kommunen; og vil man saa sandt skaffe en familie, som f. eks. flytter ind i en leilighed efter en tæringspatient, betryggelse mod den smitte, han kan have efterladt sig, maa man ogsaa faa gjort leiligheden ren efter ham; men da maa man ogsaa vide om, naar han flytter.

Overhovedet tror jeg ikke, der mod anmeldelsespligten i dens nu foreslaaede form længere lader sig reise nogen afgjørende indvending, og selv om forslaget til tuberkuloselov ikke indeholde nogen anden forholdsregel, vilde dette betegne et fremskridt. For derpaa at komme til forslagets 2det hovedpunkt, er dette et paabud om *rensning*, *desinfektion*, af de tuberkuløses boliger samt gang- og sengklæder. Forslaget gaar forsaavidt ud paa, at naar en tuberkuløs patient (med de ovenfor nævnte smitteførende afsondringer) er afgaaet ved døden eller forandrer bopæl, skal der «i den udstrækning, som ansees fornøden, foretages renselse af de rum, hvori han har opholdt sig, saavelsom af hans dér efterladte gang- og sengklæder. Vedkommende rum maa ikke overlades nogen til beboelse, før saadan renselse er foretagen». Videre maa «gang- og sengklæder, der er benyttede af en syg, ikke overlades andre til eiendom eller brug, før de er rensede paa saadan maade, som efter omstændighederne ansees fornøden».

Der har heller ikke ligeoverfor denne forholdsregel i og for sig reist sig nogen afgjørende indvending. Alle synes at være enige i, at man bør desinficere f. eks. en tæringspatients tøi, forinden han eller familien afhænder det til andre, — en forholdsregel, som man, for at nævne et eksempel, burde faa gjennemført i vore pantelaanerindretninger, og det ikke bare, hvor det gjælder tøi fra tuberkuløse. Heller ikke har nogen reist nogen indsigelse mod ønskeligheden af, at man faar renset boliger og tøi efter

tæringspatienter ved dødsfald, — en forholdsregel, der er saa meget mere paakrævet, som jo patienterne har mindst kræfter og derfor netop kan tage mindst hensyn til, enten de spytter det ene eller andet sted, naar de ligger paa det sidste, af hvilken grund leiligheder og sengetøi o. a. netop da vil være mest udsat for at forurenses med spyttet. Endelig synes det ogsaa at være en rimelig forholdsregel at sørge for, at leiligheden bliver renset, naar en tæringspatient flytter; thi for at citere den kgl. propositions motiver: «man maa anse det paakrævet, at en ny beboer af et af en tuberkuløs tidligere beboet rum beskyttes mod mulig smittefare, om hvis tilstedeværelse han som regel ikke vil have kundskab». Jeg føier til, at en «renselse» af beboelsesrum væsentlig bestaar i omhyggelig vask; og skjønt jo en vaskning af leiligheder ved flytninger ofte nok sker uden noget lovbud, hænder i alle fald for de ubemidlede klassers vedkommende kun altfor ofte det modsatte, eller vaskningen bliver alene foretaget meget overfladisk.

Som sagt: man har ikke egentlig indvendt noget mod denne forholdsregel i og for sig; hvad man derimod meget stærkt har betonet, er muligheden af, at den sammen med den foregaaende — anmeldelsespligten — skulde bibringe publikum den anskuelse, at de tuberkuløse er nogle høist smittefarlige personer, hvorved smittefrygten for dem i væsentlig grad skulde forværre deres allerede iforveien tunge lod.

Det kan heller ikke ganske bestrides, at disse bestemmelser, ligesom overhovedet den omstændighed, at man ligeoverfor de tuberkuløse eventuelt vedtager en egen lov, muligens kan give publikum indtrykket af, at disse patienter er særlig farlige for sine omgivelser, og at frygten for at smittes af dem derved kan komme til at stige. Men herved er for det første at mærke, at denne frygt forsaavidt vil virke gavnlig, som den vil modarbeide sygdommens udbredelse. Som tilfældet for tiden er, er denne frygt paa mange steder af vort land, saaledes meget hyppig i Kristiania, alt for liden; det er ofte en sorg at se, hvor ligegyldig tæringspatienterne omgaaes med sit spyt, og hvor liden opmærksomhed dette samtidig ofres af deres omgivelser. Forsaavidt maa man i de friske menneskers interesse — *og den er det jo, man først og fremst har at varetage, hvis man vil indskrænke sygdommens udbredelse* — snarere ønske, at smittefrygten er for stor end for liden. — For det andet er at bemærke, at man i en række af landets by- og landkommuner i de

senere aar har begyndt at praktisere forskjellige af de i udkastet indeholdte bestemmelser uden at vente paa nogen lov, idet man har nøiet sig med at vedtage dem i form af «sundhedsforskrifter»; og dette vides *ikke* at have fremkaldt nogen overdreven smittefrygt, ligesaalidt som man har seet nogen saadan indtræde paa forskjellige steder af udlandet, hvor man har fulgt samme fremgangsmaade. For det tredie maa bemærkes, at *om* smittefrygten efter lovudkastets vedtagelse skulde antage lidet tiltalende former — hvad den for den sags skyld allerede tildels har gjort uden baade lov og «sundhedsforskrifter» —, saa kan dette kun uegentlig lægges selve de i lovudkastet indeholdte forholdsregler tillast; thi de gaar jo alene ud paa at fremtvinge en renslighed, som alle medgiver, er rimelig. Derimod vil den overdrevne smittefrygt bero paa en *misforstaaelse* af lovens aand, — en misforstaaelse, som det ikke er den rigtige fremgangsmaade at rette paa ved at undlade i og for sig paakrævede forholdsregler, men som faar rettes paa ad samme vei, som vi for tiden pleier at anvende, hvor vi finder smittefrygten *for liden*, d. e. urensligheden for stor: nemlig ved at *belære* publikum om sagens rette stilling.

Vi kommer nu til *udkastets 3die hovedpunkt,* nemlig bestemmelsen om, at *sundhedskommissionen, om fornødent mod den syges egen vilje, kan tvinge ham til indlæggelse paa sygehus*, «i tilfælde af, at det viser sig umuligt at skaffe den syge en til sygdommens udbredelse betryggende pleie i hjemmet eller anden privat bolig, eller den syge ikke følger de af sundhedskommissionen givne forskrifter. Medfører indlæggelsen adskillelse af ægtefolk, som ønsker at være forenede, skal beslutningen undergives amtmandens godkjendelse, efterat sognepresten har udtalt sig».

En saadan «tvangsindlæggelse» af tuberkuløse kan selvfølgelig synes meget rigorøs; det kan synes — og er ogsaa kaldt — brutalt, for ikke at sige umenneskeligt, at ville skille syge, som har saa meget at gjennemgaa og er saa meget at beklage, fra sit hjem, kanske fra ægtefælle og børn mod deres egen vilje. Og ligevel kan der ikke godt herske tvil om, at ogsaa denne forholdsregel er paakrævet. Man maa nemlig vel erindre, at den hverken er tænkt at skulle anvendes eller at den vil eller vil kunne anvendes i andet end undtagelsestilfælde, hvor enhver vil være enig i, at det

er i høi grad misligt for patientens omgivelser, at han forbliver i hjemmet. De patienter, som der forsaavidt vil blive tale om, er for det første i særlig grad urenslige personer, som man trods stadige paabud ikke faar til at forbedre sig, — som den tæringssyge kone, jeg nævnte i artiklen ifjor, der pleiede 2 friske børn paa et værelse, som hun trods alle forestillinger stadig oversaaede med sit spyt. Og dernæst vil det gjælde enkelte patienter, som kanske kan have god vilje til at være renslige, men — fordi de befinder sig i sygdommens senere stadier — ikke har kræfter dertil og heller ikke har midler til at faa andre til at hjælpe sig med at holde rent. Men af disse — som forøvrig ogsaa af de foregaaende — vil altid kun faa blive indlagt ved tvang. Thi for det første lader netop de sidstnævnte patienter sig i stor udstrækning indlægge *godvillig*, fordi de selv og deres omgivelser indser, at deres pleie overstiger familiens kræfter. Og skulde man for det andet ved siden af disse godvillige indlæggelser ogsaa foranstalte talrige ved hjælp af tvang, fik vi ikke tilstrækkelig sygehusplads.

Man har hertil indvendt: Ja, men hvis saadanne tvangvise indlæggelser paa sygehus alene forudsættes at ville foregaa sjelden, hvad skal vi saa med dem? Hvorfor da ikke ligesaa godt sløife dem? Svaret er, at de ved siden af den direkte nytte, som de uimodsigelig vil gjøre, hvor de anvendes, ogsaa i væsentlig grad vil kunne gjøre indirekte gavn, idet allerede bevidstheden om, at man ved at sætte sig ud over de almindelige renslighedsregler risikerer saadanne indlæggelser, i høi grad vil kunne bidrage til disse reglers iagttagelse. Vi har jo ovenfor seet, at man allerede forlængst har truffet samme bestemmelse for de øvrige smitsomme sygdomme af farligere natur; ogsaa for deres vedkommende er den kun i sjeldnere tilfælde kommen til anvendelse, uden at nogen i disse tilfælde har kunnet bestride, at den har været i høieste grad paakrævet, samtidig med, at den nævnte indirekte nytte har været særdeles stor. Og præcis paa samme vis har det gaaet, efterat man vedtog samme bestemmelse om tvangsindlæggelser i loven om de spedalske.

Vi kommer derpaa til udkastets 4de hovedpunkt, nemlig *omkostningsspørgsmaalet*. Herom er i korthed at sige, at de

udgifter, som for det offentlige flyder direkte af selve forslaget, i det væsentlige indskrænker sig til skyds- og kostholdsgodtgjørelse til lægerne for reiser, foretagne for at hindre sygdommens udbredelse, den samme godtgjørelse, som de nu har for at tilse syge med farligere smitsomme sygdomme af anden natur; hertil kommer saa, at bykasserne og paa landet amtskasserne vil faa at bestride udgifterne ved saadanne patienters ophold paa sygehus, der indlægges mod deres egen vilje, d. e. ved tvang. Dog kan amtsthingene beslutte op til $^{1}/_{4}$ af disse udgifter overførte paa de herreder, hvor de syge hører hjemme.

Derimod vil udkastet, om det blir lov, medføre betydelig større udgifter for det offentlige paa mere indirekte maade, idet man for de mange tæringspatienter, der ikke kan tage de tilbørlige renslighedshensyn, fordi de selv er svage og mangler den nødvendige pleie, vil maatte skaffe langt mere sygehusplads, end den, vi for tiden eier. Thi uanseet, om man skrider til tvangsindlæggelser eller ikke, vil der altid være talrige smittefarlige tærings- og andre tuberkulosepatienter, som er villige til at lade sig indlægge paa sygehus; og vil man først optage kampen mod tuberkulosen med det alvor, som vedtagelsen af den foreslaaede lov forudsætter, vil det ganske anderledes end nu maatte blive en pligt at benytte sig af saadanne patienters gode vilje.

Kommer til saadanne *pleiehjem* tillige de *kuranstalter* for ubemidlede helbredelige tuberkuløse som man overalt venter sig saa meget af, vil de pekuniære ofre i anledning af tuberkulosesagen ikke blive smaa, selv om de ikke vil flyde direkte af den foreslaaede lov, og selv om de kan ydes efterhaanden. Men om noget sted, er offervilligheden her paa sit rette sted. Det gjælder jo dog et maal, der hører til de aller største, en landeplage, som hverken vi eller nogen anden europæisk nation har magen til. Og vel at mærke: størrelsen af dette maal kan ikke bare beregnes efter al den sorg, alt det tragiske, al den økonomiske misère, som denne sygdom daglig fører over den enkelte eller den enkelte familie; man maa ogsaa erindre, at betinges saasandt en nations energi og udviklingsdygtighed af summen af dens borgeres arbeidskraft, saa repræsenterer de 6 000 aarlige dødsfald af tuberkulose i Norge et aarligt nationaltab af kraft, som man har al grund til at gjøre store ofre for at bevare.

Grundlaget for denne offervillighed vil være lagt ved vedtagelsen af den nu foreliggende kongelige proposition til tuberkuloselov. Den forudsætter ogsaa en offervillighed forsaavidt, som ganske vist *enhver* forholdsregel, der tilsigter at hindre en udbredelse af smitte, i nogen grad vil maatte gjøre et indgreb i de smittefarlige individers frihed; og med tuberkulosens store udbredelse for øie kan vi aldrig være sikre paa, at en vedtagelse af forslaget naarsomhelst kan medføre saadanne indgreb ligeoverfor vore egne familier eller os selv. At imidlertid de indgreb af denne art, som en vedtagelse vil kunne medføre, ikke er større, end rimelighed og humanitet forlanger, og end hensynet til de friske — thi de har jo ogsaa sin ret, og den er det jo, vi inden rimelighedens grændser vil beskytte — gjør det paakrævet, det vil formentlig fremgaa af det foregaaende. At dette er blevet saa, derfor skylder man de mænd, af hvis nidkjære og varmhjertede arbeide for tuberkulosesagen i vort land det foreliggende lovudkast er fremgaaet — dhr. medicinaldirektør *M. Holmboe*, overlæge *Klaus Hanssen*, overlæge *Larsen* samt statsraad *Smedal* — den største tak.

ZAKARIAS NIELSEN.

Hvor mange er der vel hos os, som kjender noget til Zakarias Nielsen? Ikke svært mange. Blandt nulevende danske forfattere er der dog neppe nogen, der har en større læsekreds i sit fædreland end han. Her er da et af de mange vidnesbyrd om, hvorledes den aandelige forbindelse med Danmark paa mange hold fik et knæk ved det moderne gjennembrud fra syttiaarene af, da slagordet «europæisk» traadte istedenfor nationalt eller nordisk.

Nu, da vi ret grundig har smagt, hvad gjennembruddet bar paa, baade under realismens, naturalismens, symbolismens og nyromantikens stadier, — nu har mange forstaat, at det gjælder om at ta den gamle udviklings traad op igjen. Heldigvis er der ikke saa faa, der trofast har spundet paa den, kjæmpet sig videre fremover fra det gamle udgangspunkt, paa samme tid som de har havt øinene aabne for, hvad den nye strømning bragte af berettiget kritik. En af disse trofaste og udviklingsdygtige forfattere er Zakarias Nielsen.

Han er født paa vestkysten af Sjælland, i en landsby, hvor hans far var smed. Moderen, datter af en dygtig og anset skolelærer i sognet, havde sans for digtning, og den meddelte sig til sønnen. Denne leved et lykkeligt friluftsliv og forstod tidlig at bruge baade bue og fiskestang. Snart gjorde han sig selv en dreierbænk og dreiede nøstepinder til landbyens unge piger, lærte sig ogsaa selv at spille paa harmonika, fløite, klarinet og violin; blev derfor søgt som en, der kunde spille ved gilder og lærte saaledes at kjende bønderne tilbunds. Freidig og livsglad var han altid, og paa samme tid stærkt religiøs.

19 aar gammel blev han seminarist med første karakter og var derpaa et aars tid huslærer i en sjællandsk herregaard. Saa blev han lærer og organist oppe i Nordsjælland. Her var dengang et pietistisk kirkerøre, som Nielsen blev stærkt paavirket af. Men lidt efter lidt gik retningens skjævheder op for ham; han slutted

sig derfor mere og mere til den grundtvigianske bevægelse og den kreds, der omgav digteren Hostrup, dengang prest ved Fredriksborg kirke. Nielsen, der medbragte stærke naturindtryk fra kysten ved Storebælt, fandt her i Nordsjællands store skoge en ny naturpoesi, som han med forkjærlighed fordybed sig i, og her gjorde han bekjendtskab med kulbrænderne, om hvem han senere skrev en bog — *«Kulsviere, en kjærlighedshistorie»*.

I 1864 blev Nielsen lærer i Herstedvester, i Nærheden af Kjøbenhavn, og var saa heldig at komme i nær berøring med to andre af Danmarks ædleste digtere, H. V. Kaalund og Chr. Richardt, der begge bodde i det samme sogn, den første som lærer ved Vridsløselilles cellefængsel, den anden som forstander ved en folkehøiskole. Det var netop ved den tid, at Kaalund udsendte sine tre mærkelige rimbreve. I et af dem, «Brændende spørgsmaal», siger han:

«Jeg spørger kun — jeg vækker — skræmmer op — banker paa!
Hvad vilde jeg ei give, hvis svaret
mig kraften hos mit folk aabenbared!»

En af de kræfter, han har hjulpet til at lokke frem, og som modtog et blivende indtryk af hele hans elektriserende personlighed, var Zakarias Nielsen, — derom vidner det lille skrift om Kaalund — «Bidrag til karakteristik», som han udgav efter dennes død.

Det var en gjærende og rig tid, Nielsen nu gjennemleved. Den grundtvigske retning havde sat et nyt skud, en bondedigtning, der især blev baaret af skolelærere. Navnlig gjorde Mads Hansens sange opsigt, og Zakarias Nielsen blev grebet af dem. Ogsaa han følte evner i sig til at være digter, netop en slig bondedigter, der kom ud af folkets midte og kjendte det ud og ind. Følgelig udgav ogsaa han en digtsamling, og snart sendte han det ene bind fortællinger efter det andet ud i verden. Men for at skrive disse maatte han ty til natten; for det var utrolig meget, han havde at bruge dagen til. Han følte en umaadelig trang til at arbeide i folkevækkelsens, folkeoplysningens tjeneste. Vantroens gjennembrud i literaturen havde nemlig aabnet hans blik for, at der var meget raaddent, meget gammelt, sløvende vanegjængeri, der maatte feies ud, og at der maatte arbeides, kjæmpes, skulde ikke kirken og dermed folket lægges i ruiner. Denne tanke har særlig faat udtryk i hans fortælling «Gamle vaner».

Ogsaa det hule, opblæste hos grundtvigianske frasehelte havde han skarpt blik for. Ole Mortensen i komedien «Selvstyre» er en saadan.

Ved siden af at være lærer ved folkeskolen og privat, holdt han desuden aftenskole for den voksne ungdom, oprettede og leded en sangforening af bondegutter, holdt foredrag, var ivrig med i skytterbevægelsen, oprettede en læseforening, der blev eier af 800 bind god literatur. Han følte sig ung og stærk og usigelig lykkelig i sit hjem; allerede i 21-aars alderen havde han nemlig giftet sig. Men her kom usædvanlig tunge kors i hans vei: Fem smaa børn døde, og hans hustru var flere gange døden nær. Man vil forstaa, at menneskelige kræfter i længden ikke kan udholde en saa stærk spænding som den, han i disse aar stadig gik i. I høi grad nervesvækket, tunghør og med syg hals maatte han trække sig tilbage fra skolen, og straks efter fik han et nyt haardt stød derved, at hans hustru døde fra ham og tre smaa børn.

Men efterhvert som han nu gjenvinder sine kræfter, er han helt viet til forfattergjerningen; hans tunghørhed afskar ham nemlig tilbageveien til skolen. Han havde atter den lykke at finde en elsket hustru, der kunde forstaa og følge ham, og som gav ham et fredeligt, hyggeligt hjem, der han nu bor, — i Charlottenlund, nær Kjøbenhavn. Han har havt glæde af sine børn og sin forfattergjerning. I det hele føler Zakarias Nielsen sig som en lykkelig mand og takker Gud for det. Jeg nævner dette, fordi det slet ikke er saa almindeligt at møde det, hverken i den virkelige eller digtede verden. En hovedgrund til, at han saaledes har kunnet fastholde livsglæden, tror jeg er den, at han har smaa tanker om sig selv, skjønt han selvsagt maa vide, at han er en original digter.

Allerede disse korte rids af hans liv vil vise, at han er en mand, der har gjennemkjæmpet meget og derfor har meget at øse af, naar han fortæller. Man vil ogsaa deraf forstaa retningen i hans forfatterskab. Skjønt han er kunstner, skriver han ikke for at glimre, men for at gi andre sine dyreste erfaringer, gi dem noget, som der er kjærne i, og som de kan leve paa. Og han kan skrive slig, at han blir forstaat af vor tid. Af al sin evne har han levet med i dens brydninger.

Med sin fortælling «*Nye tider*» — siden sammentrængt til et lidet skuespil — var det, at han først brød igjennem og ind-

vandt ny jord for literaturen. Han var her den første til at skildre de brydninger, som er fremkaldt i folkelivets bredere lag gjennem de mange nyere bevægelser — kampen mellem høire og venstre, folkehøiskolen, skyttersagen osv.; men altid lader han os føle en dybere religiøs og national understrøm.

I «*Gamle vaner*» «*Maagen*», «*Selvstyre*» o. fl. gaar han videre paa denne vei og kommer ikke sjelden op i de høiere samfundslag. Saaledes skildrer han ofte prester, — ikke bare uheldige, men *helst* saadanne, som har hjertet paa rette sted, og hvis gjerning lykkes. De er dog ikke abstrakte idealer, formet efter en opskrift, men eiendommelige levende mennesker der indgyder os tillid.

Ved siden af de mere omfattende samfundsbrydninger skildrer Nielsen ogsaa de kampe, som er af en mere inderlig natur, og som alle, uden hensyn til stand og stilling, kan ha at gjennemkjæmpe. I skuespillet «*Ellen Vaage*» er det saaledes kampen, der kan opstaa hos en ung moder mellem den erotiske kjærlighed og moderkjærligheden. I hans sidste fortælling, «*Den store magt*», er det kampen mellem den rent menneskelige kjærlighed og kjærligheden til Gud eller rettere Gudsfølelsen.

I det lille fortællende digt «*Et møde*» har han skildret den reddende magt, der ligger i mindet om et godt barndomshjem, og det paa en saa enkel, gribende maade, at digtet allerede er udkommet i otte oplag (16 000 eksemplarer).

Ogsaa i blade har Zakarias Nielsen skrevet en mængde opsæt. Siden 1892 har han — sammen med kaptein Hansen og lærer Vestergaard — redigeret «*Søndagsbladet*». Det er et friskt, underholdende blad for ungdommen og fortjener utvilsomt at bli læst ogsaa hos os. Fra 1897 er Nielsen redaktør af den bekjendte «*Wisbecks almanak*», fra 1895 medredaktør af «*Børnenes bogsamling*», og fra 1896 har han været med at lede og udgi «*Folkets bogsamling*».

Alt dette viser, hvilken tillid, han efterhaanden har vundet, og det med fuld grund. Det, han byder, er sundt og stærkt, indvundet gjennem selvsyn i livets strænge skole. Man finder hos ham en sjelden ærlighed, skarp sans for, hvad der i sandhed er fint og ægte, og dertil en altovervindende tro paa de gode magters seier, en tro, der *ikke* stammer fra uvidenhed om de onde magters styrke. Tvertimod, det hovedindtryk, han gjør, har fundet et eiendommeligt udtryk i følgende vers fra hans sidste bog:

«Vi trænger i vort land til stærke folk;
saa mød da frem med modets glans om hodet,
og med en sjæl, der banker sund i blodet
og ikke tænker paa revolver eller dolk
og ei for fanden selv gir efter».

Det er ikke melkemad, Zakarias Nielsen gir os i sine digterverker; vi møder stærke lidenskaber i oprør, men han kjæmper sig altid frem til en løsning, hvori der er indre fred med et forsonet blik paa livet. Og der er stadig fremgang i hans udvikling; aldrig har han grebet dybere ind i sin fortælling. «Den store magt», der ogsaa har været hilset med sjelden anerkjendelse af bogmeldere, deriblandt den fine kritiker Thor Lange. Han fortjener at sammenlignes med Jonas Lie; det ligger saaledes nær at stille hans fortælling «*Mystisk*» side om side med Jonas Lies «En malstrøm». Staar han end i fantasi tilbage for vor landsmand, saa har han til gjengjæld det store fortrin, at han fører os dybere ind: til Gudslivet.

I løbet af de sidste tre-fire aar har der, som paa et givet signal, vist sig et slags religiøs retning hos mange af vore forfattere, de synes at være «paa kirkevei». Ser man imidlertid nærmere efter, blir omslagets grundighed og værd i mange tilfælde mere end tvilsomt. En bohémeforfatter kan jo noksaa let kalde sin nyeste bog «Guds fred», en titel, hvormed mange troskyldige lokkes til at kjøbe den. Bogen kan endogsaa ende med en «omvendelse», og dog kan det i virkeligheden være den gamle vare, som smugles ind, forsynet med nye mærkelapper.

Hos Zakarias Nielsen udsætter man sig ikke for at bli saaledes narret. Det religiøse er hos ham ikke paaklistret, men kommer ud af hans egen inderste trang.

At hans skrifter let finder læsere hos os, derpaa har jeg mangt bevis, idet jeg har laant dem ud til folk af forskjellige samfundsklasser. Jeg har hørt ham selv holde oplæsning for norsk bondeungdom. Det var skuespillet «Nye tider», han havde valgt, og han blev fulgt med den mest levende opmærksomhed og forstaaelse, — det bedste bevis paa, at ogsaa vor ungdom kjender sig selv igjen i de brydninger, som tilhørerne selv havde oplevet. Ofte lød lattersalver; Nielsen spillede næsten ligesaa meget som han læste, og — han er ofte yderst humoristisk. Her mærkes slægtskabet med og paavirkningen fra Hostrup. Navnlig er han

en mester i at træffe paa en prik knotet, saaledes som det kan ytre sig hos landsfolk, der vil slaa om sig med «dannede» talemaader, hentet fra byfolk og aviser.

Alt i alt er hans arbeider en kraft, som vi ikke har raad til at lade unyttet. Mange, der staar i spidsen for ungdomsforeninger eller skal gjøre indkjøb til bogsamlinger, er i forlegenhed med at finde sund aandsføde blandt al den mængde, som forelægges dem til udvalg. Jeg vil gi dem det raad at prøve Zakarias Nielsen. Begynd f. eks. med «Den store magt» eller med «Maagen», og se saa, om de ikke gir mersmag. Jeg tænker mig, at ogsaa mange prester vil finde, at de har udbytte for sin gjerning af disse bøger.

Johannes Brochmann.

FORTSATTE TANKER OM FORHOLDET MELLEM AAND OG MATERIE.

Den hellige skrift beretter om verdens skabelse følgende:

1. I begyndelsen skabte Gud himmelen og jorden.

2. Og jorden var øde og tomhed, og mørket var over afgrunden, og Guds aand svæved over vandene.

Herved er antydet, at materiens tilblivelse grunded sig i en viljesakt fra Gud. Materiens fuldstændige skabelse maatte omfatte de mange forskjellige elementer hvoraf den er sammensat, og de eiendommeligheder der udmerker enhver af dem og gjør dem modtagelige for naturkræfternes indvirkning efter de af Gud givne naturlove. Men jorden var «øde og tomhed» d. e. uden liv og deraf følgende bevægelse, medens Guds aand svæved over vandene, d. e. den var der for at indvirke paa materien med sin levende kraft og derved fuldstændiggjøre skabningen. Ved livskraftens indvirken paa den tilblevne materie fremkom de samme fænomener, som naturkræfterne den dag idag synes at fremkalde. Som det medium hvorved aand og materie bragtes til forbindelse synes den levende aand at have fremkaldt virksomhed i attraktionskraften, som iboende al materie i sin almindelighed. Attraktionen eller tiltrækningskraften medførte bevægelse, der igjen fremkaldte varme, lys og de forskjellige andre former, hvori bevægelseskraften efter naturlovene kan omsættes.

3. Og Gud sagde: «bliv lys» og lyset blev.

Hermed synes efter bibelens lære det anorganiske stofs frembringelse at være fuldstændiggjort og afsluttet.

Sandheden af denne den hellige skrifts beretning anerkjendes dog ikke af alle.

Mange anser den som en fordom, fremkommen gjennem traditionen fra slegt til slegt, eller som en skjøn mytte, hvis virkelighed strider mod den menneskelige forstand. Hvad der sættes istedet

og navnlig den teori, at materien er evig og har udviklet sig selvstændig gjennem de i den iboende kræfter til sit nuværende stadium, er dog neppe mere begribeligt og mangler i ethvert fald den logiske rækkefølges korrekte slutningsmaade. Enhver udvikling maa have sin precedens i noget mindre udviklet, men det første led mangler, — det ikke udviklede — hvorfra udviklingsbevægelsen begyndte, og lovene for denne. Man maa uvilkaarlig spørge: hvad var dette første led og hvorledes kunde denne udvikling af sig selv opstaa? Uden umiddelbar paavirken af et høieste væsen kan denne teori heller ikke forklares af den menneskelige forstand.

Som fremkaldt ved særskilte skabelsesakter omtaler den hellige skrift himmelen eller den «udstrakte befæstning» og gaar derefter over til skabelsen af det organiske stof, der deler sig i 3 akter, hvorved fremkom planter, dyr og mennesker.

Efter naturens orden maatte jordkloden først undergaa de forandringer, der var nødvendige for den organiske virksomhed, og efterhaanden som disse fandt sted, har Gud ved en ny viljesakt hvergang det rette stadium var indtraadt ladet det organiske cellevæv faa sin tilblivelse. Herved synes antydet, at det organiske cellevæv ikke umiddelbart kunde udvikles af det anorganiske stof efter de for dette givne love og naturkræfter, og at ligeledes grundforskjellen mellem det cellevæv der udvikled sig til planter, og det der udvikled sig til dyr, og det der udvikled sig til mennesker var af den beskaffenhed, at naturen ikke tillod nogen umiddelbar overgang af sig selv fra den ene gruppe til den anden. Heller ikke indenfor gruppen er det antageligt, at nogen saadan overgang fra en art til en anden kan foregaa efter naturens orden. Den store mængde af forskjellige arter der forefindes saavel i det vegetative liv som i det animalske, de mange forskjellige eiendommeligheder hos hver art af individer paa den ene side, og paa den anden side de mange tilsyneladende overgangsformer der findes hos forskjellige slegter, kunde dog synes at modsige en saadan antagelse. Men det maa her bemerkes, at det er en umiskjendelig lov i naturen at ethvert slegtsled som arv fra stammen *alene* kan modtage de eiendommeligheder der gav stammen sit præg. Disse eiendommeligheder kan det nye led efter sin natur i større eller mindre grad udvikle, men nye eiendommeligheder hvortil ingen spire er nedlagt i slegtarten og navnlig af kvalitativ forskjellig beskaffenhed kan det ikke erhverve uden ved særlig guddommelig

indvirkning, ialfald synes en saadan erhvervelse ikke godt at lade sig forklare ved nogen udviklingsteori.

Den belivende kraft, der maa antages at være tilstede overalt i materien, synes efter menneskelig opfatning at maatte være en aanden tilhørende egenskab, hvis større eller mindre indflydelse paa materien er bestemt ved dennes egen forskjellige natur. De eiendommeligheder i materien der gjør denne modtagelig for aandens paavirkning, er efter Guds visdom ved skabelsen gruppevis anordnet og givet sin begrænsning.

I den anorganiske materie fremkalder livsfænomenet naturkræfternes virksomhed efter de for dem anordnede love. I den organiske materie hvor cellevævet danner grundlaget for udviklingen, viser livets indflydelse den eiendommelighed, at cellen bliver skikket til at fornye sig selv ved frembringelse af nye celler af samme art, dog saaledes at den efter kortere eller længere tid selv bliver uskikket for denne virksomheds vedbliven; livet forlader da den overmodne celle, hvis materie træder ud af rækken for de organiske stoffe. Af de 3 grupper af organisk natur som efter den hellige skrift er fremkommet ved 3 forskjellige skabelsesakter, nemlig planteriget, dyreriget og mennesket, er det som ovenfor antydet ikke antageligt, at den inden hver gruppe stedfindende udvikling gjennem nye individer vil kunne fortsættes paa den maade, at noget individ naar udenfor grænsen af den gruppe hvori udviklingen er begyndt; men paa den anden side er det ogsaa antageligt, at ethvert individ ordentligvis af naturen er givet anlæg til at naa den fuldkommenhed, som dets art inden gruppen kan modtage.

Hos planten kommer ingen egentlig sjælelig virksomhed tilsyne, og dog er det muligt at denne i nogen grad kan være der, ikke i egenskab af individuelle bevidste fornemmelser, men i de indre drifter der synes at bestemme ordningen af dens vekst og frugtbarhed. De kræfter som indvirker her maa ialfald kun i underordnet grad være de i den anorganiske natur virkende kemiske kræfter med sædvanlige forvandlinger, affinitet m. v., men er snarere i hovedsagen en disse ophævende kraft, der fremkommer gjennem organismens forbindelse med vitaliteten. Den i planten liggende drift til at virke efter dens bestemmelse synes ledet af en sjælelig indflydelse. En saadan ledelse er sandsynligen ogsaa

tilstede hos dyret og mennesket, forsaavidt angaar drifter eller instinkter til ubevidste handlinger eller bevægelser.

Hos dyret er som bekjendt det sjælelige moment langt videre udviklet, om dette end hos de talrige arter kommer tilsyne paa en meget forskjellig mere eller mindre merkbar maade. Livsvirksomheden kan her fremkalde en række af sjælelige fornemmelser: erindring, sorg og glæde, kjærlighed, mishag og vrede m. m. Indtrykket af en fornemmelse giver regelmæssigen stødet til en bestemt handling, der saaledes foretages uden noget frit valg, men alene som et resultat af den fornemmelse det modtager.

Hos mennesket fremtræder sjælelivet i en langt høiere potens og forskjellen er ogsaa af en merkelig kvalitativ beskaffenhed. Det er givet fri vilje til at bestemme sine handlinger, bevidsthed om at dets selv er en personlighed med bestemte pligter og rettigheder, forstand og tænkeevne der gjør det muligt at forbinde enkelthederne til almene begreber, at bedømme aarsags- og virkningsforholdene og overhovedet at tilegne sig og forstaa sammenhængen mellem saadanne fænomener, som ved sandseindtrykkene alene ikke skulde kunne forklares.

Sjælen kan karakteriseres som en kombination af aand og materie; dens virksomhed er derfor paa en vis maade af dobbelt natur, idet alle gjennem sandserne modtagne indtryk alene kommer til bevidsthed gjennem sjælen, medens dens viljes bestemmelser alene finder sit udtryk gjennem legemet. Vekselvirkningen mellem sjæl og legeme er umiskjendelig og foregaar uden afbrydelse, undtagen maaske i den mellemtilstand der fremkommer ved søvnen. Under denne hvile der efter naturens orden er nødvendig for vedligeholdelsen af den legemlige organisme, synes sjælen at have isoleret sin virksomhed. Den modtager da ikke længere eller bringer ialfald ikke til bevidsthed sandsernes indtryk, men synes at forsætte sin virksomhed fra den vaagne tilstand ved en række af billeder, der fremkaldes af den selv. Denne virksomhed kommer dog ikke til bevidsthed uden i form af drømme.

Denne vekselvirkning medfører forøvrigt at ethvert sjæleindtryk uvilkaarlig faar en bestemt virkning ogsaa paa legemet. Ligesom legemets misbrug fremkalder svækkelse af sjælens egenskaber, saaledes kan den fri viljes misbrug, d. e. eftergivelse for syndens tillokkelser, drage til følge svækkelse af de legemlige

funktioner. Denne vekselvirkning er af indgribende betydning for menneskelivet.

Gud skabte mennesket i sit billede, d. e. i renhed og kjærlighed. Men ved syndefaldet kom synden ind i verden, og de syndige tilbøieligheder nedarvedes gjennem menneskeslegten, forstanden formørkedes gjennem vekselvirkningen mellem sjæl og legeme som følge af organismens aftagne evne til den intime forbindelse med aanden, hvortil den af Gud oprindelig var skabt, ansvarligheden for den fri viljes misbrug kunde ikke længere fyldestgjøres gjennem menneskets egen kraft; ti dette maatte ske gjennem bestræbelsen for at gjenoprette den nedgang som syndefaldets følger havde bragt med sig. Det er dog troligt, at de enkelte hellige mænd der efter bibelens beretning fremstod som inspirerede af Guds aand ogsaa virkelig gjennem sit rene og hellige liv naaede frem til dette maal og derigjennem tilegned sig den visdom, som de lagde for dagen.

Men et eksempel paa aandens fuldkomne legemliggjørelse i mennesket er alene vor frelser Jesus Kristus. Født uden synd var han ved sin tilblivelse uberørt af arvesyndens indflydelse og beseired i livet de fristelser til den frie viljes misbrug, som medfølger den jordiske tilværelse. Hans sjæl blev derfor ren, hans liv blev en forsoning for den nedarvede synds skrøbeligheder med deres følger, og hans lære der var grundlagt paa kjærlighed til Gud og mennesker maa af alle, der bestræber sig for dens tilegnelse, erkjendes at være sandheden og veien til at vinde den sjælens renhed der leder til samfund med Gud.

AANDSLIVET I EUROPA.

VIII.

Kjender de Edouard Rod? Han indtager en betydelig plads i den franske literatur, uden dog at være fransk. Han er en søn af det frie Helvetien, dette de fribaarne aanders land, hvor alle nationers aandelige strømninger klares gjennem det franske sprogs filtrerapparat. Af fødsel en genfer og saaledes protestant, har Edouard Rod lært at skue ind i sig selv. Heri ligger visselig ogsaa hemmeligheden ved hans begavelse. Man har ment, at denne dvælen ved sit eget indre liv er en form for egenkjærlighed; men dette er dog en misforstaaelse. Selvbetragtning er nødvendig, ikke for at elske sig selv, men for bedre at kjende og elske andre mennesker. Man maa granske sit eget hjerte; ti verden, samfundet, universet gjenspeiler sig i vor egen indre lille verden. Det er denne opfatning vi skylder Rods to udmerkede bøger: *La course à la mort (Løbet hen til døden)* og *Le sens de la vie (Livets betydning)*. Helten i begge bøger er et udlevet menneske. Han har tabt hvad der giver livet sin sande mening. Han har tabt energien. Han betragter sig i livets speil og spørger sig selv: «Hvad er meningen med mit liv?» Han søger efter den, men hans syge hjerne lader ham ikke se den rette vei. Snart tiltrækkes han af altruismen, snart af lidenskaberne, for endelig at standse ved følgende slutning: Godt eller slet, livet er en kjendsgjerning, den væsentlige kjendsgjerning, som man maa tage, som den falder. Og helten lever uden at kjende livets mening.

En pesssimist? Nei. En skeptikker? Heller ikke. En svag, en moralsk syg mand. En sterk mand søger ikke livets mening, han bærer den i sig. Den sterke mand kan kjæmpe, ikke alene med menneskene, men med sig selv, med lidenskaberne, med naturen. Den sterke mand siger til sig selv: jeg lever ikke, fordi jeg bærer i mig lidenskaber og instinkter; men fordi min forstand, mit hjerte, min sjæl, mit hele væsen kan skabe et ophøiet maal for min tilværelse. Jeg lever, fordi jeg i min sjæl

eier vilje, varme, moralsk renhed nok for at kunne leve et høiere liv end det rent individuelle, for at kunne leve for fremtiden, for menneskeheden. Rods helte er afmægtige væsener. Kjærligheden vilde maaske kunnet redde dem, men de kan ikke elske. Kjærligheden, den store kjærlighed, som triumferer over alt, denne kjærlighed er dem en umulighed; de kan hverken elske eller handle. Dette at de ikke kan elske, er kun en form for deres afmagt i handling. Rods helte er sine egne ofre. Rods verker fremstiller med en merkelig styrke det onde i slegten. I hans bøger er der ingen handlinger, der findes kun gjenskin, følelser og tanker. Alt er badet i en sørgmodig idealisme, hvori man tror at se gjenspeilingen af Schweitz' snebedækkede bjerge i dets klare sjøer.

Edouard Rod har ogsaa optraadt som kritisk forfatter. Hans første og bedste arbeide bærer titelen: «*Vor tids moralske ideer*». Hans bog: «*Studier over det 19de aarhundrede*» er dediceret til nogle af samtidens forfattere. Jeg foretrækker Edouard Rod som kritiker for Edouard Rod som romanforfatter. Han er født i aaret 1857. Rod blev professor i fransk literatur ved universitetet i Genf, men har nu i flere aar boet i Paris, hvor han skriver i enkelte aviser. Dette er ellers en beklagelig ting, da journalister som skriver i franske aviser hurtig udtømmes. Lad os haabe, at Rod endnu vil give os gode bøger.

George Clemenceau offentliggjør en bog under titelen: *L'iniquité* (Uretfærdigheden). Den kamp som Clemenceau i to aar med ubetvingelig energi har ført til forsvar for sandhed og ret, har aftvunget endogsaa hans fiender beundring. Gammel deputeret, merkværdig taler, en af Frankriges ypperste talere, redigerte Clemenceau i længere tid bladet «*La Justice*». For tiden skriver han daglig i «*L'Aurore*».

Clemenceau har allerede offentliggjort flere bind og er nu beskjæftiget med et arbeide for teatret. Han er nutidens største franske publicist; hans stil er træffende og knap, hans tanke, høi, mægtig, retfærdig, altid kampberedt. *L'iniquité* er en række artikler, som Clemenceau har offentliggjort i «L'Aurore». Det er et smukt, godt og menneskekjærligt arbeide. Bogen har gjort megen lykke.

Antoine Tchekov er en ung russisk forfatter, født i 1860. Hans bedstefader og fader var endnu livegne, men den unge

Tchekov modtog trods sine forældres ringe stilling, en udmerket undervisning og universitetsuddannelse. I 1884 fuldendte han sine medicinske studier. Allerede tidlig fik han smag for literaturen. Medens han endnu var student, udgav han korte, kvikt skrevne noveller, der senere samledes i ett bind. Fortællingerne er øiebliksbilleder fra det virkelige liv, omhyggelig meislede, skrevet i et rent sprog, med elegant knaphed, hvorfra der aander en intens kunstnerisk varme. Naar man læser disse noveller, merker man, at forfatteren er dybt grebet af det han ser, og at han besjæles af en uimodstaaelig trang til at meddele sin sjæls bevægelse. Hans fortælling *Mayiki* er et nøiagtig maleri af de russiske bønders liv. Ifjor offentliggjorde Tchekov en novelle *Mit liv*, en merkelig skildring af den moralske udvikling, som en ung russer, der er paavirket af Tolstois teorier, undergaar, idet han anstrænger sig for at forenkle sit liv. Tchekov har ogsaa skrevet nogle teaterstykker. Et af dem bærer titelen: *Ivanoff*. Det er et gruelig mørkt drama, hvori forfatteren har sat sig til opgave at blotte et nervesvækket menneskes sjæleliv, hvilket tildels har lykkedes for ham, hvorvel det ikke er let at forklare de sociale aarsager til denne udartning. Stykket giver en følelse som af et smerteligt mareridt, men har stort literært værd. Tchekov har skrevet endnu et andet arbeide for scenen: *La mouette*, aabenbart under paavirkning af Ibsen og langt svagere end det ovennævnte.

Flere af Tchekovs fortællinger er oversat paa fransk.

Nylig er ogsaa et andet russisk arbeide oversat paa fransk, nemlig en roman af forfatteren *Potapenko*, under titelen: *Le Pope*. Potapenko er født i 1856. Hans fader var officer, men ombytted senere sabelen med korset og blev pope. Potapenko blev anbragt ved seminariet, men forlod i en alder af 17 aar denne læreanstalt for at gaa over til universitetet som student ved det filologiske fakultet. En tid efter forlod han universitetet for at blive elev af konservatoriet, hvor han dog kun blev en kort tid. Potapenko har skrevet meget, og nogle af hans bøger er oversat paa tysk og engelsk. Hans værker er paa russisk samlet i 10 bind og indeholder fortællinger, noveller og meget korte romaner. Alt hvad han har skrevet, lider af den samme feil: sujettets ubetydelighed og udførelsens svaghed. Men man finder en munter tone der.

Paul Ginisti, direktør for Odeonteatret har nylig udgivet en liden bog med titelen: *Et teaters liv*. Det er en meget eiendommelig

skisse. Forfatteren fortæller, hvilke faser et stykke gjennemgaar, før det opføres for publikum. Det er en fuldstændig labyrint af forfattere, skuespillere, regissører, dekoratører, kostumeforhandlere, gjentagelser, intriger, lykke og nederlag etc. Publikum aner ikke, hvilken tortur forfatteren og hans stykke har gjennemgaat, før han gjenser det paa scenen.

Le lys rouge (Den røde lillie) en roman af Anatole France, er nylig blevet dramatiseret. Som roman er bogen fængslende og fuld af ynde. Bygget over heftig bevæget lidenskab som tema er dens sider smykket med lærd ironi og fortryllende poesi. Dette saa fine og sarte værk er forelagt publikum for nogle dage siden, dog har det atter vist sig, at den glæde man har af at læse en bog og fornøielsen ved at se et skuespil er to forskjellige ting. Stykket er beklageligvis romanen underlegen.

I den sidst forløbne uge er Ibsens stykke: *En folkefiende*, blevet spillet. Uheldigvis har skuespillerne, som er blottet for ethvert talent, ikke magtet at frembære stykkets indhold. Man maa beklage, at et saa skjønt, betagende stykke skal spilles af middelmaadige kunstnere, der er ude af stand til at begribe tankens skjønhed.

Den franske republiks nye præsident, Emile Loubet, er en meget lærd mand. Han elsker poesien og de skjønne kunster og har grundig studeret de bedste franske digtere og blandt disse særlig Lamartine. Hans *message* (hilsen til de franske folk) er skrevet i et sprog, der er udadlelig rent, og fuldendt fransk i sin tankegang. Den som forstaar poesiens skjønhed maa ogsaa kunne forstaa retfærdighedens og det godes skjønhed.

Paris.

Ossip-Lourié.

OM AFHOLDSSAGEN.

Svar til Christopher Bruun.

Christopher Bruun skal have tak for sit interessante indlæg om afholdssagen i martsheftet af dette tidsskrift. Og saameget større tak bør han have, som det ikke er hver dag denne sag vederfares saapas opmerksomhed fra saadant hold.

Naar jeg vover mig til at bede om plads for nogle beskedne indvendinger, er det, fordi Bruuns stykke — trods det umiskjendelige drag af velvilje — indeholder ting, som kanske ikke bør staa uimodsagte.

Bruun er ikke ganske fornøiet med afholdssagen. Den bør blive maadeholdssag, «optage maadeholdets tankegang og planer». Vilde ikke det være at gaa den bagvendte vei? Maadeholdssagen er jo ikke mere d. v. s. som «sag» betragtet. Den er død. Vi mindes med ærbødighed dens store mænd og deres betydningsfulde arbeide for ædruelighed. Afholdssagen har taget arven op, som «de gav oss til aa gjøyma», og vi erkjender af ganske hjerte, at «han er større enn mange vil tru». Men rigtignok troede vi, at afholdssagens fremtræden betegnede et fremskridt, en reform i kampen mod drikkeondet, og dens historie synes ikke at afsvække denne antagelse.

Ja, men den er et moralsk tilbageskridt, siger Bruun; thi «maadehold er en høiere dyd end afhold, et høiere trin af sedelig dygtighed». Ja, ganske vist, personlig seet. Jeg har ord til andet doceret det samme i afholdsforedrag — uden tanke om dermed at nedsætte afholdssagen. Men tillad en indvending: hører en mandjevning paa det omraade, «sag» mod «sag», egentlig nogensteds hjemme? Vi afholdsmænd lægger ikke noget sedeligt, moralsk eller religiøst i selve afholdsløftet. Det er en hensigtsmæssighedssag, et kampmiddel.

Vi tror at naa længst, udrette mest i kampen for ædruelighed med det vaaben. Derfor kræver vi af vore folk, saalænge de

staar i vort lag, at de skal negte sig brugen af berusende drik som drik. Vi søger tilslutning blandt folk, som — de personlige grunde maa være hvilkesomhelst — er villige til at anvende dette vaaben mod drikkeondets herjende ødelæggelser. Selvfølgelig er vi her inde paa sedeligt, moralsk, ja religiøst omraade, naar f. eks. den kristne afholdsmand mener sig baade berettiget og forpligtet til afhold for ikke at forarge «sin svage broder» [1]. Men selv han — som jo skulde synes mest fristet til at hævde afholdets sedelige overlegenhed — vil dog, saasandt han grunder sit afhold paa kristelig frihed — saavidt skjønnes den eneste bibelske basis for afhold — ikke dømme andre, som heri ikke deler syn med ham; det vilde jo være en fornegtelse af den samme frihed. Derfor kan vi saa godt ære alt arbeide for ædruelighed, ogsaa maadeholdets, og erkjende, at saamangen maadeholdsmand i karakterens styrke og sedelig renhed kan opveie mange afholdsmænd. Er afhold og maadehold paa det omraade skikket som moralske værdimaal? Er i det hele afhold og maadehold modsætninger? Jeg skulde ialfald være tilbøielig til at henstille, hvorvidt ikke vort afhold — al den stund ikke vi heller negter at bruge vin og vinlignende drik til det, som «gavner» [2], — burde faa lov til at regne sig lidt mere i slegt med bibelens maadehold, end det nu almindelig erkjendes? Og det saameget mere, som der om dagen gives hundreder af «maadeholdsmænd», som i praksis kun skiller sig fra os derved, at de ikke vil slutte sig til foreningsmæssigt afhold. Men hermed være det, som det vil, en ting er sikkert, vort afhold er forsaavidt en biting. Kan Brunn vise mig en anden og bedre vei til bekjæmpelse af drikkeriet, saa opgiver jeg straks afholdet, d. v. s. som kampmiddel. Men da maa her tales tydeligere end den dunkle tale om at «hæve sig til maadehold og maadeholdets tankegang og planer». *Frem* med dem, saa faar vi se!

Afholdssagen er en sedelig-social bevægelse. Den henvender sig til dem, der af fædrelandskjærlighed eller andre grunde — ogsaa religiøse — vil være med at bekjæmpe drikkeondet. Men den er i og for sig ikke nogen religiøs sag. Den har som en blot human bestræbelse sin let paaviselige svaghed ɔ: den kan ikke redde drankere, det kan alene Kristi evangelium. Den søger principielt

[1]) 1 Kor. 8, 13.
[2]) 1 Kor. 10, 23.

tilslutning blandt dem, som er maadeholdsfolk. Dens maal er: *et ædrueligt folk.* Naar Bruun siger den mer og mer aabenbart tenderer mod absolut forbud, saa vil jeg ikke negte, at forskjellige foreteelser paa afholdskampens omraade kan give ham en vis berettigelse dertil, men officielt foreligger mig bekjendt intet, der giver ret til at antage, at «afhold for alle» og «absolut forbud» er afholdssagens endelige maal. Tvertimod ønsker jeg at slaa fast — og jeg har heri alle tænkende afholdsmænd med mig — at det officielt opstillede maal er: et ædrueligt Norge. Men er det saa, da kan jeg for mit vedkommende ikke fatte den dunkle tale om at hæve os til maadehold og maadeholdets tankegang og planer, især da den eneste rimelige forstaaelse i dette tilfælde er absolut udelukket. Jeg tror afhold og maadehold maatte kunne række hverandre broderhaand, da vi vel igrunden vil et og det samme: gjøre hvad vi formaar til at reise vort folk op af drikkeriets trældom.

Skal den bevægelses moralske værdi bestemmes, som vi kalder afholdssagen, maa der lægges andre maal paa den end afholdets. Det har da Bruun ogsaa gjort. Vi udretter ikke noget. Naar de flammende afholdstaler har tabt sin magt over sindene, saa synker bygden tilbage til den gamle tilstand. Det blivende udbytte af bevægelsen bliver noget fattigt. Jeg indrømmer det, at dersom denne karakteristik af bevægelsen er sand, saa bør den kanske helst pakke sammen, ialfald er da dens sedelige værd yderst tvilsom.

Dog — noget udretter vi da ogsaa efter Bruuns mening. «Vi har den store opgave», siger han, «at aabne vort folks øine for drikkeondet i hele dets sørgelighed og afskyelighed». Der har Bruun med al ønskelig tydelighed, klart og bestemt angivet afholdssagens store «raison d'etre». I denne retning *har* vi mangesteds udrettet store ting, siger han, og han haaber, vi vil udrette endda langt mere. Det er sandelig store ord. Mere tør vist ikke den bedste afholdsmand engang haabe. «Gjør maadeholdet saapas om dagen»? kunde man fristes til at spørge. Men naar saa Bruun næsten i samme aandedræt finder, at vi afsiler myggen og sluger kamelen ved at vende hele vor sedelige harme mod drammen og et glas øl, men derimod ikke mod det at drikke sig fuld, saa tror jeg nok, han gjør os uret. Vi forsøger ialfald at vende styrken af vor sedelige indignation mod det, som er

større: *de tusindaarige drikkeskikkes hævdede tyrranni*, at afryste deres aag, saa det kunde gaa an i dette land at holde fest, tage tilægte, døbe og konfirmere børn og begrave døde, uden at berusende drikke absolut skal behøve at være med som stimulans baade til sorg og glæde. Saa vor stræben ligger ialfald noget høiere end Bruun synes at ville indrømme. Hvorvidt vi her udretter noget, er det kanske her fortidlig at dømme om. Men en ting synes jeg rettænkende folk burde kunne blive enige om: at her foreligger en opgave af betydelig moralsk rækkevidde, en mulighed for at udrette noget af blivende værd for vort folk, som selv maadeholdsmænd kunde have ære af at «hæve» sig til at regne med. Gjør de det om dagen? Mig synes, de dilter noksaa pent og feigt «udenom» efter en vis bekjendt Ibsen-figurs berømte eksempel. Og det er jo unegtelig det bekvemmeste.

En ting tror jeg dog, jeg tør love Bruun paa afholdssagens vegne; vi skal lære den opvoksende slegt, at det gaar an at leve et liv uden berusende drik og det uden at lide tab hverken paa begeistring, poesi eller livsglæde. Jeg tror nok, den kjendsgjerning før er slaat fast af andre; men jeg tror, det kunde have sin — om ikke andet saa dog fysiologiske interesse, at det atter og atter og helst saa at sige «en masse» kunde konstateres.

Hvad endelig tilbagefaldene angaar, saa har vel større aandsbevægelser end afholdssagen maattet gjøre erfaringer i den henseende. Jeg tænker maadeholdssagen i sin tid fik prøve det samme. Endda det var lettere for den at holde paa sine folk, idet den nød «fordelen» ved at have en grænselinje mellem brug og misbrug, som er — praktisk talt — saa temmelig imaginær. Det er værre for os, som er nødt til at gaa irette med vore folk baade med hensyn til drammen og et glas øl. Vi er dog ikke ganske sikre paa, at slaphed her vilde forbedre vor sag, tvertimod.

Forresten turde det med hensyn til tilbagefaldene være tilstrækkeligt at henvise til aarsberetningerne for vort selskab, der viser ikke tilbagegang, men stor fremgang. Det turde her i denne retning være det bedste bevis.

* * *

Ja, men vi sætter os maal, som ikke kan naaes, siger Bruun. «Vi løber i velment iver, lokket af de øieblikkelige resultaters vildledende glans. Vi faar lov at løbe os træt!»

Lad os sige det med engang. Det er samlagsnedstemningerne og det forbud Bruun tror at skimte bag disse, det gjælder. Vel, jeg maa skjønt afholdsmand erklære mig delvis enig med Bruun heri. Men han bør ikke søge skylden hos afholdsfolket selv, men hos den ledelse af afholdsarbeidet, som her faar bære ansvaret. Jeg for mit vedkommende beklager, at formanden i «Det norske totalafholdsselskab» lod sit klare og greie standpunkt i denne sag falde i generalmødet paa Bodø, antagelig under paatryk af samlagsstormerne. Det er i mine øine ikke tvilsomt, at her blev begaaet et taktisk feilgreb af stor rækkevidde. Og den feil gjør, at vi nu maa lade det sidde paa os, naar Bruun karakteriserer os som en flok, der jager efter de iøinefaldende, men letkjøbte seire. I virkeligheden har han vel her pegt paa en fare, som kan blive skjebnesvanger for et sundt afholdsarbeide i vort land.

Men jeg kan paa den anden side ikke andet end tage de varmhjertede mænd og kvinder i forsvar, som paa ledelsens vink i indignation løfter hænderne til slag mod samlagene.

Det sker altsammen ifølge lov, givet af Norges storting og sanktioneret af Norges konge. At karakterisere en flok ædle mænd og kvinder, som øver den dem ved landslov givne ret, som en hob vildledte, forblindede fanatikere, som det saa ofte sker nu om dagen, det gaar i al sund fornufts navn ikke. Fanatismen bør her søges paa modsat hold. Der bør først undersøges, hvilken velsignelse lokalt forbud har medført udover bygderne i de tusind hjem, før staven brydes over de mænd og kvinder, som i lovens medfør løfter haanden. Vore kvinder fanatikere! Aa nei, de øver bare lidt gjengjæld for den tusindaarige mishandling, de verner om sit livs dyreste interesse: sine børn og sit hjem. Hvem skulde ikke her røres til hjertelig medfølelse, istedetfor at ty til skjeldsord!

Men hertil kommer andre ting. Vi afholdsmænd forstaar nu ikke engang den sætning, som saa bydende møder os i Bruuns stykke: «*Tager vi vinen og vinlignende drikke bort af menneskelivet, saa tørker vi med det samme ud en af de store kilder til menneskelig begeistring, menneskelig poesi og menneskelig livsglæde*». Vi forstaar omtrent ikke et muk af den. Den bringer ingen erkjendelsens streng i vort hjerte til at bæve. Vi bare forundrer os. Muligens det er bare snerperi. Muligens, at vi har tabt synet for den store livsglæde. Muligt, men kjendsgjerningen er der. Her paa landet ialfald vil ikke en blandt hundrede kunne forstaa poesien i

de gamle drikkeruser, der henrev sin tid, eller have den fjerneste idé om skjønheden i et græsk vinløvkranset symposion. Vi mangler i saa henseende en sans.

Vi afholdsfolk ser i vin og vinlignende drik nu om dagen en kilde til alt andet end menneskelig begeistring, poesi og livsglæde. Vi ser deri kilden til alt raat og stygt, til det, som brutaliserer livet og løser dyret i os, det dyr, ethvert menneske bær i sit bryst.

«Er den sand denne sætning?» spørger vi. Og vi negter at lade os føre af «begeistrings ørn» til Hellas eller Judæas vinløvkransede høie for at høre svaret. Er den sand, sagt som den er midt i hjertet af vor tids drikketrafik, midt i varieteernes, bodegaernes, bohemeriets og knivstikkenes Kristiania, hovedstaden i finkelens, laddevinens og nu snart — takket være dr. Olav Johan Olsen — laddemelkens land? «Nei», er vi svært tilbøielige til at svare, «den er ikke sand». Et eksempel: der skal pjoltres noksaa meget paa det norske parnas om dagen ifølge Hamsun og andre. Vi synes merke det paa produktionen fra visse yngre hold, at talentet maa fugtes i vor tid. «Tørk kilden ud», siger vi afholdsfolk, saa kanske norsk ungdom kunde vente arbeider fra dem, der kunde opbygge i den begeistring, poesi og livsglæde, ikke før! — Minderne fra Vonheim! Hvor er de os alle kjære. Der var begeistring, poesi, livsglæde, men ikke vin og vinlignende drik! Vore minder er ikke fattigere for det. Tillad mig at drage frem et træk fra min egen erfaringskreds. Jeg er kjendt i en grænd, lidt afsides, hvor lokalt forbud stoppede kilden for snart 20 aar siden. Før den tid flød den over alle bredder. Endda 20 aar bagefter gaar der vrag omkring af menneskeskikkelser, merket aandelig som legemlig af trafikken. Jeg har truffet dem paa dødsleiet. Det hører ikke til mine lyse minder. Nu først er livsmodet vokset, saa en og anden ungdom tør tænke paa at «reise det, som velt er» — for 20 aar siden. Vi er nu ogsaa i denne bygd naaet saalangt, at her tør brydes med drikkeskikkene ved lag og fest, og vi har oplevet, at en og anden med taarer i øinene har sagt: Her var godt at være! Med saadanne lige ud af livet hentede erfaringer for øie er det, at vi afholdsfolk faar frimodighed til at gjennemføre lokalt forbud, saalangt vor magt rækker.

Jeg siger ikke dette som nogen indvending mod Bruun; han siger jo selv, at hans syn paa vin og vinlignende drik ikke skulde

afholde ham fra at blive afholdsmand, om han ellers fandt sagen praktisk.

Men jeg siger det for at forklare den harme, som kommer til udtryk i samlagsnedstemningerne. Den lader sig forklare paa fornuftig vis; skjeldsordene burde spares. Jeg tænker nogen hver, afholdsmand eller ikke, vilde betænke sig alvorlig, før han gav svar paa det personlige, direkte til ham rettede spørgsmaal: Vil du eller vil du ikke støtte rusdriktrafikken i vort land — ja eller nei? Det maa ialfald kunne forstaaes, at det kan falde tungt for samvittighedsfulde mænd og kvinder at sænke haanden og sige ja, især naar ledelsen, som skulde forudsættes at sidde inde med det overblik, der alene giver visdom til at lede de taktiske bevægelser, med magt og myndighed siger: «Slaa til!»

Enhver sag trænger sympati. Ikke mindst afholdssagen. Vi tror, den er en god sag, en sedelighedsbevægelse af værd for vort land. Vi vil ikke gjerne staa for nogen som en hoben vildledte forblindede fanatikere. Vi ber om lidt hjertelag. Skal det negtes os, bare fordi vi er afholdsfolk?

Men jeg skulde gjerne ønske, om min svage røst kunde naa saa langt, at rette en henvendelse til ledelsen af «Det norske totalafholdsselskab»: Før os ud af den bagevje, vi for tiden hvirvles rundt i! Vi trænger at vinde igjen noget af den sympati, som engang slog os varmt imøde, men som vi — som jeg tror i umoden nidkjærhed — har sat overstyr for at løbe efter «øieblikkelige resultaters vildledende glans». Grundlaget for vort arbeide ligger jo endda ikke traust og fast. «Den, som tror, haster ikke», det ord gjælder ogsaa i afholdssagen. Derfor: «Festina lente» ɔ: il med maade! «Me *skal* koma, um inkje saa braadt!»

* * *

Det ser ud, som om Bruun mener, vi i en afholdsforening ikke gjør andet end tale om afholdssagen. Jo, vi gjør da det. Jeg har altid i afholdsforedrag hævdet afholdets konsekvenser: kamp mod usedeligheden, mod alt raat og stygt, som skjæmmer livet ud. Troldet i os har 7 hoveder, de maa væk alle. Jeg har advaret mod *afholdsbedraget* ɔ: at tro alt i orden, naar et hoved er afhugget, mod *afholdsfaren* ɔ: at baade et og to hoveder saa let vokser ud igjen! Skal alt sedeligt arbeide lykkes, maa ikke

alene de onde aander ud; den gode Hellig-aand med nyt liv maa ind i vort hjerte.

Efter min mening kan man i en god afholdsforening naa omtrent det samme som i en ungdomsforening, mere, forsaavidt man ialmindelighed faar flere med. Der er plads for alt godt, menneskeligt som religiøst.

Bruun peger tilslut paa nødvendigheden af et stort moralsk omdannelsesarbeide, hvortil man maa søge at samle alle gode kræfter i vort land. Jeg tror nok Bruun kan gjøre regning paa afholdsfolket, om *han* i Guds navn vil løfte samlingsfanen. Saavidt jeg kjender disse, vil de ikke være de sidste til at svare: «Her er vi, brug os!»

Sandheden er den: Afholdssagen er en aaben dør nu ind til vort folks hjerte, særlig ungdommens. Men det samme folks intelligens holder sig paa afstand. Hvad vilde bevægelsen have vundet i klarhed, modenhed og sedelig holdning, om bare en del af vort lands prester var gaaet ind i den? Det lader sig simpelthen ikke beregne. Nu drager de kun overlegent paa skuldrene og mumler noget om umodenhed og fanatisme. Det turde være føie til at omskrive professor Michelets ord i en anden sag i martsheftet af dette tidsskrift mutatis mutandis saaledes: «Vær vis, afholdssagen dør ikke, om intelligensen og dannelsen ikke gaar ind. Den bliver blot trangsynt og fanatisk». Men de folk, som mener sig at repræsentere vort folks intelligens og dannelse har mindst af alle lov til at bebreide den for det. Tu l'a voulu, Dandin! I har villet det saa.

Ole Alm.

NYE BØGER.

Johan Sverdrups liv og virksomhed af *W. S. Dahl.* Kristiania. Det norske aktieforlag.

Dette er et fortjenstfuldt arbeide af lagmand Dahl, et arbeide som nu burde gjøres. Det er neppe nogen som har skrevet sit navn saa dybt ind i vort fædrelands historie i vort aarhundrede som Johan Sverdrup. Efterverdenen bør derfor kjende ham. Men nu har han ikke selv efterladt sig optegnelser om sit liv. Skulde efterverdenen faa, ikke bare den kundskab om hans virksomhed som stortingsefterretninger og lignende offentlige dokumenter giver, men ogsaa det personlige kjendskab til ham, hvori man først lærer *mennesket* at kjende, da maatte hans biografi skrives medens der endnu var en sikker og levende tradition at øse af. Dette er det som lagmand Dahl nu har givet sig ifærd med. Man vil vistnok reise den indvending mod ham at hans standpunkt altfor meget er beundrerens og tilhængerens. Det kan imidlertid neppe være anderledes. Fuld objektiv retfærdighed vilde neppe nogen her kunne yde; dertil staar den afdøde statsmand os for nær. Det faar være en senere efterslegt forbeholdt at fælde en mere upartisk dom end nogen endnu kan. Dahls bog vil da gjøre tjeneste som udmerket materiale. Bogen udkommer heftevis til en subskriptionspris af 90 øre pr. hefte. Subskriptionen er kun bindende for 1ste bind som vil udgjøre 4 à 5 hefter.

Nordefter leden. Nordlandsbilleder af *R. Angell-Bordewich.* Kristiania. Det norske aktieforlag.

Af professor L. Dietrichsons stemningsfulde fortale ser vi at forfatteren er en nordlænding — maler, telegrafist, fotograf og forfatter —, som efter først i nogle aar at have forsøgt lykken i Amerika droges hjem igjen af en uimodstaaelig længsel efter Norge og Nordland, men kun for her at finde en tidlig grav. Han døde ifjor 32 aar gammel. Før han døde havde han samlet en række

nordlandsbilleder han havde skrevet i denne sin første og sidste bog. De er et vakkert mindesmerke over den tidlig bortgangne, der viser sig som en ideelt anlagt natur «med et godt og lyst humør, der dog skjulte en hel del alvor paa bunden».

Hvorfor studerer vi Theologi? Forelæsning for de studerende af *Fr. Petersen,* professor. Kristiania. Lutherstiftelsens boghandel. 25 øre.

Skrift og Theologi. Foredrag ved høstkurset for norske prester 1898 af *Fr. Petersen*, professor. Kristiania. Lutherstiftelsens boghandel. Kr. 1,20.

Forfatterens navn gjør enhver anbefaling af disse smaaskrifter unødvendig. Det sidste vil desuden særlig anbefale sig for de mange deltagere i høstkurset.

Efter de angreb som i den senere tid er rettet mod mig fra lærer Forfang, pastor Astrup, kandidat Greve, provst Schiørn, biskop Bøckmann o. fl. haaber jeg det holdes mig til gode, at jeg benytter anledningen til at udtale min glæde over at jeg nu kan henvise til en mand med professor Petersens anseelse, og sige: de samme anskuelser I angriber mig for finder I hos ham. Ikke at jeg dermed vil vælte noget ansvar fra mig selv. Men det er ikke ubetinget behageligt atter og atter at blive mødt med ramaskrig som den der fremfører nye og farlige lærdomme; saa det føles befriende at faa en autoritet ved siden, som en kan pege paa og sige: tag nu fat paa ham en stund, og lad mig være lidt i fred!

Jeg skal da faa lov at pege paa, at professoren hævder videnskabens frihed ligesaa sterkt som jeg gjorde i min aabningstale. Man merke sig ytringer som disse: «Det vilde være urigtigt at sige at inspirationen garanterer skrifternes historiske indhold . . . Det historiske ved aabenbaringen maa historisk godtgjøres . . . Inspirationen er udtryk for en religiøs trosoverbevisning . . . men religiøs trosoverbevisning kan ikke bruges som argument i en undersøgelse . . . Ogsaa for os som tror er inspirationen garanti kun saalænge vi ikke føler nogen trang til at undersøge hvad vor tro hviler paa. I det teologisk videnskabelige undersøgelsesarbeide hører den ikke hjemme som arbeidsmiddel» (side 40, 41) . . . «Den historiske kritik og alt videnskabeligt arbeide har at gjøre sin gjerning i fred og ro, uforstyrret af alle slags trospostulater

og af de troendes gysen. Videnskab er videnskab og korrigerer sig selv» (side 43) etc. etc.

Ligeledes skal jeg faa pege paa, at hvad de bibelske beretningers historicitet angaar udtaler fuldt saa vidtgaaende anskuelser som jeg nogensinde har udtalt. Han siger saaledes om de *nytestamentlige* forfattere, at fordi de ikke «havde nogen historisk interesse af begivenhederne, men alene en religiøs», saa havde de ogsaa «liden sans for en hel del historiske enkeltheder. Deres beretninger herom kan derfor indeholde en del unøiagtigheder» (side 33, 34). Om det gamle testamente siger han side 43: «Saa meget tør vi dog vistnok antage under alle omstændigheder vil lade sig hævde, at vi i den gammeltestamentlige literatur har *hovedpunkterne* i Guds aabenbaringer til den førkristelige menneskehed tro bevarede efter deres religiøse kjerne, og deres religiøse betydning ret opfattede» og side 45: «hvad vi trænger er ikke sikkerhed for at de religiøse forestillinger der tillægges Abraham eller Adam og Eva . . . har fundets *saaledes* i den historiske Abraham eller Adam og Eva; kun maa disse forestillinger medføre sandhed for den tid som har overleveret os fortællingerne . . . Det har været nu én tid en ganske udbredt antagelse, at det er det 9de eller 8de aarhundrede før Kristus som i det væsentlige har givet de ældste jahvistiske og elohistiske fortællinger sin nuværende skikkelse. Nu vel, lad os videre antage at dette vil stadfæste sig. Hvad gjør nu det, om denne senere tid har lagt *sine* gudsforestillinger ind i, lad os sige Abraham eller Adam og Eva, istedetfor historisk nøiagtig at gjengive os Abrahams eller Adams og Evas gudsforestillinger . . . al den stund paa den ene side hvad der *realiter* er foregaat mellem Gud og dem efter sin personlige religiøse værdi er bevaret i fortællingerne, og dernæst paa den anden side fortællingernes forestillinger er et rigtigt udtryk for det trin af religiøs opdragelse som Gud da havde naat med sit folk? Den slags ting kan dog ikke røve det religiøse indhold noget af dets værd». — Ordet «sagn» bruges vistnok ikke, men at her bliver rigelig plads for «sagn» maa enhver kunne se.

Den mosaiska tiden. Undersökning af hvad som är mosaiskt i dekalogen og förbundsboken. Af *Sven Herner* fil. dr. teol. kand. Lund 1899.

I denne afhandling der er udkommet som Lunds universitets aarsskrift søger forfatteren ved kritisk analyse at udskille det som i dekalogen og i paktesbogen (2 Mos. 20, 22—23, 33) kan antages at skrive sig fra Moses, fra det som maa skrive sig fra en senere tid. Dette arbeide som har sin store interesse synes mig at være udført med stor dygtighed. Fremstillingen er grei og klar.

Thv. Klaveness.

Mathæus 28. 19. 20 a, en dogmehistorisk undersøgelse af adjunkt *Axel Andersen.*

Nærværende skrift er det sidste i en række, der begyndte med «Skolen og «kirken»».

Forfatteren begynder her med den sætning, at kirkens daabssakrament hviler *udelukkende* paa Math. 28, 19. 20. Han prøver dernæst at vise at disse ord ikke hører Mathæusevangeliet til, og ender med at daaben er ingen ting — og kirken ikke Jesu verk.

For det første: hvoraf ved adjunkt Andersen at kirkens daabssakrament hviler *udelukkende* paa Math. 28, 19. 20? Jeg forstaar ganske vel, at hr. adjunkten *har brug* for denne paastand. Men jeg ved sandt at sige ikke hvor han har den fra. Ja hvis hr. adjunkten har ret i, at formelen hos Mathæus er blevet til ca. 150 e. Kr., saa forekommer det mig ganske klart, at daaben ogsaa maa have andre grunde. Ti der er dog vel blevet døbt mennesker før dette berømmelige aarstal ogsaa? Og de er da vel ogsaa før 150 e. Kr. blevet døbt i den tro, at Kristi befaling derved skede fyldest?

Hvad nu selve denne tidsangivelse angaar, saa hviler adjunktens ansættelse af den paa meget svage ben. De 3 navne stryges af forf. hvor de forekommer i apostellæren, uden at man ser tilstrækkelig grund dertil[1]). Endnu feilagtigere er det, at forfatteren mener at ordene hos Mathæus indeholder en fuldstændig udformet treenighedslære[2]). Og det er ligesaa feilagtigt, naar han (side 22 f.) negter at Paulus har de 3 navne, skjønt Paulus naturligvis heller ikke har nogen udformet lære derom.

Naar forf. saaledes trækker i Mathæus den ene vei for at faa udtrykket dogmatisk, og i Paulus den anden vei for at faa

[1]) Side 31.
[2]) Side 11, nederst.

enhver forbindelse afbrudt, kan han sagtens faa ud hvad han vil. Men saadant kaldes ikke *dogmehistorisk undersøgelse.*

Hvad vi skal kalde det bliver klart, naar vi ser ham paastaa, at Paulus' daab til Kristus og Mathæusevangeliets daab er to forskjellige slags daab (væsensforskjellige)[1]. Mindre lærde folk vilde gjætte paa, at det var to navne for den samme ting og kalde hr. adjunktens fremstilling *prokuratorkneb.* Den lider i det hele taget af et kjedsommeligt ordkløveri og en forbausende mangel paa sans for historiske realiteter — saameget mere forbausende, som det fremgaar af forf.s mange sidehug, at han ikke vil tilhøre den juridisk formalistiske skriftteologi men ønsker at regnes blandt dem, hvis ophøiede formaal det er at konstatere den teologiske videnskabs stilling her i landet.

Der er i det hele ingen som nægter, at den kirkelige treenighedslære først er blevet skarpt dogmatisk formuleret efter det nye testamentes tid. Men deraf følger ikke, at den er feilagtig. Deraf følger fremforalt ikke at hr. adjunkten har lov til at betegne den med de ord han bruger om 2 og 3 guder. Som bekjendt er loven udformet under store vanskeligheder for at hævde troen paa *én Gud* Vittigheder, hvis braadd ligger i autors manglende indsigt, er ikke imponerende.

At treenighedslæren har sin historiske grundvold *i Jesu opstandelse fra døde*, synes forf. ikke at ane. Derfor forstaar han ikke, at daab til Kristus eller Kristi død og opstandelse og i de 3 navne er det samme. Derfor lægger han overdreven vegt paa senere stridigheder om én eller tre ganges neddukning. Den dag idag siger vi ved hjemmedaab: «Herre *Jesu,* annam dette barn», og døber *saa* i de 3 navne.

At der er forskjel paa Jesu lære og daab indenfor den israelitiske folkemenighed og Paulus's daabspraksis og lære blandt de blandede menigheder han stifted, har forf. rigtig seet. Men heller ikke her synes det at være gaat op for ham, hvilken betydning for evangeliets og daabens baade form og indhold denne Jesu død og *opstandelse*[2]) har, hvorom dog Paulus taler saa ofte.

---

[1]) Side 36.

[2]) Det er overmaade karakteristisk for forf. at han side 36 ved om at Paulus kalder daaben daab til Kristi *død* men ikke nævner noget om den forbindelse, hvori Paulus sætter daaben med Kristi *opstandelse.*

Kanske forf.s hele standpunkt lettest lader sig forklare af at han overser netop *denne* historiske realitet. Er Kristus ikke opstanden, har han ingen daabsbefaling givet, da eksisterer der heller ingen kirke. Da er det hele bare formler, det er klart nok. Saa klart, at det ikke bliver det mindste klarere ved 100 *dogmatiske stridsskrifter* som adjunkt Andersens.

Jeg ledes ogsaa til at antage, at vanskeligheden stikker her ved den maade, hvorpaa hr. adjunkten vælger at udtrykke sin mangel paa respekt for daaben. Udtryk som «Det vand Lucilia slog over hovedet paa Jakob von Thyboe» er ikke resultat af dogmehistorisk undersøgelse. Naar de forekommer i arbeider som giver sig dette navn, viser de kun at forf. af én eller anden grund er ude af stand til at indse, hvorledes kristne mennesker føler paa dette punkt.

Jens Gleditsch.

Zakarias Nielsens to sidste bøger: **Den store magt.** Det nordiske forlag. Kr. 4,50.

Denne bog har *Zakarias Nielsen* arbeidet med i flere aar, og det er netop den som har fremkaldt Thor Langes varmt anerkjendende ord. Den virker saa mægtig, fordi det menneskelige hjerte med dets mørke afgrunde fyldt af alt opslugende magter er skildret med overbevisende klarhed og sandhed. Og at forfatteren, efter alt det fortvilede og mørke, virkelig magter med overbevisende varme at tegne alle disse gode, om end feilende menneskebørns fremgang gjennem torne og tisler til *indre* fred og seir — er af saa velgjørende, velsignet virkning, at det er af ganske uberegneligt værd. Her kan ingen komme og sige, at forfatteren ikke har set og kjendt, hvad et menneske kan møde af de tungeste fristelser. Naar dertil kommer, at fortællingens personer er skildret med liv, lune og originalitet, saa skjønner en let, at den i sit hjemland har vundet hjerterne. Og blev den saasandt kjendt her, vilde det samme ske hos os; men saa underligt det end lyder, skal ingen norsk avis endnu have omtalt den.

L—h.

Mystisk. Fortælling. Andet oplag.

Titelen tør maaske betragtes som et lunt lidet smil til den herskende smag for det uforklarlige. Dersom nogen af den skulde-

lade sig forlede til den mening, at her foreligger noget af den sædvanlige symbolske taagedigtning, tager han heldigvis feil. Fortællingen er nemlig enkel og grei som alt, hvad Nielsen skriver. Men den kamp der udkjæmpes i hovedpersonens indre, fører ind i de dunklere dybder, hvorfra skjult elskovssyge og andre lidenskaber ifølge med den kan bryde frem med en naturmagts vælde. I denne kamp seirer dog hans bedre jeg, og hele bogen er igrunden en opmuntring til pligttroskab og ihærdigt arbeide, en advarsel mod letsind, ødselhed, drikfældighed og ladhed.

I «Mystisk» kommer endnu sterkere frem forfatterens altid tilstedeværende styrke og oprindelighed i følelsen og naturtroskab i opfatningen, der gjør at vi livagtig synes se og høre de mennesker han fører frem for os. Her er meget af skjelmsk lune; men de dybe understrenge kan ogsaa dirre saa sterkt, at man lader være at smile. Forfatteren kjender sine folk ud og ind, baade paa overfladen og i dybden; derfor naar han ogsaa i «Mystisk» frem til det store almenmenneskelige, og fortællingen hæver sig til scener med en dramatisk høihed, der fæster sig i erindringen.

J. B—n.



JAKOB SVERDRUP.

Jeg vil ikke skrive nogen biografi. Jeg maatte da skrive om det i Jakob Sverdrups liv og virke som jeg ikke billiger. Jeg har sagt ham det dengang han stod høiest. Over hans grav vil jeg ikke tale om det.

Det er bare et lidet mindeord jeg vil sige, og det kan ikke gjælde andet end det gode hos ham, for det er *det* som træder sterkest frem for mindet. Det var *det* hans hjerte og liv var rigest paa. Det viste sig da han blev prøvet i den sidste svære trængsel. Ingen har besøgt ham paa hans lange smertesleie, uden at faa et indtryk af at det var en *mand i Kristus* som her led og stred. Det var egte guld som her blev lutret i ild.

Han var en ualmindelig sund og sterk natur, og som alle sunde og sterke mennesker var han *trofast*, trofast i kjærlighed og trofast i venskab. «Forvandlingens lov» var han lidet bryd af. Saa udprægede som hans baade kirkelige og politiske anskuelser var og saa ihærdig som han kjæmped og arbeided for dem, saa hindred de ham ikke i at holde fast ved gammelt venskab. Trak ikke vennerne sig tilbage fra ham, saa trak ikke han sig tilbage fra dem. Det var ham tydeligvis en glæde at kunne bevare forbindelsen med dem, selv om deres standpunkt var et ganske andet end hans, og om han ikke talte stort om det, saa kunde det merkes, at han følte det som noget saart naar de fjerned sig fra ham.

Det som her hjalp ham, var den ro han tidlig erhverved sig. Alle er enige i, at han var en af de mest glimrende debattanter som nogensinde har siddet i Norges storting. Men det som gav ham hans slagfærdige styrke i debatten, var den uforstyrrelige ro hvormed han altid overskued situationen. Han kunde midt i den hedeste kamp lidenskabsløst afveie, hvad der burde siges

og hvad der ikke burde siges, og han kunde tale med lunt humor selv om han blev aldrig saa sterkt angrebet, han kunde tale sterkt og indtrængende uden at blive lidenskabelig.

Denne ro bunded ganske vist i hans overlegne begavelse. Men ikke bare i den. Den bunded ligesaameget i hans trofasthed mod sine idealer. Trofasthed er altid tro paa det gode, og denne tro — troen paa at det gode og rette maatte og vilde seire tilsidst — havde Sverdrup som naturgave; den var hans sunde sterke naturs bedste eie. Denne naturgave blev saa under hans livs udvikling yderligere uddybet og forædlet ved troen paa Kristus. Derfor kunde han, saa lidenskabelig intresseret han end var, alligevel tage det med ro, baade naar han blev angrebet i debatten og naar hans venner havde en anden mening end han selv. Han beholdt under alt den sterke og faste overbevisnings selvsikre og beherskede ro. For han trodde paa sine idealer og var vis paa de vilde seire.

Han fik rigelig brug for denne tro. Han maatte friste det, som falder sværest af alt for en mand der er grebet af en stor tanke og har det som livsmaal at gjøre den til virkelighed. Da han havde naad saalangt at han skulde til, saa glap det for ham. Ingen har som Jakob Sverdrup været grebet af Cavours tanke: *en fri kirke i en fri stat.* Den var hans ungdoms begeistring og paa den satte han sin manddoms kraft ind. Og mere end det. Da hans parti var kommet til magten og han selv med det — det *kosted* at naa saalangt — saa satte han alt som var vundet ind paa denne tanke. Man kan undre sig over, at en saa klog mand som Jakob Sverdrup kunde begaa den politiske uklogskab at sætte alt som han og hans parti havde vundet paa spil for noget sligt som menighedsraadsloven. Det lader sig absolut ikke forklare, med mindre man tager med i beregning hans trofasthed mod sit ideal. Som han var trofast mod sin tidlige ungdoms kjærlighed indtil hans hjerte brast, saa var han ogsaa trofast mod sin ungdoms ideale begeistring, saa trofast at han ikke kunde tænke sig andet end at den *maatte* seire, og uden betænkning satte alt som var vundet ved en aarelang politisk kamp ind paa den.

Alligevel knækked ikke nederlaget ham. Han gik ikke ud af det som en brudt mand. Langtfra, han tog friskt og kjækt fat paa det lidet haabefulde arbeide at kjæmpe den minoritet hans parti var reduceret til frem til seirende majoritet. Hans faste

tro paa den tanke han leved og aanded for, gav ham den trygge rolige forvisning: vor tid kommer nok.

Den kom dog ikke mens han leved. Den kommer neppe nogensinde saaledes som han tænkte sig den. Det program vi «kirkelige reformvenner» engang begeistredes for, vil vist undergaa store forandringer. Men naturligvis — den frie kirke i den frie stat kommer. Den er underveis, og Jakob Sverdrup har gjort mere end nogen anden for at den skal komme.

Hvad har han gjort? Hvad er resultatet af hans livs virke?

Skal jeg sige det med ett ord saa bliver det dette: han har bragt os paa glid.

Hvordan var den norske kirkes stilling, da Jakob Sverdrup fremtraadte?

Den var fast — fastskruet, fastspigret eller hvad man vil, uryggelig fast. Det var den Riddervoldske styrelses lovs beundrede og lovpriste klogskab, at den tog enhver tanke, ethvert ønske, ethvert forslag til forandring i det bestaaende og gjorde det til gjenstand for overveielser og — kvalte det med overveielser. Der blev forhandlet og diskuteret men — alt stod fast; at noget kunde forandres i den norske statskirke var en utænkelig tanke.

I grunden var dette en overførelse paa det ydre af den samme aandsretning som hersked inden teologien. Der stod ogsaa alting fast. Der var bare én mening; den stod fast, for den var ene rette; de som ikke delte den var kjættere.

Naar vi ser bort fra grundtvigianismen som var importeret og derfor let blev kjørt til vægs, er Jakob Sverdrups «Ny luthersk kirketidende» det første kraftige udslag af en selvstændig opfatning som kom til orde inden den norske kirke. Det var et kirkeligt oppositionsblad. Oppositionen gjaldt ganske vist bare det kirkepolitiske, men det var dog en fribaaren opposition, en hævdelse af et andet syn paa kirkelivet end kirkedepartementets og fakultetets og andre gode kristnes i landet. Det var den første indvarsling af en tid med frigjort tænkning og tale i den norske kirke.

Siden kom Sverdrups virksomhed som stortingsmand og statsraad. Den opnaaed ikke det han sigted paa, men den lod os opleve det vidunderlige: der blev foretaget forandringer i det bestaaende. Nye tanker og forslag blev ikke længer pint livet af,

de blev fremmet, raskt, resolut, med eller mod det biskoppelige *placet* og fakultetets bifald.

Dette er Jakob Sverdrups store livsgjerning: han har givet vor kirke et stød hvorved den er kommet paa glid, og man kan vist være temmelig rolig for at den ikke kommer fast mere.

Nu har graven lukket sig over ham. Skal vi tale ud af det vi ser og forstaar, da maa vi sige: det var skade — et stort tab for vor kirke som har lidet at tabe, for den er fattig nok før.

Bergens stift vilde i Sverdrup faat en biskop som havde formaat at gribe ledende ind i menighedslivet. Dog det vilde ikke været det største. Af langt større betydning vilde det været, at den norske kirke i ham vilde faat en biskop, hvis betænkninger og erklæringer hvilkensomhelst regjering vilde været nødt til at tage hensyn til. Hans ord vilde havt vægt. Vor kirke kunde trængt en biskop hvis ord vilde havt vægt.

Dog, det var ikke Guds vilje, og hans vilje er den bedste.

Vi har at takke for det vi har faat. Vi skylder at takke Gud og vi skylder at takke ham som ikke er mere mellem os, for et utrættelig og dygtig udført arbeide for kirke og fædreland. Og alle som stod ham nær takker ham for hans mandige karakter og hans trofaste varme hjerte.

Thv. Klaveness.

PRÆKEN PAA FJERDE SØNDAG EFTER PAASKE[1].

Af Chr. Bruun.

Joh. 16, 5—15.

Men nu gaar jeg hen til ham, som har udsendt mig, og ingen af eder spørger mig: Hvor gaar du hen?

Men fordi jeg har talt dette til eder, har bedrøvelse opfyldt eders hjerte.

Men jeg siger eder sandheden: Det er eder gavnligt, at jeg gaar bort; thi, gaar jeg ikke bort, skal talsmanden ikke komme til eder; men, gaar jeg bort, vil jeg sende ham til eder.

Og naar han kommer, skal han overbevise verden om synd og om retfærdighed og om dom,

om synd, fordi de ikke tro paa mig,

men om retfærdighed, fordi jeg gaar hen til min fader, og I ikke længer se mig,

men om dom, fordi denne verdens fyrste er dømt.

Jeg har endnu Meget at sige eder, men I kunne ikke bære det nu.

Men naar han, sandhedens aand, kommer, skal han veilede eder til al sandheden; thi han skal ikke tale af sig selv, men hvadsomhelst han hører, skal han tale, og de tilkommende ting skal han forkynde eder.

Han skal herliggjøre mig; thi han skal tage af Mit og forkynde eder.

Alt, hvad Faderen har, er mit; derfor sagde jeg, at han skal tage af Mit og forkynde eder.

Denne tekst taler overveiende om aanden. Ogsaa om faderen og sønnen, men mest om aanden. Den ser fremover mod pintsen, som andre af søndadsevangelierne i denne tid, men ikke alene mod den, ogsaa mod den hellige trefoldigheds fest. Men det den dvæler ved, er ved aanden.

---

[1]) Trykt efter opfordring af tilhørere.

Jesus vidste jo godt, hvor aldeles hjælpeløse hans venner vilde komme til at føle sig, naar han gik ifra dem. Derfor sagde han, at han ikke vilde forlade dem faderløse. Han vilde komme til dem i aanden. Og saa mægtig skulde den være denne hans tilkommelse i aanden, at den skulde give dem *mere* end hans personlige nærværelse, saa de skulde have grund til at glæde sig over hans bortgang. Thi *den* var vilkaaret for, at han kunde komme til dem i sin aand.

Og paa samme maade er det jo med hans troende endnu. Vi ser ham ikke, vi hører ikke hans stemme, vi modtager ingen umiddelbar paavirkning af ham. Men hans *aand* er mægtigt virksom inden menneskeslegten.

Hvad vil det sige? Aa, naar vi vil begynde med det, som ligger nærmest, saa vil det sige aldeles det samme, som naar vi taler om, at et andet menneskes, en anden stor mands, aand er virksom efter hans død. Vi siger at Sokrates's aand beherskede hele den græske filosofi lige til den tid, da kristendommen kom og afløste den. Vi siger, at Darwins og Herbert Spencers aand har behersket tænkningen i det tidsafsnit, som netop er udløbet. Eller for at tage noget mere beslegtet: vi siger, at Hans Hauges aand er virksom inden den norske vækkelse lige til den dag idag. Og aldeles paa samme maade har det sig, naar vi siger, at Jesu Kristi aand har været virksom paa jorden gjennem alle disse aarhundreder lige til vor tid. Han har efter sin død øvet indflydelse gjennem sin aand, saaledes som ethvert betydeligt menneske gjør det. Og det vil selv fritænkerne indrømme: der er ingen anden, som har øvet en indflydelse, der engang tilnærmelsesvis kan stilles ved siden af hans.

Men der er en forskjel. Jesus ved godt, at han ikke er den eneste eller den første, som har havt denne aand i eie. Han modtog den, ved vi, ved sin daab, da aanden kom ned som en due og blev over ham. Og paa en lignende maade var den samme aand kommen over alle Guds profeter før ham. Den havde været virksom inden Guds rige paa jorden, saa længe der havde været et gudsrige til. Ja, det var den samme aand, som var tilstede i skabelsens morgen, og rugede over de dybe vande, som endda dækkede jorden, de som jorden senere skulde dukke frem af for saa at ordnes til en menneske-bolig. Aanden rugede over vandene, før der endnu var noget menneskehjerte til at aabne sig for ham;

han ventede paa de menneskehjerter som skulde komme. Og paa samme maade svæver den samme aand endnu over *daabens* vande. Han venter paa den nye guds-verden, som skal dukke frem af vandet, paa det lille guds-menneske, som skal fødes der.

Det er denne aand, Jesus havde i eie, og som han har efterladt sig som sin arv paa jorden. Og han taler i vor tekst idag om den virksomhed, som aanden der skulde udfolde. Det er navnlig to sider af denne virksomhed, han fremhæver. Først siger han, at aanden skal overbevise verden om synd og om retfærdighed og om dom. Dernæst siger han: han skal herliggjøre *mig*.

Han skal overbevise verden om synd og om retfærdighed og om dom. Verden, det er de mennesker, som ikke spørger efter nogen høiere verden end den vi lever i her paa jorden. De er optagne af dens glæder, eller af dens sorger og bekymringer; de løfter ikke sit hoved op over den. Det frasagn de har hørt om en høiere, renere, bedre verden end denne, har kun løselig berørt deres sind. Disse mennesker, denne «verden», overbeviser aanden om *synd*. Og dette vidnesbyrd pleier de nu ogsaa i nogen mon at indrømme rigtigheden af. Det er ikke mange mennesker, som vil sige, at de ikke har synd. Og i det store set, for «verdens» vedkommende, lader nu sagen sig heller ikke paa nogen maade negte. Vi kan begynde med den synd, som raaber høiest her inden denne menighed og denne by og dette land, med drikken. Ingen vil negte, at der er en forfærdelig drikfældighed her i verden, og at den er en forfærdelig kilde til elendighed og i sig selv en forfærdelig synd. Og paa en lignende maade med usedeligheden. Den skjærer jo ikke saa aabenbart i øinene; den søger at hylle sig i mørke, saa godt den kan. Og der er jo nok af dem som frister at negte at den er synd. Men det er jo tydeligt nok, hvorledes den tærer paa hele folkets kraft, paa dets sundhed, paa dets arbeidsevne og først og sidst paa alt som heder moralsk kraft inden folket. Og som der er masser af drik og af usedelighed, saa er der ogsaa masser af uredelighed i alt der heder forretning, masser af lumpenhed og kneb og bedrag. Alt dette og meget mere er «verden» gjerne fuldstændig overbevist om og villig til at indrømme. Men naar det heder: Om synd, *fordi de ikke tror*, da er de for det meste ikke med længer. Det at de ikke tror, det er da ingen synd. Er det end kanske ikke noget fortrin, ikke noget vidnesbyrd om høiere oplysning og om selvstændigere tænk-

ning, saa er det da ialfald noget de ikke kan gjøre noget for. De *kan* ikke tro, og man kan heller ikke kræve af dem at de skal gjøre det. Deres vantro har ikke noget at gjøre med *synd.* Og alligevel — tænk paa en drikker. Mener de han vilde drikke saaledes, dersom han havde tro? Han ved for det meste selv meget godt, at han ikke tror, at dersom han vilde tro, maatte han slutte at drikke. Ja, de siger det ofte nok selv, at naar de ikke tror, saa er det fordi de ikke vil slutte med drikken. Og ligedan er det jo med usedeligheden. Den som vil tro, maa holde op med den. Naar de bliver ved, saa er det fordi de ikke tror. Og ligedan med uredeligheden og bedrageriet, ligedan med bagtalelsen, ligedan med al den mængde med løgnagtighed som findes paa jorden. Naar folk kan blive ved at leve i disse ting, saa er det jo, fordi de ikke tror. Der er én stor grundsynd til i verden, som bærer alle andre synder, og det er den: ikke at tro. Eller med et andet udtryk, det er den: at være «verden», at være helt optagen af denne tilværelse her nede med dens glæder og nydelser eller med dens sorger og bekymringer, grave sig ned i den. Der er mange forskjellige synder til, og mange dyder. Men ser man tingene paa deres grund, saa er der én stor synd til, og det er vantro. Og der er én dyd, og det er tro. Den er alle dyders moder. I det øieblik vi tror, faar alt det som er af synd i os, en knæk. Det er aldeles sikkert, og det er ogsaa meget tydeligt. Og tror vi, at der virkelig hvælver sig en verden ovenover os, høiere, renere, lykkeligere, kjærligere, skjønnere, end denne som vi færdes i — faar troen paa en saadan verden og dens konge lov at flytte ind i vort sind, da spirer der frem der inde det som er rent og høit og ædelt og kjærligt.

Aanden overbeviser verden, siger Jesus, om synd, fordi de ikke tror, og om *retfærdighed*, «fordi jeg gaar til min fader». Og vi føler nok, at der er en sammenhæng mellem dette vidnesbyrd om retfærdighed og det tidligere om synd. Men vi kan let tage feil af meningen med dette Jesu ord, naar vi ikke lægger merke til den leilighed, ved hvilken han sagde det. Det er ikke som opstanden, han siger det, kort før himmelfarten, saa det skulde være *den*, han nærmest tænkte paa ved det at gaa til sin fader. Han siger disse ord, idet han tager afsked med sine venner, lige før sin død. Og det er nærmest denne død, han tænker paa, men saaledes som han ofte gjør det: paa døden og lidelsen som den

anden side af den *herlighed*, han gjennem den vandt frem til. Det er gjennem døden, han skal gaa ind til sin herlighed og vende tilbage til sin fader. Derfor siger han: fordi jeg gaar til min fader og I ser mig ikke mere. Og det er gjennem denne hans lidelse og død, retfærdigheden først tilfulde er bleven aabenbaret i verden. Den hele, den høieste lydighed maatte selv han *lære* «af det han led». Hans Gud førte ham til fuldendelse ved lidelsen; ved den var det, at han «herliggjorde sin søn». Tag lidelsen og døden bort af Jesu Kristi liv, og den høieste retfærdighed er aldrig kommen til udfoldelse paa jorden. Men nu er den det. Og hele verden føler, at Jesus Kristus er menneskeslegtens ideal, er retfærdighedens høieste aabenbaring; selv fritænkerne føler det i almindelighed, og kan ikke sjelden udtale det med megen styrke. Og det er netop gjennem sin lidelse og død, han er bleven det. Det er som den korsfæstede, som den der blev «ophøiet» paa forbandelsens træ, at han fik lykke til at «drage alle til sig», at hele slegten nu hylder ham som det fuldkomne udtryk for sjælsadel, for renhed og kjærlighed. Han var en udsending fra lysets og renhedens og kjærlighedens straalende verden ovenover os. Og idet han vender tilbage til sin fader, saa hans venner ikke ser ham mere, sætter han aanden i stand til at aflægge sit vidnesbyrd om den øvre verdens fuldkomne retfærdighed midt i den uretfærdighedens og syndens verden, som vi færdes i hernede.

Og dette aandens vidnesbyrd om *retfærdighed* slutter sig sammen med hans vidnesbyrd om *synd*. Det er den fuldkomne retfærdighed, som i Jesus Kristus har gjæstet jorden, der gjør at synden er bleven aabenbar som «overmaade syndig».

Aanden skal overbevise verden om synd, fordi de ikke tror, om retfærdighed, fordi Jesus gaar til sin fader, og «om dom, fordi denne verdens fyrste er dømt». Denne verdens fyrste — det er jo djævelen, han mener. Vi bruger ikke at tale meget om djævelen i vore dage. Det gjælder nok ikke for rigtig «dannet» at gjøre det. Men det staar nu engang fast, at Jesus og hele det nye testamente taler temmelig meget om djævelen og tænker temmelig meget paa ham. Ja, hele Jesu gjerning her paa jorden, er efter det nye testamente fra én side set intet andet end en vældig brydning med djævelen, en kamp med ham om verdensherredømmet. Vi tænker: Gud er da sagtes sterkere end djævelen. Og det er sandt og vist: han er det. Men det var netop ved Jesus Kristus,

at Gud overvandt djævelen, ikke paa nogen anden maade. Endnu kan det mangen gang for vore øine se ud som om djævelen er mægtigere end Gud. Og det blir ogsaa ofte paa spot sagt, at det er saa. Dengang saa det endda langt mere ud til at være tilfældet. Guds rige var indskrænket til en liden krog af jorden ved middelhavets bund, og selv der brændte den hellige lampe saa svagt saa svagt og truede med at slukne, mens Guds navn var ukjendt blandt alle verdens mægtigste og rigeste og mest dannede folkeslag, som laa nedsænket i hedenskabets nat. Djævelen var denne verdens hersker. Han raadede for denne verdens riger og deres herlighed og kunde «give dem til hvem han vilde». Hans herskertrone hævede sig lige op i himmelen. Han var ikke bare «denne verdens fyrste». Han kunde endog ligefrem kaldes for «denne verdens Gud». Men saa kom Jesus som den sterkere og gik i kamp med den sterke. Han fik verdensfyrstens himmelhøie trone til at vakle og falde sammen. Han saa Satan styrte «ned fra himmelen som et lyn».

Og hvorledes var det, han overvandt den sterke og fik ham styrtet fra hans trone? Det var ved sin lidelse, død og opstandelse, først og fremst ved dem. Det er netop i det øieblik, da forudfølelsen af hans lidelse og al dens rædsel strømmer ind paa ham, at han udbryder: „Nu holdes der dom over denne verden; nu skal denne verdens fyrste kastes ud.

Thi idet denne verdens fyrste dømmes, saa dømmes ogsaa den verden, som han har i eie. Og med den dømmes alle de som har sit rette liv i denne verden, som i sit hjerte hører den til. Og de dømmes med en dom, hvis forfærdelighed ingen mennesketanke er i stand til at udmaale.

Og det er jo denne del af aandens vidnesbyrd, som verden har aller vanskeligst for at finde sig i, og aller nødigst vil lade gjælde. Men vidnesbyrdet staar fast. Man værger sig imod det saa længe og saa sterkt som man kan. Man værger sig, som man værger for sit liv. Men i det øieblik man bliver nødt til at bøie sig for dette vidnesbyrd, da drives man ud af denne verden, og hen imod Kristus og hans menighed.

Og der i menigheden, der er det den anden side af aandens vidnesbyrd kommer til orde, den som Kristus har for øie, naar han siger: han skal herliggjøre mig. Folk er uenige om disse to

sider af aandens vidnesbyrd. Somme vil holde sig alene til dette sidste, at han vidner om Kristi herlighed. Det er alene dette vidnesbyrd, mener de, som er aandens. Den strenge tale om synd og om retfærdighed og om dom har da ialfald ikke noget at gjøre i en *kirke*. Andre mener at det er den, som først og fremst skal lyde der, og lader alt andet træde tilbage for den.

Jesus siger at begge dele er aandens vidnesbyrd, og begge dele skal følges ad. Og jeg tænker, at virkeligheden viser os, at der er brug for begge.

Det kunde endda paa en vis saa være, at vi kunde lade den strenge tale fare, dersom vi havde menigheder som de apostoliske, der aldeles overveiende bestod af levende kristne. Men selv om vi var en flok af bare levende kristne der kom sammen her i kirken, saa tænker jeg at der alligevel vilde hænge saa pas meget ved os af verdens væsen, at vi nok kunde trænge til at høre noget ogsaa om synd og om retfærdighed og om dom. Men nu er vi jo slet ikke nogen menighed af bare levende kristne. En statskirkes eller folkekirkes menigheder kan ikke være det, *skal* ikke engang være det. En folkekirke *skal* netop lægge an paa at samle hele folkets mængde i sin favn, baade dem som er levende kristne, og dem som ikke er det, men som kan blive det. Jeg er sikker paa at der er mangfoldige her i kirken idag, som ikke er levende kristne. Somme af dem søger med iver og alvor efter at blive det, og kommer hid for at faa hjælp i sin søging. Andre kommer uden nogen sterkere trang, bare af ærbødighed for fromme forældres eller venners ønske. Andre fordi de nærer en i sig selv god og priselig agtelse for en ærværdig sed og skik. Atter andre igjen kommer alene for et syns skyld. Overfor en saadan blandet forsamling bør man aabenbar ikke indskrænke sig alene til at herliggjøre Kristus. Den trænger hel vel til at høre ogsaa aandens alvorsfulde vidnesbyrd om synd og om retfærdighed og om dom.

Men alligevel, i enhver *menighed*, selv i en meget blandet og meget skrøbelig statskirkemenighed, bliver det dog altid det andet, som bliver hovedsagen: det at herliggjøre Kristus. Det er det som er aandens lyst og glæde. Det er i den gjerning, han færdes som i sit rette og høieste «embede». Det er paa at herliggjøre Kristus, tusinder af prester i disse 18 aarhundreder har samlet al sin aands kraft, al sin tales evne. Det er det som ogsaa jeg vil forsøge at gjøre, saa godt, og saa fattigt, som nu jeg kan det.

Og vil vi herliggjøre Kristus, da siger vi til de unge og sterke og lykkelige: Søg til ham, han kan give dig indhold i dit liv. Det har de nu for det meste ikke videre let for at tro. Er de unge og sterke og lykkelige, saa mener de oftest at de nok skal skaffe sig indhold i sit liv, og høit og ædelt indhold, paa helt andre veie, end ved at gaa til Kristus. Er de unge mænd begavede, saa søger de at faa indhold i sit liv ved hjælp af videnskaben, af digtningen, af kunsten, af samfundsreformerne og politiken, eller hvad andet der nu kan fylde deres sind. De unge kvinder søger sit livs indhold i kjærlighed, i elskov. Og de unge mænd følger dem gjerne i det. Men til alle disse unge siger vi som Kristus en gang sagde: Den som drikker af *dette* vand, skal tørste igjen; men den som drikker af det vand, han vil give eder, skal til evig tid ikke tørste; det vand skal blive i ham en kilde som vælder op til et evigt liv. Og for det allermeste er det sandelig ikke vanskeligt at se, at det gaar saa. Naar folk har drukket en tid af disse vande, bliver de tørste igjen. Se paa politikerne t. eks., paa dem som søgte sin sjæls indhold i kampen for bedre samfundstilstande. Se paa dem iblandt dem, som havde lykken med sig, de seirende, de mægtige politikere. Lyser ikke for det allermeste den aandelige, den ideale *fallit* os umiskjendelig i møde fra deres hele skikkelse? Det livsindhold, som de engang mente skulde fylde dem, stiller ikke længer deres tørst. Og ligedan med de andre. Se paa dem, som trøstede sig til elskoven. Selv om man er langt fra at kunne se til bunds i forholdet, er det i almindelighed ikke vanskeligt at se, naar nogle aar er gaat, hvorledes det er blegnet og truer med at visne. Men det vand som Kristus giver, taber ikke i værd. For den som virkelig hengiver sig i det, vinder det i kraft fra aar til aar. Og kanske viser dets kvægende evne sig aller sterkest hos de gamle. De drikker dybere og dybere af det evige væld. Og selv om i andre retninger deres kraft minker og deres aandsevner taber sig — her bliver de mere og mere levende og friske, saa vi ofte maa sige, at om end det udvortes menneske hos dem gaar til grunde, saa fornyes dog det indvortes dag for dag.

Derfor siger vi til de unge: Vil I have sjælsindhold som kan vare ved, som kan holde livets prøve, saa søg det hos Kristus. Det er *der*, det er at finde.

Og han ødelægger ikke det af godt og ædelt indhold, som I forøvrigt kan have vundet i livet, han kaster det ikke ud. Han stiller det bare alt paa sin rette plads. Og saa giver han det alt sammen en høiere indvielse og en styrkelse ud af evige kræfter.

Saa taler vi til de unge og sterke og lykkelige, naar vi vil «herliggjøre Kristus» for dem. Men til dem hvis kraft er knækket, og som har lidt skibbrud paa sit liv og sit haab, til dem siger vi: Søg til ham, alle I som lider møie og er besværet, han vil give Eder hvile. Han bruger ikke paa at bryde i stykker et knækket rør, eller paa at slukke en rygende tande. Han forstaar sig godt paa at binde op et knækket rør og faa det til at vokse sig helt og rankt igjen. Han kan som ingen anden den kunst at holde haand over den gnist som vil slukne og puste paa den, til den bliver en hel og klar flamme.

Og til de brødebetyngede siger vi, til dem som vaander sig under følelsen af synd og skyld: Søg til ham; han er det Guds lam, som bærer verdens synd. Der er ingen anden end han, som kjender hemmeligheden ved sjæls-afvadskelse, ved at tvætte en skidden sjæl ren og hvid.

Saa taler vi til de *enkelte* om Kristi herlighed, og paa mange andre maader, alt efter hvers behov. Og vi tilføier, at som han magter at give de enkelte det de dybest trænger, saa ogsaa folkeslagene. Det skal siges til hans ære, at igjennem 18 aarhundreder har han løftet de folkefærd, hvor han fik holde indtog, til kraft og hæder, til lys og lykke, mens de andre blev liggende tilbage i mørke og barbari. Og det skal siges til ethvert folk, som føler sig svagt, eller som *burde* gjøre det, og som higer efter at hæve sig, at det skal søge kraften til det hos ham. Han sidder endnu inde med alle menneske-fornyelsens og folke-fornyelsens kræfter.

Og det skal siges ogsaa til vort eget folk, dette folk der ligger *lavt* midt i sin indbildskhed, at dersom det ønsker at stige i virkelig kraft og lykke og aandsdygtighed og i ære mellem nationerne, saa skal det vende sig til ham som menneskeslegtens store konge.

Saa taler vi, naar vi vil herliggjøre Kristus. Men vi gaar videre. Vi siger, at han er den evige guddomstanke, der har frembragt verdensaltet, og endnu bærer det som dets inderste mening. At han evigt fødes ud af det uendelige lys, som straalen fødes af sin sol. Og ikke bare det. Vi siger, at han, som bar den guddommelige kjærlighed til verden, da han gik i døden for at redde en frafalden og ugudelig slegt, han fødes evigt ikke alene ud af guddommens tanke og intelligents. Han fødes evigt ud af Gud faders *kjærlighed*, han er hans *hjertes* enbaarne søn. Og derfor siger vi, at han er Gud af Gud, høilovet i evighed. Amen.

Saaledes er det, at aanden i Guds hellige kirke paa jorden uafladelig herliggjør Jesus Kristus som Guds enbaarne søn og ét

med sin fader, paa samme tid som han overbeviser verden om synd og om retfærdighed og om dom.

Men hvem er han saa denne *aand*, som fører dette dobbelte vidnesbyrd, overfor verden og overfor menigheden.

Ja, det første, som er at sige, er at han er en person. *Vi* fornemmer ham jo ikke lettelig som en person; vi fornemmer ham alene som en kraft, dels i vort eget liv og dels i hele kirkens. Men *Jesus* taler om ham som en person. «Naar han, sandhedens aand, kommer». «*Han*», det viser at Jesus tænker paa en person. Og endda langt tydeligere fremtræder det, naar man læser grundteksten, græsken. Der kan ingen tvil være om at den som har skrevet dette evangelium, har tænkt sig aanden som en person. Som person til person staar sønnen til sin fader, som *Jeg* til *Du*. Han beder til ham, han siger du til ham. Og ligedan staar faderen til sin søn som Jeg til Du. «Du er min søn den elskelige, i hvem jeg har velbehag», saa lød det ved daaben. Og ligedan lyder det i al evighed: Du er min søn den elskelige, i hvem jeg har velbehag. Og som faderen og sønnen staar overfor hinanden som Jeg overfor Du, paa samme maade staar aanden overfor faderen og sønnen som person overfor personer.

«Han skal tage af *Mit* og forkynde eder», siger Jesus om aanden. Og han forklarer sin tanke nærmere, idet han tilføier: «Alt hvad faderen har, er mit; derfor sagde jeg, at han skal tage af *Mit* og forkynde eder». Jesus har selv i eie alt hvad faderen har, hele guddomsvæsenets fylde, lige til uendelighedens inderste dyb. Der gives i hele faderens væsen intet, som han er udelukket ifra; der er i saa stykke ingen forskjel imellem dem. Og ligedan er det med aanden. «Han skal tage af Mit og forkynde eder». Men dette «Mit» det strækker sig til alt hvad faderen har, til hele guddoms-uendeligheden. Det staar alt til aandens raadighed ligesom til sønnens. Derfor heder det ogsaa, at han ransager alt lige til guddomsvæsenets dybder. Der gives heller ikke overfor aanden noget i hele guddommens væsen, som han skulde være udelukket fra. Der er intet uden det fulde, udelte fællesskab imellem de tre.

Og derfor slutter vi, idet vi siger med hele den hellige kirke paa jorden, hvad den jo paa anden maade ikke kunde sige uden grov misbrug, ja ikke uden ligefremt afguderi — vi slutter med at sige: Ære være faderen og sønnen og aanden, som var og er og bliver én sand Gud, høilovet i evighed! Amen.

KAMP OG ARBEIDE I DANMARK.

I Kjøbenhavn er der ivaar kjæmpet en alvorlig kamp mod den usedelige kunst og literatur. Det var ogsaa høilig paakrævet. I fræk og fripostig liderlighed driver de moderne danske forfattere det meget videre end vore. Medens vi hos os kan notere en forandring til det bedre i denne henseende, synes snarere det modsatte at være tilfældet i Danmark. Kanske hænger dette sammen med, at det religiøse liv dernede for tiden er sterkt pulserende, medens det hos os er sygnende. At det religiøse livs modsætning: fritænkeriet og usedeligheden, desto ihærdigere reagerer jo sterkere det religiøse liv pulserer er let forklarligt. Men da er der ogsaa kræfter til at tage kampen op, og det er det som nu er sket.

Det som nu kaldte kræfterne frem paa kamppladsen, var følelsen af at det gik for vidt. Unegtelig gaar det for vidt, naar *Holger Drachmann* kan faa det kongelige teaters finfine publikum til at hylde sin elskerinde, og naar koncertpalæets ligesaa fine publikum «daaner hen i henrykkelse» over den franske chansonette *Yvette Guilberts* liderlige viser. Saa kom den moderne danske literaturs *fils perdus Edvard Brandes* og *Peter Nansen* hver med sin bog: «*Ungt blod*» og «*Troskabsprøven*», som overgik alt hvad der før var præsteret af gement svineri.

Kampen blev aabnet af sogneprest Schack ved Helligaandskirken, som i en udmerket broschure «Kunsten i brutalitetens tjeneste» retted det alvorlige spørgsmaal til den offentlige mening i Danmark, om den virkelig godkjendte den hyldest, som koncertpalæets fine publikum havde ydet Yvette Guilbert og som publikum og pressen i det hele taget yded gemenheden i kunstnerisk form.

Pastor Schack fik intet svar.

«Den offentlige mening lod kun sparsomt høre fra sig, og mest med petit, hist og her i bladene». Schack skulde ties og grines ihjel.

Det gik dog ikke. Svineriet var for grovt til at pastor Schacks ord kunde dø hen som en røst i ørkenen. Der slutted

sig flere til. Først kom forfatteren adjunkt *Brøndsted* med en pjéce «*Bladet fra munden*». Den lod sig ikke let tie ihjel. Med den sedelige indignations hele hensynsløshed lader han den offentlige mening faa høre, hvad det er for svineri den lader sig byde og hvor ynkelig feig og dum den er.

Følgende prøver hidsættes: «Har der nogensinde været en literaturperiode i Danmark, hvor den velbeskrevne gemenhed har været i den grad herskende som nu? Læg dog merke til det, luk ikke øiet: mængden af disse forfattere, lige fra selve vor oprindelige liderligheds-apostel og ned til vore sidste skrivende Jensen-Hansener — gjennemgaaende er det ett tema, én altopslugende interesse: det korporlige forhold mellem han og hun. Det kan ligge og dirre mellem linjerne i lumsk brynde, det kan springe frem i fræk voldtægt, det kan være sentimentalt-vammelt, det kan være gemytlig-raat, nogle sylter det «udsøgt» ind i patschouli- og boudoirstil, andre foretrækker «vovet» usminkede situationer som selv en forlibt hankat vilde blues ved; raffinement eller bestialitet — alt er variationer over et og samme tema. Literaturen har faat en uhyre ensformighed, en ensartet monoman, ækel fantasiretning». — «Publikum er saare mægtigt; ti det er den høieste meningsdomstol for alle pjalte i landet og er selv den fuldkomneste pjalt af alle, ideal-pjalten. Publikum er derfor neutrum. *Hvor* er publikum? I koncertpalæet og piber over slibrigheden. Hvor er publikum? I kirken og begræder syndigheden. Hvor? I Dagmarteatret og begeistres over Johannes den døber at han modstaar fristende kvinder. Hvor? I det kongelige og bereder ovation for et af Holger Drachmanns fruentimmer. — — — Ja, men det er vel ikke det samme publikum? Maaske ikke. Dog: er der noget i veien for, at den moderne familie som var i det kongelige hin aften, næste søndag har trukket afsted til kirken med hele suiten; det er jo *ogsaa* et pent sted at gaa hen; begge steder har den vist været paa høide med situationen . . . Det er ikke let muligt at faa andet ud af det bedre publikums dom om det gemene end dette: *det gemene er fortræffeligt under fashionable omgivelser*».

Efter Brøndsted kom forfatteren *Alfred Ipsen* med en broschure «*Dr. Edv. Brandes og «Politiken»*. Aabent brev til «Politikens» læsere». Efter ham har Edv. Brandes og Peter Nansen og en liden klik med dem «ved en enestaaende hensynsløshed og en klog benyttelse af menneskenes mindre gode sider . . . faat en

indflydelse som ikke staar i nogetsomhelst rimeligt forhold hverken til deres antal eller deres talent».

Om Edv. Brandes skriver han: «Dette gamle blod der synes at være monoman paa det kjønslige omraade, svælger med den nykonfirmeredes hele graadighed i enhver sexuel udmaling, med en uappetitlighed der minder sterkt om de to gamlingers der belurede Susanne i badet . . . Han stimulerer enhver til at give sig sine sandser og drifter i vold og anvender ethvert overtalelsesmiddel for at faa andre til at følge sit eksempel, drevet frem som det synes af en slags dæmonisk skadefryd».

Om Nansen: «Det synes som om Nansen har sagt sig selv: dyd og last er ganske udlevede begreber, der nuomstunder kun hører hjemme paa teatret og i kirken. Hvem tager sligt for alvor mer? . . . Han overvandt baade kritikens og publikums betænkeligheder, hans bøger baade læstes og kjøbtes (i hvid silke), gjemtes maaske endog under fine smaa kniplingsbesatte hovedpuder. Lasten var bleven ulastelig, ti Nansens bøger var det, som E. Brandes's aldrig blev: «silke helt igjennem».»

Naar disse to mænd sammen med en liden klik har kunnet beherske det literære liv i landet, da er grunden dertil den, at der ikke var nogen modvægt som der var forslag i. Medens de «promt og resolut aflivede enhver bog, ethvert literært fænomen hvori de lugted modstand, særlig da modstand mod den hellige kjønsfrihed, og med en driftig og metodisk reklame støtted hver den der i tide stak en smule hestefod frem, var det saa langt fra at den øvrige presse tog repressalier, at den tvertimod indtil de seneste tider syntes besat af en overdreven samvittighedsfuldhed og anerkjendelse overfor dem som «Politiken» roste, og gjerne lod sig slæbe med saa langt som det for velanstændighedens og de kjære abonnenters skyld gik an . . . Sikkert er det, at den der skulde stole paa den literært-konservative presses støtte alene, fik en vanskelig stilling. Denne støtte var ofte lunken og lidet forstaaende, fordi man ikke bag den følte den dirrende lidenskab, den personlige opgaaen i sagen, som karakteriserte «Politiken» . . . Deraf blev følgen, at den overveiende del af de yngre forfattere . . . søgte hen til det blad der viste mest interesse for dem og ivrigst søgte at hverve og bruge dem».

Paa den maade fik klikken bragt det derhen «at ingen andre

kunde faa foden indenfor literaturens dør, end de der havde dens bifald og som havde aflagt den radikale lydighedsed».

Betegnende i saa henseende var det at det mægtige Gyldendalske forlag i strid med hele sin forudgaaende tradition optog Nansen som æstetisk leder. Det var intet andet end «Jakob Hegels beilen til «Politiken», d. v. s. til den literære klik ved bladet, hvorved han sagtens tænkte at besverge de hemmelige magter, at sikre sig en indflydelsesrig allieret i kampen mod «Det nordiske forlag» og at erobre et stort blads reklame».

Samtidig med disse broschurer skede der alvorlige henvendelser til journalistforeningen og til boghandlerforeningen i Kjøbenhavn. Disse henvendelser kom fra bestyrelsen for en forening ved navn «*Vigilia*». Det er «*Kjøbenhavns og omegns menigheder*» som har slaat sig sammen og dannet denne forening, hvis formaal er «at løfte og retlede samfundets moralske bevidsthed» ved at «paavirke den offentlige mening», modarbeide forlystelser, som er skadelige for samfundet især for ungdommens sedelighed, forargerlige skrifter og billeder etc. Menighedsmøderne vælger repræsentanter, som igjen vælger bestyrelse.

Det er vel at lægge merke til dette: i Danmark har man begyndt at gjøre kampen mod usedelig kunst og literatur til en *menighedssag*.

I henvendelsen til journalistforeningen heder det:

«Vi behøver ikke at oplyse Dem om pressens magt og det med magten følgende Ansvar, men tillader os at henlede opmerksomheden paa, at boganmeldelserne i mange tilfælde gaar altfor let hen over de anmeldte bøgers slette, fordærvelige indhold og tendenser og lægger for megen vegt paa fremhævelsen af forfatternes stilistiske færdighed og fremstillingens form.

At sprogets formfuldendte behandling har sin æstetiske betydning, negtes ikke, men formens skjønhed ophæver ikke det umoralske indholds fordærvelighed, tvert imod, den bevirker, navnlig naar den i anmeldelserne prises og fremhæves, at verket under et falsk flag baner sig vei til hjem, hvor det ellers ikke vilde blive læst.

Vi tør antage, at mange af anmelderne ikke har gjort sig det klart, hvilket stort ansvar der følger med deres hverv; vi tror derfor, at det bør stilles anmelderne tydeligt for øie, hvilken magt og hvilket ansvar de har og hvilken overmaade stor indflydelse deres virksomhed har paa folkets moralske begreber.

Vi har derfor følt trang til ved henvendelse til journalistforeningen at . . . give impulsen til kraftigere bestræbelser for, at der overalt igjennem disse anmeldelser maatte arbeides til det maal at fremme den gode og hemme den slette literatur».

I henvendelsen til boghandlerforeningen:

«Det er noksom bekjendt, hvilken overordentlig betydning literaturen gjennem alle tider har havt . . . ikke mindst for den nuværende slegt.

Med denne store . . . magt følger imidlertid ogsaa det store ansvar — der . . . hviler paa enhver, som har en opgave eller en virksomhed i literaturens tjeneste.

Det kan ikke negtes, at vort bogmarked er ved at blive oversvømmet af en literatur, der tilsløret eller endog utilsløret sigter til at nedbryde al personlig og offentlig moral.

Der findes en moderne literatur . . . der mere eller mindre leger med samvittighederne og undergraver personlighedens ansvar og lader haant om sandhed og ære.

Det vil af alle alvorlige og retsindige mænd indrømmes, at hvor en saadan literatur sætter frugt, forvirres begreberne, forurenses hjertet og brydes viljen til det gode.

Det er nu vor ærbødige anmodning til den ærede forening . . . at den vil lade denne vor henvendelse komme til medlemmernes kundskab, og nærer vi det haab, at man maatte føle sig kaldet til at bringe passende midler til anvendelse for at hemme fremkomsten og udbredelsen af moralsk fordærvelig literatur.

Vi kan i denne sag tilsige foreningen manges støtte. Vi taler nemlig ikke paa egne vegne alene, heller ikke i noget «partis» navn, men i mange kjøbenhavnske menigheders navn, og vi tror, i alle deres navn hvem vor slegts vel ligger alvorligt paa sinde.

Vi beder Dem derfor indtrængende for samfundets skyld, for folkets skyld, for vor ungdoms skyld: brug i klar bevidsthed om Deres store ansvar al Deres indflydelse til velsignelse for denne og kommende slegter, og De vil derved vinde tusinders taknemlighed og finde Deres bedste løn i bevidstheden om at have tjent sandhed og ret».

Vistnok kasted journalistforeningen henvendelsen i papirkurven, men alt dette virked dog saa meget at pressen *maatte* udtale sig. Sagen kom under debat. Det viste sig da, som en dansk ven skriver til os, «at der dog kan reises en offentlig mening imod

dekadenternes svinerier, og særlig at provinspressen endnu ikke er sunket saa dybt hverken i sedelig nihilisme og gjøren-grin eller i «girondistisk» frygtagtighed for bjerget. Det sidste lider den konservative presse herinde i hovedstaden af i høi grad». Næsten alle blade stilled sig efterhaanden mod «Politiken».

Ja, noget meget mere hændte, noget noch nie dagewesenes. Ogsaa fra den moderne leir fandt man det nødvendigt at rykke imarken mod Edv. Brandes og «Politiken». Mænd som prof. Høfding, Valdemar Vedel etc. indbød til et offentligt møde, hvor man i den moderne etiks og æstetiks navn vilde protestere mod det yderste venstres overdrivelser. Dette møde blev der dog ikke noget af. Netop som det var berammet, beslutted regjeringen at sætte Edv. Brandes under tiltale for krænkelse af den offentlige sedelighed ved sin berygtede bog. Indbyderne til det paatænkte møde betragted dette som et angreb paa pressefriheden, og vilde ikke paa nogen maade optræde som regjeringens allierede. De aflyste derfor mødet. I det hele taget øved regjeringens sagsanlæg en virkning som ikke var heldig: den livlige forhandling om sagen som netop var begyndt i pressen afbrødes. Dette maa ganske vist beklages og bliver almindelig beklaget. De som i kristendommens og sedelighedens navn havde reist kampen, finder nok at sagsanlægget var en dumhed. Det kan ogsaa gjerne være, at saaledes som sagerne stod dernede burde det helst været undladt. I ethvert fald var det en dumhed, naar man vilde skride til sagsanlæg da at vente i maaneder før man gjorde det. Sligt maa gjøres raskt og resolut, naar det skal gjøres. Men jeg kan dog ikke være enig med dem, som anser et saadant sagsanlæg i og for sig for en krænkelse af friheden eller for en uklogskab. Tvertimod mener jeg, at et literært produkt saa helt igjennem svinsk som «Ungt blod» bør forfølges af politiet og domstolene. En person som giver sig til at føre liderlig tale i et anstændigt selskab, disputerer man ikke med. Man siger kort og godt: hold mund din gris! Og vil han ikke lystre: heraus! Det er en ynkværdig og farlig svaghed, lader man en slig person blive siddende og forarge og fordærve selskabet med sit snak.

Man skal ikke indvende, at man gjør reklame for en liderlig bog ved at forfølge den. Det er bare den øieblikkelige virkning. I længden er virkningen en anden. Jægers «Fra Kristianiabohemen» og Krohgs «Albertine» kom saa nogenlunde ud af tilværelsen ved

styrelsens indskriden, og — man tog sig siden iagt. Hverken forfattere eller forlæggere ynder konfiskation.

Dermed skal det dog ikke være sagt, at den danske regjering har gjort klogt ved sit sagsanlæg. Den har ialfald gjort en dumhed ved at komme saa sent med det.

At der ikke blev noget af de modernes møde er neppe noget stort tab. Valdemar Vedel har siden offentliggjort den tale han vilde holdt paa dette møde, og denne tale er som man kan vente den af Vedel og den retning han repræsenterer. De folk har ikke noget andet at fare med end sin æsteticisme. Det alt beherskende for dem er modsætningen mellem skjønt og uskjønt. De optræder mod Edv. Brandes og hans klik, fordi dens reklamevæsen, dens struttende vigtighed, dens hensynsløse foragt for andres overbevisning og dens svinerier byder dem imod ved sin uskjønhed. Det kan være vel nok, men det holder ikke. Server usedeligheden *rigtig* kunstnerisk, lever «*lødig* kunst», og Vedel falder til fode. Usedeligheden er for sterk og farlig en fiende, til at man kan komme den til livs med saa spæde og stumpe vaaben som den æstetiske skjønhedssands raader over. For at møde den maa man vide hvad *samvittighed* er, og kunne tale et ord til *samvittigheden.* Men det er netop æsteticismens dybe mangel: den er uden *samvittighed*, fordi den er uden Gud.

Hvor svag Valdemar Vedels stilling her er, viser bedst hans holdning ligeoverfor *Amalie Schrams* «*Afkom*». Han skildrer selv denne bog saaledes: «Ligesom i flere af Zolas romaner virkes der fortrinsvis ved at udæske og oprøre vore følelser . . . Livets vilkaarlighed og oprørende planløshed møder os overalt som en spot over enhver forsynstro. Naar Severin engang vil skaane kokkepigen for en uretfærdig mistanke, høster han kun utak til løn: «saadan var altsaa menneskene». Naar han snyder og lyver gaar det ham derimod godt. For uskyldige brændende bønner forbliver himmelen stum og uden svar, men naar Myre i kramboden ser leilighed til at rapse nogle speciedaler og derved bringes ud af sin knibe, takker han paa sine knæ rørt forsynet for at det i den yderste nød har rakt ham en hjælpende haand. Men over alle er dommen naadeløs og uafvendelig; alle er «afkom» d. e. de har deres skjæbne nedlagt fra fødselen i slegtsarven. Severin maa snyde i stil, maa stjæle fra sin bedste ven, og ender med at hænge sig; Fie maa forføres i løitnantens ungkarlsværelse. Myre maa fedte sig

ind i tyverier og vekselfalsk: jernloven er over dem. Meget overbevisende og æstetisk virkningsfuldt er arveligheds- og milieufatalismen gjennemført i bogen, dens filosofiske og moralske værdi kan der jo altid tvistes noget om».

Skjønt Vedel selv karakteriserer bogen paa denne maade, fælder han den dom over den: den «*er i mine øine en god bog,* noget af det vegtigste som denne vinter har bragt». En bog som «spotter enhver forsynstro» og «overbevisende og virkningsfuldt» hævder den krasseste «arveligheds og og milieufatalisme», en bog, som følgelig *maa* virke dræbende paa al ideel tro og al ideel stræben — en slig bog er «god» i Vedels øine. Hvorfor? Fordi den er godt gjort. Den er «lødig kunst». Er den bare «kunst», «lødig kunst», da folder Vedel sine hænder. Hvad denne lødige kunst virker, om den fremmer livet eller dræber det, ja, se, «det kan der jo altid tvistes om» siger Vedel; vel at merke: hvis man er oplagt til at tvistes om slige ting, som Vedel aabenbarlig ikke er. De er biting for ham. Kunsten, kunsten, den lødige kunst — den er alfa og omega, begyndelsen og enden.

Det har sin interesse som modsætning hertil at se Brøndsteds dom om bogen. Han indrømmer at den hæver sig over de fleste nutidsskildringer «ved slaaende sandhed i enkelte iagttagelser». Det hindrer dog ikke, at han finder bogen «urigtig, syg, et vrængebillede af verden: forf. hober alverdens laster og ondskaber sammen paa sin scene, alle personer er gemene» særlig i kjønslig retning. Og «alle disse sletheder fremtræder som uundgaaelige, naturbestemte»; «disse grænseløse gemenheder undskyldes»; de undskyldes «med den bedste undskyldning: ingen kan blive anderledes . . . Menneskene kan bare blive ved at være onde, de kan ikke gjøre ved det . . . Jeg hørte en sød uskyldig pige sige efter læsningen af den bog: Herregud, er vi virkelig saa slette allesammen — men det *er* vi vist. Nei, det er vi nu ikke, men *det er ikke Amalie Schrams skyld om vi ikke bliver det*».

Naar man stiller Vedels og Brøndsteds domme om denne bog side om side, da ser man det svælgende dyb som er befæstet mellem det etiske og det æstetiske syn paa literaturen. At Amalie Schram skildrer liderligheden som naturnødvendig forarger Brøndsted, for han ved at en slig skildring altid fremmer lasten. Vedel forarges ikke. Vedel beundrer; ti skildringen er godt gjort, den er «lødig kunst». Medens vi her har to himmelvidt forskjellige

livssyn, er der bare en gradsforskjel mellem Vedel og Ed. Brandes. De gouterer begge to «gemenheden i kunstnerisk form»; Vedel stiller bare større krav til den sidste end Brandes. Medens Brøndsted kræver af kunsten at den skal *tjene livet,* løfte og forædle det, siger Vedel og Brandes i kor: *l'art pour l'art.*

Samtidig med at de danske kristne her har optaget en kamp vi maa ønske dem lykke til, har de ogsaa begyndt et arbeide af stor betydning. Der blev ifjor dannet et «*Udvalg til social oplysnings fremme*». Formand i udvalget er prof. i statsøkonomi *H. Westergaard,* en mand hvis navn har god klang i kristelige kredse. Sekretær er vor bekjendt fra prestekurset ihøst *Fernando Linderberg.* Blandt medlemmerne merker vi os den novenfor nævnte sogneprest *Schack.* Udvalgets formaal er «at søge kristendommens retfærdighedskrav klarere erkjendt og bedre gjennemført i de sociale forhold». Dette formaal vil det søge at naa «ved at fremme almen social oplysning, baade historisk og praktisk». Det har derfor begyndt udgivelsen af et ugeblad «*Vor tid*» (pris 1 kr. kvartalet).

Bladet stiller sig paa bestemt kristelig grund. «For os staar Jesus Kristus som vore sjæles hyrde og som verdens herre, som livet og lyset i en syg og fordærvet verden, som den hvem alt med rette tilhører, og som derfor ogsaa har krav paa alt, det aandelige saavelsom det materielle». Forsaavidt stiller bladet sig i bestemt opposition til socialdemokratiet. Denne opposition hindrer det dog ikke i at yde socialdemokratiet stor anerkjendelse. Det anerkjender dets «velgjørende hensynsløse hævden af de høieste idealer», dets «alvorlige præken mod den brutale mammondyrkende spidsborgerlighed, mod disse «rovdyr med familiefølelse», mod den sterkes undertrykkelse af de svage». Bladet opstiller derfor samme maal for sit virke som «Socialdemokraten» nemlig: «borgerlig frihed, social lighed og internationalt broderskab». «Saalænge det ikke er naat, vil vi ikke anse vor stræben for overflødig, saa lidt som vi vil lade os afskrække af kloge folks forsikring om at det er utopisk. Vi har i rigt maal — i skole hos ham som vi kalder vor Herre — erfaret, at det ikke er det som i øieblikket kan virkeliggjøres der fylder menneskets sjæl med hellig stræben og fremskridtets ildaand; spørgsmaalet bliver blot om maalet er rigtig sat, og derom nærer vi ikke tvivl».

Hvem maa ikke ønske de danske brødre hjertelig til lykke

med at have optaget dette saa tidsmæssige arbeide, og det saa fornøielig friskt og djervt.

Til slutning skal jeg nævne en bog som nylig er udkommet, nemlig «*Karl Marx* og den historiske socialisme I.» af *Fernando Linderberg*. Deltagerne i høstkurset vil der finde forfatterens udmerket interessante og orienterende foredrag igjen, suppleret med mangt og meget som dengang maatte forbigaaes af hensyn til tiden, men som tjener til yderligere at belyse og klargjøre emnet. Socialismen spiller en rolle i vor tid og vil efter alle tidens tegn komme til at spille en rolle i fremtiden saa stor og betydningsfuld, at enhver som vil udføre et arbeide i tiden maa kjende og forstaa den. Men vore dannede folk kjender som regel ingen anden socialisme end den utopiske, som vistnok endnu kan komme frem i agitatoriske deklamationer og spøge i uvidende arbeideres hjerner, men som inden socialdemokratiets ledelse forlængst er afløst af en historisk begrundet og til den historiske udvikling knyttet statsøkonomisk teori, hvis praktiske gjennemførlighed nutiden ikke kan hverken bevise eller modbevise — fremtidens udvikling vil først her kunne levere noget afgjørende bevis — men som ligeoverfor den endnu herskende frikonkurrenceteori har den umaadelige betydning at hævde menneskets frihed og ansvar ligeoverfor en i dybeste grund hedensk fatalisme. Socialismens overgang fra utopi til en saadan videnskablig begrundet anskuelse skyldes Karl Marx. Deraf hans store betydning for nutiden. Linderbergs bog som er første del af et større verk være derfor alle anbefalet.

Thv. Klaveness.

ALEXANDER PETÖFI.

Af S. Holst Jensen.

Hvor mange herhjemme kjender vel *Petöfi*, endog blot af navn? Og dog hører han til Heroerne i digtningens verden. *Heine* siger om ham: «Hans landlige sang er lifligere end nattergalens. Han er en natur saa overraskende sund og primitiv midt i et samfund fuldt af sygelig reflektion, at jeg ikke ved nogen i Tyskland, jeg vil sætte ved siden af ham. Jeg selv har kun faa saadanne naturtoner». *Bettina von Arnim*, dengang i sit 63de aar, proklamerer ham i sin sædvanlige superlative stil som «den originaleste lyriske digter i hele verdensliteraturen», ja skriver endog en ode «til solguden Petöfi», svulmende af den samme henrykkelse, som fyldte «das Kind», da hun første gang traf sammen med den store weimarske Jupiter. *Bodenstedt* skriver: «*Petöfi*, denne i sin egen literatur enestaaende digter, er, sammenlignet med de bedste samtidige lyrikere i andre lande, naaet af faa, overtruffet af ingen». *Alexander von Humboldt* udtaler i et brev til *Rahels* mand, *Varnhagen von Ense*, sin store forundring over, at han, efter at have løbet gjennem den hele verden, i sit nærmeste nabolag har opdaget en pragtblomst saa rig paa skjønhed, saa varig, saa sikker paa at blive vurderet. Og *Varnhagen* selv siger om *Petöfi*, at han er «den nobleste eksemplifikation af *Goethes* smukke tanke: Ungdom er beruselse uden vin». *Uhland* erklærer, at det kun var hans høie alder, som hindrede ham fra at studere det magyariske sprog, bare for at kunne nyde Petöfi i hans indfødte sprogdragt. Kunsthistorikeren og digteren *Hermann Grimm* siger, at *Petöfi* altid vil rangere blandt alle tiders og tungemaals største sangere. Og *Ferd. Freiligrath* bruger ikke mindre stærke ord: «Jeg ved faa digtere i den hele verdensliteratur, som jeg sætter saa høit».

I det tyske sprog har *Petöfi* fundet over 50 oversættere, blandt hvilke *Adolf Dux, Ladislaus Neugebauer* og *Karl Maria Kertbeny* er de bekjendteste. Den sidste indtager det samme til-

bedende pudelforhold til *Petöfi* som *James Boswell* til *Samuel Johnson* og lægger den samme bornerthed og struttende selvgodhed for dagen. Han flakkede gjennem hele Europa og optraadte overalt som den ungarske frihedssangers apostel, en literær *commis voyageur*, der «gjorde i» *Petöfi*, som det ondskabsfuldt, men noksaa træffende er bleven sagt om ham. Det er imidlertid hans ubestridelige fortjeneste, at han er en af de første, som har henledet den dannede udenverdens opmerksomhed paa *Petöfi* og i det hele paa det kulturelle liv i Ungarn. Som oversætter af sin berømte «ven» og landsmand indtager han den første plads i kvantitativ henseende; men gehalten af hans overføringer er meget tvivlsom. Det 8de i rækken af hans oversatte udvalg indeholder 160 lyriske digte af *Petöfi* og er tilegnet Karl XV. Saavidt jeg ved, var det et eksemplar af dette udvalg, *Kertbeny* oversendte den svenske flaades kongelige skald, vor nuværende konge, fra hvem han modtog en interessant og beaandet takkeskrivelse tilbage. Det er desværre hovedsagelig efter *Kertbeny*, at *Birger Schöldström*, som har skrevet en bog om *Petöfi*, pseudonymen *Folmer, V. E. Öman, Gustaf von Bergen*, *Olaf Rubenson* o. fl. har oversat nogle faa af hans digte paa svensk. Det samme gjælder finnen *K. F. Ridderströms* svenske oversættelse fra 1879 og det lille udvalg af *Petöfi* paa dansk, som *C. H. Thurah* udgav 1867. Derimod er de 6 Petöfi-sange, som digterinden *Lotten von Kræmer* har oversat, taget direkte fra originalen. Dette er ogsaa tilfældet med *Suonios* finske oversættelse og den paa russisk af romanforfatteren *Michailow*. Den engelske af den bekjendte politiker og lingvist *Sir Jon Bowring* († 1872), *Jeremy Benthams* udgiver og biograf, tidligere redaktør af «Westminster Review», senere guvernør i britisk Kina, er ogsaa en førstehaandsoversættelse. Derimod har hans søn, den ligeledes fra politiken bekjendte *Edgar Alfr. Bowring*, gjengivet ca. 30 af *Petöfis* digte efter *Kertbeny*. Den gratiøse franske lyriker *Thalés Bernard* har gjort det samme. Iblandt hans «*Melodies pastorales*» findes henved 100 sange af *Petöfi*, hvem han ogsaa har forherliget i sin store «*Histoire de la poésie*» (Paris 1864). Det var ham, som gjorde *Béranger*, hvis husven han var, og om hvis «Lisette» han har skrevet sine «*Souvenirs intimes*», saa begeistret for den ungarske digter, der selv altid havde været en varm beundrer af den berømte «*Chansonnier*». I Frankrige er i det hele enthusiasmen for *Petöfi* meget stor. Et skjønt udtryk fik den ved udstillingen

i *Budapest* sommeren 1885, da en stor skare af franske videnskabsmænd og kunstnere den 11te august drog i procession til digterens monument og ydede ham sin hyldest. I spidsen for toget skred den berømte *Lesseps*, som da gik i sit 80de aar, ledsaget af *François Coppée* og *Louis Ulbach*. Efter dem saaes mænd som *Delibes* og *Massenet*. Tyve af de yngre bar paa en baare en kjæmpekrans af levende blomster. Til den var fæstet et bredt trikolort baand med indskriften: «*Les amis français de Hongrie à Petöfi*». Fra monumentets trappeafsats holdt den gamle *Lesseps* en kort ildfuld tale for *Petöfis* minde, hvorefter *François Coppée* oplæste det skjønne digt «*à Petöfi*», som han havde skrevet den foregaaende nat. Saa bruste fra den talløse menneskemængde paa pladsen *Vörösmarty's* høitidelige, næsten religiøse nationalhymne, der afløstes af marseillaisens pathetiske toner. Det hele gjorde et gribende indtryk.

Alexander Petöfi er Ungarns største folkeskald. Hans stilling i Ungarn svarer til den, *Robert Burns* indtager i Skotland. Det gik ham ogsaa i begyndelsen, som det gik *Burns*: dilettantismen fandt ham «vulgær». Men den følelsens naturlyd, som er det største og dybeste hos *Petöfi*, og som hos faa af verdensliteraturens digtere klinger saa sterkt og mægtigt, var det vanskeligt, selv for pedantiske akademikere og forfinede salonmennesker, at modstaa. *Petöfi* siger selv i et af sine breve: «Tilsidst begyndte kritiken at tage notis af mig, som naar en fed okse med næsen nedi græsset ser forbauset paa en lærke, der tripper omkring og kvidrer tæt ved den». Det er *Michael Vörösmarty's* udødelige fortjeneste, at han fra første stund af forstod og anerkjendte *Petöfis* storhed. Der er i poesiens historie neppe et større og stoltere øieblik end det, hvori *Vörösmarty*, dengang Ungarns mest feirede skald, hvis ædle og rene sjæl var aldeles fri for al smaalig misundelse, udtalte til Petöfi sin dom om hans digte. Det var efter en strabadsiøs, flere maaneder lang marsch til fods fra *Debreczin* til *Pest*, at den 20-aarige slagtersøn, der hidtil ihærdigen havde forsøgt sin lykke paa brædderne, men gang paa gang gjort den mest eklatante fiasko, fremstillede sig, just ikke i det eleganteste kostume, for *Vörösmarty*. Den noget afmaalte og utilgjængelige digterfyrste søgte at slippe for at høre indholdet af det krøllede hefte, den unge magre, udhungrede mand med de mørke og dybe, næsten truende øine, trak op af lommen. Men *Petöfi*, som aldrig lod sig

forbløffe af noget, begyndte uden videre at læse. Det varede kun nogle faa øieblikke, og *Vörösmarty* hørte efter med den mest spændte opmerksomhed. Saa sagde han ganske rolig, da *Petöfi* var færdig og lukkede heftet sammen: «*De er den eneste virkelige lyriker, Ungarn nogensinde har havt, mig selv iberegnet. For Dem maa der sørges*». «Og saaledes vaagnede da *Petöfi* en dag», siger hans ven digteren og kritikeren *Paul Gyulai,* «og fandt, at han var Ungarns populæreste skald. Hvor han gik og stod, sang man hans sange. Han sov ind ved dem om aftenen og vaagnede om morgenen ved at høre dem synge paa gaden». Overalt, hvor han kom, hyldedes han med begeistring. Hans reise gjennem landet lignede et triumftog. Da han i *Debreczin*, hvor han for faa aar siden var bleven udpebet som skuespiller, traadte ind i teatersalonen, reiste det talrige publikum sig og hilste ham med lydelige «*Eljen*»raab. Redaktører og forlæggere sloges om ham og tilbød ham hidtil uhørte honorarer. Endog for det allermindste digt fik han sine 5 dukater.

Som et meteor var *Alexander Petöfi* dukket op paa den ungarske digtnings himmel, som et meteor forsvandt han, efterladende sig et straalende spor, som aldrig vil forsvinde, saalænge det magyariske tungemaal tales. Hvad der giver glorien om *Petöfis* navn en endnu sterkere glans og gjør hans skikkelse saa sympathisk gribende, er det, at hans tidlige død — han blev revet bort midt i sin feireste ungdom, kun 26½ aar gammel — var en heltedød for fædrelandet. Hans navn staar uudsletteligt indskrevet ikke blot i Ungarns literatur, men ogsaa i dets historie. I de uforglemmelige marsdage 1848 spillede *Petöfi* en af hovedrollerne. Hans glødende opraab «*Talpra magyar, hi a haza*» (Op, magyarer, fædrelandet kalder), denne ungarske marseillaise, som han skrev natten til den 15de mars og selv oplæste med høi røst for den bølgende folkemasse den følgende morgen, for i et nu i tusender af eksemplarer landet rundt og ringede som en stormklokke. Dette digt sammen med flyvebladet «*Hvad det ungarske folk vil*», ligeledes forfattet af *Petöfi*, er det første censurfrie skrift, som udkom i Ungarn. Da frihedskampen brød ud, blev *Petöfi* Ungarns Tyrtæus. Hans berømte «stridssang», som den ungarske regjering havde ladet trykke og uddele i hæren, blev sunget med begeistring af husarerne og csikoserne under de blodige dage i 1848—1849. Men *Petöfi* vilde ikke bare være sit folks Tyrtæus. I september 1848 stillede

han sig selv under fanerne, fulgt af sin 67-aarige far og sin 24-aarige bror. *Petöfi* blev kaptein ved den 27de landværnsbataljon, hans gamle far blev fanebærer. I begyndelsen af 1849 blev *Petöfis* kompani forenet med general *Josef Bems* armékorps i Transsylvanien, og mellem den berømte polak, en af de mest uforfærdede krigere og genialeste strategikere, militærhistorien har at fortælle om, og Ungarns store sanger udviklede der sig et underligt forhold, næsten som mellem far og søn. *Bem* gjorde ham til sin adjutant og sekretær og ophøiede ham til majors rang, paa samme tid som *Windischgrätz* satte en pris paa hans hoved, en ære, som han delte med *Bem* selv og mange flere, blandt dem *Ludvig Kossuth* og — dennes hustru og 3 smaa børn. *Bem* elskede *Petöfis* digte; de hørte til hans kjæreste lekture. Og da han i 1850 laa paa sit dødsleie i *Aleppo* i Syrien, lod han dem læse for sig.

Petöfi har i to af sine digte, flere aar før krigen udbrød, paa en gribende maade udtalt det som sit ønske, ja sin *bøn*, at han maatte dø paa valpladsen. *Maurus Jòkai* giver en merkelig beretning om en sammenkomst paa den literær-politiske *kafé Pilvax* i Pest nytaarsaften 1846, hvor, foruden ham og *Petöfi*, 8 andre af de betydeligste repræsentanter for Ungarns literære ungdom var tilstede. Talen kom paa døden, og en af dem opkastede det spørgsmaal: «Mon hvad maade vi kommer til at dø paa?» Den ene efter den anden udtalte da, i hvilken skikkelse han troede, døden vilde komme til *ham,* og for næsten alles vedkommende er det, forunderligt nok, gaaet, som de tænkte. *Petöfi* var den sidste, som udtalte sig. «Endnu ser jeg», siger *Jòkai*, «hans alvorlige ansigt for mig, da han sagde: «Jeg dør ikke i fred og ro — slagmarken bliver min dødsseng». Og divinatorisk og profetisk oplæste han saa det ene af hine to nævnte digte, som netop var skrevet og det paa en tid, da der endnu herskede den dybeste fred i Ungarn. Hans forudsigelse og ønske skulde snart opfyldes. Den 31te juli 1849 angreb *Bem* med sine 5 000 mand russernes 18 000 ved *Szegesvar (Schäszburg)*. Ungarerne maatte vige. *Bem* selv blev haardt saaret og fandtes næsten død i et morads. *Petöfi* saaes snart her, snart der blandt de kjæmpende, bevæbnet med et engelsk jagtgevær. Den sidste, som saa ham, var regimentslægen *dr. Lengyel.* Han stod da lænet op mod en dørpost, hensunken i dybe tanker, uden at bekymre sig det mindste om to kosakregimenter, som nærmede sig. Hele den ungarske hær var da i vild flugt. Siden

har ingen seet *Petöfi*, og hans lig blev aldrig fundet. Flere personer opstod siden paa forskjellige steder i landet og udgav sig for den forsvundne. En af dem havde endog en forbausende lighed med ham og oplæste til og med nye petöfiske digte. Men de blev alle afsløret som bedragere. Det samme var tilfældet med en vis *Daniel Manasse*, som i 1877 satte hele Ungarn i stor bevægelse, ja endog foranledigede en debat inden den ungarske rigsdag og en henvendelse til regjeringen. Han fortalte nemlig, at han netop var vendt hjem fra Sibirien, hvor han havde truffet *Petöfi* i russisk fangenskab, trællende i en sibirisk grube. Det blev bevist, at ophavsmanden til dette rygte kun var en simpel plattenslager, som aldrig havde sat sin fod i Sibirien. Alligevel dukkede det samme rygte op igjen i 1884. Der kan dog nu neppe længere være tvivl om, at *Petöfi* har fundet døden for en kosaklanse. Efter al sandsynlighed gjemmes levningerne af Ungarns største sanger i den store grav, som ved bredderne af den lille flod *Küküllö* er opkastet over 135 faldne ungarske frivillige. Den russiske officer, som havde opsyn med begravelsen, den senere general *von Heydte*, har berettet, at der blandt de faldne var en ung mand, der laa tæt ved landeveien, med brystet gjennemboret af et lansestik. At han særskilt huskede ham, kom deraf, at der af hans frakkelommer var faldet ud hele bunker af papir, tæt beskrevne med ungarske vers. Og da den unge mands lig blev sænket i graven, kastede *Heydte* disse papirer efter ham. Dette har uden tvivl været *Petöfi*. «Han fik», siger *Birger Schöldström* med rette, «den skjønneste krans med sig i graven, digtets blomster, som var spiret frem af hans eget sangerhjerte». Vi siger med vemod: hvor tungt, at han skulde rykkes bort saa brat, midt i livets skjønneste vaartid! Og vi kommer ihu, hvad han selv siger i sine *«Stjerneløse nætter»:*

Hvad er berømmelse? Et regnbuskimmer,
en solens straale, som i taarer brydes.

Men lad os tillige mindes det gamle ord af den romerske sanger: *Qvem di diligunt, adolescens moritur* — den, guderne elsker, dør ung. *Viktor Rydberg* har visselig ret, naar han siger, at «hvad den unge, som virkelig tror, at der gives noget helligt, og tror, at han er sendt hid til verden for at være dette helliges stridsmand, mest af alt frygter for, det er at overleve sit hjertes varme. Den sandhed, som ligger i hint *Plautus*' ord, er den, at

det er en skrækkelig lod at blive gammel nok til at overleve det bedste i sig selv. At dette er en sædvanlig lod, og at de, som rammes af den, ikke kjender den som tung, formindsker ikke, men forøger dens sørgelighed. Fra dette synspunkt af er en vakker død i ynglingeaarene en velgjerning, sendt fra himlen, *næst efter* den at have levet længe og virket tro og saa med graanede lokker dø en høisindet, varmhjertet ynglings død».

Men hvor dybt og inderligt *Petöfi* var vokset sammen med det ungarske folks hjerte, viser sig bedst deraf, at det gamle sagn om *Frederik Barbarossa, Holger Danske* og flere gaar igjen om *ham* i de ungarske landsbygder: Folkets yndling er ikke død, men sidder i et slot langt inde i skoven. Og naar magyarerne engang kjæmper den sidste afgjørende kamp for sin frihed og selvstændighed og er nær ved at bukke under for overmagten, da kommer der en herlig yngling paa en ravnsort hingst sprængende over Puszta'en. Det er *Petöfi*, som ordner sine landsmænds vaklende rækker og fører dem fremad til seir.

At *Petöfi* mere end nogen anden forfatter i hele den ungarske literatur er bleven folket saa kjær, er intet under. Thi han er en folkedigter i ordets bedste betydning. Ingen har som han forstaaet at gribe mægtigt og fuldt i den ungarske folkesjæls strenge. I ham kjender folket sig selv igjen, han er som ingen anden trængt ned i dets eget hjertedyb, og det er ud deraf han har øst sin luende begeistring. Han er den reneste type paa den magyariske aand. I hans vers jubler og græder og stormer alt, hvad der bevæger det ungarske folk, han er dets inkarnation, legemliggjørelsen af dets nationale individualitet. Hin urgamle kraft, som holdt ungarerne oppe i tusendaarig kamp, strømmer gjennem hans blod, og den vildhed, som det krigerske folk bragte med sig fra Asiens stepper, *raser* os imøde fra hans sang. Den brændende fædrelandskjærlighed, som altid har karakteriseret Ungarns mænd og kvinder, gløder gjennem hver strofe i hans lyrik. «Han er», siger en af hans biografer, *Alexander Fischer*, «den unge nations sanger og helt, hvis krans er tvundet af uforvisnelige blomster, der har sine rødder i Theisz's dale som paa *Karpathernes* skrænter. I hans troldomsfulde sange finder man den ungarske puszta eller lavslette med dens luftspeilinger, det ungarske folkeliv i dets vekslende skikkelser, kjærligheden fra dens elegiske klage til dens triumferende jubelhymne, patriotens dumpe sorg og det vækkende kald

til daad». Det er ikke nok at sige, at *Petöfi* er den største digter, som den magyariske literatur har frembragt, han er meget mere end dette. Thi først med ham opstod der en virkelig magyarisk literatur. Først hos ham er det klangen af folkevisen, som er den dybtliggende grundtone. *Vörösmarty*, olympieren paa det ungarske parnas, som han er bleven kaldt, var den talentfuldeste lyriker, Ungarn hidtil havde eiet. Han var en mand af høi ideal stræben, en egte aandsaristokrat. Og en formens mester, en sprogkunstner som ingen før ham. Der er en forunderlig musikalsk velklang og melodirigdom i hans poetiske diktion, og den pragtfulde akcentkoloratur, som er et særkjende for det magyariske sprog, gjør sig neppe hos nogen ungarsk digter saa gjældende som hos ham. Hans digte udmerker sig ved rhetorisk sving og blændende kolorit. I sin «*Szozat*», den magyariske nationalsang, som har gjort hans navn udødeligt i Ungarn, har hán forstaaet at anslaa en simpel og gribende akkord, saaledes som han undertiden kunde det. Ellers er hans sang en ophøiet kunstsang; i den har ingen naaet høiere i Ungarn end *Vörösmarty*. Men folkelig var han ikke, han ligesaalidt som nogen af hans forgjængere. Den eneste af disse, som til en vis grad skulde kunne undtages fra denne dom, maatte være den høit begavede *Michael Csokonai* († 1805), et forulykket geni, der i meget minder om *Lasse Lucidor* i Sverige og *Joh. Chr. Günther* i Tyskland. Han har nogle enkelte gange anslaaet folketonen, og der er da i hans sang en usædvanlig oprindelighed og skjønhed. Men det er kun leilighedsvis, ligesom bare *en passant*, at han synger i den tonart. Ellers skriver han sentimentale, fade hyrdeidyller i *Geszners* smag, komiske epopøer à la *Blumauers* «Eneide» og *Kortums* «Jobsiade», i hvilke han lægger et ikke ringe fond af burlesk humor for dagen, «schwungvolle» klopstockske oder og anakreontiske sange, fulde af dityrambisk kraft og saftigt lune. Til *Vörösmarty* saa folket op med beundring og ærefrygt; men der blev altid et fornemt distanceforhold mellem det og ham, fordi det ikke i ham fandt sig selv igjen, ikke i ham hørte ekkoet af sin egen stemme. Han, saavelsom flere af hans samtidige og forgjængere, kunde vel ogsaa nu og da benytte det folkelige og behandle det i sin digtning; men det var for dem kun en form og et middel. De stod med hele sin oprindelse, udvikling og dannelsesretning, med hele sin personlighed selve folket fjernt. Ganske anderledes med *Petöfi*.

Han er ikke blot udgaaet umiddelbart fra folket som dets eget barn; men han er sjæl af dets sjæl, han er folket selv, det er legemliggjort i ham. «Han tilhører», siger Ungarns mest fremragende literaturhistoriker prof. *Franz Toldy*, «fuldstændig folket i sin afstamning, sine sæder, sine tilbøieligheder og sine dyder, og hans digte, der er *et* med hans liv, aander ganske folkets luft. Han var begavet med en overordentlig skabende fantasi, besad en dyb sedelig følelse, en meget kraftig selvbevidsthed og en frisk, sund humor, dertil et saa «urkindliches Gemüth», at den konventionelle verden ikke formaaede at beseire det, saa at han indenfor denne verden, hvori han var tvungen til at leve, forblev, baade i sit liv og sin digtning den frie naturs exceptionelle søn». Intet under derfor, at hans digte slog ned i folket som aldrig nogen andens. En af hans tyske biografer og oversættere *Alfred Teniers* siger om dem: «De var for folket som kjære venner. Styrkende, duftende og farveglødende som markens blomster. Det fulde liv skummede i dem. Den glød, som brænder i druen fra tokay, vemoden i den ungarske violins strenge, det sanselige raseri i den yppige ungarerdans, den maanebelyste hedes trylleri, fiskernes sang, betyarernes (faarehyrdernes) skøieragtige lystighed, den ungarske adelsmands trods fra den tid, da han tyktes sig selv at være en konge og neppe engang erkjendte Gud som herre og dommer over sig, alt dette klang som et tusendfoldigt harmonisk ekko gjennem denne naturpoets sange». Der er hos *Petöfi* flammende lidenskab ved siden af øm inderlighed, ædel ophøiethed og pathos ved siden af den største simpelhed. Ingen har bedre forstaaet at tolke den rene kjærligheds glød[1]). Han var i det hele en ren natur. Intet kunde bringe ham mere i harnisk, end naar nogen i hans selskab tillod sig at fremkomme med letfærdig og smudsig skjemt. Dette træk havde han tilfælles med *Nikolaus Lenau*.

Petöfi har sværmet for mange kvinder; men en virkelig dyb kjærlighed har han neppe følt mere end engang. Det var til

[1]) Digteren *Andreas Jynge*, der har vist sig som en meget dygtig og smagfuld andenhaandsoversætter af russiske lyrikere («Samtiden» no. 1 og 3 for iaar), har i «Kristiania dagsavis» for 17de og 20de mars d. a. fint og smukt oversat fire ungarske sange efter *Haeks* «Ungarische lyrik». Blandt disse er ogsaa en af *Petöfis* mest sympathiske kjærlighedsviser. Den poetiske skildring af kjærligheden, som indeholdes i 13de sang af hans epos «*Salgo*», er oversat af mig i no. 17 af «*Urd*» for iaar. Forf.s anm.

Etelka Csapo. Hun var endnu neppe voksen, men stod i henseende til hjertets og aandens gaver ikke tilbage for sin ældre søster *Marie*, gift med *Petöfis* ven, digteren og politikeren *Alexander Vachott* og selv bekjendt ved sine barnebøger og ungdomsskrifter. Det synes, som om Etelka har gjengjældt *Petöfis* følelser; men til nogen forklaring kom det aldrig mellem dem. Hun døde nemlig meget hastig 7de januar 1845, efter nylig at være traadt ind i sit 17de aar. Petöfis smerte var skjærende. Vennen *Maurus Jòkai* var vidne til den og siger, at den aldrig blev fuldt udslettet af hans sjæl. Derimod er det intet andet end poetisk sentimentale fantasier, naar *Jòkai* i sine erindringer om *Petöfi* udtaler som sin faste overbevisning, at dersom *Etelka* ei var død, vilde *Petöfi* endnu have været ilive. «Hun vilde ganske sikkert være bleven hans skytsaand hernede paa jorden. Men saa kaldte hun ham til sig, da hendes sanger ikke havde mere at bestille i denne verden». *Petöfi* udbad sig som en gunst selv at maatte lægge hende i kisten, og paa begravelsesdagen, da alle havde forladt kirkegaarden, blev han alene tilbage og kastede sig, aldeles opløst i smerte, ned paa graven. *Vachott* indvilgede med glæde i hans indstændige ønske om at flytte ind paa den afdødes værelse og bo der. Og i dette rum, der for ham var helligere end et tempel, fødtes saa i de vaagne og sorgfyldte nætter nogle af de skjønneste toner, som har lydt fra hans digterharpe. Aften efter aften vandrede han ud til Etelkas grav. Og til hver blomst, hver immortelkrans, hvormed han havde smykket graven, føiede han, naar han kom hjem, en krans af vers. Døden var hans muse. Saaledes er den af 36 digte bestaaende cyklus «*Cipruslombok Etelka sirjarol*», *cypresløv fra Etelkas grav,* hvori den dybeste sjælesmerte sitrer gjennem hver eneste linje, bleven til. Hans venner begyndte at blive ængstelige for ham. Han var i lang tid bytte for et mørkt tungsind, han skyede menneskenes selskab, og hans fysiske kræfter tog af dag for dag. Det saa en stund ud, som om det virkelig skulde blive til alvor, hvad han i en af Etelka-sangene bebuder, at han nu havde hængt sin harpe paa kirkegaardens sørgepile for aldrig at røre den mere. Det gik dog heldigvis ikke i opfyldelse. Hans strenge lød snart ligesaa fuldt og rigt som før. Sangen hørte altfor meget til hans inderste væsen, til at selv den bitreste sorg var istand til at bringe den til at forstumme. Dog vilde det maaske have været forstaaeligt, om der fra nu af havde været

en dyb tone mindre i hans omfattende register. Efter den store sorg, som var overgaaet ham, havde det, selv om man tager hans unge aar i betragtning, vel ikke været saa unaturligt, om han aldrig mere havde ladet sig inspirere af den vingede Gud og hans ord til *Jòkai* havde vist sig at være sande: «Nu vil jeg bare skrive et bind kjærlighedsdigte til min mor». Og vist er det: den varme inderlige følelse for moderen er et af de ædleste træk hos *Petöfi* og udgjør en væsentlig del af hans menneskelige og digteriske eiendommelighed. Man høre et digt som det følgende[1]), der forøvrigt allerede er skrevet i 1844. Han havde da ikke seet sin mor paa halvtredje aar:

Auf dem ganzen weg nach hause
war ich des gedankens voll:
wie ich mein so langentbehrtes
mütterchen begrüssen soll?

Was ich erst ihr liebes, schönes
sage, wenn sie mich umschmiegt
mit den armen, die mich einstens
schaukelnd in den schlaf gewiegt.

Viel gedanken, schön' und schön're,
kamen da mir in den sinn;
stille schien die zeit zu stehen,
doch mein wagen flog dahin.

Und nun stürz' ich in das stübchen . . .
mich an's herz die mutter presst . . .
und ich häng' am mund ihr — sprachlos . . .
wie die frucht am baume fest.

Men aaret efter Etelkas død traf *Petöfi* en anden ung kvinde, der kom til at spille en stor og skjæbnesvanger rolle i hans liv. Det var den 18-aarige *Julia Szendrey*. Hun blev hans hustru, og til hende har han viet nogle af sine herligste digte. Og dog er det et spørgsmaal, om hans følelser for hende har været andet end en sterk forelskelse. Et er ialfald vistnok sikkert: hun vilde

[1]) Dette digt foreligger baade i en svensk og en dansk oversættelse; men begge er lige uheldige. Da *Ladisl. Neugebauers* tyske gjengivelse er den bedste, som overhovedet haves paa noget sprog, hidsætter jeg denne uden at forsøge paa nogen fornorskning deraf.
Forf.s anm.

i længden ikke have gjort ham lykkelig. *Julia Szendrey* var smuk, havde adskillig esprit og kunde virke blændende og bedaarende. Men hun var hysterisk og som alle hysteriske kvinder egoistisk, lunefuld og usand. Hun besad megen sentimental følsomhed, men liden virkelig følelse. Forfængelig som hun var, vilde hun ikke nøie sig med at være en digters hustru; hun vilde selv være digterinde. Men hendes forfængelighed var langt større end hendes begavelse. Det bedste og i virkeligheden eneste af blivende værd, som skriver sig fra hendes haand, er en oversættelse af H. C. Andersens eventyr. Allerede under forlovelsestiden viste det sig, hvor forskjellige hun og *Petöfi* var. Hun pinte og plagede ham med sine luner og uberegneligheder, og der var stadige rivninger mellem dem. Symptomer, der varsler lidet godt for et længere samliv. For *Petöfi* og hans Julia blev samlivet dog ikke langt, ikke fuldt 2 aar, heri iberegnet den tid, han tilbragte i felten. Da hendes mand var forsvundet i det ulykkelige slag ved *Schäszburg*, blev det fortalt, at hun straks begav sig paa vei for at lede efter ham og forklædt i mandsklæder gjennemstreifede hele Siebenbürgen. Hendes forældre vil tage hende til sig; men hun svarer, at hun vil blive i hovedstaden, hvor alle tager del i hendes fortvivlelse. Thi fortvivlet er hun, siger hun selv, med emfatisk betoning. Den 25de april 1850 skriver hun til en ungdomsven: «Jeg har ikke et roligt minut. Saasnart jeg er alene, føler jeg mig vanviddet nær. Hver aften græder jeg saa længe, til jeg bliver ganske mat. Da befrier en afmagtlignende, dyb, bedøvende søvn mig for bevidstheden. Men ogsaa i mine drømme lider jeg bestandig. Mit hjerte ligner en ligkiste, hvori evig hungrige, umættelige orme uophørlig gnaver paa et lig. Rundt om mit hjerte sporer jeg evindelig disse ormes myldren, ethvert slag er saa smerteligt og voldsomt; som skulde det være det sidste . . . Enhver livslyst er død, forsvundet i mig . . . Ofte har jeg allerede sat den skarpe, kolde spids af min dolk paa mit bryst. Dog, bestandig har endnu en varm haabets funke oplyst og opvarmet den kolde nat, hvori jeg er nedsænket. Aa, om jeg endnu kunde faa se min *Sandor*, (det magyariske navn for Alexander) bare for et øieblik! Om jeg kunde faa dø for hans fødder! Til dette forfængelige haab er den eneste lykke, jeg endnu kan vente, knyttet . . . Forunderligt! Jo mere syg, jo mere elendig min sjæl er, jo sundere er mit legeme. En uudtømmelig livskilde maa strømme i

mine aarer; thi hvor meget jeg end forsømmer mig selv, ja søger at ødelægge mig, er mit ansigt og mit legeme, som om jeg daglig badede i sundhedens hav . . . Jeg, som ingen og intet har elsket uden ham! Ve den, som kun elsker engang, det er en forbandelse! . . . Saa længe jeg endnu kan bevare en gnist af haab, saa længe vil jeg taale og lide. Hvor vilde jeg ikke med glæde lide tusender af aar, om min løn derfor var den at omfatte hans hænder og i et kys udaande mit liv». Dette karakteristiske brev, som mange uden tvivl vil sige aander den mest fortvivlede smerte, men hvis følelsesudbrud i ethvert ufordærvet og lydhørt øre har en klang, som ikke er ægte, er et ganske interessant dokument til menneskehjertets, særlig kvindehjertets, naturhistorie. Thi neppe tre maaneder efter dette brevs affattelse, og neppe et aar efterat *Petöfi* var forsvundet paa slagmarken, endnu før nogen med fuld sikkerhed kunde sige, at han ikke længer var blandt de levendes tal, rakte hun, som havde været gift med Ungarns største skald, for alteret sin haand til *Arpad Horvath,* professor i heraldik ved universitetet i Budapest. Havde *Julia Szendrey* eiet noget af den sjælsfornemhed, som er et af de høieste adelsmerker, vi kan blive var hos et menneske, saa havde hun sat sin ære og stolthed i at forblive *Petöfis* enke. Man fristes til at bruge endnu sterkere udtryk. Eller vidner det ikke om en høi grad af hjertets ikke egoisme alene, men kynisme, naar *Julia Petöfi* var istand til atter at skride op til brudeskammelen under tonerne af en bryllupsmarsch, medens den gribende sang, *Petöfi* aaret i forveien havde sunget for hende, da høsten nærmede sig med blegnende blomster og gulnende blade, endnu gjenlød i hendes øre?[1])

Se, blomsten visner, og livet svinder.
Kom, dyre viv, som jeg fik af himlen!
Idag du bævende hos mig hviler,
imorgen kanhænde jeg sænkes i graven.
Er jeg den første, som døden bærer
paa sorte vinger til skyggelandet,
vil grædende du ved min gravhøi knæle,
din kjærlighed aldrig en anden skjænke
og aldrig forsmaa det navn, jeg gav dig?

---

[1]) Oversat af forf.

Men bytter med brudens slør du enkens,
læg dette da hen paa min grav i lunden!
Saa vil jeg komme i midnatstimen
og tage det med i det dystre rige
og tørre med det mine bitre taarer
for dig, som saa let kunde glemme din husbond,
og lukke med det mit hjertes vunde —
jeg, som dit navn i min sjæl har ristet
og aldrig dig glemmer i evighed.

Julias indtræden i nyt ægteskab vakte bestyrtelse og indignation over hele Ungarn. Men der var især en, som oprørtes derover i sin inderste sjæl. Det var den mand, som næst efter *Petöfi* er Ungarns betydeligste digter, *Johann Arany*, forfatteren til det berømte nationalepos «*Toldi*», for hvilket han i 1847 vandt *Kisfaludy* — selskabets store pris, og som vakte en storm af begeistring. Med ham havde *Petöfi* sluttet et inderligt fostbroderskab; det var ingen, som hang ved ham med varmere og dybere hengivenhed, ingen, som bedre forstod ham end *Arany*. I dennes hjem havde *Petöfis* unge hustru fundet ly og beskyttelse, medens hendes ægtefælle var i krigen. Til *Aranys* smerte over tabet af vennen føiede sig en levende medlidenhed med den efterladte hustru. Men da hendes nye forbindelse kom ham for øre, greb han pennen, dirrende af harme, og skrev et af sine bekjendteste digte, hvor han gaar frygtelig i rette med den letlivede kvinde. Digtet heder «*Honvédens enke*» (*Honvéd* er egentlig det magyariske ord for «fædrelandsforsvarer», men brugtes i 1848—49 som navnet paa de ungarske frivillige), og dets indhold er følgende: «Den unge helt er draget ud i kampen; der faldt han med de øvrige. Mange haabede paa hans tilbagekomst. Ogsaa krigerens unge hustru troede, at han en dag vilde vende hjem. Dog, ventetiden blev hende for lang, hun bar vel en sort klædning, men ansigtet var som en rose. Snart glemte hun den uforglemmelige og rakte en anden sin haand. Og medens hin smuldrer i graven, klinger musikens toner ved det nye bryllup. Men pludselig springer døren til salen op, og med blegt og blodigt ansigt staar honvéden der. Bruden bryder ud i et forfærdelsens skrig. «Vær ikke bange for den ubudne gjest, skjønne brud», lyder det fra den blege skikkelse, «jeg kom bare for at overbevise dig om det, som du fordristede dig til at tro, min død». Han anklager ikke den troløse, som ei har elsket ham, han anklager kun sig selv, at han har bortødslet

saa megen følelse, saa megen kjærlighed. Kun for sit barn hæver han sin stemme: «Vær mor og ikke stedmor, at jeg ikke engang skal komme og tage ham med mig didhen, hvor jeg nu bor». Det er midnat, ude hyler vinden, inde spiller musiken lystig op til dans. Hvad der bragte brudens blod til at isne var bare et erindringens pust, som hurtig er faret hen. Smilende rækker hun danseren sin haand. Alt er glemt, glemt, glemt!»

Den 31te juli er det femti aar, siden den ungarske digter-ynglings livsbane saa brat blev afbrudt. Men i sit folks hjerte lever han fremdeles og vil altid komme til at leve. Der er i denne tid vokset op en hel literatur om *Petöfi*, og hans navn og digtning har slaaet dybere og dybere rødder i folkets kjærlighed. I aaret 1877 blev der i Budapest dannet et *Petöfi*-selskab, hvis formaal er at nære og pleie denne kjærlighed. Det er dets initiativ, man har at takke for, at det lille fattige hus i *Kis-Körös*, hvor *Petöfi* saa dagens lys nytaarsdag 1823, er bleven erhvervet som nationaleiendom. Men den største hyldest, Ungarns folk har vist sin store sanger, fandt sted i landets hovedstad den 15de oktober 1882, da hans af *Adolf Huszar* modellerede kolossale bronzestatue blev afsløret. Det er ikke mange i Ungarn, selv blandt de fattige, som ei har givet sin skjærv til dette mindes-merke. Det er i sandhed et nationalmonument. De 10 000 gylden, som dannede grundfondet, kom ind paa en eiendommelig maade. Den bekjendte violinvirtuos *Edv. Reményi*, Liszt's ven, som under frihedskrigen havde været general *Görgeys* adjutant og siden 1854 var ansat som kammermusikus hos dronningen af England, drog flere aar efter hverandre rundt omkring i Ungarn og koncerterede til indtægt for en Petöfistatue. Han spillede ved disse koncerter intet andet end de samme ungarske folkemelodier, hvortil Petöfi havde digtet ordene, eller som folket var begyndt at synge til hans ord. Som *Petöfis* monument var et virkeligt nationalmonument, var ogsaa afsløringen en virkelig nationalfest. Regjering og rigsdag, alle de ungarske byers kommunalmyndigheder, komitaternes dommere, veteranerne fra uafhængighedskrigen, hele Ungarns aandsadel, repræsentanter fra landsbygderne deltog i høitideligheden. Den aabnedes med den baade i form og indhold mesterlige mindetale af *Maurus Jòkai* i det ungarske akademis festsal. Det var just 40-aarsdagen for hans første møde med Petöfi. Fra akademiet drog de forsamlede i procession til den af en uoverskuelig menneske-

masse tæt besatte festplads, som siden er bleven opkaldt efter *Petöfi*. Trinene til den vældige granitsokkel, hvorpaa statuen staar, var aldeles skjult af blomster og kranse. Allerøverst laa en stor laurbærkrans, forsynet med to silkebaand, det ene i ungarske farver, det andet hvidt med følgende indskrift: «*Une adoratrice du grand poète Hongrois Petöfi Sandor*». Kransen var fra *Carmen Sylva*, Rumæniens kongelige digterinde. Efterat de sidste toner af *Petöfis* fædrelandshymne «*Din er jeg, din, mit fosterland*» var hendøet, deklamerede *Emerich Nagy*, en af de bekjendteste skuespillere ved nationaltheatret, det prisbelønnede festdigt af *Alexander Endrödy*, og under jublende «*Eljen*» fra den dybtbevægede mængde faldt sløret fra *Petöfis* standbillede. Han er iført honvédofficerernes sædvanlige uniform; men skjortekraven er vidt udslaaet og halsen bar. Saaledes gik han altid, da han var i felten, og general *Bem*, som var ligesaa lidet pedantisk i saadanne ting som *Petöfi* selv, lod ham have sin vilje. Men denne negligence indbragte ham en alvorlig reprimande, den han tog meget ilde op, af krigsministeren, *Lazar Meszaros*, som var en ærlig og tapper gammel krigsmand, men opdraget i den strenge, østerrigske krigstugt, der var meget nøieseende med hensyn til det militære toilet. Hovedet er blottet, og ansigtet lyser af begeistring. Den høire haand løfter han med en rhetorisk gebærde mod himlen, i den venstre holder han en papirrulle, som vilde han slynge sit tændende opraab «*Talpra Magyar!*» ud over folket og tilraabe det med manende røst:

«Ingen glæde den skal finde,
ingen lykke den skal vinde,
som sit usle liv vil spare
heller end sit land forsvare.
Men ved *ham*, som ser og hører,
vore fædres Gud i himlen,
sværger vi,
sværger, at fra nu af aldrig
slaver bli'».

FRIKIRKEN ELLER KIRKENS FRIGJØRELSE.

(Indledningsord til en diskussion om «frikirken» i møde af «Kristelige studenters forening» paa universitetet den 27de oktober sidstleden ved provst C. M. Eckhoff)[1].

«Himmeriges rige ligner en surdeig, som en kvinde tog og skjulte i tre maader mel, indtil det blev syret altsammen» (Matth. 13, 33). En saadan surdeig er himmeriges rige, hvad enten vi tænker paa det rige, som er «inden i os», gudsriget i hjertet med «retfærdighed, fred og glæde i den hellig-aand» (Rom. 14, 17), eller vi tænker paa riget rundt omkring os, samfundet af hellige, som Jesus har oprettet, med den bestemmelse at underlægge sig alle jordens riger og alle samfund og alle institutioner, gjennemtrænge dem alle med sin aand, sin kraft og sit liv.

Himmeriges rige i denne sidste betydning af ordet kalder vi *kirken*. Kirken er plantet i verden for som en surdeig at sprede mørket, overvinde døden, gjennemtrænge hele verden, alle folkene, alle riger, det hele folkeliv, alt samfundsliv, alle samfundsformer med nyt, himmelsk lys, nyt, himmelsk liv.

Som surdeigen virker kirken nærmest gjennem det *ord*, den forkynder, gjennem den i prædiken og skrift nedlagte *lære*. Evangeliet, som skal forkyndes for al skabningen, er ikke blot en «kraft til saliggjørelse» for hver enkelt, som tror, men er ogsaa det sværd, hvormed den himmelske konge tvinger alle folkeslagene under sig og delagtiggjør dem i sit riges goder og velsignelser. «Gaar ud i al verden og gjør alle *folkene* til disciple, idet I døber dem osv. og *lærer* dem at holde alt det, jeg har befalet eder».

Som surdeigen virker kirken dernæst gjennem det *liv*, som leves inden dens enemerker, og som den aabenbarer udad. Kirkens liv er — ideelt seet — et renhedens, et sandhedens, et kjærlighedens liv, som overbeviser mørkets og løgnens børn om dens gud-

---

[1]) Trykt efter opfordring og i den anledning lidt rettet.

dommelige udspring og lokker til at komme til lyset og underkaste sig kirkens herre. Kirken er ved sin lære og ved sit liv «staden paa bjerget», der ikke kan skjules, «lyset paa lysestagen», der skinner for alle rundt omkring og bringer menneskene til at «se de gode gjerninger», formedelst hvilke Gud faar sin «pris paa besøgelsens dag».

Hvor inderlig maatte vi ikke ønske, at kirken lige fra begyndelsen *kun* havde virket som surdeigen, som staden paa bjerget, som lyset paa lysestagen! Give Gud, der aldrig havde været og heller ikke nu fandtes i kirken det, som kunde virke modsat, virke forargende, virke nedbrydende! Vi ved, det *har* desværre ikke været saaledes, og det *er* heller ikke nu saaledes. Kirken er fuld af «forargelser og dem, som gjør uret». Men den største forargelse er kanske den, at kirkelegemet ikke længer er ét legeme, at Guds kristenflok er «delt og spredt og kan ei mer forliges». Det, som laa vor herre og frelser saa inderlig paa hjerte, det, som han beder om i afskedsstunden (Joh. 17): at alle hans disciple maatte være ét, forat «verden skulde kjende, at faderen havde udsendt ham», er desværre ikke bleven opfyldt saaledes, som han mente og ønskede det.

Skal kirken virke i verden som surdeigen, som staden paa bjerget, som lyset paa lysestagen, da er det heller ikke uvæsentligt, at baade dens ydre stilling som et samfund ligeoverfor andre samfund og dens egen indre ordning, med andre ord, alt, hvad vi betegner som dens *forfatning*, er saadan, at den uhindret kan udfolde sit indre liv efter sit eget væsen og aabenbare sin kraft. Er end spørgsmaalet om kirkens forfatning ikke egentlig et *livs*spørgsmaal for kirken, ialfald ikke under alle omstændigheder, har det end vist sig, at kirken *kan* leve under alle slags forfatninger, saa er det dog langtfra et for kirken ligegyldigt spørgsmaal; ingen kirkens ven bør vise det fra sig.

Kirken har altsaa i tidernes løb prøvet mangeslags forfatninger; den har været forsøgt baade i frihed og i trældom, baade i velmagt og i trængselskaar, baade i herskerstilling og i tjenerstilling. Den har tællet blandt sine øverste jordiske styrere baade keisere og konger, paver og andre myndigheder, geistlige og verdslige; den har maattet bøie sig baade for enkeltmands- og for flertalsvælde; dens styrelsesform har været baade aristokratisk og demokratisk, synodal og presbyterial osv.

Hvilke erfaringer har saa kirken gjort i denne sag? hvilken stilling har været den tjenligst? hvilken forfatning har været mest skikket til at fremme dens herlige øiemed, dens sjæle- og samfundsgavnlige virken?

Der er vel dem, som strax vilde være færdige til at svare: Naturligvis *frikirken.* Kirken burde overhovedet ikke existere uden som frikirke. Kun som frikirke, ɔ: som en af statsmyndighederne uafhængig kirke, fuldt raadig over sine egne indre anliggender og udstyret med de rette kirkelige organer, kan den i sandhed blive saltet i verden og virke til slægternes foryngelse. Staten maa her holdes udenfor, den har her intet at sige eller gjøre.

Den skotske frikirke (af 1845) har blandt sine fundamentale læresætninger et par, som lyder saaledes:

Statsstyrelsen, den verdslige konge, kan ikke paa nogen maade gjøre fordring paa at styre kirkens anliggender.

Den borgerlige øvrighed, det verdslige riges konge eller styrer, har ikke nogensomhelst ret til at befale i kirken, og han har ikke blot ikke ret til i samme at befale det, som er ondt, men han har ikke engang ret til i samme at befale det, som er godt.

Kirken taber, siger videre den frie kirkes mest vidtgaaende venner, hvoraf vi visselig ogsaa hertillands har adskillige, ved at være afhængig af statsstyrelsen let sin kraft og duer ikke til at salte den fordærvede masse. Kirken begyndte som frikirke, og der er vist heller ikke nogen tvivl om, at den vil ende som frikirke, hvis eneste hoved og styrer er den Herre Kristus. Begrebet statskirke er overhovedet en uting. Kirkens ulykke daterer sig netop fra den tid, den blev statskirke. Saalænge kirken var fri, var den fuld af liv og kraft. Det var den kristelige og kirkelige begeistrings og renheds tid, det var vidnesbyrdets, martyriets heroiske tid. Da den blev statskirke, begyndte saltet mere og mere at tabe sin kraft. Kirken er som statskirke, som en af staten beskyttet, styret og begunstiget kirke, som en staten og dens øiemed tjenende kirke kommet i et uværdigt trælleforhold under en fremmed magt, hvorfra den for enhver pris bør se til at komme sig løs osv. osv.

Vi ved, at dette spørgsmaal om kirkens stilling til staten har været og er for mange i vort land et ligefremt samvittighedsspørgsmaal. Det har ofte ikke givet dem ro nat eller dag, og de har tilsidst fundet den eneste rette løsning for sin del at være

den at bryde med statskirken, at forlade den og oprette eller slutte sig til et eller andet friere kirkesamfund. Sjelden er nogen sjæl kommet til alvorlig vækkelse og liv i Gud, uden at dette spørgsmaal ialfald i nogen grad har beskjæftiget sind og tanke, og det har ofte været først efter aarelange grublerier og kampe, at man har fundet ro ved at forblive i sit eget samfund. Mange af den nulevende ældre slægt af prester i vort land kan tale med om, hvorledes de i sine yngre dage led og vaandede sig, førend de med fuld fortrøstning fandt at kunne indgaa i prestetjenesten i vor statskirke med dens eiendommelige bundne kaar og dens mangehaande iøinespringende brøst. Og de har ikke kunnet forblive staaende som denne kirkes tjenere uden paa den maade, at de stadig har løftet raabet paa reform baade med hensyn til kirkens styrelsessæt og med hensyn til visse hemmende baand vedkommende kirkens eget liv.

Det er visselig af høieste interesse og er overmaade vigtigt, navnlig for vordende teologer og prester, at vi klargjør for os vor egen kirkes stilling og de betingelser for en heldig virken, den byder sine tjenere. Imidlertid maa vi dog, førend vi gaar nærmere ind paa *dette* emne, først anstille nogle betragtninger af mere almindelig natur angaaende kirkens opgave og derefter se at komme til klarhed over, hvilken stilling der efter samme bedst egner sig for den.

Kirken har *nærmest* den opgave at frelse sjæle, at frelse den enkelte. Den er som kvinden, der søger efter den ene tabte penning, indtil hun finder den, og glæder sig over denne ene penning, mere end over alle de andre. Men den har ogsaa en anden opgave, den at være *folkenes opdragerinde*, at sprede lyset og livet fra Guds ord ind i alle mulige forholde indenfor folkelegemet. «Gjører alle *folkene* til disciple» osv. Folkekirker er saaledes noget af Herren selv villet. Og som Herren har villet, saaledes er det ogsaa gaaet til. Overalt, hvor evangeliet er trængt frem, har der dannet sig folkekirker, og af folkekirkernes mangfoldighed er der bleven en hel kristelig folkeverden med kristelige institutioner og skikke. Mangfoldige navnkristne vistnok, megen klinte paa ageren, men dog saa, at kristendommens omdannende og opdragende magt lader sig kjende i alle forholde. Sæderne formildes, de undertrykte reises op, en ædlere tænke- og handlemaade gjør sig gjældende menneskene imellem, kulturen

fremmes, videnskaberne dyrkes, kunsten trives, alle næringsveie blomstrer, kristenlivet bliver for den enkelte lettere at leve, fordi det beskyttes af lovens arm og støttes af en beslægtet aand i samfundet og ikke er udsat for et bestandigt had fra hedenske og vilde omgivelser. Gjennem kirkens udstykning i lokalmenigheder med sine faste kirkelige Gudstjenester og øvrige kirkelige handlinger trænger Gudsordet ind i de allerfjerneste og mest afsides kroge. Gjennem hundreder og tusinder af aar opdrages slægterne til at se i kristendommen det bedste, de har faaet i eie, det uundværligste middel til folkets lykke og velfærd. Jeg tillader mig forøvrigt angaaende alt dette at henvise til pastor *G. Jensens* fortræffelige udredning i hans lille afhandling «Om folkekirker» i «Luthersk kirketidende» for 1ste januar f. a.

Men er nu egentlig frikirken den heldigste kirkeform til dannelse af folkekirker? Meget afhænger af den strenghed, hvormed frikirken, der ikke har statens arm at støtte sig til, gjennemfører sit frivillighedsprincip. I enkelte ikke-lutherske kirkeafdelinger anerkjendes kun de som virkelige medlemmer af kirken, som formenes at være komne til bevidst kristelig tro og liv, og hvis anmeldelse til optagelse i samfundet er bleven godkjendt af samme. Børn og andre, hvis standpunkt synes altfor umodent, betragtes kun som staaende i et katekumenatsforhold til kirken og bliver først optagne, naar trangen til kirkens goder melder sig. Saaledes gaar man ikke frem overalt i de frie samfund, f. ex. ikke i vore norske brødres frikirker over i Amerika. Der kan formentlig en mand indmelde i kirken ikke blot sig selv, men ogsaa hele sin familie, smaat og stort, saasandt de er døbte, og deres liv ikke giver aabenbar forargelse. Hvorledes praxis er i den frikirke, der maa betegnes som den ædleste af dem alle og i mange maader staar som et lysende exempel for dem i liv og i praktisk virksomhed, brødremenigheden nemlig, har jeg ikke tilstrækkeligt kjendskab til; men jeg skulde tro, den øver noksaa skarp kontrol ved indtrædelsen. Ingen af de nævnte kirkesamfund har imidlertid formaaet at danne folkekirker i dette ords almindelige betydning. De ikke-lutherske frikirker er som regel ikke særdeles talrige. I Amerika gaar vistnok methodisterne og baptisterne op til adskillige millioner, men nogen methodistisk eller baptistisk folke- eller landskirke ved jeg ikke af. Vore landsmænds forskjellige kirkesamfund i Amerika omfatter neppe mere

end opimod halvparten af samtlige norsktalende individer derover. En stor del staar udenfor *al* forbindelse med kirken, andre hører paa kirkens forkyndelse, men er ikke indskrevne medlemmer af nogen kirke eller menighed. Om brødremenigheden kan man vistnok sige, at den overalt har virket som et godt salt i mange retninger, har gjort store ting for missionen, for kristelig opdragelse osv., men den har ikke formaaet at blive et helt folks kirkeform. Den skotske frikirke af 1845 tæller neppe mere end omtrent tredieparten af den skotske befolkning, resten tilhører enten den skotske nationalkirke, som bestod før bruddet, eller den engelske statskirke eller de saakaldte *united presbyterians.* Forat kirken i et land skal blive en folkekirke, er det nødvendigt, at staten gjennem sine myndigheder træder i et saadant anerkjendende og beskyttende forhold til kirken, at denne faar ro til at udvikle sig og befæstes inden riget. Tænker vi paa, hvorledes det historisk er gaaet til hermed, kan vi nok sige, at der fra statsmyndighedernes side er begaaet mangt et feilgreb, at frivillighedsprincipet desværre ikke altid har været tilbørlig respekteret, at magten mangengang har været det bestemmende, men vi maa ogsaa tro, at saadant kan have været nødvendigt «for hjerternes haardheds skyld», og at Gud ogsaa herigjennem har fremmet sine gode hensigter med mennesker, som ellers vilde kommet til at forblive udenfor kirkens omraade og ikke havde faaet del i dens velsignelse. Sikkert er, at det har været til nytte for begge samfund. Thi vel har de begge en forskjellig opgave, sine forskjellige interesser og virkemidler, hvilket den Augsburgske konfession udtrykker saaledes: «Det verdslige regimente har med ganske andre ting at bestille end evangeliet; øvrigheden værger ikke sjælene, men legemerne og de legemlige ting mod aabenbare krænkelser og holder ved sværdet og timelige straffe menneskene i ave. Derfor skal man ikke sammenblande den geistlige og den verdslige magt» (Augs. konf. art. 28). Men dette udelukker dog ikke, at de to regimenter kan have sine *fælles*interesser, hvor det er af vigtighed, at de begge staar sammen, arbeider sammen, anerkjender hinanden, respekterer hinanden, støtter hinanden. Vi nævner exempelvis skolen, den høiere og den lavere, ægteskabet, fængselsvæsenet, hospitalsvæsenet. Mangen strid har i tidernes løb været udkjæmpet mellem staten og kirken, fordi deres interesser paa disse felter har tørnet sammen. Og jo mere staterne fjerner sig fra kirkens aand og trænger kristen-

dommen ud fra sig, desto heftigere vil striden blive. Alt dette kan vi nu her ikke gaa nøiere ind paa; men vist er, at jo mere disse samfund, som begge har sin oprindelse fra Gud og begge sigter til menneskenes velfærd, om end paa forskjellig maade, kan staa i et anerkjendende og venskabeligt forhold til hinanden, desto lykkeligere er folket, desto rigere udfolder sig folkets liv. Jeg tror, vi tør nævne det engelske folk, ja den angelsachsiske folkestamme i det hele som et illustrerende exempel.

Hvor meget vi end derfor maa se tilbage paa de første aarhundreders kirke som et lysende forbillede, hvor meget vi end maa ønske, at vore tiders mange og mangeslags kirkesamfund havde mere af den ild, den begeistring, den kraft, som udmærkede hin kirketid, saa maa vi dog ikke glemme, at kirken dengang var en *ecclesia pressa*, og at forfølgelsens tider ikke er gunstige for dannelsen af et kristeligt folkeliv. Kirken og staten havde dengang endnu ikke fundet formen for det forhold, hvori de gjensidig bør staa til hinanden, om det hele samfund skal kunne trives. Forholdet er i mange maader vanskeligt, og fuldtud tilfredsstillende vil det ikke blive ordnet før da, naar «alle verdens riger er blevne Herrens og hans salvedes», men indtil da famler man dog efter den rette form, og hver kristen maa ønske at kunne bidrage dertil efter sin evne.

Forholdet mellem kirken og staten kan ordnes og har i tidernes løb været ordnet forskjellig, fastere eller løsere, med større eller mindre rettigheder for kirken. Det er slet ikke nødvendigt eller ønskeligt, at kirken for at kunne virke som folkekirke bliver en statskirke i den strenge forstand som f. ex. hos os. Dette navn bruges heller ikke overalt. I Danmark tales der kun om folkekirken, og dens forfatning skal efter grundloven af 1848 ordnes ved lov, et løfte, som rigtignok hidindtil staar uindfriet. Den preussiske (unerte) kirke heder: die Landeskirche, den engelsk-episcopale kirke benævnes *the established church* osv. Det maa erkjendes, at hos os er baandet imellem kirke og stat et altfor stramt. Kirken har lidt og lider fremdeles derunder. Klager har lydt, og klager lyder fremdeles. Sekterne har i høi grad udnyttet vor kirkes bundne stilling i deres interesse. Mange af kirkens egne børn er blevne kolde i sin kjærlighed til den just paa grund af dens ufrihed. Upaatvivlelig har vort kristenfolks paatagelige mangel paa kirkeligt syn og kirkelig bevidsthed for en stor del

sin grund i, at kirken altfor lidet har fremtraadt som et samfund med sine egne, til dens aand og væsen svarende organer. Hos os er kongen «øverste biskop», hans raadgiver i kirkelige anliggender er «den kgl. norske regjerings chef for kirke- og undervisnings-departementet», hvortil godt kan blive taget en hvilkensomhelst embedsmand, storthinget er kirkelig lovgivningsmyndighed, og i storthinget kan der sidde baade fritænkere, sekterere og jøder, der altsaa skal være med at afgive stemme i et evangelisk-luthersk kirkesamfunds dyreste velfærdsanliggender. Med den parlamentariske regjeringsform er kirken underkastet alle de samme vexlinger og tilfældigheder, som statsstyrelsen er underkastet. Kirken savner et fællesorgan til at tale i dens anliggender, de enkelte menigheder har heller ingen egentlig «mund». Tugten over lære og liv er yderst skrøbelig som følge af, at kirken ikke er sat istand til selv at øve fornøden kontrol. Aabenbare fritænkere og ryggesløse ugudelige taales og bliver staaende som lemmer af kirken istedetfor at fjernes. Der har som sagt ikke manglet paa klager herover, heller ikke paa forsøg i retning af at faa stillingen forbedret, men endnu er forholdet *væsentlig* uforandret. Hvad løsningen omsider vil blive, er ikke godt at sige. Det kan tænkes, at staten tilsidst bliver træt af kirkens klager og «giver den paa baaden», overlader den til sig selv, efterat den først er tilbørlig plukket og ribbet. Kan ogsaa hænde, at kirken selv finder stillingen saa uholdbar, at den ingen anden udvei ser end at løse sig fra forbindelsen med staten, at der altsaa oprettes en frikirke, der er fremgaaet som følge af et brud, saaledes som den skotske frikirke af 1845. Skal man dømme efter den forhaandenværende sløvhed hos størsteparten af vore menighedslemmer saavelsom hos mange af vore prester, saa har det rigtignok med dannelsen af en saadan frikirke overmaade smaa og lange udsigter. Og tager man i betragtning vort lands naturlige beskaffenhed og vort folks ringe økonomiske evne, da kan det vel være et stort spørgsmaal, om kirken i vort land var tjent dermed, og om det var til folkets eget bedste. Jeg er bange for, at en saadan frikirke vilde komme til at friste overmaade kummerlige kaar; at tilslutningen paa mange steder vilde blive yderst ringe; og at flere for vort folk eiendommelige karaktertræk, som ved siden af saa meget godt findes iblandt os, som hovmod, mistænksomhed, selvraadighed, knebenhed, i altfor høi grad vilde gjøre sig gjældende til kirkens skade.

Nu, Gud raader for udviklingen. Kommer en frikirke hos os istand paa den nævnte maade, indtræder et saadant brud, saa tager vi imod det som noget af Gud ordnet og givet, og da gaar vi trøstig fremtiden imøde med den fulde forvisning, at kirkens Herre er med os alle dage og selv vil føre sin kirkes kampe ud til seier. Men egentlig ligefrem at arbeide for frikirken tror jeg neppe er tilraadeligt. De forsøg paa dannelse af frikirker, som

hidindtil har seet dagens lys i vort land, skal ikke netop opmuntre dertil; de staar for mig — med alt det alvor og den trosenergi, som de er udtryk for, og som man maa respektere — dog nærmest som beviser paa, hvor liden velsignelse det fører med sig at foregribe den af Herren selv villede og bestemte tid og dens udvikling.

Ønskeligere staar derfor for mig en anden løsning, som jeg har betegnet med udtrykket: «Kirkens frigjørelse», og jeg mener dermed, at der fremdeles kommer til at bestaa det forhold mellem kirken og staten, at de arbeider i venskab, i gjensidig anerkjendelse, at de indbyrdes støtter hinanden, at de vedbliver at have sine fællesgebeter, hvor de varetager hver sine interesser uden at fortrædige hinanden, krænke hinandens rettigheder, gjøre overgreb ligeoverfor hinanden, og at staten indrømmer kirken en større selvstændighed, visse friheder, som den umulig i længden kan savne, ja vaager over disse friheders opretholdelse. Hvilke disse er, har i mange aar været gjenstand for offentlig diskussion baade i pressen, paa offentlige møder og mand og mand imellem. Der har jo alt i lang tid været sat igang iblandt os et arbeide for forfatningsreform, hvortil vi bør slutte os med hele vor sjæls energi. Der har været krævet ophævelse af enhver bestemmelse, hvorved tilslutning til kirken gjøres afhængig af borgerlige fordele, f. ex. konfirmationstvangen (og med hensyn til dette punkt er vi i virkeligheden komne et godt stykke paa vei); videre ophævelse af kirkens pligt til at velsigne med kirkelige goder saadanne, som enten er dens erklærede fiender eller dog viser sig ganske ligegyldige for samme, altsaa ret for kirken til i visse tilfælde at negte kirkelig vielse, i det hele en bedre ordning af ægteskabsspørgsmaalet; adgang for kirken til at øve indflydelse paa valget af sine prester, ialfald i negativ retning; ret for stedmenigheden som for det hele samfund til at tale med i og øve indflydelse paa sine egne aandelige anliggender gjennem egne dertil skikkede organer (menighedsraad og en kirkelig synode). Vi har fra vort naboland Sverige seet exempel paa, hvorledes ialfald kravet paa en fælles kirkelig raadgivende forsamling er bleven hørt. Ogsaa i vort land maa raabene omsider blive hørte, naar de fremsættes enigt og med kraft[1]). Maatte heller ikke de unge norske teologer og andre studerende med kristeligt sind svigte, naar det gjælder at løfte raabet høit! Maatte de alle blive sin kirkes troe sønner og være med at kjæmpe for dens ret og dens gavn i sluttet flok, i lydighed mod Herrens aand og i troskab mod kirkens bekjendelse! Det give Gud! Amen.

---

[1]) At den afvisning fra storthingets side, som det Jakob Sverdrupske forslag til indførelse af menighedsraad i sin tid maatte lide, skulde betyde, at fra den kant er intet mere at vente, og at vi ganske bør opgive arbeidet for kirkereform, kan jeg ikke overtale mig til at tro.

DEN STORE KJÆRLIGHED.

I fjortenaarsalderen er livet lyst og let; mine veninder fandt ogsaa mest behag i leg og moro; jeg derimod trak mig helst tilbage i en stille krog med en eller anden herlig bog, eller jeg gik lange ture opover mod de fladstrakte aase ovenom byen. De skurrende menneskerøster nede i gaderne havde ingen tiltrækning for mig. Jeg var glad i mine forældre og søskende, men de leved med i dette store, mylrende menneskelivet dernede, og *det* kom mig ikke ved, syntes jeg. Nei! en forunderlig længsel drog mig bestandig opover mod disse blaanende aasstrækninger, op mod den høie stilhed, og naar bylarmen lidt efter lidt forstummed, sank en sød ro over mig. Himlen heroppe var saa nær, saa dragende nær, og skoven lokked mig med sin dystre, tause ensomhed. Dog — jeg var ikke ene. En stemme, dyb og melodisk, klang ofte for mit øre, naar underlige, drømmende spørgsmaal steg op i mit barnesind. Og naar jeg hørte denne stemme, kom der en uforklarlig lykke over mit hele væsen. Jeg havde fundet en, som forstod mit eget dunkle selv, og som kunde føre mig didhen, hvor mine længsler drog mig, men hvorfra jeg dog ligesom var udestængt eller fjernet. Hvad var dog det for et land? Ikke kunde det være barndommens, det holdt jeg jo paa at forlade, og det havde ingen tiltrækning længer for mig, og ikke kunde det være ungdommens land, min længsel drog mig mod. Om et par aar var jeg dog der. Der er et land, som ikke sees med legemlige øine og ei betrædes af menneskefod, et land, hvor vore ædleste instinkter faar sin fulde næring, vore fineste følelser vokser stort og frit, uden skjul og uden haan, et land, saa gjennemtrængt af aand selv i sine naturligste former, at man vil føle tilværelsens lykke gjennem det letteste vindpust. Var barnet paa veien mod dette land, og var det derfor hun følte sig i slegt med den høie, aandfulde stilhed? Med renheden og skjønheden rundtom?

En aften laa jeg i græsset og saa op mod de lette, drivende skyer, som en for en tabte sig i det solfyldte vesten.

«Gid jeg som skyerne fik glide ud i det lyse havet derhenne», tænkte jeg. «Længter du did?» hørte jeg vennen spørge.

«Ja, undertiden — iaften!» svarte jeg. «Denne straalende sky, som du misunder, har tilbagelagt en lang vei», forklarte han. «Sort og tung har den med den susende storm svævet rundt jordens klippetinder, lun og viftende har den sænket sig over de varme, blomsterfyldte dale; ofte har den ikke vidst at rive sig løs fra al denne duftende skjønhed. Hed og forbrændt har den da slæbt sig henover de fortørkede ørkensletter, men med fuglens vingekraft har den atter hævet sig opad, altid opad, indtil dette øieblik, da den straalende og lysfyldt glider ud i uendeligheden; har du mod til at vandre de samme veie?»

Jeg saa grundende hen for mig.

«Betænk dig vel!» vedblev han. «Foran dig ligger ungdommens land. Morgenrødens skjær straaler over alle høider, engene vugger, og al jorden svulmer i livslyst. Men der er blomster, hvis duft kan forgifte dit hjerte, saa det bruser derinde lig stormskyerne om klippetinden; og da, naar alt visner og hentørres omkring dig, og du vandrer som gjennem en gold og glædetom ørken, tror du, at du da, lig skyen, kan hæve dig over dit forkrøblede liv paa jorden? Tror du, at du kan?»

«Nei», sukked jeg, men i etslags trods tilføiede jeg, «*maa* jeg da absolut forgiftes?» Aa, da tonte det som en skjøn sang: «Bevar dit hjerte rent fremfor alt, som bevares, ti livet udgaar af det; fyld det med den evige ungdom og renhed; intet af hvad du saaledes elsker, kan da dø. Og selv vil du, mættet og gjennemstraalet af livets sande æther, omsider svinge dig opad mod landet, som du længes efter. Har du nu mod?» «Ja, ja», svarte jeg med straalende øine, «naar du vil følge mig, men sig mig først, hvem du er?»

«Jeg er din første kjærlighed», lød det alvorsfuldt; «den, der i dine barnedrømme sænked længselen efter evigheden. Gjem mig i dit hjerte, og vi skal sees igjen!»

En lysglands omstraalte mig. Jeg sprang op, jeg følte mig ligesom beaandet af en høi anelse. Men idet jeg saa mig om, sank alt hen i aftenens dunkelhed. Den elskede stemme var forstummet. En let gysen for gjennem mig, og jeg sukked. Men pludselig mindtes jeg hans ord, og med en barnagtig lyst til øieblikkelig at begynde kampen ilte jeg med raske skridt nedover

mod byen, hvorfra livets forskjellige røster lød. At kjæmpe syntes mig i dette øieblik, da jeg ligesom blev dreven af en usynlig magt, saa let, og at seire endnu lettere.

Aar er gledne hen.

Fra den blege høsthimmel spredte maanen sine fantastiske straaler ind mellem grenene, hvor hun sad. Her var saa henrivende midt inde i skoven, hvor de mørke furuer stod saa tanketunge, og hvor lyngen titted nysgjerrig frem, hver gang en kvist eller et blad faldt raslende til jorden. Og denne stilhed! Var virkelig sommerens solrige liv flygtet hen og de glade fugleskarer? Og roserne, de deilige duftende roser, var de allerede visnet?

Hun spurgte om det samme. Var *hendes* livssommer ogsaa forbi, var *alle* roser visnet, eller var der ikke andre blomster i jordlivets have, rene, sterke, der kunde taale en blæst? End denne deilige, krydrede aroma, der steg op fra den kraftige furuskov! End denne rødbrune glands henover fjeldet derhenne! og disse gule, viftende agre! Ogsaa hun havde med sit unge, brusende hjerte længtet efter at favne lykken, vinde den store kjærlighed her i ungdommens lyse land, give sin hele sjæl hen. Hun havde havt saa let for at fængsles; et dybt blik, et smil kunde for hende være som en aabenbaring af det skjønne og aandfulde, det greb hende inderst inde, men — saa kunde der pludselig komme noget, som stødte hende, et ord, en uskjøn mine eller bevægelse, som røbed mangel paa sand idealitet; dette afkjølte hende øieblikkelig, hendes kritiske sands vaagned og — alt var dødt.

Hvad var det, hun havde set, hvilken himmelsk musik havde hendes øre engang lyttet til, hvilken drøm var det, der omsvæved hende bestandig, saa alle andre drømme falmed for den?

Hun ser op mod aftenhimlen med en dyb glands i øiet; og hun hvisker: «Herre, kun hos dig er den store kjærlighed! Bevar mit hjerte rent».

Nu er haaret graanet! Sorger? Ja, hvem undgaar dem? Skuffelser? Ganske vist! Mere end de fleste, netop fordi hun forlangte mere end de andre, ikke just af verdslige goder, men af

disse uudsigelige ting, som dybe naturer tørster efter. Under det rolige og ældede ydre banker hjertet ungt og sterkt. Aa, hvor øiet tindrer, naar hun tænker paa eller taler om noget kjært. Et er kjærere for hende end alt andet: Menneskesønnen. Hun kan ikke forklare, naar hun begyndte at elske ham, hvorledes og naar han kom ind i hendes hjerte, men han *er* der. Hun bryr ikke sit hode med dogmer og tvivl. Han *er* den gudfyldte personlighed, som havde levet og indaandet den samme verdens luft som hun, og slig som han staar der, aabenbarer han den høist mulige moralske fuldkommenhed. Det kan aldrig betvivles eller bortdisputeres. Han er den høie ideale kraft, der kan løfte vort væsen og fylde det med aand. Hans rene, alvorlige blik er det, som bringer os til at foragte os selv for vore mørke, skumle tanker, hans vidunderlige smil, som løfter os op og giver ny kraft. Hans høie, aandfulde personlighed peger opad, altid opad, naar vi, tiltrods for vor naturs ædleste instinkter, dog drages ned mod dyret, selv de bedste af os. Hvem kan naa ham? Han er enestaaende, *over* alle livets forhold, fordi han forstod at beherske dem. Vi lader os omveire af alle verdens vinde, vi omtumles af lidenskaber, sorger og glæder, intet er mere ubestandigt og vildledende end menneskets naturlige sands og villie med hensyn til aandige ting, fordi vi fordyber os i os selv. Han fordybed sig i Gud, saa ganske bort fra sig selv, til hans villie blev et med hans. Han bad os «være fuldkomne, ligesom eders fader i himlene er det», bad os anstrænge os selv med at udslette synden af vort liv. Han vilde altsaa ikke, at vi skulde tilegne os hans blodbestænkte laurbærkrands som en hvilepude for vor aandelige dorskhed. Den var symbolet paa hans ophøiede villiekraft og hans kjærlighed til menneskene. Ogsaa vi skal være beredte til at offre det bedste, ja selve livet, for en stor og gjennemgribende tanke, selv om vi ikke som han derved formaar at idealisere en hel verden; ti det kan ikke negtes: som en frugt af hans store arbeide og gjerning staar nu paa det mørke hedenskabs ruiner en lys, civiliseret, arbeidsdygtig verden. Nu findes der ikke blot fiskere, toldere og skjøger i hans følge; nei, videnskabsmænd, digtere, kunstnere, høit dannede mænd og kvinder stormer frem under hans banner; de ved maaske ikke selv af, at de arbeider i hans tjeneste, men fremskridtene i det sociale liv viser, at det er saa. En intuition af hans ideale uimodstaaelige personlighed maa

have trængt sig ind i disse menneskers sjæl, siden de, sig selv uafvidende, arbeider mod hans maal. Dog langtfra alle, men de dybeste og bedste af dem. Et aftryk af hans frigjørende og beaandende idéer finder man nu verden rundt i borgerlige love og menneskekjærlige indretninger.

Der vil aldrig komme nogen, der kan bryde vei for skjønnere og mere verdensomfattende tanker end hans. De kan bygge videre paa *hans* grund, men hvor høit og fuldkomment deres verk end kommer til at taarne sig, vil intet kunne overstraale de majestætiske, guddommelige ord paa grundmuren: «Elsk hverandre, ligesom jeg har elsket eder».

Man indvender, at denne lære ikke var ny, at profeterne og de hedenske vismænd længe før havde forsøgt at praktisere den. Ganske vist! De forsøgte, og de filosoferte skriftlig og mundtlig over den, men han — menneskesønnen — *leved* den. I den dybeste harmoni med hans lære staar hans liv. Ingen brist i grundmuren paa nogen kant! Alsidig, hel kjærlighed til Gud og menneskene ind i alle livets forhold, saa der staar glands af evighed rundt om. Han er betagende i denne sin kjærlighed, som han, tiltrods for dette jordiske livs indskrænkninger, dog formaade at hævde i sin yderste konsekvents.

Profeternes tordenrøst bringer os til at bæve, vi beundrer Sokrates og oldtidens vismænd i deres ædle bestræbelser for at hæve menneskeaanden, men hvor er gløden, som ildner hjertet? spørger hun?

Kun den ene, der drager vort liv med sit ind til den levende personlige Gud, kun den ene, der gik veien foran os, og saaledes selv blev veien, kun ham kan vi *elske* og — aldrig glemme. I hans bryst banked menneskeslegtens store hjerte, og derfor *kan* den ikke glemme ham. Den glemmer meget. Aarhundrede efter aarhundrede svæver bort og tager med sig store og gode mennesker. Man mindes dem, idet man gaar forbi deres storartede monumenter, og tænker ogsaa med en vis medlidenhed paa deres feil. *Hans* billede bærer man i sjælen; ingen anklager tør nærme sig det.

Videnskaben, mener hun, er en af Guds lysstraaler; den er kommen vidt i at udgranske naturens hemmeligheder; med sit kolde, skarpe granskerøie forkuller, lagdeler og udtørrer den bjerge, have, dyrearter og — menneskehjerter; men menneskesønnens aand

fylder dem paany med den evige ungdom. Intet kan nogensinde dø, som bærer ham i sit hjerte. Der, hvor han *ikke* er, vil aandens mørke hvile over afgrunden tiltrods for alle lysstraaler, der spredes udover en uddøet naturverden og en døende menneskehed.

Det var *hans* store, verdensomfattende tanke at redde denne døende menneskehed, at gjennemstraale den med sit guddommelige lys og løfte den op i en høiere sfære, og selv naturen omstraales og faar sin betydning i glandsen af dette høiere liv. Vistnok maa vor klode engang dele skjæbne med alle «sjelløse ting», men vore boliger pleier vi jo ikke tage med os og — «der er mange værelser i min faders hus».

Hun synes, at jorden er vidunderlig deilig, og hvad kunde vel være herligere end at dvæle her bestandig, hvis man var fuldtud lykkelig? Vandre mellem blomster, fuglekvidder og i dybe, dunkle skove? Reise gjennem skjønne lande, beskue kunstens templer, lytte til herlige toner og musik? Ja! hvis bare ikke ormen gnog, hvis bare ikke den ulidelige synden og sorgen fulgte med! Hvis bare *han* havde været her!

Jorden og vor sanselige natur er skabt for hinanden, men naar vi begynder at vaagne, at se os om efter høiere maal, da blir her ofte for trangt, og vi kommer ligesom tilkort paa alle kanter, og om vi kjæmper og trodser aldrig saa meget, er det, ligesom vi ikke kommer af pletten. Storme tuder! Natten er saa mørk, vinteren saa lang! Sygdomme piner! Alt er saa trist, saa jordisk, saa lidet idéelt. Helst naar vore høieste instinkter vaagner, føler vi trykket af alt dette, og derfor — derfor bygger vi paa den gamle verdens ruiner en ny verden, en tilværelsesform, passende for vore mere beaandede evner og deres videre virkekraft. Dette er verdensidéen i sin mest fuldendte form. Hun tror, vi daglig gaar mod dette maal, vi, som bærer *ham* i vort hjerte, og hun tilføier, at hun aldrig vilde have lært at elske Gud, nei, ikke engang at forstaa eller opfatte hans væsen uden gjennem menneskesønnens guddommelige natur og karakter. *Han* gjenspeiler Guds høihed i alle træk. I en af hendes barnedrømme bad han hende gjemme ham i sit hjerte, og de skulde da sees igjen. Hun gjorde det og — han blev den store, den altomstraalende kjærlighed i hendes liv.

Ulrikke Dahl.

SVAR TIL PRESTEN ALM.

Fra Chr. Bruun.

Blandt de mange angreb jeg har faat, dels i brev og dels i blad, for mit stykke om afholdssagen, synes jeg at presten Ole Alms her i forrige nummer af dette tidsskrift er det dygtigste og bedste. Jeg holder mig derfor i mit tilsvar nærmest til det, om jeg end skal søge at faa med ogsaa det vigtigste af hvad der ellers er fremkommet.

Først lidt om den bibelske side af sagen. Man tænker sig det undertiden saa, at naar Jesus ikke selv var afholdsmand eller opfordrede sine venner til afhold, som Johannes den døber gjorde, saa var grunden den, at der i jødeland var liden eller ingen fristelse til drik. Man tviler paa at Jesus nogensinde var kommen «i berøring med drukkenskaben som last» [1]. Og det er jo vist utvilsomt, at der var ulige mindre med drik i Jødeland i Jesu dage, end der er i Norge i vore. Men derfra og til fuldstændig frihed for drik er der et umaadelig langt sprang. Og det viser sig tydelig nok, ikke blot at Paulus stadig føler trang til at advare sine tidligere hedenske menighedslemmer mod fraadseri og drukkenskab, men at ogsaa Jesus selv i disse synder ser en vigtig fristelse for sine venner. «Se til at ikke eders hjerter nogensinde besværes af fraadseri og drukkenskab og sorg for næring». Ved siden af næringssorg eller *fremfor* næringssorg føler han sig dreven til at advare dem mod disse to synder, som de der lettest kunde hindre dem i den freidige forventning af hans komme (Luk. 21, 34). Og om den onde tjener, som begynder at tyrannisere sine medtjenere, naar hans herre tøver med at komme, forudsættes det som rimeligt, at han vil give sig til at «æde og drikke med drankerne» (Matth. 24, 49). Og vi har jo da ogsaa fra andre kanter mere end tilstrækkelig kundskab om hvilken udbredt last drukkenskaben var ogsaa i de dage.

[1]) Se H. Osnæs's stykke i «Menneskevennen» for 4de april i aar.

Og til trods derfor er det saa langt fra, at Jesus slaar ind paa det fuldstændige afhold, at han tvert imod udhæver det som den kjendeligste forskjellighed imellem sig og sin store forløber, at han selv i dette stykke lever som almindelige mennesker (Matth. 11, 18 f.).

Det klinger derfor noksaa underligt, naar afholdsfolk overfor os maadeholdsfolk kan give sig til at paastaa, at *dersom* Jesus var kommen i berøring med drukkenskab, saa vilde han baade selv blevet afholdsmand og opfordret sine venner til at blive det. Kjendsgjerningen, den klart foreliggende kjendsgjerning, er den, at Jesus kjendte drukkenskaben meget vel, og at han *desuagtet* ikke var afholdsmand. Og det er lige saa forgjæves at ville fantasere sig bort fra denne kjendsgjerning ved at gjætte paa at han aldrig skulde have set et drukkent menneske, som ved at paastaa, at det ikke var virkelig vin, han drak, men bare saft-og-vand.

Og naar Paulus siger at det er godt at afholde sig fra at æde kjød og at drikke vin for de «svage brødres» skyld, saa tænker han ikke paa dem som derved kunde fristes til fraadseri eller drukkenskab, men paa dem som i asketisk kristendoms-iver[1]) mente at det i sig selv var syndigt at smage en bid med kjød eller en draabe med vin. Det er overfor disse asketer, han kan raade til at tage et saadant hensyn. I de menigheder hvor disse ikke fandtes, der indskrænker han sig — ligesom vi andre — til at advare mod *drukkenskab*, aldeles ikke mod at smage vin.

Paulus var — som Jesus selv — fra barns ben af gjennem det gamle testamente opdragen i den tro, at vinen visselig paa det frygteligste kunde misbruges, men at den i sig selv var en god og ædel Guds gave, som eide en sterk og eiendommelig evne til at faa «hjertet til at blive glad».

Dette sidste siger nu presten Alm, at han ikke kan forstaa, og han tilføier at afholdsfolket i det hele ikke kan forstaa det. Og det har han visselig ret i. De «forstaar omtrent ikke et muk af det». Og de er endogsaa «svært tilbøielige» til at sige at det ikke er sandt. Alm negter ikke at det kan *have været* sandt i Jødeland og i Grækenland i gamle dage. Men han er svært tilbøielig til at negte, at det kan være sandt i nutidens Kristiania. Der er vinen og de vinlignende drikke ikke længer nogen kilde

[1]) Eller af frygt for at komme til at spise offerkjød.

til livsglæde, begeistring og poesi, men alene til alt hvad der er raat og stygt.

Nu — det sidste var den da i gamle dage ogsaa. Se t. eks. mangfoldige steder hos profeterne. Det er alene sine ædle egenskaber, vinen skal have mistet i vor egen slemme tid.

Her undres jeg nu, om ikke presten Alm selv føler, at han er kommen i skade for at give til bedste en ligefrem urimelighed?

Schiller var ingen raa digter. Og han har dog skrevet en «Punschlied», ja to, om jeg ikke mindes feil. Og, skam at tale om det: den ene af dem — som jeg godt husker — synes jeg er meget vakker. Ja, jeg vover endog at tro, at hvis Ole Alm sad her ligeoverfor mig, som stundom i gamle dage, og jeg læste den op for ham, skulde selv han blive nødt til at synes den var vakker.

Nei, «lad os nu være mennesker», kjære presten Alm! Jesus var et menneske.

Göthe priser ogsaa vinen. Og han var nu heller ikke rent uden skjøn paa livsglæde og poesi og begeistring.

Men dette var rigtignok i forrige aarhundrede, eller i høiden i begyndelsen af dette. Og, nu? nu? spørger presten Alm.

Ja — hvad skal jeg sige? Jeg har været i en del brylluper her i Kristiania, siden jeg blev prest, og der har været vin i hvert eneste et af dem, tror jeg, vin i overflødighed. Skal jeg virkelig behøve at fortælle, at jeg ikke har set et drukkent menneske i noget af dem? Der har været stemning, festglæde, varme — straalende øine, kjærlige ord. Og jeg kan ikke negte, at vinen har havt sin gode del i stemningen og glæden. Ja, jeg har endog talt med nogle af de *kvinder*, som var med, om sagen. Og selv de har været enige i at det vilde have gjort et væsentligt skaar i det hele, hvis vinen havde været borte. Og jeg kan forsikre, at det ikke har været raae kvinder. De har været saa dannede omtrent, som man finder dem i dette slemme land. Dannede og gudfrygtige.

Og saa har jeg været i studentersamfundet adskillige søndagskvelder, hvor der har været adgang til «rusdrik». Jeg tør ikke negte muligheden af at der mellem de 2—3—400 unge mennesker, som har pleiet at være tilstede, kan have været en og anden halvt eller endog helt drukken. Men *jeg* har ikke set det. Vi ved alle, at der er forefaldt udskeielser, og grove udskeielser, mellem studenterne. Men alligevel gaar det da godt an ogsaa «midt i varietéernes

og bodegaernes Kristiania» at samles om vin uden raahed, at føle dens evne til at bringe varme og glæde og poesi og begeistring ligesaa vel der, som paa «Hellas's eller Judæas viniøvkransede høie».

Som student var jeg afholdsmand, saa det var bare en rent sjelden gang det hændte, at jeg kunde sidde med i et toddylag blandt kamerater. Men jeg ved mange bra gutter som gjorde det. Og blandt dem én, som af alle der kjendte ham, blev regnet for den reneste og ædleste unge mand de vidste — det skjønneste syn jeg kjendte i min ungdom, en bedende student og en begavelse af rang. Og alle vidste vi da godt — hvad Ole Alm «omtrent ikke forstaar et muk af» — at det som gav toddyen dens værd, var den varme, glade, frie, kameratslige stemning, den førte med sig, i slegt med poesi og begeistring og alt det, som en god student sætter høit. Eller tror man kanske, at det er den søde smagen?

Det er vist sandt hvad Alm siger, at afholdsfolket i det hele ikke forstaar denne klare ting, som alle mennesker undtagen de kjender saa godt til. Men dermed er det da ogsaa udtalt, at de aldeles ikke fuldt ud forstaar den sag de selv arbeider i. De forstaar den ene side af den og lukker sine øine for den anden.

De gode folk maa undskylde: det som udmerker afholdsarbeidet, er netop en vis mangel paa evne til at tænke *nøgternt*. Det lider selv af et slags *rus*. Og det er en feil, som hos de fleste af dets forkjæmpere er ulige mere fremtrædende, end hos presten Alm, der selv tilstaar den saa at sige med rene ord.

Fru Thea Ebbel advarer i et afholdsopsæt her i dette tidsskrift (se side 232) mod at gruble for meget over hvorledes man skal komme frem paa den vei, man nu engang er slaat ind paa. Har man faat adgang til at tage ét skridt fremad paa den vei, man mener er den rette, saa skal man trøstig gjøre dette skridt og stole paa at *Gud* nok vil bane veien videre frem.

Bibelen taler anderledes, ved vi. Den siger at man ikke bør give sig til med at bygge et taarn, før man er klar over om man er istand til at føre det op til toppen. Og denne forskjel er betegnende. Et særkjende for bibelen er det *gjennemtænkte*, det dybt til marven gjennemtænkte, siger gamle Tobias Beck. Det er den slags tænkning som det skorter paa inden afholdsflokken, forekommer det mig.

Og derfor mangler afholdsarbeidet ogsaa det høie *enfold*, som følger med det gjennemtænkte, og er den anden side af det. Det

er, og vil være, et stort moralsk arbeide, en kamp mod en af de frygteligste laster, som herjer menneskeslegten. Og alligevel tør man ikke sige, at det afholdsløfte, som er det vigtigste vaaben man har at bruge i denne kamp, er af moralsk natur. «Vi lægger ikke noget sedeligt eller moralsk i afholdsløftet», siger Alm. Det er alene «en hensigtsmæssighedssag».

Føler han ikke, at der her er en brist i planlæggelsen af den hele sag, i den grundlæggende gjennemtænkning af den? De guddommelige tanker, de som bibelen meddeler os, er ikke slige. Den hele fremgangsmaade faar ved dette et uhelt, man kunde næsten fristes til at sige et tvetydigt stempel.

Thi lederne kan længe nok fastholde og indskjærpe at afholdsløftet, det store kampmiddel imod drikfældigheden, ikke i sig selv er noget moralsk, men alene en hensigtsmæssighedssag — de menige tropper forstaar ikke den tale. I samme mon som iveren griber dem, i samme mon bliver deres bedste og uundværligste kampmiddel uvilkaarlig for deres øine til noget moralsk. Og det ikke at ville bruge det bliver noget umoralsk, ja lettelig noget af det mest umoralske, der gives. Maadeholdsmanden gjør værre skade end drankeren selv. Thi drankeren, stakkar, han virker ikke tillokkende; han er langt snarere et advarende eksempel; han arbeider i grunden i afholdssagens tjeneste. Maadeholdsmændene derimod er de rette forførere; det er dem som i virkeligheden opretholder drikfældigheden paa jorden.

Presten Alm kjender dog vel denne tale, der har runget saa væ ldigt paa vore afholdsmøder, og som aldeles ikke er til sinds at lade sig tysse ned af ledernes sindigere opfatning? Det ligger i sagen selv at den ikke lader sig neddæmpe. Naar jeg med hele den fulde glød og styrke af min moralske begeistring griber det store, det enestaaende vaaben imod menneskeslegtens værste moralske skade, saa lader jeg mig ikke foresnakke, at dette vaaben ikke i sig selv skal være af moralsk art. I den stund jeg svinger det, er det mig en psykologisk umulighed at forestille mig andet, end at det selv er af det høieste moralske værd.

Og saa bliver maadehold en stor synd. Og «drankeren, stakkar!» bliver saa temmelig ansvarsfri. Og den moralske begrebsforvirring er i fuld gjænge.

Det er til tak for at afholdsbevægelsen lige fra først af forlod det høie enfolds stille veie, at den har faat sig paatrykt

dette lidet tiltalende stempel af skraal, af næsten politisk partiagtighed og af fanatisme.

Thi Alm tager fuldstændig feil, naar han mener at ikke *kvinder* kan være fanatiske. Der er ingen, der kan være saa fanatiske som de. Og det at det her virkelig er «tusindaarig mishandling» de reiser sig til kamp imod, skal dog vel ikke gjøre fristelsen til fanatisme *mindre*.

Ikke deri havde presterne af den ældre skole uret, at de sagde at afholdsarbeidet led af store brøst. Deres feil var den, at de ikke gjerne vilde tage med i regningen hele den store sum af ædel sedelig harme og af barmhjertighed mod de dybest sunkne, som dette arbeide rummer. De bar sig ad paa lignende maade som afholdsfolket selv: de lukkede sine øine for hele den ene side af tingen.

Det var ikke rigtigt. Afholdsarbeidet har krav paa at vi sætter pris paa det meget gode som det har udrettet og endnu udretter, og at vi for dets skyld bærer over med de overdrivelser, det gjør sig skyldigt i. Men ikke paa at vi skal lukke øinene for disse overdrivelser.

Men naar overdrivelserne i en overdrivelsernes tidsalder faar magt til at rive med sig hele mængden af en god sags tilhængere og arbeidere, saa kan det nok komme til ikke bare at *se ud*, men virkelig at *blive* til det, at de maadeholdne faar udrettet mindre end de videstgaaende. 10 000 skraalere kan altid faa gjort mere end 10 stilfærdige, selv om hver enkelt af de stille arbeidere kan opveie 10 skraalhalser.

Men maadeholdet «dør» ikke; det kan presten Alm være overtydet om. Det er overdrivelserne som dør, naar de har skreget sig hæse i sin tid. Maadeholdet er udødeligt som sandheden.

Jeg vil hermed ikke have sagt, at alle nedstemninger af vore brændevinssamlag har været feilgreb. Tvertimod. Jeg tror mange af dem har gjort nytte. Det afhænger af omstændighederne. Her i Kristiania tror jeg ikke det havde virket godt. Dog var det aldeles ikke — som nogle af mine modstandere har ment — af den grund jeg skrev mit stykke, men alene fordi afholdsmanden Thomassen ligefrem opfordrede mig. Jeg nærede da heller ikke spor af frygt for at samlaget her inde skulde falde. Men i mangen baade by og bygd tænker jeg, jeg gladelig vilde have gaat med paa midlertidigt og lokalt forbud, ligesom jeg tror der er mang-

foldige bygder i vort land, hvor det er af stor vigtighed at vise-folk, at det gaar an at holde bryllup og gravøl uden rusdrik. Og jeg takker af hjertet baade presten Alm og hver ærlig prest og hver ærlig afholdsmand, som udretter noget i denne sidste retning.

Et forbud for det hele land derimod tror jeg ikke duger. Det er rimeligt nok, som man har sagt, at *ungdommen* ikke vilde gjøre de store anstrengelser som vilde kræves til at gjennembryde det. Men vanedrikkerne vilde gjøre dem. Og hvorledes kunde man vel saa faa hindret ungdommen i at drikke med, naar de andre først havde faat kilden til at strømme?

Derimod holder jeg det for uforsvarligt, naar her i Kristiania flere af samlagenes udsalg er lagt lige i arbeidernes vei. Og endda mere, naar drukkenskab saa ofte faar gjælde for «formildende omstændighed» ved forbrydelser og forseelser. Langt snarere tror jeg, at forbryderen — hvad der jo skal være tilfældet somme andre steder — først bør ilægges den fastsatte straf for sin gjerning, og saa faa et passeligt tillæg, fordi han har været drukken. Og ingen «velklædthed» eller «herremanerer» bør kunne hjælpe den «synlige» ud af politiets hænder, men kanske heller skaffe ham lidt skarpere medfart i overensstemmelse med hans større ansvar. Men hvad jeg for landsbygdernes vedkommende tror vil kunne faa den største virkning af alt, det er om man vil sætte drikkerne udenfor herredsstyret og alle bygdens tillidshverv. Ikke den som kan drikke et glas, ikke engang den som en gang imellem kan drikke sig drukken, men enhver virkelig *drikker* bør ubønhørlig fjernes. Og saa bør der gjøres alvor af det paalæg, at paa dampskib og jernbane bliver *enhver* drukken mand eller kvinde sat af paa første stoppested. Tager man afholdsfolk til konduktører og billettører, tænker jeg at paalægget kunde blive gjennemført. Naar de fordrukne en menneskealder igjennem har været udsatte for den *latterlighed*, som følger med gang paa gang at blive staaende igjen ved stoppestedet, og for den *ydmygelse* at blive kastet ud af alle tillidshverv, vil det kanske være brændt ind i vort folks tankegang, at det virkelig er *skam* at være fuld.

SOCIALE SKRIFTER.

«Udvalget til social oplysnings fremme» i Danmark har udgivet følgende bogfortegnelse «til veiledning for dem, som ved læsning af danske skrifter ønsker at sætte sig ind i de sociale spørgsmaal, uden at vi dog hermed udtaler nogen tilslutning til de i de enkelte skrifter hævdede forskjellige anskuelser».

	Pris kr.
James Adderley: Stephen Remarx. Oversat af M. Koch efter originalens 9de udgave. Med et forord af pastor E. Koch. Hempel, Odense 1898	1,00
Dr. Chr. A. Bugge: Bibelens krav til vor tid. Gyldendal, 1897	1,25
— Tidens mest brændende spørgsmaal. Olaf Norli, Kristiania 1893	1,50
Lujo Brentano: Om arbeidsydelsens forhold til arbeidsløn og arbeidstid. Oversat af A. Fraenkel. Gad, Kjøbenhavn 1874	2,00
Thomas Carlyle: Svundne tider og ny. Oversat af Uffe Birkedal. Kjøbenhavn 1892. Nedsat pris	2,00
Lic. Drevs: Mere hjerte for folket. Oversat af E. Hanssen. Mittet, Kristiania 1891	0,75
Domela Neuwenhuis: Kapital og arbeide, en sammentrængt fremstilling af Karl Marx' lære. Kjøbenhavn 1898	0,10
A. Fraenkel: Karteller. Salmonsen, Kjøbenhavn 1892	2,50
— Livsspørgsmaal. Samfundsstudier. Salmonsen, Kjøbenhavn 1888	1,00
Dr. Th. v. Goltz: Kirkens opgaver overfor det sociale spørgsmaal. Oversat af E. Hanssen. Mittet, Kristiania 1891	1,00
Paul Gøhre: Tre maaneder fabrikarbeider. Oversat af E. Hanssen. Steen, Kristiania 1892	2,00
Birger-Hansted: Englands fabrik- og værkstedlovgivning. Kjøbenhavn 1891	3,20
— Kantonale og forbundslove i Schweiz til værn for arbeiderne i industri og haandværk. Høst, Kjøbenhavn 1895	4,75
Henry George: Fremskridt og fattigdom. Oversat af V. Ullmann. Huseby, Kristiania 1886	6,00
— Arbeidets Kaar. Oversat af Jakob Lange. Nordiske forlag, Kjøbenhavn 1897	1,50
Falbe-Hansen: Stavnsbaandsløsningen og landboreformerne. Gad, Kjøbenhavn 1889	8,00
Biskop Ingram: Arbeide i store byer. Oversat af Mathilde Møller. Med et forord af professor H. Westergaard. Schønberg, Kjøbenhavn 1898	1,25

Pris kr.

Severin Jørgensen: Haandbog for brugsforeninger. Kolding 1894 2,75
Axel Kjølhede: Lord Shaftesbury. Schønberg, Kjøbenhavn 1890 1,50
Hans Koch: Engelsk socialisme. Bethesdas boghandel 1898. 0,50
F. C. Krebs: Individualisme og socialisme. Gyldendal. Kjøbenhavn 1874 1,75
— Det gamle og det ny samfund. Gyldendal. Kjøbenhavn 1876 6,50
Jakob Lange: Socialøkonomiens grundsætninger Odense 1890 0,75
Wilhelm Liebknecht: Til forsvar og angreb. Kjøbenhavn 1898 0,10
Fernando Linderberg: Henry George og hans sociale program. Lehmann & Stage. Nedsat pris 0,50
— For og imod georgeismen. Lehmann & Stage. do. . . 0,50
— Arbeidets riddere. Lehmann & Stage. do. 0,25
— Frikonkurrencen og socialismen. Lehmann & Stage, Kjøbenhavn 1895 3,00
— Werner Sombart og den socialistiske arbeiderbevægelse. Lehmann & Stage. Kjøbenhavn 1897 1,25
Biskop Martensen: Socialisme og kristendom. Gyldendal, Kjøbenhavn 1874 0,75
Karl Marx: Kapitalen, 1ste bind: Hovedværket. Kjøbenhavn 1885 2,00
— Det kommunistiske manifest. Paa dansk. Kjøbenhavn 1898 0,10
Fr. Nielsen: Charles Kingsley og den kristelige socialisme i England. Schønberg, Kjøbenhavn 1888 1,40
— Hofprest Stöcker og den kristelige-sociale bevægelse i Berlin. Schønberg, Kjøbenhavn 1886 1,20
A. Schack: Sociale spørgsmaal i kirkelig belysning. Lehmann & Stage, Kjøbenhavn 1897 1,00
Dr. A. Schäfle: Socialismens kvintessens. Oversat af Brücher. Konrad Jørgensen, Kolding 1886. Nedsat pris 0,35
Cordt Trap: Statens stilling til ubemidledes alderdomsforsørgelse. Gad, Kjøbenhavn 1892 3,50
Cl. Wilkens: Samfundslegemets grundlove. Wroblewsky, Kjøbenhavn 1881 6,00
Francis Wolff: Socialismens problem. En oversættelse af de engelske fabiske smaaskrifter om socialismen. Paulsen, Bergen 1894—96 8 skrifter . . . . . 6 à 0,40, 2 à 0,60
Henry Ussing: Kristendom og socialisme. Bethesdas boghandel, Kjøbenhavn 1889 0,10
Harald Westergaard: Den ældre nationaløkonomis opfattelse af det sociale spørgsmaal. Gad, Kjøbenhavn 1896 1,75

Heil deg vaart flagd!

Heil deg vaart dyre flagd, ver fagna!
Aa lat ditt høge samlingssinn
i folkehugen fagert dagna:
vig oss til fedrelandet inn!

Naar du som sol paa toppom renner
daa kveikjest me i hug og haatt;
for der vaart liv, vaar soga brenner
i glans av raudt og kvitt og blaatt.

Den kraft, som slo i vilde logar
av blod og brand um hov og lund, —
til fred og frume vigd no logar
av kjærleik i din raude grunn.

Den aand, som steig i blide Balder
so alt i taaror bivra blidt, —
den tyder du for kvar ein alder
so yndeleg i uskuldskvitt.

Vaar himmelborne fridom dyre,
som broderblod ei tyngjer paa,
til maning steller du framfyre
oss klaart i krossen himmelblaa.

Men um og kvar din farge bleikna
du vitner enn og minner oss,
at paa vaart fedreland er teikna
til folkefremde Kristi kross.

Matias Skard.

Olav Tryggvason.

Rett som soli han steig av det huskande hav
Alt med dag og med daad i sin famn —
Olav Tryggvason, alldri so gløymest det av
Ifraa heid og til utarste hamn.

Rett som soli han fram yver nordhimmel'n skreid
Og dei æserne stodo i stein,
Der den Krist-klokka klang yver dal yver heid
Og dei smaafuglar kvittra fraa grein.

Rett som soli han seig i det raudnande hav
— Fall den skymingi sorgmild um land.
Men det minnegras undarlegt gror paa hans grav
Og dei smaabylgjar sukka mot strand.

Matias Skard.

SOCIAL-DEMOKRATIETS INDRE UDVIKLING.

Eduard Bernstein: Die Voraussetzungen des Socialismus und die Aufgaben der Social-Demokratie. 188 Sider. Dietz. Stuttgart 1899.

Eduard Bernstein er en af de mest fremragende og mest sympatetiske personligheder indenfor den social-demokratiske bevægelse. Han er født i Berlin den 6te januar 1850 af jødisk slægt, der var gaaet over til kristendommen. Hans fader var lokomotivfører og havde 10 børn ialt. Da forældrene søgte at opretholde en vis *Standard of life* og navnlig at give børnene en god opdragelse og skolegang, havde dette til følge, at børnene alt under deres opvækst stærkt maatte føle trykket af kampen for tilværelsen. Efter at have gennemgaaet gymnasiet i Berlin traadte Bernstein i 1866 ind i en bankforretning; fra 1870—78 var han bogholder i en større bank.

Allerede 1872 sluttede han sig til social-demokratiet (Eisenacherne) og tog i sin fritid levende del i agitationen. 1874 deltog han i partiets kongres og blev medlem af det udvalg, der udarbeidede det kompromisprogram, som i 1875 samlede de to partier: Lassallianerne og Eisenacherne til et parti: Social demokratiet. Endnu til dette tidspunkt var han dog ikke kommen til dybere indsigt i socialismen, end at han stod som beundrer af Eugen Dühring, som partiet i 1878 ved Fr. Engells rystede saa forsvarligt af sig[1]).

I 1878 opgav han sin stilling i banken for efter opfordring som sekretær at følge en rig social-philantrop, der fra Schweiz vilde udgive et nyt tidsskrift: «Zukunft». 1881 gik han ind i redaktionen af «Der Socialdemokrat», som foranlediget ved undtagelseslovens udstedelse 1878 var bleven grundlagt i 1879. Ogsaa dette blad blev udgivet fra Schweiz. Den maade, hvorpaa det under hele undtagelsesloven lige til 1890, hvor dets udstedelse var fuldstændig

---

[1]) Jfr. Herrn Eugen Düring's: Umwalzung der Wissenschaft af Fr. Engells.

forbudt, hver uge blev udbredt over hele Tyskland, hører til noget af det mest beundringsværdige, der er udført ved hemmelig agitation i vort aarhundrede. Politiet var stadig paa jagt efter det. Undertiden lykkedes det at finde en pakke her og der. Men det var kun rent forsvindende, hvad der blev opdaget. Som regel fik holderne deres blad regelmæssig hver eneste uge.

I den første tid delte Bernstein redaktionsarbeidet med Georg v. Vollmar, der paa den tid hørte til de yderste radikale. Da Vollmar ved giftermaal med en svensk dame, som levede i Schweiz, blev sat i stand til at trække sig tilbage fra alt erhvervsarbeide, blev Bernstein hovedredaktør af bladet.

Gennem Fr. Engells skrift mod Eugen Dühring var han bleven ført over i de rene Marxisters, ɔ: Karl Marxdisciples lejr.

Under denne sin redaktionsperiode stod han paa de revolutionære antireligiøse Marxisters yderste venstre fløj. Alt i sin ungdom var han bleven erklæret fritænker, der aldrig satte sin fod i en kirke og kun betragtede alle kristne som hyklere.

Han førte derfor ogsaa det voldsomste sprog i bladet, hvad der iøvrigt var ganske naturlig under den forfølgelse, som alle socialister den gang var genstand for i Tyskland. I sin egenskab af redaktør paadrog han sig saamange anklager for majestætsfornærmelse m. m., at han for stedse er hindret i at vende tilbage til sit fædreland. Alene af anklager for majestætsfornærmelse venter der ham 10, hver paa ca. 5 Aar!

Med kampen under undtagelsesloven fik imidlertid hans revolutionære lidenskaber udraset.

Hans virksomhed ved «Der Socialdemokrat» medførte, at han i 1888 blev udvist af Schweiz. Han drog da straks til London, hvorfra bladet blev udgivet de to sidste aar. Da undtagelsesloven blev ophævet i 1890, gik bladet ind. Det havde da udført sin mission og blev nu afløst af et mindre antal socialdemokratiske blade i selve Tyskland.

Men Bernstein maatte blive i London. Han vilde gærne tilbage. Da jeg i 1897 havde den glæde at besøge ham, erklærede han, at kunde han slippe med ca. 2 aars tugthus, saa rejste han hjem straks. Men rejse hjem for at sidde i tugthus paa livstid, var der jo vel liden glæde ved.

Han lever nu dels som forfatter, dels som korrespondent til social-demokratiets hovedorgan «Vorwärts» og det videnskabelige

tidsskrift: «Die Neue Zeit». Ved siden af sin virksomhed som korrespondent har han øvet en ret omfattende virksomhed som forfatter; bl. a. har han forestaaet udgivelsen af Lassalles samlede skrifter og skrevet det afsnit af «Die Geschichte des Socialismus», som omhandler socialismens forhistorie i England i det 17de aarhundrede.

Den engelske luft har haft en forunderlig gavnlig indflydelse paa ham. Men noget af hans forvandling var dog allerede forberedt før. Ved et besøg i de katolske Schweizerbjærge var han for første gang efter mange aars forløb kommen til forstaaelse af den rolle, som religionen spillede for beboerne i bjærgene.

Da sagde han til sig selv omtrent som saa: ja, jeg kan forstaa, at vi i de store byer kan undvære religionen, ti vi har erstatning for denne i meget andet: i videnskaben, i kunsten, i theatret etc. Men hvis vi tager religionen bort fra hine mennesker, — hvad har de da tilbage? Intet, der ligger ud over dyrets fornødenheder.

For første gang slog det ham, at tager man religionen fra saadanne mennesker, saa tager man alt aandsliv fra dem.

Dette blev indledningen til en ny opfattelse hos ham. Ved at sysle nærmere med historien, særlig med puritanerne i England, opdagede han, at religionen ikke, hvad han hidtil havde antaget, blot havde været en hindring for civilisationen. Han saa nu, at puritanismen havde ydet et stort bidrag til civilisationens fremme. Endelig erfarede han, at han blandt religiøst grebne mennesker fandt mange af de mest elskværdige og virksomme mennesker i den nuværende tids kamp mod alle onde magter. Og selv der, hvor han er uenig med kristne mennesker, finder han ofte deres optræden dikteret af de ædleste motiver.

Alt dette har gjort, at Bernstein er bleven en fordragelighedens mand med den dybeste ærbødighed for de religiøse værdier. Med den udvikling, han hidtil har gænnemgaaet, er der grund til at tro, at han ikke vil blive staaende paa dette standpunkt. Men dette faar fremtiden at vise.

Hans forandrede aandelige opfattelse fremgaar ogsaa af hans betragtning angaaende forholdet mellem ret og pligt. Ved mit besøg hos ham udtalte han sig herom paa følgende maade:

«Social-demokratiet gør sig skyldig i den store fejl, at det kun taler til arbejderne om deres ret, men aldrig om deres pligt.

Gennem agitationen gøres alt for lidt for at opdrage arbejderne til opfyldelsen af deres pligter. Naar der tales om den historiske opgave, som arbejderne har at løse, skaber agitatorerne sig et ideal af et proletariat, som slet ikke eksisterer. Det er nødvendig, at arbejderne lærer, at de sociale spørgsmaal kun løses skridt for skridt gennem organisation i fagforeninger, brugs- og produktionsforeninger, og gennem selvstyrelse i kommune og rigsdag. Fra staten ønsker jeg dog kun saa lidt som muligt, i den retning er jeg i vid udstrækning enig med Manchestermændene».

I overensstemmelse med denne betragtning henviste han til det store antal af engelske arbejdere, der var kommen dertil, at de havde et kønt lidet hus med have til, hvor det var dem en glæde at dvæle i deres fritid og paa helligdagene. Men «saadanne arbejdere er i virkeligheden et helt andet folkefærd end de fattige proletarer, som de social-demokratiske agitatorer saa ofte taler om».

Han tilføjede her, at den materialistiske opfattelse, der paastaar, at det er de økonomiske forhold, der bestemmer alt, er et bedrag. «Der er mange arbejdere, som ved den indtægt, de har, kunde leve meget bedre, end de gjør, og hvem forhøjet løn slet ikke vilde hjælpe til bedre kaar. Aandelig opdragelse er ligesaa nødvendig som forbedrede økonomiske forhold».

I den her gengivne betragtning, har vi et bidrag til billedet af den personlighed, der nu i en række aar har staaet som den kritiske foregangsmand indenfor verdens mægtigste Social-demokrati.

Den udvikling, Bernstein har gennemgaaet, er typisk for de muligheder, som overalt slumrer inden for tidens socialistiske arbejderbevægelse. Bernstein staar nu paa social-demokratiets yderste høire fløj. Men hans standpunkt er kun at betragte som en Mærkepæl, der viser os, i hvilken retning den social-demokratiske arbejderbevægelse marscherer.

Alt for flere aar siden begyndte Bernstein sin kritiske virksomhed inden for partiet. En enkelt sag er her betegnende for resultatet af hans kritiske pen. I 1893 havde social-demokratiet paa forslag af Bebel vedtaget en beslutning om, at det aldeles ikke vilde deltage i valgene til den preussiske landdag. Den egentlige grund dertil var, at valgretten hertil er saa indskrænket, at det er umuligt for partiet at gennemføre valget af egne kandidater. Bernstein saa, at dette standpunkt var fejl. Kunde man ikke gennemføre valget af egne kandidater, kunde man i al fald

øve en ret betydelig indflydelse paa, om det blev de mere eller mindre frisindede demokrater eller reaktionære aristokrater, der blev valgte. Allerede det følgende aar begynder han derfor at kritisere den vedtagne beslutning og at fremhæve betydningen af, at social demokratiet ogsaa deltager i disse valg. I begyndelsen løfter der sig et ramaskrig imod ham. Men lidt efter lidt bider hans kritik sig fast. I 1897 foregaar en begivenhed, der paa det klareste aabenbarer den fare, partiet bereder sig selv ved at afholde sig fra landdagsvalgene. Da rigsdagen har forkastet et regeringsforslag angaaende en væsentlig indskrænkning af foreningsretten, forelægger regeringen forslaget i landdagen. Og her var det paa et hængende haar nær bleven vedtaget. Flertallet imod forslaget var kun 4 stemmer. Dette virker saadan, at selv Bebel bliver hovedtalsmand for, at partiet skal deltage i de landdagsvalg, der skal foregaa i 1898. I løbet af aaret føres der en levende forhandling i hele partiet om denne sag. Men de gamle doktrinære med Liebknecht i spidsen sætter sig imod det med hele deres revolutionære lidenskab. Paa partikongressen i efteraaret 1897 er spørgsmaalet om deltagelsen i landdagsvalgene kongressens hovedspørgsmaal. Bebel taler energisk for deltagelsen, men faar bl. a. sin gamle tale fra 1893 læst op atter og atter. Ikke desto mindre faar han flertallet paa sin side; dog lykkedes det modstanderne at faa saadanne betingelser knyttet til deltagelsen, at beslutningen i praksis fik forholdsvis liden betydning. Men da valgene i 1898 havde fundet sted, skrev Bebel sejrssikker: næste gang gaar hele social-demokratiet til valg! Skønt Liebknecht umiddelbart efter møder med den erklæring: næste gang gaar social-demokratiet slet ikke til valg, er der neppe grund til at tvivle om, at Bebel vil faa ret.

Dette er betegnende for den maade, hvorpaa Bernstein ved sin kritik opløser den gamle doktrinarisme.

I løbet af 1896—97 skriver han i «Die Neue Zeit» en lang række artikler om socialismens problemer. Under denne behandling viser det sig, at han har foretaget en fuldstændig revision af hele den fra Marx modtagne Opfattelse af den sociale udvikling. Han nægter selvfølgelig intet øjeblik Karl Marx' overordentlige fortjenester, der er af blivende værdi. Men han finder, at der er adskillige punkter i Marx betragtning, der trænger til at *uddybes, modificeres, suppleres.*

Disse Bernsteins kritiske artikler vækker endnu mere allarm i alle dele af det social-demokratiske parti. Vel er der adskillige, som alt i det væsentligste optræder i overensstemmelse med Bernsteins synsmaade: Georg v. Vollmar, Legien, v. Elms o. fl. Men blandt penneførerne er de fleste imod ham. Fra forskellige sider lyder alt raabet om, at Bernstein ikke længer er social-demokrat, at han maa betragtes som en frafalden, om ikke som en forræder.

Indenfor det tyske social-demokrati skal der ikke saa meget til, før det kommer til den art banlysning. Med korte mellemrum er der snart en, snart en anden, der stemples som kætter.

Paa den sidste partikongres i 1898 stod der et stort slag for og imod Bernsteins standpunkt. Dette medførte, at der kort efter kongressen skete henvendelse til Bernstein om at samle sine kritiske afhandlinger i et selvstændigt skrift, hvor man kunde finde hans nye opfattelse i sammenhæng.

Bernstein tog opfordringen til følge. I løbet af vinteren udarbejdede han det skrift, hvis titel staar over nærværende artikel. Midt i marts forelaa det for offentligheden.

Saasnart det var udkommen, gav det anledning til den mest levende forhandling i alle egne af Tyskland, saavel inden- som udenfor Social-demokratiet.

Dette er altsaa skriftets forhistorie. I det følgende skal vi nærmere pege paa dets mere fremtrædende hovedpunkter.

Bogens indhold samler sig om følgende hoveddele:

Den marxistiske socialismes grundlæggende sætninger;

Marxismen og Hegels dialektik;

Den økonomiske udvikling og det moderne samfund;

Social-demokratiets opgave og muligheder;

Endemaal og bevægelse.

I forordet gør forfatteren opmærksom paa, at den i bogen fremlagte betragtning er et resultat af «en aarelang indre kamp». Hans formaal med skriftet er «at bekæmpe resterne af den utopiske opfattelse i den socialistiske theori og at styrke det realistiske saavel som det idealistiske element i den socialistiske bevægelse».

Angaaende forholdet mellem Marxismen og Hegels filosofi maa jeg i første række henvise til mit skrift: «Karl Marx og den historiske socialisme». Først naar man er klar over den sam-

menhæng mellem disse dele, som der er fremstillet, vil man kunne forstaa Bernsteins kritik paa dette punkt. Med hensyn til det fejlsyn, som Karl Marx gjorde sig skyldig i overfor den historiske udvikling ved midten af aarhundredet, kommer Bernstein ganske til samme resultat som jeg, men han motiverer det paa en noget anden maade.

Et hovedpunkt i Bernsteins bog danner behandlingen af den saakaldte *forværrelsestheori*. I følge Marx spalter samfundet sig i voksende grad i to lejre: i et faatal af kapitalister og et flertal af proletarer. Denne udvikling maa med jernhaard nødvendighed føre til et krach, hvorunder det gamle samfund gaar til grunde, medens et helt nyt samfund rejses paa dets ruiner.

Denne theori har spillet en overordentlig rolle i den socialdemokratiske bevægelse. Og den var heller ingenlunde ganske grebet ud af luften. For det første har den et vist slægtskab med den af den klassiske nationaløkonomi hævdede *jærnhaarde lønningslov*. For det andet har den en meget stærk støtte i den maade, hvorpaa den kapitalistiske udvikling foregaar i første halvdel af vort aarhundrede.

Dette med hensyn til theoriens oprindelse. Dens virkninger har været meget vidtrækkende. Har man den opfattelse, at den sociale udvikling virkelig gaar i den retning, at folkets store flertal i bestandig større omfang proletariseres, saa er det kun en given selvfølge, at man under agitationen maa søge at samle arbejderne til en enhed, overfor hvilken alle andre kun danner en «reaktionær masse».

Hvis theorien er rigtig, er der intet at bebrejde dem, der hævder denne betragtning. Vi har i denne opfattelse af samfundsudviklingen nøglen til alle bestræbelserne for at gøre den sociale bevægelse til en blot og bar klassebevægelse.

Hvis theorien imidlertid er fejl, — hvis de faktiske kendsgerninger viser, at forholdene ikke forværres, men at endog selv de laveste lag, om end langsomt, hæves opad, saa er det for selve den sociale bevægelses skyld af den største betydning, at en ny og uddybet erkendelse trænger igennem. Nu er det imidlertid en kendsgjerning, at ligesom den kapitalistiske udvikling overhovedet danner et stort fremskridt, saa bliver alle de misbrug og skyggesider, som følger med denne udvikling, overalt trængt tilbage

i samme grad, som der skabes stærke faglige foreninger og gribes ind i det økonomiske liv gennem kommunerne og rigsdag.

Dette er dette sidste, Bernstein vil have indskærpet. Men endnu paa dette punkt skiller han sig ikke væsentlig fra selve Karl Marx. Dette er derimod tilfældet, hvor han søger at vise, at selve den økonomiske udvikling ikke formindsker antallet af de besiddende, men at tværtimod antallet af disse endog vokser under den nuværende udvikling. Han anfører i denne retning forskellige statistiske tal. Men da disses rigtighed bestrides af hans modstandere, skal jeg ikke gaa nærmere ind paa dem. Jeg gør kun opmærksom paa, at her er et hovedpunkt, som man maa have opmærksomheden henvendt paa under undersøgelsen af forudsætningen for socialismen.

Ved siden af at belyse dette hovedpunkt peger Bernstein paa, at medens der overalt i industrien er en skarp tendens mod stordrift, findes der ikke nogen saadan nævneværdig tendens i landbruget.

Alle erfaringer fra landbrugets omraade peger omvendt meget mere i retning af, at de smaa bedrifter snarere er de store overend underlegne. Han kommer derfor til følgende slutning: «Hvis det moderne samfunds fald afhænger af tabet af medlemmerne mellem grunden og spidsen af den sociale pyramide, hvis den er betinget af, at yderlighederne over og under dem opsuger disse medlemmer, da er virkeliggjørelsen af dette i England, Tyskland og Frankrig ikke i dette øieblik nærmere end i noget tidligere tidsrum af det 19de aarhundrede».

Nu er imidlertid de store bedrifter en nødvendig forudsætning for virkeliggørelsen af socialismen. Saalænge der findes en saadan mængde af smaadrifter, som det endnu er tilfældet, er kun i ringe grad de forbetingelser tilstede, som muliggjør socialiseringen.

Ved siden af de økonomiske betingelser kræves politisk magt. Marx og Engells troede til sent i deres liv paa, at en ret væsentlig del af samfundets omdannelse kunde foretages af den politiske magt.

Der findes ogsaa endnu social-demokrater, som mener, at de i kraft af politisk magt kan forvandle samfundet fra kapitalistisk til socialistisk. Men dette er, hvad Bernstein kalder, en rest af den utopiske opfattelse. For det første er det utopisk at vente, at et proletariat, der repræsenterede folkets store flertal, men som

i følge stilling og personlig udvikling vilde staa paa meget forskellig standpunkt, skulde kunne optræde som et fællesskab, hos hvem kun den solidariske broderskabsfølelse herskede. For det andet er stillingen selv i Tyskland, hvor social-demokratiet er stærkere end i noget andet land, den, at medens der i handel og industri er ca. 5 millioner arbejdere, er der i riget endnu kun 2,1 million vælgere, som stemmer paa social-demokrater, og kun ca. $^1/_2$ million arbejdere, som er medlemmer af fagforeningerne. «Mere end halvdelen af arbejderne staar saaledes endnu enten ligegyldige, uforstaaende eller som modstandere overfor social-demokratiet».

At staten eller kommunen under saadanne forhold efter en revolutionær omvæltning skulde kunne overtage produktionen, betragter Bernstein som hørende til det umulige.

Social-demokratiet maa stræbe efter at skaffe sig politisk magt. Gennem denne kan der udrettes overordentlig meget for at sikre de borgerlige friheder, fremme retfærdig beskatning, formaalstjenlig undervisning etc. Men omdanne det økonomiske liv kan man ikke ad den vej. Med hensyn til det økonomiske liv knytter virkeliggjørelsen af socialismen sig til:

1) de af kapitalismen skabte store bedrifter,
2) til kooperative foretagender saaledes som disse er udformede i fagforeninger, brugs- og produktionsforeninger.

Paa dette punkt fremfører Bernstein nogle højst interessante og lærerige betragtninger. Han finder, at den selvstyrede andelsfabrik fremdeles er et uløst problem. I staten er det saadan, at jo større staten er, des vanskeligere er det at gennemføre den republikanske statsform, — (i det britiske rige er det for tiden ganske umuligt). Paa lignende maade gaar det i industrien. Jo større foretagendet er, des mere umuligt er det, at lederen kan være afhængig af arbejderne. Det er end ikke mangel af pengemidler, der hindrer udvidelsen af produktionsselskaber. Arbejdernes hjælpekasser og brugsforeninger i England har opsamlet saa store kapitaler, at de ligefrem ikke ved, hvorledes de skal faa dem anbragte. De har derfor penge nok til at overtage velindrettede og med god fordel drevne fabriker. Hvad man i denne retning mangler meget mere end penge, er «*dygtighed og intelligents*». Derfor er den første fornødenhed: opdragelse, organisation, disciplinering. Men savner man alt i fredelige tider, hvor der er leilighed til at vælge efter moden overvejelse, de fornødne intelligente kræfter,

saa vil det være saa meget mere umulig at finde disse under revolutionære omvæltninger, hvor alle lidenskaber er i brand. Tanken om samfundets omdannelse ved voldsom revolution er derfor kun en bestanddel mere af resterne af gammel utopi.

Praktisk i de socialøkonomiske, frisindet i de politiske bestræbelser, det er Bernsteins Alfa og Omega. Han mener derfor ogsaa, at det var ret heldig, om social-demokraterne var lidt mere varsomme i deres krig mod liberalismen. Vel er den liberale bevægelse i nutiden i første række kommen det kapitalistiske borgerskab til gode. Men lige fuldt er det dog saa, at naar man ser paa liberalismen som verdenshistorisk bevægelse, saa er socialismen ikke blot efter tidsfølge, men efter aandelig indhold liberalismens legitime arving. Og som liberalismen har havt den opgave at gennemføre de borgerlige friheder, saaledes er i god overensstemmelse dermed formaalet med alle socialistiske foranstaltninger at uddanne og sikre de frie personligheder. Selv der, hvor socialismen tilsyneladende møder som tvangsforanstaltning, er øjemedet dog ligefuldt frihed for personligheden, f. ekspl. den lovfæstede maksimalarbejdsdag. Den indskrænker formelt individets frihed til at sælge sin arbejdskraft mere end et bestemt antal timer om dagen. Men den skaber reelt betingelser for individets adgang til aandelig udvikling for vide kredse i samfundet. Den er forsaavidt i inderlig slægt med liberalismens forbud mod individets ret til at sælge sig paa livstid: slaveriet. Der gives i virkeligheden ingen liberale tanker, som ikke ogsaa hører til socialismens ideindhold. «Selv princippet for den økonomiske selvansvarlighed, der synes saa fuldstændig manchesterlig, kan socialismen hverken fornægte eller sætte ud af virksomhed. Uden ansvar ingen frihed; theoretisk kan vi tænke om menneskets handlefrihed, som vi vil, i praksis maa vi gaa ud fra denne som grundlag for sædelighedsloven, ti kun under denne betingelse er en social moral mulig. Og ligesaa er i kommunikationsmidlernes tidsalder i staterne, hvis indbyggere tælles efter millioner, et sundt socialt liv umuligt, hvis ikke alle arbejdsdygtige menneskers økonomiske selvansvarlighed bliver forudsat. Anerkendelsen af den økonomiske selvansvarlighed er individets gengæld («Gegenleistung») til samfundet for de af dette individet ydede tjenester».

Gennem statistik, arbejdsanvisning, arbejdsret, organisation og forvaltning kan der gøres meget for at sikre mulighederne for

arbejde. «Men en ret til arbejde i den betydning, at staten garanterede enhver arbejde i sit særlige hverv, er i overskuelig tid fuldstændig usandsynlig og end ikke ønskelig (!). I saa store og komplicerte organisationer som vore moderne kulturstater og deres industricentrer vilde en absolut ret til arbejde kun virke opløsende (disorganiserende), og danne en kilde til forhadt vilkaarlighed og evig strid». Man kan forsaavidt ogsaa kalde socialismen «organisatorisk liberalisme».

Socialismen maa bygges op paa frie individer, der handler under ansvar, frie kommuner og kooperative organisationer, som handler under ansvar. Staten kan kun øve en kontrol, der paa den ene side fjerner alle lovlige hindringer for den organisatoriske virksomhed og paa den anden side hindrer, at producenternes organisationer udvikles til monopoler, der udbytter baade individer og samfund.

I henhold til denne betragtning hævder Bernstein, at Socialdemokraterne maa se at finde deres naturlige plads under en fornuftig samvirken med de virkelige liberale demokrater. Der er mange afskygninger indenfor liberalismens repræsentanter. «De holder kun sammen i længden, naar de enten i lige grad føler sig trykket eller ser sig truet».

Forsaavidt borgerskabet overfor Socialdemokratiet optræder som «en forenet reaktionær masse», er det fordi, at alle dets elementer i lige grad føler sig truet af Socialdemokratiet: «Den ene i sine materielle, den anden i sine ideologiske interesser: deres relegion, deres patriotisme, deres ønsker om at spare landet for en voldsom revolution».

Denne tilstand er ikke nødvendig. Ti socialdemokratiet truer «ikke paa den maade alle og ingen som person, og det sværmer aldeles ikke for voldsomme revolutioner mod alle udenfor arbejderne staaende klasser».

Jo tydeligere dette bliver sagt, og jo bedre det bliver begrundet, desto bedre. Ti der er mange i borgerklasserne, der hellere vil optræde som arbejdernes forbundsfæller end modstandere. «Men man opdrager daarlige forbundsfæller, naar man erklærer, at vi vil hjælpe eder at æde den fælles fjende, men lige bag efter æder vi eder».

Bernstein anbefaler derfor at aflægge de gamle forældede fraser om fresseriet overfor borgerklasserne. Ti før Socialismen kan virkeliggøres, maa vi danne «en nation af demokrater».

Den gamle sætning om, at proletaren ingen fædreland har, var sand, saalænge arbejderne levede som retsløse, helt udelukkede fra det offentlige liv. Men den gælder ikke længer, hvor arbejderne som vælgere er meddelagtige i og medansvarlige for samfundets fælles goder, kort, hvor arbejderne er blevne *borgere*. Det social-demokratiske parti maa derfor lære at forstaa, at det som regeringsparti maa være istand til at forsvare saavel nationale som sociale interesser. Den moderne Social-demokrat maa være national Social-demokrat og rede til eventuelt med væbnet haand at optræde som saadan.

Hvad Bernstein her fremhæver, er dog efter hans egen opfattelse ikke en ny anvisning paa en ny fremgangsmaade, men kun en ny forklaring paa, hvad Social-demokratiet *i vikeligheden er*. Hvad der hindrer menneskene i at faa denne opfattelse af social-demokratiet er kun en forældet fraseologi. «Dets inflydelse vilde blive meget større, end den er, naar det havde det mod at frigøre sig fra en fraseologi, der i virkeligheden er overlevet og at give sig udseende af, hvad det nu i virkeligheden er: et demokratisk socialistisk reformparti».

«Det var ikke den gang, at Chartist-bevægelsen i England gebærdede sig mest revolutionært, men da de revolutionære slagord var forstummet, og arbeiderne forenede sig med det radikale borgerskab, at de opnaaede stemmeret».

Forat arbejderne kan opdrages til at løse deres historiske opgave som borgere, gælder det om at arbejde paa at *oplyse, opdrage, organisere*. Netop herigennem undgaar man den fare, som saa mange frygter: proletariatets diktatur. Men hvor proletarernes diktatur træder frem i stedet for arbejdernes organisation, der betyder det kun klubtalernes og literaternes diktatur. «Jeg vil ikke ønske dem, der ser høidepunktet af regeringskunst i at chikanere og undertrykke arbejderne og lukke dem ude fra parlament og forvaltning, en gang i praksis at erfare denne forskel. Ligesaalidt ønsker jeg det for arbejderne selv».

Paa træffende maade karakteriserer han en vis type af disse salonproletarer, der optræder som «uansvarlighedens filosofer» og lig Ludvig den 14de erklærer: «Proletariatet det er mig».

I modsætning til disse fremhæver han, hvorledes ialfald mange virkelige arbejdersocialister af erfaring «kender deres

klasses fejl og saalangt fra at forherlige denne, søger de samvittighedsfulde iblandt disse med alle kræfter at bekæmpe fejlene».

Dette er i kort gengivelse det nyeste udslag af socialistisk tænkning indenfor selve den social-demokratiske bevægelse. Det fremgaar heraf, at det er en stor fejltagelse, man gør sig skyldig i, naar man, hvad der er mest almindelig, lader sin stilling til social-demokratiet bestemme af forestillingen om en fremtidig form for staten, som man ikke mener at kunne billige, fordi man hverken finder denne form ønskelig eller mulig. Overfor denne opfattelse fortjener det endnu at fremhæves, hvad Bernstein i anden forbindelse udtaler:

«Jeg tilstaar aabent, at for det, som man kalder socialismens endelige maal, har jeg overordentlig liden interesse. Dette maal, hvad det nu end kan være, er for mig intet, bevægelsen er mig alt. Og under bevægelsen forstaar jeg saavel samfundets almindelige bevægelse, det vil sige det sociale fremskridt, som den politiske og nationaløkonomiske agitation til fremskyndelse af dette fremskridt».

Det fortjener endnu at fremhæves, at den mand, hvis opfattelse af socialismen her er refereret, fremdeles er fast medarbeider ved de social-demokratiske hovedblade i Tyskland.

Den social-demokratiske bevægelse er en kulturbevægelse. Ved overvejelsen af, hvilken stilling man skal indtage til denne, har man fremfor alt at fæste sin opmærksomhed paa:

1) den paavirkning, som de enkelte individer i denne daglig er genstand for,
2) den indflydelse, som bevægelsen i voksende omfang øver paa det hele samfund.

Bevægelsen faar sin karakter dels efter, hvorledes de mennesker er, der slutter sig til den, dels efter den maade, hvorpaa den mødes af dem, der staar udenfor bevægelsen.

Den saakaldte fremtidsstat, som saa mange lægger til grund for deres stilling til socialismen, har saa liden betydning i den nærværende tid, at man helst fuldstændig bør se bort fra denne. I alt fald bør man erindre, at enhver af de personer, som i den nærværende tid slutter sig til den social-demokratiske bevægelse, ogsaa har adgang til at øve indflydelse paa tanken om, hvorledes fremtidssamfundet skal udformes.

Fernando Linderberg.

SHAKESPEAR-TOLKNING.

Med rette siger Theodor Bierfreund om Brandes's «Shakespeare», at den berømte kritiker i mange henseender aldrig er naad høiere i sin kunst end i dette stort anlagte arbeide. «Det tager næsten veiret fra en», man drages til en begyndelse uimodstaaelig med, fra konstruktion til konstruktion. Edvard Engel anfører begeistret i sin Englands literaturhistorie under behandlingen af Shakespeare verket som «ein grossartiges Buch»!

Og hvor meget er her ikke ogsaa af æstetisk værdifuldt! Selve sproget er, som altid hos Brandes, betagende godt. *Kjede sig* er det sidste man gjør med den bog.

Brandes har ganske vist draget *unødig* meget af samtidens historie med ind i fremstillingen. (Ud fra sit synspunkt maatte han jo udnytte alt muligt, som i nogen tænkelig grad kunde menes at have influeret paa digterens omskiftelige stemningsliv. Hos de ældre Shakespeartolkere var der vel ogsaa ofte taget alt for lidet hensyn til de *omgivelser*, mellem hvilke nu digterens kunst faktisk var vokset frem). Men *hvordan* gjør han det ikke! Man føler ikke bredden, før man bagefter kritisk spørger: hvortil tjener nu alle disse enkeltheder?

Brandes forstaar som faa den kunst at holde sig i uafbrudt rapport med sine læsere. Indsmigrende tager han dem ved haand. Hans fremstilling tager saa mangen en gang hensyn ogsaa til deres træghed. Han kjender nutidens store læsende publikum og ved, at den vil holdes i aande, om den skal formaaes til at følge en bindsterk bog af kritisk art gjennem alle dens blade. Stadig paa ny stimulerer han opmerksomheden ved en eller anden liden pikant anekdote, en betagende, kort, pointeret aandfuldhed, helst naturligvis lidt satirisk tilspidset.

Tager man ikke hans bog som *afsluttet konstruktion,* men nærmest kun som en samling enkeltafhandlinger over Shakespearsk kunst, er det ganske vist kun simpel retfærdighed ligeoverfor særdeles mange af dem at benytte udtryk som: Ein grossartiges

Buch! Hans indførelse i «En skjærsommernatsdrøm», «Kjøbmanden i Venedig», «Otello», «Lear», «Et vintereventyr» — for at tage det, som forekommer mig mest vellykket — er mesterverker af æstetisk kritik i lettere fremstilling.

Og dog tør vel den tid komme, da en sundt objebtiv kritik i meget af det væsentligste temmelig enstemmig siger med Bierfreund: *Brandes's bog er et fantasislot, baaret af søiler, der straaler i skjønne farver; men de er hule; rører man ved dem, smuldrer de hen. Bygningen svæver i luften og har ingen forbindelse med virkeligheden»*.

Saa ligeoverfor bogen som afsluttet hele og sammenhængende konstruktion.

For Brandes eier en særdeles farlig og skjæbnesvanger evne som kritisk fremstiller: *evnen til at præsentere de rene hypoteser som fakta.*

«Jeg slipper dig ikke, før du har røbet mig dit væsens hemmelighed», siger Brandes. Hvad har Shakespeare *følt* til forskjellige tider af sit liv? hvordan har hans gemytsliv udviklet sig? hvilke ydre begivenheder og indre oplevelser er det, som har gjenspeilet sig i hans menneskeskikkelser? Hvad er det i det hele for et menneskevæsen, der skjuler sig og giver sig hen i denne kolossale kunstaabenbaring?

Det er selvsagt, at jo dybere det lykkes kritikeren *virkelig* at trænge ind i kunstner*menneskets* sjæl, at vandre ham hans liv efter, at leve med i hans glæder og sorger, seire og skuffelser, des større bliver ogsaa de kritiske resultater, des tryggere kan han være paa at naa frem til kunstverkets inderste aand, det besjælende liv. De ældre Shakespearetolkere har sagtens ladet dette synspunkt træde for meget i baggrunden. Brandes's bog betegner i denne henseende, om vistnok ingenlunde *det* nye, saa dog et af de nye forsøg. Det tør vel da ogsaa ligge i sagens natur, om dette udgangspunkt nu igjen en tid gives alt for stor vægt og bærevidde.

Udgangspunktet er selvfølgelig i og for sig og som ét ved siden af andre, som heller ikke maa negligeres, baade berettiget og overordentlig interessant. Men veien, det fører kritikeren ind paa, er ogsaa ganske overordentlig vanskelig. Brandes siger vistnok,

efter at have ført veien — eller en vei — frem fra dette udgangspunkt og helt til enden i tryg selvfølelse: digteren har nedlagt sin hele personlighed i disse skrifter. Det gjælder da kun om, at vi forstaar at læse, saa finder vi ogsaa ham selv i den (III 470).

Denne læsekunst er dog vist, med saa faa faktiske holdepunkter, som vi nu engang uimodsigelig har for Shakespeares vedkommende, ikke saa ganske let endda, selv ikke for en Brandes. Her turde være adskillige skjæbnesvangre irlys paa veien.

Shakespeares liv skal opkonstrueres. Hvad vi mangler skal indrammes ud fra verkerne i deres mere og mindre sandsynlige rækkefølge. Vi skal se næsten som samtiden — uendelig meget bedre end et slægtled efter den — Shakespeares allerinderste aabne sig for os, høre ham røbe os sit livs hemmeligheder.

Man staar ikke ligegyldig ligeoverfor spørgsmaalet om, hvad dette da vil blive for hemmeligheder. Ialfald ikke den, som har læst Shakespeare saa pas meget, at han er blevet glad i ham som i en stor, kjær ven, han altid kjender sig vel hos og bliver beriget af. Man staar ikke saa, at man siger: ligegyldigt *hvad* jeg faar høre! bare meddelelsen bliver saa omfattende og minutiøs som muligt!

Jeg har saaledes ogsaa ondt ved at tro, at det skulde være saa stort og naturligt ligeoverfor en saadan menneskenes store opdrager at kunne først og fremst glæde sig rent uinteresseret «ved det indblik sonetterne, disse af hoben forsmaaede digtninge aabner en ind i en af de største mænds stormfuldt bevægede følelsesliv». (Brandes II side 123). Det skal være udfoldelsen af hans menneskeliv, renæssancemenneskets storlinjede livsdrama, som i og for sig maa glæde og betage. «Her og her alene ser vi Shakespeare selv og ikke blot hans digtede skikkelser savne, længes, elske, beundre, sværme, tilbede, skuffes, ydmyges og lide. Her alene hører vi ham bekjende». (Ibid).

Hans verker siger mig, bedre end nogen mere eller mindre dristig konstruktion, at han har seet og kjendt menneskelivet i al dets fylde. Seet det paa dage, da himlen var blaa i den grad, at ikke den mindste sky fik dukke op i horizonten, men da tiden løb hen som en eneste lys skjærsommernatsdrøm. Men livsdagen er lang og kun den overfladiske iagttager digter om en *evig* skjærsommer. Han, den livsfyldte renæssancetids store dramatiker, ved, at menneskets inderste er som et krater, hvorfra kræfter kan

bryde ud, — kræfter, kolossale i sine virkninger, hvor ubetydelig den enkelte end bliver i det store mylder. Han har seet og kjendt menneskenes dybeste lidenskaber og heftigste attraa. Og han har seet og kjendt, hvad der kan gjøre et menneskeliv ulykkeligt, saa man vilde takke og prise for aldrig at have kjendt, hvad liv og livskræfter vilde sige. Han har seet og kjendt dette, *han*, renæssancens store menneskeformer. Men *hvordan* har han seet og kjendt det?

Se, det er det store spørgsmaal, som vel aldrig helt kan finde sit tilfredsstillende svar, det hænger jo sammen med selve fantasigaven.

Brandes fremhæver med styrke, hvordan livsnerven i al ægte kunst forudsætter *kunstnerens virkelige hengivelse i stoffet.* Ikke en slap «stillen sig opgave», uden at denne behøver at staa i noget indre forhold til kunstnergemyttet. Nei, — *betagethed* inderlig gaaen op i ideen, fyldende den med sig selv.

Men dette hindrer selvfølgelig ikke, at digteren i kraft af sin frie fantasi f. eks. jo fuldt vel *kan* interessere sig brændende for at forme karakterer og menneskeskjæbner, paa hvilke fortærende lidenskab og dens følger har sat sit frygtelige merke, netop i tider, da hans eget liv for den sags skyld kanske ikke frembød nogensomhelst parallel eller udgangspunkt. Ligesaalidt behøver han at være traadt i *det* forhold til den lidenskab han skildrer, at han selv er den, som *har kjendt følgerne* af saadan lidenskab. Livet og historien ligger for ham. Der er nok stof til iagttagelse og tilstrækkelig realitet i forholdene, fuldt op for et dybt gemyt til at forbauses, forfærdes, ynkes, harmes og bevæges af i varmeste interesse i den verden, hvori han er sat, — fuldt op, om man ikke altid behøver at lede efter «personlige tilknytningspunkter». En stor digterpersonlighed har et uendelig vidt rige. Hans kunst fører os, hvorhen den vil; men mon man ikke burde være forsigtig med altid at spørge: hvordan kom han nu til denne interesse? Jeg mener forsigtig, naar man igrunden har saa usigelig faa klare linjer at gaa efter. Ofte gjælder det netop her ordet: vinden blæser hvor den vil. Man hører dens susen, *men ved ikke, hvorfra den kommer.*

Særdeles træffende siger Brandes: «en digter skriver ikke stile. Han bliver ikke virksom i kraft af en beslutning eller et

valg. En nerve i ham bliver berørt og dirrer og reagerer» [1]). (II side 388). Men kan ikke en nerve «berøres, dirre og reagere», uden at derfor digterpersonligheden mister sin ligevægt, saa man i den stund berøringen varer og reaktionen skaber det livsfyldte kunstverk *intet er uden den ene nerve*, saa at sige. Kan ikke en nerve i en berøres saaledes at man paa samme tid kan tale med sig selv udifra sin inderste personlighed og sige: *saadan* føler de det altsaa, disse mennesker, saadan har de det, det er deres eget varme pulsslag, du kjender i denne stund. *Anderledes banker den end din egen;* men du kjender den dog — tag om den bankende aare og læg den fra din egen haand over i de mange andres, forat ogsaa de maa kjende den bruse.

Spørgsmaalet synes saa temmelig overflødigt. Naturligvis ikke alene *kan* de det, *men de gjør det* saa inderlig ofte, de store kunstnere, enten de nu heder Molière, Shakespeare eller Ibsen. Selv den sterkest personlig grebne digter kan dog tale om sit eget objektive standpunkt ligeoverfor sin egen digtning — tale om det, ikke bare engang i fremtiden, men umiddelbart i stunden.

Naturligvis mener Brandes ogsaa dette. Jeg kan her ikke nægte mig fornøielsen af at anføre nogle linjer af ham i umiddelbar sammenhæng med den ovenfor citerte ytring om digterens personlige udgangspunkt.

«Shakespeare er blevet slaaet af ondskabens magt og betydning. Othello er langt mindre en studie af skinsygen end en ny og vægtigere studie af ondskaben i dens vælde. Den navlestreng (et særdeles betegnende, om end ikke just saa smagfuldt udtryk!) som fra mesteren leder over til værket, fører ikke til Othellos personlighed, men til Jagos. . . . . Tro mig, Shakespeare har mødt Jago i sit liv, levet sin manddomsalder sammen med parceller af ham, truffet ham brudstykkevis dagligt paa sin vei, indtil han en skjøn dag, da han ret følte og begreb, hvad kloge, ondskabsfulde,

---

[1]) *Ubevidst* giver vel Brandes selv den ogsaa her, til en vis grad, nødvendige supplering, naar han — formelt seet lidt forbausende — en 30—40 sider længer frem siger: intet andet drama havde været monografisk som dette (Othello). Han har sikkert følt det, *og med den store kunstners trang til at lade det følgende verk supplere det foregaaende og gjøre det skarpt kontrasterende derimod, har Shakespeare nu søgt og fundet æmnet til det af hans sørgespil*, der mindst af alt er monografi osv. (II side 421). Hermed er vi nu vel saa temmelig inde paa den forhaanede «stillen sig en opgave?»

nederdrægtige mennesker udrette, smeltede alle disse fragmenter sammen og støbte denne skikkelse deraf.

Jago — der er større stil i denne skikkelse end i den hele Macbeth. *Jago* — der er mere dybsind, mere overlegen menneskekundskab i denne ene karakter end i den hele Macbeth. Jago er selve den store stil». (II 388 flg.).

Betager det en ikke en saadan fremstilling? Intet under, at Bierfreund ved tanken om at indlade sig i kamp med en saadan kunstner af en kritiker kommer til at citere Henrik Percys ord om «kamp med løver».

— Naturligvis véd han det, denne kritiker, at kunsten ikke behøver at blive mindre, fordi om kunstnerens forhold til sin skabning stundom er mere af det objektive, som verdensskaberens ligeoverfor sin.

Naturligvis véd han det og bygger sin fine æstetiske vurdering mangen en gang netop ud fra en saadan Kunstopfatning f. eks. her med de ovenfor citerte linjer.

Men hans hele konstruktion kræver, at han glemmer bærevidden af dette udgangspunkt saa meget som muligt for altid først og fremst at søge op de personlige forudsætninger i egentligste forstand. *Selv* skal han have erfaret, *mod ham selv* skal al verdens ondskab være rettet — eller saameget af den som muligt. Alle de sterke lidenskaber — *han selv* skal have havt dem fra første haand.

Et karakteristisk eksempel blandt de mange! Det er Brandes's opfatning af, hvordan *Richard den tredie* er undfanget og født frem i Shakespeares digtersjæl.

Det gjælder her, for at tale mod Brandes «en djævel i menneskeskikkelse» (I 249). Hvordan vinder nu digteren en saadan forstaaelse af hovedfiguren, at det kan blive kjød og blod, ægte kunst? «Han digter sig ind i ham, slaar et hul paa skikkelsen, hvorigjennem han kan krybe ind, og saa er han der og lever i den. Spørgsmaalet for digteren er jo altid det: *hvorledes vilde* jeg føle og handle, *ifald* jeg var prins, kvinde osv.»

Som vi ser, endnu igrunden helt ud fra principet om det objektive i kunstnerens forhold til sin kunst.

Men nu videre. Udgangspunktet i Richard er *naturforsmædelsen.* For nu at forstaa, hvordan denne kan blive det forfærdelig skjæbnesvangre udgangspunkt for en udvikling henimod djævletypen

maa Shakespeare efter Brandes *selv have følt noget saa analogt som muligt.* Han henviser da til den atter og atter udnyttede ringeagt, hvori skuespillere altid stod, ligesom til digterens økonomisk og socialt trykkede stilling, da han som ung, ukjendt mand kom til London, hvor han jo imidlertid forbausende fort vandt sig baade formue og anseelse langt udover, hvad han havde kunnet haabe. «Han løslader alle stemninger i sig som er fremkaldt ved tilføiede ydmygelser, og lader dem svulme og stige». Paa samme maade søger han at finde det personlige tilknytningspunkt for Richards grænseløse magt og herskesyge. «Shakespeare kan ikke have manglet bevidstheden om sin personlige overlegenhed, og til herskesygen har han havt spiren, idetmindste som rudimentært organ, saavist som ethvert geni har den (?). Ærgjerrig maa han selvfølgelig have været osv. (kfr. I 254 flg.).

At Shakespeare kan have følt mægtig interesse ved at fordybe sig i en karakter som Richards, det forstaar man uden synderlig vanskelighed. At han ogsaa her søger tilknytningspunkter ogsaa i hvad han selv har seet, brudstykkevis, er ligesaa naturligt og nødvendigt. *Men at han skal behøve netop overalt at finde inde hos sig selv, og saa digte ud efter egen følt lidenskab??*

Om jøden Shylock i «Kjøbmanden» siger Brandes godt (I 297): det har tiltalt Shakespeare at gjøre et virkeligt menneske og en virkelig jøde ud af denne kjedelige djævel i en jødes ham (*denne*, ɔ: jødeskikkelsen i Marlowes «Jøden fra Malta»).

Dog, hovedgrunden hvorfor digteren er gaaet til udformningen af dette mesterlige stykke er igjen en rent direkte personlig: *Shakespeares sind var nemlig da behersket af forestillinger, der alle dreied sig om erhverv, eiendom, formue, rigdom! Kjøbmanden i Venedig fører jo frem eiendom af alle slags — ædelstene, penge, skibsladninger, jordegods. Her har vi altsaa Shakespeares hovedinteresse!* Man er unægtelig helst en saadan høitflyvende poetisk hypotese foruden, forekommer det mig.

Dog, det vilde føre altfor langt at forflere eksemplerne. At det ikke vilde være nogen svær sag er jo givet i og med hele anlægget af Brandes's konstruktion, hvorefter stadig digterverket skal lægges saa nær som muligt op til en bestemt følelse eller en bestemt situation hos digteren selv. Hovedinteressen baade for Brandes og hans læsere knytter sig her til de personlige udgangspunkter i den saakaldte «mismodsperiode». Saa bestemt udpræget,

som Brandes opfatter denne, synes den igjen — som Bierfreund klart har paavist — at staa og falde med opfatningen af sonetdigtningen som væsentlig subjektivt farvet eller det modsatte.

At man ud fra det billede, mange af sonetterne (om de maatte tages som ligetil selvbekjendelse) vilde give af Shakespeares karakter og personlighed, skulde kunne væsentlig «glæde sig» — det forekommer mig, som før antydet, temmelig gaadefuldt. Dog, det fik da saa være. Man faar jo nok imellem finde sig i at se sine heroer dale. Kun vilde det for mig rentudsagt blive en temmelig tarvelig erstatning bagefter at kunne sige til mig selv: *du har dog faaet et menneske af kjød og blod istedet*[1]).

Dog, det fik da som sagt være, hvis man var nødt til at

[1]) Her kan der selvfølgelig ikke blive tale om nogen nøiere indgaaen paa sonetternes saa forskjellig bedømte værd og indhold. De, der maatte ønske at gjøre sig bekjendt med dem, og som kunde foretrække en oversættelse, kan henvises til Adolf Hansens, af Brandes benyttede bog «Shakespeares sonetter, Kjøbenhavn 1885». Forudsat at Brandes's hypotese er rigtig, fortæller Shakespeare om sig selv, at han elsker med næsten erotisk, ialfald meget usund kjærlighed en ung mand, som staar høit over ham i social stilling. Samtidig elsker han med glødende lidenskab en ligeledes høitstillet, i høi grad fordærvet ung kvinde, som ogsaa en tid har levet som hans elskerinde, men saa har foretrukket at drage sin elskers ven til sig og nu under ham den samme lyksalighed. Digteren er, som rimeligt kan være, høist ulykkelig ved dette indviklede tilfælde. Imidlertid er hans kjærlighed til vennen saa sterk, at han afstaar fra (!) sin ret til den elskede (en ret, han forøvrigt, som antydet, ved at have delt med mange) forat hun maa tilhøre vennen. Kun frygter han — og det med grund! — at det ikke vil blive til dennes sande lykke. Imidlertid mener han dog fremdeles at maatte kunne kræve «nogen kjærlighedslykke» for sin egen del hos den af begge elskede kvinde, ogsaa efterat vennen har faaet hende overladt. At sige, at her gaaes ud fra nogen *høi* opfatning af kjærlighed og venskab, vilde vel være noget sterkt. Er det et *saadant* gemytsliv, man naar hen til, som det, der i digterens verker stadig lader kjærligheden f. eks. *stille det absolute krav* og efter sit væsen *fordre* og *opnaa* den *fulde, udelte hengivelse* — med eller uden kirkelig sanktion, hvad der sikkert har interesseret Shakespeare mindre. Er det bare dogmatisk sneversynthed, som kommer frem, naar man vistnok villig indrømmer, at renæssancemennesket Shakespeare kan have levet et adskillig lystigt og irregulært skuespillerliv i sine udviklingsaar i London, men uvilkaarlig kvier sig ved at lade Julies og Desdemonas digter have givet os sin egen kjærligheds historie i sonetternes trekant?

indse, at Brandes's subjektive sonetforklaring maatte ansees for den sandsynligste. Det forekommer mig nu, at Bierfreund i sin temmelig indgaaende behandling af dette punkt særdeles godt har vist, hvordan Brandes's teori her ikke alene bare er en hypotese, *men til og med en hypotese af ganske overordentlig twilsomt værd.*

Mange anseede fortolkere hævder jo som bekjendt, at sonetterne væsentlig staar uden noget bestemt inderligere forhold til digteren selv. I vore dage kan dette muligens i og for sig synes mindre rimeligt. Men det har sikkert paa forhaand en meget sterk støtte i den rolle, den efterlignende sonetdigtning faktisk spilled i renæssancetiden. Ogsaa Brandes fremhæver nu sterkt, hvordan Shakespeare i London ialfald én tid har i flere genrer netop med bevidsthed efterlignet en moderetning.

Dog, det vilde føre for langt at gaa videre her.

Ved ét punkt skal jeg alligevel stanse et øieblik, da Bierfreund i det mindste, saavidt jeg ser, ikke har opholdt sig ved det, og det muligens dog kan have en vis interesse.

Umiddelbart før «den store misstemning» indtræder i Shakespeares liv — en misstemning, som da skal afføde den ene tragedie mørkere end den anden — ser vi ham en kortere tid udelukkende beskjæftiget med at producere lystspil, det ene mer fuldttonende harmonisk end det andet (saa altsaa efter Brandes). Saa kommer omslaget. Allerdybest skal det jo være begrundet i den bitre skuffelse, digteren forudsættes at lide derigjennem, at hans elskede troløst sviger ham for fra hans haand at gaa over netop til hans saa høit elskede og beundrede ven, som paa sin side intet hensyn tager til den stakkels tiloversblevne. Intet under, om en saadan katastrofe — ifald den virkelig har været mere end et fantasifoster, hvad Shakespeare angaar — for en tid kan have fyldt ham med mistro og foragt for menneskene — ham selv vistnok billigvis iberegnet. *Nu er det da altsaa forbi med lystspildigtningen.* Han vender sig naturlig til alvorligere emner; lidt efter lidt (udviklingen vil forøvrigt kun saa maadelig passe ind i den forønskede gang) bliver det altid sortere i og om ham.

Men nu kommer noget, som synes mig adskillig merkeligt. Brandes taler om Shakespeares lystspilperiode. Smukt siger han blandt andet: *Den republikanske kalender havde en maaned Fleurial. Der er i regelen en saadan blomstermaaned i et menneskeliv. Dette tidsrum er den i hans.* (I. 417). Naar falder saa dette tids-

rum? «Han er rigtbenaadet og lykkelig nu, *trods sit latente* tungsind (hvad Brandes har brug for som forberedende stemningsovergangen) *denne 35-aarige mand»* (II 420). *Vi er altsaa ved aar 1599.* Saa kommer hans lystspil «Stort besvær for ingenting» i aar 1600; samme aar skal «Som jer behager» være forfattet (I 433). «Helligtrekongersaften» kommer aaret derpaa, 1601. Fra begyndelsen af 1599 til ialfald ud i aar 1601 har da Shakespeare været i denne rige sommerstemning, da «hans livssol staar i løvens tegn og han føler sig sterk nok til at lege med livets magter, saa han intet skriver uden lystspil» (I 420).

Den store katastrofe bryder aabent og uimodsigeligt frem, siger Brandes, senest i slutten af aar 1601, da Shakespeares elskede føder vennen et barn, som denne vedkjender sig. Aabenbart maa jo ogsaa da sagen være tilstrækkelig klar! Nogen tid iforveien maa nu den bedragne digter øiensynlig have kjendt til forholdet. Brandes siger da ogsaa (II 67): «kort tid efter januar 1601 bliver jarlen af Pembroke sterkt kompromitteret i et erotisk anliggende, som øiensynlig netop er det, om hvilket Shakespeares sonetter dreier sig». Det kunde jo endda saa være, skjønt udarbeidelsen af lystspillet «Helligtrekongersaften» temmelig nødvendig synes at maatte falde ind i netop den tid, da Shakespeare ser selve det pinlige forhold ligge aabent for sine øine.

Men nu videre.

I anden del, side 56, siger Brandes: «sonetten 144, *der er en af de interessanteste, fordi den* i ligefremme ord skildrer digterens stilling mellem vennen og elskerinden, er nu efter det væsentlige allerede trykt 1599 i «The passionate pilgrim». Den betegner vennen som Shakespeares gode engel, den elskede som hans onde aand *og indeholder* den smertelige formodning eller forvisning, at vennen er indfanget i den mørke kvindes garn: *I guess one angel in anothers hell,* saa digteren paa éngang har mistet dem begge, ham ved hende og hende ved ham. Netop samme emne behandles ogsaa i sonet 40, der dreier sig om, at vennen har *ranet Shakespeare det væsen, han elsked høiest* [1]). Disse to sonetter maa altsaa være samtidige».

Som man ser maa digteren paa denne tid have været i en stemning, som er alt andet end lystelig og harmonisk sterk og

[1]) Udhævelserne som overalt af mig.

freidig, saadan at han bare skulde have lyst til at «lege med alle livets magter». Det er helt andre følelser, som maa have arbeidet sig frem i ham paa denne tid.

Men netop aar 1599 begynder jo efter Brandes den berømte lystspilperiode, for saa at strække sig uafbrudt indtil begyndelsen af 1601 ialfald??

Jeg kan ikke se rettere, end at det ialfald *tager sig ud* som en temmelig skjæbnesvanger selvmodsigelse. Formodentlig har nu Brandes selv ikke tænkt sig modsætningerne saa skarpe og de forskjellige tider og indtryk saa sterkt afgrænsede mod hinanden. Det er vel for at forsterke og klargjøre det indtryk han vil efterlade, at han saa at sige med bevidsthed stiliserer i sin fremstilling. Men isaafald hevner ialfald dette temmelig tvilsomme kunstgreb sig stygt. Man fristes netop ud fra hans egen fremstilling til at spørge: gaar det nu nærmest ud over «lystspilperioden» eller over virkeligheden og bærevidden af det tungsind, som fra nu af gjennem en aarrække skal vokse sig frem hos digteren?

End om man kunde sige: kan det ikke netop tjene til at vise, hvordan disse sonetter og dermed hele rækken af de i samme art meget vel kan tænkes at være skrevne i en periode, da Shakespeare ellers væsentlig kun fandt sig oplagt til at oprulle billeder fra livets lette lysside? Men da rigtignok temmelig nødvendigt under *den* forudsætning, at de nærmest *ikke* har subjektiv, men mere rent objektiv farve?

Helt bortseet fra en subjektiv tydning af sonetterne er det vel sandsynligst, at Shakespeares digterliv virkelig viser os *hovedperioder*, forskjellige efter digterens grundstemning. Men hermed er ikke givet, at den alvorligere (om man vil: *mørkere)* periode er baseret paa en begivenhed som den ud fra sonetterne konstruerte. Heller ikke er det sagt, at overgangene fra den ene til den anden væsentlig raadende grundstemning foregaar synderlig anderledes end jevnt gradvis. Og allermindst er dermed givet eller endog blot *sandsynliggjort,* at Shakespeare skulde lade sig i den grad rive med af en mørkere stemning, at det netop i hans modneste aar i flere henseender maatte komme til at forringe hans kunst (cf. Brandes til «Timon af Athen» og «Troilus og Crescida») og lade ham selv miste sin personlige ligevægt, evnen til at dømme klart.

Han har havt denne evne til rolig, klar dom over mennesker — menneskeglæder og sorger, menneskesygdomme og lægemidler. Han har havt den som faa andre af de store menneskekjendere. Ialfald har han eiet selvbeherskelse og kunstforstand nok til ikke at producere noget større, før dommen igjen var blevet mere upartisk. Brandes's bog har idetmindste ikke formaaet at berøve mig denne tro.

Det er sikkert høist sandsynligt, at en mægtig aand som Shakespeare mangen en gang har kjendt sin samtids syn paa skuespillerstillingen som noget i høi grad saart og uretfærdigt. *Han,* der netop i skuespillet og paa scenen grov saa dybt, at endnu ingen helt har naad at sænke loddet tilbunds efter ham for at maale hele hans dybde, — han har sikkert maattet kjende sig fristet til bitterhed mer end én gang trods al den lykke han nu faktisk gjorde. Men netop i sin uendelige dybde har han havt det sikreste middel mod at lade samtidens syn røve sig det klare, overlegne blik paa livet og den brede, trygge pensel, naar det gjaldt at male det. Hvor dybt de grov — Hamlets digter grov dog altid en alen dybere. Hvor ensidig falskt de saa — han saa dog aldrig saadan falskt som de. Allermindst i sin fuldt modne kunstnermanddom.

Han holdt som bekjendt af at sammenligne verden med en stor skueplads, hvor alle vi mennesker, som hver for sig gjør saa meget af os, kun er skuespillere, som kommer for at spille sin rolle og gaar igjen, alt som stykkets rollebesætning kræver det. Dette billed faldt ham naturligt, netop fordi han selv formaaed at *hæve sig op til ogsaa at være den store tilskuer.* Og hans overblik var vidt og hans syn klart. Hør ham i «Som jer behager» [1]) i Jaques udsigt over de syv tidsaldre, male os med roligt overblik hele denne omskiftelige aarrække, som menneskene kalder *livet* (akt 2 scene 7).

Først det spæde barn,
der skriger, savlende i ammens arme —
saa pogen flæbende med skoleposen,
med nylig vasket morgenansigt, træven
som sneglen, krybende ad skole til —
Saa elskeren, der stønner som en ovn
og digter vemodsfulde viser om

[1]) Jeg bruger den af Brandes benyttede danske oversættelse.

sin herskerindes øienbryn. — Dernæst
en krigsmand, fuld af skrækkelige eder,
med skjæg som panteren, paa æren prikken,
flux færdig til at yppe kiv; han søger
i gabet af kanonen ærens boble.

Saa dommeren med trind og værdig mave,
vel stoppet med kapuner, strenge blik,
og skjægget klippet regelret og pent
og munden fuld af vise talemaader,
fortærskede eksempler, kan sin rolle. —
Den sjette alder skifter om og bliver
en tynd hr. Pantalon med tøfler paa
med briller paa sin næse, pung ved siden.
med bukser sparte fra hans ungdomstid,
der hænge om hans magre ben som sække;
hans dybe mandsrøst er nu gaaet over
igjen til barndomsalderens diskant
og klinger tyndt og pibende. — Den sidste
af alle disse scener, den som ender
det sære, indholdsrige spil, det er
den anden barndomstid, den rene glemsel,
der mangler tænder, øine, smag og alt.

Hvad er *subjektiv* og hvad er *objektiv* digtning? Jeg hverken vil eller tør indlade mig paa at drage grænse eller endog blot antyde om selve udtryksmaaden som kritisk udgangspunkt er heldig eller uheldig. At en nærmest objektivt farvet digtning ikke er det samme som kold, upersonlig refleksionsdigtning er vel sikkert nok. Naar jeg i det foregaaende gjentagne gange har benyttet udtrykket «objektivt farvet», har det nærmest været for dermed at antyde Shakespeares dybe interesse for selve den menneskeverden, som omgav ham, i modsætning til den digterinteresse, som altid helst knytter sig direkte til *eget* stemnings- og begivenhedsliv. Dermed ogsaa for at betegne digterens frie, overlegne herskerforhold ligeoverfor sin kunstskabning. Jeg tror, at den mand, der som ung, ukjendt begynder kom til London for der helt praktisk at albue sig frem, indtil hans fremvældende kunstnerbegavelse gjorde sligt unødvendigt, — som selv i sin med glødende kunstbegeistring og skaberglæde dog ogsaa helt praktisk havde sit blik rettet paa at skabe sig og sin familie en agtet og betrygget stilling i Stratford, — som aldrig gik konkurs, men altid vandt

større rigdom og anerkjendelse for tilsidst som den der ved, hvad han har naad og nu gjør at vende tilbage til sin familie og sine godser efter at have gravet sin tryllestav dybt ned i jorden — jeg tror, at denne digter har eiet og beholdt den objektive vurderingsevne som faa andre.

Det er jo saa, at Shakespeare paa malerkunstens omraade i høi grad beundred og følte sig tiltalt af den retning, som søgte kunstens fuldkommenhed netop i den sandeste og mest samvittighedsfulde efterligning af naturen. Hvor han selv i større mon kommer ind paa den beskrivende digtning (f. eks. i Adonis og Venus) ser man tydelig paavirkning af saadant kunstideal. Brandes siger om Shakespeares opfatning af bildende kunst: *resultatet af hans kunstbetragtning har været det, at det for kunstnerne gjaldt om at aflure naturen dens hemmeligheder og mestre eller overtræffe den. Atter og atter priser han natursandhed i kunsten over alt.* (I side 118).

Skulde man ikke have lov til at spørge: kan ikke dette Shakespeares syn for den bildende kunst og dens princip tænkes ogsaa at være et fingerpeg til forstaaelsen af hans grundopfatning af digterens forhold ligeoverfor *det* stof, *den* verden, som blir *hans* stof og udgangspunkt?

Mai 1899.

S. Bretteville Jensen.

FRA EN SVUNDEN TID.

Ved Christine Norby.

En vinteraften, naar lyset fra lampen falder hen over familiekredsen, fæster dit blik sig maaske ved de forskjellige grupper indenfor den, og idet du lader «pater familias» i fred under hans dybsindige avislæsning, glæder dig over de unges sorgløse lave mumlen sig imellem eller børnenes frugtesløse bestræbelser for at være adstadige derhenne i baggrunden for ikke at faa et nyt blik fra mama ved sytøiet — da opdager du maaske endnu en person i stuen, tilstedeværende og dog ikke helt optaget af, hvad der foregaar, placeret i en blød sofa, hvorhen træk fra vinduerne ikke naar, med skammel under fødderne og en pude bag ryggen — en af de gamle fra de svundne tider.

De har ofte ikke øre for de unges prat, de ser ikke paa livet med deres øine og kan ikke glædes ved deres glæder. Tankerne gaar mod fortiden, minderne dukker op ligesom enkelte punkter i et taagelandskab, og lidt efter lidt, eftersom synet bliver vant, stiger utallige vakre billeder frem af taagelandet i det fjerne, faar farve og liv igjen — de tændes og skifter, eftersom erindringens varme solskin spiller hen over dem.

Naar du bare vil hjælpe de gamle paa glid, saa kan du tro, de kan fortælle!

«Du kjendte jo gamle kjøbmand West, du tante, — han, som nu er død?»

«Ja, jeg skulde mene det!» svarer den gamle og vugger paa hovedet. Dermed er hun ved et eneste lidet puf kommen i fortællehjørnet. «Det var vor nabo, det, du, — en staut mand i sin tid. Og hans ven, malermester Holt over gaden! Ham ser jeg livagtig for mig, exercerende paa Fæstningspladsen med en uhyre chacot paa hovedet, grøn uniform og kirsebærrødt skjærf om sin tykke mave. Han var borgerkaptein, forstaar du, og bar skjærf».

«Men han var jo ikke militær, tante?»

«Vi havde borgervæbning i de dage, ven min. Der var ganske anderledes stads i den tid, da folk gav sig ro til alting og ikke levede i et jag som nu. Borgerne maatte exercere sine sex uger, enten de vilde eller ikke, og forlade sine værksteder og haandteringer hver eftermiddag i sommerheden. Der kom de gruppevis gaaende op igjennem Storgaden; de kom fra Lakkegaden, Vaterland og Grønland, baade blikkenslagere og blege skræddere i altfor vide uniformer, der slog fold paa fold om dem; ja, der kom velnærede handelsborgere, tynde snedkere og svære smede, som klæderne sad stramt om med gulagtige skjolder over skuldrene efter solen og flere slægtleds exercitie. Det var jo dyrt at skaffe sig ny uniform, forstaar du, og naar der var en ledig ved dødsfald, saa fik man den for en slik. Men noget stolt syn var det jo ikke at se disse rekrutter, og inde paa fortougene faldt der mange lystige bemærkninger blandt mængden, som var ude for at se paa. Deriblandt var ogsaa mutter og børnene, som fulgte med for at bære oppakningen og geværet for far, stakkar, uvant og tungt som det var for ham især paa hjemveien, fordi der gjerne havde vanket lidt lædskedrik og opmuntring i mellemtiden. Men de syntes, han var kjæk, der han gik, og var kry af ham, fordi han udførte sin borgerpligt for fædrelandet, selv om holdningen var mindre stram og knæerne krumme.

Langt om længe var de da allesammen opstillede paa fæstningspladsen, og øvelserne begyndte. Jeg synes, jeg hører maler Holt kommandere:

«En — to — en to!
Ikke se paa kaftein, og ikke gaa og glo!
En — to — en to!
Dans ikke, Herstad! Sov ikke Falk!»

Man kunde høre hans røst over hele pladsen, og for dette fornærmelige tilraab lod vedkommende gode borgere ham indkalde for retten. Ja, paa fæstningen var der liv og i hele sex uger nok af moro — jeg mener for tilskuerne. Her gik det lystigt til ved kagekonernes borde, som stod i rader under træerne langs fæstningsgravene, der indeholdt noget mudret vand endnu som en levning fra den tid, da den gamle vindebro var til nytte. Fristende for de unge bød bordene paa moreller, ribs og stikkelsbær i kræmmerhuse, paa kanelstænger og smørkringler, og mangen tørst og støvet sjæl — ja, jeg mener person — søgte lædskelse i heden.

ved bisp og andre drikkevarer, som en velvillig haand bød frem for nogle skilling. Bayersk øl havde ingen hørt tale om, maa du vide, men lige muntre og glade var de, de gode borgere og byens fædre, de spanderede «godter» paa unge niecer og hyggelige naboersker.

Paa mønstringsdagen, naar «far skulde gaa igjennem», var halve byen paafærde, borgermusikken spillede, og folkelivet florerede; hele familier med børn og niste slog sig ned og tog al den fornøielse, der var at faa, mens de beundrede stadshauptmanden og majoren med hver sin adjutant i stadselige uniformer tilhest og morede sig i al gemytlighed over at se de mange kjendte borgerlige skikkelser i militær pomp. Det kan nok hænde, de maabede, saa de i trængselen nær var skubbet baglængs ud i muddervandet i fæstningsgravene.

«Kom herhen, madam Juell, og faa dem lidt moreller! De ogsaa, madam Windt! Tag jomfruerne med!» Ja, for alle ærlige borgerkoner var madamer, undtagen stadshauptmandens og kapteinens hustruer, der nævntes fruer. Men jomfrunavnet hædrede de unge piger, som bar det.

Ja, en uforglemmelig festdag for mange var borgernes mønstringsdag, og flere end én mindedes det lange festlig dækkede bord med telt over der, hvor nu gymnastiklokalet ligger. Der traf byens honoratiores sammen. Naar opvisningen var endt, marscherede hele bataljonen opover kirkegaden og gav paa torvet sin stadshauptmand et rungende hurra, før den opløste sig; de gode borgere gik hver til sin disk og høvelbænk, og den kjække uniform byttedes med forskind.

Men jeg husker andre leiligheder med et helt forskjelligt præg over sig.

Vor nabo, kjøbmand Lie, var død og skulde stedes til graven med stor høitidelighed. Som skik og brug var, udsendtes da de to sædvanlige «bedemænd», første akt af tilstelningerne, som «det store kjøbmandslaug», hvoraf afdøde havde været medlem, altid besørgede. Disse to triste figurer i umaadelig høie floshatte med florskokarder og med marskalkstave i hænderne, gik hus for hus i gaden, kan jeg sige, med sine indbydelser, ledsagede af en flok nysgjerrige. Naar de tren over tærskelen, tog de en lang liste op og begyndte at læse med ensformigt tonefald: «Enkemadame Lie giver sig herved den ære at indbyde høiagtede N. N. til at

følge hendes mands jordiske levninger til graven» osv. med et tilføiende, som gjaldt det sædvanlige traktement i sørgehuset bagefter.

Paa begravelsesdagen samlede der sig efterhaanden i gaden alle det store kjøbmandslaugs medlemmer, befordrede i byens elegante ekvipager, da der jo ikke fandtes vognmænd, hvorfor enhver, som havde stilling og raad, holdt egen hest og vogn; disse udlaantes da ved festlige leiligheder. Der var helvogne baade rødlakerede og appelsingule. — Maler Holts var især eftertragtet ved konfirmation —, der var grønne og brune, enhver kjendte eieren og hviskede sig imellem derom. Inden lauget var jo mange rigmænd.

Naar hele rækken var parat, bares baaren ud, og borgermusikken tog i, da kisten sattes ind i ligvognen. Vi syntes alle, det var overmaade gribende, og toget begyndte at bevæge sig ganske langsomt; der kunde nok for enkelte barnevenner derindenfor vognruderne blive tid til at vinke en liden kjending bort til vogntrinet.

«Kom lille Dikka! Stig op; saa skal du faa kjøre med hele veien». Ja, for hun stod der saa længselsfuld med fingeren i munden og saa paa stadsen.

Den lange vei fra Brogaden eller Storgaden — byens hjerte — skred toget frem, fod for fod, til Vor Frelsers gravlund. Her stod Waisenhusgutternes sangkor ventende og stillede sig i spidsen for toget, istemmende «Hvo ved, hvor nær mig er min ende»; det greb os alle slig, at der gik en bevægelsens gysning gjennem os.

Ofte var det allerede skumring, naar hver kom hjem til sig en slig eftermiddag.

Og tænk eder skumring og bælmørke gader i Kristiania! Mørkt var der overalt; ujævn brolægning der, hvor der var nogen, og hist og her en mat, surmulende tranlampe paa et gadehjørne, den hang der og sukkede over, hvor forgjæves det var at ville sprede nogen oplysning rundt om. Man kunde heller ikke færdes ude foruden haandlygte, ja, var man i dameselskab etsteds, maatte pigen hente en med en slig tingest, ligesom nu med paraply, naar det regner. I politiets paabud til hvert hus i den tid hed det ogsaa, at lygter skulde holdes i orden ligesom fyrkasserne, man bar gløder i omkring i huset eller fra naboerne, hvor man «laante varme», hvis ilden helt var gaaet ud — men dette ansaaes for en skam. Man kunde jo dække ilden til med aske i skorstenen om

aftenen, saa fandt man altid nogle gløder igjen om morgenen. Eller fyrtøiet var jo ved haanden — det samme paabud gjaldt dette.

Det skulde være i brugbar stand med knusk eller tørre linfiller, flintesten og fyrstaal. — Fyrstikker, siger I? — Den tid, jeg fortæller om, ligger langt tilbage for fyrstikkernes og gasens tid. Hvad tror I, en nutidens tjenestepige vilde sige, om husmoderen gav hende et fyrtøi og bød hende at faa en gnist deraf? Der skulde ogsaa en ro og taalmodighed til at bringe den svage glød i knusken op i flamme saavidt, at den tændte tørre stikker, og man kunde faa kaffekjedlen ikog, der sattes over brandjernet paa skorstenen i graalysningen om morgenen. Siden skulde pigen springe efter vand ved vandposten om hjørnet og være snar, ikke prate bort tiden med de andre piger, som stod i forsamling der og ventede paa sin tur til at fylde sine bøtter.

I hver gaard skulde der desuden findes et vandkar for ildebrandstilfælde. Da kan I tro, vægterne fik mere end almindelig travlt. — Hvem vægterne var? — De paalidelige aarvaagne vogtere, som gik i gaderne om natten og raabte klokkeslettet høit hver halvtime. «Ho vægter! Aa ho! Klokken er slagen to!» De skulde ogsaa passe tranlamperne, derfor var deres side kitteler baade fede og underlig changerende i kuløren. Et eget vaaben vandrede de om med; det var «morgenstjernen», en lang stok med en pigget trækugle i enden, og hvad den brugtes til, skal I snart høre.

Det var et hundeliv at være vægter i nattekulden om vinteren. Ofte stjal de sig til en liden lur paa en gadetrappe, men naar de da fór op og i forskrækkelsen skulde raabe klokkeslettet og noget om veiret, saa hed det imellem som saa: vinden er norden til sønden», eller: «vinden er baade hid og did». Og det kunde vel undskyldes, det er vist, slig som de vandrede stivfrosne om derude i mørket og lod sig gjennemblæse ved alle hjørner. Min moder kogte undertiden ølost og skar smørbrød, som hun stak til den ensomme udenfor paa trappen, og jeg tror nok, den varme drik kom tilpas, og at hun havde glæde deraf.

Var der brand, saa paalaa det ham at melde dette i hvert hus i hans strøg, og det gjordes grundigt hele byen over. «Brand! Brand! Brand!» skreg de og dundrede i hver gadedør med «morgenstjernen». Borgertamburen kom farende med sin tromme, som han slog paa i en egen takt — gruopvækkende, syntes vi, fordi

den kun hørtes ved ildebrand. Og sammen med trommen gjennem gaderne lød «halvmaanens» tuden, den maatte heller ikke mangle. Jeg gad nok se paa den, der kunde sove i sligt et spektakkel. Alle kom i klæderne og satte lys i alle vinduer, for der var, som sagt, bælmørkt paa gaderne; medens kirkeklokkerne klemtede uhyggeligt, spurgte naboerne i forskrækkelse hverandre, hvor ilden var, og fik de da sikker rede paa, at den var paafærde i den anden del af byen, saa kunde man med ro og lettelse tage sig en kaffetaar ovenpaa skrækken sammen med gode naboer. Vandkarrene kom ramlende tilbage i gaardene, der var jo øieblikkelig sendt hest afsted med dem, kan en vide, og om de var fulde fra først af, saa kom der oftest bare en vandskvæt frem til brandstedet, slig som de kjørte, saa det plaskede i gaden. Det skulde daarlig forslaa til at slukke med! Der stod et helt langt rækkerad af frivillige hjælpere fra nærmeste vandpost, og gjennem alle disse hænder vandrede brandspandene under mangen skjemt, dette var nemlig «at lange vand», og komisk var det virkelig at se de dryppende vaade mennesker, som i travlheden — eller i lystighed — fik halve vandspandet over sig.

Af andre muntrationer, som vi havde, maa jeg ikke glemme det hyggelige sommerliv i Tøienhaven om søndagseftermiddagene. Det var saa kjøligt og forfriskende at drive om der i de skyggefulde havegange og alleer, sidde i jasminlysthusene eller gjemme sig bort i syren- og kaprifoliegrotterne. Dengang var veien ikke lang did — nu er den halv forglemt, og alle vandrer vestover til steder, som i fordums tid var udyrkede bergknauser og myr og havnegange med dammer og sølepytter; saaledes saa det ud bagom slottet og paa St.-Hanshaugen. Men i Tøienhaven var der velstelt og vakkert; der mødtes de unge, der samledes hele familier, morede sig ved at høre paa lirekasserne og se paa abekatter og gjøglere. Der var kagekoner, og i deres kurve meget rart — kun ikke appelsiner; de var omtrent ukjendte. Rigtignok gik der en gut «Appelsin-Herman» om i husene og bød dem frem, men de var altfor dyre — fyrgetyve øre stykket eller saa.

Og om vaaren havde vi bryggerne. Der var et liv, naar isen begyndte at gaa op, og skibene kom ind. Her samledes vi og saa paa byens bedste, her stirrede vi os ganske blind paa solblinket i vandet længst ude og glædede os over alle maagerne, som seilede over mastetoppene paa sine egne hvide seil og ret, som

det var, slog ned i vandet — akkurat som de gjør det den dag idag, bare nogen giver sig tid til at staa stille og følge deres leg med tankerne. Men nutildags jager menneskene afsted — til kontorer, til telegraf og jernbaner og dampskibe — der kommer mange af dem i timen!

Nei vi, du, vi havde «Konstitutionen» og «Prins Carl», vi, og de dampskibe kom fra Kjøbenhavn bare hver søndag. Men da strømmede vi ogsaa til, alle, som kunde, og var ikke prutne paa at gaa og vente flere timer, om de ikke kom til rette tid. Vi var lige blid for det, — det var jo langt til Kjøbenhavn, det havde vi nok lært før i verden, og vi muntrede os imidlertid saa godt, vi kunde. Naar vi havde vandret op og ned og taget en tur imellem paa fæstningen for at se fra voldene efter røgen derude i fjorden, saa var det ofte begyndt at skumre, og vi maatte tænke paa at komme hjemover med børnene. Men saa smeldte det endelig øvrevolds fra fæstningen. Der er det! Og «Prins Carl» svarede med salut tilbage, medens hundreder af mennesker stod og saa det stolte skib komme glidende ind til bryggekanten. Vi syntes, vi var rigelig lønnet for vor taalmodige venten og gik rolig tilsinds hjem til vort aftensbord med det tarvelige talglys — maaske var vi i feststemningen saa flotte at tænde et lys til i stuen. Vi var ligesaa freidige og fornøiede, som I med eders masser af lamper med skjærmer over som smaa baldamer.

Men alt andet forekommer mig dagligdags sammenlignet med de store festdage, da kongen ventedes til byen. I kan ikke gjøre eder nogen forestilling om, hvad en saadan høitidsstund havde at betyde for os. Halve befolkningen var paa benene, og ude i Brogaden var der pyntet op med flag og æreport ved Vaterlands bro, naturligvis. I ler, ser jeg? Hvor skulde den ellers være reist? Paa to sider af gaden boede byens storfolk, rige kjøbmand D. og den solide kjøbmand S., afvexlende med høitstaaende embedsfamilier, og her pleiede kong Karl Johan at lade standse, naar den lange vognrække var naaet frem til dette vigtige gadestrøg. Borgerne var mødt frem og strammede sig op i sidste øieblik, om de end havde staaet trætte i timevis forud, og konerne ved en liden styrkedrik havde vinket dem lidt tilside i mellemstunder for at stive det slappe livsmod op til paraden.

Endelig lød skud — vognene saaes oppe i Ekebergbakken, og det varede endnu en god stund, før de naaede henimod Akers-

elven. Men naar saa toget skimtedes — aa for en spænding og for en stille, høitidsfuld jubel! Smaa og store kom frem i gadedørene, og hver plads dernede var optagen. Der gik som en gysen gjennem mængden.

«Kongen kommer!»

Først det gule kor — de udvalgte af borgerkorpset, der sad elegant tilhest, vakre, kraftige mænd i sin prægtige dragt, snorebesat og med skinnende gult fór i den lille slængkrave over skulderen. Hovedbedækningen var ogsaa skikket til at trække alles øine paa de kjække ryttere, der aabnede toget; men ikke mindre interesseret iagttog man æresvagten om den kongelige vogn, rigtignok lidt anderledes i det ydre. Dette var gjæve odelsbønder i graa vadmelsdragter med høie skorstene af hatte paa hovedet, ældste sønner paa Gaardene i nabolaget, der frivillig mødte frem for at ledsage kongevognen den sidste mil lige til palæets port.

Det var karle, som kunde ride! Dump, dump, dump, gik det, og som fast plantede holdt de sig i sadelen.

Der er kongen! «Løft dig paa taa, lille Dikka! Og du, Hansemand! Op paa trappen med dig, at de ikke træder dig ned! Se, hvor han hilser! Kjære, flyt Dem lidt, madam Juell! Barna maa se kongen! Der hilser han igjen — det var til de smaa»! Hele tiden med hatten i haand hilser han til alle! Og grev Brahe sidder trofast til venstre side af kongen.

Hvem kan glemme Karl Johans stolte hoved med det smaakrøllede haar og ørnenæsen! Det var en næsten hellig fryd, der gjennemfór os i en saadan stund — jeg tror, vi takkede Gud for at have følt og oplevet den, hver og en af os. Le ikke af det! I maatte ønske eder en slig fest, I unge, som er kommen saa meget længer end vi — i kundskab, ja. Men I har mistet noget. — — —

Op gjennem storgaden gik toget videre gjennem smykkede gader og menneskerader, alle ærbødig hilsende majestæten. Tilsidst holdt det stille udenfor palæet, og folk stod forventningsfulde for at faa se landets fader i hjørnevinduet mod strandgaden.

Engang — det var længe efter — var hele kongefamilien paa besøg i Kristiania, og byen var som i festrus. Om aftenen hilsedes de kjære gjæster ved fakkeltog, og jeg erindrer synet endnu med glæde.

Forrest ved vinduet stod kong Oscar med dronning Josefine; bagenfor dem var opstillet alle deres børn, prins Carl, prins Gustav, prins Oscar, lille prins August, — alle i fløielsbluser med store, udbrettede hvide kraver, og endelig lille prinsesse Eugenie i rosenrød kjole, udringet og kortærmet og med lyse krøller. Det var et elskeligt syn, og alle saa dem med ærefrygt og kjærlighed.

Endnu mindes jeg nogle linier af den sang, som lød op til dem:

«De skjønne børn, de stolte grene,
er kjæmper for en anden slægt!»

Og nu er de visnede og borte, alle, undtagen én. Han, vor kjære kong Oscar den anden, staar fremdeles som en kjæmpe for den unge slægt, der voxer op om ham, skuddet paa Karl Johans ædle stamme. Men kongefamilien kunde gaa trygt tilro i palæets gamle sale, for borgerne vaagede i trapperne den første nat.

Det var en vakker skik, synes I ikke?

TOLERANCE.

Af stiftskapellan Sætrang.

I.

Det gjør ofte et trist og nedslaaende indtryk at se den maade, hvorpaa den offentlige diskussjon i kirkelige og religiøse spørgsmaal endnu i vore dage føres. Der raader selv mellem dannede kristne en mistænksomhed, mistænkeliggjørelse, forstaaelsesløshed og ufordragelighed, som er uretfærdig, nedværdigende, ja barbarisk, og som ude iblandt det søgende lægfolk ikke *kan* andet end vække forargelse og tvil, øge splittelsen og gjøre forvirringen alene større. Det er kun altfor naturligt, at der gives dem, som skjønt de gjerne vilde vinde kristelig tro og liv, med saadanne foreteelser for øie vender sig bort fra kirken og kristendommen, enten med foragt og spot eller — de finere naturer — med en saar skuffelse, for at famle sig frem paa egen haand eller kanske opgive muligheden af kristelig erkjendelse.

Forklaringen til denne beklagelige kjendsgjerning er i almindelighed at søge i den kjendte, men langtfra tilstrækkelig *erkjendte* menneskelige grundfeil, der i al sin brutalitet regjerer ikke mindst indenfor kirkens — og om man kan tro et gammelt ord — navnlig teologernes enemærker: at alle tror om sig at sidde inde med hele sandheden, og at følgelig modparten er hildet i vildfarelsen eller endog løgnen. Ja hvor hænger ikke ogsaa dette sidste ord løst paa tungen mellem de kristne indbyrdes! Og saa lægger man drabelig ud til slag for sandhedens sag og lyser vranglæren og forbandelsen over sine modstandere. Ti sandheden maa jo forsvares. Hvor smukt og bestikkende! Og dog — hvilket skjæbnesvangert selvbedrag ofte! Vi rører her ved et mørkt og uhyggeligt fænomen i det menneskelige sjæleliv, saasnart en sandhedens straale har lyst ind i vort indre. Hvor let slipper vi ikke vor onde, herskesyge, forfængelige og hovmodige natur løs i kampen for sandheden og gjør denne derved skam og skade, ja kanske

fremmed og ukjendelig for menneskene. Fristelserne er her store og nærliggende. Det er til evig tid ret og smukt og godt at kjæmpe for det, man har erkjendt for sandhed, men ikke under de onde vætters impuls. Sandheden vil forsvares ud af sin egen iboende skjønhed og idealitet, ikke ved baal og brand. Den er tilvisse intolerant, men ikke herskesyg. Min broder, se til, om du bærer medlidenhed i dit blik og ikke vrede — du vil da maaske sidde inde med noget af sandheden og fare varsomt frem. Og dette saa meget mere som det sømmer sig for os mennesker at mindes, at vi ser stykkevis og forstaar stykkevis, og at vi er brødre, der alle skal stedes for en høiere dom.

Vi glemmer saa let, at Vor Herre eied sandheden anderledes end vi. Hos ham var den ikke brudt eller brækket gjennem en syndig menneskesjæls prisma, men straalede for hans indre øie, hvad enten den steg op fra hans væsens dyb eller kom til ham gjennem omgivelsernes formidlinger, i en særegen glans. Om end ikke til enhver tid i hele dens guddommelige omfang, saa dog altid i en *ufeilbar* erkjendelse. Hver tanke, der blev hans, og hvert ord, han klædte den i, bar absolut (ufeilbar) sandhed til verden, ja i den grad, at han overfor verden ikke skyed at gjøre sandheden til ét med sig selv. Men dette var dog en ganske særegen stilling, der satte ham istand til at blotte vildfarelsen og løgnen med et klarsyn, en aandsoverlegenhed og en «myndighed» som ingen anden, og undertiden i udtryk som det ikke vilde være raadeligt altid at bruge ham efter.

Men se, om vi undser os! Hvilket formasteligt og farligt feilgreb af et almindelig dødeligt menneske, hvad enten han bærer tiggerposen eller de lærdes klædebon som sin livslod, overfor sine modstandere at væbne sig med denne Vor Herres ufeilbarhed og myndighed og reducere anderledestænkendes meninger og indvendinger til vildfarelse og løgn. Det er isandhed nedslaaende her at lade blikket glide henover de kirkelige kampe nedigjennem tiderne med deres banbuller og rettersteder, — den lange skare af forbandede «kjættere», der maatte forfølges, fordi de i sin sandhedserkjendelse fandt former mere gribende end kirkens, skjønt Kristi kjærlighed lued i deres hjerter. Lige fra oldkirkens voldsomme dogmestridigheder i østen til Albigenserne, Hus og Luther i vesten og fra Luther indtil denne dag. Vi skal ikke male dette syn videre — det er for smerteligt. Maatte Gud tilgive kirken,

at den har forfulgt ikke blot sine fiender, men endog sine egne børn, i hvem Kristi kjærlighed var brændende, og saaledes gjort sig medskyldig i jødefolkets arv fra Golgata!

II.

Det enkelte menneske bærer fra fødselen af saaatsige et *origo,* et eiendommeligt begyndelsespunkt i sig, hvorigjennem alt, hvad der tager bo i sjælen, ligesom vil maatte passere og faa sit særegne præg. Igrunden fødes vi alle til originalitet, og vilde under andre vilkaar sikkert udvikle os i den retning. Men som bekjendt er originalerne temmelig særsynte iblandt os. Og finder vi nogen, peger vi ofte fingre ad dem, om vi da ikke begaar værre ting. For originaler kan vi mennesker ikke let taale uden kanske som individer med svære fagter og livsvaner og som muntrationsraader i godt selskab. Paa det aandige, resp. religiøse omraade har det originale i betydning af det *individuelle* mistet sin ret. Vi skal som bekjendt i støbeskeen og tilpasses til det almengyldige, faa individet knækket i os og isteden fremelsket et sørgeligt abstraktum, som i filosofien heder «person». Eller med et billede fra et andet omraade: vi skal have ikke ét, men mange klip i øret — omtrent som man paa landet mærker sauerne om vaaren, før de slippes tilfjelds. Og det lykkes da ogsaa som regel ret bra at faa disse vore individuelle (originale) ansatser udvisket til bedste for det almengyldige, det maa vi bekjende. Kjære, hvorledes skulde man ellers kunne mønstre os, og hvorledes skulde vi ogsaa ellers kunne mønstre — *os selv* og passe takten i flokken! For i en flok maa vi puttes og derhos give nøie agt paa appellen.

Nu, vi skal saavist være de sidste til at nægte betydningen, ja nødvendigheden af denne tilpasning til det almengyldige, dette sjælelige klip i øret. Men hvad vi her ønsker at pege paa er, at dette princip har sine begrænsninger, som ofte, meget ofte overskrides til stor sjæleskade og kval for mange, ja at virkelige nødstilstande her kan indtræde. Ti det altid og allevegne at løbe om med saxen i haanden paa vagt for det «almengyldige» røber en sørgelig underkjendelse og mangel paa forstaaelse af individets naturlige (medfødte) eiendommelighed og ret.

Vi vil her straks pege paa en betydningsfuld iagttagelse. Vi er fornuft og hjerte, eller som vi med en bøining i tanken ogsaa kunde udtrykke det: tanke og gemyt. Vor erkjendelse bliver

derfor af en dobbelt art, og her gjør paa en kjendelig maade det individuelle straks sig gjældende. Nogle er udprægede fornuftsmennesker d. e. forefinder i sig en medfødt ubændig drift efter at give det, der er os aabenbaret, tankens former i mere eller mindre stigende nuancering. Andre stiller sig tilfreds med aabenbaringens elementære sandheder uden nogen saadan videregaaende og detaljeret tankemæssig undersøgelse og erkjendelse. At ville slaa alle mennesker i hartkorn her og stænge undersøgelsen indenfor bestemte grænser med et myndigt non plus ultra er uretfærdigt og desuden umuligt. De individuelle anlæg maa have sin' frihed og sit løb, indtil de har fundet frem til en sandhedsform, der passer for dem og skjænker dem ro og forsoning. Udenfra paatvungne erkjendelsesformer er ude af stand til at skjænke denne indre ro og til at etablere den sindenes enhed, man attraar.

I regelen gaar det her stærkt ud over fornuften, og vi føler os derfor kaldet til at tage denne vor høie og uundværlige religiøse erkjendelsesnorm saavel for det kirkelige samfund som for det enkelte troende menneske i forsvar. Kun ved en besynderlig inkonsekvents bliver den mistænkeliggjort og forfulgt.

Det heder saa ofte, at fornuften er farlig for den religiøse tro, og at vi derfor maa «tage fornuften fangen under troens lydighed». Den er jo «formørket», og Paulus's ord om «det naturlige menneske, som ikke fatter de ting, der hører Guds aand til» anvendes paa den, skjønt egentlig unøiagtig, da dog Paulus taler om hele det naturlige menneske, som er baade fornuft og hjerte. Men lige meget, det er dog saa sandt, som at Paulus har sagt det. Kun vil det maatte betyde, at fornuften ikke nogensinde af sig selv kunde undfange eller senere fatte aabenbaringen i Kristus *uden* alene gjennem et troende hjerte. I rent verdslige ting som f. eks. i de exacte videnskaber, grundlagte enten paa sansningen (fysik, kemi, naturhistorie) eller paa den rene fornuft selv (matematik) gaar man fra fornuft til hjerte. I den religiøse sandhedserkjendelse derimod forholder det sig aldeles omvendt. Troen paa Kristus, som er en hjertesag i eminent forstand, maa være født i et menneske før den fornuftmæssige erkjendelse af ham og hans aabenbaring. Kun saaledes skjænker vi begge «poler» i vort væsen, hjertet og fornuften, deres ret og indbyrdes forsoning i de religiøse ting. Men da er fornuften heller ikke længer farlig, men er blevet en høi og ædel veileder, fordi den har faat et udgangspunkt og en

basis og en klar ret. Har dog Paulus selv i sit dogmearbeide klart nok betraadt denne vei, og kirken har her fulgt ham efter, hvad vi ser i hele dens senere betydelige dogmeudvikling. Vi fornemmer det allerede i det ældste kirkelige symbol, det apostoliske, hvori et kjendeligt (ordnende) tankearbeide er nedlagt. Men end mere i de følgende symboler: Nicænum, Athanasianum, Augustana og hos alle kirkelige dogmatikere indenfor alle leire. Det er netop fornuftens medgivne trang og ret at differentiere og gaa i detalj, at søge enhed og system. Og denne trang og ret er forhaanden i det omvendte menneske lige saa godt som i det uomvendte, ja har i hint først netop faat sin rette vigsel. Det bør vel anses som en principielt fastslaat sandhed. Men da burde man ogsaa ophøre med at mistænkeliggjøre den, og man burde lade den udspænde sine vinger og prøve sine evner, saalangt den indenfor det troende menneske bare formaar. Og man skulde takke Gud og glæde sig derved og ikke søge standpunkter opretholdt ved inkonsekventser.

Vi mindes her et bevinget ord af en klartskuende og fintfølende norsk geistlig: tænk frit som Voltaire, men vær from som Hans Nilsen Hauge.

Vi kommer nu tilbage til det individuelle, det originale i ethvert menneske.

Vi er fornuft og hjerte, tanke og gemyt (følelse) med mange fine overgange og indbyrdes slyngninger. Der kan ikke trækkes bestemte grænser mellem dem. At sige, at fornuften har sit sæde i hjernen og gemyttet i brystet er maaske tilnærmelsesvis sandhed. Der er dog dem, som ogsaa søger fornuften paa sidstnævnte sted. De er iethvertfald baade forbundne og adskilte, paa hinanden beroende og af hinanden uafhængige, følger hver sine love og er dog dele (abstraktioner?) af den ene og samme sjæl. Især er gemyttet en høist eiendommelig og kompliceret sjælelig fremtoning og er vel det i et menneske, der nærmest præger hans individualitet. Man har i psykologien vistnok drevet det til ad empirisk vei at opstille og definere endel gemytstyper («temperamenter»), efter hvilke menneskene kan klassificeres og sammenlignes, men enhver ved, at ligheden kun er omtrentlig, og at der existerer utallige gemytsovergange og nuanceringer, ja at der simpelthen tilsidst gives ligesaa mange «temperamenter» som mennesker. Gemyttet seirer over alle tilpasninger til det almengyldige — et

udslag af den samme livets vidunderlige formningsevne og originalitet, som gjenfindes i dyre- og planteriget. Ikke to dyreformer, ikke to trær, ikke to grene, ikke to blade, ikke to bladnerver, ikke to celler er lige. Ingen livsform, hel eller delvis, har sit sidestykke, sit gjenbillede. Men ogsaa vort tankeliv er tilvisse paa en maade individuelt «anlagt» og bestemt indenfra ligesom gemyttet, fra et punkt, der unddrager sig vor bevidsthed og fortaber sig i dunkelhed, selve vort livs begyndelsespunkt, det hvorfra vi daterer vor tilværelse, og som en skaber satte ved vor undfangelse i moders liv. Det enkelte menneske er fra første øieblik af noget for sig, vistnok med artsmerker, det deler med andre, men dog uden sit sidestykke, *en individualitet*, eiendommelig bestemt i sit tanke- og gemytsliv. Vi nævner f. eks. menneskenes forskjellige forhold til kunsten, lad os sige musiken eller digtekunsten («han er født elegiker» etc. etc.), eller til videnskaberne («han er født matematiker» etc.), hvorledes altid individualiteterne bryder sig baner og sætter sig nye mindesmerker, præget i aand eller materie — at sige, dersom de har evnet at gaa gjennem «tilpasningen til det almengyldige» uden sit ingeniums forlis.

Ingen guddommelig aabenbaring formaar at udviske denne vor medfødte oprindelighed i gemyt og tanke og har sikkert heller aldrig nogensinde havt det til hensigt. Det er en tilsnigelse og en — besynderlig — indbildning hos os mennesker. Nei, vor oprindelighed er en gave fra Gud, ikke et verk af djævlen — synden er hans verk, men synden er ikke identisk med vor oprindelighed — saavist som vor nye (anden) fødsel er en gave af ham. I vort nye menneske er altid noget gaat over fra det gamle som det nødvendige tilknytningspunkt og underlag, uden hvilket vort nye menneske jo vilde svæve i luften og ingensteds høre hjemme, idetmindste ikke hos *os*.

Vi skulde ikke have ofret denne sag saa megen opmærksomhed, dersom det ikke var, fordi den ikke altid blir tilstrækkelig erkjendt og praktisk vurderet.

III.

Sandheden er af individuel art. Det hænger dybt sammen med vor stykkevished og vor originalitet. Hvad der kommer til os udenfra — og det er jo navnlig et særkjende ved aabenbaringen i Kristus til forskjel fra den saakaldte «naturlige» aabenbaring fra

Gud — brydes og formes forskjellig gjennem de forskjellige sjæle. Det vil især mærkes, hvor vi i vor sandhedserkjendelse gaar *i detalj.* Hvad der er sandhed for mig, det er ofte en forkortning eller ombøining af sandheden («vildfarelse») for en anden. Det er umuligt at finde en fælles form uden en rent almindelig og descriptiv. Vi anskuer og udformer jo alle sandheder hver fra vore eiendommelige (medfødte eller erhvervede) synspunkter. Dette er grunden til, at vi overhovedet kan *diskutere* den. Dersom sandheden i Kristus laa saaledes blank og støbt for haanden, og dersom vi var fonografer og ikke levende mennesker, ja da var der jo ikke noget at diskutere om, da vilde vi alle repetere en smuk lekse og siden — ja siden vilde der falde over os noget af en «stor stilhed». Men vi mennesker er nu altsaa engang ikke optrukne ure eller fonografer, der repeterer, hvad man har visket dem i øret. Gud har skjænket os evnen og trangen og retten til at *reproducere*, ikke blot *repetere* hans verk.

Under uendelig megen bitter strid, gjensidig forkjætrelse og blodsudgydelse er dette omsider i store træk gaat op for os mennesker. Konfessionerne leverer her beviset. De tilkjæmped sig sin ret, livets og sandhedens ret, individualitetens ret.

Og dog — vi staar endnu langt fra det høie ideale maal. Der er nemlig foreteelser, som tyder paa, at sandheden paa sin vei til frihed er blevet hængende i — konfessionerne! Og at den endnu blot erkjendes at være af *konfessionel art.* Ti istedenfor den engang ene, udelte og myndige pavekirke har vi faat en hel række myndige pavekirker i det smaa. Tolerante *udefter*, fordi de belært af erfaringen ikke realiter kan gjøre fordring paa overfor hinanden at sidde inde med den absolute sandhed. Eied katholikerne den i sine nedarvede, urokkelige dogmer, da var vi protestanter dømt, ikke blot af katholikerne, men af Gud. Det er dog ikke vor tro, hvormeget katholikerne end lærer det. Men ofte med forkjætrelsens og intolerancens løssluppenhed *indefter* — mod de ulyksalige, der ikke smukt holder sig i flokken og drager sig til minde det konfessionelle klip i øret.

Individualitetens frigjørelse er her blevet stanset paa halvveien. Men den lader sig ikke stanse.

Alene ved en besynderlig forglemmelse kan ogsaa en saadan stilling opretholdes. Ti hvem ser ikke, at konfessionerne (og dogmerne) jo tilsidst skylder enkelte stærke *individualiteter* sin til-

blivelse? Det er en Paulus, en Augustin, en Luther, en Melanchton, en Calvin, en Wesley, en Svedenborg, en Schleiermacher, en Grundtvig etc. etc., fra hvem hver gang de nye troesformer, samfund og «skoler» eller idetmindste stødet til saadanne er udgaat. Oprindelig stod de jo *alene*, hver med sin eiendommelige erkjendelse af sandheden ligesom vi. Kun ved sin medfødte (medgivne) ubændige kraft og originalitet holdt de sig oppe og seired. Og se hvilke smukke seire! Men naar de nye, altsaa oprindelig *individuelt* anlagte og udsprunge bevægelser har faat tid til at konsolidere sig i menigheder og prægede systemer, ja da glemmer vi — oprindelsen. Og sandheden, som for hine var af individuel art og ret, er stiltiende blevet hævet op til almengyldig (kollektiv, konfessionel), med den deraf springende samvittighedstvang og intolerance mod dem, som maatte finde en (medgiven) trang i sig efter at erkjende den aabenbarede sandhed i andre former.

Det er dette, vi kalder en forglemmelse. Og enhver ved, at vi her kan komme til at øve megen uretfærdighed og tvang, ikke saameget mod sandheden selv, som mod levende menneskesjæle. Rører vi i virkeligheden ikke her ved en modern udgave og form af de «byrder», som Frelseren bebreided farisæerne, at de lagde paa folkets skuldre?

Skal der derfor gjøres alvor af protestantismens princip (protestor — jeg nedlægger indsigelse), da maa det ikke stanses af konfessioner eller andre, *af mennesker* vedtagne skranker (om Apostolicum nærmere nedenfor), men føres ud i sin *strake* konsekvents: tankens og samvittighedens frihed i troessager for det enkelte menneske, *individualitetens ret til selvhævdelse som et kristenmenneskes grundvilkaar.* Hvad vilde ellers protestor (og protestation) komme til at rumme? Skulde det være et tomt ord? Eller gjælde blot for nogle enkelte udvalgte individualiteter («overmennesker»), men ikke for almindelige folk? Vi for vor del hylder ikke paa noget omraade den Nietzscheske «herremoral», saaat vi skulde indrømme genierne — og blandt dem her de religiøst anlagte — nogensomhelst større ret til selvhævdelse end de almindelige dødelige.

En er vor herre: Kristus.

Det er idethele en vanskelig og betænkelig sag at indsætte sig til overformynder over andres tro. Bevidstheden om at vi alle er ensidige og feilende mennesker skulde stemme til forsigtighed,

beskedenhed og tolerance, til respekt og sympati for den menneskelige tanke og følelse, ikke til paatrængende myndighed, der, navnlig naar den iklæder sig skikkelse af embedsmyndighed, blir af en hel miserabel art.

Vil vi i *troes*spørgsmaal engang naa did, at vi i vort forhold til andre ophører med at forpakte den absolute sandhed og saaledes stille os paa linje med Vor Herre?

IV.

Der vil imidlertid her — og vi er forberedt derpaa — maaske reises stærke anker og indvendinger mod denne vor apologi for individualitetens ret — under henvisning til, at den kristne kirke under saadanne vilkaar vilde være fortabt til anarki og selvopløsning, ligesom den verdslige stat under det moderne anarki vilde være viet til undergang.

Det oversees imidlertid da, at vi her alene argumenterer ud fra den *kristelige* individualitet, som er noget ganske andet end den vi kjender fra anarkisternes rustkammere med deres helt igjennem usande og egoistiske (brutale) jeg-hævdelse.

Den kristelige individualitet er efter evangeliernes, de kristelige grundkilders, fremstilling en sjæl, der har faat sit præg, sit blivende religiøse *indtryk* af Kristus, en sjæl, der lever sit liv i *omvendelse* og *tro* paa ham som Guds menneskevordne (og gjenopstandne) søn og synderes frelser.

Denne definition rummer, saavidt vi ser, til den ene side sjælens medfødte, naturlige ret (frihed) og til den anden side det kristeligt almengyldige, kristendommen i dens *centrale form og indhold,* slig som den flød fra Vor Herres egen mund — i en lykkelig, dybt i vort bryst *født* forsoning og forening (formæling) af dem begge, af det menneskeligt originale og det nødvendige kristelige klip i øret, sat som en grundfordring til os af Vor Herre selv med hele hans myndighed og hele hans rige naade.

Vi tænker, at man paa et saadant grundlag bør lade talen om anarki i betydning af kristelig lovløshed og selvopløsning fare.

Paa denne grund har dogmerne, konfessionerne og dogmesystemerne og paa denne grund de kirkelige partier bygget sig op. Til anarki? Nuvel, det er da et naturgivet og nødvendigt anarki, som ingen kan afhjælpe, fordi det ikke *kan* afhjælpes — medmindre vi alle vandrer til Rom og udbeder os en dogmatik af

hans hellighed paven, udenfor hvilken det ikke er os tilladt at tænke og tale. Nei, anarki indtræder først da, naar de kristne sætter sig i fiendtlig positur til hinanden indbyrdes og nægter hinanden anerkjendelse og ret som lemmer paa Kristi legeme, altsaa falder i den samme fristelse som lemmerne i den gamle fabel. At livet (legemet) vokser ud i lemmer pleier ellers ikke at betegnes som anarki, men som en skaberisk (naturlig) orden, der ikke bør overraske eller ængste os. Derimod bør det ængste os, at vi, som bygger vort liv paa Kristus, forfølger hinanden for tros skyld. Det er veien til anarkiet.

Den kristelige individualitet ikke blot *skiller*, men ogsaa *samler*. Den stifter et stort brodersamfund mellem alle kristne, paa samme tid som den skiller dem ad i partier. Den samler i det væsentlige, skiller i det uvæsentlige — deri ligger dens forsvar og dens styrke. Den kristelige individualitet er, mener vi, simpelthen *grundelementet* i det kristne kirkeliv. Det er fra den, alle kirkelige fænomener er udgaat og vil udgaa i al fremtid. Det er den, som i brydningstider gjenføder de gamle sandheder og sætter dem nye ind udaf sit eget indre dyb — i det store (kfr. symbolerne) som i det smaa (hos den enkelte, der uafhængig søger sin sandhedsform).

Man kunde maaske ville indvende, at en individualitet bygget over saa *almindelige* begreber som omvendelse og tro uden en konfessionel udtydning eller udprægning af dem savner de nødvendige garantier mod forvildelser eller vil blive tom, overfladisk og værdiløs.

Vi svarer hertil for det første, at det jo ingenlunde er konfessionerne vi her bekjæmper, men alene den intolerance, der paa grundlag af dem øves mod anderledestænkende, mod saadanne, der ikke kan gribe dem som former for *sin* kristelige sandhedserkjendelse, og som ønsker med mandens modenhed og ret selv at øse sin religiøse erkjendelse af den til enhver tid forhaandenværende friske, «ufortolkede» grundkilde, som er skriften. Det er tilvisse ikke vort ønske at gjøre konfessionerne mistænkelige i noget eneste menneskes øine eller drage nogen eneste sjæl bort fra dem — tværtom. Men hvad vi hævder er, at det maa staa et menneske med mands modenhed, og som føler drift og styrke dertil, frit for at gaa tilbage til skriften, det ufortolkede ord, for selv at fortolke det, dersom han ikke ser sig tilfredsstillet af kirkens fortolk-

ning. Det var jo netop saaledes, Luther og alle før og efter ham gjorde, der brød nye og originale baner. Og det er saaledes, selvstændigt søgende kristne gjør. Det er deres utvilsomme ret. Skal vi ogsaa her komme i uoverensstemmelse med vort eget protestantiske princip for at fremtvinge det umulige: bekjendelsens enhed?

Dernæst vil vi henvise til situationen paa Jesu tid, da menneskene modtog hans ord om omvendelse og tro uden nogen konfessionel udprægning, fordi der ikke forelaa nogen saadan. Jesus var hverken katholik, lutheraner eller svedenborgianer, saavidt vi ved. Han udstak ikke bilinjer og bilinjers bilinjer. Udaf et forstaaelsesfuldt hjerte overlod han det til os og gav derved tanken og forskningen fri — indenfor omvendelsens og troens almindelige og nødvendige grund. Det er ogsaa den forkyndelse, der griber dybest og friskest ind i hjerterne den dag idag og til alle tider. Og hvor greb ikke hans (konfessionsløse) forkyndelse dybt ind, hvor den traf, saa at omvendelsen og troen slet ikke blev overfladisk og værdiløs, de kristelige individualiteter slet ikke flade og grunde. «Du er Peter, og paa denne klippe vil jeg bygge min menighed». Det staar saa skrevet. Og apostelen Johannes — ja Johannes, den uforlignelige, originale, dybe, som ikke kjendte den romerske katekismus eller Augustana eller de 39 artikler, men som elsked Herren. Og vi nævner gjerne ogsaa i forbigaaende de ringere vidner fra evangelierne, en Maria Magdalena, en Maria fra Bethania og for den sags skyld gjerne ogsaa den kananitiske kvinde og mange, mange med dem, de hvis navne ikke kom til os — tilvisse, de havde sin egen simple troesbekjendelse, sit eget eiendommelige indtryk af Herren, sit omvendelses- og trosliv i ham, disse naturbørn. Er det forment at nærme os til evangeliernes Jesus ligesom hine?

Det er med sorg, det maa siges til konfessionernes forkleinelse, saa historisk berettigede og velsignede de har været og altid vil velblive at være, at de undertiden synes at opelske kristne, der er mere iversyge for sine ophavsmænds (fædres) ære end for Kristi ære, og som derigjennem fordunkler (forkorter) Kristus for os istedenfor at forklare ham.

Vi kjender alene en konfession, som vi kan tage i vor mund og i vort hjerte uden at stemmes til iversyge og intolerance mod hinanden, grundbekjendelsen, hvorpaa hele kirken uanset partier bygger — *Apostolicum.* Med den har det sig paa en ganske

særegen maade. Den er den første menigheds, den oprindelige, friske, uforfalskede, ægte kristendoms fuldttonende *svar* paa Herrens og hans første vidners prædiken om omvendelse og tro. Den er den autentiske og nødvendige fortolkning og korrektiv *fra menneskers side* af aabenbaringen i Kristus, det samfundsstiftende (sandt kristelige og sandt almenkristelige) «trostegn» og paa samme tid dog med rum for det særegne, individuelle. Indenfor dens ramme tør alle kristne mødes i fred.

Det er Grundtvigs uvurderlige fortjeneste for Nordens protestantiske kristen- og kirkeliv, at han — den stamme fra Herren selv eller hans apostle eller fra andre — har gjenindsat den paa dens plads. Og det er et glædeligt tidernes tegn, at som den nu lyder i vore kirker, den rundt om i landene begynder ogsaa praktisk at samle de kristne fra alle leire. Vi tænker paa studenternes kristelige verdensforbund, der her har gaat i spidsen i hans aand, der pegte ud over konfessionerne, ud mod fremtiden og hjordens samling til én.

Skulde der komme tider i kirkens eller den enkeltes liv, da denne høihellige arv fra oldkirken, denne bekjendelsernes bekjendelse ikke turde frit lyde fra mund og hjerte, da var vantroens og frafaldets tider oprundne. Det er utvilsomt.

Den betegner kirkens enhed med sig selv og er som saadan uangribelig.

V.

Der raader i stramme konfessionelle (og orthodoxstræbende) tider en stærk hang til *at trække de periferiske spørgsmaal ind til centrum.* Det kunde jo synes at vidne om et høit og vaagent kristenliv, men der er ikke destomindre fare for, at det tværtom aabenbarer en nedgang i levende kristendom. Og hvorfor? Fordi der er fare for, at det virkelige centrum, hvis vi skal dømme efter den kirkelige kampmaade med den bestandige mistænkeliggjørelse af andre og de evige *personlige* fornærmelser, krænkelser og forfølgelser, er skudt ud i — periferien! I intet viser vi mennesker os saa usle og smaa, som naar vi lægger ud til strid for sandhedens sag, en strid, der gang paa gang ydmyger os, fordi vi slæber paa vort gamle jeg og dets saarbarhed, dømmesyge og forfængelighed og saa let forbytter denne vor slette jeg-hævdelse med sandhedens. Tilvisse, der skal ikke megen fin iagttagelsesevne til

at gjennemskue motiverne og faa øie paa dværgenaturen i os og til herunder at erkjende, at det centrale i vort kristenliv, omvendelsen fra synd, er dog en svær og vanskelig sag for en kristensjæl.

Vi er ikke visse paa, om vi ikke her ved vor pegen paa de periferiske sandheders flytning ind til centrum rører ved en af vore kirkelige brøst og rammes af en anklage, der i sine følger er svanger.

Denne tilbøielighed hænger overhovedet sammen med vor almindelige tilbøielighed til at lægge større vægt paa orthodox lære end paa et sundt og sedeligt liv.

Vi erindrer det kjendte ord af Herren om træet og dets frugter. Her som saa ofte fandt han en dyb analogi mellem naturens og aandens verden, naar han pegte paa, at vi maatte bedømme *læren af livet*, ligervis som træets art bedømmes af frugten. Men med dette ord af Vor Herre omgaaes vi paa vor egen maade. For vi bedømmer helst *livet af læren* og kommer derved tidt i en betydelig forlegenhed. Ti efterat vi kanske med megen myndighed og selvtagen overlegenhed har lyst kjætterdommen over en kristen broder, skulde vi jo vente at plukke ret mange raadne frugter af hans livstræ, og se — der er ingen! Ja kanske gjør han os ovenikjøbet tilskamme ved en livsvandel, renere og ædlere end vor egen. Var det ikke saaledes, de schismatiske partier seired over kirken og hævded sin existense og sin ret nedigjennem tiderne? Dette er en betydelig forlegenhed, som vi ikke skulde efterstræbe, og som vi ikke vil misunde nogen.

Det er netop sagen: der spørges i den offentlige diskussion lidet om det vigtigste, livet, omvendelsen fra synd, men derimod overordentlig meget efter kirkelig rettroenhed i en hel række af spørgsmaal, der drages ind til centrum. Vi tænker paa inspirationsdogmerne, bibelkritiken (baade den tekstlige og historiske) og naturvidenskabens forhold til aabenbaringen (skabelsesberetningen og miraklerne), og at man giver det udseende af, at dersom der røres ved noget af kirkens nedarvede (traditionelle) dogmer i de herhen hørende spørgsmaal, da er dette straks et udslag af vantroens arge væsen, ja jævngodt med en fornægtelse af selve kristentroen.

Vi ser ikke rettere, end at dette i virkeligheden er at «omskrive» tingenes rette værdier og at forbytte det periferiske og individuelt fri med det centrale. Og at vi ved paa disse omraader

at forkjætre hverandre indbyrdes blot *forvirrer* dem, der skulde veiledes og beroliges, og støder mange bort, som gjerne vilde vinde kristelig tro og liv.

Dette idelige skrig og raab om vranglære, frafald og vantro, saasnart der høres en mening, som gaar udenfor den traditionelt givne, er en mare, der hænger tungt og tyngende over vore hoveder. Kirken — og navnlig dens tjenere — turde her have noget at sone. Den har i de gamle, udelte tider og ogsaa senere i sine enkelte afdelinger paatrykt sine dogmer, konfessioner og systemer, tilblevne under indflydelsen af de svundne tidsaldres almindelige kulturniveau, den absolute sandheds stempel — endog lige ud i ordene og ordformerne. Netop saaledes maatte og maa den komme i konflikt med nutiden og den moderne kultur. At kirken her i mange stykker vil maatte paavirkes af den moderne videnskabelige erkjendelse (historisk forskning kulturbevidsthed) er utvilsomt. Den vil i de periferiske spørgsmaal maatte bytte erkjendelsesformer — midt under det, at den vil vide at hævde *centret,* omvendelses- og troslivet i den opstandne, levende Kristus, som urokkeligt.

Vi pleier undertiden at betragte kirken under billedet af en bygning, en billedtale, som Vor Herre selv har slaat ind paa, og som de hellige forfattere er vel fortrolige med. Kun maa vi se til, naar vi gjør en anvendelse heraf paa kirkens troslære, at vi virkelig ogsaa kan *gribe* dette kraftige billede. Men det sker ikke ved, at vi lægger alle dogmer i grundmuren. Vi faar da alene en grundmur, men ingen bygning at bo i. Heller ikke blir det til noget med bygningen, dersom den ramler, saasnart man rører ved en hvilkensomhelst sten i den. En saadan blir for daarlig (farlig), den kan vi ikke bo i. Nei, vi kjender blot en sten, som der ikke kan røres ved, uden at det hele ramler, og det er grundstenen. Faar den ligge, da er det mindre om at gjøre med de andre stene, de kan ombyttes med nye, hvis disse skulle befindes at være bedre. Og grundstenen er «hovedhjørnestenen», Kristus, og den er sikker nok. Ti den er lagt af ham selv med hele hans myndighed. Skulde han virkelig drages med i bevægelsen, om vi rørte ved de ovenfor liggende stene og ombytted dem med nye? altsaa, om vi f. eks. følte os drevne til at opgive Mose forfatterskab af de ham tillagte bøger, eller om skabelsesberetningen maatte befindes ikke fuldt at tilfredsstille den moderne naturviden-

skab, eller om Samson delvis var en mytisk personlighed, eller om Daniels bog maaske ikke stammer fra exilet, eller om vi ikke tør tænke os, at Guds aand dikterte de hellige forfattere, naar de skrev etc. etc.? Skulde *vi kristne* virkelig søge vort faste udgangspunkt for vor kristelige tro og liv i noget af alt dette, som mere eller mindre er gjenstand for dogmatisk og videnskabelig disput, for gjennem disse trin (garantier) omsider at naa ned til grundstenen og have forvisset os om, at denne ligger sikkert og trygt og er at stole paa? Vilde ikke dette være at ligne med en mand, som, naar han vilde bygge et hus, begyndte ovenfra, i den tanke derved bedst at naa ned til en sikker grund? Er det taget (bygningen), som bærer (garanterer) grundstenen, eller grundstenen, som bærer taget (bygningen)? Begyndelsespunktet afgjør hele sagen; ti paa det hviler det hele byggearbeide. Det blir derfor af største vigtighed, at vi vælger det rette begyndelsespunkt og ikke gjør som hin mand, der tog feil af op og ned og lod huset hænge i luften i et punkt, der ikke er til. Men saavidt vi formaar at se, bærer vi os i det væsentlige saaledes ad, dersom vi søger udgangspunktet for vor *kristelige* tro i noget andet end Kristi opstandelse. Hvor tog apostlerne og de første kristne sit faste udgangspunkt uden netop i dette, det sande apostoliske og virkelig centrale: «*Herren er sandelig opstanden*»? Og var det ikke netop dette udgangspunkt, Herren selv lagde tilrette for dem ved i sit kjøds dage at pege *frem* til denne begivenhed som det isandhed *springende punkt* i hans liv og senere, da det var passeret, gjennem sine gjentagne aabenbarelser at pege *tilbage* dertil?

Men dette udgangspunkt er aldeles uberoende af ethvert hensyn til inspiration, bibelkritik eller naturvidenskab, og hvad de maatte have at sige. Det støtter sig ikke til et dogme, men en begivenhed, *psykologisk* (apostlernes nye freidighed og uovervindelige tro og overhovedet kristentroens seir over jødedom og hedningedom) og *historisk* (den nytestamentlige literatur) bevidnet. At der gives mennesker, som bestrider opstandelsens virkelighed, rokker jo ikke ved denne og forundrer os ikke. Hvad er ikke mennesker overhovedet istand til at bestride. Hvis verden vil faa rulle endnu et par tusen aar eller saa, vil der ganske vist være dem, som i Napoleon finder emnet til en ny Achilles og en ny Iliade.

En cirkel har kun *ét centrum*.

Med bibelen forholder det sig, saavidt vi ser, for os *kristne* paa en noget lignende vis. Bibelen er jo Gudsrigets aabenbaringshistorie med sit store springende punkt, Vor Herres opstandelse, «messiastegnet», udgangspunktet for den apostoliske prædiken. Min broder, lad os ikke *nedstemme* den apostoliske kristendom til gunst for vore (senere) dogmer og meninger ved at søge efter andre udgangspunkter og saaledes udstykke og udstyre aabenbaringshistorien med flere «centrer» og kanske miste — fodfæstet! Eller forlede andre til at miste det, der ikke kan greie de mange punkter ud fra hinanden og derfor stræver med at parre og indstille benene for dem alle, hvis de da ikke i sit ansigts sved — opgiver dem alle, fordi stillingerne blir dem for *vredne!*

Som vi har sagt: det hele beror paa vort udgangspunkt, at det er *uangribeligt,* og at det er *grundlæggende.* Bibelen fremstiller til betragtning en hel række af sandheder, der vistnok er uangribelige, men ikke grundlæggende. Forskjellen mellem disse begreber maa praktisk vurderes. Hvad nu inspirationsdogmet angaar, er det hverken uangribeligt eller endnu mindre grundlæggende i *kristelig* forstand og derfor skikket som udgangspunkt for kristelig tro. Skulde virkelig dette dogme i nogen af sine traditionelle former maatte opretholdes for blandt andre ting at *redde* paaskemorgenens under? Vi skulde da være ilde farne. Hvor aposteltiden her stod, derom er der ingen tvil: det var opstandelsesunderet, der i apostlernes øine garanterte Jesu selvvidnesbyrd, ikke profetierne om ham, de inspirerede Guds mænds tale. Med udgangspunktet i denne *paa sig selv beroende* (spontane) og af alle dogmer uafhængige begivenhed drog de ud for at missionere. Det var jo ogsaa isandhed et urokkeligt udgangspunkt, som det var et grundlæggende, saasandt som kristentro og kristenliv paa det og paa det alene er bygget op. «Er Kristus ikke opstanden, da er vor prædiken forgjæves, da er og eders tro forgjæves» (1 Kor. 15, 14), siger Paulus. Og Augustin er i god Overensstemmelse med ham og med Herren selv (se f. eks. Joh. 5, 36), naar han om undrene i Jesu liv overhovedet siger etsteds: «uden undrene vilde jeg ikke være kristen» (citeret efter Pascals «Tanker»).

Med foden paa dette sandt apostoliske midtpunkt i forkyndelsen har vi, saavidt vi evner at se, intet at frygte af nutidens eller af hvilkesomhelst tiders bibelkritik og naturvidenskaber. Vort udgangspunkt er vort principielle *opgjør* med videnskaben, som

nu kun og kun saaledes kan glæde og kanske berige os ved maaske at skjænke os mange rigtigere forestillinger og erkjendelsesformer om bibelen og dens sandheder, end det var de svundne tiders mennesker forundt. Det er en betænkelig sag at sætte mistænkeliggjørelsen af den videnskabelige forskning i system, som der synes at være en tendens til. Arbeider den da ikke i sandhedens tjeneste, og har den da ikke sine dybe rødder i hver eneste menneskesjæl, født med erkjendelsestrang i sig?

Vor Herre har dog ikke vandret forgjæves paa jorden. Tilvisse, sandheden i ham er vanskelig at gribe, naar vi skal til at gaa i detalj. Da falder vore meninger ofte ud fra hinanden. Men han har dog klart tegnet dens modsætning: *løgnen.* Og løgnen er — efter evangeliernes samstemmige vidnesbyrd (navnlig hos Johannes) — *vantroen* d. e. den aabenbare, bevidste og energiske modsigelse af Jesu myndige ord om 1) *omvendelse* fra synd og 2) *frelse* (syndsforladelse) paa en eller anden maade alene gjennem ham, den menneskevordne, korsfæstede og gjenopstandne Guds søn, som vi bekjender det i vor anden trosartikel. Her gjælder det virkelige enten-eller, det, der skal skabe eller ikke skabe en kristelig individualitet. Her er det, vi alle maa have vort klip i øret, før det originalt menneskelige (videnskabelig forskning, individuelle anlæg) har vundet sin grund og sin ret.

Vi erindrer os den historiske situation ved Jesu fremtræden, som evangelierne tegner for os. Modstanden, han mødte, har netop dette vantroens (løgnens) umiskjendelige præg. Og da dette først for alvor var blevet ham klart, men ogsaa først *da*, ser vi ham ved en leilighed oppe i Jerusalem hæve sig til en svimlende høide og gribe til et sprog saa uhørt, at han lige ud forkynder sine modstandere (de «anderledestænkende»), at de har *djævelen til fader,* «løgneren fra begyndelsen». Det var et af de mest rystende øieblikke i Vor Herres liv. Og vi takker ham og vi tilbeder ham for dette isandhed guddommelige sprog.

Men hvor lidet passer ikke denne situation paa vore indbyrdes kirkelige trosstridigheder og kampe, som er stridigheder i periferien under individualiteternes berettigede selvhævdelse. Og hvor ubesindig og æggende at lade anklagen for vildfarelser, vantro og løgn i disse vore periferiske kampe hænge løst paa læberne. Saameget mere, naar vi erindrer, at vi er ensidige og feilende mennesker og ikke Vor Herre, der eied sandheden anderledes end vi.

Derfor ser vi ikke rettere, end at vi alene *da* tør øve *formynderskab* over andres tro og samvittigheder, naar vi ser den sedelige idealitet krænket, og vi maa rette stødet mod selve det menneskelige *hjerte* og sige med det myndige ord af Herren: *Omvend dig!* Ti himmeriges rige er kommet nær.

LITERATUR.

I Sverige udkom der ivaar en bog som jeg særlig vil henlede opmerksomheden paa: «*Jesu bärgspredikan och vår tid*». (Stockholm. Häggström). Forfatteren er *Nathan Söderblom*, legationsprest i Paris. Bogen er ingen udlæggelse af bjergprækenen i dens helhed. Den beskjæftiger sig væsentlig kun med Jesu ord om egteskabet, eden, modstanden mod fienden, bekymringerne for fremtiden og bønnen. I modsætning til alle forsøg paa at afsvække disse ord for at faa dem til at stemme med den almindelige gjennemsnitsmoral, hævder forfatteren ordenes hele fulde betydning: ingen egteskabsskilsmisse (tilføielsen «uden for hors skyld» anser han for uegte), ingen ed, ingen modstand, ingen bekymring, kun troskab, sandhed, overvindelse af det onde med det gode, tro, bøn. Ikke saa at dette — som mange har ment — saa uden videre kan gjennemføres. «For hjerternes haardheds skyld» maa staten tillade skilsmisse, kræve ed, krigstjeneste etc. og den enkelte maa lyde. Men Kristi moral staar der i absolut høihed og renhed, og viser os det maal vi og det hele samfund har at stræve henimod, og hvor langt vi endnu er fra at have naat det. Forfatteren giver her en udvikling af det eiendommelige i Jesu livssyn og forkyndelse, som er noget af det bedste jeg har læst om den ting. Særlig interesse har det han siger om «det i djupaste mening originella ock nyskapande i Jesu predikan», nemlig «*hans hänsynslösa individualism*». «Den enskilda människosjälens oändliga värde är den ledande tanken i bärgspredikan och hele Jesu förkunnelse». «Individualismen är kristendommens äkta, oförrytterliga arfvegods. Det individen förkväfvande hierarkiska ideal, som besjälar en stor del af kristenheten och äfven i den andra delen bländar många sinnen, hvilka sakna en fast evangelisk grund at stå på och ett tillräckligt starkt, eget inre lif, är en romanisering och latinisering af Kristi evangelium». Og dog er Jesus «den sociala etikens mästare». Hvorfor? «Därför att han är genomträngd af tron på den djupa enheten i Guds verk. En trossak måste äfven för oss den

tillförsikten vara, att hvarest individens väl uppfattas nog djupt och väsentligt, måste det tjäna det hela bättre än någon som helst på allas väl beräknad nyttighetsmoral. . . . . Det sanna, kristliga frälsningsintresset kan förverkligas endast under ständig kärlekstjänst bland människorna». Men det gaar ikke op deri. Jesu livssyn er helt igjennem eschatologisk. Netop derfor er hans moral absolut. «Relativa omdömen gifves ei i denna moral, utan allt ställes under den gudomliga fullkomlighetens höga synpunkt». Dette eschatologiske fremsyn er udskillelig fra kristendommen. «För den kristne har med kännedomen af Kristus och hans verk den nya tidsåldern begynt, men ei fullbordats. Denna dubbeltställning med dess udd af otilfredsställelse och öfvervärldslig gudslängtan måste bevaras i den kristna religionen. . . . . Äfven i den kristna moralen skall altid dess öfvervärldsliga djärfhet synas världsvisheten främmande och farlig. Men den får ei mistas. Samfundet skall aldrig lämnas i fred deraf. Bärgspredikan skall alltid hålla världen i jäsning. Men hon er nödvändig. Utan henne skulle världen ruttna midt i sin härliga kultur och sin samhälleliga utveckling»».

Jeg skulde ønske at dette ufuldkomne indblik i forfatterens interessante fremstilling kunde lokke mange til at gjøre sig nærmere bekjendt med den.

Forfatteren viser sig at være modern teolog, fortrolig med tidens kultur og i det væsentlige paa den welhausenske bibelkritiks standpunkt. Alligevel viser den hele bog, og allermest det deilige afsnit om bønnen, at han lever og aander i den kristne troes allerinderste helligdom og forstaar at føre andre ind deri.

Der gives altsaa dog det baade jøder og græker her i vort gode Norge synes at være enige om at bestride muligheden af: fri videnskabelighed paa kristentroens grund.

Efter Söderbloms «Jesu bärgspredikan» passer det sig vel at nævne en ny fransk bog som nylig blev sendt os: *La philosophie de Tolstoï* par *Ossip-Lourié* (Paris. Felix Alcan). Bjergprækenen er jo Tolstois religion — navnlig de vers af bjergprækenen Söderblom særlig behandler. Rigtignok misforstaar Tolstoi dem ganske grundig, som S. ogsaa paaviser. Alligevel er der hos Tolstoi saameget ædelt og skjønt og han er heltigjennem en saa eiendommelig og interessant fremtoning i tiden, at han vel fortjener at studeres. Ossip-Louriés bog er et godt middel dertil. Vi kjender Lourié fra

hans korrespondancer til vort tidsskrift. Han er disipel af Tolstoi og en varm sjæl. Hans bog er ogsaa skrevet med varm disipelkjærlighed og beundring.

Fra disse moderne fremtoninger kan det have sin interesse at vende blikket til en af de gamle. En gammel ærværdig teolog, filosof, pædagog og digter har docent i Upsala *J. A. Eklund* fremstillet for os i sin bog *«Andreas Rydelius och hans lifsåskådning»*. (Stockholm. Schedin). Rydelius var født 1671 og først professor, siden biskop i Lund. † 1738. Han er vel værd at stifte bekjendtskab med. Det er merkeligt hvormange moderne tanker man opdager hos ham. Han er saaledes som psykolog empiriker trods nogen; har ogsaa et aabent øie for det som teologerne altfor ofte har været blinde for, nemlig at religion nødvendigvis forudsætter et organ til at opfatte det guddommelige, som syndefaldet umulig kan have berøvet mennesket. Rydelius kalder dette organ sjælens *sensus intimus* eller — ganske vist lidet træffende — «sjælens gode smag» dens *«bon gôut»*. Han mente dermed en umiddelbar sans for det gode, det sedelige, tilsidst for Gud selv, en sans som ethvert menneske eier, men som sover hos de fleste saa den trænger til at vækkes. — En fortræffelig ting hos Rydelius er hans greie fremstilling. Han skriver jevnt og greit om de vanskeligste problemer. Aa, om nutidens videnskabsmænd havde taget et kursus hos ham!

Det har sin interesse fra den gamle svenske tænker at vende sig til en tænker i nutiden, som beskjæftiger sig med et lignende problem som han. Gamle rektor *Feilberg* har atter udgivet en bog. Den bærer den altfor dristige titel *«Gaadens løsning»* og indeholder tre afhandlinger, hvoraf den anden «At alle skal blive et» er den betydeligste. Som Rydelius hævder ogsaa Feilberg et særeget organ for religionen, nemlig *fornuften*. Han skjeldner da skarpt mellem fornuften og forstanden. Forstanden er menneskets evne til at reflektere og kritisere. Fornuften (af det tyske *vernehmen)* er «den sikre følelse for eller fornemmelse af livets sande og reelle værdier», det «aandens instinkt» som umiddelbart opfatter tilværelsen efter dens indre gehalt. Det kan være tvivlsomt om man har ret til at tillægge ordet «fornuft» denne betydning. Men i ethvert fald er det aandrige og skjønne ting den gamle skolemand har at sige os herom, og han har utvivlsomt ret naar han siger, at «denne sunde fornuft protesterer mod den op-

fattelse af mysteriet som sætter dette udenfor den selv og derved gjør det naturlig dunkle mørkt», og at «neppe noget har skadet kristendommen . . . . mere end miskjendelsen af dette fornuftens forhold til mysteriet. Det er jo netop ved dette, at fornuften er bærer af *al* tro, saa det er aabenbart, at det kun er en meningsløs frase der er opstaat af en misforstaaelse af 2 Kor. 10, 5, at den kristne maa tage fornuften fangen under troens herredømme». Meningen er den: det menneske er endnu ikke født, som er istand til at *tro* det hans fornuft ikke er istand til at gribe. Han kan puge det og af respekt for en eller anden autoritet holde det for sandt, men han kan ikke *tro* det. Saa uteologisk det lyder er det utvivlsomt rigtigt. Men naar saa den gamle tænker ud fra dette vil trænge dybere ind i mysteriet og ender med at statuere «aandens enhed med materien», da kan jeg nok i hans udvikling her og der se lysglimt af skjønne dybe tanker, men i det hele og store taber de sig for mig i mørket.

Vi gaar over paa et andet felt af den teologiske literatur og faar der fat i «*Danielsbogens ælde*» af den danske teolog *Ditlef Nielsen.* (Kjøbenhavn. Gad). Den er i slegt med «Profanhistorien i Daniel» af Rasmussen-Lindegaard, som udkom ifjor. Begge søger at forsvare Daniels bogs ælde og egthed mod den nyere kritik. Begge udfolder de megen lærdom, og begge betjener de sig af en skrivemaade som kunde været tækkeligere. Ditlef Nielsens bog gaar ud paa at vise at sproget i Danielsbogens aramaiske del ikke er palæstinensisk aramaisk fra makkabæertiden, men østaramaisk fra den tid hvori Daniel leved. Beviset er saavidt jeg forstaar ført med stor dygtighed og er meget interessant. Men det undrer mig, at forfatteren har overset at det at bevise bogens aramaiske dels ælde slet ikke er det samme som at bevise «Danielsbogens ælde»; ti «Danielsbogen» bestaar af mere end det aramaiske stykke. Hvordan gaar det til at vi i Daniels bog har to sprog? Viser den sig ikke derved at være sammensat af stykker af forskjellige forfattere og vel derfor ogsaa fra forskjellige tider? Naar omtrent alle nyere forskere sætter Danielsbogen som helhed ned til Makkabæertiden, da er vistnok grunden dertil ikke saameget aramaisken som indholdet af kap. 11. Det er jo vanskeligt i dette kapitel ikke at se *vaticinium ex eventu.*

Den danske professor *lic. Schat Petersen,* som før har skrevet kommentarer til Mattæus og til Hebræerbrevet, har isommer ud-

givet 1ste halvbind af en «*Indledning til det nye testamente*». (Kjøbenhavn. Hagerup). Professor Schat Petersen har en egenskab som ikke noksom kan prises. Hans sprog er behageligt og hans fremstilling klar; hans bøger derfor letlæste. Selv en træt og udslidt pastor kan orke at føres af ham ind i nutidens nytestamentlige forskning. Hans bog være derfor vore prester anbefalet.

Hos os har sogneprest *Olafsen* i Ullensvang netop udgivet «*Den hellige skrifts historie*» (Kristiania. Cammermeyer), en indledning til den hele bibel. Den er imidlertid kommet mig saa nylig i hænde at jeg kun kan henlede opmerksomheden paa den.

Af en anden genre er «*Bibelen, dens betydning og autoritet*» af *F. W. Farrar.* Oversat af N. Messel. (Kristiania. Norli). Farrars navn har siden hans bog om de evige straffe udkom faat en daarlig klang hos os. Men det fortjener det ikke. I alt hvad Farrar skriver viser han sig som en varm kristen, hvem det er om at gjøre at rydde bort stene som en forældet teologi har lagt i veien for at nutidsmennesker kan komme til Kristus. Saadanne stene er blandt andre ogsaa forestillinger om bibelen, som ikke stemmer med virkeligheden. Disse forestillinger søger han i denne bog at faa bort. Der kan her som i hans bog om helvedesstraffene være det, som ikke holder stik ligeoverfor en grundigere prøvelse, men der er intet som ikke *fortjener* prøvelse.

Endelig skal jeg til slutning faa lov til at anbefale et svensk tidsskrift: «*Läsning för hemmet*», udgivet af frk. Elisabeth Kjellberg og Natanael Beskow, skolebestyrer og prædikant i villabyen Djursholm udenfor Stockholm. (Stockholm. Nordin & Josephson). Det begyndte iaar sin 21de aargang og udkommer med 6 hefter à 5 ark om aaret og koster kr. 4,50 aarlig. «Dess ändamål är att meddela en serie skrifter i original eller öfversättning, hvilka kunna anses vare uttryck för en genomlefvad verklighet, sådan den framstått i sanna kristnas lif eller åtminstone i personers, hvilka af hjärtat sökt sanningens ljus». Det er et udmerket tidsskrift for det dannede kristne hjem til høitlæsning i vinterkveldene.

Thv. Klaveness.

AANDSLIVET I EUROPA.

IX.

Paa den Felix Alcanske boghandels forlag er flere bøger af megen interesse netop udkomne. Vi vil i første række nævne et verk af Raoul de la Graverie: *Religionernes Psychologi.* I dette arbeide, som er delt i tre afdelinger, redegjør forfatteren for de tre felter inden enhver religion: dogmet, moralen og gudstjenesten, deres principer, tilblivelse og udvikling. Han søger i menneskets sjælelige tilstand at finde aarsagen til de forskjellige religioner og forklare forskjellighederne af de individuelle eller ethiske forskjelligheder. Af de fakta, han saaledes har iagttaget, udleder han derpaa de store psychiske love, som behersker dem og antyder endelig religionernes bevægelser og psychologiske aarsager. Dette er et meget fængslende arbeide. — I *l'Année Sociologique* har *hr. Emile Durckheim* en studie om *de religiøse fænomener.* Den religiøse sociologi er overhovedet for øieblikket meget modern. Hr. Marillon har saaledes i *Revue Philosophique* paabegyndt en række artikler over *l'origine des dieux* (gudernes oprindelse). Det er ikke usandsynligt, at det at religiøse bøger i saa høi grad er i mode, kan tilskrives Dreyfusaffæren. Denne sag har vakt indbyrdes strid mellem katolicismen, jødedommen og protestantismen. Det bør ikke her forties, at den rolle protestanterne i denne sag har spillet, har været beundringsværdig og helt igjennem menneskekjærlig og evangelisk. Historien vil sige os den fulde sandhed angaaende denne sag; og indtil da kan man sige, at protestanterne har en overvældende del i *revisionen* og i Frankriges aandelige og moralske *gjenopvækkelse.* — En ikke før udgiven brevveksling mellem *John Stuart Mill* og *Auguste Comte* er nylig udkommet. Dette voluminøse verk paa 550 sider har gjort megen lykke og er i sandhed et saare værdifuldt aktstykke til de to filosofers biografi og lære. Det er tillige af megen interesse for den sociale filosofis historie. — En ung filosof, hr. *Paul Lapie,* har udgivet en bog under titel af *La Justice par l'État.* Jeg vilde ønsket noget udførligere at kunne udtalt mig

om dette arbeide, paa en gang interessant og fuldt af paradoxer. Og det saameget mere, som forfatteren tager parti for specielle sociale teorier, som gjentagende har været fremsat af mig selv. Det begrænsede rum, hvorover jeg disponerer, nøder mig dog til kun i størst mulig korthed at berøre bogen. Ifølge hr. Lapie er det statens rolle at haandhæve retfærdighed mellem dens lemmer. Han forbeholder ethvert medlem af samfundet retten til liv og eiendom; og som følge heraf gjør han det til en pligt for staten at sikre enhver borger beskjæftigelse og frugten af sit arbeide. Hr. Lapie fordrer ingen forandring i eiendomsretten til jord eller gruber som produktionsmidler. Bogens mest personlige del er den, som handler om den politiske organisation. Forfatteren gjør her oprør mod stemmeflerhedsloven. Han erklærer med rette, at det at votere over et spørgsmaal og overlade afgjørelsen til flertallet, det er at lade en fingeret kamp træde istedet for en virkelig kamp og som følge deraf skabe seierherrer og overvundne. Hans kritik over parlamentarismen, naar denne bedømmes efter værdien af de afgivne stemmer, er velbegrundet. Hr. Lapie ønsker en organisation, som fritager minoriteten for at maatte vige for majoriteten. Hans bog er en oprigtig tænkers arbeide. Man kan altid haabe at komme til enighed med en mand, som i god tro stræver efter at opnaa retfærdighed for samfundet. — Hr. *Jean Jaurès,* den berømte franske taler og forhenværende deputerede, har netop samlet sine foredrag og artikler i et bind under titel af: *Action Socialiste* (den socialistiske bevægelse). Hovedet for den franske socialisme deler sit arbeide i to afsnit: 1. Socialisme og oplysning, 2. Socialisme og folkene. Intet spørgsmaal eller problem af nogen vigtighed for samfundslivet har undgaat Jaurés' mægtige pen. Han agter i den nærmeste fremtid at samle sine artikler om Dreyfussagen i et nyt bind. Den franske socialisme, der er meget forskjellig fra den tyske, har havt megen tilslutning i Frankrige siden førsteministeren har overdraget forvaltningen af handelsdepartementet til en socialist. Det maa dog her bemerkes, at hr. Millerand, den nye socialistiske minister, er sin stilling fuldkommen voksen. Hr. Millerand er en dannet mand, ligefrem, taler, udmærket ved et klart, præcist og aabent sprog. — *Om George Sand, hendes liv og virken,* er nylig to tykke bind udkomne. Forfatteren er en russer, Wladimir Kareline. Man kunde næsten sige, at det er første gang, et arbeide, saa vel tilrettelagt med autentiske oplysninger, er udkommet over George Sand; og dette tiltrods for, at de bøger, man har helliget denne forfatterinde, er meget talrige, lige til vor tid. George Sands indflydelse paa det europæiske samfund i tidsrummet fra 1835—1855 var overmaade stor. Det er blevet kaldt «George Sands aarhundrede», som man engang sagde «Lord Byrons aarhundrede». Nuomstunder læses denne frugtbare forfatterinde kun lidt, men tiden er kommet til paany at skatte hendes verker. Alene det faktum, at George Sand har for-

maat at sætte i bevægelse saa modsatte følelser og lidenskaber, saamange modsigende sindsbevægelser, en saadan strøm af sympatier og antipatier, alene dette beviser, at George Sand er et stort talent. Dostoyevsky erklærer i sin bog: *«Correspondance»*, at han i hende ser «en af de mest ophøiede og skjønneste repræsentanter for kvindekjønnet, en kvinde næsten enestaaende ved sin aands og sit talents styrke. Hendes navn, der er blevet historisk, er bestemt til aldrig at glemmes, eller forsvinde fra den europæiske humanitets historie». Karelines bog bringer atter et bevis paa Europas indflydelse paa det russiske aandsliv. Men disse ting, som er laant fra Europa og omplantet i russisk jordbund, er ikke blevet blot kopieret, de er stemt i samklang med den russiske nationalkarakter og har gaat den dannede klasse i blodet. De har endvidere forberedt den udvikling, som en gang vil overraske den hele verden; en udvikling, der forberedes og allerede kan iagttages, hvor Rusland kommer i rapport med andre landes literatur. Som digter, tænker, menneskeven bliver europæeren intetsteds bedre forstaat og hjerteligere modtaget end i Rusland. Wladimir Karelines verk indeholder en rig mangfoldighed af værdifulde oplysninger om George Sands personlige liv.

En bog af særlig interesse for skandinaverne er hr. Christian Scheffers: *Bernadotte Roi.* Som bekjendt blev general Bernadotte kronprins af Sverige i 1810 og konge af Sverige og Norge i 1818. Denne særegne skikkelse, som afsagde den katholske og antog den protestantiske religion for at imødekomme de skandinaviske folk, er meget godt skildret af hr. Scheffer. Han gransker indgaaende Bernadottes karakter, grundsætninger og regjeringshandlinger og fremstiller hans hele personlighed i et nyt lys. Det er denne Bernadotte, som gjorde sin regjerings drøm til virkelighed: foreningen mellem Norge og Sverige. Jeg eier ikke betingelserne for at bedømme denne forening, men jeg anser det nødvendigt at henlede opmerksomheden paa hr. Scheffers bog, som et velbegrundet og helt igjennem upartisk arbeide.

Der tales meget nu om en ung fransk pige, frøken *Marguerite Gerfault,* der er blevet videnskabelig kritiker for tidsskriftet *La Fronde,* ledet og redigeret alene af kvinder. Denne unge pige, 21 aar gammel, viser en overordentlig lærdom. Hun er i forbausende grad inde i filosofiske, psychologiske samt pædagogiske spørgsmaal. Hendes sidst udkomne: *fire essays over Tolstoï* har henledet opmerksomheden paa hende. — Fyrstinde Ratazzi har offentliggjort en bog til minde om den navnkundige spanske statsmand *Emilio Castelar,* der har spillet en saa fremtrædende rolle i Spaniens affærer og som nylig er afgaat ved døden. Castelar, den kortvarige spanske republiks præsident, var søn af en beskeden handlende i Cadix. Han tilhørte en klasse af samfundet, hvor nødvendigheden giver manden en udpræget selvbevidsthed og tvinger ham meget ung til at fatte bestemmelse angaaende sin livsstilling

og at kjæmpe for sine ideer og planer. *Castelar* havde intet tilfælles med visse unge mænd i vor tid, som, efter at have skuffet venners og landsmænds forhaabninger, slutter med at egte en eller anden rig ung pige, selv om de har foregivet at elske en anden. Som regel ender disse mænds liv i dovenskab, medens deres komediespil kun bedrager troskyldige, godtroende folk. Af gamle venners foragt berøres de ikke. Den store Castelar hørte ikke ind under denne kategori. Til sin død *blev han sig selv lig* og sine grundsætninger tro. Man kan være mindre enig i hans politiske anskuelser, men alle, selv hans modstandere siger: han var en stor og fremfor alt en hæderlig mand. — Jeg vil slutte denne lille oversigt med at henlede Deres opmerksomhed paa to nye Pariserromaner, udkomne i *Mercur de France*. Den ene af dem: *La Tour d'amour* (kjærlighedstaarnet) er af *Rachilde* og den anden: *La possession* (besiddelsen) af *C. H. Hirsch*. Bøgerne kan anbefales som ferielæsning paa landet. I begge romaner skildres sider af liv og seder i Paris. Ossip-Lourié.

En rettelse.

Forfatteren *Birger Schöldström, Alexander Petöfis* svenske biograf, og mangeaarigt æresmedlem af Petöfi-selskabet i Budapest, har gjort mig opmærksom paa et par bibliografiske unøiagtigheder i min afhandling om *Petöfi* i nærværende tidsskrifts julihefte. En ved sammenligning anstillet iagttagelse førte mig til det resultat, at *Schöldströms* oversættelser af *Petöfi* var efter *Kertbeny*. Dette er feilagtigt, idet han har oversat fra originalen, men med benyttelse af *Th. Opitz'* tyske overføring. Ligeledes er det feilagtigt, naar jeg nævner digteren og filologen dr. *V. E. Öman* blandt *Petöfis* svenske andenhaandsoversættere, da hans tolkninger af den ungarske skald er gjengivelser direkte fra den magyariske original. Dette var jo ogsaa noget, som kunde ventes af en saa fremragende sprogforsker som dr. *Öman, Miltons* og *Puschkins* bekjendte oversætter. Men i min opgave angaaende ham fulgte jeg *Kertbenys* Petöfibibliografi, hvad jeg troede at kunne gjøre med temmelig stor tryghed, da han paa det bibliografiske omraade viser sig at være meget vel underrettet. Jeg kjendte ikke til, at *Kertbenys* feil, der igjen beror paa en feilagtig *svensk* kilde, allerede var, som *Schöldström* meddeler mig, paavist af denne 1879 i *«Nya Dagligt Allehanda»*. S. Holst Jensen.

Brydningstider.

1. Folkesange.

I.

Hvad skjuler sig bag gravens port?
— urolige hjærte, vær stille —
Et mørke dybt, et mørke stort?
et hvalv af straaler milde?

Skal ham, jeg engang havde kær
— urolige hjærte, vær stille —
jeg skue hist i morgenskær
fra alle soles kilde?

Skal jeg i lyst og herlighed
— urolige hjærte, vær stille —
genfinde hist den sjælefred,
jeg maatte her forspilde? —

Hvad skjuler sig bag gravens dør?
— slet ingen er der, som vover
at løfte fligen af det slør,
som sænker sig derover.

2.

Moder, er det sandt, at der er et helved til
— min datter, hvad er det, du siger? —
hvor røde flammer af luende ild
fra dybet evindelig stiger?

Moder, er det sandt, at der er et helveds-dyb
— min datter, ej saa maa du tale —
hvor dømte sjæle som giftigt kryb
nedstyrtes i dybeste dale?

Moder, hvorfor er til livet saa mange født
— min datter, ej derpaa du grunde —
naar deres sjæle skal vorde forødt
af ildhavets gabende munde?

Moder, tror du ikke, at Vorherre er god,
at vi paa hans naade tør regne?
hvi kan han da handle saa grumt imod
de børn, som dog ere hans egne?

II.

I nattetimer sene.

Det er mig tit i nattetimer sene
som underfulde sølverklokker ringer,
som bares hid paa morgenrødens vinger
en sølvklar regn af toneperler rene.

Og regnen falder som en dugg i dale
ned over hjertets muld i friske strømme,
og hjærtet drømmer sine barnedrømme
om englesang og gyldne himmelsale,

om vandren over perlelagte stræder,
hvis lys er glans fra herlighedens krone,
om ydmyg knælen for den højes trone
af helgener i sollyshvide klæder. —

Det er mig tit i nattetimer sene
som underfulde sølverklokker ringer,
men naar i hjærtet tvivlens landse stinger,
da hører jeg ej mer de toner rene.

III.

Naar stille han træder.

Naar stille han træder ind ad min dør,
fortrolig som en, jeg kendte fra før,
da ved jeg, han er den, som jeg søgte,
vennen for alle smaa og fortrykte.

Han, som over jorderigs egne ud
har bredt sit frelsende kærligheds-skrud,
han, som med ømme og gode hænder
læger de vunder, der dybest brænder.

Men naar jeg løfter mit blik imod hans,
da straaler hans aasyn med himmelsk glans.
En flammering om hans pande skinner,
og som et syn han i natten svinder.

IV.

De stod og stirred.

De stod og stirred op mod det høje
og skærmed med haanden det blændede øje.
Men lyset fra skyens guldblanke rande
sløred den vaagne, oprejste pande.

Og skyen tog ham. Herren var borte.
Laaset og lukt var de lysgyldne porte.
Og himlen favned sin søn og sit eje,
der glans havde lagt over menneskets veje.

Men glansen blegned i mulm og taager,
og endnu vi spejder og venter og vaager:
naar ødes de tvivlende tankers vaaben,
naar skal jeg skue Guds himmel aaben?

V.

I lønkammer.

Herre, herre, se jeg knæler
stille, ydmyg dig for fode
— du, den største blandt de store,
du, den bedste blandt de gode.

Se, jeg kommer som en flygtning,
træt af vejens mange mile,
og jeg beder: skænk mig herberg,
hvor jeg trygt og godt kan hvile.

Tornene mit kød har flænget,
og af mange saar jeg bløder,
men jeg ved jo, at du ingen
ærlig sjæl bort fra dig støder.

Og du spørger ej, med hvilken
adkomst vel han for dig træder,
og du ser ej, om han bærer
hverdags- eller høitids-klæder.

Herre, herre, se jeg kommer
ude fra de mørke veje
med en saaret sjæl, der griber
efter naadens fred at eje.

I min tankes høje haller
brændte tvivlens hvide lampe,
og i vaagne nætter vaanded
hjærtet sig i tunge kampe.

Alting gav jeg, om jeg kunde
troens himmelegne gæste,
men saa stejl og glat var vejen,
og jeg vandt ej fodefæste.

Ofte gled jeg, til jeg snubled
mellem grus og skarpe stene.
Stunget dybt af tjørn og tidsler
laa jeg blodig, syg og ene.

Men nu kommer jeg, o herre,
beder dig mig haanden række,
saa vil foden ikke glide,
saa vil dybet ej mig skrække.

Herre, herre, se jeg knæler
skyldbetynget dig for føde
— du, den største blandt de store,
du, den bedste blandt de gode:

Stil mit hjærtes dybe banken,
giv mig fred og giv mig helse
— ene du, og du alene
kan min sjæl fra døden frelse!

VI.

Klokkerøster.

Lyd af klokkeklang igennem rummet,
dybe, varselstunge klokkeslag,
rungende i luftens bølgelag
med en klang, jeg aldrig har fornummet.

Svundne dage, timer forbigangne,
onde lyster, mørke tankers brøde,
kaldes for Guds aasyn frem til møde,
af de stærke klokkerøster fangne.

Afklædt selviskhedens klædebon
staar min sjæl ved dette store stævne,
og den ved ej mindste punkt at nævne
til en gunstig dom af Herrens mund.

Men som twættedaab i lys fra øster
sitrende i hellig fryd fornemmer
jeg igennem hjærtets dunkle gemmer
evighedens stærke klokkerøster.

VII.

Morgenrøde.

Og der var kirkestille i mit sind,
min sjæl var tavs som nattens hvide stjærne.
Da vandred jeg i dagens højsal ind,
og lyset strømmed mod mig fra det fjærne.

Det flammende, guldblanke himmellys,
der som en fakkel skyens forhæng tændte
og farved purpurrødt det spæde grys
violblaa tag, der over mig sig spændte.

De gyldne straaler søndred lag for lag
de baand, der bandt de dæmringstyste egne,
og som en stjærne i den vaagne dag
jeg mærked skælvende min sjæl at blegne.

Da lød en røst saa dyb og underfuld:
i lysets digel maa du gennemglødes,
om der af denne morgenrødes guld
skal nye dage i dit hjærte fødes.

Anders J. Eriksholm.

MIN STILLING TIL BIBELEN.

Jeg modtog nylig følgende brev:

Hr. sogneprest Klaveness!

Da det er kommet os for øre, at De skulde aabent erklære noget i det gamle testamente i vor kjære bibelbog for at være blot sagn, og dette har vakt stor forargelse ja forvirring blandt mange troende venner heroppe, tillige støttet de fritænkerske anskuelser, saa vil jeg herved bede Dem gjøre os den tjeneste at oplyse os om den virkelige sandhed i denne sag, saa vi kan vide, hvor vi har presten. Jeg kan bekjende, at jeg for min egen del ved Guds naade er bragt til at betragte min bibelbog som et lys paa min vei og en lygte for min fod. Det er mig derfor til forargelse og tillige forbauselse, at en Guds ords tjener, til hvem jeg ogsaa har set op med agtelse ja tillid, skulde vove at tage noget bort fra denne bogs profeties ord og derved udsætte sig for at rammes af de plager, som er skrevet om i denne bog. Og hvorledes nogen kan negte Mosebøgernes sandhed og virkelighed, uden med det samme, at forringe det nye testamentes skrifters sandhed, det forstaar ikke jeg. Jesus henviser jo gang paa gang til Moses og profeterne og Abraham med flere troende fædre! Skulde Jesus have henvist til sagn? Men hvorfor nævne dette, presten ved det jo bedre end jeg. Hvorledes skulde vi ogsaa lære vore børn da? Skulde vi sige til dem: det og det maa I tro som sandhed, det og det er bare folkesagn. Det staar for mig hr. Klaveness som en sag af vigtighed, derfor har jeg vovet, at fremkomme med nærværende. Modtag derfor i naade disse ufuldkomne linier. Det er ikke disputerlyst, som har dikteret dem, men det er en samvittighedssag, et livsspørgsmaal, sandheden, den sandheds uantastelighed, som er vort dyreste eie.

Ærbødigst

N. N.

Da dette brev kun gjengiver det som jeg ved rører sig i adskillige kristnes hjerter, hidsætter jeg det her, for tillige at meddele mit svar derpaa.

Kjære hr. N. N.

Det forholder sig ganske rigtig som De siger, at jeg har udtalt og mener at der i det gamle testamente findes sagn, og jeg skal efter Deres anmodning forsøge at forklare Dem, hvorledes jeg som kristen kan forsvare en saadan mening.

Jeg vil først bede Dem om en ting. Forsøg rolig og upartisk at prøve det jeg har at fremføre. Det kan jo være at adskilligt deraf vil berøre Dem ubehageligt, fordi det strider mod det De har været vant til at betragte som hellig sandhed. Bliv dog ikke derfor saaledes forarget, at De lukker Deres øre for det. Vi kan jo alle tage feil, selv i vore helligste overbevisninger. Jeg kan tage feil. Men De kan ogsaa tage feil. Det kommer tilsidst ikke an paa at *vi* beholder ret, men at det beholder ret som *virkelig er sandhed.* Derfor: laan mig et roligt og velvilligt øre!

Lad os begynde med at stille skarpt og klart frem for os det som der her er spørgsmaal om. Der spørges *ikke* om bibelens *lære.* Jeg har aldrig benegtet, men altid lært og forkyndt, at den «vei til salighed» bibelen anviser: omvendelse fra synd og tro paa Gud og hans enbaarne søn, er den evige sandhed som hverken er at tage noget fra eller lægge noget til.

Det som der her alene er spørgsmaal om, er den *historie* bibelen fortæller.

Hvad nu denne historie angaar da maa det atter bemerkes: der er ikke spørgsmaal om denne *historie som en helhed.* Det vil sige: der er ikke spørgsmaal om hvorvidt den historie bibelen fortæller i det store og hele er sand og virkelig. Jeg har aldrig benegtet det. Tvertimod: i den artikel i «For kirke og kultur» hvori jeg fremstilled min anskuelse om denne sag, udtalte jeg klart og bestemt, at den historie bibelen fortæller i sine store grundtræk er fuldt paalidelig. Jeg mener at dette er en nødvendig paastand af den kristne tro. Jeg mener, at ingen vil kunne tro paa Jesus som Guds enbaarne søn, uden at tro paa sandheden af den frelseshistorie bibelen fortæller. Jeg mener ogsaa, at det er noget enhver sand og uhildet videnskab baade har bekræftet og vil bekræfte.

Med andre ord: jeg mener og tror, at Gud fra tidligste tid har aabenbaret sig for Israels fædre, paa vidunderlig maade ført Israel ud af Ægypten, givet det love, ledet dets udvikling og talt til det gjennem profeterne. Alt dette har han gjort for at berede

det til at modtage verdens frelser. Som et historisk vidnesbyrd om denne Guds mægtige og herlige indgriben i historien er det gamle testamente fra først til sidst mig en hellig og dyrebar bog.

Saalangt er vi enige. Hvori er vi da uenige? Jo, spørgsmaalet er dette: Er nu ogsaa enhver enkelt beretning som bibelen indeholder historisk korrekt, saa den i ethvert tilfælde har tildraget sig, og tildraget sig saaledes som det fortælles? Paa dette spørgsmaal svarer De ja. Jeg svarer nei.

Før jeg gaar over til at paavise, at det ikke er og ikke kan være saaledes som De mener, skal jeg faa lov til at besvare et spørgsmaal, som jeg formoder De her vil rette til mig.

De vil vist spørge: kan en historisk fremstilling være rigtig i det store og hele, naar den ikke er rigtig i sine enkeltheder?

Ja, den kan det.

Lad os engang tænke paa, hvorledes det har sig med andre historiske fremstillinger. Lad os f. eks. tænke paa Norgeshistorien. Det tør vi trygt sige, at den Norgeshistorie er endnu ikke skrevet og vil aldrig blive skrevet, som ikke fortæller andet end det som virkelig har tildraget sig og tildraget sig saaledes som det fortælles. Sagen er den, at vi mennesker tager feil. Vi ser feil og hører feil og læser feil og fortæller feil, og derfor er det umuligt for noget menneske i nutiden at kunne skrive en fortidens historie som er ufeilbar rigtig i alle enkeltheder. Men derfor kan vi ligefuldt ved sandhedskjærlig og grundig forskning komme saalangt, at vi kan skrive en historie som er rigtig i det hele og store, det vil sige: som rigtig gjengiver de store hovedtræk i et folks udvikling. En slig Norgeshistorie er forlængst skrevet. Vi har den alt i Snorre. Der kan altsaa meget vel eksistere en historisk fremstilling som er rigtig i det store og hele, uden at være det i alle enkeltheder.

Dette mener jeg er tilfældet med bibelen. Jeg mener at den forsaavidt deler skjæbne med al anden sand og ærlig historieskrivning i hele verden.

Jeg skal forsøge at paavise, at det virkelig forholder sig saa.

Det lader sig ikke bestride at der i de bibelske beretninger gives uoverensstemmelser som ikke lader sig udjevne. Jeg skal blot nævne nogen faa eksempler.

Medens det overalt ellers fortælles at Abraham var en «udlevet» olding, da han avled Isak, saa det var et under at han kunde avle

børn, fortælles der 1 Mos. 25, 1 ff. at han efter Saras død «tog atter» en hustru og avled med hende 6 sønner.

1 Mos. 50, 13 staar det, at Jakob blev begravet ved Hebron; efter Ap. Gj. 7, 17 blev han begravet ved Sikem.

I 1 Sam. 16 fortæller man Saul om David, «betlehemiten Isais søn», og Saul lader ham hente og faar ham meget kjær, og han blev hans vaabendrager. I det følgende kapitel er David alligevel ikke andet end en ringe gjætergut som Saul aldrig har set før. Han spørger: hvis søn er denne unge karl, Abner? og Abner svarer: saasandt du lever, konge, jeg ved det ikke[1]).

2 Sam. 24, 1 staar det at «*Herren*» tilskyndte David til at tælle Israel. 1 Krøn. 21, 1 heder det at «*Satan*» gjorde det.

2 Sam. 24, 9 opgives resultatet af Davids folketælling til 800 000 mand; 1 Krøn. 21, 5 til 470 000 + 1 100 000. Mellem Konge- og Krønikebøgernes angivelser er der en mængde saadanne uoverensstemmelser.

Matt. 1, 8 staar det at Joram avled Usias. Efter kongebøgerne var Usias ikke Jorams søn; der var tre led imellem.

Efter Matt. 1, 16 var Josef (Jesu pleiefar) søn af Jakob. Efter Luk. 3, 23 var han søn af Eli

I beretningerne om Jesu fristelse sætter Lukas som no. 2 den fristelse Mattæus sætter som no. 3, og omvendt.

I Matt. 8, 5 staar det, at en høvedsmand traadte hen til Jesus og sagde: herre, min dreng ligger hjemme verkbrudden etc. Luk. 7, 2 læser vi, at det var nogle af jødernes ældste som bad Jesus om at komme og helbrede høvedsmandens tjener. Selv vilde han ikke komme.

Der er en mængde saadanne uoverensstemmelser mellem evangeliernes beretninger.

Disse uoverensstemmelser er ikke saa betydelige at de gjør noget skaar i bibelens troværdighed i det hele og store. Men de er betydelige nok til at vise, at bibelen ikke er blevet til paa den maade, at den Helligaand har dikteret de hellige forfattere det de skulde skrive. De viser klart og tydelig, at bibelen er blevet til paa samme maade som andre

[1]) At slige uoverensstemmelser kan findes i samme bog, viser at de bibelske forfattere har benyttet ældre kildeskrifter som ikke har stemt overens i alt; de har benyttet dem med slig troskab, at de har ladt uoverensstemmelserne staa uden at forsøge at udjevne dem.

historiske bøger: forfatterne har nedtegnet det de selv har set eller hørt af andre eller læst i ældre skrifter. De har været fromme paalidelige og troværdige mænd, og de har været tilstrækkelig oplyst af Guds aand til at gjengive den hellige historie rigtig i de store grundtræk[1]. Vi faar derfor vide det vi behøver at vide til salighed. Men de har tillige været mennesker og har kunnet tage feil[2].

De vil indvende, at hermed er endnu ikke bevist at der findes sagn i bibelen. Vistnok ikke. Men er det vist at bibelen er blevet til paa samme maade som andre historiske bøger — kun at forfatterne har været oplyst nok af Guds aand til rigtig at gjengive den hellige histories grundtræk — da maa vi paa forhaand vente at der findes sagn i bibelen. Alle folkeslags historie begynder nemlig med sagn. Et folks ældste historie er aldrig blevet nedtegnet samtidig med begivenhederne. Den er blevet fortalt og har gaat fra mund til mund i folket, og folkefantasien har kastet poesiens lysskjær over den.

Det vilde været underligt om ikke noget lignende havde fundet sted i Israel og havde efterladt sig spor i dets historiske skrifter.

Disse spor er nu i virkeligheden tydelige nok. Der findes fortællinger i det gamle testamente som efter min mening *maa* være sagn. Som prøver skal jeg fremdrage et par.

Først skabelseshistorien. Skal den opfattes som historisk virkelighed, da har Gud brugt det første døgn verden bestod til at sige: bliv lys! og det blev lys. Derefter har han brugt det andet døgn til at sige: der blive en hvelving midt i vandene — og hvelvingen blev. Dette *kan* ikke være historisk virkelighed. Allerede dette at Gud bruger *et døgn* til at sige at noget skal blive til saa bliver det til, er umuligt at tænke som virkelighed. Men hvad gjør man med denne «hvelving midt i vandene» som

---

[1]) I denne forstand er bibelen «indblæst af Gud» (2 Tim. 3, 16).

[2]) Joh.s 10, 35 anføres ofte som bevis for at der i bibelen ikke findes nogensomhelst feiltagelse. Der stod nemlig i den gamle oversættelse «skriften kan ikke feile». I den nye staar: «skriften kan ikke ophæves». I grundteksten staar der: «skriften kan ikke opløses». Efter sammenhængen synes meningen at maatte være den: skriften kan ikke slettes ud; det som staar der det staar der; det kan I derfor ikke komme fra. Om skriftens feilbarhed eller ufeilbarhed siger stedet intet.

her tales om? En slig hvelving har jo dog aldrig eksistert uden i oldtidsfolkenes barnlige forestillinger. Jeg ved vel at man her søger at komme bibelen til hjælp med forklaringer. Man gjør dagene til perioder paa tusender af aar, skjønt bibelen ved sit stadig gjentagne «og der blev aften og der blev morgen etc». tydelig viser at den taler — ikke om perioder — men om almindelige døgn. «Hvelvingen midt i vandene» søger man at snakke bort ved at tale om at himmelen for os *ser ud som* en hvelving. Som om Gud havde sagt: der blive noget som *ser ud som* en hvelving! Man skulde ikke forsøge at hjælpe bibelen med slige slet skjulte kneb. Den trænger dem slet ikke. Bibelen lider ikke noget tab ved at vi indrømmer det som er sandhed: skabelseshistoriens «dage» er dage og intet andet; dens hvelving er en virkelig hvelving og intet andet. Ordene tillader ingen anden forstaaelse. Men da fortæller skabelseshistorien ikke en historisk virkelighed, den er et israelitisk sagn. Men et sagn af høit værd. Ti de høie guddommelige sandheder, at verden er skabt af den levende Gud og mennesket er skabningens hoved, skabt i Guds billede, og kvinden er mandens jevnbyrdige medhjælp, disse sandheder er i dette sagn fremstillet saa barnlig og enfoldig, at alle dannelsestrin, selv de laveste, har kunnet modtage dem. Derfor forsvarer dette sagn saa inderlig vel sin plads i spidsen for den bog al verden skal øse sin religiøse kundskab af.

Jeg skal derefter pege paa en beretning af en ganske anden slags. Jeg beder Dem gjennemlæse 2 Sam. 21, 1—14. Der fortælles at der engang i Davids tid var en tørke som varte i 3 aar. David spurgte Herren om grunden, og fik vide at grunden var den, at Saul havde brudt den ed Israel engang havde svoret gibeoniterne. David spørger saa disse hvad bod de kræver. De kræver at syv af Sauls efterkommere maa blive hængt. Det sker. Da kom der regn.

Skal dette opfattes som historisk virkelighed, da har altsaa Gud straffet Israel med 3 aars tørke for en uret Saul flere aar i forveien havde begaat; derefter er han blevet forsonet ved at syv uskyldige mennesker er blevet hængt. Jeg er ikke istand til at tro det. Det bibelen selv har lært mig om Guds retfærdighed og kjærlighed gjør det umuligt for mig. Det staar ogsaa stik i strid med selve det gamle testamentes lov 5 Mos. 24, 16.

Hvad vilde vi sige om en konge, som lod syv uskyldige mennesker hænge for deres fars eller bedstefars brøde? Det vi afskyr som uretfærdighed og grumhed hos menneskene, kan vi umulig tro at Gud nogensinde har fundet behag i.

Men da kan begivenheden ikke være gaat saaledes for sig som den fortælles i 2 Sam. Den maa være blevet sagnagtig omdannet og er derunder blevet præget af det ufuldkomne i Israels Gudserkjendelse.

Jeg kunde anføre flere fortællinger som tydelig bærer sagnets præg. Men dette faar ialfald være nok for denne gang.

Jeg vil derefter søge at besvare nogen spørgsmaal, som dels De dels andre gjør i denne sag.

1. Hvordan kan Jesus have beraabt sig paa det gamle testamente, hvis ikke alt som fortælles i det er fuld historisk sandhed?

Dertil vil jeg svare:

Som jeg ovenfor har udviklet, er den historie det gamle testamente fortæller i det hele og store fuld historisk sandhed. Derfor har Jesus fuld ret til at beraabe sig paa den, selv om der findes enkeltheder i den som er sagnagtige.

Men dertil kommer endnu en anden omstændighed som ikke maa overses.

Fordi Jesus i sin tale henviser til en begivenhed i det gamle testamente, saa kan man ikke deraf slutte at denne begivenhed virkelig har tildraget sig, og det i alle dele saaledes som det gamle testamente fortæller. Det er jo meget almindeligt, at talere henviser til fortællinger enten af historien eller af kjendte digterverker for at gjøre sin tale levende og anskuelig. De overtager ikke dermed noget ansvar med hensyn til disse fortællingers troværdighed. Dermed at de anfører dem paastaar de ikke, at det som fortælles virkelig har tildraget sig. Jesus var saa langt fra fremmed for denne maade at tale paa, at han tvertimod brugte den med særlig flid, for han laged selv fortællinger til dette brug.

Det han fortæller om den barmhjertige samaritan, den utro husholder, den rige mand og Lasarus, den forlorne søn etc. er jo ikke begivenheder som virkelig havde tildraget sig, men det er fortællinger som han laged, for at gjøre de sandheder levende og

anskuelige som han vilde fremstille. Hvorfor skulde han saa ikke kunne bruge sit folks historie til at gjøre sin tale levende og anskuelig, selv om denne indeholdt sagn?

2. Naar vi ikke kan tro *alt* som staar i bibelen, hvordan kan vi da tro *noget?*

Dette spørgsmaal synes saa slaaende; men det beror paa en fuldstændig miskjendelse af troens natur og væsen.

Vi *tror* ikke noget i sandhed bare fordi det staar i en bog, selv om denne bog er bibelen. Man kalder nok det tro, at en holder noget for sandt fordi en engang har lært at det er sandt. Men vi regner ikke den tro for sand kristentro. Den er jo bare en historisk kundskab som lader mennesket blive i sin ondskab, og vi kalder den gjerne «død tro».

Hvormeget tror vi? I aand og sandhed tror vi ikke mere end det vi har erfaret sandheden af paa vort hjerte og i vor samvittighed. Det alene er vi *hjertelig* overbevist om er sandhed. Det trøster vi os derfor ogsaa til at leve og dø paa.

Hvormeget af det som staar i bibelen er det nu vi kristne virkelig har erfaret sandheden af paa vort hjerte og i vor samvittighed?

Jeg tænker vi kan svare: jo, at der er en levende Gud som er vor skaber, opholder og styrer, at han har sendt sin enbaarne søn til vor frelse, at denne Guds søn har forligt os med Gud med sin død og er opstanden og lever, at hans aand, den Helligaand, lever og virker mellem os, kalder samler, oplyser, helliggjør etc. Dette har vi erfaret sandheden af paa vort hjerte og i vor samvittighed, for det har gjenfødt vort hjerte og givet vor samvittighed fred. Det *tror vi* derfor. Vi holder fast ved det trods alt og alle som vil tage det fra os. Fordi bibelen er det historiske dokument som giver os kundskab om denne frelsende sandhed er den uundværlig kjær og dyrebar for os.

Men har vi dermed erfaret paa vort hjerte og i vor samvittighed sandheden — det vil her sige: *virkeligheden* — af *alt* det som staar i bibelen? Har nogen f. eks. erfaret paa sit hjerte, at Gud den anden dag *virkelig* har sagt: der blive en hvelving midt i vandene? Jeg indser ikke muligheden af en saadan erfaring. For der er ikke noget frelsende i det. Det gjør mig ikke bedre og saligere at vide det. Enten jeg ved det eller jeg ikke ved det kommer hvad mit hjertes tilstand angaar ud paa et.

Det samme gjælder naturligvis om en mængde enkeltheder som bibelen indeholder. Ingen har erfaret paa sit hjerte at et par af alle markens dyr og fugle og krybdyr gik med Noa ind i Arken (1 Mos. 7) eller at Jafets sønner var Gomer og Magog etc. (1 Mos. 10) eller at Metusalem blev 987 aar gammel (1 Mos. 5) eller at David har forfattet de salmer som tillægges ham etc. etc. Saadant kan vi derfor heller ikke *tro*, i dette ords sande betydning. Vi kan holde det for sandt i henhold til bibelens autoritet. Men denne tro bliver da en rent historisk antagelse. Det bliver ikke den levende tilegnelse som gjenføder og fornyer hjertet og gjør sjælen salig, og det er dog den alene som fortjener navnet tro.

Mit svar paa det ovenfor anførte spørgsmaal bliver altsaa dette: det i bibelen som vi paa vore hjerter og i vor samvittighed har erfaret er evig frelsende sandhed, det tror vi paa *fordi vi har erfaret at det er sandhed*; det øvrige holder vi for sandt, naar der ikke er nogen grund til at tvivle paa det; men er det os klart at der er unøiagtigheder i det eller at det bærer sagnets præg, da lukker vi ikke øinene for dette, men vi mener og siger: her er unøiagtigheder, her er sagn, uden at det i mindste maade anfegter vor tro, for det har ikke noget med troen at gjøre.

3. Hvorledes skal vi undervise vore børn i den bibelske historie? Skal vi sige dem, at de fortællinger den indeholder maa de ikke tro for vist paa, for det er ikke sikkert at de er sande?

Jeg indrømmer at denne sag har sin vanskelighed. Men hvoraf kommer vanskeligheden? Naar vi fortæller vore børn eventyr eller andre digtninger, saa siger vi aldrig til dem: dette maa du ikke tro for vist paa; det er nemlig ikke virkelighed; det er digt. En lærer som i sandhedens navn følte sig forpligtet til ved hver eneste digtet fortælling — altsaa ogsaa ved Jesu lignelser — at gjøre barnet opmerksom paa, at det som her fortælles maa det ikke tro virkelig har tildraget sig, det er bare digt, en slig lærer vilde alle være enige om at kassere som umulig.

Vi fortæller friskt væk vore børn digtede fortællinger som virkelige uden at gjøre dem opmerksom paa at de ikke er det, og vi nærer ingensomhelst frygt for at dette i mindste maade skal skade deres sandhedserkjendelse. Hvorfor ikke? Fordi vi ved, at eftersom barnet vokser til, saa lærer det at forstaa at eventyr er eventyr og lignelse er lignelse og digt er digt. Det trænger ingen undervisning om det; det lærer det af sig selv, fordi det

er en klar og afgjort sag for alle voksne og meddeler sig aldeles umiddelbart fra de voksne til børnene eftersom de vokser til. Ligedan vilde det gaa, hvis det var en klar og afgjort sag for den kristne menighed, at de bibelske fortællinger vistnok i hovedsagen fremstiller en virkelig historie, men alligevel i enkeltheder kan være unøiagtige og sagnagtige, som historiske beretninger fra fortiden altid er i mere eller mindre grad. Stod dette klart for den voksne menigheds bevidsthed, da vilde det aldeles af sig selv gaa over i børnenes eftersom de vokste til, og undervisningen behøved slet ikke at bekymre sig om det. Men vanskeligheden er den, at det slet ikke staar saaledes for den voksne menighed. Tvertimod er det med sterke træk trykt ind i menighedens bevidsthed, at hver eneste ting som fortælles i bibelen maa anses for i alle dele ufeilbar historisk sandhed, ellers kan man ikke tro paa noget af det. Det er denne forestilling børnene vokser op med. Det gjør sagen vanskelig. Man resikerer nemlig at rokke ved selve barnets kristentro, bare man antyder at der kan findes det i bibelen som ikke er fuldt historisk. Dette paalægger forsigtighed. Men paa den anden side kan man heller ikke tie. Barnet faar meget tidlig høre, at bibelen ikke er saa aldeles ufeilbar i alle dele. Det faar høre det af vantroen, og da paa en maade som i høieste grad er farlig for dets tro. Lærere og forældre maa derfor forklare barnet hvorledes det forholder sig, naar det har den tilstrækkelige modenhed til at forstaa det. De faar bede Gud om hjælp til at vidne ret for barnet baade om bibelens guddommelige herlighed og om dens menneskelige skrøbelighed.

4. Hvorfor tale om dette? Det forarger dog saa mange fromme. Hvorfor da ikke heller tie stille?

Dette spørgsmaal vil jeg tage med, skjønt De ikke har fremsat det. Der er nemlig mange som spørger saaledes. Der er mange som bebreider mig — ikke at jeg *har* de meninger jeg har — men at jeg *udtaler* dem. De er slet ikke utilbøielige til at give mig ret. De giver mig kanske ret helt og fuldt. Men de vil ikke sligt skal siges, for det «forarger». Man skal tie — mener de — og overlade til fremtiden at rette paa det som kan være mere eller mindre urigtigt i de almindelige forestillinger om bibelen.

Jeg vil hertil svare: vi gavner baade os selv og Guds rige og verden allerbedst ved aabent, ærlig og ligefrem at bekjende

med vor mund det som bor i vort hjerte. Jeg tror det er den daarligste visdom som gives, dette at skjule sine tanker og dølge sine meninger for ikke at forarge. Man kan ikke gjøre det uden at lukke for sit sande indre og give sig et skin som ikke er sandt. Vi har saameget af det hos os. Vi gaar og er diplomatiske og gjemmer vore tanker og følelser og snakker hverandre efter munden for ikke at «forarge». Jeg er levende forvisset om at dette gjør skade, og at intet er nødvendigere hos os end ligefrem tale. Vi har nu gaat og kjælet saa længe for hverandre, at en hel del er blevet sære og utaalsomme. Bare de hører det mindste som afviger fra det de er vant til at høre, farer de sammen og bliver «forarget» og giver ondt fra sig. Sligt hindrer fremskridt i sandhedserkjendelse. Det vækker verdens foragt og det fremmer ikke, men det hemmer og hindrer alt sandt og egte brodersamfund. Det er paa tide at det kommer til det mellem kristne, at enhver siger sin mening fuldt ud, aabent og ligefrem, uden at skjælve af frygt for hvordan det bliver optaget, men saa ogsaa hører med aabent øre hvad andre kan have at sige, uden at forarges og møde op med kjætterdomme om der kommer noget som klinger lidt sælsomt.

Jeg har derfor talt ligefrem i denne sag. Jeg har lagt frem det som for mig og mangfoldige kristne med mig er en aldeles klar og afgjort sag. Jeg vil ogsaa herefter gjøre det. Og jeg kræver at blive hørt. Jeg kræver ikke at man skal antage noget paa mine ord. Jeg kan godt finde mig i at baade De og andre holder paa den gamle opfatning og forsvarer den. Jeg hører gjerne paa alt som I har at fremføre. Men jeg kræver at I gjør det samme mod mig. Jeg er mig fuldt bevidst ikke at have udtalt noget om bibelen, som i mindste maade strider mod vor kristentro. Jeg kræver derfor ret til baade at have de meninger jeg har og til at udtale dem uden derfor at blive mødt med nogen kjætterdom.

Paa dette grundlag byder jeg Dem broderhaand i den frelsers navn, som kaldte os begge til barnekaar hos Gud og hvem vi begge tror paa og tilbeder.

Thv. Klaveness.

LOCKOUTEN I DANMARK.

I. Dens historiske baggrund.

Af Fernando Linderberg.

---

1. Den industrielle Revolution.

Indtil udgangen af det 18de aarhundrede var Danmark et langt overvejende agerdyrkende land. I de nuværende dele af det daværende kongerige udgjorde folkemængden i 1787 840 000, der var fordelt som følger:

paa landet 760 000,
i byerne 80 000.

Folkemængden i byerne udgjorde saaledes kun ca. 1/10. Det industrielle arbejde var knyttet til det lille haandværk, som virkede i ly af de aarhundreder gamle lav. Haandværkernes liv førtes i de patriarkalske former. Svendene boede under samme tag sammen med mestrene, spiste ved deres bord og havde som regel al tid selv adgang til at blive mestre. Lavsorganisationen repræsenterer en organisation med forskellige grader, hvorfra man havde adgang til at avancere fra de lavere til de højere grader. Men noget egentligt modsætningsforhold var der ikke tilstede mellem graderne. Lavsvæsenet svarede til hin tids sociale tilstande: smaa bedrifter, produktion for det lokale marked.

Af fabriker havde vi 1797 kun 67 med 5 205 arbejdere. Det er væsentlig tekstil-, klæde- og tobaksfabrikker.

Selv haandværket var meget langt tilbage. De allerfleste nuværende haandværks- og industriprodukter var den gang endnu kun husflidsprodukter. Endnu 1819 skildrer en forfatter ved navn Olufsen tilstanden som følger:

«Den allerstørste og vigtigste del af alle kunstvarer, som landet forbruger, er produkter af husflid. Næsten hele almuens beklædning, vadmel, hvergarn, hør- og blaarlærred, bolster, strømper, huer; videre hestedækkener, sække m. m. Og det er ikke

blot for almuen. Endog temmelig højt op virker husfliden i de allerfleste præstegaarde, forpagtergaarde, velhavende borgere i stæderne, paa mange herregaarde. Selv i de meget splendide huse forsmaaes ikke adskillige af husflidens varer: sengklæder, dækketøj, gulvtæpper, strømpestrikning. Nogle af disse varer er endog genstand for den udenlandske handel; lærreder og strømper» [1]).

Men i den følgende tid begynder den industrielle virksomhed at vinde frem. Fra 1806 til 1835 vokser Københavns indbyggere med 18 pct. Men snedkerne vokser med 88 pct., malerne med 110 pct., sadelmagerne med 56 pct., glasmestrene med 50 pct. Imidlertid holder dampmaskinen sit indtog. 1847 aabnes jernbanen mellem København og Roskilde. Produktionen for verdensmarkedet begynder. Lavsvæsenets rammer bliver for trange. Ved lov af 29de december 1857 bestemmes, at lavene skal ophæves fra og med 1862. Den følgende tid bliver storindustriens tid. I 1870 udgør industribefolkningen 373 086.

I 1890 udgjorde folkemængden i Danmark 2 172 000. Denne var fordelt som følger mellem de forskellige hverv:

Handel og industri . .		914 900 =	421 pr. 1 000 af folkemængden.
Jordbrug og gartneri . .		882 300 =	406 « — —
Embeds- og bestillingsmænd, læger, sagførere etc.		204 700 =	95 « — —
Fiskeri		32 000 =	15 « — —
Kapitalister . .	35 000		
Pensionister etc.	17 700		
Aftægtsfolk . .	40 300		
		93 000 =	43 « — —
Sindssyge . . .	3 800		
Fattiglemmer . .	39 000		
Forbrydere . .	1 800		
		44 600 =	20 « — —

Det fremgaar heraf, at den folkemængde, der er sysselsat ved handel og industri, nu er større end den, der arbejder ved jordbrug og gartneri.

Ifølge industritællingen af 5te maj 1897 udgør antallet af industribefolkningen nu 548 200. Da hele folkemængden samme dag anslaaes til 2 291 000, bliver dette lig 24 pct. af

[1]) Danmarks statistik 23de bind side 466.

folket i det hele. De ved industrien arbejdende personer fordeler sig som følger:

Mestre, direktører, forretningsførere	78 031
Forvaltere, kontor-, butiksfolk	8 854
Bude og lignende	7 129
Arbejdere	176 608
Tilsammen	270 622

Heraf er 42 559 smaa mestre, der arbejder alene uden at have medhjælpere. Mellem større og mindre forretninger er arbejderne fordelte som følger:

I forretninger med:	Forretninger.		Arbejdere.	
	Antal.	Pct.	Antal.	Pct.
1—5 arbejdere . . .	29 291	84,30	58 284	33,00
6—10 — . . .	2 835	8,17	21 073	11,93
11—20 — . . .	1 384	3,99	19 946	11,29
21—50 — . . .	802	2,31	24 662	13,97
50—100 — . . .	260	0,75	18 402	10,42
over 100 — . . .	165	0,48	34 241	19,39

Det fremgaar af disse tal, at 19,39 pct. af samtlige arbejdere, 34 241, alt er samlet i de ca. ½ pct. af samtlige bedrifter, som hver især har over 100 arbejdere. 77 305 arbejdere lig 43,78 pct. er samlet i bedrifter paa over 20 arbejdere. Af disse findes 32 694 lig 62,14 pct. alene i København.

I disse tal ligger vidnesbyrdet om, at Danmark ikke længer er et blot agerdyrkende land, men meget stærkt paa vejen til at blive et industriland.

Den industrielle udvikling har endog faaet et meget stærkt tag i selve landbruget. Af mejerier, der drives ved mekanisk bevægkraft, har vi ialt 1 569, af bevægelige tærskemaskiner 940. Faste tærskemaskiner, saa-, slaa- og høstmaskiner breder sig fra aar til aar. Dampskibe og jernbaner, som bringer landbrugets produkter ud paa verdensmarkedet, er bleven et nødvendigt tilbehør til selve landbruget. Det er i virkeligheden paa alle omraader et fuldstændig nyt samfund, der vokser op omkring os i dette aar-

hundrede. Naar vi ser paa den fart, hvormed denne udvikling foregaar, maa vi nærmest betegne de foregaaende aarhundreder som en fuldstændig stillestaaende tid. Vel er der ogsaa i den forudliggende tid foregaaet forandringer — byernes langsomme fremvækst efter det 10de—12te aarhundrede, herregaardenes oprindelse og bøndernes undertrykkelse efter reformationstiden — men i forhold til den industrielle revolution i det 19de aarhundrede maa det gamle samfund betegnes som stereotypt. Med den sammenhæng, som der er mellem de materielle vilkaar og det aandelige liv, maatte den nye udvikling ogsaa fremkalde helt nye forsøg paa fra tankens standpunkt at forklare livet Dette skete ogsaa.

Den nye udvikling begynder i de store lande i det 16de aarhundrede og bryder i England igennem allerede i det 18de aarhundrede. 1776 kom Adam Smiths Nationalvelstandens natur og aarsager, 1798 Malthus Befolkningslære. I disse skrifter har vi den industrielle revolutions *første* filosofi. Vil vi vide, hvilken tankegang denne filosofi afsatte i den almindelige bevidsthed, behøver vi blot at læse følgende udtalelser af biskop Monrad i «Berlingske Tidende» for 1871:

«Vi giver os ikke ud for at være nøje kendte med arbejdsforholdene i landets forskellige egne, men dersom vi skal dømme efter det kendskab, vi har til arbejderforholdene paa en enkelt egn, saa lever arbejdsklassen paa grænsen af nøden. Et uheld kan styrte den i elendighed eller føre den over paa fattigvæsenet. — — Ønskeligt var det, at dette misforhold blev hævet ved forøgelse af arbejde. — — Men hvor nu ønsket i denne henseende ikke gaar i opfyldelse, hvor arbejdernes antal vedvarende tiltager mere end landets udvikling, hvad saa? Ja saa stiger fattigskatten og bidrager til at forarme, saa formindskes ægteskaberne. *Mange dør vel ikke ligefrem af hunger, men ved jævn mangel paa tilstrækkelig næring, og naar ikke en krig rydder op i befolkningen, saa kommer en af elendighed avlet eller i alt fald kraftig understøttet smitsot og tilvejebringer balancen*».

Krig, elendighed, smitsot, — det var det humane, kristelige samfunds sidste ord, dets jordiske treenighed, overfor den ved den industrielle revolution avlede fattigdom, selv naar talen lød fra tidens bedste og mest humane mænd. Mod dette laa det i

sagens natur, at der maatte gøres oprør. Dette oprør blev det socialismens historiske mission at gennemføre.

2. Socialismens gennembrud.

I England begyndte fagforeningerne allerede i slutningen af det 18de aarhundrede. Deres første krav gik ud paa, at staten skulde opretholde de aarhundreder gamle bestemmelser angaaende arbejdets ordning. Da staten ikke vilde dette, søgte fagforeningerne selv at overtage den opgave, som lavsvæsenet tidligere havde haft. De fremstod saaledes fuldstændig som vogtere af — konservative interesser. Ikke desto mindre blev de forfulgte og bekæmpede af alle jordiske magter. Først i 1824 fik de delvis foreningsfrihed, først 1871 fuld retsbeskyttelse. I 1848 udsendte Karl Marx og Fr. Engels det kommunistiske manifest som samlingsmærke for tidens nye sociale bevægelser. 1863 gik Ferdinand Lassalle som en stormvind hen over Tyskland. 1864 stiftedes Internationale. 1871 proklamerede arbejderne kommunen i Paris. Den sociale bølge, som derved sattes i bevægelse, slog i maj maaned s. a. ind over Danmark.

Den 24de maj 1871 udkommer den af Louis Pio anonymt udgivne pjece: «Socialistiske blade».

Den virkning, disse blade havde paa arbejderne, har «Socialdemokraten» 20 aar senere, 2—4—92, skildret som følger:

«Den første følelse, som greb arbejderne, da socialismen blev forkyndt, var den: frelsen er kommen i dag, i morgen har vi befrielsen! Der var en febrilsk tro paa mirakler, det mirakel, at det kapitalistiske samfund hurtigt og med et slag lod sig omdanne til et socialistisk. Man gik fra uge til uge og ventede paa, at Pariserkommunen vilde forplante sig til Spanien og fænge i hele Europa som en al kapitalisme fortærende brand! Arbejderne havde jo ret, og arbejderne havde jo magt, hvorfor skulde man saa vandre om i ørkenens golde sand udenfor det forjættede rige, i stedet for at tage det straks og med storm».

Det var heller ikke blot hos arbejderne, at forventningerne blev spændt. Det samme var tilfældet med den literære ungdom, som den gang brød igennem. I forordet til en jubilæumsudgave af sine digte skriver Holger Drachmann 1896 bl. a.:

«Gid jeg var ung, som da digtene blev til, og gid tiden nu

var en saadan som den gang, da jeg skrev dem, — — ti den gang brændte det under vingerne paa os unge, og vore hjerter bankede højt i tillid til, at den store dag stod for døren, og at verden skulde omdannes totalt — inden paaske».

Med disse forventninger dannedes i løbet af sommeren foreninger, der tilsammen skulde udgøre en afdeling af Internationale. Medlemmerne deltes i *sektioner,* dels faglige, som kun optog medlemmer, der tilhørte bestemte fag, dels blandede, som optog medlemmer, der ikke tilhørte noget fag, eller hvis fag var for svagt repræsenteret til, at de kunde danne en selvstændig sektion.

Den 21de juli udkom ugebladet «Socialisten». Den 15de oktober holdt de fleste sektioner konstituerende møder. Man følte sig under dette som soldater i revolutionens arme. Kongedømme og kirke skulde nu afløses af arbejdets og den fri tankes republik.

«Rigmændene fodres ved arbejder-slid,
og præsterne fører os frem
til pøle af svovl paa den yderste tid —
naar ikke vi ofrer til dem.
Vi bygger en guldgrav, tyranner for brød —
til arbejdet! liv eller død!

Det knager i samfundets fuger og baand, —
lad falde, hvad ikke kan staa!
Men ræk mig o broder! din barkede haand
før i løgn og af sult vi forgaa.
En bygning vi rejser til skærm i vor nød:
til arbejdet! liv eller død!

Disse toner blev arbejderbevægelsens marschtoner i den kommende tid.

Den 2den april 1872 gik ugebladet «Socialisten» over til at være dagblad. Det viste sig, at de nye ideer havde slaaet rod.

I april maaned udbryder en streike i murerfaget. Svendene ønskede den 12 timers arbejdsdag forkortet til 11. Der indvarsles i denne anledning til et møde paa Nørrefælled den 5te maj. Man vil her søge bemyndigelse til at indgaa til regeringen med en adresse, der skal andrage om:

1) at der skal udnævnes en arbejdsminister,
2) at arbejderne faar tilladelse til at oprette forligskommissioner til udjævning af faglige stridigheder,

3) at der paalægges avtoriteterne ikke at optræde til fordel for nogen af parterne under strejkeforhold.

Til nærmere belysning af mødets hensigt skrev Pio en artikel i «Socialisten», som han støttede med følgende udtalelser:

«Til jer I guldets dyrkere! I, de fattiges blodsugere! Eder vil vi endnu en gang tilraabe: I har i aartusinder iskænket os en bitter livsdrik; vogt jer nu, maalet er fuldt! Lad der ikke komme en eneste draabe til eller det vil flyde over!»

Denne artikel blev betragtet som tilskyndelse til oprør. Den 4de maj blev mødet forbudt og natten mellem 4de og 5te blev Pio tillige med Brix og Geleff arresteret.

Den følgende dag blev fælleden afgrænset af politi og militær. De, der forsøgte at komme ind, blev drevet tilbage. I kasernerne var tropperne rede til hurtig udrykning med skarpe vaaben.

Den 29de marts 1873 dømmer kriminalretten Pio til 6 aars forbedringshus, Geleff til 5 aar og Brix til 4 aar. Den 6te avgust ændrer højesteret denne dom til 5 aar for Pio og 3 aar for Geleff og Brix. Den 14de avgust 1873 blev Internationale forbudt af justitsminister Klein, et forbud, der senere den 2den februar 1874 blev stadfæstet af hof- og stadsretten.

Bevægelsen føres nu videre dels i fagforeninger, dels i produktionsforeninger.

Den 10de maj 1874 afløses «Socialisten» af «Social-Demokraten». Den 23de maj samles fagforeningerne under en fælles centralledelse. Den 6te—8de juni 1876 afholdes den første socialdemokratiske kongres i København. I marts maaned 1877 forlader Pio og Geleff hemmelig landet, underkøbte af politiet.

Dette rammer den unge bevægelse som et tordenslag. I den følgende tid gaar bevægelsen stærkt tilbage. Produktionsforeningerne mislykkes den ene efter den anden, fagforeningerne sygner hen.

I løbet af 1878 skilles den politiske og den faglige bevægelse i to forskellige dele. Fagforeningerne overtager paa egen haand alle de faglige formaal, den politiske ledelse gaar over til socialdemokratisk forbund, der blev stiftet 12te februar s. a.

Endnu de nærmeste aar er fagforeningerne dog kun meget svage. Først i løbet af firserne — sammen med den stærkere fart i den storindustrielle udvikling — kommer fagforeningerne til magt. Medens højre og venstre sloges om forfatningsformerne,

samler fagforeningerne kræfter fra dag til dag og gaar fra sejr til sejr. 1886 afholdtes den første skandinaviske arbejderkongres i Gøteborg, 1888 den anden skandinaviske kongres i København, 1890 den tredje i Kristiania, 1892 den fjerde i Malmø. Fra begyndelsen af halvfemserne begynder fagforeningerne at slutte sig sammen i samvirkende fagforeninger omkring i alle de store byer, i København fra 1893. Det lykkes efterhaanden den faglige organisation at forkorte arbejdstiden og forhøje arbejdslønnen. I «Social-Demokraten»s festnumer i 1896 blev der fremhævet, at de organiserede arbejdere nu tjente ca. 20 millioner kroner mere om aaret, end de vilde have tjent efter løntaksterne af 1871. Samtidig er arbejdstiden forkortet gennemgaaende med 1½ à 2 timer om dagen, fra 12 til 10 à 10½ time. Arbejderne lærer heraf, at det virkelig i første række gælder om sammenholdet. Man gaar derfor bestandig videre i sammenslutningen. I januar maaned 1898 samles alle landets fagforeninger i et fælles forbund: *De samvirkende fagforbund.*

Dermed har den udvikling iblandt arbejderne, som begyndte i 1871, kulmineret. Ca. 75 000 af de industrielle arbejdere staar samlede i en ny fælles økonomisk institution. Al væsentlig modstand mod fagforeningstanken er overvunden. De samvirkende fagforbund er en fra alle sider anerkendt faktor. Det har vist sig, at fagorganisationen er et aldeles nødvendigt supplement til den kapitalistiske udvikling. Den storindustrielle udvikling skaber muligheder for, at arbejderne materielt og aandeligt kan hæves op paa et højere niveau. Men om disse muligheder skal blive til virkelighed, det afhænger af organisationen. Uden den storindustrielle udvikling ingen muligheder. Uden den faglige organisation ingen virkeliggørelse af mulighederne. Forsaavidt er fagforeningerne et nødvendigt led i den historiske udvikling, et led, der er i alle parters velforstaaede interesse, til hele samfundets fælles tarv. Men skal de blive anerkendte som saadanne, saa maa de ogsaa selv vise, at de anerkender andre berettigede faktorer i samfundet.

Men i denne retning staar det saa som saa med arbejdernes bevægelse. Alt, hvad der sker til arbejdernes tarv, tillægger partiet sig æren for. Alt, hvad der endnu mangler, skyldes andre faktorers forenede nederdrægtighed. Dette er den parole, som endnu mest almindelig lyser ud af den hele agitation.

Man læse bl. a. følgende udtalelser fra «Social-Demokraten»s festnumer i 1896:

«Social-demokratiet *har skabt* en arbejderstand, der staar mange gange højere i intelligens, selvbevidsthed og politisk modenhed end arbejderne for 25 aar siden».

«Naar danske arbejdere er gaaet fremad saavel i økonomisk som i intellektuel henseende, skyldes dette udelukkende (!) vort partis arbejde».

«Dette gavnlige resultat skyldes udelukkende (!) organisationens arbejde».

Denne højt pralende selvros bliver især tragisk-komisk, hvor omtalen gælder kapitalismen. Skønt det nu er en historisk kendsgerning, der er fuldstændig anerkendt af den videnskabelige socialismes repræsentanter, fremfor alt af Karl Marx, at den kapitalistiske udvikling repræsenterer et vældigt stort og betydningsfuldt historisk fremskridt, saa er den opfattelse, som indplantes arbejderne under den daglige agitation, nærmest den, at al kapitalisme er noget djævelsskab, og alle kapitalister er nogle forbandede udsugere. Den fælles interesse, som der trods alle modsætninger virkelig er tilstede mellem kapitalisters og arbejderes interesser, bliver aldrig omtalt. Under de forhaandenværende forhold og rimeligvis for lange tider er kapitalisterne, forsaavidt de repræsenterer arbejdslederne, et ligesaa nødvendigt led i udviklingen som arbejderne. Det er socialisternes sag at arbejde hen til, at kapitalisterne, saavidt som de kun repræsenterer rentenydere, en gang skydes ud af arbejdets proces. Men endnu staar jo de fleste kapitalister tillige som tekniske arbejdsledere. Som saadanne er de uundværlige. De har derfor selvsagt krav paa i enhver henseende at blive respekterede. Men med denne respekt var det saa som saa. Fraserne om kapitalismens forbandelse paa den ene side, — de mange sejre paa den anden side havde fremkaldt et overmod hos arbejderne, som uvilkaarlig hos mange arbejdsgivere fremkaldte det spørgsmaal: maa vi være her?

Da de ikke fik dette spørgsmaal besvaret paa tilfredsstillende maade, gjorde de skridt til at vise, at de ikke vilde spørge om forlov, men simpelt hen vise, at arbejderne blev nødt til at respektere dem.

I begyndelsen af halvfemserne begynder arbejdsgiverne at organisere sig.

De københavnske arbejdsgivere danner senere «arbejdsgiverforeningen af 1896». Imidlertid gør fællesrepræsentationen for industri og haandværk skridt til at faa alle i de enkelte fag bestaaende mesterforeninger samlet i et fælles forbund. Dette sker ved oprettelsen af «Dansk mester- og arbejdsgiverforening», som stiftes paa et møde i København den 22de november 1898.

I samme aars januar maaned var de samvirkende fagforbund dannede. Nu mod aarets slutning sker ganske den tilsvarende sammenslutning af alle arbejdsgivere i Danmark.

To vældige hære staar overfor hinanden. Deres kulturhistoriske opgave er at udfylde hinanden, at samvirke som to ligeberettigede faktorer, at sikre den sociale fred. Men alt for megen gammel uvilje, altfor megen følelse af virkelig eller formentlig forurettigelse, alt for overdrevne forestillinger om egen overmagt, altfor ringe forestillinger om modpartens styrke er opsamlet paa begge sider. Paa begge sider gemmes lidenskaber, der danner et let fængeligt eksplosionsstof. Der skal kun lidet til for at eksplosionen kommer til udbrud. En liden konflikt mellem 300 jyske svende og deres mestre: og udbruddet kommer i form af en klassekrig, som søges gennemført med en hensynsløshed og brutalitet, som knap noget andet land har set mage til!

Den, der kender noget til de sociale tilstande i udlandet, maa indrømme, at vi i mange retninger maa betragte os som særlig lykkelige i Danmark. Des mere baade utroligt og beklageligt er det, at vort land har kunnet give plads for et virkeligheds-drama af den art som det, der er bleven opført her i indeværende sommer.

Men i dette drama er der paa ejendommelig maade spillet med af saa mange forskellige kræfter, at fremstillingen heraf maa være forbeholdt en følgende artikel.

OM NORSK NATIONALFØLELSE.

Foredrag i studentersamfundet d. 9de septbr. af Christopher Bruun.

Der gaar et ord igjennem verden i vore dage om de smaa nationer, at deres tid skal være forbi, at de efter al sandsynlighed gaar den skjebne imøde at blive opslugt af de store magter, som vil dele verdensherredømmet imellem sig. Vi kan oprøres over den selvgode grusomhed, hvormed dette ord blir udtalt af talsmænd for de store magter. Vi kan haabe, at den øverste af alle magter, den som raader for verdenshistoriens gang, er af en anden mening, at den har brug for de smaa folkefærd herefter som hidtil, har opgaver ogsaa for dem at løse til det heles gagn. Jeg for min del ialfald, og mange med mig, har den følelse, at dersom det norske folk nogensinde har havt noget at leve og arbeide for, saa er det nu, og i den tid, som kommer. Men vi kan alligevel ikke negte, at for menneskeøine ser det truende ud; at de smaa staters tilværelse virkelig er i fare, at det aarhundrede, som vi gaar imøde, rimeligvis vil stille dem paa svære prøver.

Hvad er det, som skal være deres styrke paa prøvens dag?

Jeg vil nævne én ting: deres nationalfølelse. Den er ikke den eneste, men den hører nødvendig med. Alt det som lever, maa have *viljen til at leve,* til at hævde sin tilværelse, dersom det skal kunne holde sig i kampen mod dødens og tilintetgjørelsens magter. De smaa folkefærd maa have en levende og vaagen og kraftig nationalfølelse, dersom de ikke i en nær fremtid skal staa i fare for at blive slugt af de store.

Hvordan staar det til med vort eget folk i dette stykke? *Er* den norske nationalfølelse sund og kraftig? — Det er til overveielse af dette spørgsmaal, jeg for en stund beder om Deres opmerksomhed.

Jeg for min del mener, at det ikke staar godt til hos os i saa maade. Den norske nationalfølelse er ikke i virkeligheden saa sund og sterk, som mange indbilder sig.

For det ene af vore to store politiske partiers vedkommende, for høires, er sagen saa temmelig aabenbar. Høires nationalfølelse er svag. Udenfor partiets egne rækker er der vist ikke mange som nærer nogen tvivl om det. Og selv i dets egen midte raader der mange steds en nok saa trykket følelse af at det i saa stykke staar lidt skrøbeligt til, at det aldeles ikke er i national retning, høire har sin styrke. Det vilde da ogsaa være underligt, om det helt var istand til at unddrage sig indtrykket af noget, der falder saa sterkt i øinene. Der findes visselig mange undtagelser, som er al ære værd. Men om høire i det store og hele fristes man næsten til at sige, at de ikke lettelig lader nogen leilighed gaa forbi til at lægge for dagen sin mangel paa nationalt instinkt og national sands[1]). Jeg skal faa lov at pege paa deres holdning overfor landsmaalet, al den haan, de i saa lang en række af aar har udøst over det. Det er ikke min mening at sige, at ingen kan have norsk nationalfølelse, med mindre han slutter sig til maalsagen. Man kan visselig være meget god nordmand, fordi om man tror at vanskelighederne ved at faa det egte norske sprog op igjen til dets fulde hæder og værdighed er saa store, at det er faafængt at søge at overvinde dem. Men man kan *ikke* være god nordmand uden at føle, at det var et smerteligt tab og et sørgeligt skaar i vor ære som folk, da vore fædres sprog, som engang var bærer af en af Europas merkeligste literaturer, døde ud paa vor dannede stands læber, og sank ned til et blot almuesmaal. Det kan man ligesaa lidet, som man kan være god nordmand uden at føle aarhundrederne under danevældet som en national ulykke og ydmygelse. Og føler man med smerte tabet af vort egte norske sprog som dannelses-sprog, da *haaner* man ikke arbeidet for at reise landsmaalet, saaledes som høire har gjort det i alle disse mange aar. Da finder man dette arbeide ialfald aldeles *naturligt* hos et folk som nylig er vaagnet til frihed og selvstændighed; man ser paa det ialfald med en *vis* velvilje, selv om man holder det for haabløst. — Og paa en lignende maade har det nu i den sidste menneskealder havt sig med høires stilling til mindet om vor gamle storhedstid. De har stillet sig meget kjøligt og ikke sjelden afvisende til alt hvad der hører herhen. De har vist ialmindelighed gjort det i kraft af den logik, at naar en ting blev

---

[1]) Som nu med Olavsdagen.

sat i gang eller bragt paa bane af *venstre,* saa maatte den sikkerlig være gal. Thi den slutning, at *alt* hvad min modstander siger og gjør er galt, den slutning *er* god logik her i Norge, og desværre aldeles ikke bare inden høires rækker. Men havde høire havt en sterkere nationalfølelse end det har, vilde den paa dette omraade have bevaret det imod en saadan slutning.

Og føler ikke høire selv mon, temmelig sterkt og temmelig smerteligt, at skylden for dets politiske nederlag for en ikke ringe del ligger i at det har staat tilbage i national sands? Det lader sig vist ialfald med sikkerhed forudsige, at skal dette parti nogensinde vinde sin tabte politiske magt tilbage, saa maa det først lære at indtage en mere national holdning.

Men nu venstre? Er ikke nationalfølelsen hos det norske venstre ligesaa sund og kraftig, som den hos høire er svag og mat?

Jeg tror ikke det. Jeg tror, at ogsaa venstres nationalfølelse lider af feil og svagheder, som gjør at den aldeles ikke vil strække til i farens stund, ifald vi blir sat paa en alvorlig prøve.

Dersom den blotte lyrik var nok, da vilde det i sandhed staa godt til. Jeg ved ikke vist, om der er noget land i verden, hvor der i det sidste halve aarhundrede er skrevet saa meget af fædrelandske sange og fædrelandsk poesi i det hele, som her i Norge. Og heller ikke, om der er noget sted, hvor de oftere blir sungne, eller hvor der blir raabt mere hurra for fædrelandet. Og venstre har i ord og gjerning vist megen velvilje overfor arbeidet for vort nationale sprog. Og paa en lignende maade har det sig med mindet om vor gamle storhedstid. Jeg vil ikke sige, at vore forfædres minde er saa særdeles levende og særdeles kjendt blandt venstrefolk heller. Det hele folk staar endnu meget langt tilbage i dette stykke. Men venstre er da ialfald *ret vendt.* De er allerede *paa forhaand* vel oplagt til at høre om vore fædres storverk og dets betydning. Og enhver som har noget at sige i denne retning, vil inden en venstre-forsamling være lige saa sikker paa villige og lyttende ører, som han inden saa mang en høireforsamling vil være paa et overlegent smil.

Og alt dette er ting som har sin betydning og sit værd. Man frelser ikke lettelig et folk fra en overlegen fiendes haand uden fædrelandske sange og fædrelandske hurraer. Men endnu langt mindre frelser man det ved slige ting *alene,* selv om de

ledsages af nok saa megen kjærlighed til nationalt sprog og til store fædres minde.

Man kan godt yde venstre al den anerkjendelse det i disse retninger har krav paa, og endda mene at dets nationalfølelse lider af overmaade store og alvorlige brøst.

Der er en ting som jeg blot vil pege paa rent foreløbig, da det er noget, som ligger nogle aar tilbage i tiden. Jeg bygger ikke nogen anke mod det nuværende venstre paa det, om jeg end mener det er noget som ikke helt bør glemmes.

Der blev for ikke ret mange aar tilbage af to overmaade fremtrædende venstremænd offentlig ført en tale, som stod i skjærende strid med norsk nationalfølelse.

Den ene var Alexander Kielland. Han udtalte i et flyveskrift fra 1890, tror jeg, at overfor en overmagt som t. eks. Ruslands burde et lidet land som Norge aldeles ikke tænke paa at forsvare sig. Det var den rene uforstand, eller snarere det rene vanvid. Dermed vilde Kielland aldeles ikke have sagt, at vi *overhovedet* ikke skulde forsvare os. Overfor en jevnsterk magt var det vor pligt at gjøre det. Eller, selv om vor fiende var en god del sterkere, burde vi endda gjøre det. Og rent særlig udhævede han, at overfor *Sverige* skulde og maatte vi være rede til at værge os. Paa det skulde vi samle al vor evne i krigersk retning. Men overfor Rusland — nei. Det vilde være vanvid. En kjæk skolegut slaas med sine klassekamerater og jevnaldrende, naar det behøves. Og er han rigtig modig, saa tager han det op med aarsklassen over sig, og alle liker ham for det. Men saa kan det træffe, at der er nogle af de mindste gutter, som flyer mellem benene paa de største og sterkeste, naar de kommer op at slaas, og som indbilder sig, at ogsaa de tager del i de stores kampe. Om dem synes vi bare, at de er «blærer».

Den anden af venstres fremtrædende mænd, som udtalte sig i samme retning som Alexander Kielland, var ingen ringere end Bjørnstjerne Bjørnson. Ogsaa han sagde i et offentligt foredrag og det omtrent ved samme tid som Kielland udsendte sit flyveskrift, at Norge aldeles ikke maatte tænke paa at forsvare sig, hvis det skulde blive angrebet af Rusland. Om vi vilde prøve paa noget saadant, forekom det ham, at det vilde være omtrent lige saa fornuftigt som at forsøge paa at standse glommens løb med en kork.

Saa utildækkede ytringer af ren national selvopgivelse tror jeg aldrig er fremført offentlig af høirefolk, ialfald ikke af nogen, der blot tilnærmelsesvis eier en lignende anseelse og indflydelse inden sit parti, som Kielland og Bjørnson inden sit. Privat, i al stilhed, ved jeg godt, at lignende ting er sagt baade inden høire og venstre. Men offentlig ved ialfald jeg ikke af, at det er sagt fra høires side. Og det tror jeg, jeg tør indestaa for: var slige udtalelser fremkomne fra indflydelsesrige høirefolk, saa vilde de blevet mødt med meget skarp og meget almindelig indsigelse.

Fra venstre side er altsaa saadanne udtalelser fremkomne. Og hvad der er meget værre: den modsigelse de mødte inden venstre, var vist *meget* spagfærdig. Jeg ialfald fik ikke høre nogen kraftig indsigelse. Og jeg lyttede ivrigt efter den; det var mig meget om at gjøre at den skulde komme.

Dog, det er ikke denne eller lignende flere aar gamle ting, som jeg sigter til, naar jeg mener, at heller ikke venstres nationalfølelse strækker til, lige saa lidt som høires. Jeg tænker paa venstres nationalfølelse, saaledes som den aabenbarer sig idag.

Og da fremsætter jeg det som en alvorlig og afgjørende anke mod venstres nationalfølelse, at den er saa dybt smittet og gjennemtrængt af *svenskehad*.

Dette had er blevet en af de store magter i Norges offentlige liv. Og saa sørgeligt man end maa kalde det, at dette er tilfældet, saa lader det sig dog ikke negte, at det har gjort sin tjeneste. Det er dette had, vi kan takke for at Norge har faat et brugbart hærvæsen, eller dog ikke er saa ret langt fra at have faat det. Vort hærvæsen har jo paa en aldeles skammelig maade været forsømt næsten siden omkring 1820. Men da norskæderiet i Sverige og svenskehadet i Norge en tid havde hjulpet hinanden med at bringe sindene i kog paa begge sider af kjølen, da kom der fart i tingene, og millionerne tog til at strømme ind i hærvæsenets kasser baade hos os og i Sverige. Det er jo en stor skam, og naar vi tænker paa fremtiden tillige en stor fare, at dette er grunden til at Norge har faat en brugbar hær. Men det var nu *nødvendigt*, at vi *fik* den da. Og jeg tror ikke der findes et menneske, som kan pege paa nogen anden vei, vi under de nuværende tilstande kunde have faat den paa. Vor Herre steller det undertiden slig, at ogsaa den menneskelige *daarskab* kan komme til at gjøre sin nytte.

Og dette er heller ikke den eneste nytte, som venstres forbitrede svenskehad har bragt os. Det har gjort sin nytte overfor Sverige med. Svenskerne kan have nok saa godt af at se, hvad deres norskædere kan udrette her i landet. De kan trænge til at tænke ordentlig over, at hvis de der i Sverige lader den slags folk faa altfor løse tøiler, kan følgen lettelig blive den, at nationalfølelsen her i Norge tirres op i et raseri, som i sin blindhed ikke vil skjøtte om, om den fører baade Norge og Sverige i undergangen.

Thi det er dette som er faren ved det svenskehad, som det norske venstre sammen med sine forbundsfæller, de svenske norskædere, har udsaaet i alle Norges bygder, og som de her i Kristiania har faat til at trænge lige ned i de nedre klasser i folkeskolen. Der er mangfoldige venstrefolk her i Norge, som synes — selv om de ikke siger det lige ud — at til en god nordmand nu i vore dage hører det nødvendigt med, at han maa hade Sverige, som synes at den der røber venlige følelser overfor det svenske folk, er en daarlig nordmand.

Ja, man kan endog finde høiremænd, som gaar med paa lignende ting. Og det synes jeg er nok saa betegnende for hvad forstand vore høirekredse har paa det nationale. Naar en høiremand i følelsen af høires nationale mangelagtighed vil flinke sig lidt op i national retning, saa ved han ofte ikke noget bedre at gribe til, end at kaste over bord det som er høires eneste men ogsaa betydelige nationale fortrin, dets unionsvenlighed, og i dets sted tilegne sig den sletteste side af venstres nationalfølelse, dets svenskehad.

Det som er faren for Norges tilværelse som selvstændig stat og nation, er *ikke* Sverige. Om norskæderne kommer til magten der inde, hvad de jo ikke vil kunne uden en endda mere energisk støtte af Norges «rene» uforstand, end de hidtil har faat — men om de kommer til magten og paafører Norge krig, de vil ikke kunne tage os. Og om de ogsaa kunde tage os, de kan *umulig* holde paa os. Alt hvad der findes af kraft og trods og selvfølelse i dette folk, vilde samle sig langsomt og hemmeligt og forberede en reisning, som nok, naar øieblikket var der, skulde knække det forbandede aag og kaste stumperne af det i synet paa svenskerne. Det er ikke Sverige, som er faren. Det er Rusland. Ikke den eneste. Men den største og den nærmestliggende. Det er noget, som nordmænd engang godt har vidst. Jeg for min del i alfald er bleven

opdragen i den viden, fra jeg var næve stor, og jeg tænker det var tilfældet med største delen af datidens dannede slægt. Vort nuværende venstre blæser rigtignok ad en saadan tanke. Men jeg ved virkelig ikke, om de har nogen anden grund til det, end den, at deres fædre holdt den for sand. Thi det hører ogsaa med til god logik her i Norge hos en hel del unge mennesker, at det, som deres fædre mente, det maa vist være tøv.

Norge skulde gjerne hugse paa, sagde en englænder for nylig, at der virkelig findes andre magter her i Europa, end bare Norge og Sverige. Vi skulde helst det, ja. Og en af disse andre magter heder Rusland. Og Rusland føler en levende trang til at have alburum, og godt alburum, ved det stille hav. Det ser vi. Tror man virkelig ikke, at det har en lignende trang til alburum, og godt alburum, ved Atlanterhavet. Jeg faar faa lov at gjøre opmerksom paa det, siden det synes at være glemt af mange: Petersburg ligger virkelig et stykke nærmere ved Atlanterhavet, end ved det stille hav. Og Katharinahavn eller en anden havn ved den isfrie murmankyst kan visselig være bedre end intet. Men det hindrer ikke, at Trondhjem vilde være endda langt bedre Katharinahavn. Det umaadelige indlandsriges trang til at faa ordentlig luft gjennem en havn som Trondhjems, er saa naturlig, saa overvældende, at man næsten kunde fristes til at finde den i sin orden, hvis det ikke var vor egen tilværelse, der spurgtes om. Og norsk nationalitet og norsk kultur vil sikkert i tilfælde kunne gjøre regning paa samme slags hensyntagen fra russisk side, som finsk eller kinesisk. Rusland sluger et nyt stykke land med selv samme velbehag, enten det er europæisk eller asiatisk.

Men dette er jo ikke andet end *russefrygt,* svarer folk mig. Nei, nei — lad det være russefrygt da. Jeg er virkelig af den mening, at Rusland er en frygtelig modstander for Norge, ja for Norge og Sverige i forening ogsaa, for den sags skyld. Jeg for min del synes nu, det er en værre russefrygt at sige: overfor en magt som Rusland maa vi ikke engang tænke paa at forsvare os. *Det* er russefrygt, saa det forslaar. Og overfor den havde venstre som sagt i sin tid nok saa lidet at bemerke. At sige, at Rusland for os er en aldeles frygtelig modstander, det kalder jeg ikke russefrygt, men alene sund sands. Og er der nogen, som siger at vi nordmænd er slige karer, at vi ikke behøver at finde en magt som Rusland frygtelig, saa svarer jeg,

for at benytte Alexander Kiellands udtryk, at den mand kan ikke være andet end en blære.

Men hvorfor skal vi tro saa ondt om Rusland? spørger somme af vore venstreblade i en godslig tone, som klæder dem udmerket. Hvorfor skal vi tro saa ondt om Rusland, som aldrig har vist sig andet end venligsindet imod os?

Aa, Rusland har oftere vist sig som en overmaade venligsindet nabo. Katharina 2 talte meget gjerne om sin omsorg for *Polens* vel, hun opretholdt omhyggelig dets ældgamle «liberum veto» som en umistelig del af dets frie forfatning, og hun støttede stadig det svagere af dets uafladelig stridende partier, indtil hun sammen med andre store magter slugte det hele land. Og dersom Rusland for alvor begynder at lægge planer mod den skandinaviske halvø, eller den nordlige del af den, saa er det vist meget sandsynligt, at det vil indlede sagen med at gjøre voldsom kur til Norge og af al magt hidse os mod Sverige, som vi allerede i os selv er saa villige til at lade os hidse imod. Det har gjort sterk kur til fennomanerne i Finland overfor svecomanerne, vist ikke af nogen kjærlighed til finsk sprog eller til det i sig selv saa gode og retmæssige finske maalstræv, men af kjærlighed til at holde spliden gaaende inden det finske folk og af særligt had mod den svenske del af det. Det har gjort kur for fennomanerne indtil den dag, da det med upartisk ligelighed lagde fennomaner og svecomaner side om side under sin jernskode hæl.

Det er Rusland, der er den store fare for vor tilværelse som folk. Og er *det* tilfældet, da siger det sig selv, at vi bør sætte pris paa det folk, som overfor denne fare er vor naturlige og selvskrevne forbundsfælle, fordi den samme fare truer dets egen tilværelse. Trondhjem har vist for Rusland langt mere værd end Stockholm. Men tager det Norge indtil Trondhjem, saa vil det selvfølgelig have svensk Norrland med. Det ene af de to lande kan ikke godt trues, uden at det andet er truet; det ene kan ikke trygges, uden at det andet er trygt.

Dette er en ting, som man ikke faar se bort fra her i Norge. Det kan være sandt nok, at Norges og Sveriges forenede stridskræfter er ringe mod den overmagt, som Rusland kan sende imod os. Men er det vor tanke at forsvare os mod et muligt russisk angreb, saa er Sveriges hjælp for os af stort værd. Syv millioner *er* virkelig mere end to.

Man taler her i landet fort væk og glat væk om at vi skal opløse unionen med Sverige. Nu, det er ikke min mening, at et folk til evige tider skal være bundet ved en afgjørelse som dets forfædre har truffet, hvordan saa end forholdene senere kan have udviklet sig. Det er ikke min mening, at vi ikke under nogen omstændighed skulde kunne føle os løst fra den aftale og de forpligtelser, som vore fædre gik ind paa i 1814. Men *det* er rigtignok min mening, at der skal *meget* sterke, *meget* tvingende grunde til. Et folk hædrer sig selv, idet det hædrer sine fædres ord og løfter, og holder dem høit. Og naar det tænker paa uden videre at løbe fra dem, som de var *ingenting,* da er det en opførsel, som er et frit og ædelt folk uværdig.

Men for øvrigt er det ikke unionen, som ligger mig paa sinde, lige saa lidet som et forsvarsforbund, overhovedet ikke de politiske *former* for sammenslutningen mellem de to folk. Hvad der efter min mening er det vigtige, det som fremfor alt maa bevares, det er det gode forhold, *den gode forstaaelse* mellem folkene. Er den borte, vil alle former sprænges. Er den tilstede, vil en brugelig form altid vise sig at kunne opnaaes.

Og det er venstres feil, at det har virket til at ødelægge denne gode forstaaelse, som for begge folk er af en saa afgjørende betydning, om de skal kunne holde sig oppe i den store kamp for tilværelsen, der føres imellem jordens nationer. — —

Og for tiden ved vi jo alle, at stemningen i Sverige er slig, at ethvert forsøg fra norsk side paa at faa unionen opløst og faa et forsvarsforbund isteden vilde vække den yderste forbittrelse. Ønsker vi at holde paa eller at gjenoprette den gode forstaaelse, saa holder vi *for øieblikket* paa unionen, selv om vi skulde mene, at et forsvarsforbund i og for sig vilde være at foretrække.

Er det da min mening, at Norge bør opgive alt arbeide og al kamp for at hævde sin jevnbyrdighed inden unionen? Aldeles ikke. Man siger, at Norge trænger til at faa sine egne konsuler. Nu; jeg skal vist ikke rose mig af at have nogen særlig forstand paa det slags ting. Men det forekommer mig, nær sagt, selvindlysende, at saa maa være tilfældet. Og er det det, har Norge virkelig nytte af at faa sit eget konsulatvæsen, saa arbeider vi selvfølgelig for at faa det. Og videre: *er* det saa, at Norges stilling til den udenrigske politik ikke er som den skulde være, men er krænkende for vor selvstændighed — og derom findes der jo i virke-

ligheden ikke skygge af tvivl — saa arbeider vi selvfølgelig paa at naa frem til jevnbyrdighed og ligestilling. Men er det os om at gjøre at bevare den gode forstaaelse med Sverige, saa fører vi vort arbeide og, i tilfælde, vor kamp for jevnbyrdighed og ligestillethed i *unionsvenlig aand,* ligesom vort venstre nu for tiden fører den i *unionsfiendtlig.*

Og mon det virkelig skulde være saa meget tabt, om arbeidet for vor fulde ligestillethed blev ført i unionsvenlig aand i stedet for i unionsfiendtlig? Jeg tror det ikke. Udsigterne til at opnaa noget paa den unionsfiendtlige vei er jo meget lange. Det indrømmes villigt af selve førerne paa denne vei. Jeg tror ikke, jeg gjør mig skyldig i nogen stor dristighed, naar jeg siger, at vi har mere udsigt til at opnaa noget paa den unionsvenlige vei, end paa den unionsfiendtlige. Hvad vi har udsigt til paa den unionsfiendtlige vei, det er stadig at øge norskædernes indflydelse, at føre os ind i skarpere og skarpere rivninger og tilsidst at bringe os lige ud paa randen af en krig med Sverige.

Og en saadan krig bør vi dog vist betænke os paa at lade det komme til. Det kunde jo da hænde, at det gik os ilde; det vil jo blive en kamp mod overmagt ogsaa da. Men ikke mest af den grund. Jeg for min del tror ikke det vilde gaa os ilde. Dersom svenskerne virkelig vil angribe Norge, skal det med Guds hjælp gaa dem paa lignende maade, som det har gaat dem nogle gange før i den tid, da Sverige var mægtigere, end det er i vore dage, og vi var svagere, end vi er nu. Men selv den heldigste krig med Sverige vilde være en frygtelig ulykke for os og for den hele halvø. Det gamle, gjennem aarhundreder nedarvede nationalhad, som det har vist sig, at man allerede nu kan gjøre saa gode forretninger ved at puste til, vilde øges mangdobbelt. Før saa nordmænd og svensker i hinanden paa en maade fødte fiender, der efter naturens ordens en gang imellem maatte have sig en krig. Forholdet blev ikke derved meget værre, end det var. Nu *skulde* vi være venner, forbundsfæller. Og «brodermord» og «broderblod» og «stimandsfærd» og «edsbrud» vilde blive de udtryk, hvormed nordmænd og svensker kom til at hilse hinanden; og de vilde friste ærgjerrige politikere til at vinde sig ære og magt ved at holde spliden gaaende i det endeløse.

At grundfæste et nationalhad mellem Norge og Sverige det er veien til undergangen for begge lande.

Og naar venstres nationalfølelse ikke ser dette, men freidig leger sig med at udstrø had, saa er det en feil og en afgjørende feil. Den har ikke lært at se virkeligheden og dens alvor og dens farer i øinene. Den synger sine sange, og den raaber sine hurra'er, og tror at kunne indrette sig, som om Norge og Sverige var de eneste lande i Europa.

Den nationalfølelse, som for tiden er oppe her i Norge, strækker ikke til, hverken høires eller venstres. Vi trænger til en af et nyt slag, en nationalfølelse der er levende og varm, men som ikke glemmer at der er virkelig fare for vor tilværelse som folk, og som derfor — om ikke af andre grunde — ved at sætte pris paa en forbundsfælle som Sverige. Den sterkeste nationalfølelse, som nu er oppe, synes at det hører den til at nære uvilje mod Sverige, at den mand, som er glad i Sverige, ikke kan være nogen god nordmand. Jeg for min del vil ikke vende sætningen om og sige, at den som *ikke* er glad i Sverige, ikke kan være nogen god nordmand. Men *det* vil jeg sige, at det er en mangel i vor nationalfølelse, naar den ikke stiller os velvilligt til Sverige; uviljen mod Sverige er et *skaar* i det rette nordmandssind.

Og lærer vor nationalfølelse at se virkeligheden og dens farer i øinene, saa vil den — i forbigaaende sagt — ikke alene skjønne at vi ikke tør lade haant om Sveriges støtte. Den vil nok tillige føle, at baade Norge og Sverige trænger en høiere støtte i den retfærdighed som styrer verden, eller rigtigere udtrykt: i retfærdighedens Gud. Er det vor virkelige mening at optage kampen selv mod russisk overmagt, ifald den skulde komme, saa vil vi føle at vi trænger til at slaa vor lid til Gud, som vore fædre følte det i 1814.

Dog, dette sidste ser jeg her foreløbig bort fra, og holder mig til det, at vi maa faa en nationalfølelse, som er helt ud norsk, og samtidig, og *netop derfor*, tillige velvillig sindet mod Sverige og unionen. En saadan følelse kan nok findes hos enkeltmænd allerede nu. Men i vort offentlige liv ser vi ikke meget til den. Men det er den, som maa frem. Og vi har jo de kræfter, som den skal dannes og sammensættes af. Hvad der skal til, er paa den ene side, at høire lærer at tilegne sig venstres nationale

stemningsliv med hvad dertil hører, ærbødigheden for det nationale sprog og kjærligheden til vore fædres minde. Og paa den anden side er det det, at venstre lærer at tilegne sig høires velvilje overfor Sverige og unionen. Det sidste er kanske det som vil falde vanskeligst. Venstre som parti har havt alt for god hjælp af svenskehadet i sit arbeide for at vinde den store magt det nu sidder inde med, til at det lettelig skulde opgive det. Men mange enkelte venstremænd tror jeg nok vil vise sig lærvillige.

Det er en saadan, jeg kan gjerne sige: ny nationalfølelse, som maa indøves i det norske folk fra studenterflokken og Kristiania af og ud igjennem alle bygder, paa en lignende maade som den nuværende hadfyldte nationalfølelse er bleven indøvet. Det norske studentersamfund har jo som gammel hævd paa, at enhver aandelig strømning, der gaar igjennem vort folk, skal tage sit udspring indenfor dets vægge. Hvis den det gjør, tør vi haabe, at den ikke vil standse, før den har omspændt det hele land.

Og jeg vil faa lov at pege paa en mægtig støtte, som den nationalfølelse jeg her har talt om, vil finde paa sin gang igjennem landet. Det er de kristelige ungdomsforeninger i vort folk, en bevægelse som først nylig er begyndt, men som samler tusinder af god, alvorsfuld ungdom. *De* vil finde det i sin gode orden, at nordmænd skal lære at se venligt paa Sverige paa samme tid som de arbeider paa at vinde frem til den fulde ligestilling. Og jeg tænker at i samme mon, som en kristelig nationalfølelse gjør sig gjældende i Norges offentlige liv, i samme mon vil ogsaa en velvillig stemning komme til at raade overfor Sverige, ligesom svenskehadet slog rod i den tid, da fritænkeriet førte det store ord.

Der findes vist dem som vil ryste paa hovedet og sige: at faa høire og venstre til gjensidig at lære af hinanden, det er nu engang noget, som ikke gaar. Det er god norsk logik dette: hvad min modstander gjør og siger og tænker, det er galt altsammen; og det vil vedblive at være norsk logik til evige tider. Jeg for min del har ikke nogen tro paa dette. Jeg tror at ogsaa nordmænd kan lære sund sands. Ja, jeg tror at det er netop noget saadant som skal til: at modstandere kan komme til at lære af hinanden. Og det ikke bare paa dette omraade, men paa mangfoldige andre. Selv paa det religiøse. Vi har her i landet paa den ene side en pietistisk eller halvpietistisk religiøsitet, paa den anden side et udbredt og i mange maader dygtigt fritænkeri. Der

findes virkelig ting af værdi inden begge leire. «Saa fri i tænkning som Voltaire, saa greben i hjertet som Hans Nilsson Hauge», saaledes er tanken formet af Norges ypperste prædikant. Jeg vilde kanske ikke udtrykke den aldeles paa samme maade; men De ser, jeg staar ikke alene med den mening, at pietister og fritænkere har noget at lære af hinanden. Videre: Norge er et demokratisk land, og ethvert forsøg paa at faa gjort noget andet ud af det vil vist vise sig aldeles faafængt. Men et demokrati behøver ikke netop at være slig som det norske er idag: med lidet af tradition, lidet af pietet, lidet af kultur. Jeg tror, at det norske demokrati kan *lære,* at det har evne til at tilegne sig ogsaa ting som man snarest venter at finde indenfor aristokratiets rækker.

Her i Norge har vi det slig, at den som har faat øie paa en idé, han rider gjerne paa den som paa en kjæphest, og giver en god dag i alle andre idéer og deres mænd. Følgen blir, at de forskjellige idéer stritter stivt ud ifra hinanden omtrent som piggerne paa et pindsvin. Det er en lidet tiltalende eiendommelighed ved norsk aandsliv. Jeg tror den hænger sammen med det store nederlag, som *troen paa Gud* har lidt her i landet for en del aar tilbage. Har man denne tro, saa har man i den det store grundvilkaar for at alle de enkelte idéer og deres tjeneste kan ordne sig sammen til et hele indenfor en stor altomfattende ideal livsanskuelse. Det er en saadan altomfattende ideal livsanskuelse jeg skulde ønske maatte fæste bo her i det norske studentersamfund for derfra at kaste sit lys og sprede sin indflydelse ud over det hele folk.

HEDNINGEMISSIONENS UDSIGTER.

«Verden ligger i det onde», det er et ord snart 2 000 aar gammelt og udtalt af en mand, som baade havde oversigt og indsigt. Og det gjentages den dag idag af de bedste, de mest vaagne, baade af dem som ser kort, og af dem som ser vidt udover. Det udtales ogsaa med al haabløshedens skarphed af de største og sterkeste af de profeter, som vor tids kultur har frembragt, de store forfattere.

Hvoraf kommer det, at vi haabets og glædens børn, Kristi tilbedere, med saadan forkjærlighed fremholder dette mørke faktum og saa let blir mistænkelige overfor dem, som spaar fremgang og bedre dage? Jo det er vel, fordi vi synes de undervurderer syndens forfærdelige magt og haaber at naa frem til opreisningen paa en anden vei end den Kristus har vist: aandens fattigdom.

Men den utvivlsomme sandhed, at ingen naar frem til det liv Kristus lover os uden gjennem syndserkjendelsens nød, maa ikke tage fra os synet paa en anden kjendsgjerning, nemlig at Kristus virker videre end i de troendes lille kreds. Ligesom flammen oplyser et rum tusen gange større end dens egen udstrækning, saa er den lille kjernetrop af dem, der gjennem alle tider har givet sig hen til at tjene Kristus, omgivet af en indflydelsessfære meget større end de selv ofte i mismod ser og tror. Og denne indflydelsessfære har i det hele jevnt udvidet sig, siden lyset tændtes i jødernes land for 19 hundredaar siden. Der har været kortere tider af tilbagegang, og der er enkelte strøg af jorden, hvor tilbagegangen synes at være blevet til død uden mere haab; men i det hele er det gaat frem; i det hele er det blevet taaleligere at leve paa jorden fremigjennem aarhundrederne, og summen af slegtens nød er aftaget. Naar der tales om hvor ond og tung en tid vi lever i, saa har det vistnok sin forklaring for det første deri, at de aandelige og materielle kommunikationsmidler er blevet saa mangfoldiggjort, saa vi faar *høre* om saa meget mere af verdens nød end før; for det andet deri, at de fleste af os lever i stor uvidenhed om hvordan det i virkeligheden

saa ud i Europa for 500, ja bare for 200 aar siden; men fremfor alt deri, at vor egen og hele den kristne verdens *medlidenhed* er blevet meget sterkere end nogensinde før.

Naar tyrkerne myrder kristne i Armenien og naar godseiere udsuger sine bønder paa Sicilien, saa er der hjerter som lider ved det rundt i Norges mest afsides dale. En uskyldig mand vanæres og landsforvises i Frankrig, og hele Europa stimler sammen i harme; i bastillens gyldne dage for 150 aar siden vilde ikke en hund have bjæffet af det. Gid alle de, som er mismodige, vilde læse Macaulays «Englands historie under Jakob II og William III», saa er jeg vis paa de med nutiden for øie vilde være enige med ham i at takke Gud for den store, tydelige fremgang i det gode, som Europa har været vidne til i de sidste 3 hundredaar.

Det er fremfor alt den ting at *medlidenheden* er blevet større. Medlidenheden er det, som bærer vort aarhundredes missionsarbeide, indremission, kristelig sociale bevægelse (medlidenhed og retfærdighedsfølelse kan nemlig kun filosofer adskille), fredssagen, afholdssagen, anti-slaveri- og anti-opiums-bevægelsen osv. Og jo mere *kvindebevægelsen* bringer de særlig kvindelige evner i arbeide paa samfundslivets omraade, desto sikrere kan vi være paa at medlidenheden vil faa en større og større plads der, hvor folkenes og folkeklassernes skjæbne afgjøres.

Vi kristne er lidt tilbøielige til at trække paa skuldrene af denne almindelige «bare menneskelige» medlidenhed. Men lad os ikke gjøre det; lad os glæde os oprigtig over alt godt, som vokser, under hvad flag det end farer; og fremfor alt: lad os huske paa, at naar alt kommer til alt, saa staar nok Kristus bagom ogsaa her; nutidens større medlidenhed er netop et af beviserne for kristendommens større indflydelsessfære.

Vort aarhundredes missionsarbeide er baaret af medlidenhed. Det var ikke dem, som havde sin specialitet i skriftkundskab, og som altsaa fremfor alt burde vide, hvor fuldt det nye testamente er af missionsbefalinger, som førte an, men enfoldige kristne, som i sit eget liv havde kjendt frelsens glæde og som vilde dele den med de elendigste. En tysk-luthersk teolog skrev for 200 aar siden en bog for at bevise, at man ikke skulde drive mission; men enfoldige brødre fra Herrnhut hørte om hedningernes nød og gik hen og hjalp dem saa godt de kunde. Og en engelsk skomager hørte i sin afkrog om Indiens jammer, syntes synd i dem og blev

fader for den missionsvirksomhed, hvorom nylig de forsamlede engelske biskoper sagde at den var kirkens første opgave.

I Norge har de i lange tider holdt paa at le af missionen: bornerte kvindeforeninger, strikkende strømper til zulubarn, kasted penge i hundretusenvis paa sjøen.

Men om det nu skulde vise sig, at det var kritiken som var bornert, fordi den ikke saa længere end til vor egen lille norske afkrog. Hos de store nationer, som har opdaget at der bor folk ogsaa paa den anden side af jorden og som bærer kulturen ud til alle disse nye folk, er det netop blandt dem som sidder inde med den bedste del af kulturen, den høiere middelklasse, at nutidens vældige missionsarbeide finder sin støtte. Saa det tør nok være, at Norges enfoldige kvindeforeninger, idet de enfoldig fulgte medlidenhedsfølelsen, var ganske anderledes paa høide med det bedste i vort hundredaars kulturbevægelse end vort lands «intelligens» der holdt sig udenfor.

Den kundskab om de fjerne folkeslags virkelige nød, som er forudsætningen for at et missionsarbeide kommer i gang og kan holdes gaaende, har hidtil, i Norge ialfald, væsentlig været at finde hos den lille flok som man kalder missionsvenner. Men saavist som hedningernes nød ikke er en indbildning men en frygtelig virkelighed, som først den ret kan forstaa, der i aarelang daglig omgang med dem har lært den at kjende, og saavist afstandene mellem landene stadig formindskes og kolonialbevægelsen lægger alle de farvede folkeslag nærmere og nærmere op til den kristne verdens ansvar og samvittighed, saa vist er det at missionsarbeidet og overhovedet medlidenhedens arbeide overfor dette mylder af folk og stammer er fremtidens arbeide *par excellence.*

Saalænge disse folk fik leve i ro — forsaavidt da en stadig krigstilstand og en stadig usikkerhed for liv og eiendom kan kaldes ro — d. v. s. saalænge ikke kolonialpolitiken havde naat dem, saa var det forstaaligt, at det næsten bare blev de personlige kristne som fik øie paa deres nød. Og at det derved særlig blev de moralske grundskader og deres mest umiddelbare følger i den enkeltes og familiens liv som man rette øiet paa, det er naturligt. Men nu er Afrika, som i vor barndom var en stor hvid flade, delt mellem de umættelige kolonialpolitikere, og Asias hundreder af millioner holder paa at gaa samme vei. Og hvad er det for slags kultur, som vælter ind over disse folk? Jo det er bærmen, de

forulykkede og skibbrudne, de som har gjort sig umulige hjemme, det er det *første* som kulturbølgen kaster op paa disse fjerne strande. Og det som følger efter dem, er militærherredømmet og krigermoralen med sin karslige foragt for undervisningens stille, langsomt fremskridende gartnerarbeide. Her tvert over veien bor en fransk kaptein med et vildt ansigt, som efter 1 aars ophold paa Madagaskar har opdaget, at den eneste maade at tage «disse slyngler» paa er mulktering, prygl og lænker.

Her forleden stod en pen fin norsk dame udenfor sit hjem og saa en europæisk kjøbmand komme ridende henad veien. Der gik nogle kjør i veien, og manden syntes den 9—10 aars gamle gjætergut ikke fik dem fort nok tilside. Han raabte gutten til sig, fik tag i ham, og gav sig til — den store lange laban — at *sparke* gutten hvor han kunde komme til, indtil han havde taget livet halvveis af ham. En anden dag skjød den samme fyr i sinne en mand i øiet, — vi ved ikke endnu om han dør af det eller ei. Og endda er dette bagateller — ja, høistærede kritici og retskafne borgere og borgerinder — det er bagateller mod hvad der daglig passerer i kolonierne, hvor kulturens brutale overmagt tramper i de farvede stammers blod og lidelser. Kjære, om I kunde se hvad der foregaar under solen, den sol som skinner saa velsignende paa eder I fredsvenner og smaafuglenes venner og foreninger til dyrenes beskyttelse, I aldrende damer som elsker eders katte og hunde, men fremfor alt I mødre naar I ser eders smaa ind i de uskyldige øine, — om I vidste hvordan denne kultur, hvis goder daglig omgiver eder som den livgivende luft, ser ud paa sine udkanter, — et skrig af medlidenhed skulde reise sig fra titusender, som hidtil har troet missionen var et fromt upraktisk sværmeri. Alle mænd skal prygles, alle kvinder skal staa til tjeneste for menneskedyret, — det er kulturforposternes moral.

Endnu er det vanskeligt at faa ørenslyd for dem, som ønsker at give besked; ti det allermeste af kolonialbevægelsen er endnu saa nyt at kritiken ikke ret er vaagnet, og det kan undertiden være en noksaa ubehagelig sag for kritikeren om han vover at tage til orde. Men dette kan kun være forbigaaende. Der findes i alle lande saa mange mennesker med hjertelag, og underretningerne fra kolonierne blir mere og mere alles eiendom, saa det kan ikke være muligt andet end at en sterk opinion maa kunne vækkes i alle kristne lande til fordel for de farvede folkefærd. Og her har,

saavidt jeg skjønner, missionærer og missionsbestyrelser en stor opgave. Det siger sig selv, at det letteste vilde være at hver kolonialmagts egne børn talte koloniens sag i moderlandet, og forsaavidt kan man jo ingen gjenklang vente at finde i Norge, hvor vi ingen kolonier har; men ogsaa i Norge nyder vi jo paa tusen maader godt af den samme kultur, som indeholder den største livsfare for naturfolkene; den kaffe og te, det sukker, den ris og de krydderier som vi daglig spiser, er høstet af sorte eller brune mennesker under ækvators sol og i et europæisk handelshus's tjeneste. Skulde det ikke interessere os lidt, hvordan dette handelshus steller med disse vore arbeidende brødre?

Men mon man ikke ogsaa skulde kunne vente noget mere end bare en *opinion* til gunst for naturfolkene? Skulde der ikke fra denne forandrede opinion ogsaa flyde større hjælp og flere arbeidskræfter til missionsselskaberne? Der er en side af missionsselskabernes arbeide, som man ialfald hos os er halvveis ræd for at tale for meget om til de egentlige missionsvenner, den *kulturelle side;* men vi bør ikke være bange for at tale om den; og missionsvennerne bør ikke se paa den med mistillid. Det er bra at gjøre alle ædle mennesker opmerksom paa naturfolkenes lidelser der hvor kulturens vanskud fæster rod, og at faa dette onde stanset; men endnu bedre og i længden endnu mere lønnende er det at give naturfolkene vaaben i hænde til at staa sig mod kulturbølgen. Og næst efter at give dem en ny religion, et arbeide som altid maa gaa vækstens langsomme vei, er der en anden ting som vi kan gjøre og hvorved vi paa en meget virksom og snar maade kan komme dem til hjælp ligeoverfor den foreløbige fare, det er at lære dem at *arbeide*, legemlig og aandelig. Folk som har levet længe paa Madagaskar og som med opmerksomhed har fulgt de sidste tiders forandringer, siger at det er for en væsentlig del det rent civilisatoriske arbeide, som særlig de protestantiske missioner har udført i dette land, der gjør at folket ikke blir trampet ned af militærherredømmet. Hvor skulde den franske styrelse have fundet den mængde indfødte funktionærer, som de bruger til at styre landet, om ikke missionen havde arbeidet her i 30 aar? Og det er netop denne klasse af indfødte embedsmænd, som baade opad og nedad giver indtryk af at folket skjønt overvundet dog ikke er slaver.

Og naar de høiere statsskoler allerede besøges af en mængde elever, og allerede flere unge gasser har underkastet sig høiere examener i Frankrig, hvad er alt dette uden frugter af missionens taalmodige og ofte udleede arbeide, uden hvilket de unge gasser idag vilde have opgivet alt haab om nogensinde at kunne naa op paa siden af europæerne i dygtighed og livsvilkaar; i den franske koloni Ny-Caledonia, f. eks. hvor ingen evangelisk mission har

arbeidet, lever folket fremdeles i sin vildskab og kan i det høiste bruges til politisoldater.

Jeg mener derfor, at kunde det lykkes os at faa missionsvennerne til at forstaa nødvendigheden af et udvidet civilisatorisk arbeide og vi satte dette i gang, saa vilde vi med det samme have aabnet veien for et nyt tilløb til missionen fra kredse, som hidtil har holdt sig paa afstand om end slet ikke helt afvisende og hvor midlerne findes, nemlig den høiere middelklasse.

Jeg ved, at en af de ting de kristne maa vogte sig for er falske alliancer. Der er felter hvor det aldrig vil lykkes for levende kristne og medlidende men ikke særlig religiøse filantroper at arbeide sammen; men der er ogsaa felter hvor de kan arbeide sammen, og f. eks. her paa Madagaskar er der nu et vidt felt af det slag aabnet for os. Og forsaavidt jeg har været istand til at følge med, saa har jeg faat indtrykket af at i alle kolonier har missionen, særlig den evangeliske, den opgave at skabe *en dannet klasse* blandt de indfødte, der kan blive mellemled mellem dem og de hvide herskere og kolonister, og uden hvilken de sidste vil blive de førstes undertrykkere og ikke deres opdragere. I hvert fald er det da netop dette, som holder paa at ske her paa Madagaskar.

Og nu var det det haab jeg havde, at kolonialbevægelsen i forbindelse med den øgede sum af medlidenhed skulde skabe om ikke en ny kilde — ti kilden er altid Kristus — saa dog store nye tilløb til den strøm, som i dette og endnu mere i næste aarhundrede vil gaa side om side med kolonialbevægelsen, missionens sterke, stilfærdige, velsignende strøm.

Og naar jeg vover at sende disse linjer til «For kirke og kultur» saa er det fordi jeg tænker mig, de derved kunde naa frem til en eller anden, som havde lyst til at være med at omskabe Madagaskar. Aldrig har vi staat med hænderne saa fulde af arbeide som nu. Aldrig har der været slig iver i folket efter kundskab og fremskridt og et høiere, rigere liv. Vi har mænd og midler til at give dem *evangeliet,* men saavidt vi hidtil øiner, ikke penge nok til at *give dem den kristelige kultur, som de nu har brug for, ialfald ikke saa hurtig som de trænger den.* Og derfor staar vi trods al den forbausende fremgang i vort egentlige religiøse arbeide uden tvivl i en kritisk stilling; autoriteterne fordrer af os at vi skal lære gasserne *europæisk arbeide* og *det franske sprog;* og vi selv forstaar, at det er dette som trænges, for at det franske styre skal blive folket til gavn; men de gamle missionsvenner vil have sine penge brugt til direkte religiøst arbeide og giver os heller ikke mere end vi dertil trænger. Vi beder om *nye missionsvenner,* som vil hjælpe os specielt i det *kristelige kulturarbeide.*

Johannes Johnson.

AFHOLDSSAGENS ENFOLD [1].

Af provst Th. Sørensen i Skanderborg, næstformand for Danmarks afholdsforening.

I juliheftet af nærværende tidsskrift har hr. pastor Chr. Bruun i et «Svar til presten Alm» bl. a. skrevet: «Det, som udmerker afholdsarbeidet, er netop en vis mangel paa evne til at tænke *nøgternt.* Det lider selv af et slags *rus* . . . Fru Thea Ebbel advarer i et afholdsopsæt her i dette tidsskrift mod at gruble for meget over, hvorledes man skal komme frem paa den vei, man nu engang har slaat ind paa. Har man faat adgang til at tage ét skridt fremad paa den vei, som man mener er den rette, saa skal man trøstig gjøre dette skridt og stole paa, at *Gud* nok vil bane veien videre frem.

Bibelen taler anderledes, ved vi. Den siger, at man ikke bør give sig til at bygge et taarn, før man er klar over, om man er istand til at føre det op til toppen. Og denne forskjel er betegnende. Et særkjende for bibelen er det *gjennemtænkte*, det dybt til marven gjennemtænkte, siger gamle Tobias Beck. Det er den slags tænkning, som det skorter paa inden afholdsflokken, forekommer det mig.

Og derfor mangler afholdsarbeidet ogsaa det høie *enfold*, som følger med det gjennemtænkte, og er den anden side af det».

Det er denne svære anklage mod afholdsarbeidet, som jeg gjerne vil gjøre til gjenstand for en nærmere prøvelse. Jeg finder den nemlig uberettiget, naar talen er om afholdsbevægelsen i det hele og store, ganske særlig ogsaa om denne sag, saaledes som den føres frem her i Danmark.

---

[1]) Skjønt redaktionen havde tænkt. at ordskiftet om afholdssagen foreløbig skulde være afsluttet og derfor har vist tilbage flere stykker dels for dels imod sagen, har den dog ikke villet negte en agtet *fremmed* at komme til orde.

Allerførst maa det da siges, at afholdsbevægelsen er blevet reist *ikke* for at bekjæmpe enkelte tilfælde af drukkenskab hist og her — ikke heller for at modarbeide hang til svir i større eller mindre kredse, men for at dæmme op imod og om muligt udrydde et dybt rodfæstet og vidt forgrenet *samfundsonde*. Drikfældigheden var hos os blevet — for at bruge pastor Bruuns egne ord — «en af de frygteligste laster, som herjer menneskeslegten». Man har i de lande, hvor denne bevægelse arbeider sig frem, med rette kunnet tale om et *drikkeonde*, som ødelægger sundheden, slapper villien, sløver omtanken, nedbryder velstanden, fordærver familielivet og sætter sit sørgelige stempel paa den kommende slegt — alt dette i en udstrækning, som ingen er istand til at udmaale — en sedelig og religiøs nedværdigelse af ubeskrivelig art. Dernæst maa det siges, at dette onde: *alkoholismen*, drikkeondet, eller hvad man nu vil kalde det, *kun* eller *næsten* kun findes i de brændevindrikkende og øldrikkende, men derimod *ikke* i de vindrikkende lande. Naturligvis har man ogsaa i disse lande drukkenskab nu og da, ogsaa enkelte mennesker, der er «hengivne til vin», men hverken overfor sundheden, den legemlige og sjælelige, ikke heller overfor velstanden, familielivet eller nedarvningen paa børnene er der tale om, at drikkeondet øver sit hærværk i de lande, hvor man drikker vin. Derfor er afholdsbevægelsen heller ikke kommet i gang i disse lande; ti jordbunden, hvoraf den vokser op, findes ikke her; og dermed er ogsaa svaret én gang for alle givet paa det idelig tilbagevendende spørgsmaal: hvorfor *vor Herre Jesus Kristus* ikke var afholdsmand; jeg mener det svar, som alle Afholdsfolk, der har gjennemtænkt sagen, maa erkjende berettigelsen af. Der kan anføres mange andre grunde, men denne ene grund er os nok, at drikkeondet som saadant ikke fandtes blandt jøderne i det hellige land, — lige saa lidt som det findes der den dag idag, — lige saa lidt som det overhovedet findes i de lande, hvor vinen er folkedrik.

Med den kjendsgjerning for øie, at alkoholismen som samfundsonde ikke findes i de vindrikkende lande, kunde det da ligge nær at sætte al kraft ind paa at faa Danmark og Norge til at blive vindrikkende lande: bort med brændevinen og det bayerske øl og frem med vinen! Et maal, som desværre ikke kan naas, *først* fordi klimaet ikke tillader os at dyrke vinen paa frit land, og derfor kan den aldrig blive saa billig, at den kan blive

almindelig folkedrik, saaledes som den er det der, hvor den dyrkes med virkeligt udbytte, og *dernæst* fordi lette vine ikke kan føres den lange vei til os, uden at gjøres betydelig sterkere. De taaler ellers ikke transporten. Som folkedrik vilde vinen derfor hos os være af en væsentlig anden og farligere beskaffenhed end i de vindyrkende lande.

Saa har arbeidet mod drikkeondet maattet vende sig andre steder hen for at naa frem, og i stedse stigende grad har det formet sig som *afholdsbevægelsen* med dens forskjellige afskygninger. Det er folkets sunde sands, som har bragt det ind paa denne vei. Det har nemlig vist sig — dels at drankere og individer, som er paa vei til at blive forfaldne, saa godt som aldrig evner at standse paa veien nedad, medmindre de helt holder op, og dels at de sterke drikke, hvor de nydes vanemæssigt, fremkalder trang til stadig forøget brug, hvorfor man taler om alkoholhunger ligesom om morfinhunger, medens de, der ikke har vænnet sig til dem, ikke føler nogen længsel efter dem.

Disse to *erfaringsmæssige kjendsgjerninger* har da tilsammen ført til afholdsstandpunktet: Vi nyder ikke berusende drikke. Jeg skjønner ikke, at man med rette kan forekaste dette standpunkt eller de veie, ad hvilke man er kommet til det, mangel paa enfold. Det synes tvertimod at være ganske lige til — umiddelbart fremgaat af selve sagens natur.

Spørger man om, for hvem dette standpunkt kan være moralsk forsvarligt, saa maa man først og fremst nævne *selve drankerne*, for hvem enhver noksaa sparsom nydelse er en ny og ofte næsten overmenneskelig fristelse til beruselse, dernæst alle de mange, som har et nedarvet hang til drikfældighed, de mange, som staar i nærmere eller fjernere forhold til de svage brødre, de mange, hvis eksempel kan have indflydelse i større eller mindre kredse.

Jeg skal her i denne forbindelse ud af egen erfaring nævne to oplevelser, som bidrog deres til, at jeg for 21 aar siden blev afholdsmand. Det var som prest paa Færøerne. Man havde dér for skik julemorgen at gaa omkring fra hus til hus for at ønske naboer og gjenboer glædelig jul — alle vegne blev de besøgende budt vin eller sterke drikke, ogsaa i prestegaarden; det hændte ikke sjeldent, at ogsaa de, som kun nød forholdsvis lidt paa hvert sted, fik for meget tilsidst. Man kunde ikke byde enkelte og andre

ikke. Derfor blev der for prestegaardens vedkommende sagt stop med skikken at «drikke jul». Flere fulgte eksemplet, og man saa at det gik an at holde jul uden vin.

Det var skik, at kjøbmændene i en bygd trakterte alle hjemvendende fiskere med en stor snaps brændevin, naar de ofte vaade og medtagne afleverte deres fangst. En fisker, der i forening med sine fire sønner drev en baad, frygtede med god grund, at denne stadige snaps vilde give de unge sønner smag for brændevin og bad derfor kjøbmanden om at undlade at byde sønnerne snapsen; kjøbmanden svarte: ja, men saa byder jeg ikke heller Dem noget; jeg kan ikke sætte brændevinen frem for nogle af mandskabet, for andre ikke. Saa lad det gaa med mine sønner, som det vil; men jeg vil have min snaps! Og derved blev det . . .

Afholdsstandpunktet er det modsatte: for sønnernes skyld lader faderen være. Jeg skjønner ikke, at det er saa uforsvarligt, eller at det mangler den høie enfold, som følger med det gjennemtænkte. I et samfund, der er saa gjennemsyret af drikkeskikkene som vort, maa det sikkert være saare mange, for hvem et brud med dem snart paa enkelte punkter snart paa alle maa ligge nær enten for egen eller andres skyld.

Men deri er jeg enig med pastor Alm, at det for den enkelte maa bero paa et *hensigtsmæssighedsskjøn*, om anledningen er der eller ei, — eller som jeg heller vil sige: det maa blive en *samvittighedssag* for den enkelte, om han vil være afholdsmand eller ikke.

Har vi da glemt den anden side af sagen, at «vinen» i sig selv er en god og ædel Guds gave, som eier en sterk og eiendommelig evne til at faa «hjertet til at blive glad»? Hvorfor ikke ogsaa det bayerske øl, brændevinen, romen, kognaken osv.? Kan man ikke have det nok saa hyggelig ogsaa ved et krus øl eller fornøieligt ved et glas punsch — pastor Chr. Bruun nævner jo selv Schillers «Punschlied»?

Jeg svarer her til, at det behøver vi aldeles ikke at have glemt. Lad denne vinens og de andre stimulansers evne til at faa «hjertet til at blive glad» kun med pastor Chr. Bruun blive sat saare høit, saa paastaar jeg dog, at *skal* man endelig sammenligne *glæden*, som disse nydelsesmidler skaffer vort samfund, med den *sorg*, som de forvolder, saa er i det mindste *jeg* ikke i tvivl om, til hvilken side vægtskaalen vil hælde; og jeg er som kristent

menneske heller ikke i tvivl om, at jeg er *berettiget* til at give afkald paa et gode, til at afskjære mig fra en kilde til glæde, hvis jeg skjønner at dette gode under de forhold, i hvilke jeg befinder mig, er til fristelse, at denne glædens kilde paa grund af min eller andres svaghed tilsidst vil rinde til sorg. Ti Kristus har sagt mig: hvis din haand eller din fod forarger dig, da hug den af og kast den fra dig! det er bedre for dig at gaa halt eller som en krøbling ind til livet end at have to hænder og to fødder og kastes i den evige ild. Og dersom dit øie forarger dig, da riv det ud og kast det fra dig . . . Matth. 18, 8 f.

Kan det saaledes efter Herrens eget ord blive endog en kristen-*pligt* at hugge bort en haand eller fod, saa maa det kunne være en kristen-*ret* at hugge bort et gode, som — man mene iøvrigt om det, hvad man vil – dog er langt ringere og mere tvivlsomt.

Jeg mener, at det at tænke saaledes, er at tænke *nøgternt.* Iøvrigt har det været baade mig og andre paafaldende, hvor meget man i regelen overvurderer «den eiendommelige evne til at faa hjertet til at blive glad», som vinen og de sterke drikke ved festlige leiligheder kan have, og hvor let man kan undvære disse midler, uden at der sker noget skaar i feststemningen, naar der vel at merke ellers er anledning og evne til virkelig glæde. Jeg kan her tale af gjentagen egen erfaring.

Om de sterke drikkes øvrige varmende, styrkende og nærende egenskaber overfor sunde mennesker er det vel bedst at være taus.

Men vor Herre Jesus Kristus drak selv vin! Ja, det gjorde han, og jeg har foran paavist, hvorfor afholdsspørgsmaalet i den skikkelse, hvori vi kjender det, ikke den gang laa for i det hellige land, lige saa lidt som det foreligger den dag idag. Jeg er ganske sikker paa, at jeg vilde drikke vin hver dag, hvis jeg boede i Palæstina, om jeg havde raad til det. Men dette, at Kristus drak vin i det hellige land, kan ikke forpligte os til ogsaa at gjøre det her i norden. Jeg ved ikke af, at vi ellers bekymrer os om, hvad han spiste eller drak, eller hvorledes han gik klædt. Skjønt jeg holder af at forestille mig, at vor Herre Jesus Kristus paa ægte menneskelig vis har været glad over den gode kappe, som han bar, og om hvilken evangelisten siger, at den var vævet af ét stykke helt igjennem, tænker jeg dog ikke paa at anskaffe mig et lignende klædningsstykke. Vi er forvisset om, at naar vi gaar sømmelig

og sundt paaklædt, at naar vi nyder god og forsvarlig kost, saa er vi *i dette stykke* hans efterfølgere, selv om klædedragten og fødemidlerne paa grund af klima og andre forhold er helt anderledes.

Men maaske ligger vor mangel paa evne til at tænke nøgternt, — den slags tænkning, som fortjener navn af det gjennemtænkte, skorter det os paa, siger Chr. Bruun — maaske ligger vor mangel deri, at vi ikke ser, hvad det hele skal føre til; vi har ikke tænkt over, om vi «magter at føre taarnet op til toppen».

Ja, maaske! Men jeg vil dog hertil sige, at vort arbeide i denne sag maa vedblive og føres videre, *saa længe forudsætningen er der*, og forudsætningen er — for at gjentage det — *nødsstanden*. Forudsætningen er *drikkeondet*.

Hvad vil enden da blive?

Det forekommer mig, at der her er to fremtids-muligheder. Den ene, og det er den, jeg ønsker og haaber maa blive til virkelighed, er den, at afholdsarbeidet, alt som det vinder frem — i forening med alle de gode kræfter, som ved andre veie og ved andre midler virke for vort folks ædruelighed — omsider fører med sig, at drikkeondet *lidt efter lidt* forsvinder. Er vort folk som helhed blevet ædrueligt, da har afholdsarbeidet gjort sin gjerning. Den anden mulighed, som *maaske* kan blive en i hvert fald i mine øine sørgelig nødvendighed, er den, at de sterke drikke ved en folkeafstemning *med ét slag* lukkes ude af landet, — hvis nemlig kun den ene del af befolkningen er ædruelig, den anden derimod synker dybere ned i drikkeriets elendighed.

Jo ældre jeg bliver, jo mere jeg ser, hvad der allerede er naat, des mere haaber jeg, at maalet skal naas ad den første vei.

Men maaske «lider jeg af et slags *rus*. Det er — siger Chr. Bruun — en feil, som er fremtrædende hos de fleste af afholdssagens forkjæmpere».

Skanderborg prestegaard den 2den september 1899.

Nei da, hr. provst! Jeg synes slet ikke, at De lider af nogen rus, men tvert om at de skriver meget nøgternt — mere selv end presten Alm. Men deri synes jeg da rigtignok ogsaa, at De skiller Dem stærkt ud fra de fleste, som skriver for afholdssagen, ialfald her i Norge.

Den eneste undtagelse for Deres vedkommende skulde da være, naar De synes at opfatte mig, som om jeg — i kraft af Jesu forbillede — skulde ville *forpligte* folk til at drikke *vin*.

Chr. Br.

STUDENTERMØDET PAA SÆTNESMOEN.

Lad hvisle kun i ormegaard
At riget er lagt øde,
Gud kroner ligefuldt sit aar
Med frugtbarhed og grøde.
Grundtvig.

---

430 akademiske borgere fra alle nordens fire lande (Norge, Sverige, Danmark og Finland) — deriblandt over niti kvindelige studenter — har iaar været samlet til «studentermøde med kristeligt program» paa Sætnesmoen i Romsdalen. Det er et tidens tegn — et af de merkeligste og glædeligste. Det kan ikke bestrides, at det er et «tegn», saa stort og sterkt at det maa tages med naar man vil karakterisere vor tid. Man kan ikke lade være at notere blandt tidsalderens merkelige fremtoninger, at det nittende aarhundrede slutter med at samle nordens akademiske ungdom i hundredevis paa kristentroens grund og under Jesu Kristi banner. Det er et mægtigt vidnesbyrd og en sterk protest.

Det er protest til to sider. Først mod fritænkeriet. Fra den kant høres det jo uafladelig at det er forbi med kristendommen. Der sidder bare igjen en vissen levning af den hos den uoplyste almue og de nervesvage kvinder; tidens dannelse er færdig med den. Saa kommer tidens dannede ungdom i hundredevis og stiller sig under Jesu Kristi merke.

Men det er protest ogsaa til en anden kant. Det er protest mod det kor af prækende prester og emissærer og amen svarende klokkere og sukkende kvinder som deklamerer og protesterer om «den antikristelige tidsaand», den «frafaldets tid», den «vantroens tidsalder» vi lever i. For dette kor ser det hel betænkeligt ud. Hvad bliver der af disse jeremiader, hvormed de saa ofte har «opbygget» sig selv og sine, naar ungdommen saaledes i flok og følge samler sig om Kristus?

Trods alle baade fritænkerske og pietistiske deklamationer har det igjen vist sig at Jesus Kristus lever og troen paa ham lever og er en magt i tiden. Vor tid, vor saa ofte bagtalte og

udskjældte tid, den drages til Kristus trods nogen foregaaende. Den er moden til indhøstning, bare vi havde folk som forstod at høste.

Vi vil haabe, at den ungdom som nu er i opseiling vil forstaa sin tid og sin opgave bedre end den slegt har gjort, som nu holder paa at træde af. Den var ogsaa engang ung og modtog i sin ungdom en svulmende vækkelses indvielse. Det er tungt at se hvor lidet frugt den vækkelse har baaret. Hverken nede i folkedybet eller oppe paa kulturlivets høider har den formaat at hævde stillingen, end sige at trænge erobrende frem. Lad os haabe, at den ungdom som var samlet paa Sætnesmoen vil gjøre det bedre. Men da er det én ting den ikke maa glemme, om end den religiøse iver aldrig saa meget vil tilskynde den til at glemme det: den som vil erobre en tidsalder maa kjende, forstaa, leve og aande i tidsalderens kultur. Ellers kan han være saa from og nidkjær han være vil, hans røst trænger ikke igjennem, for han taler et for tidens børn fremmed og uforstaaeligt sprog. Det har gjennem lange tider været og er fremdeles kirkens og de kristnes store feil. Lad det ikke ogsaa blive den slegts feil som nu rykker frem.

Disse bemerkninger har vi tilladt os at forudskikke den beretning om mødet en indsender har tilstillet os og som vi nu skal meddele:

Studentermødet.

Det 5te nordiske studentermøde med kristeligt program holdtes paa Veblungsnæs i Romsdalen. Et mere passende sted for et saadant møde kunde neppe være valgt. Den norske natur optræder her storslagen med en blanding af vildhed og mildhed, med stolte himmelstormende fjelde og med smilende marker og agre langs elven og fjorden. Det mægtige Romsdalshorn og de snedækte Vengetinder hæver sig i øst. I vest i retning af Molde ser man keileformige fjelde, flade aaser og dybe skar. Det er en stor og herlig natur, som bringer en uvilkaarlig til at tænke paa, hvor stor og herlig Gud maa være, som har skabt det altsammen.

Lørdag den 12te august samledes deltagerne i mødet paa den rummelige Sætnesmo med den statelige messe (et tidligere turisthotel, flyttet) og de nye barakker. Hver barak var inddelt i stuer med 18 senge. I disse stuer blev unge og gamle, svensker, dansker, finner og nordmænd om hinanden indkvarteret. Enhver fik sig anvist en seng med en straasæk og nogle uldtæpper i. Alle var lige. Enhver maatte hente sit vaskevand og pudse sine sko. Efter at have ordnet sig lidt bænkedes alle ved nogle lange borde under et mægtigt telt med fladt tag. Man fik ikke ved dette møde som ved de tidligere en bestemt plads ved bordet, som man maatte beholde under hele mødet, men man kunde ved hvert maaltid faa sig en ny plads og nye bordfæller. Nu begyndte de

militære signaler. Efter signal gik vi til møderne, efter signal, tappenstregen, gik vi tilsengs kl. 10½, efter signal, reveljen, stod vi op kl. 7. Møderne holdtes i kirken, der var netop saa stor, at den rummede de noget over 400 deltagere. Ved det første talte pastor Eckhoff og opfordrede alle til lydighed. Som denne er soldatens første pligt, saaledes maa den ogsaa være den kristne students fornemste stræven: lydighed mod Herrens ord og nu mod de forskrifter, som blev givet under mødet.

En del hilsener blev oplæst, blandt andre en fra den bekjendte Upsala-professor Rudin. Denne gamle, elskværdige mand, fordelagtig kjendt af dem, som havde overværet noget af de tidligere møder, var ved revisjonen af en bibeloversættelse hindret fra at møde. Den almindelige beklagelse, dette vakte, viste hvor afholdt han var. Nu som tidligere mante han de unge til bøn. Det af ham paa Hortensmødet citerte ord: «Der hvor jeg har taget bolig, bygger jeg Herren et alter», lod til at være hans løsen.

Efter mødet fik man det travelt med at hilse paa gamle kjendte og stifte nye bekjendtskaber. En del unge spredtes ud over markerne og legte. Kongen havde foræret flere sportsgjenstande som football og boccia.

Og saa sang man: finnerne i blandet kor og svenskerne i firstemmigt mandskor. Disse to nationer syntes at dyrke den ædle kunst langt mere end vi. Interessen for sangen blev for Upsalastudenternes vedkommende maaske øget derved, at deltagerne i sangforeningen en gang om ugen maatte synge offentlig. Det var at ønske, at det maatte gaa op for studenterne ved vort universitet, hvilken betydning sangen har, at den ikke alene tjener til at glæde andre, men til at opmuntre den syngende selv og styrke hans respirationsorganer, hvad der i vort klima er af stort værd.

Inde i barakken hersked denne aften og de følgende det skjønneste forhold. Den fælles kjærlighed til Frelseren bandt snart hjerterne sammen, saa at den ene bestræbte sig for at tjene den anden og omvendt. Her udveksledes de hjerteligste omfavnelser og haandtryk, haandtryk, der for en finnes vedkommende var saa kraftigt, at det bragte en danske til at sige: «jeg elsker dig mest paa afstand». Rigtig opbyggeligt var det for en ældre at se de unge studenter om aftenen tage frem sin bibel, læse noget af den og bagefter i stilhed bede en bøn. Dette skjønne kameratskab fik os til at overse de smaa ubekvemmeligheder, som var forbundet med opholdet der. En dansk taler sagde meget betegnende: «naar vi kommer tilbage til Danmark, vil vi skrive i vor geografi: i Norge regner det altid, men vi merker det ikke».

Dagen efter ankomsten prædiked professor Petersen over: hvad der gjorde livet værdt at leve. Det er ikke arbeide alene, heller ikke nydelsen, men lysten og evnen til at være god og til at gjøre godt.

Om eftermiddagen gjordes en udflugt tilfods op igjennem den

vakre Istradal. De store fjelde der, Kongen, Dronningen og Bispen var desværre tilslørede af taage. Turen var for mange en anledning til mere indgaaende samtaler.

Mandag indleded docent Pfannenstill (Sverige) samtaleemnet: kristendom og moralsk kultur. I samtalen blev der navnlig af professor Petersen gjort opmerksom paa, at materialismens herredømme holdt paa at træde tilbage. Den begyndte at føle sig svag og derfor at anerkjende det religiøse instinkt. Det er religionen, som giver mennesket kraft. Vi skal kunne blive enige med kulturmennesket om idealet, maalet. Om veien til at naa det, midlerne, derom staar kampen. Lad os konkurrere paa frugterne i ivet.

Senere ud paa formiddagen holdtes af den danske prest Skovgaard-Petersen det foredrag som maaske gjorde det sterkeste indtryk paa mødet. Det var: omvend eder, ti himmeriges rige er nær! Han paaviste først, hvor nær dette rige laa de unge i vor tid. I oldkirken med dens forfølgelser, i middelalderen med dens klosterideal var kristendommen ikke saa antagelig. Nu tildags havde vi kun et sundt maal af modstand.

Dernæst talte han om omvendelsen, idet han samtidig retted en kraftig appel til tilhørerne om at omvende sig helt og fuldt.

Denne og 2 følgende eftermiddage blev der talt om missionen: om mission og civilisation, om missionens tilbagevirkende indflydelse, om verdensmissionen i nutiden. En af talerne var den bekjendte missionær Robert Wilder. Efter hans indtrængende tale sagde en danske til mig: «jeg føler det nu som en pligt at reise ud som missionær», og jeg tænker flere følte ligedan.

Kand. Geismar (Danmark) holdt lørdag et interessant foredrag om kristendom og evolution. Han mente, at om evolutionens faktum burde der ikke tviles.

Onsdag gjordes udflugt med dampskib til Molde. Byen gav med stor liberalitet mødets deltagere middag paa Grand hotel. Det blev derfor ved deserten sagt, at ligesom Molde kaldtes for perlen blandt Norges byer saaledes var ogsaa dens indbyggere perler. Blandt talerne ved bordet maa særlig merkes den, en finne, stud. Snelman holdt som svar paa en hilsen til finnerne fra modtagelseskomiteens formand. Som han talte om sit fædrelands triste skjæbne, var han saa sørgmodig, at han gjorde os andre rigtig tunge om hjertet. Dog der var ingen fortvilelse eller kold resignation hos ham. Han havde det haab, at Faderen i himlen vilde lade ulykken tjene til det gode og tilslut hidføre fuld retfærdighed. I kirken talte pastor Iversen vækkende og opbyggende om: betydningen af kristelig forvisning, hvorefter et blandet kor af norske studenter sang et par sange.

Torsdag og de 2 følgende dage holdtes om morgenen istedetfor andagt bibeltime. Af stor interesse var den første ved kand. Ricard, sekretæren for K. F. U. M. i Kjøbenhavn. Det var om hvorledes Kristus benytted skriften.

Han viste os ikke mindre end 13 forskjellige maader, hvorpaa Kristus brugte den; vi kunde gjøre ham det efter.

Fredag samtaltes om: hvorledes leves et kristenliv? indledet af lægen Jensenius.

Denne fremholdt efter engelsk vis 2 stadier: 1) at være kristen, have den Helligaand, 2) at blive fyldt med den Helligaand. Ved det første skulde man tænke paa en mand, der for at faa vand stadig maatte gaa ud af huset og hente det, ved det andet paa en, der havde en brønd i selve huset. For at naa til dette andet stadium fordredes selvets tilintetgjørelse *(complete surrender)*.

Da flere, deriblandt stud. Jensen, Danmark, og pastor Devold, Norge, fandt, at der her blev krævet noget mere end det at elske Gud over alle ting, nedlagde de i livets, i kulturens navn en protest, den eneste dissens under mødet.

Om eftermiddagene blev der holdt en række sektionsmøder, saaledes af arbeiderne for den kristelige ungdomssag, af det hvide kors med foredrag af pastor Fredr. Klaveness.

Efter en hilsen fra de islandske studenter, overbragt af docent Helgason, den eneste islænding ved mødet, blev der gjort en indsamling, forat fattige islandske studenter kunde komme paa næste studentermøde. Der kom ind over kr. 400,00.

Søndag eftermiddag havde vi en kjøretur opover Romsdalen til Horheim. Bønderne omkring mødte frem med sine heste og skydsed gratis: et af de mange vidnesbyrd om befolkningens velvilje overfor studenterne.

Søndag den 20de afsluttedes mødet med et dybt, gribende vidnesbyrd af pastor Gustav Jensen. Han prædiked over dagens evangelium: effata. Om eftermiddagen altergang ved sogneprest Berg. Det var et i sandhed troesstyrkende syn at se de 400 deltagere knæle ved alteret for at komme i inderligere forening med den Herre Jesus.

Da man havde spist om aftenen og andagt var holdt, og mange af deltagerne skulde reise, gik maanen op over Vengetinderne, der nu var dækket med nysne. Maanen kasted et lysskjær over alt og alle. Saa skjøn som naturen var i dette øieblik saa herlig vil dette studentermøde staa i manges erindring. For de fleste var det et skridt fremad i kristelig erkjendelse og kraft. Maatte det næste studentermøde, der vil staa i Finland eller, om russerne hindrer det, i Sverige, blive ligesaa velsignet! Derom vil vi bede.

LITERATUR.

Edvard Storm: **Dølevisor.** Utgjevne af Halfdan Halvorsen. Med tekningar af Kristen Holbo. Alb. Cammermeyers forlag. Pris: kr. 5,00.

Et vakkert minde om en god mand, udgit i hundreaaret efter hans fødsel. Svensken Lars Svanström — der ofte viser et varmt hjerte og en sjelden idealitet, parret med amerikansk forretningsevne — var den eneste forlægger, der havde mod til at hjælpe de to ovennævnte vaageværinger med at udgi dette nationale pragtverk. Forhaabentlig vil hans og udgivernes tillidsfuldhed ikke beskjæmmes. Vi vil her yde vor skjærv til den rette forstaaelse af verket ved at opfriske et og andet om Edvard Storm.

Han vokste op i Vaage indtil sit 12te aar. Faderen, der var præst, satte store forhaabninger til ham og sørged for god undervisning i hjemmet. Siden tilbragte Edvard sine tre første studenteraar i Vaage. Det er denne tid, vi kan takke for hans dølevisor.

Han blev forelsket i en bondejente, Ragnhild Hamre. Hun var glad i ham igjen og de havde lovet hinanden troskab, da Storms fader fik dem adskilt for bestandig. Han skal ikke ha trod paa, at sønnens følelser var saa dybe og stærke, som de var, og forestilled Ragnhild, at hun stod Edvards fremtid i veien. Hun ofred da sin kjærlighed, og han reiste tilbage til Kjøbenhavn — og gifted sig aldrig. Skrev han hjem til sin barndoms- og ungdomsven, klokkeren i Vaage, stod der hilsener til Ragnhild Hamre. Hun blev senere barnepige for Edvards brodersøn Johan Storm-Munch, der ogsaa er født i Vaage, og sang med taarer i øinene for ham og hans søskende Edvard Storms viser, hvori hendes navn ofte nævntes. «Er det dig det, Ragnhild?» spurgte barnet; men hun svarede blot med graad.

Storm kom aldrig mere hjem efter denne sorg. Han leved i Kjøbenhavn af at undervise privat, blev senere lærer, og tilsidst bestyrer af den skole, som «Selskabet for efterslægten» havde

opprettet. Paa skolen havde han to smaa hyggelige blomsterfyldte værelser, og tiltrods for sin sygelighed var han lys af sind og velsigner i et digt sin egen fødselsdag, ligesom ogsaa hans arbeide med skolen begeistred ham. For børnene var han baade fader og broder. De omfatted ham med den største kjærlighed og respekt. Hans store blaa øine imponerede dem. Flere blev omtrent som hans pleiebørn, og en af dem — Paul Rasmussen, senere kjendt som komponist — tog han til sig. Forat denne pleiesøn skulde arve saa meget mere, bestemte Storm, at han selv skulde begraves i al tarvelighed, — paa «Fattigkirkegaarden».

Det var Storm, der fik den unge Adam Oehlenschläger ind paa «Efterslægten» og læste privat med ham, forat han skulde komme efter de andre. Oehlenschläger holdt inderlig af ham og har sat ham et vakkert minde i sin «Erindringer». Da de i geografien var færdige med Danmark og gik over til Norge, sa Storm med sin forunderlig hjertegribende stemme: «Nu kommer vi til *mit* fædreland, mit barn».

Storm blev kun 43 aar gammel. Paa dødsleiet fik han ofte besøg af Oehlenschläger, der bragte ham blomster, som han havde tigget af slotsgartneren paa Fredriksberg, og følte sig rigt lønnet, naar Storm sa: «Tak, mit kjære barn».

Karakteristisk for det alvorlige drag i hans aandsretning er det, at han — trods al sin kjærlighed til Norge — dog stilled sig paa Evalds side ligeoverfor den lattermilde kritik, der udgik fra «Det norske selskab».

Ellers holdt han stadig vedlige forbindelsen med sit fædreland. De norske livvagtssoldater havde i ham en trofast ven; han skrev breve for dem og vaaged over deres ve og vel. Rimeligvis er det ogsaa dem, som nærmest har bragt ham paa den tanke at skrive billige gadeviser, der kunde fortrænge de daarlige, oftest usædelige. Prisen paa disse var 1 skilling stykket. Storm lod derfor sine viser kun koste 1/2 skilling. Mange gjorde imidlertid den feilagtige slutning, at de maatte være daarligere, siden de var saa billige. Af disse Storms gadeviser har man endnu 17. En af dem er, som bekjendt, Sinklarsvisen.

I *Vaage* blev Storm aldrig glemt. Da ungdomsvennen ældedes som «gamle-klokkeren» og altid maatte holde sengen, havde han Edvard Storms breve under hovedpuden og tog dem atter og atter frem til beskuelse og fremvisning. Og at hans minde frem-

deles er elsket i hjembygden, derom er foreliggende udgave af «dølevisor» et nyt vidne.

Og selve disse viser vil utvilsomt stige i ry og føie nye friske blade til Storms krans. De staar nu for os alle som et mærkeligt vaarbud om den digtning paa landsmaalet, som henved tre menneskealdre senere brød igjennem med Aasen og Vinje. Oehlenschläger har selvsagt ikke kjendt noget til disse viser, men tænkt paa Storms prisbelønnede læredigte, satiriske fabler og tørre, om end fromme salmer, naar han udtalte, at der «ikke findes mange poetiske gnister i de fleste af hans vers. I døleviserne mangler det ikke paa liv og naturlige, friske udtryk, der ikke har nogetsomhelst fælles med datidens stive, kjedelige hyrdestil. Mest kjendt er de to digte, der skildrer reisen til sæteren og opbrudet fra den («Markje grønast» og «Oss ha gjort, kva gjærast skulle»). I flere af viserne kom, som det kan ventes, det erotiske stærkt frem. Edvard Storms ædle personlighed vil hjælpe os til at se dem i den rette belysning og med rene øine. Man maa ogsaa huske paa, at man staar ligeoverfor landsens skikke og forhold. Ellers vil et digt som «Forkja aat Gute» let bli mistydet af en slægt, der er saa indøvet som vor i at se urent.

De billeder, som Kristen Kolbø har tegnet til digtene, er dem i det hele fuldt værdige. Udgiveren Halfdan Halvorsen har sørget for en god indledning og har — foruden ordforklaringer — ogsaa tilføiet melodierne.

L—h og J. B—n.

John Klæbo: **Songar og Sogor.** Bertrand Jensen. 128 sider. Pris: kr. 1,00.

Der er noget tragisk ved John Klæbos skjæbne. Tidlig gik han bort, mens han syntes, han endnu havde meget ugjort, som vented paa ham. De, som kjendte ham best, siger, at hans helbred blev nedbrudt i kampen for hans idealer.

I flere henseender stod han ensom. Han var en varm kristen, men ikke johnsonianer og ikke grundtvigianer. Søren Kierkegaard havde grebet ham med sit personlighedskrav, og paa samme tid havde han et omfattende syn for samfundets betydning som faa af datidens norske teologer. Han var maalmand, og det var aldeles ikke paa moden i Kristiania dengang. Da saa fritænkeriet brød igjennem i 70-aarene og søgte at gjøre maalsagen

til sin, faldt det ikke Klæbo et øieblik ind at «udvikle» sig fra tro til vantro eller at tælle sine meningsfæller. Vor kirkes ledere vidste ikke dengang, at det netop var kræfter som hans, vi mest havde brug for.

Men Klæbos arbeide er ikke spildt, hans ædle minde er et frøkorn. Jeg tænker, det vil glæde hans venner i Kristiania og andre steder at høre, hvorledes det hædredes sidste 17de mai: Hans gravsten paa Kinsarviks kirkegaard kransedes af nærmeste ungdomslag, og hans ven billedskjærer Lars Kinsarvik holdt en tale. En anden gang tør det hænde, at en af hans syttendemai-sange blir sunget. Paany og paany vil det virke varmende, at han var saa «hugheil», — at hans kraft vel kunde brydes, men ikke hans tro.

Nærværende samling lyriske digte og fortællinger med natur- og folkelivsskildring, mest fra Nordland, er alle paa maalet. Nu, da maalsagen skyder saa stærk vækst, vil de udentvil bli læst af mange og ved sin begeistrings glød tale til unge beslægtede sind. For ret at forstaa Klæbo, bør man dog ogsaa gjøre bekjendtskab med de afhandlinger paa sædvanligt bogsprog, der findes i et tidligere udvalg af hans arbeider (ved Heggtveit 1888).

Johannes Brochmann.

C. M. Sheldon: **I Jesu fodspor. Hvad vilde han gjøre?** Kjøbenhavn. Pios boghandel. 309 sider.

I Amerika skal denne bog ha vakt en opsigt som ingen anden, siden «Onkel Toms hytte» udkom. Fru Stowes verdensberømte fortælling bidrog mægtig til at vække aanderne til negerslaveriets afskaffelse. Nærværende bog tar et endnu større sigte: den vil hjælpe nutiden — ved et afgjørende gjennembrud — ud af den mangfoldige trældom, hvori nydelsessygen har bragt den.

Og midlet?

Midlet er intet andet end det at ta kristendommen alvorlig, gjennemføre den saaledes, som vi maa tro, at Kristus selv vilde handlet, om han havde været i vort sted. Naar saa mange i vor tid har tabt troen paa kirkens evne til at hjælpe slægten i dens store nød, da kommer dette af, mener forfatteren, at kirken er verdsliggjort, vor tids kristne er pene folk, men mangler lyst til at lide og ofre. Man synger gribende salmer om at ta korset op

og gaa i Jesu fodspor; men naar kravet melder sig, holder man sig helst forsigtig paa afstand, tør ikke vove noget.

Der vil indvendes: dette er da ikke noget nyt; vi har hørt det saa ofte før.

Kan saa være; men forfatteren har sagt det paa en saa enkel, saa overbevisende maade, i form af en letlæst fortælling, at mange vil bli opmærksomme. Bogen er af dem, der slaar igjennem; den er ikke let at komme forbi.

Et skjær, som det slags arbeider ofte har strandet paa, er dette, at de gjerne har villet trække grænserne for livet op efter en lineal, har brugt en maalestok, der er ensidig, umenneskelig, uhistorisk. Skal opgaven løses, maa den sees fra et høit standpunkt, saa der blir plads for alle slags evner, der vil arbeide i det godes tjeneste. Først da kan der bli det rette samspil af kræfter.

I denne bog er der en stærkt kjendelig bestræbelse for at gaa fri for dette skjær. Den fanatiserer ikke, men peger rolig paa opgaven som noget, der ikke kan løses i en fart, om vi end straks bør gi os ikast med den. Vi møder meget forskjellige individualiteter, der hver paa sin originale maade, og dog i et inderligt, kameratsligt forbund søger at løse sit livs opgave i Jesu aand. Presten, redaktøren, kunstnerinden, forretningsmanden, den unge rige dame, lapsen osv. vil hver ifølge sin fortid og sine øvrige forudsætninger faa høist forskjellige opgaver at løse fra det øieblik af, da de gribes af kristendommens magt og gjør dens gjennemførelse til sin livssag. Selvsagt vil deres stilling til omverdenen bli en ny, efterhvert som de blir klare over sine maal og midler. Redaktøren finder saaledes, at han bør sløife en hel del stof, som mange af hans læsere sætter mest pris paa, f. eks. unødig lange beretninger om forbrydelser. Han lider store tab af den grund, men faar støtte af en rig dame og vinder lidt efter lidt en sikker kreds af abonnenter, der forstaar betydningen af at ha et blad, der ikke gaar efter partiinteresser, men søger at veie alle spørgsmaal udfra hensynet til, hvad der i sig selv er *ret* eller *uret*, — et blad, «der er frit for bigotteri, fanatisme, sneversyn og alt hvad der strider mod Jesu aand».

Ikke mindst her i Norge vil Sheldons bog ha betingelser for at slaa an. Den kommer som et indskud i den bevægelse, som er oppe hos os, og som sigter paa at skaffe os en mere vederheftig, mere frisk, samfundsomfattende og daadskraftig kristendom end den,

vi har havt. Utvilsomt vil bogen i vide kredse komme til at vinde forstaaelse, sætte tanker i fart, vække personligt alvor og gi stødet til praktisk samarbeide. Det særlig «amerikanske» ved den, det, som ikke uden videre passer paa norske forhold, hindrer aldeles ikke, at vi kan lære meget af den. Tvertimod, det gjør godt at se den store lighed i hovedtrækkene, trods alt det, som skiller os fra «det store vesten».

Modstanden mod kristendommen med en fuldstændig forfalskning af de moralske værdier er i vore dage mere og mere blit en bevidst, *international* magt. Det gjælder da dobbelt for de kristne i alle lande at kjende og forstaa hverandre, samles om det fælles store, først og fremst det fælles verdensformaal: kjærlighedens og retfærdighedens rige paa jorden.

Johannes Brochmann.

Galilæa af *Pierre Loti.* Oversat af Oscar Arland. Lehmann & Stage. Kjøbenhavn. 191 sider.

Denne bog fortsætter og afslutter skildringen af den reise, forfatteren foretog til det hellige land.

Alle, som har læst reisebeskrivelsens første del, *Jerusalem* — der i Frankrig allerede er udkommet i 42 oplag — ved, at dette tungsindige og dødstrætte nutidsbarn under frygt og angst endelig bestemte sig til at reise, — angst for, at det haab, han ikke vilde tilstaa for sig selv: haabet om et møde med Frelseren — vilde udslukkes.

Den klage over, at han ikke fandt det, han søgte, der saa gribende lyder fra «Jerusalems» blade, høres yderst sjelden i «Galilæa». I taushed overgir forfatteren sig til tomheden og skuffelsen. Kun tilsidst og et par gange under reisen gjennem Galilæa til havet kommer der, ligesom ufrivillig, nogle smertefyldte suk over, at hans sjæl ikke kan fastholde «Kristi ubeskrivelige skikkelse», der flygtig endnu kan vise sig for ham.

Kan der tænkes noget mere rystende trøstesløst end disse ord, hvormed bogen ender:

«Altsaa afsluttes nu iaften vor pilgrimsfærd uden tro og uden haab. Og efter at ha forsøgt, barnagtig, om man saa vil, at rykke tilbage til den fortid, som menneskene glemmer, skal vi nu lidt ind igjen i nutidens strøm. Det forekommer os, at det vil ske med en dybere udmattelse, med en mere afgjort modløshed,

som døgnets smaa morsomheder og de store byers kunst vil ha vanskelighed ved endnu at afryste.

I os er paa en mere altbeherskende maade den følelse bleven styrket, at alt vakler som aldrig før, at intet vil lyse op i vor afgrund, siden guderne er knust og Kristus draget bort.

Og vi skimter godt den skumle fremtid, de mørke tidsaldre, der skal ta sin begyndelse efter de himmelske drømmes forsvinden, de tyranniske og forfængelige folkeherredømmer, under hvis scepter de fortvilede ikke engang mere skal vide, hvad bøn er».

Vil denne digtersjæl, ærlig og barnlig, nogensinde faa øiet op for, at det kun var venteligt, at hans svage haab saaledes blev omstyrtet, da det var bygget paa de løseste stemningsbobler?

Som reiseskildring er bogen fuldendt skjøn. «Med saa fine, saa sarte og dog saa kraftige farver har endnu ingen forstaat at gi et billede af de hellige steder», siger «Agnete og havmandens» digter, Edvard Blaumüller, om Lotis bog «Jerusalem». Med undtagelse af de faa ufrivillige suk, der med magt bryder ud fra det saarede hjerte, er Loti og alt ham vedkommende trængt i baggrunden for skildringen af det land, han drager igjennem. Af den grund blir læseren ligesaa fængslet som forfatteren selv over de malerier, han fremtryller, og som sent vil svinde fra vor bevidsthed.

Oversættelsen falder naturlig, med undtagelse af den uheldige brug, der hele tiden gjøres af ordet «sørgelig», hvor forfatteren maa ha ment tungsindig, trist o. l.

L—h.

Digte.

Octoberroser.

I.

Det falmer og det fryser,
i frosten stivner hvert straa,
alle de lave smaaurter
staa med rimkjortler paa.
Solen hun vil det mildne,
men maa afkorte sin vej,
hun vilde sin glans udfolde,
men se, hun magter det ej.

Saa stille maa vi nu vente,
ja vente paa lysets dag,
og kraft under stilheden hente
at blomstre til Guds behag;
faar kræfterne bare vokse
i vintertiden trang,
saa bryder nok vaarens time
herligen frem engang.

Hav tak, min Gud! for hvert solglimt
paa livets skyfulde dag,
og tak for hvert kvægende stille
imellem stormenes brag!
hav tak for naadens gaver
udi mit ringe kar,
tak at i min store svaghed
din kjærlighed frem mig bar!

Aa tag til tak nu mit hjerte,
sjæl, legem og begjær!
ja, tag mig hel og holden,
og tag mig som jeg er!
Du, som maa alting give,
takken mit hjerte giv!
Du glædens evige kilde,
som reiser det segnende liv!

M. W.

II.

Stridsraab.

Lev dit liv for lysets land!
Midt i mulmet op dig mand!
Send et glimt til alle kanter
i din strid for det, som sandt er!

Reis dig rank og ren, og raab
ud din tro, din sang, dit haab!
Vend din vei fra verdens-vrimlen
hæv dig saa mod høifjelds-himlen!

Tro og haab og kjærlighed,
før det frem til frugt og fred!
Da skal engang morgengløden
dag-klar dæmre bagom døden. –

Alb. S.

OM DE FIRE EVANGELIER, DERES EGENART OG BETYDNING.

I.

I spidsen for det nye testament, som grundlag for sin kanoniske skriftsamling, har kirken stillet de fire evangelier og den med det tredje evangelium nær forbundne apostelhistorie. Disse skrifter pleiede en ældre tid uden betænkelighed at sammenfatte under titelen «*det nye testamentes historiske bøger*»; og med dette hævdvundne navn ser vi dem endnu ofte nævnt, f. eks. indenfor den nytestamentlige indledningsvidenskab. Ikke mindst for de fire evangeliers vedkommende vil man dog nuomstunder, paa den videnskabelige forsknings omraade, gjerne finde udtrykket «historiske bøger» ledsaget af mere eller mindre sterke indskrænkninger og forbehold. Disse forbehold er udtryk for et fuldt berettiget tilbageslag mod en ensidig betragtning af evangelierne som slet og ret historiske skrifter. De udspringer af den rigtige erkjendelse, at vore evangeliers forfattere ikke var krønikeskrivere, der fortalte alene for at fortælle, og endnu mindre historikere eller biografer efter modern maalestok, men meget mere religiøse forkyndere, der skrev sine verker til kristenmenighedens opbyggelse, med det bevidste maal at vække og styrke troen paa Jesus Kristus (jvf. Luk. 1, 4. Joh. 20, 31). Imidlertid turde det være et spørgsmaal, om ikke disse vigtige og utvilsomme sandheder nu har faat sin rigelige ret. Mangt og meget synes at tyde paa, at der nu nærmest trænges et tilbageslag i modsat retning; et tilbageslag, ikke mod en ensidig betragtning af evangelierne som slet og ret historiske skrifter, men mod en ligesaa ensidig opfatning af dem som religiøse andagtsbøger og tendensskrifter, ved hvis affattelse en historisk interesse overhoved ikke eller neppe nok har været medvirkende. Mellem disse to yderligheder ligger under alle omstændigheder den rigtige opfattelse af evangeliernes eiendommelige art; at redegjøre sig for denne er at redegjøre sig for, i hvilken grad eller i hvilken forstand evangelierne er «historiske bøger».

Spørgsmaalet om evangeliernes ret til at kaldes historiske skrifter bør imidlertid ses som led i et andet og mere omfattende spørgsmaal, der i senere tid har været gjenstand for adskillig opmerksomhed blandt teologerne; nemlig spørgsmaalet om, i hvilken grad og paa hvilken maade den apostoliske tid overhoved har været *interesseret for Jesu liv og historie,* i hvilken grad særlig den apostoliske tids evangelieforkyndelse har søgt fodfæste i historien. Fra forskjellige teologiske hold lyder det som svar paa dette spørgsmaal: den apostoliske tid har ikke — eller dog ikke fra først af — været historisk interesseret; dens evangelieforkyndelse har kun i ringe grad grebet tilbage til den evangeliske historie, til Jesu liv, hans ord og gjerninger. Til begrundelse af dette syn paa den apostoliske tid henviser man først og fremst til de egentlige læreskrifter i det nye testament, til brevene. Blandt disse kommer atter *de paulinske breve* i første række i betragtning. I de paulinske breve, heder det, finder man overmaade lidet om Jesu jordliv, hans forkyndelse og hans gjerninger. Det Kristusbillede, som Paulus og den paulinske kristenhed synes at leve og aande i, er behersket af den ene store modsætning: død i forsmædelse, opstanden i herlighed; som den forklarede herre, der gjennem døden er naat frem til livet og nu mægtig virker i sin menighed ved sin aand, saaledes staar Kristus for de troendes øie; ved enkeltheder i hans jordliv dvæler blikket sjelden eller aldrig. Betegnende synes det saaledes, at hvor Paulus vil fremføre billedet af Kristi selvfornegtende, opoffrende kjærlighed, der henviser han ikke til anskuelige eksempler fra hans færd blandt menneskene; han skuer heller tilbage til det øieblik, der ligger hinsides al jordisk historie, da han, som var i Guds skikkelse, ikke holdt det for et rov at være Gud lig, men udtømte sig selv og tog tjenerskikkelse paa, Fil. 2, 5 fl. jvf. II Kor. 8, 9. Og ikke mindre karakteristisk er det, at hvor Paulus vil skildre Herrens selvfornegtende taalmod, der griber han til et gammeltestamentligt skriftord: deres forhaanelser, som forhaaner dig, er faldne paa mig, Rom. 15, 3. Overfor korintierne peger han vistnok tilbage til overleveringen om nadverens indstiftelse i den nat, da Jesus blev forraadt, I Kor. 11, 23 flg.; men de ord, som Herren dengang havde udtalt, havde jo ogsaa, paa grund af nadverens karakter af blivende menighedshandling, sin ganske særegne betydning. Og naar han overfor Timotheus minder om, hvorledes Kristus Jesus for

Pontius Pilatus vidnede den gode bekjendelse I Tim. 6, 13, da er derved at merke, at ordene «for Pontius Pilatus» efter al sandsynlighed er en gjenklang af en allerede fæstnet bekjendelsesformel. Selv til Jesu ord forholder sig de paulinske breve kun lidet anderledes end til begivenhederne i hans liv. Kun meget sjelden beraaber Paulus sig udtrykkelig paa udsagn af Herren, og naar han virkelig anfører Jesu egne ord, da er det ikke i noget tilfælde for i dem at hente bekræftelse for sit evangeliums store grundtanker: I Kor. 7, 10 dreier sig om skilsmisse i egteskab, I Kor. 9, 14 (jvf. I Tim. 5, 18) om evangelieforkynderes underhold; Ap. Gj. 20, 35 indskjærper en etisk grundsætning, og I Thess. 4, 15 forudsiger enkeltheder ved Herrens gjenkomst. Saaledes synes de paulinske breve at godtgjøre, at Paulus og de under hans indflydelse staaende menigheder lidet har forsket efter Jesu menneskeliv og de ord, han talte, da han gik om i Galilæa's byer og ved Tiberias' sø; mod den til Guds høire ophøiede frelser og herre har de vendt sit blik, og i visheden om at besidde Herrens aand, der lærte dem at læse den gammeltestamentlige skrift med nye øine, synes de ikke at have følt trang til at bygge sit religiøse liv paa Herrens ord og vidnesbyrd. Nu kan man ganske vist søge at forklare sig dette derved, at Paulus ikke selv havde set og hørt Herren under hans jordliv, men var blevet kaldet af ham, efterat han var ophøiet til himmelsk herlighed. Dog, et blik paa *de øvrige nytestamentlige breve* synes i virkeligheden at vise, at Paulus paa dette punkt ikke har indtaget nogen særstilling. De anskueligste forestillinger om Jesu prøvelsesrige lydighedsliv paa jorden turde Hebræerbrevet opvise (jvf. Hebr. 2, 18. 4, 15. 5, 7 fl.), uagtet dets forfatter efter eget udsagn ikke var et øren- og øienvidne (2, 3); men ogsaa her staar dog Jesus først og sidst for det troende øie som den nye pagts yppersteprest, der efterat han har gjort syndernes renselse har sat sig ved majestætens høire haand i det høie 4, 14. 7, 26. 1, 3 osv. I Jakobsbrevet og i menighedsbrevene i Johannesaabenbaringen klinger ord af Herren ikke sjelden igjen; men selv hos Jakob findes dog ingen udtrykkelig anførsel, og for ham som for aabenbaringens forfatter staar Jesus Kristus fremfor alt som herlighedens herre, Jak. 2, 1. Aab. 1, 13 fl. Betegnende synes ogsaa Petersbrevenes holdning. Hvor I Peter vil fremføre Kristus som forbillede paa taalmod i lidelsen, der bevæger skildringen sig i væsentlig grad i gammeltestamentlige

skriftord, jvf. 2, 21 fl.; og naar II Peter virkelig engang griber tilbage til en konkret enkeltbegivenhed i Jesu liv, da er det just til den, som sterkest peger ud over jordlivets sfære, forklarelsen paa bjerget (1, 17 fl.).

Men er da ikke *evangelieliteraturen* ved selve sin tilværelse et talende vidnesbyrd om, at den apostoliske tid virkelig maa have været historisk interesseret, og at dens evangelieforkyndelse maa have omsluttet en fylde af historisk stof? Det kunde synes saa. Men af hensyn til brevliteraturens formentlige vidnesbyrd om det modsatte og i henhold til det nye syn paa evangelierne som religiøse andagtsbøger og tendensskrifter tror mange dog at maatte afvise en saadan slutning. For det første tænker man sig da gjerne, at interessen for Jesu jordliv først efterhaanden er vaagnet indenfor urkristendommen, eller ialfald først efterhaanden har vundet udbredelse udover de oprindelige øienvidners kreds og særlig paa paulinsk grund. Udgangspunkterne for denne lidt efter lidt vaagnende interesse skal dels være Jesu ord, hvori man begyndte at søge anvisninger for kristen- og menighedslivet, dels ogsaa begivenheder og hændelser i hans liv og særlig hans lidelses og døds historie, der fik en betoning, svarende til den stilling, som forkyndelsen af den korsfæstede Kristus indtog i den kristelige præken. Men for det andet fremhæver man med eftertryk, at denne uimodsigelige interesse for Jesu ord og gjerninger dog ingen egentlig «historisk interesse» var. Paa den historiske irettelæggelse af Jesu liv, paa spørgsmaal om naar og hvor, lagde man liden eller ingen vegt; hvad man søgte var religiøs belærelse og opbyggelse, den altbeherskende hovedsag var udsagnenes og fortællingernes læreindhold, deres praktiske betydning og trosstyrkende kraft. Hermed hænger just vore evangeliers art paa det nøieste sammen: historiografiske formaal vil de ikke tjene, meget mere er de opbyggelsesbøger for troende kristne og forkynder i en anden form det samme evangelium om Kristus, som ogsaa de nytestamentlige breve frembærer.

Er imidlertid det syn paa den apostoliske tids kristendom og dens forhold til den evangeliske overlevering, som jeg her har ladet komme til orde, virkelig *det rette?* Idet jeg i nogle øieblikke vil dvæle ved dette spørgsmaal, maa jeg begynde med den indrømmelse, at det indeholder meget væsentlige sandheder og særlig da den sandhed, som ikke sterkt nok kan betones, at Jesus Kristus

allerede for sine første disciple var uendelig meget mere end *et blot minde.* Saa forholdt det sig ikke, at disciplene i Jesus alene saa en lærer og et forbillede, der havde bragt dem en fuldkomnere gudserkjendelse og en dybere opfatning af det sedelige ideal, og i overensstemmelse hermed først og sidst var betænkt paa at samle og indprente sig hans læreudsagn og at gjenkalde i sin erindring hans handlemaade i forskjellige livstilfælder. Nei, deres syn paa Jesus var et andet og større, og deres forhold til ham var derefter; urokkelig forvissede om hans opstandelse fra de døde saa de i ham sin levende herre og vidste sig i besiddelse af hans mægtige aand, — ja var de alle forenede i paakaldelsen af hans navn (jvf. Ap. Gj. 2, 21. 7, 59. 9, 14. 21. 22, 16. Rom. 10, 12. 13. I Kor. 1, 2) og i den sikre forventning om hans gjenkomst for at dømme levende og døde. Og er det saaledes rigtigt og vel værd at understrege, at den apostoliske tids kristne fremfor alt saa *opad* til den ved Guds høire tronende Kristus og *fremad* til hans komme i magt og herlighed, saa er det ikke mindre sandt og værd at betone, at naar de saa *tilbage* til sin herres jordliv, da lod de først og sidst tanken dvæle ved hans død. I lyset af Jesu opstandelse fra de døde og i lyset af den gammeltestamentlige profeti lærte de at se hans forsmædelige død som et led i hans gjerning, som en død for vore synder (jvf. I Kor. 15, 3); og hvad kunde vel da være naturligere end at netop de store hoved- og vendepunkter, hvortil for de troende al frelse og alt haab knyttede sig — Kristi død for os, Kristi opstandelse fra de døde, Kristi komme i himmelsk magtherlighed — fik en beherskende plads i troens og forkyndelsens Kristusbillede?

Men af alt dette fulgte dog ingenlunde, at Jesu jordliv med dets rigdom paa dybe og sterke ord og vidunderlige gjerninger blev af liden eller ingen interesse for troen og forkyndelsen. Saa vist som Herren, den korsfæstede og opstandne og igjen kommende, allerede for sine første disciple var noget mere end et minde, saa var han dog *ogsaa et minde* for dem, ja det dyrebareste de eiede (jvf. Joh. 1, 14. I Joh. 1, 1); og baade for *missionsprækenen* og *menighedsopbyggelsen* maatte øienvidnernes erindringer om hans ord og liv (jvf. Luk. 1, 2. Hebr. 2, 3) faa gjennemgribende betydning. Fremfor alt maa jeg betone, hvor utænkeligt det er, at den menighedsgrundlæggende forkyndelse, missionsprækenen, ikke fra først af skulde have indesluttet en fylde af meddelelser om Jesu person.

Paa Jødelands grund, hvor Jesus selv havde levet og vandret, og hvor hans ord og gjerninger i vide kredse var mere eller mindre kjendt, der kunde det vel mangengang være tilstrækkeligt at minde folkesamvittigheden om hans hellighed og retfærdighed og om den guddommelige besegling, som hans kaldsvirksomhed havde fundet, (jvf. Ap. Gj. 2, 22. 3, 14) eller med faa træk at gjenkalde i erindringen, hvorledes han havde været salvet med den hellige aand og kraft og var gaat omkring og havde gjort vel og læget alle, som var overvældet af djævelen (jvf. Ap. Gj. 10, 38). Men naar evangeliet skulde forkyndes for saadanne, som aldrig havde hørt Jesus nævne og ingen forestilling havde om hans personlighed, da var en saadan almindelig skitse sikkert ganske utilstrækkelig, da maatte Jesu billede tegnes med konkrete og anskuelige træk. Eller hvorledes skulde troen paa Jesus som Messias kunne vækkes, hvorledes skulde budskabet om hans opstandelse, hans døds frelsende værd og hans komme som alles dommer, kunne fæste rod i hjerterne, om ikke ogsaa hans jordliv stilledes i det rette lys, om ikke veien banedes ved fortællinger om hans livsalige ord, hans rene og hellige skikkelse, hans opoffrende kjærlighed, hans kraftige gjerninger? Kun i pagt med et vækkende og dragende billede af Jesus kunde vidnesbyrdet om hans død og opstandelse og gjenkomst have overbevisende og hjertevindende magt, kun saaledes kunde troen fødes som personlig hengivelse. Ja, selve forkyndelsen af den korsfæstede, opstandne og igjen kommende maatte i virkeligheden føre historiske tilbageblik med sig: var budskabet om Herrens opstandelse nær sammenknyttet med beretningerne om hans aabenbarelser for de udvalgte vidner (jvf. I Kor. 15, 4 flg.), saa maatte prækenen om hans død som en retfærdigs død for uretfærdige ledsages af lidelsesbilleder, der viste hans uskyld eller hans lydighed eller hans kjærlighed (jvf. I Petr. 2, 23. Hebr. 5, 7—8. Fil. 2, 8), og selv forkyndelsen af hans gjenkomst kunde vanskelig undlade at gribe tilbage til hans egne forudsigelser derom (jvf. I Thess. 4, 15). Saa faa ligefremme efterretninger som vi har om den apostoliske tids missionsforkyndelse, kan det derfor, som mig synes, ikke godt betviles, at den har omsluttet et nogenlunde fyldigt historisk stof; og har dette været tilfældet, da maa ogsaa menighederne — selv paa den paulinske missionsmark — fra først af have været fortrolige med et maal af evangelisk overlevering og i denne overlevering have fundet en stadig frisk kilde til sin fortsatte opbyg-

gelse. Naar man af de nytestamentlige *breves* holdning har ment at maatte slutte noget andet, da er dette sikkerlig overilet. De nytestamentlige breve er jo allesammen rettet til allerede grundlagte kristenmenigheder, til allerede troende mennesker; og de er tilmed leilighedsskrifter, udsprunget af en eiendommelig situation og i sit indhold bestemt ved denne. Tager man dette i tilbørlig betragtning, da ligger det uden tvil nærmest at forklare sig deres relative taushed om Herrens jordliv ved den enkle antagelse, at kjendskabet til den evangeliske overlevering her simpelthen er *forudsat.* Men dertil kommer, at selv brevliteraturens taushed om Jesu historie dog netop kun er *en relativ*; sammenholder man de spredte antydninger, som den faktisk indeholder, med de tilsvarende antydninger i andre urkristelige skrifter (udenfor det nye testament), og føier man til alt dette evangelieliteraturens vidnesbyrd i sagen, da maa man i virkeligheden være temmelig skeptisk anlagt for at kunne betvile, at den apostoliske tid har havt en levende interesse for Jesu ord og liv.

Hvorledes de urkristelige breve og læreskrifter paa mangfoldig maade, om end mere eller mindre tydelig, røber kjendskab til Jesu jordiske historie, kan her ikke eftervises. Fremhæves skal derimod *vore evangeliers vidnesbyrd*, der i sig selv tør være afgjørende og umuligt at afkræfte. Evangelieliteraturens fremkomst falder vistnok ikke i den apostoliske tids første aartier; trangen til skriftlige fremstillinger af den evangeliske historie har virkelig først efterhaanden gjort sig gjældende. Men forud for de skriftlige fremstillinger gik den mundtlige overlevering fra de mænd, som fra først af havde været øienvidner og ordets tjeners, Luk. 1, 2; og at denne overlevering allerede før sin skriftlige nedtegning har været en levende magt, det viser særlig vore tre første evangelier ved selve sin eiendommelige beskaffenhed. De tre første evangelier bestaar jo, som det fremgaar allerede ved et flygtigt blik paa dem, af en stor mængde smaabilleder fra Jesu liv, der i regelen er temmelig løst forbundet med hinanden og i de forskjellige evangelier ikke sjelden er sammenføiet paa forskjellig maade. Selv de større taler, som meddeles os, synes i ikke ringe udstrækning at opløse sig i enkelte selvstændige udsagn og udgangsgrupper, og sikkert er det, at evangelierne som saadanne mindre frembyder billedet af sammenhængende fremstillinger end af mere eller mindre kunstfuldt mosaikarbeide. Forklaringen til denne de tre første

evangeliers eiendommelig mosaikagtige karakter ligger nu aabenbart deri, at deres stof for største delen udgjøres af enkelterindringer, som atter og atter er blevet fortalt, af enkelte udsagn og taler af Jesus, som atter og atter er blevet gjentaget af en mundtlig overlevering; ogsaa mange forskjelligheder i gjengivelsen af en og samme begivenhed eller en og samme udtalelse finder ad denne vei sin enkleste forklaring. Ved selve sin beskaffenhed tør derfor de tre første evangelier siges at vidne om, at aposteltidens menigheder virkelig maa have levet i øienvidnernes erindringer om Herrens jordliv og taknemmelig maa have udnyttet dem for sin opbyggelse. Og i samme retning peger i virkeligheden ogsaa det fjerde evangelium. Rigtignok kan vi ikke paavise, at ogsaa dette evangelium er opbygget paa grundlag af menighedsoverlevering; dets konstitutive element synes meget mere at være personlige erindringer hos den discipel, som Jesus elskede, erindringer der gjennem et langt liv var blevet bevæget i yndlingsdiscipelens sjæl og derved paa éngang var blevet forenklet og uddybet. Men dog beviser ogsaa Johannesevangeliet mere end alene dets forfatters kjærlighedsfulde fordybelse i Jesu ord og liv. Ti det indeholder dybsindige udsagn om den hellige aands gjerning, der aabenbart har en helt almindelig rækkevidde: «talsmanden, den hellige aand, som faderen skal sende i mit navn, han skal lære eder alt og minde eder om alt, hvad jeg har sagt eder», Joh. 14, 26. Herrens aand, som aposteltidens kristne var sig bevidst at besidde, var en aand, der mindede om Herrens ord og forklarede dets indhold for den troende tanke; den lærte ikke blot at læse den gammeltestamentlige skrift med nye øine, men kaldte fremfor alt ogsaa til nedsænkning i det ord, som Jesus selv havde talt fra faderen. Saaledes bekræfter sig ved de tre første evangeliers sammensætning og ved det i det fjerde evangelium udtalte syn paa aandens gjerning, hvad der allerede synes at ligge i sagens natur og ved de nytestamentlige breves holdning ingenlunde er udelukket: at interessen for den evangeliske historie, ønsket om at lære den at kjende og glæden ved at kjende den, straks fra først af har været sterk og levende blandt de kristne.

Men kan da den interesse for Jesu liv, hans ord og gjerninger, som bar den ældste mundtlige overlevering, og som særlig ogsaa ligger til grund for vore evangelier, virkelig anerkjendes som «historisk interesse»? Ogsaa paa dette punkt maa jeg begynde

med en indrømmelse, som skal være givet ganske uforbeholdent, og som ikke trænger nogen nærmere udvikling eller begrundelse, da den for nutidens (teologiske) bevidsthed er ganske selvfølgelig. Om en teoretisk eller endog «forudsætningsløs» historisk interesse kan der her visselig ikke være tale; aposteltidens interesse for Jesu liv hang meget mere heltigjennem sammen med dens religiøse tro, den baade udsprang af troen og søgte i den evangeliske historie først og sidst støtte for troen, ledning for troens liv. Ligefuldt vil man imidlertid maatte tilkjende aposteltiden en virkelig «historisk interesse» for Jesu liv; ti kun at lade krønikeskriverens og den angivelig forudsætningsløse historieskrivers fortidsinteresse gjælde som historisk interesse, er misvisende og ugrundet. «Historisk interesse» vil man i virkeligheden maatte anerkjende overalt, hvor der kan paavises *en bevidst interesse for den virkelige fortid;* og kun i ét tilfælde vilde man derfor være berettiget til at fraskrive aposteltiden historisk interesse for Jesu liv: hvis det kunde godtgjøres, at man i denne tid lagde en saadan vegt paa Jesusfortællingernes og Jesusordenes læreindhold, at man blev ligegyldig for spørgsmaalet om deres historiske sandhed og oprindelighed. Men uagtet ogsaa dette har været paastaat, er det aabenbart netop det modsatte af virkeligheden.

Den religiøse interesse, som for aposteltidens kristne knyttede sig til den evangeliske overlevering, gjorde dem *ikke* ligegyldige for denne overleverings virkelighedstroskab; tvertimod. Naar man stillede dens beretninger om Jesu liv i missionsforkyndelsens tjeneste, da var det ganske vist i det praktiske øiemed derved at vinde hjerter for Herren. Men hertil kunde disse beretninger dog kun tjene, naar de baade blev fortalt og vandt tiltro som virkelig historie; af Jesu livs historiske virkelighed, af hans billedes sandhed, afhang her intet mindre end alt. Og ligedan naar fortællingerne om Jesu ord og gjerninger blev taget i menighedsopbyggelsens tjeneste. Saa forholdt det sig ikke, at naar blot et overleveret udsagn indeholdt en med den kristelige trosbevidsthed stemmende sandhed, da var spørgsmaalet om dets virkelige udspring fra Herren forholdsvis ligegyldigt. Nei, just paa overbevisningen om de overleverede Jesusudsagns egthed og oprindelighed beroede deres overordentlige autoritet (jvf. I Kor. 7, 10. Ap. Gj. 20, 35). Og saa forholdt det sig ikke, at man glædede sig ved fortællingerne om Jesu liv uden synderlig at bekymre sig om, hvorvidt de var sande

eller ikke, glædede sig over dem bare for de skjønne lærdommes skyld, som de indeholdt, — slig som man ogsaa kan glæde sig over tankerige sagn eller dybsindige allegorier. Nei, just paa overbevisningen om de fortalte begivenheders sandhed og virkelighed beroede deres høieste værd, deres trosstyrkende kraft (jvf. I Joh. 1, 1). Denne interesse for den evangeliske historie som virkelig historie er særlig ogsaa eiendommelig for vore fire evangelier, saa visst som ogsaa de sætter sig praktisk-religiøse maal. Ofte har man rigtignok søgt at forklare vort fjerde evangelium som en rent ideel komposition, som et allegorisk læredigt, der kun i form af en historisk beretning fremstiller forfatterens religions-filosofiske tanker, særlig hans logoslære. Men en fuldstændigere misopfatning af det fjerde evangelium er neppe mulig; og i nyeste tid kommer da ogsaa dets sammenhæng med et øienvidnes trofaste erindringer mere og mere til anerkjendelse. I virkeligheden er det saa langt fra, at de evangeliske beretninger for det fjerde evangeliums forfatter blot har betydning som klædebon for en ophøiet Kristusbetragtning, en «spekulativ kristologi», at meget mere *al vegt* for ham ligger paa den evangeliske histories fulde virkelighed: veien til livet, det evige, er for ham just den troende beskuelse af den kjødvordne logos' menneskelige liv, der er Guds fuldkomne aabenbaring. Og hvad de tre første evangelier angaar, da er det for deres vedkommende ikke mindre aabenbart, at selve deres praktisk-religiøse tendens forudsætter en levende overbevisning om de meddelte begivenheders virkelighed. Naar saaledes Lukas i forordet til sit evangelium (1, 4) betegner det som formaalet med sit skrift, at hans læsere — og først og fremst da Theofilos — kan erkjende tilforladeligheden af de lærdomme, hvori de som kristne er undervist, da er han sig tydeligvis fuldt bevidst, at kristendommen hviler paa den virkelige histories trygge grund: hvad han ved sit arbeide vil søge at klarlægge, er netop den kristelige læres urokkelige historiske grundvold. Og hvad der her kommer til orde som bevidst refleksion, er i de to første evangelier stiltiende forudsætning: saa visst som ogsaa de vil opbygge og belære, vække og styrke den kristelige tro, saa visst vil de opbygge og belære *ved historiske meddelelser* og vække og styrke troen ved at tegne billedet af *den virkelige, historiske Jesus.* Med alt dette er det selvfølgelig ikke udelukket, at overleveringen om Jesus allerede i aposteltiden kan være blevet sagnagtig forvansket, eller at ord,

som i virkeligheden har et andet udspring, kan være blevet lagt ham i munden; og heller ikke er det afskaaret, at vore fire evangelier kan have optaget i sig sagnagtige fortællinger og usikre eller omprægede Jesusord. Men sikkert er det, at den apostoliske tid — just i kraft af sine religiøse interesser — har *ønsket* at lære den virkelige, historiske Jesus at kjende, og at særlig vore evangeliers forfattere — just i kraft af sine praktiske maal — har *villet* fortælle virkelig historie.

Hvorvidt eller i hvilken grad vore fire evangeliers forfattere foruden en redelig vilje til at fortælle virkelig historie ogsaa har siddet inde med forudsætningerne for at kunne gjøre det, skal her ikke undersøges; det vilde føre os ind i drøftelsen af, hvem disse forfattere er, og paa hvilken tid enhver af dem har skrevet sit verk. Men paapeges og understreges bør det dog, hvorledes den interesse for den virkelige fortid, som vi stort set trøstig tør tilkjende dem, *ogsaa i det enkelte* paa mangfoldig maade røber sig; det bør understreges, baade fordi den ensidige betoning af evangeliernes tendenskarakter synes at have svækket opmerksomheden for det, og fordi det er skikket til at bekræfte opfattelsen af evangelierne som virkelig historiske skrifter. Selv det fjerde evangelium, der aller mest er behersket af et lærende formaal, afgiver gjennem hele sin fremstilling slaaende beviser paa historisk interesse og umiddelbar virkelighedssans. I modsætning til de tre første evangelier frembyder saaledes dette evangelium de faste kronologiske holdepunkter, der først sætter os istand til at vinde sikre forestillinger om varigheden af Jesu virksomhed og om dens forskjellige epoker; og som enhver opmerksom læser kan overbevise sig om, indeholder dets fortællinger en fylde af anskuelige enkelttræk, der haardnakket modsætter sig enhver opløsning i spekulative idéer, og en hel række af konkrete steds- og tidsangivelser, hvor vi ligesom sporer den sikre hukommelses glæde over sin egen nøiagtighed. Og næsten endnu mere iøinefaldende er beretningernes sikre lokalfarve og ukunstlede virkelighedspræg i de tre første evangelier, hvis udvalg af taler og kjendsgjerninger fuldt saa meget tør være bestemt ved en naturlig bundethed til overleveringen som ved bestemte lærende tendenser. Fremfor alt er Markusevangeliet et helt igjennem *skildrende* evangelium; det indeholder en mangfoldighed af livfulde træk, som ikke har nogensomhelst dogmatisk betydning, men kun hænger sammen med den virkelighedstro fortællers glæde

ved at fortælle. Og noget lignende gjælder, skjønt i ringere grad, ogsaa om det første og det tredie evangelium. Ligesom de mange udsagn og taler af Jesus, som disse evangelier indeholder, gjennemgaaende bærer et egthedspræg, der maa paatrænge sig enhver uhildet læser, saaledes bærer ogsaa deres beretninger om Herren i vid udstrækning den enkle og ukunstlede virkelighedsskildrings stempel. Denne *realistiske farve,* som er fælles for alle vore fire evangeliers historiefortælling, og som blir dobbelt fremtrædende, naar man sammenligner disse evangelier med den saakaldte «apokryfe» evangelieliteratur (saa langt vi kjender den), vil neppe nogen kunne unddrage sig indtrykket af. Selv saadanne, som principielt benegter *underet* eller ialfald i hvert enkelt tilfælde ser paa det med dybmistro, vil i større eller mindre udstrækning maatte anerkjende den; og den bør da aabenbart ogsaa være dem et vink om, at kanske heller ikke underet i Jesu historie er saa uvirkeligt, som de drister sig til at paastaa eller ialfald er tilbøielige til at antage.

At de evangeliske forfatteres interesse for den virkelige fortid saaledes ogsaa i det enkelte og paa en halvt uvilkaarlig maade giver sig tilkjende, kan vi, som mig synes, ikke noksom glæde os over eller være taknemmelige for. Ligger der allerede i de evangeliske forfatteres redelige vilje til at fortælle virkelig historie en betydningsfuld garanti for deres fortællingers troværdighed, saa styrkes denne garanti i væsentlig grad ved det præg af nøktern og erindringstro virkelighedsskildring, som deres beretninger — — midt under sin udnyttelse for et praktisk-religiøst formaal — i stort mon har bevaret. Var vore fire evangelier religiøse andagtsbøger og læreskrifter i den forstand, at hvert ord og hvert træk i dem dryppede af religiøs belærelse, da vilde den mistanke dog ligge meget nær, at vi i disse skrifter havde at gjøre, ikke med ukunstlet og paalidelig virkelighedsskildring, men med tendensiøs historiefortælling i mindre god betydning. Dog lykkeligvis er forholdet et andet. Lykkeligvis møder vi i evangeliernes historiefortælling en mangfoldighed af enkeltheder og smaatræk, som ikke indeholder nogensomhelst religiøs lærdom og ikke tillader nogensomhelst opbyggelig anvendelse af lovlig art, men som til gjengjæld byder en sterk betryggelse for, at de evangeliske beretninger bevæger sig paa virkelighedens grund, og at evangelierne ogsaa er, hvad de uanseet sit opbyggelige formaal vil være: historiske skrifter.

Lyder Brun.

ET TIDLIGT VIDNESBYRD OM TREENIGHEDS-DOGMET.

Det merkeligste dokument fra kirkens første tid næst efter det nye testamentes skrifter er vistnok «Klemensbrevet», den romerske menigheds brev til menigheden i Korinth ved Klemens. (Oversat i «Vidnesbyrd af kirkefædrene» IV).

Brevets egthed er ubestridt.

Det er skrevet af en — maaske politisk høitstaaende — romersk kristen senest aar 96 eller 97, altsaa nogle decennier efter Paulus's breve og samtidig med eller maaske tidligere end de sidste skrifter i det nye testamente. Forfatteren var ikke usandsynlig en aposteldisipel.

Om brevets anseelse i oldkirken kan man dømme, naar man hører, at det i de kristne menigheder blev brugt til oplæsning under gudstjenesten, og at der endog var tanke om, at det maaske burde optages i det nye testamente.

Blandt de mange ting af høi interesse i dette merkelige skrift er følgende ytring i kap. 58: «Saasandt Gud lever, og saasandt Jesus Kristus og den Helligaand lever». Vistnok bruges her benævnelsen «Gud» — ligesom i det nye testamente — kun om faderen. Men ytringen peger dog i trinitarisk retning. Ja den er saa trinitarisk, at enkelte negativt kritiske teologer indtil 1875 paastod, at en saa tidlig forfatter som Klemens umulig kunde have udtalt sig saaledes om treenigheden. Læseren spørger maaske, hvorledes teologerne kunde paastaa, at ytringen ikke stod der, naar den staar der.

Sagen er følgende: Man besad i den nyere tid indtil det nævnte aar ikke Klemensbrevet fuldstændigt[1]). I det eneste manuskript, man havde, manglede kap. 58—63. Den omhandlede

[1]) Sammenlign min udførlige indledning til Klemensbrevet i «Vidnesbyrd af kirkefædrene» IV.

ytring af Klemens kjendte man kun af et citat hos Basilius den store (i det 4de aarhundrede), som citerer Klemens's ord i en dogmehistorisk undersøgelse angaaende treenigheden. Men, mente man, Basilius maatte have taget feil. Hos en saa tidlig forfatter som Klemens kunde denne ed ved de tre personer umulig staa.

Dog hvad sker?

I 1875 finder den østerlandske biskop Bryennios i et bibliotek i Konstantinopel et gammelt haandskrift, der indeholdt Klemensbrevet *i sin helhed.* Og der stod det: *Saasandt Gud lever*, *og saasandt Jesus Kristus og den Helligaand lever*».

Men hvor gammel end den trinitariske tanke viser sig at være, saa gjælder det selvfølgelig ligefuldt, at dogmet kan trænge udvikling og troende revision. Sikkert er ingen mere villig til at indrømme dette end Jesus Kristus.

J. Jansen.

LOCKOUTEN I DANMARK.

II. Dens enkelte facer.

Af Fernando Linderberg.

---

1. Den ydre anledning.

I December maaned 1898 opsagde ca. 300 snedkersvende i 7 jyske byer den med mestrene indgaaede priskurant til ophør den 1ste april 1899. Da der ikke til nævnte dag var opnaaet ny overenskomst med mestrene, nedlagde svendene arbejdet. Stridsspørgsmaalene blev da henvist til forretningsudvalgene henholdsvis for Arbejdsgiverforeningen og de Samvirkende fagforbund. Mellem disse parter i forbindelse med forretningsføreren for snedkerforbundet opnaaedes overenskomst den 15de april. Da den timeløn, som blev indrømmet jyderne efter denne overenskomst, imidlertid var lavere end den, svendene samtidig havde opnaaet i flere sællandske købstæder, blev overenskomsten forkastet af de jyske svende i dagene den 16de—17de April. Sagen blev paany forelagt den 27de April. Men resultatet bliver det samme. Af 300 svende stemmer 201 mod 89 paany for forkastelsen.

Den 28de april beslutter Arbejdsgiverforeningen, at der fra 2den maj skal foretages Lockout i snedkerfaget over det hele land.

Snedkerforbundets hovedbestyrelse bestemmer nu, at det spørgsmaal skal forelægges til afstemning i hele forbundet: skal jyderne forpligtes til at optage arbejdet paa de i den indgaaede overenskomst fastsatte betingelser? Samtidig gør bestyrelsen opmærksom paa, at hvis dette spørgsmaal besvares bekræftende, og Louckouten som følge deraf ophæves, saa vil de jyder, som nægter at efterkomme afstemningen, blive ekskluderede af forbundet. Den 10de maj foregaar denne den tredje afstemning om denne sag. Med et flertal af 500 besvares spørgsmaalet bekræftende. Derefter erklærer jyderne straks, at de bøjer sig for afstemningen.

Men før denne har fundet sted, har bygningssnedkerne i København udmeldt sig af snedkerforbundet, idet de ikke vil være med til at tvinge jyderne til at antage en overenskomst, som de ikke billiger.

Idet stridsspørgsmaalet i snedkerfaget nu var afgjort, troede arbejderne og flere med dem, at anledningen til Lockouten var hævet. Men i denne retning tog man afgørende fejl. Den 15de maj afsendte arbejdsgiverforeningen følgende skrivelse til de samvirkende fagforbund:

Hovedbestyrelsen beslutter at udtale, at den af snedkersvendene i de syv jyske byer foretagne gentagne forkastelse af overenskomsten af 15de forrige maaned med logisk konsekvens maa medføre, at denne overenskomst *fuldstændig* er bortfalden og at forhandling om snedker-konfliktens afslutning derfor maa føres paa det grundlag, hvorpaa partierne stod ved opsigelsen af de hidtil gældende overenskomster og iøvrigt paa følgende vilkaar:

«*at* fremtidige overenskomster, der maatte blive afsluttede mellem de overordnede organisationer, ikke herefter maa gøres afhængige af underordnede eller lokale organisationers afstemninger, men at vedkommende hovedorganisation fremtidig skal være ansvarlig for, at indgaaede overenskomster respekteres og ubrødelig efterkommes af de lokale organisationer;

at arbeidsgivernes ret til selv at lede og fordele arbejdet samt til at anvende den efter deres skøn til enhver tid passende arbejdskraft, fuldtud anerkendes og garanteres af arbejdernes hovedorganisation;

at fastlønnede formænd og arbejdsledere ikke, saalænge de beklæder saadan stilling, maa være medlem af arbejderorganisationen;

at opsigelsestiden for overenskomsten angaaende priskuranter og øvrige arbejdsforhold herefter fastsættes til 1ste januar med 3 maaneder forudgaaende opsigelse;

at samtlige nu eksisterende konfliktpunkter indenfor snedkerfaget (herunder indbefattet den ved skrivelse af 10de forrige maaned for snedkerlavets afdelinger fra bygningssnedkere i København fremsatte og paa fællesmødet den 13de forrige maaned refererede, men ikke behandlede klage over snedkersvendenes egenmægtige adfærd i dette fag) behandles og afgøres forinden konflikten kan afsluttes;

at der efter konfliktens afslutning ikke fra nogen af siderne maa finde nogen art af Boycotting sted, hverken overfor arbejdsgiverne eller arbejderne;

at samtlige arbejdere ved konfliktens ophør gaar i arbejde paa de samme arbejdssteder, hvor de var beskæftigede ved konfliktens begyndelse;

at en eventuel forhandling skal omfatte samtlige under konflikten hørende arbejderorganisationer, uanset om disse henhører under arbejdernes hovedorganisation eller ej.

Angaaende ovenstaaende beslutning tillader jeg mig at afvente forretningsudvalgets ærede svar snarest, og skal jeg i saa henseende tillade mig at oplyse, at arbejdsgiverforeningens ekstraordinære generalforsamling er indkaldt til fredag den 19de dennes.

P. F. V.:

N. Andersen.

Hvorvidt det havde været muligt endnu paa dette tidspunkt at afværge den udvidede lockout, er et aabent spørgsmaal. Men nu begik arbejderne den fejl at afvise al forhandling om disse senere saa berømte 8 punkter. De erklærede det for «indlysende», «at ingen organisation kunde gaa ind paa de nævnte fordringer», hvorfor de tog bestemt afstand fra disse, men tilbød ligefuldt fortsat forhandling om de spørgsmaal, som havde givet anledning til striden.

Paa denne skrivelse svarede arbejdsgiverne ved den 19de maj at erklære Lockout fra og med den 24de maj i saa mange fag, at der derved blev udelukket ca. 40,000 arbejdere, altsaa noget over halvdelen af samtlige organiserede arbejdere i Danmark.

Etableringen af Lockouten i dette omfang kom som lyn fra klar himmel. Dette saa meget mere som de fleste af de fagforeninger, som blev ramt ved dette slag, havde overenskomster med mesterforeningen i vedkommende fag, hvorefter «der ikke paa nogen af siderne maa foranlediges arbejdsstandsning (Strejker, Blokade eller Lockout) uden at forhandling mellem de paagældende organisationers bestyrelse har fundet sted».

Yderligere var der den 26de april 1898 af Arbejdsgiverforeningen og de Samvirkende fagforbund oprettet et fællesudvalg, der skulde afgøre alle stridigheder, der ikke kunde opnaaes enighed om mellem de to parter. Formanden for dette udvalg var professor dr. jur. Deuntzer; et af medlemmerne var den nu senere

til indenrigsminister udnævnte direktør Bramsen. Spørgsmaalet om arbejdsgivernes berettigelse til at erklære Lockout blev straks af fagforeningerne indanket for dette udvalg.

II. Arbejdsgivernes fremgangsmaade.

Den 29de maj afsendte arbejdsgiverne brev til forretningsudvalget for det *tyske* arbejdsgiverforbund i bygningsfagene. Efter at have redegjort for stridens gang, slutter brevet som følger:

«Vi tillader os at sende denne skrivelse i flere eksemplarer med bøn om at fordele dem i de interesserede arbejdsgiverkredse, og vi slutter med det haab, at de vil imødekomme vor anmodning om, saa længe denne Lockout varer, ikke at tage nogen dansk svend i arbejde. Al tid rede til gentjeneste sender vi forbindtligst vor kollegiale hilsen». Lignende skrivelser sendtes ogsaa til andre fag i Tyskland. Den maade, hvorpaa arbejdsgiverne i Norge og Sverig erklærede, at de ikke vilde sysselsætte udelukkede danske arbejdere, tyder stærkt hen paa, at lignende skrivelser ogsaa er udsendte baade til Sverig og Norge.

Den 21de juni spredtes ud over landet i talrige eksemplarer følgende opfordring til boykotting af alle blade, som vovede at træde op imod arbejdsgiverne: «Vi opfordrer Dem herved til i saa stor udstrækning som muligt i Deres kreds at virke for, at abonnementet paa de mod arbejdsgiverne fjendtlig sindede blade ikke fornys ved det nu stedfindende kvartalsskifte. Den øjeblikkelige moralske virkning heraf vil faa stor betydning for en heldig afslutning af den standende strid, og ligesom arbejderne har naaet deres nærværende styrke ved stadig at støtte deres egen presse, bør vi, for at kunne vinde frem, af al magt støtte den presse, der staar paa vor side i kampen, og modarbejde den presse, der ved alle midler søger at svække vor stilling.

Vi gentager derfor den opfordring: sørg for, at ingen arbejdsgiver eller meningsfælle støtter de os fjendtligsindede blade ved fornyelse af abonnement eller køb af enkelte eksemplarer. Vi beder Dem indtrængende om at handle resolut og hurtigt».

Forretningsudvalget.

Den 12te juni sendte arbejdsgiverforeningerne i nordre Birk sognets kapellan, pastor H. Koch, følgende brev, som de samtidig offentliggjorde i de konservative blade: «Undertegnede arbejdsgiverorganisationer i nordre Birk udtaler herved vor store

forundring og stærke misbilligelse af den maade, paa hvilken hr. pastoren, ved at underskrive et opraab i «Socialdemokraten» [1]) om at støtte de udelukkede saavel materielt som moralsk, har deltaget i den for tiden mellem arbejdsgiverne og arbejderne herskende strid. Arbejdsgiverne er kun tvungne af forholdene gaaede med til den store lockout, og om denne kan vi ikke anse en ganske ung præst, der i følge sagens natur, hverken har erfaring eller kendskab til arbejdsforholde, som habil dommer. Den berettigede og stærke indignation, som Deres partitagen i denne sag har vakt blandt de næringsdrivende, har man ikke villet lade dem være uvidende om, og de af os, der har mere personligt kendskab til forholdene i Hellerup, forbavses yderligere ved hr. pastorens optræden, idet vi finder det i højeste grad urigtigt, at De modarbejder den klasse medborgere, der ved frivillige bidrag tilvejebringer en del af den løn, med hvilken Deres præstelige gerning honoreres».

Den 5te juli skulde der i Maribo afholdes et landemode. I denne anledning rettede arbejdsgiverforeningerne i Lolland & Falsters stift en henvendelse til biskop v. Leunbach, hvori de anmodede biskoppen om at foranledige landemodet til at fremkomme med en udtalelse om, «at der i arbejdsgiverforeningens 8 forligspunkter intet findes, der strider imod Guds ord eller kristelig samfundsorden, ligesaalidt som vedtagelsen af et forlig paa grundlag af disse punkter kan give anledning til nye konflikter».

«Vi føler os overbeviste om, at denne vor ærbødige henstilling til landemodet finder genklang hos alle arbejdsgivere over hele landet; vi tør udtale, at vi arbejdsgivere, ligesaa fuldt som landets høje gejstlighed, ønsker det bedste for arbejderne, og vi vil gærne bidrage vort til at bedre deres økonomiske og sociale stilling. Men vi haaber ogsaa, at gejstligheden er enig med arbejdsgiverne i, at den største ulykke for arbejderne vilde det være, om de blev et fuldstændigt bytte for socialismen. Vi tvivler ikke om, at landets gejstlighed, dersom den bliver stillet overfor et valg, ikke vil erklære sig for, men mod socialismen og uden betænkning stille sig paa arbejdsgivernes side i kampen mod denne».

---

[1]) Dette opraab var udstedt af Udvalget til social oplysnings fremme og offentliggjort i «Vor Tid», hvorfra det blev optaget i «Social-Demokraten».

Paa denne maade søgte arbejdsgiverforeningen dels ved trusler, dels ved bøn at faa kirken, præsteskabet, pressen paa sin side. Hvorledes man fra *høje* landbrugsstandpunkter saa paa denne kamp mellem industriens arbejdsgivere og arbejdere foreligger der et par vidnesbyrd nu, som fortjener at anføres. Den 25de maj skrev grev *A. G. R. Tramp* i en spidsartikel i Agrardagbladet bl. a.: «Rent agrarisk set kan agrarerne jo kun glæde sig over, at industriens mestre og svende ødelægger hinanden efter bedste evne. Det er nemlig ikke dem, men verdensmarkedet, der er vore vigtigste kunder, men derimod er det dem, der berøver os vor arbejdskraft ved at lokke den til byen for at tjene en højere løn, end agerbruget kan give. — — Sandsynligvis vil ogsaa saa mange smaa mestre blive ødelagt ved lejligheden, at industrien ikke lige straks faar den stilling igen, som den nu har».

En anden godsejers optræden bør omtales i denne forbindelse. Et af de smukkeste træk ved vort folkeliv er den offervillighed, hvormed et stort antal landboere hvert aar giver frit ophold til talrige fattige børn fra byerne, ganske særlig fra København, saaledes at aarligt mange tusende af disse børn i sommerferiens 4—5 uger henter sundhed og styrke i den friske landluft og ved den gode landbokost. I aar blev der gjort yderligere anstrængelser for at faa de flest mulige af de udelukkede børn paa landet. Blandt de landboere, der modtog Københavnerbørn, var ogsaa en godsforvalter paa Lolland, der havde faaet to børn, der ganske særlig trængte til god pleje og frisk luft. Da godsejeren, hr. Grandjean, erfarede, at godsforvalteren havde to børn fra en udelukket arbejder, forbød han ham at have disse børn paa godsets grund! Forvalteren maatte over hals og hoved sende de forskræmte børn tilbage, men blev selv saa harmfuld over denne optræden, at han straks opsagde sin plads.

3. Kirken og de udelukkede.

Den 24de maj udstedte *udvalget til social oplysnings fremme* i «Vor Tid» følgende opraab:

«Samtidig med at Pinseevangeliets fredsbudskab lød ud over landet, laa efterretningen om den store krigserklæring fra arbejdsgiverforeningen som et knugende tryk paa mange tusende menneskers sind. Den ydre anledning hertil er skildret i den korte foranstaaende redegørelse. Vi forstaar meget vel, at der er dybere

gaaende aarsager til denne enestaaende begivenhed, forhold paa arbejdspladserne og i arbejdsordningen, som trænger til en indgaaende behandling og ordning. Men paa den anden side staar der ved dette skridt fra arbejdsgivernes side store værdier paa spil, ikke blot økonomiske, men ogsaa moralske, den tvungne lediggangs mangfoldige følger og dertil had og bitterhed i en udstrækning, som man maaske ikke drømmer om i beslutningens første hede. Det fortjener alvorlig overvejelse hos alle, som har hjerte for lidende mennesker, om det slag, der har ramt saa tungt og saa haardt, staar i noget rimeligt forhold til den tilstand, der har fremkaldt arbejdsgiverforeningens beslutning om Lockout, og om ikke langt snarere et saadant skridt maa staa som det yderste nødmiddel, man griber til i fortvivlelse, naar alt andet brister. Derfor kan Udvalget til social oplysnings fremme ikke undlade i anledning af den udbrudte strid at udtale sin dybe beklagelse af, hvad der er sket, og vi anmoder vore læsere om at staa overfor de udelukkede arbejdere med aabne hjerter og yde dem den materielle og moralske støtte, som tiltrænges».

Denne opfordring blev straks med alle navnene under optaget i «Social-Demokraten»; i flere dage i træk stod slutningen i spidsen af bladet med store fremhævede typer. Opfordringen vakte i lige grad glæde og overraskelse blandt arbejderne, overraskelse og harme blandt arbejdsgiverne.

Den 31te maj rettede udvalgets næstformand, pastor Ostenfeld, følgende henvendelse til *Danmarks* prester:

«Vi lever i en krigens tid; rundt om i vort lille fredelige land er der udbrudt krig, det er ikke fremmede, vi skal værge os mod, men landsmænd kæmper imod landsmænd; 30,000 arbejdere er uden arbejde, og foreløbig ser det ikke ud til fred, maaske snarere til, at krigen vil brede sig.

«Hvad skal den kristne menighed da gøre? Det er ikke givet alle at kunne danne sig en selvstændig mening om stridsspørgsmaalene; de fleste maa nøjes med, at deres sympati gaar i den ene eller den anden retning, men det, som alle, hvordan de end ser paa sagen, maa kunne blive enige om, naar de tror paa den Gud, som hører bønner, er, at bede ham, den mægtige Gud, at styre og lede sindene, saa der bliver fred, at give partiernes ledere visdoms- og besindigheds aand, saa at en udvej til fred og gensidig imødekommenhed kan findes. Det maa være det enkelte

troende menneskes sag, men det maa ogsaa og i særdeleshed være deres sag, som leder den samlede menigheds bøn om søndagen i kirken. Her kan det vel siges, at kirken uden at gøre sig til dommer og deler maa varetage sin gerning som forbeder.

«Søger den stads bedste, til hvilken jeg bortførte eder, og beder for den til Herren, ti naar den har fred, har I og fred». (Jeremias 29—7).

Foranlediget ved medlemmer af Udvalget til social oplysnings fremme blev Københavns prester sammenkaldt til møde for at drøfte den ved Lockouten skabte situation tirsdagen den 20de juni. Da man ikke denne dag kunde føre forhandlingerne til ende, blev det besluttet at samles igen fredag den 23de juni. Her vedtoges det:

1) at foranstalte en række koncerter for de udelukkede arbejdere omkring i Københavns kirker;
2) at nedsætte et udvalg, der kunde formaa præster til at deltage i den foredragsvirksomhed, som fra anden side var begyndt;
3) at fremkomme med følgende offentlige udtalelse:

«Den sociale kamp, der i dette øjeblik udkæmpes i vort folk, har allerede faaet et saadant omfang og saa skæbnesvangre følger, at det næppe vil findes underligt, om vi, som Kristi evangeliums tjenere, holde det for at være baade vor pligt og vor ret at henvende et ord til de stridende parter.

«Det er ikke vor sag at afgøre, paa hvilken side den største del af retten eller uretten ligger, men det maa være os, som daglig i vor gerning se de ødelæggende virkninger af striden, tilladt, saa indtrængende vi kunne det, at opfordre de kæmpende til ikke at forlænge kampen, men af al kraft arbejde for freden. Det er store økonomiske værdier, der i disse dage gaa tilgrunde, men de er dog for lidet at regne mod de moralske ulykker, som denne borgerkrig ad mange veje og paa mange maader bringer over vort land og vort folk. Vi føle os derfor forpligtede til at paakalde alle de gode kræfter i arbejdsgivernes og arbejdernes rækker og bede dem gøre alt, hvad der staar i deres magt, for snarest muligt at faa striden udjævnet, saa at nøden ikke skal brede sig videre, og bitterheden ikke vokse baade opefter og nedefter.

«For at freden skal blive varig, maa der dog efter vor overbevisning andet og mere til end en udjævning af den foreliggende konflikt. Det er i disse dage omtrent 25 aar siden biskop Mar-

tensen i sin bog «Socialisme og Kristendom» rettede en advarsel og formaning til vort samfund. Den dybe smerte over den sociale nød, der kom tilorde i denne bog, dele vi fuldt ud; men vi dele ogsaa den der udtalte opfattelse, at samfunds-udviklingen i vor tid kræver statens kraftige medvirkning, og at der trænges til gode og retfærdige arbejdslove og til institutioner, der kunde gribe ordnende og mæglende ind og værge saavel arbejdsgivernes som arbejdernes berettigede interesser og den individuelle frihed. Derfor kunne vi ikke opfordre de stridende til fred uden samtidig at rette en ærbødig, men indtrængende henvendelse til den høje regering og til rigsdagen om, med al mulig kraft at fremme en social lovgivning, der kan berede vort lille, haardt prøvede folk de ydre vilkaar for en rolig og lykkelig fremtidsudvikling.

«Sluttelig kunne vi ikke undlade at formane alle til ikke i stridens hede at glemme kærlighedens pligter, og det er og skal være vor opgave at stræbe efter at bringe de oprørte sind til ro og læge krigens saar ved det evangelium om Guds kærlighed i Kristus Jesus, der saa ofte i de forbigangne tider har vist sin magt til at hele det brudte og rejse det faldne».

Den 26de juni holdt Lolland & Falsters stiftskonvent møde i Maribo. Efter et langt indledningsforedrag af provst P. M. Lund, der iøvrigt væsentlig formede sit foredrag som et angreb paa nogle alt andet end loyalt gengivne og i høj grad misforstaaede udtalelser i den af nærværende forfatter i 1895 udgivne bog: Frikonkurrancen og Socialismen, vedtog konventet følgende udtalelse:

«Stiftskonventet for Lolland-Falster, der idag holder møde for at forhandle om kirkens stilling til det sociale spørgsmaal, finder sig foranlediget til som sin opfattelse herom at udtale:

«Kirken maa, uden *direkte* at tage del i arbejdet for ordningen af de sociale spørgsmaal og uden at tage parti for nogen social eller politisk retning, gennem sin virksomhed for Guds riges fremme søge at vække og styrke den troens, sædelighedens, retfærdighedens og kærlighedens aand, der afgiver de bedste betingelser for, at de sociale ordninger kunne blive til velsignelse for land og folk.

«Under ordinære forhold vilde stiftskonventet kunne indskrænke sig til denne almindelige bemærkning, der i lige maade gælder kirkens forhold til *alle* sociale spørgsmaal, men under den sørgelige ekstraordinære sociale kamp, der for tiden føres her i landet,

vilde stiftskonventet anse det for uforsvarligt, om det forbigik denne med taushed, og skal derfor i samklang med, hvad det alt har udtalt, tilføje:

«Stiftskonventet betragter det ikke som *sin* sag at skifte ret mellem de stridende parter, men det føler sig baade berettiget og forpligtet til paa det mest indtrængende at opfordre alle forstandige og retsindige mænd — baade blandt arbejdsgiverne og arbejderne — til at gøre alt, hvad der staar i deres magt, for snarest muligt at faa striden bilagt saaledes, at fredsbetingelserne ikke kommer til at indeholde spirer til en ny krig, saa freden blot bliver en vaabenstilstand, men kunne afgive grundet haab om rolige og fredelige tilstande for lange tider.

«Dernæst: da striden nødvendigvis vil medføre, hvordan saa forresten udfaldet vil blive, at mange familier, som tidligere have havt deres gode udkomme, ville komme til at lide nød og mangel, maaske ligefrem sult, udtaler stiftskonventet det som sit haab, at den gamle danske godgørenhed heller ikke ved denne lejlighed vil svigte, men at mænd og kvinder ville, saa snart striden er bilagt, træde sammen for at indsamle bidrag til at lindre nøden og læge saarene. Og endelig:

«Da det gælder om ikke alene at hjælpe for øjeblikket, men tillige at træffe forholdsregler, der kunne forebygge slige ødelæggende kampe for fremtiden, udtaler stiftskonventet ønsket og haabet om, at regering og rigsdag med al kraft ville søge gjennem den sociale lovgivning at betrygge saavel arbejdsgivernes som arbejdernes berettigede interesser».

Den 5te juli blev der afholdt landemode i Maribo. I anledning af den hertil fra arbejdsgiverforeningerne indsendte henvendelse forelagde biskop v. Leunbach følgende forslag til beslutning:

1) «Uagtet vi ganske vist ikke skønner, at der i de paagældende 8 forligspunkter findes noget, som kan siges at være stridende mod Guds ord eller kristelig samfundsorden, men forøvrigt mener, at denne sag ikke falder ind under Guds ords anordninger, maa vi netop derfor i fuld tilslutning til stiftskonventets udtalelse under 26de f. m. holde fast paa, at det ikke er kirkens sag at give sig af med rent praktiske foranstaltningers gavn eller skade.

2) «Saalænge Socialdemokratiet ledes i en saa antikristelig aand, som det fremgaar af udtalelser i dets offentlige organer, ville

vi selvfølgeligen betragte det som den størst mulige ulykke for arbejderne, om de bleve et saadant antikristeligt ledet socialdemokratis fulde bytte, og vi maa finde det meget ønskelig for arbejderstanden selv som for det hele folk, den udgør saa stor en part af, om den kunde og vilde løsrive sig fra et antikristeligt socialdemokratis herredømme og oprette rent faglige, upolitiske fagforeninger».

Under sin motivering af dette forslag erklærede biskoppen, at Fernando Linderberg i henhold til den af provst Lund givne fremstilling «trods sin paastand om at være en kristen har brugt saa gudsfornægtende udtryk, at det er en umulighed, at han kan være en kristen. Og naar saadanne udtryk bruges af en af socialdemokratiets bedste mænd, hvorledes maa det saa staa til med de andre».

Biskoppens forslag gav anledning til en forhandling, der en tid truede med at sprænge den hele forsamling. Da spændingen var paa sit højeste, blev der foreslaaet en pause. Under denne lykkedes det pastor Elmqvist at redde situationen ved at foreslaa den sidste del af biskoppens forslag ændret saaledes, at den kom til at lyde:

2. Idet landemodet beklager den nuværende strid og af ganske hjerte ønsker dens afslutning til begge parters tilfredsstillelse, skal landemodet uden at indlade sig paa en bedømmelse af socialismens berettigelse eller ikke-berettigelse udtale, at det føler sig overbevist om, at arbejdersagen kun vil finde en lykkelig løsning, naar den frigøres for de antikristelige strømninger, der for tiden gør sig gældende indenfor dens omraade».

I denne form blev resolutionen vedtaget med 15 stemmer imod 7.

Den banstraale, som biskoppen tillod sig at udsende imod nærværende forfatter, gav anledning til en fejde, som endnu ikke er afsluttet.

En af de sidste dage i maj maaned offentliggjorde præsten Lavrids-Nyegaard — en svigersøn af afdøde Vilhelm Birkedal — en artikel, der gik rundt i et større antal blade. Han fremhævede her bl. a.:

«Om arbejder- eller arbejdsgiverforeningerne har ret eller uret, det holder vi borte fra betragtningen, det er et spørgsmaal, som heller ikke dømmes af øjeblikkets stemninger, det staar for

historiens domstol. Og derom har vi lov til hver at have sine meninger, og det er ikke et kristent menneske forment at gøre disse gældende efter ærlig overbevisning, saa i denne sag er han kun en borger i landet som de andre. Men den nød, der i kampen lides, den er det kristnes sag at være først til at afhjælpe. Det «røde kors» spørger ikke paa valpladsen om ven eller fjende, om ret eller uret, det strækker sine hjælpende hænder ud mod alle dem, der saares. Et slag, som det, der nu staar, om end ublodigt, har ogsaa brug for sit «røde kors», og da har alle kristne den pligt at tjene.

«Valpladsen er jo især inde i byerne, vi herude paa landet er jo paa en maade at ligne med dem, der sidder hjemme, medens der kæmpes. Men det er dog ogsaa vor arne, der kæmpes for. Derfor kan vi ogsaa have lov til at tale et ord med.

«Jeg opfordrer derfor kristne mennesker og især præsterne derinde i byen til at udsende et opraab om at danne et understøttelsesfond til at hjælpe efter evne, hvor der bliver nød, og jeg er vis paa, at ingen kristne vil holde sig tilbage for at give, hvad de end ellers mener om sagen, naar de forstaar, hvad vi skylder al slags nød, og hvad vi særligt skylder de mange, der naturligvis her lider ganske ufrivilligt og uforskyldt, blot fordi det nu er krigens gang, og de ikke kan unddrage sig værnepligtens aag.

«En sejr, der vandtes ved hjælp af *udsultning*, var en daarlig sejr.

«Barmhjertighed kan ikke hindre retfærdighed og sandhed i at sejre».

4. Humane bestræbelser til hjælp for de udelukkede.

Den 27de maj starter Julius Schiøtt, redaktøren af «Frem», et saakaldet universitet for de udelukkede. Fra denne dag og i de følgende maaneder ligetil Lockoutens slutning holdtes saagodtsom daglig 2—3—4 foredrag paa forskellige steder i byen, dels i arbejdernes forsamlingsbygninger, dels i enkelte andre lokaler. Foredragene spænder over de mest forskellige grene af viden: historie, naturvidenskab, sundhedslære etc. Skønt langt fra alle arbejderne møder som tilhørere, er der overalt lige til det sidste en trofast skare, som benytter den tvungne lediggang til at udvide deres kundskaber. Flere præster tager del i denne virksomhed. En

særlig begivenhed var det, da en dag selve kongens konfessionarius, stiftsprovst Pauli, møder op i selve Rømersgade, socialdemokraternes hovedkvarter, og holder et historisk foredrag om et filantropisk foretagende blandt de fattige i England. Salen er stuvende fuld, foredraget høres med spændt opmærksomhed. Medens det er sædvane at lønne de foredrag, som slaar an, med bragende haandklap, finder man, at det er for hverdagslig overfor en mand, man skylder den respekt som kongens konfessionarius. Man klapper derfor ikke ved slutningen af foredraget, men viser sin ærbødighed ved som en mand at hæve sig fra sæderne!

De fleste af foredragsholderne var akademikere. Men ogsaa mænd udenfor disses kreds har deltaget i virksomheden. Ialt blev der afholdt 225 foredrag.

Den 6te juni blev der aabnet et særligt kontor til indsamling af klæder for at udstyre de børn, der manglede tøj for at kunne rejse paa landet. Masser af tøj strømmede ind hertil og blev fordelt derfra i den følgende tid. Flere tusinde børn fik fri rejse og landophold i 4—5 uger.

Den 11te juli udsendes fra et større antal bekendte borgere opraab om at indsamle penge, for hvilke man daglig paa forskellige spisehuse i byen kan bespise de udelukkedes hustruer og børn. Flertallet af underskriverne er liberale, men der fandtes ogsaa konservative mænd imellem disse, bl. a. redaktøren af «Nationaltidenden», Carstensen, og højremanden, folketingsmand, professor Ellinger. Det er kun de mest trængende af arbejderne, der tager imod denne haandsrækning. Men af disse er der ogsaa saa mange, at der i den følgende tid daglig kan bespises ca. 1,000 børn, dog kan de samme børn kun faa adgang til denne bespisning 2 à 3 gange om ugen.

Tanken om bespisningen greb manges hjerter. Man finder, at her er et udmærket middel til at hindre, at krigen ikke alt for haardt skal ramme dem, der i alle tilfælde er fuldstændig uskyldige. Flere yder straks bidrag paa ca. 100 kr. Ialt indkom 30,000 kr., for hvilke der i løbet af 60 dage blev udleveret 105,000 portioner mad. I den sidste tid bespistes daglig over 2,000 personer. Fra hvilke lejre, bidragene er gaaet rigest ind, lader sig næppe med bestemthed sige. Men saavidt der haves overblik derover, ser det ud til, at det er de humane ikke kirke-

lige kredse, som her er gaaet i spidsen med den største offervillighed, med kærligheden virksom i gerning.

5. Voldgiftsdomstolen.

Den 29de maj traadte voldgiftsdomstolen sammen. Dens opgave var at undersøge de fra fagforeningerne indsendte klager, som gjorde gældende, at Lockouten var et brud paa de indgaaede overenskomster. For det tilfælde, at den eventuelle kendelse ikke skulde blive taget til følge, konstituerede domstolen sig, endnu før kendelsen blev afsagt, som enighedskammer, det vil sige som forligsmægler, og blev af begge parter anerkendt som saadan.

Den 24de juni afsagdes enstemmig følgende kendelse:

«Den stedfindende Lockout skønnes ikke at indeholde retsbrud, som kan medføre erstatning eller bøder, men derimod forsaavidt at være i modstrid med de mellem parterne sluttede overenskomster, som Lockouten skønnes at være i uoverensstemmelse med de forudsætninger, som klagerne kan have haft føje til at gaa ud fra ved overenskomsternes oprettelse».

Denne kendelse kunde arbejderne kun betragte som en moralsk sejr. Naar ordene faldt lidt vage i formen, laa det dels i, at præsidenten, professor Deuntzer havde lagt en hovedvægt paa at faa kendelsen enstemmig, altsaa ogsaa underskrevet af arbejdsgivernes repræsentanter, dels deri, at man ikke ønskede at vanskeliggøre den følgende opgave: mæglingen.

Da kendelsen var afsagt, gjorde arbejderne fordring paa, at Lockouten straks skulde standses. Men herom vilde arbejdsgiverne intet høre. Saa blev der da taget fat paa mæglingen. Arbejderne gjorde nu gældende, at da de i strid med indgaaede overenskomster var bleven smidt paa gaden og havde lidt store tab, saa vilde de nu til gengæld have nogen erstatning for det lidte tab. Erstatningen, fandt de da, kunde rettest ydes i form af en forkortelse af arbejdstiden til 9 timer fra 1ste april 1900. I henhold til dette det eneste nye krav, som arbejderne havde rejst, udarbejdede professor Deuntzer følgende mæglingsforslag:

«Alle bestaaende overenskomster, herunder indbefattet overenskomsten med snedkerne af den 13de april d. a., vedbliver at være i kraft. Ingen Lockout eller Streike af hvilketsomhelst omfang eller grund maa dekreteres af nogen af parterne, medmindre der forinden er sket henvendelse til fællesudvalget og fra dette

erhvervet attest for, at der er forløbet 3 uger, siden fællesudvalget modtog henvendelse. Ligeledes lover enhver af parterne ikke at ville understøtte eller billige nogen anden Strike eller Lockout, saafremt den er erklæret i strid med bestaaende overenskomster om mægling eller voldgift.

«Enhver af parterne tilsiger herved, at den ved ethvert lovligt og loyalt middel vil virke for tilvejebringelse og opretholdelse af et godt forhold imellem arbejdsgivere og arbejdere, og særligt af yderste evne bestræbe sig for, at indgaaede overenskomster mellem arbejdsgivere og arbejdere paa det nøjagtigste overholdes.

«Ligesom de Samvirkende fagforeninger anerkende arbejdsgivernes ret til selv at lede arbejdet samt til at anvende den arbejdskraft, de maatte kunne forskaffe sig, samt anerkende, at fastlønnede formænd og fastlønnede arbejdsledere, der ikke selv deltage i arbejdet, men ere arbejdsgivernes repræsentanter, f. eks. konduktører og værkførere, ikke er medlemmer af arbejderorganisationerne, saaledes anerkender arbejdsgiverforeningen, at arbejdets ordning og fordeling bør finde sted med ethvert muligt hensyn til arbejdernes ret, navnlig maa der ikke uden forudgaaende forhandling mellem arbejdsgivernes og arbejdernes organisationer indføres nogen ny arbejdsordning, der er egnet til at forringe vilkaarene for arbejderne.

«Efter Lockoutens ophør maa der ikke fra nogen af siderne finde nogen art af Boykotning sted, hverken overfor arbejdsgivere eller arbejdere, og samtlige arbejdere skulle, saa vidt forholdene tilstede det, gaa i arbejde paa de samme steder, hvor de vare beskæftigede før Lockouten.

«Fra den 1ste april 1900 er arbejdstiden 9 timer daglig, ligesom timelønnen fra samme tidspunkt forhøjes saa meget, at arbejdernes fortjeneste forbliver uforandret.

«Dette gælder alle i lockouten deltagende fag.

«Lockouten sluttes, saa snart ovenstaaende er vedtaget, og der optages forhandlinger mellem organisationerne i de enkelte fag om nogle stridsspørgsmaal. Saafremt der ikke herom opnaaes enighed, afgøres disse af bestyrelserne for Arbejdsgiverforeningen og for de Samvirkende fagforbund i fællesskab».

Dette forslag blev fuldstændig godkendt af arbejdernes repræsentanter, men lige saa fuldstændig forkastet af arbejdsgivernes. Forligsforhandlinger forudsætter jo, at der paa begge sider er

vilje til at gaa hinanden i møde og slaa af paa egne fordringer. Men under alle forhandlingerne her fastholdt de mænd, der forhandlede paa arbejdsgivernes vegne, de 8 punkter som imperativt mandat.

Den 15de juli gjorde professor Deuntzer endnu et sidste forsøg ved at fremsætte følgende forslag:

«Lockouten hæves fra den 19de juli førstkommende. Betingelserne afgøres ved kendelse af et udvalg, hvoraf Arbejdsgiverforeningen vælger 3 medlemmer, de Samvirkende fagforbund 3 medlemmer, medens til formand udnævnes . . . .

«Begge parter forpligter sig til uvægerligt at efterkomme kendelsen, der skal afsiges med bibeholdelse af de punkter, hvorom man i enighedskamret er kommen overens, og skal kun afgøre de punkter, hvorom der er uoverensstemmelse. Kendelsen skal afsiges inden 8 dage fra udvalgets udnævnelse».

Ogsaa dette forslag blev godkendt af arbejdernes repræsentanter, men ligesaa afgjort forkastet af arbejdsgiverne. Dermed var enighedskamrets virksomhed endt. Som protest imod arbejdsgivernes optræden nedlagde professor Deuntzer sit hverv som formand i fællesudvalget.

Enighedskamrets sprængning uden resultat var en stor skuffelse ikke blot for arbejderne, men for offentligheden i det hele. Arbejderne tog imidlertid sagen med frisk mod. Ikke en eneste skruebrækker optraadte under den lange kamp.

Den 31te juli fremsætter to liberale venstremænd, Hermann Trier — viceformand i folketinget og formand i Københavns borgerrepræsentation — vekselerer Lavrids Bing og en liberal højremand, bankdirektør Heide, et nyt forligsforslag. Af de side 516—17 anførte 8 punkter havde de udeladt punkt 4, reelt ændret punkt 3 og formelt foretaget omredaktion af de øvrige punkter. Dette forslag blev 5te avgust antaget af arbejdsgiverne. Trods den ringe indrømmelse, det gav arbejderne, var der al udsigt til, at det vilde blive antaget ogsaa af disse. Afgørelsen hos arbejderne skulde foretages den 7de avgust. Dagen før kommer arbejderne imidlertid i besiddelse af et af arbejdsgiverne udarbejdet udkast til et værkstedsreglement m. m., hvori der er bestemmelser, som de dels finder krænkende, dels aabenbart stridende imod den foreliggende overenskomst. Følgen heraf er, overenskomsten kun vedtages med

et forbehold, som arbejdsgiverne nægtede at gaa ind paa. Dermed var forligsbestræbelserne atter strandede.

En ny skuffelse og en almindelig sorg i vide kredse.

Efter dette beslutter arbejdsgiverne den 12te avgust at udelukke endnu ca. 15,000 arbejdere! Dette skridt virker saa meget mere oprivende i humane kredse, som det rammer en stor del af de ringeststillede arbejdere, deriblandt ca. 3,000 kvindelige syersker.

Den 28de avgust udnævnes direktør Bramsen til indenrigsminister. Han havde, som tidligere anført, været medlem af voldgiftsdomstolen. Han er en mand, der fuldstændig anerkender den faglige organisation og er stærkt interesseret i social lovgivning. I et prisbelønnet værk om arbejderbeskyttelse i Tyskland og England erklærer han bl. a.: «en vellykket kraftig og selvbevidst arbejderorganisation er en lykke for et land, og at udvikle den forekommer os at burde være en fremragende politisk opgave».

Omtrent samtidig med hans udnævnelse lykkedes det to mænd paa arbejdsgivernes side, dhrr. sagførere Busch og Ortmann at tilvejebringe en forhandling mellem de to hovedorganisationers forretningsudvalg. Da disse er samlede, hidkalder de straks af dhrr. Bing, Heide og Trier. Nu lykkes det endelig at komme til enighed. Den 4de september vedtages forligsforslaget saavel af arbejdsgiverne som af arbejderne. Selve overenskomsten er for lang til at kunne finde plads her. Den er iøvrigt i alt væsentlig den samme, som den side 530 omtalte af dhrr. Bing, Heide og Trier den 31te juli fremsatte. Kun en tillægsbestemmelse gjorde overenskomsten noget mere antagelig for arbejderne.

Rent formelt har arbejdsgiverne i det væsentligste sat deres fordringer igennem. Ikke destomindre kundgøres og forsvares resultatet i «Social-Demokraten» som en for arbejderne glimrende sejr!

Men naar begge parter føler sig som sejrherrer, saa er der jo ialfald det gode for haanden, at ingen af parterne føler sig ydmygede!

At der dog hos arbejderne er evne til at gennemskue, af hvad art «sejren» er, savnes der imidlertid ikke vidnesbyrd om. I hustømrernes faglige afdeling i København blev det kun med 713 mod 260 stemmer vedtaget at gaa i arbejde paa de opnaaede vilkaar. Samtidig vedtoges følgende resolution: «generalforsamlingen vedtager skarp fordømmelse af forligets ordlyd og bemyndiger bestyrelsen til ved alle lovlige midler at fremtvinge 9 timers dagens indførelse senest den 1ste april 1900».

I fagbladet for smede og maskinarbejdere foreligger ogsaa udtalelser, der tyder paa alt andet end det, at der vil opvokse en god høst efter den ved Lockouten udsaaede sæd. Det hedder her:

«Resultatet er bleven et forlig, der ifølge den maade, paa hvilken det er bleven til, og i følge hele den uklarhed, der gør det umuligt for almindelige dødelige at finde, hvad meningen er, kun vil faa liden eller ingen indflydelse paa stillingen i almindelighed.

«Hvad der derimod kan faa uberegnelige følger er den praksis, som er fulgt af arbejdsgiverne under denne kamp. Først har de ved Lockoutens erklæring brudt alle hidtil bestaaende overenskomster samt nægtet at bøje sig for en kendelse, afsagt af en domstol, de selv havde forlangt oprettet, og dernæst har de under trusler om Boykotting, dels tvunget og dels gjort forsøg paa at tvinge arbejdsgivere, med hvem vi havde overenskomster, til bortset fra disse at erklære Lockout. *Hermed har de selv slaaet fast, at magten har ret, men det turde dog være tvivlsomt, om dette i fremtiden vil være til deres fordel*».

Disse udtalelser tyder paa alt andet end fred. Og dette er ganske naturligt. Hvem, der saar storm, vil al tid høste hvirvelvind!

Paa arbejdsgiverforeningens side syntes de mest ædruelige udtalelser om resultatet af sommerens kamp at være fremkommen fra industriforeningens formand, direktør Harald Bing. I et foredrag i industriforeningen den 15de september udtalte han bl. a.:

«Arbejderne vil have lært, at dersom de vil hurtigere fremad i indflydelse eller velstand end deres egen udvikling og verdenskonjunkturerne berettiger dem til, vil de herefter i arbejdsgiverforeningen træffe en bølgebryder, der vil være stærk nok til at dele strømmen, saa at landet ikke skylles bort.

«Vi arbejdsgivere vil se det som en kendsgerning, at med de skiftende tider flyttes grænsepælene paa vort magtomraade og staar nu ikke akkurat der, hvor de stod for 50 aar siden.

«Vore medarbejdere vil med den stigende oplysning og de lysere kaar komme til erkendelse om, at er der end meget, der skiller vore interesser fra hinanden, saa er der dog mere, der forener os i en fælles bestræbelse for at udvikle den københavnske industri».

Selvfølgelig gælder disse udtalelser ikke blot den københavnske, men al industri. Iøvrigt er udtalelserne træffende. Der er virkelig to ting, som det i lige grad er vigtigt at faa øje for:

Det, hvori arbejdets og kapitalens interesser er *forskellige*, og *det*, hvori interesserne er *fælles*.

Hvis ikke oprivende klassekampe skal faa adgang til at sønderslide samfundet i den følgende tid, maa der arbejdes hen til, at saavel arbejdsgivere som arbejdere lærer:

1) at respektere hverandre,
2) at forstaa saavel hver enkelt klasses *særlige* som begge klassers *fælles* interesser,
3) at erkende og anerkende saavel egen som modpartens styrke.

Om vi i denne retning er kommen fremad eller er gaaet tilbage ved denne sommers borgerkrig er det vanskeligt at sige noget bestemt om i dette øjeblik. Men *det* kan i alle tilfælde siges med bestemthed, at der under denne kamp er sat saa meget ondt blod i omløb, at skal der i nogen maade blive raadet bod derpaa, skal vort samfund blive bevaret for den art rystelser, som Bjørnson saa træffende har skildret i sidste del af «Over Ævne», saa vil der i den følgende tid fra deres side, som ikke direkte er interesserede i klassekampene, langt mere end hidtil kræves virksomt arbejde for at vinde virkelig forstaaelse af de kræfter, som er de bevægende i disse klassekampe. Det gælder her ikke blot om at finde de rigtige former for det økonomiske og sociale liv i de kommende dage. Formerne er end ikke det vigtigste. Langt vigtigere end selve formerne er det, at der til enhver tid og under alle forhold er dels klar indsigt, dels god vilje til at bruge formerne paa den maade, som afgiver den størst mulige sikkerhed for den størst mulige lykke for det størst mulige antal mennesker.

Maatte den lærdom, som der i alle tilfælde kan drages af kampen, bidrage til, at fremkalde mennesker, der med klare tanker og vaagne samvittigheder vil tjene den sociale sag.

Ikke blot materielle, men aandelige værdier af vidtrækkende omfang staar her paa spil!

Det fortjener endnu at tilføjes, at landets konge efter Lockoutens afslutning har belønnet de tre forligsmæglere, Bing, Heide og Trier med fortjenstmedaillen i guld.

Ogsaa dette er en talende — kendsgerning.

EN HISTORISK GADE [1].

Ved S. Holst Jensen.

Det er vistnok faa kunstinteresserede fremmede, som, naar de kommer til Paris, undlader at aflægge et besøg i *Palais des Beaux-Arts* i *Rue Bonaparte.* Det er her, hvor skolen for de skjønne kunster med sin stab af 50 professorer og sine 500 elever fra alle verdens kanter har sit sæde, og det er fra disse sale, hvor skjønhedens prester uddannes, at saamange vordende berømtheder drager ned til den evige stad for derfra at sende sine *grands prix de Rome* tilbage. Man kritiserer elevernes udstillede arbeider, kaster *en passant* et blik paa brødrene *Balze*'s kopier af Rafaels loggier, stanser i kold forstandsmæssig beundring foran det store maleri af *Davids* berømte elev, den strenge klassiker *Ingres,* «*Romulus som seierherre over sabinernes konge Acron*», dette billede, hvor den hos franskmændene i behandling af antike emner saa almindelige kolde refleksion træder iøinefaldende frem, og slaar sig endelig for en længere stund ned i festsalens halvcirkelformede apsis, fængslet af *Paul Delaroche*'s mesterverk, det store enkaustiske maleri, forestillende alle tidsaldres og nationers berømte kunstnere samlet i Elysium, 75 kolossale figurer i alt.

Men hvor mange af besøgerne har vel, naar de kommer ud af dette kunstens tempel, den mindste anelse om, at de befinder sig næsten vis à vis indgangen til en gade, som trygt kan kaldes en af de interessanteste i hele Paris, fordi den maa siges at være et virkelig historisk centrum? Det er kun ganske faa, som kjender den, liden og trang, fugtig og mørk som den er, saa mørk, at neppe dagslyset, endsige en solstraale, trænger derind. Man kan passere forbi den ti gange uden at lægge merke til den, saa beskeden er den, uden tvil den beskedneste i hele *Faubourg St. Germain.* «*Sorte de cloaque étroit*» er den smukke titel, en fransk forfatter giver den. Dens officielle navn er *Rue Visconti.*

---

[1]) Hovedkilden til denne skildring er en afhandling af *Felix Duquesnel.*

Det er efter den berømte italienskfødte arkitekt *Visconti*, som tegnede planerne til Tuileriernes og Louvre's gjenforening og begyndte paa selve dette foretagende, at gaden har faaet sit nuværende navn. Den hed tidligere *Rue des Marais*, men blev omdøbt 1853 til minde om den netop afdøde store bygmester, der lige i nærheden havde virket i saa lang tid som lærer i sin kunst. Man kan finde det besynderligt og udtale sin beklagelse over, at en saa stor kunstner skulde blive saa forfordelt. Naar man paa denne maade vilde forevige hans minde, saa kunde man vel have fundet en gade af et noget mere distingveret fysiognomi. Men naar man hører, hvilket historisk farveskjær, og hvilken intellektuel glans der hviler over dette trange, mørke smug, saa vil man kanske sige: valget var ikke saa ilde endda.

Vi behøver ikke at gaa langt i denne gade, før vi møder notable minder; vi kan allerede stanse ved det allerførste hus, no. 1. Imidlertid vil vi først gaa lidt længer nedover mod det punkt, hvor *Rue Visconti* munder ud i *Rue de Seine*, og gjøre holdt ved no. 21, baade fordi dette numer er af særlig interesse for os protestanter, og fordi vi finder det rettest at lade gadens begivenheder og skikkelser passere revue efter tidsfølgen.

Dette uanseelige hus med sine gamle skidne mure uden arkitektoniske prydelser eller eiendommeligheder af nogensomhelst art er bleven kaldt «den franske protestantismes vugge». Det var nemlig der, at hugenotterne holdt sin første nationalsynode 25de—28de mai 1559. At man valgte *Paris* til samlingssted, siger Calvins lærde ven, den bekjendte *Th. Beza*, i sit store historiske verk over den franske reformation, kom ikke deraf, at man tillagde Pariserkirken nogen preeminens eller høiere værdighed, men skede simpelthen, fordi man antog, at konfluksen af saa mange prester og ældste vilde vække mindre opmerksomhed der end i en provinsby. Det gjaldt nemlig for de deputerede at kunne være saa ubemerket som muligt, da døden overalt lurede paa dem. Der fandtes i hele riget ikke en eneste offentlig plads, uden at der stod en galge færdig til at modtage kjættere. Derfor valgte de ogsaa et hus i en saa obskur gade som *Rue des Marais* til sit mødested. De vidste godt, at om dette blev opdaget, vilde de *en bloc* blive ført til skafottet. Fra elleve stæder kom der repræsentanter til denne synode: *Paris, St. Lô, Dieppe, Angers, Orleans, Tours, Poitiers, Saintes, Marennes, Châtellerault* og *St. Jean d'Angely*.

Der er over denne forsamling en ophøiet simpelhed og moralsk storhed, som virker gribende og vækker vor ærbødighed og beundring. Ingen vagt er udstillet ved døren. Intet autoritetssymbol pryder det bord, omkring hvilket disse alvorlige mænd har sin plads. Ingen embedsdragt udmerker deres personer. Kongelige edikter har erklæret dem for fredløse, og forfølgerne er i hælene paa dem. Men rolig sidder de der dag efter dag, beskjæftiget med at nedlægge grundstenene til et nyt aandeligt tempel i sit fædreland og fast bestemt paa at fuldføre dette arbeide, selv om de første stene skulde blive cementeret med deres eget blod. Og da de gaar fra hverandre, ligger *Confessio Gallicana*'s 40 artikler der fuldstændig formuleret, dette symbolum, som i alt væsentligt stemmer overens med *Church of England*'s trosbekjendelse. Og desuden har de, ligeledes i 40 artikler, fastslaaet den franske reformerte kirkes konstitution, hvis fundamentalidé er den samme, som var bleven lært baade i Wittenberg og Genf.

Vi vender saa tilbage til gadens allerførste numer. Her døde aar 1660 digteren *Gérard de Saint-Amant,* en af de forunderligste fantaster, som nogensinde har levet. *Boileau,* lovgiveren paa det franske parnas, omtaler ham med suveræn foragt *Boileau*, denne smaalige literære overceremonimester, som ikke havde spor af øie og øre for genialitet og inspiration, som totalt manglede sans for, hvad der var naturligt og naivt og fremforalt for det nationale. Denne inkarnation af Ludvig den 14's tidsalders æsthetiske bevidsthed, som ikke kjendte høiere poetisk skjønhed end korrekthed og elegance, for hvem naturen udenfor Versailles' stivt klippede gange var et *terra incognita,* og hvis løsen var: «*Etudiez la cour et connaissez la ville!*» Denne den literære smags Cerberus, som truede med at give sin tjener afsked, da han en dag overraskede ham, fordybet i læsningen af *Lesage*'s roman «Haltefanden», — hvorledes skulde han kunne forstaa en saa fantasirig, umiddelbar, sund og egte kunstnernatur som *Saint-Amant?*

Dennes liv var meget bevæget og uroligt. Man vilde kunne lave en spændende roman deraf. Han var af meget god familie, og hans far var admiral i dronning Elisabeth af Englands tjeneste. Hans første opdragelse havde været meget forsømt; men han udfyldte manglerne ved studiet af de gamle digtere, ved reiser og jevnlig omgang med *beaux esprits.* Under sit omflakkende liv

lærte han en fem-seks sprog, som han talte flydende, og blev en udmerket musiker. Da han var elskværdig og spirituel og en mester i *bon-mots,* blev han den forkjælede yndling blandt seigneurerne ved Ludvig den 13's hof. Han var bl. a. hertugen af *Retz*'s og maréchallen af *Belle-Isle*'s bordfælle og ven, var vittig med den første og drak sig fuld med den anden. Da *Académie Française* stiftes, optages han blandt det første kuld af medlemmer, men besøger sjelden de lærde haller. Han indfinder sig meget præcisere paa vertshuset end i institutet. Under *Fronden*'s første uroligheder digtede og komponerede han en satirisk vise om prinsen af *Condé*, som honorerede den med stokkeprygl. Da han nu fandt, at det blev en smule besværligt for ham at være i Paris, tog han sin tilflugt til Polen, til dronning *Maria Gonzaga,* som gjorde ham til *gentilhomme de la chambre* (kammerjunker) med 1000 daler i aarlig gage. Men efter to aars ophold ved bredderne af Weichsel, kjedede han sig og vendte tilbage til Paris, hvor han gjenoptog sin eksistens som *bon-vivant.*

Uheldigvis begyndte han at blive gammel, og hans affærer blev mer og mer mislige. Han havde engang erholdt privilegium paa et glaspusteri i Rouen — det var just i den anledning, han skrev sit digt om *Cideren* (æblemosten) — men denne fabrik, som før havde gaaet udmerket, havde tilsidst maattet lukkes.

Ruineret, uden ressourcer, tilbragte han de sidste aar af sit liv i stor nød, hvad der forøvrigt ikke forstyrrede hans uudtømmelige lune. Derom bærer hans humoristiske poemer fra denne tid vidnesbyrd. Det er smaa mesterverker.

Han var 64 aar, da han døde hos sin ven *Abbé de Marolles,* som havde taget ham til sig.

Til gadens no. 13 er et endnu interessantere minde knyttet. En, hvis navn er omstraalet af en langt større glans end *Saint-Amant*'s, og hvis betydning i literaturen er verdenshistorisk, henlevede i dette hus sine sidste tunge og smertefulde aar. Det var *Phèdre*'s, *Esther*'s og fremfor alt *Athalie*'s berømte forfatter, den store tragiker *Jean Racine,* lidenskabens uforlignelige tolker. Glemt, syg og i unaade, fordi han i sit sidstnævnte drama, hvor han har naaet høidepunktet i sin kunst, lig en af det gamle testamentes profeter svinger svøben over alt det officielle hykleri og kongens og de mægtiges undertrykkelse af folket, søgte han under sine legemlige og sjælelige lidelser trøst og kraft i kristelig resignation.

Den 21de april 1699 kom døden, den store befrier, som han længe havde ventet med utaalmodig længsel.

Ved et besynderligt spil af tilfældet boede *la Champmeslé*, den store tragiske skuespillerinde, i denne samme gade under de skjønneste aar af sin dramatiske karriere, uden at huset med sikkerhed kan betegnes. Som hun var *Racine*'s inspiration, var hun maaske ogsaa hans eneste kjærlighed. Han havde altid hendes billede for sig, og det var for hende, han skrev *Iphigenie*'s, *Bérénice*'s og *Phèdre*'s roller i tragedierne af samme navn, saavelsom *Ataïde*'s i «*Bajazet*» og *Monime*'s i «*Mithridate*».

Hun er forøvrigt ikke den eneste af den franske scenes celebriteter, som har havt sin bopæl i dette historiske stræde. Ogsaa *Adrienne Lecouvreur* og *Clairon* boede der.

Hattemagerdatteren *Adrienne Lecouvreur,* den lille vaskermadame fra Rue de Seine, hun, der ved geniets mirakel blev en af de mest fuldendte kunstnerinder, som nogensinde har betraadt et theaters bredder. I den franske scenekunst er hun epokegjørende, en kvindelig nyskaber. Thi det var hende, som istedenfor den traditionelle syngende og deklamerende diktion indførte den naturlige tale. Hun synes ikke at have været smuk, men som franskmændene siger, «*pire que jolie*», af en uimodstaaelig og betagende ynde og udstyret med aandens og hjertets fuldkommenheder.

Hun var en hel epokes lidenskabelige forelskelse. De høieste og største bukkede under for den, lige fra *Voltaire* og *Chevalier de Rohan* til *Lord Peterborough* og prins *Moritz* af *Sachsen*.

Det var i sit hotel i Rue des Marais, hun døde 1730, efter sigende — det er aldrig bleven bevist, men det er mer end sandsynligt — forgivet af en med *curara* (en sterk gift fra Guyana, som indianerne ved Orinocofloden bruger til sine pile) impregneret buket, som en skinsyg medbeilerske, hertuginden af Bouillon, havde ladet hende holde. Det er dette motiv, *Scribe* og *Legouvé* har benyttet i sit bekjendte drama. Forat det tragiske ved hendes endeligt skulde blive fuldkomment, blev hun, da presteskabet ved *St. Sulpice* negtede at modtage hendes legeme, efter sigende begravet i smug kl. 1 om morgenen nær ved bredderne af Seinen, paa hjørnet af Rue de Bourgogne.

Mlle. Clairon, som fulgte efter Adrienne Lecouvreur og bragte hende i forglemmelse, og som maaske er den største af alle de kvindelige berømtheder, som er optraadt i den franske komedie, boede, om jeg ikke tager feil, i no. 15 i denne samme gade.

Hvilken besynderlig, men interessant skabning denne *Clairon,* hvis tilværelse var saa bevæget og romanagtig, og som kjendte al den lykke og storhed, et kunstnerliv kan rumme. Denne dristige kvinde, som vover at trodse den almægtige *mad. de Pompadour.* Det indbringer hende en plads i *fort Lévêque;* men hendes fængsel forvandler sig til en salon, karosserne defilerer forbi porten til hendes fangetaarn, og i dette holder hun *grand cour* flere dage

igjennem. Skjønt hendes rollefag egentlig var soubretterne, optraadte hun ogsaa med den største bravour i tragedien. Som *Dido* og *Medea* var hun mesterlig, og efter sin fremstilling af førstnævnte rolle gik hun altid under navn af «Karthagos dronning». I 22 aar var hun parisernes erklærede yndling. Hendes stolte og anmassende væsen gjorde imidlertid, at hendes kolleger ved theatret havde meget lidet tilovers for hende. Men der er over hende en vis sjælelig grandezza, som maa vække beundring. Som naar hun tager afsked fra scenen, fordi hun ikke vil spille sammen med *Dubois*, som hun med rette erklærer for at have vanæret sin stand og sit kunstnerkald, da han ved mened har unddraget sig forpligtelsen til at betale sin gjæld.

Skjønt allerede 50 aar gammel blev hun markgreven af *Ansbach*'s veninde, raadgiverske, ja næsten førsteminister og var overordentlig populær blandt fyrstendømmets befolkning paa grund af sin hjælpsomhed og uegennyttighed.

De sidste 13 aar af sit urolige liv — hun døde 1803 — tilbragte hun i Paris i en nød og fattigdom, der danner den yderste modsætning til den luksus og overflod, hvori hun tidligere havde levet. Hun maatte prøve baade hunger og kulde og var dertil aldeles forladt og ensom. Hendes «Erindringer» er skrevne med megen aand og dygtighed og hører til det bedste i memoirelitteraturen.

Det synes næsten, som om alle slags berømtheder har sat hverandre stevne i denne afsidesliggende krog af det gamle Paris. Det var jo i denne gade, «*den menneskelige komedie*'s» store forfatter *Balzac* havde sit trykkeri og skriftstøberi, hvor den berømte romanskriver, som til sine tider drømte om kommerciel lykke, forsøgte sig i denne dobbelte industri, som slet ikke lykkedes for ham.

Og det var ligeledes der, hvor de to brødre *Blanc* boede, begge navnkundige mænd. *Louis Blanc*, historikeren, det gamle medlem af den provisoriske regjering i 1848 og grunderen af «nationalverkstederne». En middelmaadighed kanske som politiker, men en stor skribent. Og *Charles Blanc*, den bekjendte forfatter til *Histoire des Peintres* og redaktør af *Gazette des Beaux-Arts*, i lang tid direktør for de skjønne kunster, og en lærd kunstkritiker, udmerket ved sikkert judicium og formens elegance.

Har man saa ikke ret til at kalde denne isolerede, mørke og uanselige gadestump, som ingen kjender, et historisk centrum? Og mon *Visconti* behøver at skamme sig i sin grav, fordi man har tilladt sig at pryde den med hans navn?

FORTSATTE TANKER OM FORHOLDET MELLEM AAND OG MATERIE[1].

Medens det maa antages at naturkræfterne efter deres beskaffenhed og forhold til materiens forskjellige bestanddele er disses iboende kræfter, er det paa den anden side forudsætningen, at livsfænomenet er en aanden iboende kraft.

Den mening har været fremsat, at alle disse kræfter og deres forbindelser vistnok for tanken kan opstilles som forskjellige begreber, men i virkeligheden er indbyrdes sammenbundne, saaledes at de ikke faktisk kan udsondres. Den anførte i tanken opstillede udskillelse er derfor illusorisk, og tilværelsen, der saaledes har disse for dens bestaaen fornødne kræfter i sig selv, maa derfor være evig — uden begyndelse og ende. For tanken fremstiller sig dog en saadan uendelig række af forandringer uden udgangspunkt som en begrebsforvirring. Den har ingen analogi i matematikens uendelige rækker, ti de har ialfald en karakteriserende begyndelse eller udgangspunkt, medens en uendelig række uden begyndelse og ende ikke kan tænkes i sin totalitet og derfor har karakteren af en logisk umulighed. Den hellige skrift beretter imidlertid, at «*i begyndelsen* skabte Gud himmelen og jorden». Der var altsaa en begyndelse for materien, og i denne begyndelse herskede det guddommelige væsen — uindskrænket af begreberne tid og rum — men hvis begribelse dog synes at forudsætte andre kundskaber end dem, der kan tilegnes af den menneskelige evne. Spørgsmaalet om hvad der var *før* begyndelsen indeholder en *contradictio in adjecto,* der ikke kan blive gjenstand for besvarelse.

De kræfter, der efter Guds bestemmelse ved skabelsen blev sat i virksomhed, maa antages at være de samme som de, der fremdeles giver tilværelsen sit præg, og der bliver da al grund til ved nærværende undersøgelse at holde fast ved den tanke, at livsfænomenet, som en aanden tilhørende egenskab, har fremkaldt

---

[1]) Fortsættelse fra side 297.

virksomheden saavel i de i den anorganiske materie boende kræfter som i den hele organiske natur. Betingelserne for disse to naturers virksomheder er dog forskjellige i selve deres væsen. I den anorganiske natur synes der ikke at foregaa nogen udvikling, ialfald foregaar der kun en omordning eller nye forbindelser af de samme elementer efter de for tilfældet givne fysiske eller kemiske love.

I den organiske natur frembringer derimod den vitale celle en ny enhed af anden potens med spire til en videregaaende udvikling, medens den brugte celle forlades af livsfænomenet og falder tilbage til anorganisk stof. I denne spire synes fra begyndelsen af — analogisk med de kræfter, der virker i den anorganiske natur — at være nedlagt i forbindelse med livet en aandelig kraft, der leder udviklingen i den bestemte retning og til den bestemte udviklingsgrad. Denne aandelige kraft synes paralel med cellevævets udviklingsgrad, saaledes at dens virksomhed vokser i samme forhold som udviklingen foregaar.

Gjennem denne forbindelse af aand og materie synes sjælevirksomheden at kunne faa sin forklaring.

Sjælespiren skulde altsaa ligge allerede i den første celle og dens senere udvikling, der maatte foregaa paralelt med celleudviklingen, i henseende til grad at være bestemt forskjellig af Gud ved skabelsen efter den klasse af organismer, hvortil den efter sin natur skulde høre hen.

Hos de laveste organismer er det ogsaa ganske vist saa, at sjæl og legeme gjennem en harmonisk udvikling er naaet hen til den fuldkommenhed som for hver klasse er bestemt.

Hos mennesket er den eiendommelighed i organismen, der betinger sjælelivets udvikling, stærkest udpræget, og i Jesu eksempel og lære synes at være henpeget paa grændsen for denne udvikling, og at denne kun kan naaes under betingelse af, at sjælelivet ytrer sig i kjærlighed til Gud og medmennesker samt renhed i tanker og forestillinger. Der opstaar da spørgsmaal, om det kan antages, at der er nogen forbindelse mellem dette sjælens indhold og legemets organisme, og om den harmoniske udvikling, der finder sted i de lavere klasser af organisk natur, ogsaa i den høiere klasse er nødvendig for udvikling til maalets opnaaelse. De tanker, der paatrænger sig til besvarelsen af disse spørgsmaal, søges fremstillede i følgende betragtninger:

Menneskets legeme synes under normale forhold inden en kort periode at være naaet frem til den udviklingsgrad som af naturen er bestemt, eller til det maal hvorved udviklingen er afsluttet.

Samtidig hermed naaer sjælen under normale forhold op til modtagelighed af de aandens egenskaber: fri villie med selvbevidsthed, forstand og fornuft, der tilsammen danner betingelserne for at hvert menneske kan føle sig som en personlighed. Den periode, der gaar foran dette udviklingstrin eller denne selvbevidsthed, henhører til barnealderen, det er den uskyldighedsstand, hvori mennesket er utilregneligt og hvori derfor udviklingen i lighed med den dyriske klasse kan finde sted normalt efter de af Gud givne love. Men denne utilregnelighed ophører med den nye faktor, der er indkommet i sjælelivet, nemlig den frie villie med følelse af ansvar for tanker, ord og gjerninger, der fremkaldes ved den frie villies valg. Forinden selvbevidstheden vaagner, har den unge sjæl gjennem sandseindtryk, erfaring, belæring og opdragelse modtaget et mere eller mindre righoldigt stof som grundlag for sin vedblivende virksomhed, og dette grundlag synes i ikke ringe grad at være bestemmende for det valg af to modsatte retninger, som sjælens dobbelte natur af aand og materie har tilbøielighed til at tage. Under forudsætning af at dette valg skulde være det afgjørende for en fortsat harmonisk udvikling mellem legemets organisme paa den ene side og sjælelivet paa den anden, maatte heraf følge, at valgets motiver ogsaa maatte have samme virkning eller staa i saadan forbindelse med organismen, at der ogsaa med hensyn til motiverne blev en indre forbindelse mellem disse og den fortsatte udvikling. Hvad der taler herfor er, at aandens spire, der maa antages at være nedlagt i den første celle og harmonisk at udvikles med denne, har karakteren af den renhed, der er aandens væsen. Er derfor en saadan renhed ikke tilstede i det bestemmende motiv, maa der fremkomme en standsning i sjælelivets harmoniske udvikling. Paa det stadium, der følger efter barnealderen og hvor den fri villie til valg først kommer til bevidsthed, er det netop, at en saadan stansning i den harmoniske udvikling synes at indtræde, idet dennes fortsættelse i samme maalestok som under barnealderen synes at maatte allerede her i livet føre op til den fuldstændige aandens legemliggjørelse, som efter Kristi forbillede er sat som grænse for den menneskelige aands fuldkommenhed.

Af de tvende valg, der foreligger den fri villie, er det ene regelmæssig rettet paa ensidigt hensyn til individet selv; bevæggrunden er da opnaaelse af materielle fordele, tilfredsstillelse af sanselige lyster eller af hevngjerrighed, had, vrede m. m. Det andet valg er — med udelukkelse af egenkjærlighedens forvildende mellemkomst — begrundet i hensynet til fælles vel, kjærlighed til Gud og ønsket om at gjøre hans villie. Her er det altsaa aandens renhed, der bliver den ledende; hist er det de legemlige tilbøieligheder eller drifter, der blive raadende. Den legemlige udvikling fortsættes i sidste tilfælde paa sin vei, medens sjælelivets, som er forbindelsen mellem aand og materie, maa stanse som følge af det urene valg.

Herimod kan indvendes, at der er ingen saadan forbindelse mellem organismens fornyelse og den sjælelige virksomhed. Hin foregaar efter bestemte fysiologiske love, denne retter sig efter de tilfældige sjæleindtryk, som tilværelsen under sine mange og forskjellige former fremkalder. Dette vilde dog være en forhastet slutning.

Det skal med villighed erkjendes, at den menneskelige forstand til at indse disse tings sammenhæng kun er ringe og til at klargjøre begyndelserne eller skaberværket aldeles utilstrækkelige, men der synes dog her at foreligge facta, hvoraf der med fuld beføielse kan sluttes. Det maa nemlig erkjendes, at sjælelivets mange fornemmelser af sorg og glæde, frygt og haab, kjærlighed og had m. v. netop synes at staa i en intim forbindelse med den menneskelige organisme gjennem dens uvilkaarlige funktioner. Hjertets slag og blodcirkulationen forandres kjendelig under sindsuroligheder, næringsmidlernes regulære forvandling kan derigjennem paavirkes, og det hele system af funktioner, hvorigjennem organismens fornyelse foregaar, i mere eller mindre grad forstyrres. Den særegne organisme, hvori sjælens aandelige egenskaber synes at komme til virksomhed, nemlig hjernen og dens nerveforbindelser har erfaringen vist os at være et saare følsomt mellemled, hvori den tilsyneladende mindste uregelmæssighed kan medføre forstyrrelser i sjælelivet. Vekselvirkningen mellem sjæl og legeme er en uafbrudt vedvarende funktion — paa den ene side formedelst sjælens forskjellige indtryk og sansefornemmelser, tanker og forestillinger og — paa den anden side formedelst den uafbrudte virksomhed der foregaar i legemet til næringsmidlernes forvandling og

organismens fornyelse. Denne vekselvirkning viser sig som et udslag i mangfoldige retninger af forskjelligartet beskaffenhed og vil neppe kunne faa sin fulde forklaring alene gjennem fysiologiske love. Om det end ikke med videnskabelig sikkerhed kan godtgjøres i disse forhold, at bevæggrundene til den frie villies valg ogsaa afspeiler sig i organismens fornyelse og derunder faar sin indflydelse, synes det dog at være det logisk rette resultat af denne vekselvirkning, at saa er tilfældet. Det maa derfor antages, at det alene er den rene sjæl, d. e. aandens repræsentant i denne, der formaar at fremdrage den harmoniske udvikling af sjæl og legeme henimod fuldkommenhedens maal, medens den urene sjæl, d. e. den materielle repræsentant i denne, drager i den modsatte retning og fremkalder den disharmoni, hvorved sjælelivets udvikling til det samme maal stanser. Denne opfatning synes ogsaa stadfæstet ved Jesu liv og lære. Hos ham maa maalet for den menneskelige fuldkommenhed antages at være naaet, idet den harmoniske udvikling under sjælens renhed var naaet frem til aandens fuldstændige legemliggjørelse. Paa dette stadium maa de legemlige funktioner være ensartede og gjentage sig paa samme maade, ti maalet er naaet, organismens fornyelse kan ikke længere være udvikling eller tilbagegang, men alene en fortsættelse af den timelige tilværelse og dermed en vedligeholdelse af den opnaaede sjælelige fuldkommenhed. Da Jesus ved nadverens indstiftelse havde tilsagt sine disciple syndernes forladelse og derved skjænket dem sin egen sjæls renhed og kjærlighed, delagtiggjorde han dem ogsaa i sit eget legeme og blod ved uddelingen af brød og vin, idet han oplyste dem om, at disse næringsmidler ved sin forvandling i disiplenes legemer er identiske med hans eget legeme og blod og altsaa havde den samme virkning til organismens harmoniske udvikling til fuldkommenhed som hos ham selv.

Sjælens renhed maa saaledes anses som hovedmomentet eller en ueftergivelig betingelse for sjælelivets fortsatte udvikling for dets egentlige formaal, og ved siden heraf maa den ogsaa anses som den eneste rette veileder i de mangfoldige timelige gjøremaal som tilværelsen medfører. Sjælens urenhed er nemlig lasternes begyndelse og disse bærer uvilkaarlig straffen i sine følger, der ikke lader sig afvende uden ved forsoning.

Den kombination af tanker, der ovenfor er fremstillet, har sin støtte i udgangspunkter, hvis væsen og indhold kun vanskelig

og som oftest aldeles ikke lader sig fatte af den menneskelige forstand. Fremstillingens sandhed lader sig derfor ikke kontrollere ved en videnskabelig forskning af disse udgangspunkter. Forsaavidt der her er bygget paa beretninger fra den hellige skrift, maa de, forsaavidt de ikke i sig selv bærer sandhedens præg, være gjenstand for troen eller en mere eller mindre levende subjektiv overbevisning om sandheden, der paa grund af mangler i den menneskelige forstand ikke lader sig objektivt konstatere. Disse mangler synes efter den samme kilde — den hellige skrift — at have sin grund i syndefaldet, hvorved forstanden blev formørket. Forstanden er jo en aanden tilhørende egenskab, hvortil spiren var nedlagt i den organiske celle, og med denne maa antages at faa sin harmoniske udvikling. Det er saaledes forklarligt, at den ved syndefaldet fremkaldte stansning i sjælelivets udvikling ogsaa har bevirket en stansning i forstandsudviklingen. Denne synes dog kun at være en formørkelse med hensyn til de ting, der hører aanden til, medens forstanden som en evne til i sin almindelighed at begribe aarsags- og virkningsforholdene med deres kombinationer forøvrigt er udviklet med organismen til begribelse af de ting, der hører materien til.

I tilværelsen synes den grundregel at være gjennemført, at de ting der er i eller foregaar i denne, ikke kan blive gjenstand for nogen absolut forsvinden eller tilintetgjørelse.

Tvertimod denne grundregel synes dog for menneskelige øine alt at forsvinde under den uafbrudte række af forandringer, hvori tilværelsens væsen bestaar. Dette kan dog ikke forholde sig saaledes.

I aandens rige synes tilværelsen at være opsamlet og i dette lever alt hvad der er skeet og sker, med samme klarhed og sandhed, som nuets hændelser eller begivenheder kan fremstille sig for iagttagerens øine. Ligesaa vist som den fjerntliggende stjernes lys kan observeres af det menneskelige øie i lange tidsrum, efterat dette lys er udslukket, ligesaavist synes det at maatte være, at den allestedsnærværende Gud gjennem sin aand omfatter den hele tilværelse som en enhed, ti for ham er tusen aar som en dag og en dag som tusen aar.

I det materielle liv synes erfaringen at have godtgjort, at intet af materiens bestanddele tilintetgjøres eller forsvinder. Ved træets brand forsvinder intet, men dets forskjellige bestanddele

alene udskilles og bliver disponible for nye forbindelser. Kemikeren kan derfor gjennem sine undersøgelser af de udskildte bestanddeles vægt sammenholdt med træets forinden udskillelsen, overbevise sig om at ingen tilintetgjørelse har fundet sted. Heller ikke ved forbrug af en naturkraft forsvinder nogen del af denne; den alene omsættes eller overføres efter bestemte love. Af vandstrømmens bevægende kraft forsvinder saaledes intet, ti kraften er den vandet iboende uforandrede tyngdekraft, ligesaalidt som ved dens omsætning til elektricitet, ti her fremkommer alene en omformning, der igjen ved elektricitetens anvendelse kan omsættes i en ny form eller den samme.

Efter den her fremstillede teori skulde der saaledes heller ikke ved døden kunne fremkomme nogen absolut tilintetgjørelse. Dette begreb kan alene finde sin anvendelse i den organiske natur, hvor døden uafviselig indtræder som en følge af at organismen har tabt sin evne til en fortsat fornyelse; den er saaledes ikke en ny kraft, der forstyrrende griber ind i de organiske forhold, men alene den passive tilstand, der fremkommer ved organismens egen ufuldkommenhed. Naar det saaledes heder, at døden kom ind i verden formedelst synden og at døden trængte igjennem til alle mennesker, fordi de syndede alle, er det utvivlsomt meningen, at syndefaldet fremkaldte den ufuldkommenhed i den menneskelige organisme, der havde døden tilfølge.

Den eiendommelige forbindelse mellem aand og materie, der har faaet sit udtryk i den menneskelige sjæl, synes saaledes ved døden ikke at kunne undergaa anden forandring end udskillelse fra organismen. Den sjælelige forbindelse træder saaledes uforandret ind i aandens rige for at fortsætte sin virksomhed efter Guds vise bestemmelse. Foruden de aandelige egenskaber, som maa følge sjælen ved dens adskillelse fra legemet, synes det ogsaa antageligt, at saadanne forbindelser med organismen der gjennem aandens indvirkning har faaet sin tilværelse og derved har antaget et aandeligt præg, maa udskilles fra organismen. Den organiske forbindelse maa da have undergaaet den forvandling, som maa antages at være et udslag af aandens legemliggjørelse. Vor herre Jesus Kristus var uden synd, døden kunde derfor ikke trænge igjennem til ham, og naar den alligevel af hans modstandere blev forsøgt fuldbragt, blev det herved stadfæstet, at hans legeme, som fuldstændig gjennemtrængt af aandens væsen, derved

havde undergaaet en saadan forvandling, at naturens materielle kræfter ikke længere blev skikkede til at virke efter sine bestemte regler. Kristus synes ved sin begravelse at have underkastet sig denne prøve, men bestod den, idet hans legeme opstod fra graven for at indgaa i aandens rige.

Af den ovenfor meddelte tankerække skulde saaledes flyde som resultat, at aand og materie, uagtet efter sit væsen staaende i et modsætningsforhold, dog som udtømmende for tilværelsen, er forbundne gjennem *livsfænomenet,* at dette har fremkaldt virksomhed i den anorganiske materie gjennem de i dens forskjellige bestanddele boende naturkræfter, at det i den organiske natur, i cellevævet gjennem den der nedlagte aandsspire, har fremkaldt en harmonisk fornyelse og udvikling af organismen med den iboende aand, ved hvilken forbindelse er fremkommet sjælelivet. I den høiest udviklede organisme, nemlig hos mennesket er det bestemt, at aandens liv skulde fuldstændiggjøres til det maal, som i Jesu Kristi eksempel er bleven virkeliggjort.

NATIONALTEATRET.

Det vilde være overmaade beklageligt, om opførelsen af «Over Ævne» — saaledes som antydet — skulde berøve det nye nationalteater de dannede kristnes sympati.

Beklageligt først og fremmest for teatret, som derved vilde miste den spore til ideal stræben, der ligger i at vide sig forstaaet og omhegnet af et folks ædleste kræfter; men ikke mindre beklageligt for den almenhed, som maatte finde adgangen til den uden sammenligning vigtigste kunstanstalt stængt for sig.

Det er bekjendt nok, hvorledes et vist religiøst livssyn har regnet teatret med blandt de forbudne ting — et standpunkt, som er fuldt konsekvent, hvor al kunstnydelse forkastes som «øienslyst og overdaadigt levnet», men er ganske ubegribeligt hos dem, som regner de kunstneriske talenter blandt Guds herligste gaver til menneskene. Den sceniske kunst vil jo det samme som al anden kunst; den vil ved hjælp af det materiale, som staar til dens raadighed, in casu kunstnerens egen person, søge at give menneskelig stemning og følelse det fuldkomneste udtryk og er i denne stræben selvfølgelig ligesaa etisk berettiget som f. eks. billedhuggerkunsten.

Og ligesaa meningsløst, som det vilde være at forkaste al digtning, fordi der visselig findes frivole digtere, ligesaa uholdbart er et standpunkt, som ikke vilde give den dramatiske kunst hjemstavnsret af hensyn til sceniske fremstillinger, som hverken æstetisk eller etisk holder maal.

Er der saaledes ingen betænkelighed tilstede ved at nyde den sceniske kunst, hvor den dyrkes i alvor, maa det kristne samfunds stilling til det nationale teater være ganske klar. Med fuld erkjendelse af teatrets uvurderlige kulturelle mission, idet det levendegjør de store digteres tanker og sætter dem i den skarpest mulige belysning til tilegnelse og udbredelse i de videste kredse, vil kirken ikke blot tolerere teatrets virksomhed, men meget mere yde det sin respekt som en kulturbærer af fremragende betydning.

Det moderne teater er jo ogsaa i sit udspring kirkens eget barn: med de middelalderske passionsskuespil begynder som bekjendt dets historie.

Hvor kirken som den evige sandheds forkynder pligter at være paa post, er ikke indenfor teatret, men paa dets tærskel: den maa i religionens og moralens navn kræve, at der ikke opføres stykker, som netop paa grund af de sterke midler, som her kommer til anvendelse, kan virke nedbrydende og lammende med hensyn paa nationens religiøse og moralske vekst.

Hvad nu opførelsen af «Over Ævne», angaar, kan det ikke forundre, at man paa kirkeligt hold forarges over, at et stykke af denne art har fundet vei til den nationale scene.

Ikke blot er her det religiøse liv, det personligste og helligste af alt, gjort til midtpunkt i en dramatisk konflikt, hvorved skuespillerne saavelsom tilskuerne stilles overfor profanationens farlige og absolut unødvendige fristelse; men dette ophøiede emne er af digteren trukket ned for at tjene en irreligiøs tendens, som, hvor lidet den i vort land raadende kristendomsskikkelse end rammes deraf, kun kan mødes af alle alvorlige menneskers uvilje.

Naar vi alligevel ikke kan slutte os til dem, som paa grund af «Over Ævnes» opførelse skulde ville bryde staven over det nye teater, bestemmes vi dertil af hensynet til, at dette saakaldte nationalteater i virkeligheden er et «*théâtre libre*» uden ansvar overfor norsk myndighed. Men hvad der er skeet, bør unegtelig tilskynde til at arbeide for, at det i lighed med andre kunstneriske institutioner stilles under offentlig kontrol, idet det naturligvis samtidig ydes tilskud af statens midler, noget, som alligevel om ikke længe vil tiltrænges, om det skal kunne holde sig oppe paa et for et nationalteater værdigt niveau.

Efter disse bemerkninger, som tidens leilighed syntes at opfordre til, skal vi i det følgende meddele nogle af vore indtryk fra det nye teater.

1ste september 1899 er en merkedag i norsk teaterhistorie. Da feiredes indvielsen af det nye teater. Vore to verdenskjendte digtere, vor ikke mindre berømte komponist, alt hvad landet eier af kunstinteresserede mænd og kvinder med kongen og hoffet i spidsen var tilstede, og glæden over det smukke skuespilhus var

over al maade. Det er heller ikke for meget sagt, at det taaler at sammenlignes med hvilketsomhelst teater i europa. Scenen er rummelig og udstyret overensstemmende med alle den moderne tekniks fordringer. Salonen er elegant uden at være overdaadig, akustiken er fortrinlig, og korridorer og foyer vilde tilfredsstille endog et mere forfinet publikum, end det som sedvanlig kan tænkes at ville fylde dem. Ogsaa udenfra seet virker bygningen imponerende; kun skulde vi have ønsket, at den havde «staaet» bedre mod sin stilfulde nabo; men norske arkitekter vil nu engang ikke tage hensyn til omgivelserne.

Det nye teater er altsaa en virkelighed. «Den gamle kasse» er snart en saga blot, og ingen taler mere om den. Og dog var det inden dens vægge, den norske scenekunst blev grundlagt, og vi ved alle, at dens storhedstid er svunden med den. Kun en eneste af de store gamle har faaet opleve at se det nye skuespilhus fuldført, og vi tænker os, at hun ikke uden vemod har overtaget den stolte rolle at danne den levende tradition i de nye — saa forunderlig nye forhold.

Den nationale scenekunst staar og falder med den nationale dramatiske literatur. Kun norske skuespillere kan spille Ibsen og Bjørnson, ligesaavist som det kun er i Paris, at Molière og Dumas fils faar sin sande tolkning. At det gamle teater besad kræfter, som paa den ypperligste maade kunde føre de norske dramaer frem for det norske folk, vil være dets uvisnelige hæder, og det er alles ønske, at de unge skuespillere i kjærlighed og taknemlighed vil verne om den arv, deres store forgjængere har efterladt dem.

Som sig hør og bør indviedes det nye teater med en Holberg-forestilling. Danske kritikere har seet surt til, at nordmændene uden videre tager deres store digter fra dem, og har taget anledning af den mislykkede fremførelse til at rive af sig adskillige brandere. Vi giver dem lov til det sidste, men kan umulig skjænke dem Holberg. Vistnok nedlagde Holberg sin manddoms kraft i det danske land; men det maa dog ikke glemmes, at han først for alvor bosatte sig i Kjøbenhavn paa det tidspunkt, da den receptive periode i et menneskeliv pleier at være afsluttet. Sine sterkeste og varigste indtryk har han da selvfølgelig modtaget først og fremst fra sit norske hjemland og dernæst fra sine langvarige

ophold i de store kulturlande. Og i sin komediedigtning er Holberg sikkert ligesaameget norsk som dansk. Skjærer vi bort det overmaade meget, som er ligefremt laan fra det franske og italienske teater (og det gjælder ikke blot den egentlige handling og figurerne, men ogsaa repliker, ja hele scener), vil det for det øvriges vedkommende aldrig kunne bestrides, at det er det norske, særlig det bergenske folkelune, som er hans uudtømmelige kilde. Hvem ser ikke sammenhængen mellem Holberg og vore saftige folkeeventyr, og hvem kjenner ikke Holberg igjen i den velkjendte bergenser-jargon, som endnu er saamangen skikkelig østlændings skræk? Det er vel heller ingen tilfældighed, at fællesliteraturens anden store humorist, Wessel, ogsaa var nordmand. Paa den anden side vil vi aldrig benegte, at der er en vis sammenhæng mellem Holberg og det danske naturel; men rigtignok tror vi, at Danmark har mest at takke for. Her har han jo ogsaa fundet store og værdige efterfølgere i en Hertz, en J. L. Heiberg o. fl.

Nu vel, — men hvorfor kan I da ikke spille Holberg? spørger den danske kritiker triumferende.

Det maa indrømmes, at Holbergs-forestillingen, som ovenikjøbet var den første festforestilling, var trist at skue. Man havde valgt 2den og 3dje akt af «Barselstuen» samt «Gert Westphaler» (enakteren). Det sidste hører nu ingenlunde til Holbergs bedste stykker, og hvad værre er, det hører ikke til det Holbergrepertoire, hvori norske skuespillere har traditionen at støtte sig til. Ingen under, at opfatningen maatte blive farveløs. *Schanche* fortjener anerkjendelse for den maade, hvorpaa han gjorde den umulige farcefigur sandsynlig, men hans Gert er dog væsentlig kun en pen ung mand, med lyst til at brede sig over sine reiseindtryk, og ikke den Holbergsfigur, hvis natur er snakkesalighed. Der maatte smøres ganske anderledes tykt paa, og netop her er det traditionen, som samler de ældre fremstilleres indfald, er til slig uvurderlig hjælp.

Det er ikke ret mange aar siden, «Barselstuen» paa det gamle teater fik den feiende og straalende opførelse, som er i manges minde. 2den og 3dje akt hører som bekjendt til perlerne hos Holberg. Hvor uudtømmelig rig er ikke hans fantasi? Hvor vil man finde mage til galleri af snurrige kvinder? Her har pebersvenden i ham rigtig boltret sig i kaad satire. Fra alle stænder, dannede og udannede, snakkelystne og stumme kommer de fornøielige

typer, den ene mere original end den anden. Her er taknemmelige opgaver for hele den kvindelige personliste, og man har ogsaa ment, at scenerne var valgt for at kunne præsentere samtlige aktriser paa én gang. Uheldigvis skulde ledelsen faa bøde for sin ubesindighed. Det blev slaaet uhyggelig fast, at det svage kjøn ikke er teatrets sterke side. *Fru Wolf* og *frk. Parelius* kom selvfølgelig igjennem, skjønt vi mindes at have seet dem saftigere; men for de øvriges vedkommende skortede det altformeget baade paa forstaaelse og fantasi. Aldeles ubegribelig var Engelke skolemesters. I den vide verden er der aldrig seet en lærd dame saa træg og sedat. I det hele taget manglede der paa liv og fart. Scenerne maa følge slag i slag. Ikke før er den ene ude af døren. før den næste maa styrte ind. Corfitz ligger jo under bordet og lurer paa leilighed til at komme ud; men saaledes som stykket her blev spillet, kunde *Klausen* været ude baade 1 og 10 gange.

Det nytter ikke at negte: publikum kjedede sig, og det paa første festforestilling!

Og saa søgte man skylden hos Holberg og i den manglende tradition.

O lykkelige skuespillere, o lykkelige sceneinstruktør: hvor maa I ikke elske et publikum, saa tillidsfuldt og naivt!

Holberg skulde ikke passe for vor tid? Man ved virkelig ikke, hvad man skal stille op mod en slig tale? End i Kjøbenhavn? Der spilles han jo stadig under jubel og for fulde bænke. Og det kjøbenhavnske teaterpublikum tør ganske vist maale sig med vort i kunstforstand. Med samme ret maatte man kunne paastaa, at Molière ikke passer for et moderne pariserpublikum. Og dog er der knapt én uge i det ganske aar, uden at der gives et stykke af Molière paa Théâtre-Français eller Odéon.

Og den manglende tradition? Ganske bortseet fra, at Holberg har været spillet i Norges hovedstad i hele det snart forløbne aarhundrede af vore første kunstnere, af hvilke en endnu gaar lyslevende om iblandt os, har enhver tale om manglende tradition ingen mening; den nærmeste naboscene af europæisk rang er jo Holbergs eget teater saaatsige, med fremragende holbergskuespillere, som af al magt gaar i fædrenes spor. Naar traditionen ligger saa lige ind paa husvæggen, er det det mindste, som kan kræves, at man søger at gjøre sig bekjendt med den.

Tiden vil vise, om Holbergs-forestillingen var mere end et udhængsskilt, og om der hos den nye ledelse er baade lyst og vilje til at give vor dramatiske literaturs skaber en værdigere tolkning.

Til forestillingen var der af *Nordahl Rolfsen* skrevet en — prolog. Den blev afleveret af fru Wolf med det elskværdige lune, som er hende eiendommeligt, og modtaget velvillig af publikum. Bagefter har der imidlertid reist sig en storm af uvilje mod forfatteren, som næsten har faaet skylden for hele aftenens misère. Vistnok var prologen sørgelig blottet for svulmende tanker og sterke ord; den gav blot et naivt udtryk for «den gamle gardes» glæde over det nye, fine hus. Men dette er dog ikke egentlig fjerntliggende, al den stund prologen var lagt i skuespiller-veteranens mund. I det hele taget bør man vogte sig for at overdrive begivenhedens storhed. Trods sit prangende navn er det nye teater dog kun et privatteater, et aktieselskabs eiendom i ganske samme forstand, som det gamle var det. Og med alle løfter og alle ønsker har vi dog endnu kun faaet — et nyt, fint hus, og det er det vi — indtil videre — kan og bør glæde os over.

Yngvar Brun.

„OVER ÆVNE" PAA NATIONALTEATRET.

Det har været os en glæde ovenfor at optage den første teaterkritik i vort tidsskrift. Vi skal i et enkelt, meget vigtigt punkt faa lov at supplere den med nogle bemerkninger.

Som hr. Y. Brun beklager ogsaa vi, at «Over Ævne» er optaget paa vort nye nationalteater. «Over Ævne» er jo ikke bare et kunstverk. Det er tillige et teologisk stridsskrift. Kunsten er der taget i den teologiske polemiks tjeneste. Den teologiske polemik som her kjæmper med kunstens vaaben er udelukkende negativ. Den søger at bevise, at kristentro er tro paa underet, og tro paa underet er «over ævne»; den skaber ikke liv, men død. «Over Ævne» er et direkte, bevidst og planlagt angreb paa den kristne tro.

Det har utvivlsomt vakt smerte i mange kristne kredse i vort land, at et saadant stykke er optaget paa vor scene. Men vi har ingen ret til at beklage os. De kristne i vort land har i det store og hele taget lange tider igjennem vendt teatret ryggen, ja for en stor del stemplet det som en djævelens gjerning ingen kristen tør befatte sig med. Det er en grei sag: det man ikke vil befatte sig med, men tvertimod forkaster og fordømmer, det har man heller ingen ting at sige over. Man har fraskrevet sig al indflydelse paa det.

De kristne faar engang lære at forstaa den ting, at vil de øve indflydelse paa livet, da faar de være med i livet og gjøre sin aandsmagt gjældende. Kan og vil de ikke det, da gaar livet sin gang uden dem og — mod dem.

Hr. Y. Brun drager den slutning af begivenheden med «Over Ævne», at nationalteatret bør faa offentlig understøttelse og komme under offentlig kontrol. I selve sagen er vi enige. Men hr. Bruns ord vil lettelig kunne mistydes derhen, at der fra kristeligt hold tænkes paa at komme slige stykker som «Over Ævne» tillivs ved hjælp af brutal politicensur. Dette er naturligvis ikke hr. Bruns

mening, ligesaalidt som det er vor. Det er nu engang den offentlige mening som regjerer i vort land. Offentlig kontrol vil hos os derfor ikke sige andet, end at det offentlige faar anledning til i paakommende tilfælde at hævde den offentlige menings dom ligeoverfor uordener og galskaber, som ukontrollerede styrelser let kan gjøre sig skyldig i. Det vi er henvist til med hensyn til teatret som med hensyn til alt andet, det er at paavirke den offentlige mening. Uden den kommer vi ingen vei. Med den styrer vi, enten teatret er under offentlig kontrol eller ikke, men utvivlsomt allerbedst i første tilfælde.

Men at faa den offentlige mening hos os til at afvise et stykke som «Over Ævne» tror vi nok vil tage lang tid. Vistnok er det bestemt antikristeligt. Men der er intet blasfemisk i det. Baade kristendommen og de kristne behandles hensynsfuldt. Den overfladiske tilskuer vil neppe forstaa, at det er selve kristentroen som her bliver angrebet. Han mener: presten Sang er en sværmer og hans sværmeri er det som volder døden. At virkelig kristendom efter stykkets hele sammenhæng altid er og maa være et sligt sværmeri, det opfatter han ikke. Der er vist adskillige, selv blandt dem som holder paa sin kristentro og slet ikke vil opgive den, der ser stykket uden at forarges. At fritænkere og indifferente mennesker ikke forarges siger sig selv. De opbygges ved stykkets straalende skjønhed.

Vi anser det derfor for temmelig haabløst under de nuværende omstændigheder at faa reist nogen opinion mod et stykke som «Over Ævne».

Vil vi øve indflydelse paa teatret, da faar vi nok begynde med stykker af en anden art. Vi faar begynde med de stykker, som er enten ligefrem liderlige eller ialfald besmykker usedeligheden og tager den i forsvar. Vi har vist for det første nok og mere end nok med at faa slige stykker væk. Her kan vi optage et arbeide som ikke er uden haab. For en stor, vi haaber den største del af vort teaterpublikum skjønner, at slige stykker er en fare for samfundet, især for den opvoksende ungdom. Og hvordan man end forresten selv er, saa vil man nødig opleve at se sine sønner udlevede og forranglede, og sine døtre faldne og prostituerede. Her kan en appel til den offentlige mening nytte.

Men selvfølgelig maa vi isaafald gaa i teatret. Om vi bjæffer aldrig saa meget, saa hører ingen paa os, saalænge man ved, at vi taler om det vi ikke har noget med, for vi hverken har eller vil have nogen del i det.

Redaktionen.

NYE BØGER.

«**Sønderjylland**» heder en liden bog af den danske sognepræst Carl Bertelsen, en varmt skreven «folkelig fremstilling», som efter et kort blik paa landets rige, frugtbare natur og dets ulykkelige historie giver en skildring af de 150,000 dansktalende sønderjyders heltemodige kamp for at hævde sit danske modersmaal, sit danske hjertelag, sin danske nationalitet overfor den frygtelige overmagts yderlig paagaaende fortyskningsarbeide.

Det tunge slag, som rammede Danmark i 1864, har i mange retninger virket vækkende paa dets folk. Det er fra den tid af, man regner at der kom rigtig fart i høiskolebevægelsen. Det er fra da, man har taget til med den storslagne skogplantning paa hederne, som lover at «hvad udad tabtes, det skal indad vindes» og med saa meget andet fremskridtsarbeide paa næringslivets omraade. Det er fra da af, at det danske hærvæsen er blevet styrket. Men ingensteds har vel denne folkevækkelse været mere kjendelig end i det undertvungne Sønderjylland. Det haarde tyske tryk har lært den dansktalende del af dets folk at føle sig som danske.

Domstolenes sprog og embedsførselens sprog blev straks tysk ogsaa i de dansktalende egne. Derimod fik man der i den første tid beholde sine danske skoler. I 1871 kom der dog paalæg om at børnene skulde undervises i tysk 1 time hver dag. Syv aar bagefter steg det til 2 timer daglig, mens *undervisningens* sprog samtidig skulde være blandet, dels dansk, dels tysk. Ved den tid blev ogsaa flere høiere danske *private* skoler lukket. Men i 1888 blev det fastslaaet, at undervisningen helt igjennem skulde drives paa tysk ogsaa for dansktalende børn, alene med undtagelse af 4 timer ugen i religion. Om sit danske modersmaal maatte børnene ingen undervisning faa, mens man satte al magt ind paa at undervise og indøve dem i tysk. Nu er *alle* danske privatskoler lukket, og hjemmeundervisning er forbudt. Dersom forældre sender sine børn over grændsen til Danmark for at søge skole, straffes de med løbende mulkt. Og man har søgt at hindre

dem ogsaa i at lade sine voksne sønner og døtre komme paa høiskoler i Danmark, dog uden hidtil at have fundet nogen anstændig udvei. I byerne er ogsaa *kirkesproget* overalt overveiende tysk, selv om indbyggerne er dansktalende, og naar præsterne præker paa dansk, kan de jo som oftest ikke andet end radbrække det.

Men det er jo ikke bare tysk sprog, som skal indpodes i børnene, ogsaa tysk fædrelandsfølelse. Lærerne haaner den danske historie og det danske sprog og tvinger børnene til at synge tyske fædrelandssange, eller ialfald til at *lade som* de synger dem, mens det tyske politi med den største iver søger at hindre afsyngelsen af danske sange. De danske *farver* maa ikke vise sig, ikke engang paa de faldne krigeres grave; de røde og hvide baand blir revne bort. Undertrykkernes smaalighed gaar ofte til det utrolige, som naar en amtsforstander tugter en sønderjydsk bonde, der har sin søn paa skole i Danmark, ved at vise hans danske budeie ud af landet, eller naar en anden straffer en foredragsholder, som havde kaldt landet for «Sønderjylland» (istedetfor at sige: Schleswig-Holstein) ved at tvinge alle damer blandt hans tilhørere til at forlade salen.

Og dette tyskernes forsøg paa at udrydde det danske sprog af børnenes mund og den danske fædrelandsfølelse af folkets hjerter støttes nu ved den lange tyske soldatertjeneste, ved en ivrig og mægtig tysk agitation, tysk presse, tyske foredragsholdere osv. osv. Men overfor hele dette tyske væsen har saa den danske folkefølelse i Sønderjylland reist sig til udholdende og alvorsfuld kamp. De har gjort til sit valgsprog sin gjæve talsmands, Hans Krügers, stolte ord: vi *er* danske, vi vil *vedblive* at være danske, og vi vil *behandles som* danske efter folkerettens grundsætninger. I den tyske rigsdag og den prøisiske landdag hævdes Sønderjyllands sag med lige saa megen dygtighed som mod af den folkekjære Gustav Johansen, der eier en stor sum af ægte dansk lune og dansk elskværdighed, og gjør sig en fornøielse af at sige de høie herrer i Berlin sandheden lige i øinene, og ofte bliver støttet af de frisindede, polakkerne, socialisterne og hele det store «centrum», mens flertallet og regjeringen selvfølgelig vender det døve øre til. Men vigtigere end denne kamp paa den store skueplads ved høitidelige leiligheder er den som føres stilfærdig og uafladelig dag efter dag i de tusind hjem, hvor mødrene græder med sine børn, som bliver plaget i skolen for sit danske moders-

maal, og hvor de lærer dem at elske og velsigne denne danskhed, og dette Danmark, som deres lærer har haanet. Og dette er noget som bliver stærkere og stærkere aar for aar. En stor «dansk skoleforening» (af sønderjyder) har bare i aarene 1897—99 hjulpet 1,000 gutter og piger af sit hjemlands ungdom paa danske høiskoler. Og er der noget, som paa en dansk høiskole fremfor alt andet kan faa alle strenge til at klinge, saa er det Sønderjyllands navn. Saa de sønderjyder som vender tilbage til sine hjem fra slige skoler, skal nok i sin tid lære sine børn baade at tale dansk og tænke dansk og føle dansk.

Og denne stærke nationalt danske bevægelse i Sønderjylland støttes af en ypperlig dansk presse med «Flensborg Avis» i spidsen, som man i Danmark med stolthed mener at kunne regne for «et af de bedst redigerede blade i verden». Dets modige styrer J. Jessen, der skal udmærke sig lige saa meget ved sit bidende vid, som ved sin sjeldne indsigt og dygtighed, har tilbragt 3—4 aar af sit liv i forskjellige prøisiske fængsler. Og ved hans sidestaar der en række af andre fremragende og varmhjertede bladmænd.

Og haand i haand med skoleforeningen og pressen virker «foreningen til det danske sprogs bevarelse i Nordslesvig», som har faaet istand mere end 100 bogsamlinger rundt omkring i landet med 80,000 bind, og som desuden har uddelt over 60,000 bind af danske læsebøger, danske sangbøger, danske fædrelandshistorier osv. Og side om side med disse større organiserede foretagender gaar der en talløs mængde af andre bestræbelser, som alle bærer den samme danske farve. Blandt dem skal alene særlig nævnes den *kirkelige frimenighedsdannelse,* som har skabt brændpunkter baade for grundtvigsk menighedsliv og for kristelig indviet folkefølelse.

Da jeg i 1864 færdedes i Sønderjylland, var følelsen for danskheden ikke stærk blandt de dansktalende sønderjyder, som jeg traf sammen med, hverken paa bondegaardene eller i geledet. Men alle vidnesbyrd der nedefra stemmer overens i at den i den menneskealder som siden er rundet, har taget et vældigt opsving. Paa denne mægtigt vaagnende folkefølelse er alle overmagtens fortyskningsforsøg hidtil strandede. Dette er selve det prøisiske regjeringsblad, «Berliner Correspondenz» endnu iaar nødt til at indrømme: det tyske skolesprog, den tyske soldatertjeneste, den tyske kolonisationsforening, de tyske bibliotheker, den tyske vinter-

landbrugsskole, og hvad andet man endnu kan nævne, har i denne retning ikke magtet noget. Man maa se sig om efter andre og skarpere midler. Og denne indrømmelse har saa meget større værd, som tyskernes egen statistik sætter Sønderjylland øverst paa listen af de tyske landsdele baade i folkeoplysning og moral.

Det er paa denne ædle danske folkestammes høisindede kamp for modersmaal og nationalitet, sognepræst Carl Bertelsen ønsker at gjøre alle danske hjerteligt opmærksom. I Danmark er det jo ikke noget særsyn at se en præst i forreste række af dem som kjæmper for den nationale sag. Denne præst skriver for at faa alle Danmarks folkeskolelærere til at fortælle sine skolebørn om Sønderjylland og dets svare kampe, men fortælle «levende, saa at barnet mærker, at lærerens hjerte brænder for Sønderjyllands sag». Og paa en af de sidste sider i sin bog siger han: «Gud give, enhver dansk præst aldrig vilde slutte sin prædiken uden at bede for Sønderjylland.

Men jeg tænker, at hans ord har ærinde ikke bare til Danmarks lærere og Danmarks præster og Danmarks folk. Ogsaa nordmænd og svensker har grund til at agte paa dem. Hele den norrøne stamme har lod og del i Sønderjyllands kampe for sin nationale tilværelse. Det er den aller sydligste gren af stammen, den som gjennem aarhundreder har været givet fortyskningen i vold af en kortsynet og unational politik, men som alligevel nu *under selve fremmedherredømmet* reiser sig til kamp for sin norrøne eiendommelighed, med en kraft som vel ingen havde ventet, men som i hvert tilfælde alle maa beundre.

Vil de kunne føre denne sin kamp igjennem til seier? Der er mange som svarer: nei, selv blandt dem som er dybt grebne af det skjønne og beundringsværdige i denne kamp. Overmagten er for umaadelig, er uimodstaaelig. Sønderjylland bukker under, Finland bukker under, Transvaal bukker under.

Men Norge og Sverige da? Vil ikke raden komme ogsaa til dem?

Jeg vil faa lov at minde om hvad en ædel finlænder udtalte i det norske studentersamfund endnu i denne høst. Han sagde med blikket paa den forfærdelige undertrykkelse, som hans land for øieblikket lider under: det finske folk har aldrig nogensinde i sin historie følt en saadan *tilskyndelse til det gode,* som netop nu. Jeg tænker, det samme kan siges om Sønderjyllands folk.

Og da mener jeg: et folk gaar ikke til grunde i det øieblik, da det føler sig stærkere *tilskyndet til det gode* end nogensinde før. Det kan godt blive *prøvet* i saadanne tider, men det bukker ikke under. Der er *noget,* som er stærkere end kanonerne. Og det er den retfærdighed, som paa hemmelighedsfulde og underlige veie, styrer verden; det er retfærdighedens Gud. Det folk, som tror paa *ham,* tror paa ham *saaledes,* at det føler sig stærkere tilskyndet til det gode, end nogensinde før, det folk dør ikke.

Jeg vil ønske, at den tid snart maa komme, at det ogsaa om det norske folk maa kunne siges, at det føler en stærkere tilskyndelse til det gode, end nogensinde før. Jeg for min del nærer ikke ringeste tvivl om at en saadan tilskyndelse alene vil falde i vor lod i pagt med tro paa Gud. Chr. Br.

«Gud! *Alvorsord ved Johan Løken*». Jeg synes ikke, at de bøger, vore fromme damer skriver, er videre mærkelige. Og jeg synes ikke, at de bøger, vore liderlige mandfolk skriver, er videre mærkelige. Men denne bog synes jeg er værd at lægge mærke til.

Det er den inderste evne i menneskesjælen, den religiøse, som reiser sig i hele sin vælde i disse knudrede vers, og skriger ud — et vildt skrig. Den er utilfredsstillet af hele menneskelivet, af hele verdensaltet, utilfredsstillet af tidens religiøsitet og af dens forkyndelse, den skriger efter Gud selv.

Jeg vet kun *Een,* lat gaa, lat gaa
alt stort i verden med det smaa!
Kun *Ham,* kun *Ham!* Alt tilværs sværm,
lat *Alt, Alt* kun forgaa, forgaa!

Lat bli til støv, lat bli til sten,
lat bli *intet,* — verden ren!
lat bleikne bort hvert tilværs skimt!
jeg vet kun *Een,* jeg vet kun *Een!*

Lat stinges ut de øine traa,
lat spjærres sund hvert syn, de saa,
lat tystne hen hver menneskerøst,
— jeg ser kun *Een,* — lat gaa, lat gaa!

Lat svinde hen i nærvær hans,
lat drukne i hans storhets glans,
lat visne hen, alt veires bort,
— forgaa, forgaa baade syn og sans!

Jeg vet kun *Een,* — i haap, i skam,
fram gjennem *Alt* jeg bryter, fram!
Hans navn, *Hans* ære er kun til,
— jeg vet kun *Een,* alene *Ham!!*

Det er en religiøs evne, famlende og uklar endnu, men af en styrke, som jeg sjelden har set mage til. Den reiser sig, som Jakob fordum, til kamp med Gud selv for at fravriste ham en ny aandsudgydelse, som i de gamle dage. Og den stiller sig som discipel og efterfølger til «den enbaarne søn».

Paa alt hvad der heder *form,* tager forfatteren med samme haarde, uvørne haand: paa versemaal, sprog, grammatik, retskrivning. Men den ild, som gaar igjennem det hele, faar os næsten til at blive glade selv i hans barbarismer. —

Der er et alvorsfuldt, ja strengt ord, som Jesus sagde *til sine discipler* imod slutningen af sit liv, om at «omvende sig og blive som børn». For mig har dette ord i mange aar staat som det vanskeligste for ikke at sige: det frygteligste i den hele bibel. Jeg tror, det er det samme ord, han har at sige ogsaa til denne discipel. Chr. Br.

C. M. Sheldon: **Syv Dage. En drøm og dens følger.** Kjøbenhavn. Pios forlag. 205 sider.

En ny bog af Sheldon! De, der har læst «I Jesu fodspor», vil udentvil aabne den med stor forventning, — og de vil ikke føle sig skuffet.

Der er en viss lighed i anlægget af de to bøger, idet en enkelt begivenhed gir anledning til et stort omslag, hvorom alt dreier sig. Ogsaa her er alvor og liv og fart og virkelighedssans. Ogsaa her gives en indtrængende bodstale til en slægt, der saa almindelig er aandelig sovnet ind i egoisme.

En driftig, rig og — efter almindelig flad verdensmoral — adstadig og agtværdig mand blir pludselig vakt gjennem en drøm: han faar i den se sin dybe egenkjærlighed og dens følger for ham selv, for familien og samfundet; tillige faar han gjennem drømmen en ubrydelig vished for, at han kun har syv dage igjen at leve i. Da han vaagner, dybt rystet og forfærdet, blir det

hans opgave at nytte disse syv dage paa den bedste maade, saa han om muligt kan faa gjort godt igjen en del af sin forsømmelse. Med kniven for struben faar han nu, under stadig bøn om hjælp, udrettet store ting.

Lad os kjøbe den beleilige tid! Natten kommer, da ingen kan arbeide. *Det* er, hvad bogen minder os om, og det saa eftertrykkelig, at det ikke let glemmes.

Johannes Brochmann.

J. Jansens ovenfor indtagne stykke «Et tidligt vidnesbyrd om treenighedsdogmet», som er foranlediget ved Axel Andersens brochure om Matt. 28, har paa grund af særegne omstændigheder maattet vente paa plads siden juli maaned. Redaktionen.

En julekveld.

(Fortælling fra Paris[1]).

Det var i det strøk av den stimlende by,
hvor himlen om vinteren hænger saa lav,
og kulrøken staar som en mørknende sky
og lukker med taaken saa tæt som en grav.

Det var i det strøk av den stimlende stad,
hvor gaterne smalner og smyger sig ind
langs husenes skyhøje, graasorte rad
med lykternes svake og osende skin,

hvor larmen og ramlen av vognenes hjul
er den eneste sang, som til ørene naar,
hvor ikke der lever en eneste fugl,
og ikke et træ, som langs gaterne staar.

Det var i det fattigste, usleste strøk,
højt oppe paa loftet, hvor kulden slog ind,
og taaken drev ned gjennem pipen som røk
og laa der og oste om lampens skin,

i et kammers saa lite, at knapt det ga rum
til en seng og en eneste stol og et bord, —
og taket og væggen sto gisten og krum
og synet for alle, hvor nøden var stor.

Men alle, — det var bare barnet, som sat
i sengen derborte og hostet saa hult,
og bestemor Lisa, som voktet sin skat
og levet for verden saa stille og skjult.

---

[1]) Efter et fransk motiv.

For han var den eneste arv, som hun fik,
av sin datter, som døde, da gutten kom til.
Nu sat han og smilte med straalende blik
av feber og glæde i vekslende spil.

Mens flammerne steg paa hans magre kind,
han løftet saa modig paa hænderne smaa:
„Aa! bestemor, bestemor, aa! var han min,
den nissen, du husker, som dengang vi saa".

Og bestemor Lisa hun sat der saa stilt
og husket, som før hun saa tidt hadde gjort, —
ved alt, hvad hun eiet, hun hadde sig skilt
og spinket og sparet i smaat og i stort.

For det var en dag i den tidlige høst,
da gutten av sommeren styrket var,
før taaken kom og tok hennes trøst:
at nu det saa sikkert mot bedringen bar.

Da hadde de hat sig en vandring de to
langs alle de lyse butikers rad,
og op for hvert vindu han stanset og lo
og trak i sin bestemor straalende glad.

Men det, som av alting frydet ham mest,
var, hvad i et leketøjvindu han saa,
der hang der en nisse med silkeblaa vest
og lue og trøje og skindsokker paa.

Og skjægget hans rak over beltet ned,
og øjnene lukket sig op og igjen,
og hodet — det nikket og rørte sig med,
nei intet, han saa, var saa deiligt som den.

„Aa! bestemor, bestemor, aa! var den min!"
„Den koster saa meget; vi har ikke raad".
Da hadde der sunket en sorg i hans sind,
da uten den nissen han hjem maatte gaa.

* * *

Og saa kom taaken og la sig saa tungt
over gater og smug, og det mørknet igjen,
da strømmet ei blodet længer saa ungt,
han sygnet og sygnet og tæredes hen.

Snart gik han ei mere paa gulvet omkring,
han maatte tilsengs, men som han der laa,
da drømte han blot om en eneste ting,
om nissen — den deilige nissen, han saa.

Den sto der saa lys for hans længtende blik,
han laa der og tænkte: Aa hvis den var hans!
og glæden som varme igjennem ham gik,
og øjnene lyste i straalende glans.

„Aa! bestemor, bestemor, aa! var den min,
den deilige nissen, du husker ham da,
med lue og jakke og støvler av skind? —
aa! bestemor, bestemor, — da blev jeg bra".

Og hvergang en stund hun fra arbeidet gik
og saa til den lille, hun hørte som da:
„Aa! bestemor, hvis bare nissen jeg fik,
den deilige nissen, aa! da blev jeg bra".

Og hun følte det selv, at det var noget sandt, —
og øjnene flimret av taarernes strøm, —
og saa mens hjertet svulmet og brannt,
da hadde hun git ham hans deiligste drøm.

Da hadde hun bøjet sig over ham blidt
og hvisket saa sakte: „Ja engang jeg gir
dig nissen, — du maa bare vente litt, —
du kan ikke faa den, før rike vi blir".

Men siden da het det saa jevnt og saa tidt:
„Aa! bestemor, kom! faar jeg si dig litt du", —
og naar han saa ut med hosten fik stridt:
„Du bestemor, er vi blit rike nok nu?"

Men altid saa maatte hun svare igjen:
„Nei ikke endnu, men bi bare litt,
og du skal faa nissen til kjæreste ven".
„Ja ogsaa dig bestemor", nikket han blidt.

* * *

Og bestemor Lisa hun strævet og slet,
hun skuret i trapper og vasket klær,
men aldrig hun følte, hvor pannen var het,
og hvor hun skalv i de gamle knær.

Nu tænkte hun blot paa et eneste et,
nu var det blot nissen, hun drømte om,
og derfor blev haanden aldrig træt, —
men pungen var længe slunken og tom.

Hun strævet igjen, og hun strævet mer,
fra tidlig paa morgen til sent paa kveld, —
og pengene kom der fler og fler,
men det blev ikke nok allikevel.

Da tok hun det lille, hun hadde igjen,
den ringen, hun engang i ungdommen fik,
og en gammel ske og gik med dem hen
og solgte dem bort i en guldsmedbutik.

Og alt, hvad hun kunde, hun sparet ind,
men for hver øre hun maatte si:
„Ja nissen, du vet nok, den skal bli din,
du maa bare vente, bare gi tid".

Og hun sultet sig selv og ga gutten av sit, —
men hadde han tømt det lille fat,
og hun sat der som før, da spurte han tidt:
„Men bestemor, du skal vel ogsaa ha mat?"

Men bestemor Lisa hun strævet og slet,
hun skuret i trapper og vasket klær,
og aldrig hun følte, hvor pannen var het,
og hvor hun skalv i de gamle knær.

Nu hadde hun ikke saa langt igjen,
endnu en tid, — og nissen var hans, —
det var, som den blev til en gammel ven,
og livet laa der i lysere glans.

*　　*　　*

Saa sat hun en dag i sit triste skjul
paa sengekanten, mens gutten laa,
hun visste, den kvelden ikveld var det jul,
og visste: Ikveld skal han nissen faa.

Og hun bøjet sig ned mot hans magre kind
og sa i hans øre de deilige ord:
„Det er jul ikveld, — og ikveld er han din".
Da skrek han i glæde: „Aa bestemor!"

Og hun la ham ned saa stille og vart:
„Nu maa du ligge, for nu skal jeg gaa".
„Men bestemor, aa du kommer vel snart?"
„Ja gutten min, nu skal du nissen din faa".

Hun kysset hans panne, han straalte og lo,
hun nikket i døren: „Lig stille min ven",
og hompet ivei i de uttraatte sko, —
snart bar det avsted over gaterne hen.

Men veien var lang, og stimlen var stor,
og ingen det visste, hvad her det gjaldt,
hun hadde det viktigste ærend paa jord:
at redde sit dyreste, eneste alt.

Og hun jaget avsted gjennem sværmen ind,
hun visste stedet, hvor nissen var, —
forbi henne danset lysenes skin,
som ut gjennem alle ruterne skar.

Da kom der en tanke saa isende koldt
og traf hennes hjerte, det slo og slo:
Hvad skulde hun gjøre, om nissen var solgt? —
Da var hun ved stedet, — der sto den og lo.

Og hun skynnte sig ind ad den aapne dør, —
men ingen ænset den gamle mor,
de mente sig nok at ha set henne før:
Hun var vel av dem, som med tigging for.

Da ba hun højt: „Aa vær saa snil, —
jeg skal kjøpe den nissen i vinduet der".
Pengene taltes, og de strak til,
nissen blev hentet: „Det var jo den her?"

Hun svarte ikke, hun tok den blot,
hun trykket den tæt til sit gamle bryst,
og da hun den ind paa sin barm hadde faat,
da var det, som alt blev vidunderlig lyst.

Og hun jaget avsted gjennem sværmen ind,
nu skulde hun hjem til sin lille gut,
forbi henne danset lysenes skin,
og det var, som al hennes sorg var slut.

Og op over trappernes kluntede trin
hun skynnte avsted, hun længtet at se
hans straalende smil, — „aa nissen er min!
aa bestemor, bestemor!" vilde han le.

Og ind gjennem døren med et hun sprang, —
der laa han stille — saa stille hen,
og intet: bestemor! mot henne klang,
og ingen glæde straalte igjen.

Hun bøjet sig sakte over ham ned
og la saa nissen ind i hans arm
og kysset av pannen den kolde sved:
Aa kunde hun, kunde hun kysse ham varm.

Men gjennem graaten og taarernes strøm
der saa hun et straalende smil om hans mund,
der saa hun den deiligste, deiligste drøm,
som hadde fulgt ham i dødens stund.

Og stille sit hode paa puten hun la,
lot taarerne strømme saa frit sin vei
og laa der og hulket og takket og ba:
„Aa Jesus, du gjorde det bedre end jeg".

Andreas Jynge.

KAN VI ENDNU TRO PAA ET FORSYN[1].

For nogen tid siden sad to unge theologer og samtalede om deres studium. De var begge saa vidt fremme deri, at de ikke talte ganske som den blinde om farverne. I samtalens løb, husker jeg, sagde den ene med overbevisningens stilfærdige eftertryk: «der er mange punkter i dogmatiken, der trænger til revision, og blandt dem, der først vil komme paa dagsordenen, er læren om forsynet». — Det er jo ikke noget nyt spørgsmaal; fra arildstid har baade jøder og hedninger søgt at paavise en plan og styrelse, og da en god styrelse i begivenhedernes gang. Og dog, hvor svært var det ikke allerede i oldtiden. Hvor vaander en Job sig ikke under sine tvivl, og hvor æder vantrøsten sig ikke ind hos forfatteren af prædikeren. Sagen er jo, at enten maa man overse en række begivenheder, der synes at slaa forsynstroen lige i ansigtet, og det ting, der passere for vore øjne hver eneste dag, eller — hvis man vover at se dem lige i øjnene — søge beviser, stærke beviser paa, at der trods alt er en højere vilje, der leder alt henimod et godt maal. Men var det allerede i oldtiden svært for en redelig betragter at finde bevis i erfaringen for, hvad hans hjerte klamrede sig til troen paa, hvor meget vanskeligere er det da ikke for mange nu, da naturvidenskaben fra alle sider lægger sten paa sten til det tempel, hvis bærende grundstykke er: naturlovene virke uforanderlig; en lov, om hvilken dette ikke kan siges, er en uting, en meningsløshed. Enhver landmands erfaring skal snart lære ham, at man hersker kun over naturlovene ved at bøje sig under og rette sig efter dem. Synes himlen ikke en fæstning, det er frugtesløst at bestorme med bønner, fordi alt nu en gang er en ubrydelig kæde af aarsag og virkning? Staar man ikke overfor en jernlænke af nødvendighed, hvor man tryglede om at finde et følende hjerte og en almægtig hjælperhaand? Viser ikke

[1]) I anledning af striden mellem biskop Leunbach og sekretær Fernando Linderberg.

statistiken med kolde tal, hvorledes den samme uryggelige lovbundenhed hersker i menneskeverdenen som i den livløse natur? Prænter ikke hver dag arvelighedsforholdet den sandhed i os, at som der saaes, saa høstes der, en sandhed, saa meget mere uhyggelig, som det onde, der saaedes af bedstefaderen tit først høstes af barnebarnet, som jo da er uskyldigt i, hvad han forbrød? Ses det ikke, at naar gnisten kommer til krudtet, sker sprængningen med lige stor kraft, enten der ingen er paa stedet, eller der er folk tilstede, som derved dræbes eller blive krøblinge? Eller at mennesker i flæng mases, naar to jernbanetog køre i hinanden? Smile vi ikke, naar der meddeles fra andre lande, hvorledes folk gaa i procession under en pestepidemi og beder om dens ophør for derefter at gaa hjem i det smuds, de kom fra, hvor smitten trives og yngler? — Det er nok saa, at nutidsmennesker af selve livet faa aarsagsloven naglet saaledes fast i bevidstheden, at de, selv ubevidst, altid regner med den. Men hvor bliver da styrelsen, forsynet, af? Her er det, tampen brænder; og at spaadommen om spørgsmaalets optagelse paa dagsordenen ikke var saa ganske forkert, ses af den strid, der i denne sommer har været mellem biskop Leunbach og sekretær Fernando Linderberg, hvor den første endog har set sig foranlediget til at frakende sin modstander kristennavn for en formentlig urigtig besvarelse af spørgsmaalet. For resten har det flere gange været fremme i forskellige forklædninger. For nogle aar siden var det i visse kredse her i Danmark sædvanligt, at der drøftedes «Guds forhold til det onde». Saa vidt vides, var der dog den gang ingen, der blev banlyst som kætter. Spørgsmaalet maa da sagtens have antaget en skarpere form siden da, d. v. s. den trænger mere til overvejelse og klaring. De følgende betragtninger mene ikke at bringe nogen endegyldig besvarelse, da forfatteren i det hele er overbevist om, at hverken paa dette eller paa noget andet punkt, der rører læren om Gud og det guddommelige, kan menneskeaanden *ifølge sit væsen* se til bunds. Men lærer man til gavns at indse klart, at man ikke *kan* se klart, vilde banstraalen maaske blive noget mere tilbageholdende selv i en ny biskops haand.

Orden maa der være! Lad os tænke os en verden, hvor alt var tilfældighed. Snart flød stenen ovenpaa vandet, snart sank

den; den ene gang kørte vognen af sig selv nedad bakken, næste gang ligesaa let opad den; her er en drukkenbolt, der trods sin drikken tæt dagen lang bevarer sig som en ædru, flink, paapasselig arbejder, hist en afholdsmand, der raver ned ad gaden, taler vildt, handler afsindigt uden at have drukket en smule. Hvis en saadan tilstand kan tænkes — der kunde jo maaske skrives et æventyr, hvor denne tingenes orden (uorden) beskreves i dens virkninger — vil enhver indrømme, at den var højst skadelig for menneskets udvikling saavel fysisk som aandelig. Hvem vilde opøve sig i en bestemt handlemaade; man vidste jo aldrig, hvad der kom ud deraf? Man maa ligesom barnet lære, at render man imod, støder man sig; klamrer man sig til en sten, synker man; kommer man ilden for nær, brænder man sig — uvægerligt. Man maa indse, at forsømmer man sit legeme, bliver det daarligt og svageligt; at sjælen har det paa samme maade. Det vilde, naar alt kunde falde hulter til bulter være umuligt at leve i den forstand, hvori vi nu bruge ordet; vi maa derfor vel snarere sige, at en saadan tingenes tilstand er utænkelig, fordi den er paatværs af og i modstrid med *alt*, hvad vi kende. Vort væsen og liv er paa det nøjeste knyttet til den omstændighed, at der er en verdensorden og ikke en verdens*u*orden. Orden maa der være!

Det har man da ogsaa fra gammel tid indset. Kun i barnets fantasiverden findes forestillinger om, at alt skulde kunne vendes op og ned paa. Selv den mest uoplyste vilde belæres snart af nødvendighed om ordenen. Vistnok forekommer meget i naturen ham ubegribeligt og antages derfor at skyldes lunefulde usynlige væsener, som snart finde dette snart hint for godt. Men i sin daglige dont, i sit arbejde for livets ophold benytter han ordenen og forstaar med sine simple midler at underlægge sig naturkræfterne paa en maade, der tit fylder os andre med beundring. Paa højere trin er ordenen noget selvfølgeligt. Sker der ting, man ikke kan se nogen aarsag til, gætter man ikke paa, at der ingen er, men søger dybere, indtil man finder den; den maa være der. Jo mere man efterspører aarsag og virkning i deres indbyrdes forbindelse, des mere svinder omraadet for det mulig tilfældige.

Dette er ogsaa den eneste maade, hvorpaa al menneskelig udvikling er mulig. Brændt barn skyr ilden. Man lærer at herske over kræfterne ved at bøje sig for deres love. Ogsaa paa aandeligt omraade. Man bøjer sig for den lov, at drukkenskab

uden barmhjertighed og undtagelse ødelægger legeme og sjæl, og faar derved bugt med sin tilbøjelighed til at drikke. Hvad andet er alle profeternes prædikener i gamle testamente end dette: ligesom naturkræfternes love er ubønhørlige, saaledes er der ogsaa love paa aandens omraade, der med uafvendelig nødvendighed drage straf over dem, der overtræde dem. Lyt derfor til vor advarsel, ellers *kan* straffen ikke udeblive.

Nuvel, siger den gammeldags dogmatik, orden er der naturligvis i tingen. Siger ikke skriften, at til verdens ende skal sæd og høst, kulde og hede, sommer og vinter, dag og nat ikke aflade. Og profeten siger: mon en løve brøler i skoven, naar der ikke er rov for den? Mon en ung løve hæver sin røst fra sin hule, uden den har fanget noget? Mon en fugl falder i snaren paa jorden, naar der ikke er et garn for den? Mon snaren springer op fra jorden, uden at den har fanget noget? (Amos 3, 4—5). Skriften anerkender jo ogsaa ordenen ved, at undtagelserne kaldes *undere,* begivenheder, der fremkaldte undren, fordi de var saa sjeldne, rene undtagelser, noget som var i modstrid med, hvad man ellers saa de tusende gange. Altsaa kæden maa brydes *en gang imellem,* nemlig naar der er kommen noget i uorden, som skal rettes. Var der kun godt i verden var det en anden sag, saa kunde udviklingen gaa ligefrem uden rettelser og afbrydelser, men nu er jo desværre en stor uorden kommen ind. Verden er ikke den fuldkomne maskine, der gaar som et veloptrukket uhr. Derfor trænges stadig til en rettende, hjælpende, lægende haand, og derfor griber Gud ind paa overnaturlig maade. Dette udtryk *overnaturlig* har man nu igen forklaret paa forskellig maade i tidernes løb. Vore fædre mente, at Gud ved en saadan lejlighed først ophævede loven, standsede naturkræfterne i deres virksomhed, saa lod underet ske ved en handling i lighed med skabelsen, saa igen indsatte kræfterne i deres virksomhed, hvorefter naturløbet fortsatte sin vej som før. Nu om stunder derimod læres der i almindelighed — og med denne lærdom er sagtens ogsaa biskop Leunbach udgaaet fra universitetet —, at Gud ingenlunde saaledes ophæver sit eget værk, naturlovene, om ogsaa kun en kort tid; selvfølgelig virke de fort i deres fulde udstrækning. Underet bestaar derimod i, at Gud sætter en ny kraft ind ved siden af de allerede forhaandenværende og saaledes, at den forandrer og ophæver dem i deres virkninger. Forskellen mellem den gamle og den nye synsmaade

vil ses af et exempel. En mand er i fare for at begraves af et sneskred; Gud vil frelse ham. Den gamle betragtning lader ham gøre det ved at ophæve tyngdekraften og inertien i skredet; det standser, manden naar til side og er frelst. Saa virker tyngden igen. og skredet ruller videre. Den nyere betragtning lader ogsaa skredet standse, mens manden kom af vejen, dog ikke fordi tyngden ophørte at virke saalænge — den virker naturligvis fort — men fordi der blev indskudt en kraft der akkurat holdt tyngden stangen og trykkede ligesaa meget opad paa skredet, som tyngden trykkede nedad. Maaske er exemplet lidt drastisk, men det kan vist klare tanken. Den nye betragtning har, som let vil sees, det fortrin for den gamle, at den ikke kender en kraft, der en tid ophører at virke — et begreb ethvert dannet nutidsmenneske først vilde studse og derefter briste i latter over. Imidlertid kan man have sine betænkeligheder ved den nye betragtning ogsaa. Ligesom efter den gamle ses Gud paa deistisk vis væsentlig som tilskuer ved verdensudviklingen. Han sidder som saadan egentlig udenfor det hele, indtil øjeblikket kommer til at skride ind, saa retter han det gale, sætter værket i gang igen og er paany tilskuer. Og hvad vil i virkeligheden «overnaturlig» sige? Dog lad det være udtryk for «ellers ukendt». Efter den gamle betragtning maatte et under kunne paavises direkte ad erfaringens vej; efter den nye vil dette endnu ved vort mangelfulde kendskab til alle naturlige kræfter, og sagtens altid, være umuligt. Renan kan lige saa let udfordrende kræve et saadant under videnskabelig godtgjort, som de, der tro paa det, kan nægte denne godtgørelses mulighed. Med andre ord, antagelsen af den er en ren trossag.

Men lad os en gang prøve, hvor langt vi kan naa i forsøget paa at finde et forsyn *med de kræfter, vi kende, og under forudsætning af, at de virke uforanderligt, uden ophør og undtagelser.* Vi vil til den ende fæste vor opmærksomhed ved:

1) den dybe forbindelse mellem natur og aand,
2) vor viljes forhold til Gud, og
3) at vi er Guds medarbejdere.

I.

Naar man følger naturvidenskabens og bibelens (1 mos. 1) opfattelse af verdens tilblivelse, maa der have været en tid, da alt organisk liv manglede her paa jorden. Stoffet adlød kun

naturkræfterne, varme, tyngde, elektricitet osv. Men saa kom livet; hvorfra ved ingen. Det skabtes, siger de kristne; vi ved intet, siger naturvidenskabsmændene. Nok, det var der. Og saa saa man en skønne dag en fisk pile af lynsnart mod strømmen, en sælhund laa paa et isbjærg og bevarede dog sin varme, en stenbuk sprang op ad klipperne. Hvad nu? Var tyngdekraften ophævet? Før var legemerne, sten, sne, is, altid faldne *nedad*, men her bevægede sig et tungt legeme *opad*. Ingenlunde; tyngden virkede stadig; en stenbuk vejer akkurat ligesaa meget levende som død. Udstraalede sælhunden ingen varme, som legemer ellers gør, og blev derved kold som omgivelserne? Selvfølgelig gjorde den det; et levende legeme udstraaler varme efter samme love som et dødt. Altsaa kræfterne fra før virke gänske som før, og dog er alt forandret, ja tit ligesom vendt op og ned paa. Grunden er, at der er kommet en ny kraft ind og af en ny beskaffenhed. Den hersker over de tidligere ved at bøje sig under dem. Den ophæver ikke tyngden, men overvinder den ved at udstyre stenbukkens ben med kraftige muskler. Altsaa vi er rykkede op i en ny kreds, hvor de gamle kræfter er underordnede en ny. Før livet kom paa jorden, maatte en iagttager have erklæret det for et under, om nogensinde et tungt legeme skulde finde paa at gaa snart op, snart ned ad bjærgsiden uden nogen synlig ydre aarsag. Var da ordenen bleven forstyrret? Skete livets ytringer tilfældigt og planløst. Ingenlunde. Endnu staar videnskaben overfor et bundløst dyb af visdom og orden, naar de se ned i den vrimmel af skabninger, hvoraf der kan findes billioner i en draabe, og se, hvorledes de griber i hinanden, betinger hinanden, hjælpes ad og virker sammen. Og har man i tidligere aarhundreder staaet og set paa det hele som en broget forvirring, hvori man kun i de groveste træk formaaede at erkende ordenen, saa har det vel netop været vort aarhundredes fortjeneste, foruden at have *set* meget mere, end man gjorde før, at have løftet en flig for lovmæssigheden og aabnet øjet udsigter ind over felter, som de lærdeste endnu mere ane end have begreb om. Som Newton bekendte, at han med sine store opdagelser forekom sig selv som en dreng, der ved stranden havde samlet nogle smukke stene, men havde for sig det store verdenshav, saaledes kan vel naturvidenskaben nu om stunder sige i endnu højere grad. Jo videre man forsker, des større bliver arbejdsmarken, og hver ny iagttagelse er et nyt

bevis paa lovmæssigheden og ordenen. Er end maaske selve lovene endnu saa omstridte, at de antagne nærmest maa gælde som retningslinier for vore iagttagelser, saa er dog ingen i tvivl om, at der er love, ubrydelige, uomgaaelige, og at menneskeaanden ved fortsat granskning maa se at trænge dybere ned i dem. Saameget er imidlertid summen af det her sagte, at skønt der er et svælgende dyb mellem den livløse og den levende skabning, saa virke de samme kræfter i begges stof ganske ens; men i den levende skabning er de undergivne og tagne i tjeneste af en højere kraft. Den højere kreds medoptager den lavere i sig og bøjer dens kræfter ind under sig ved at respektere dem.

Er det saa den højeste kreds der findes? Langtfra. Over stoffets verden hvælver sig aandens. Den har sine love og hersker over den lavere. Allerede i dyreverdenen ser man ting som bævernes boliger, myrernes og biernes samfund, gøgens maade at sætte sine unger i pleje paa, og meget andet, der synes at tyde paa bevidst overlæg og forstandig handlen. Men det at det samme altid sker netop paa samme maade, at ethvert bisamfund er inddelt og organiseret ganske som alle andre er og har været, saa langt tilbage man har kendt bier, dette viser, at man her dog kun har at gøre med et blindt, ubevidst instinkt. Derimod kan man hos højere dyrearter som hunden og aben se meget, der synes at tyde paa overlæg og beslutning. Men først i menneskeverdenen er det dog, man træffer aanden selvbevidst og mægtig. Og her er igen lige saa mange trin fra det laveste til det højeste, som der var i skabningernes række i legemlig henseende. De vilde folkeslag staa langt tilbage; de ere mere afhængige af naturen end herrer over den. Derimod har menneskeaanden i de civiliserede lande jo formaaet at underlægge sig naturen i et blot for hundrede aar siden ganske uanet omfang. Ikke blot den uorganiske verden og dens kræfter tager mennesket i sin tjeneste ved jernbaner, telegrafer og alt hvad andet der bruges paa fysikens og kemiens omraade. Men ogsaa det organiske livs kræfter bruger mennesket; man krydser racerne, man indpoder baciller baade paa mennesker, dyr og planter for at beskytte mod sygdomme og fremhjælpe væxten.

Følgelig har vi her ganske det samme som før: et højere trin tager de lavere i sin tjeneste og hersker over deres kræfter ved at anerkende og respektere dem.

Men nu møder os to spørgsmaal:

a) Gælder i aandslivet samme lovbundethed som i de øvrige riger?

b) Er vi her ved den højeste kreds eller kende vi noget, der ligger højere endnu?

ad a). Dette spørgsmaal har i tidens løb fremkaldt modsatte svar og svær strid. Den rent iagttagende videnskab, psykofysiken, er endnu i sin barndom og arbejder paa et overordentlig vanskeligt felt. Vi maa derfor saa vidt muligt være iagttagere selv. Faa har holdt paa, at der i aandslivet skulde herske ren lovløshed, saa at et menneskes vilje ligegodt kunde give sig udslag i hvilkensomhelst handling under hvilkesomhelst omstændigheder. Erfaringen taler for stærkt herimod, kun hos vanvittige træffe vi noget, der minder om dette. Men paa den anden side sker et menneskes handlinger jo ikke *blindt*, som i naturverdenen foregangen er blind. Mennesket er bevidst og villende. Vanskeligheden ved afgørelsen af spørgsmaalet er nu, at aarsagen til vor handling, bevæggrunden, altid er gaaet igennem os selv, er saa at sige fordøjet af vor bevidsthed. Saa er nemlig det vanskelige punkt, om der ved denne fordøjelse under samme forhold altid sker det samme, eller om bevidstheden snart kan fordøje saa, snart saa. Eftervises ved forsøg kan sagen ikke, da man ikke kan genfrembringe nøjagtig samme tilstand, samme bevæggrunde, osv. Nok er det, at man baade overfor sig selv og andre gaar ud fra, at man havde en grund til at handle som man gjorde, og eftersporer den af al magt, hvis man møder et uventet udslag af viljen. I det store søger statistiken og samfundsvidenskaben at fastslaa lovene for udviklingen; ingen tvivler om at saadanne findes, som man forgæves vilde søge at omgaa. Nu kunde til det sidste ganske vist siges, at menneskene som masse naturligvis lystre nødvendigheden; massen som saadan har ingen samvittighed, ingen ansvarsfølelse. Netop ansvarsfølelsen hos den enkelte synes at kræve flere muligheder for en handlings form. Men lad være, her er et dunkelt punkt, som maaske aldrig vil kunne opklares, fordi vi bevæge os paa det vanskelige omraade: berøringen mellem det stoflige og det aandelige, saa vil dog enhver indrømme, at der er en lovbundethed, der bør være maalet. Denne lovbundethed er modsætningen til famlen, vilkaarlighed, blindhed, hvor menneskets vilje er en kastebold for bevæggrundenes vexlende rækkefølge; den er nødvendighed, men en saadan, som ikke er modsat frihed; thi

naar mennesket handler efter den, føler det sig netop fri og i uhindret brug af sine aandelige kræfter. Den svage i viljen er — for at bruge et tidligere billede igen — som et menneske med en svag mave, der ikke kan fordøje de spiser, der bydes den; ligervis gør de forskellige bevæggrunde revolution inde i et saadant menneskes vilje. Mennesket derimod med den stærke vilje maa i sin karakter have modtaget et saa stærkt grundpræg i en bestemt retning, at bevæggrunde i modsat retning ligesom prelle af derimod, medens tilskyndelser i samme retning forstærke det. Og et saadant grundpræg faar man kun ved at se sig selv som den, der er bunden af noget højere, helligt, forpligtende, ligegyldigt af hvilken art. Det er ogsaa værd at mærke, hvorledes et saadant menneske ikke siger «jeg vil», men «jeg maa»; ikke «jeg vil ikke», men «jeg kan ikke». Da Luther stod i Worms, sagde han ikke, «jeg vil ikke afsværge», men, «jeg kan ikke andet»; han følte sig bunden i sin samvittighed overfor Gud. Men hvem tvivler om, at han samtidig har følt en befrielse og lettelse. Altsaa frihed og nødvendighed følges ad isteden for at være modsætninger. Orden og sammenhæng maa der være ogsaa i aandslivet. For bevidsthedslivets lavere ytringer søges det paavist af psykofysiken; men ogsaa dets højere former følelses- og viljeslivet maa være lovmæssighed undergivne, selv om endnu for tiden digteren bedre kan skildre denne end videnskabsmanden. Der er sammenhæng i livet; enten gaar det i god eller ond retning. Vi komme herved til det andet spørgsmaal:

b). Er aandslivet den højeste kreds vi kende, eller gives der endnu højere?

Man kunde for en del af aandslivet fristes til at vise det ned i dyreriget. Allerede her ses jo en slags ubevidst forstand arbejde stadig med det formaal at bevare og fremme artens liv. Alt aandsarbejde blandt menneskene, der kun gaar ud paa det samme — er det end bevidst og uendelig mere sammensat — hæver sig jo fra den side set kun mængdevis over dyrenes. Men aandslivet giver sig ogsaa udslag i handlinger, der røbe andet sindelag og andre bevæggrunde end blot selvopholdelsesdrift. Et menneske kan i sine handlinger lade sig lede af uselvisk kærlighed til næsten; altsaa dets vilje er bundet til og bøjer sig med frihedens nødvendighed og lov under et sædeligt højeste forbillede, et etisk ideal. For den kristne tager dette ideal endda bestemt

skikkelse og virkelig tilværelse som *Gud,* hvad der maa give viljen en ganske anden fasthed og forpligte meget stærkere, end hvis man ser idealet som et blot tankefoster og en luftspejling af det bedste i os. Her er vi ved højdepunktet af aandslivet: *menneskeviljen i dens hengivelse til og underordning under Guds vilje og den deraf følgende handlemaade.*

Dette højeste trin maa ligesom før have alle de andre under sig som grundlag og tjener; men det faar de lavere kræfter til at tjene sig kun ved at bruge dem efter deres natur ɔ: ved at bøje sig for og respektere dem. Der gives ingen omgaaen af disse love.

Lad os nu se lidt paa dette:

II.

(Vor viljes forhold til Gud).

Efter bibelens sprogbrug kaldes viljens hengivelse til Gud og hans vilje *tro.* At denne ikke blot er en betragten og beskuen ses klart af Jesu ord om, at tro som et sennepskorn kan faa bjærge til at kaste sig i havet og træer til at rykkes op med rode (Matth. 17, 20; Luk. 17, 6). Meningen er aabenbart, at vor vilje ved troen kan faa en saadan fasthed, saa den kan udrette det for mennesker vidunderlige og ellers umulige. Og er det ikke ogsaa kendt mange gange, hvorledes klippefast tro paa at arbejde i Guds sag virkelig har hidført resultater, verden har undret sig over. Hvem tør sætte grænser for, hvad viljen kan udrette, naar den kraftig nok ved tillid til Gud. Ikke blot hvor den kan bruge alle lavere naturkræfter som midler, men ogsaa ved umiddelbar indvirkning paa ens eget legeme eller endog andres. Her er en vid mark, hvor fremtiden maaske vil bringe lidt klarhed. Allerede lægerne, hvis tankegang og helbredelsesmetoder ellers i reglen er ret materialistisk farvede, vide, hvad en kraftig vilje ved «suggestion» kan virke hos en patient. Den iagttagende og forsøgende sjælelære har vist, hvorledes den faste overbevisning om at have en spansk flue under axelhulen kan trække, som sad der virkelig en spansk flue. Hvor meget mere da, naar viljen hengiver sig til Gud, forpligter sig til det højeste, maa lignende ting ventes at kunne ske. Det er vel historisk sikkert, at Frants af Assisi har baaret «Kristi mærkesaar» ɔ: at hans aand i religiøs

begeistring har frembragt disse mærker paa hans legeme. Hvem tør sætte grænser? Fandt ikke Kristi undere sted paa lignende maade? Han, «troens begynder og fuldender» maa vel have haft sin vilje ganske og fuldkommen hæftet ved faderen. Han kunde intet gøre af sig selv, men kun hvad han saa faderen gøre (Joh. 5, 19). Naar han udfører undere beder han ɔ: bekræfter og styrker sin tro ved at gaa til sin himmelske fader (Joh. 11, 41; v. 42: jeg ved, at Du *altid hører mig;* Mark. 7, 34). Hvem tør sætte grænser for, hvad en fast, gudopfyldt vilje kan udrette? Og skal her være orden ligesaavel som andensteds, maa enhver vilje, i forhold til som den naar op imod hans i tro, kunne udføre de samme ting. Dette bekræfter sig fuldkomment. Peter kunde gaa paa vandet, saalænge hans tro varede; da den slap op, sank han. Jesu disciple fik magt til i hans navn ɔ: med den samme troskraft og styrkede ved at mindes deres forbindelse med ham at udføre de samme tegn, han havde gjort. Og kirkens troværdige mænd berette jo ogsaa, hvorledes underfulde helbredelser skete i de første kristelige aarhundreder. Hvis samme tro findes nu om dage, maa samme virkninger ogsaa kunne ske. Men lad dette omraade være dunkelt, saa har det jo aldrig i kristenheden rent manglet paa mænd, der maaske ikke havde tro saa den *umiddelbart* kunde virke saa store ting, men dog nok til, at de med en gudstyrket vilje arbejdede med alle kræfter, de havde raadighed over paa at efterfølge Guds vilje. Som ikke blot bad den tredje bøn i fadervor men ogsaa arbejdede med paa, at Guds vilje maatte ske. Thi

III.

Vi er Guds medarbejdere.

Her er nok en stor brist i vore dage. Vi bede, at Guds vilje maa ske. Hvor mange har alvorlig spurgt sig selv: hvorledes skal det ske? Det simple svar lyder: ved os; ved mig og dig, som bede denne bøn. Der ligger en uhyre forpligtelse i at bede, som mange aldrig har holdt sig for øje. Hvad om alle kristne, som beder fadervor, derigennem lod deres vilje styrkes til at sige: nuvel *jeg vil* (eller rettere sagt *jeg maa)* gøre mit til af yderste formue, at Guds vilje kan ske ved min handlen, hvor jeg staar. Jeg vædder at anfægtelserne og tvivlene om et forsyn da blev meget færre eg lettere. Hvis vi overalt, hvor vi saa nød og

elendighed, kunde ynkes inderlig og træde hjælpende til, saa vilde de fleste tilfælde nok forsvinde, hvor vi nu ryste paa hovedet og sige: hvor *kan* Gud tillade sligt! Gud vil have *os* til medarbejdere; han vil virke som forsyn gennem *os*. Der bedes meget i vore dage; man holder timelange bønnemøder. Men er virkningen kendt, som den burde være? Man bliver ikke bønhørt for sine mange ord, men naar du beder, da gak ind i dit lønkammer og luk din dør og bed til din fader, som er i løndom. Og din fader, som ser i løndom, skal betale dig aabenbare. *Aabenbare,* ja netop, ved at man gaar ud styrket i troen og med større kraft til at leve sit liv for Guds ansigt. Det skulde nok blive *aabenbart* i vort arbejde. Og var dette klart for alle, vilde vist al strid ophøre om, hvorledes de kristne skulde stille sig i det sociale spørgsmaal [1]; thi da var dette nok løst med det samme. Nu er spørgsmaalet der en gang, og saa gælder det at bede om ret indsigt i livets love og vilje til at benytte dem til, hvad der er ret for Gud. Kræfterne og deres love er jo i og for sig hverken onde eller gode, ligesaalidt som elektricitet og magnetisme i sig selv er enten ondt eller godt. Det kommer kun an paa, hvad de bruges til. Vil man udrette

---

[1]) Hvor dog kristne kan se skævt paa dette! Naar V. Beck (Indre missions tid. nr. 34, 1899) advarer mod dem, der mene, at «netop vi troende skulle være med til at løfte (der staar ikke «løfte», men kun «være med at til at løfte» NB.) det sociale spørgsmaal», saa er der vist intet haab om frugtbar forhandling med ham. Nogle udtalelser i hans stykke «Paa Vagt» bør dog anholdes:

1) Han siger om de første kristnes fællesskab og offervillighed overlegent: «men hvor er den slags socialisme *nu og iblandt os?*» Ligger heri ikke en knusende anklage mod vor tids kristendom? Og findes der slet intet lignende i vore dage. Aa jo, i sommer har de ikke lockoutede arbejdere givet indtil 1/3 af deres sure skillinger til deres brødre i nød. En ganske antagelig offervillighed. Slet ikke tankegangen: alt dit er mit.

2) «Den socialisme, som findes nu, lærer de fattige at sige til de velhavende: «alt dit er mit». — Hvor lærer den det?

3) «Lad os spørge *mesteren*». Ja lad os det og saa ikke blot som Beck se paa ét ord af ham, han fremførte, da en kom og forstyrrede ham i undervisningen af disciplene. Lad os se paa hele hans skikkelse, der overalt lægede og hjalp, tugtede uretten og hykleriet, og — sidst, ikke mindst — efterlod sig en menighed, hvor den indbyrdes kærlighed var saa stærk, saa vi nu med beskæmmelse maa sige: «Hvor er den slags socialisme *nu og iblandt os?*» Lad os heller ikke glemme at spørge apostelbrevene.

noget, maa man bøje sig for dem; undgaa eller omgaa dem kan man ikke. Altsaa det gælder først om at granske disse love — her staa den kristne og den ikke-kristne lige. Dernæst «at skønne, hvad der er Guds vilje, det gode og velbehagelige og fuldkomne» (Rom. 12, 2) — her burde den kristne være langt forud for den ikke-kristne. Dernæst bøn om kraft til at lede alt, hvad man har at gøre med, ved hjælp af de fundne love, henimod Guds viljes maal — her burde der være en himmelvid, netop *himmel*vid, forskel mellem den ikke-kristne og den kristne, der har adgang til den evige kraftkilde. Nu beder man tit forsynet tage sig af saa meget, men selv tænker man ikke paa at tage haand i med. Hvis der er noget der hedder at tage bønnen forfængelig, saa er det dette [1]. Naar Gud vil have sin vilje frem *gennem os*, kan han jo ikke saadan umiddelbart selv gribe ind; saa lagde vi vel helt hænderne i skødet. Nej, det er *os*, han venter paa. Naar vi bede Gud om store ting, venter han store ting af os og med rette; thi han giver os selv kraften. Hvis enhver kristen var et forsyn i det smaa i sin kreds kunde disse vel naa hinanden og danne et stort forsyn, virkende efter Guds vilje. Nu lægger man tit skylden for alt ondt, man ikke kan eller gider lægge andensteds, paa djævelen. Stakkels djævel; han har vel nok at bære i sit eget fald og sine egne synder; vi behøve saamænd ikke at læsse vore

[1] Hvor dog kristne kan se skævt paa dette. V. Beck skriver (Indre missions tid. nr. 36, 1899) i anledning af lockouten: «det er paa tide at vi tage fat . . . Lad os alle tilsammen (Guds børn) over det hele land tage fat paa bønnen». Derimod skal «de andre» have lov til at «vrøvle frem og tilbage». Hvis jeg forstaar at opfatte noget skrevet, betyder dette: Beck er pludselig, 14 uger efter lockoutens udbrud, bleven slaaet af den tanke, der maa bedes. En præst, der havde forstaaelse for, hvad lockouten betød, havde ellers mange uger i forvejen anbefalet landets menigheder og præster, ogsaa Beck, dette middel. Hvorledes skal det saa bruges? De hellige bede; «de andre» vrøvle frem og tilbage (ɔ: forhandle om betingelser for forlig), og Gud skal sandelig snart «bringe hele denne elendighed i orden». Det er der den rette maade. Bede og saa gaa hjem og lægge sig, overladende det til Gud og «de andre» at greje sagen. En ny «arbejdets deling»: vi tager bønnen, og I arbejdet. Før hed det: bed *og* arbejd! Det er besynderligt, at en mand kan skrive saaledes, som dog sikkert kender til *at bede for at kunne rejse sig styrket til arbejdet.* Nej lad alle Danmarks kristne bede om vilje og evne til den naade at maatte faa læge noget af «hele den elendighed», der er, og navnlig vil komme, som følge af lockouten.

forsømmelser og forseelser paa ham. Det turde blive en slem skuffelse paa den dag, da alt skal komme for lyset, om det, man saa let havde lagt paa djævelen, kom ned over vore skuldre. Hvis vi kunde se til bunds i, hvad vi her er tilbage, vilde vi nok ræddes. Allerede det, vi kan se, er nok til, at vi maa bekende, os tilhører vor ansigts blusel.

Men kan vi ad den vej naa til at bringe al tvivl til tavshed? Kan — selv om alle viljer arbejdede fuldkomment sammen — al elendighed undgaaes? Verden vilde ganske vist faa et andet udseende. Fattigdom vilde afskaffes, sygdom forebygges, sygdom lindres, laster forsvinde; togsammenstød vilde undgaaes, naar alle var samvittighedsfulde; explosioner, naar alle var forsigtige. Men kan vi naa helt frem ad den vej? Hin tilstand er jo som en stjærne, der lyser forude og drager os; men ak! der er langt igen. Skulde den pludselig indtræde, maatte kristendommen nok siges at være vor slægt «over evne». Og saa vilde der jo endda være ulykker, som ikke kunde afværges; jordskælv, oversvømmelse, uvejr osv. Overfor saadant staa menneskene da endnu temmelig magtesløse. Og saa det, at selv om vor vilje er redelig til at gøre Guds vilje, er erkendelsen tit skrøbelig. Inderne har nok den tro, at man ved at ofre særlig mange heste eller andet værdifuldt kan *tvinge* guderne til bønhørelse. Nye testamente synes at antyde noget lignende (Luk. 18, 1—8; læg særlig mærke til sidste halvdel af vers 8). Det er derfor ikke uden grund, naar Paulus i spidsen for alle formaningerne i romerbrevet sætter en opfordring til at skønne, hvad der er Guds vilje, det gode, velbehagelige og fuldkomne. Thi har man først skønnet *det* rigtig, *saa* kan man gaa frem uden at være bange for at være paa forkert vej. Men indtil da maa vi med særlig vægt bede: ske *din* vilje; din og ikke min egen, som jeg fejlagtig tog for Guds. Saa indeholder hin bøn først bønnen om oplysning, *hvad* Guds vilje er, saa bøn om kraft og evne til, saavidt Gud har givet mig at virke, at opfylde denne vilje (*ske* din vilje).

Men naar der saaledes vil være ulykker, menneskets tro styrket ved bøn ikke kan afvende, og da menneskets erkendelse er mangelfuld og *kan* vildlede, selv om man har den redeligste vilje, saa er jo dog forsynet mangelfuldt? Hvad sker i saadanne tilfælde? Lad os tage sagen praktisk. En kone har mistet sin mand, familiens forsørger, og er meget nedtrykt, næsten mistviv-

lende om Guds forsyn. Men et menneske, Guds forsyn vil bruge, viser hende, hvorledes det dog maaske var godt for noget. De var maaske altfor glade ved hinanden og glemte derfor Gud. Børnene voxede maaske op i lediggang; nu maa de arbejde med til hjemmets underhold. Sammenholdet blev maaske saa meget inderligere nu mellem hende og børnene. Hvilket nu end kan være tilfældet — nok er det, faar hun øjnene op for, at der kan komme meget godt ud af det, der først slog hende til jorden, er med det samme det bitre borte, og det, der hvilede paa hende som en forbandelse, har forvandlet sig til velsignelse. Det er nemlig ikke af saa stor betydning, *hvad* der rammer os[1]), som *hvorledes* vi se paa og finde os til rette i det, som rammer os. Her viser Guds forsyn — det han ogsaa vil benytte *os* til at faa frem — sig i at vende de timelige ulykker, der ikke skulde afværges, til velsignelse. *Alt* tjener dem til gode, som elsker Gud. Her gælder det igen om at skønne Guds vilje, det gode, velbehagelige og fuldkomne. Ogsaa gælder her: ske din vilje; men i anden forstand end før. Her er det passivt, i hengivelse, hist var det aktivt, ved handling.

Det gør altid godt at vende sagen mod sig selv. Det gavner mere end at drøfte i blaa almindelighed, om der er love, der kan brydes, eller om en jernnødvendighed, behersker alting. Lad os kun se lovbundetheden under øjne men saa spørge: hvorlangt kan vi da naa. Og da viser det sig heldigvis, at ordenen ikke er nogen hindring men netop betingelsen for at naa frem. Alt tilhører de kristne, siger Paulus; netop; alle naturens, livets, aandens kræfter har den kristne til brug. Den rette kristne underordner sig dem og hersker derved over dem, men underordner hele sit arbejde under Guds hellige vilje. Derfor slutter Paulus meget rigtig med: vi tilhøre Kristus, men Kristus tilhører Gud. Vi hersker kun over alt paa rette maade, naar vi se os selv som disciple og tjenere af ham, der spredte velsignelse om sig og lovede sine lærlinge at staa dem bi i kampen for at blive ham lig. Men det sidste maal er Gud. Som Kristus og hans disciple hersker over alt under dem, saaledes skal Gud have lov til at bruge os til sit forsyns maal, han, der udover naturkræfter, livskræfter, aandskræfter endnu rummer ukendte, uendelige dybder af visdom og kræfter, han, af hvem og ved hvem og til hvem alt er.

Chr. Jensen.

---

[1]) Darwin mente som bekendt at maatte nægte forsynet ved at se paa alle lidelser ogsaa i dyreverdenen. Hertil er dog at sige — foruden at smerten ikke kan være saa stærk hos dyr med mindre fint nervesystem — navnlig dette, at dyret ikke har reflexion. For mennesket er forberedelserne det værste, mange skriger allerede, naar lægen griber efter kniven. Vor fantasi mangedobler smerten.

BJØRNSONS ANGREB PAA MAALSAGEN[1].

Der er mange, især blandt bondeungdommen, som har følt baade sorg og harme over Bjørnsons sidste optræden i maalsagen. De synes det er saart at en mand, som de har saa kjær, skal fare saa haardt frem imod en sag, som de har saa kjær. Og det kan jo være en meget nærliggende og rimelig følelse. Men saa rimelig den end er, saa bør den dog ikke gjøre folk blinde for det naturlige ogsaa i Bjørnsons stilling. Skal der virkelig føres en kamp for vort dansk-norske bogmaal, saa vil der dog ikke lettelig kunne udpeges nogen som er nærmere til en saadan gjerning, end den mand, der baade har vundet verdensry ved sine skrifter paa dette sprog, og som unegtelig har vist et mesterskab i at haandtere det, som meget faa andre. Er der nogen, som er dansk-norskens selvskrevne forsvarer, saa er det da vel han. Og nu er han aabenbar bleven bange for landsmaalets vækst, saa bange at han endog kan faa sig til at kalde dansk-norsken for «dette foragtede og forfulgte maal». Stakkars foragtede og forfulgte og mishandlede sprog, som sidder inde med de ni tiendedele af vor literatur og vor presse, de ni og niti hundrededele af vore kirker og vore skoler og med de hundrede hundredele af vore domstole! Bjørnson har kjendeligt nok havt en overmaade levende følelse — der ogsaa er aldeles rigtig — af at landsmaalet staar i pagt med stærkere kræfter, end de fleste aner, med kræfter som gjør at det kan blive *farligt.* Og saa reiser han sig da i hele sin vælde. — Men deraf følger jo ikke netop, at han ogsaa *træffer* med de slag han slaar.

Hans store anke er da den, at landsmaalet stænger ude fra *kulturen.* Og en stakkars bondegut, som er glad i landsmaalet og paa samme tid føler at han er svag i dannelse og kultur, kan nok blive ræd et øieblik, naar han hører en saadan sætning fra en Bjørnsons mund. Han kan komme til at undres, om det kanske skulde være hans kjærlighed til maalsagen, som er grunden til at

[1]) Efter et foredrag.

han ikke har kunnet drive det videre i dannelse, end han har. Men giver han sig tid til at tænke sig lidt om, vil han dog nok snart se at det ikke er saa farligt. Er de af hans jevnaldrende og kjendinger, som ikke bryder sig det mindste om maalsagen, virkelig kommet saa meget længere i dannelse, end han? Aa nei, det er nok i almindelighed aldeles ikke tilfældet. Mangesteds er det saa, at den ungdom som ikke bryder sig om landsmaalet, den bryder sig heller ikke om *noget andet* af det man pleier at regne med til dannelse og kultur. Og *overalt* er det vist saa, at maalsagens venner i en bygd hører med blandt bygdens vaagneste og mest interesserede og mest begavede ungdom, netop de som har mest sands og modtagelighed for kultur. Og de vender heller ikke ryggen til bogmaalets literatur, som Bjørnson mener. Det er ikke maalsagens venner blandt vore bønder som læser *mindst* af Bjørnson og Ibsen, det er snarere de som læser dem *mest*.

Man maa være kulturmenneske for at være uvidende om dette; ude paa bygderne *ved* man det.

Og paa en lignende maade har det sig med det Bjørnson sagde om de prester som har begyndt at præke paa landsmaal. Han indrømmede, at det kunde virke godt, at prædikanten paa den maade kunde faa dybere tag i hjerterne hos sine tilhørere, end ved at tale bymaal. Men han mente alligevel, at der maatte raabes et varsko. Naar man prækte paa landsmaal eller bygdemaal, vilde prækenen blive blottet for kulturtanker og kulturindhold, og presten kunde lettelig blive siddende igjen med en flok af fromme sjæle, som var seilet agterud af alle de andre. *Paganus* er det latinske ord for hedning, men ogsaa for bonde. Hedenskabet blev i sine sidste dage siddende igjen med afkrogene og udkanterne, med dem som ikke kunde følge med i den kristelige kultur. Og det laa Bjørnson meget paa hjertet, at landsmaalspresterne ikke i sin velmente iver maatte komme til at berede kristendommen en lignende skjæbne, hvad han mente vilde blive til ubodelig skade for vort folkeliv.

Ogsaa overfor denne tale gjælder som sagt det samme. Landsmaalspresterne er aldeles ikke de prester, som sætter mindst ind af kulturtanker og kulturindhold. Tvert imod. De hører blandt dem, som giver *mest* af kultur, baade i sine prækener og i sin daglige omgang med bygdafolket. Og det er heller ikke de, som fører «ind i den urimeligste orthodoxi». Bjørnson vilde jo

vist finde orthodoxien temmelig urimelig i de aller fleste af vore kirker. Men hvis han var lidt mere kjendt der, end han er, vilde han sikkerlig selv sige, at orthodoxien var mere «urimelig» mange andre steder, end hos landsmaalspresterne. Og der hvor han selv vilde kalde orthodoxien aller urimeligst, vilde han kunne være temmelig sikker paa den hygge at kunne indkassere den mest jublende tilslutning til sine udtalelser mod landsmaalet. Netop der.

Ogsaa overfor vore pietister har maalsagen vist sig som kulturbærende magt. Og det er noget, som der bør lægges ikke ringe vægt paa. Pietismen omslutter jo, til trods for sine skjævheder, mange af de bedste kræfter i vort folkeliv. Men overfor menneskelig kultur har den stillet sig temmelig kjølig eller endog afvisende. Det samme har den længe gjort ogsaa overfor maalsagen. *Den* hører jo dog ikke med til «det ene fornødne». Men i dette stykke er der nu indtraadt en stor forandring. Fremragende lægprædikanter har i den senere tid forkyndt Guds ord paa sin moders maal, og paa en maade, som ikke *kunde* klinge andet end godt i gamle pietisters øren. Prester, som sidder inde med deres fulde og vel fortjente tillid, har støttet sagen offentlig som privat. Et lidet, vel redigeret religiøst blad «Stille Stunder», som nu udkommer i sin 11te aargang, har vundet mange hjerter iblandt dem. Og nu kommer ungdommen, den pietistisk vakte ungdom og deres egne børn, baade de af dem som er vakte og de som ikke er det, og bliver saa glade i landsmaalet. Og de gamle trækkes med, ikke bare til velvilje overfor landsmaalet, men ogsaa overfor mangt andet godt, som ungdommen har lært at elske. Landsmaalet har aabnet bresche for menneskelig kultur i mangt et afstængt pietisthjerte og i mangen pietistkreds.

Her inde i Kristiania kan nok et kulturmenneske sidde og filosofere sig til det, at maalsagen virker til at stænge folket ude fra kulturen. Han synes, det *maa* saa være. Kanske kan han endog i sin uvilje mod maalsagen drive det til at *ønske*, at det maa være saa. Men er man kjendt ud over landet, da ved man, at det *er ikke* saa. Maalsagen optræder rundt om i det norske folk som noget, der er i pagt med kulturen, eller rettere som ligefrem *kulturbærer*.

Og det behøver man da heller ikke at undre sig saa altfor meget over. Thi maalsagen er, til trods for saa mange kulturmenneskers levende uvilje, selv en kulturtanke, en kulturbevægelse.

Den er det lige saa fuldt som nogen anden, der er udgaaet fra det 19de aarhundredes brede kulturstrøm.

Dermed er endnu ikke sagt, at den helt ud eller endog blot i hovedsagen er sand og rigtig. Der har fulgt megen skjævhed, megen vildfarelse, meget ligefrem ondt med i det 19de aarhundredes kulturstrøm, som i andre aarhundreders. Men man kan holde maalsagen for urigtig saa meget man vil, *ingen* kan negte, at sprogbevægelsen her i landet, som i andre lande med lignende forhold, er et ligefremt udslag af vort aarhundredes eiendommelige kultur.

Og den er, ialfald i visse maader, en af de betydeligste kulturbevægelser, som har gaaet igjennem vort folk i dette aarhundrede. Den er saa meget *varigere* end de andre. Den kom herind med romantiken, men den overlevede romantiken. Efter romantiken fik vi realismen; maalsagen har overlevet realismen. Derefter fik vi materialismen og agnosticismen og sensualismen og hele svineriet. Maalsagen har overlevet dem. Nu har vi faaet en smule dekadentliteratur og nyromantik og symbolisme. Findes der nogen, som tvivler paa at maalsagen vil overleve dem? Vær vis paa det: som den allerede har overlevet en halv tylvt af tidligere kulturbølger, der har trængt her op fra det store Europa, saa vil den overleve mindst en halv tylvt af den nærmeste fremtids ogsaa. De som ønsker at tage livet af den, skal faa kjende, hvor seiglivet den er.

Og som den er en af de varigste og forsaavidt betydeligste kulturstrømninger her i landet i vore dage, saa er den tillige en af de ædleste, reneste. *Saa* ren er den ikke, at den har undgaaet til tider at lade sig smitte, og stærkt smitte af det smuds, der i overflødighed har fulgt med nogle af de andre kulturens bølgeslag. Men i sig selv er maalsagen ren; *den* har ingen skade gjort paa folkets moral eller religion. Tvert imod.

Ja, men den er *reaktionær,* siger Bjørnson. — Dersom dette ord skal være mere end et udtryk for at den efter Bjørnsons mening er skadelig og sinkende, kan det ikke sigte til noget andet end den sammenhæng, som maalsagen unegtelig staar i med *romantiken.* Romantiken havde jo virkelig i nogen mon et reaktionært drag. Det romantiske bølgeslag er — naar man skal sige det kort — sammensat af tre kræfter: af *national* begeistring, af *konservativ* politik med aristokratisk drag og af *kristendom,* en

kristendom, som nok kunde have sin svaghed og navnlig var noget virkelighedsfjern, men som ikke tør glemmes eller overses. Men det er nu ikke fra den aristokratisk-konservative side af romantiken, at maalsagen er udgaaet. Hverken Aasen eller Vinje var aristokrater; og den hele bevægelse føltes, da den kom, langt snarere som revolutionær end som konservativ. Det er, som enhver kan skjønne, fra det *nationale* drag i romantiken, den har sit udspring. Den nationale begeistring, som vakte folkene til at bryde Napoleons aag, lærte dem tillige at sætte pris baade paa sine fædres minde og paa alt det af god og vakker eiendommelighed, som endnu rørte sig inden ethvert af dem. Hid kom denne kulturbølge sent, først med Welhaven, Munch og Keyser, Asbjørnsen, Mo og Landstad, Tidemand, Gude og mange andre. Det var den, som ret for alvor lærte nordmændene at «tænke paa den saganat, som sænker drømme paa vor jord». Den lærte os at kjende og at elske det sprog, som vore stolte fædre talte. Og den stillede os ansigt til ansigt med en literatur paa dette sprog, som før var lidet kjendt, men som viste sig at gjemme en rigdom, der endnu i lange tider vil give forskningen spørgsmaal at løse og opgaver at sysle med. Og som de forstod at udtrykke sig, disse gamle! De fører et sprog, som i sin fyndige knaphed kun kan tales af adelsmænd. «Dei ord, dei til os hava skrivet, dei glima som i soli dogg, for tanken kvast dei gjekk paa livet, som mannen sin med harde hogg». Det har været et fornemt liv, som blev levet paa høvdingegaardene her i Norge i gamle dage. Og saa den dybe klang i de korte verslinjer i völuspaa! Det er en literatur, der har sit eget ansigt og sin egen røst, saa sandt nogen literatur i verden har det.

Af denne nationale strømning blev maalreisningen den ligefremme og under vore forhold aldeles uafvendelige følge. Og da Bjørnson har været en af de væ ldigste talsmænd for den nationale vækkelse her i landet, saa er der ogsaa meget faa mennesker, enten de kalder sig maalmænd eller ikke, der har udrettet saa meget til maalsagens vækst som han. Er maalsagen, som han siger, reaktion, saa kan han trygt tage en god del af skylden for denne reaktion paa sine egne brede skuldre; thi naar først den nationale bevægelse var der, kom det andet af sig selv. Det viste sig jo nemlig med fuld videnskabelig uimodsigelighed, at det sprog, som vore fædre talte, og som ligger for vore øine i

sagaliteraturen, det var aldeles ikke uddøet her i landet, som man havde ment. Det var der lys levende at finde i Thelemarken og paa Søndmøre, i Sætesdalen og Hardanger, i Gudbrandsdalen og i Valders, ja i alle norske bygder, om end i mindre høiadelige udgaver, og i selve byernes gadesprog med. Et forsøg paa at gjenreise «det maal vore fædre har talt», *kunde* under disse omstændigheder ikke udeblive, det kom med historisk nødvendighed, som man kalder det, skjønt den slags nødvendigheder jo altid fuldbyrder sig gjennem frie menneskeviljer, der er spændt til det yderste.

«Maalsagen er reaktionær». Den nationale strømning i vort aarhundrede er jo nu længe siden udløst af den sammenhæng med konservativ politik og aristokratisk tankegang, som den havde i romantikens ældre dage. Den har paa saa mange steder netop gaaet i pagt med friheden og liberalismen. Og rent særlig er jo det tilfældet her i landet. Vore konservative pleier hverken af Bjørnson eller af nogen anden, det jeg ved, at blive skyldt for nogen overflod paa national sands eller national begeistring. Det ser jo mangen gang snarere ud, som om venstre vil forpagte nationalfølelsen næsten som sereie for sig. Og maalsagen har fra sin fødsel af, fra Aasens og Vinjes dage, været bondevenlig og demokratisk. Og dens venner udover bygderne nu i vore dage? Er det de reaktionære? Jeg tænker, de for aller største delen er at finde blandt dem som man pleier at regne for de ivrigste, ofte nok overdrevne fremskridtsmænd paa alle omraader.

Jeg maa sige, jeg synes, at Bjørnson ved denne leilighed har faaet lykke til at samle sammen en usædvanlig mængde med urigtige ting. Hans tanker falder fra hinanden som tør sand, saa fort som man rører ved dem. — —

Men det sprog, som maalmændene byder os, siger Bjørnson videre, er i sig selv saadant, at vi ikke kan være tjent med det. Det er for gammelt og gammeldags. Det har den hjemlige, paa sin vis hjertevindende klang; og det har kraft. Men det er tungvint, mørkt og koldt. Det *maa* være det, da det saa længe har ligget udenfor kulturen; thi det er den, som giver letvinthed og fart og varme.

Her maa jeg faa lov at minde Bjørnson om hans egen ungdomskamerat, Aasmund Olavsen Vinje. Og da vil jeg først, som i en parenthes, forudskikke den bemærkning, at Vinje selv personlig aldeles ikke var tungvint eller sen i sin aandsudvikling. Han var langt raskere til at gaa paa alt det «moderne», end t. ex.

Bjørnson. Jeg siger ikke dette uden videre som ros over Vinje; thi der var mere af ondt end af godt i dette «moderne». Men i alt det som Bjørnson selv regner for moderne, baade i ondt og godt, var Vinje temmelig mange aar forud for ham. Og nu Vinjes *sprog* — er *det* virkelig tungvint og mørkt og koldt? Nei. Det er kanske gausdølen som har narret Bjørnson i dette stykke; thi i hele søndre Gudbrandsdalen (ikke i nordre) er folket alvorligt, adstadigt og noget tungt og sent i vendingen. Og sproget kan nok gjøre et lignende indtryk. Men i Thelemarken? Der «dansa ord som bekkjeband fra fjell og nutar» som Vinje siger. Og mange andre steder med. Og findes der i Norges literatur en mand, som har kunnet omgaaes sit sprog med legende lethed, saa er det Vinje. Han «gjekk fram paa sin dansande fot, og hallingkast slog han» — saaledes som Bjørnson aldrig kan gjøre ham det efter. Og sproget i *Haugtussa?* Er det tungvint, koldt, mørkt? Det er saa smidigt og legende og rigt paa afskygninger, at Bjørnson gjerne kunde være glad, om han var istand til at skrive noget saadant.

«Den som havde et saadant sprog at skrive i!» skal Welhaven have udbrudt, da han havde læst Ivar Aasens digte, Welhaven, som kanske behandlede vort bogmaal med endda større mesterskab end Bjørnson, ialfald med ulige større finhed.

Bjørnson har følt sig «krænket i sit skjønhedskrav», fortæller han, ved at høre Oddmund Vik tale paa landsmaal. Ja, jeg kan jo ikke vide, om det har været Viks skyld eller Bjørnsons egen. Men det ved jeg, at i den tid, Chr. Janson brugte at holde taler paa landsmaal, da var det temmelig almindeligt, at ogsaa maalsagens *modstandere* fandt at det klang «daarende vakkert».

Det er næsten underligt, at Bjørnson, som synes at landsmaalet i sammenligning med det vanlige bogmaal er saa tungvint og koldt og mørkt, ikke ogsaa frakjender det *kraft*. Det kunde han virkelig gjøre med en vis personlig ret. Thi *det* er sandt, at ingen forfatter endnu nogensinde har skrevet landsmaalet med den kraft, som Bjørnson har været istand til at lægge i dansknorsken. Og alligevel lader det sig ikke gjøre at sige, at landsmaalet mangler kraft. Alle føler uvilkaarlig dets overlegenhed i denne retning, selv om den endnu ikke er tagen i brug. Men for en forsamling, der er ukjendt eller næsten ukjendt med det som er skrevet paa landsmaal, kan man nok staa og snakke en del om at det er saa tungvint og koldt og mørkt.

Landsmaalets største overlegenhed ligger imidlertid hverken i dets kraft eller dets letvinthed. Den ligger i dets *naturlighed.* Bjørnson kan godt være affekteret, især kunde han det i tidligere dage, i den tid da endnu det «mørke haar laa bag hende (fiskerjenten) som en forskrækkelse». Ivar Aasen var ikke affekteret; og de andre landsmaalsforfattere er det ikke synderlig heller, naar de er komne saa vidt, at man falder paa at regne dem som *forfattere.* Der ligger noget i selve sproget, som er i slægt med det naturlige, det dagligdagse, det jevne. En mand, der selv er modstander af maalsagen, men som har levende literær interesse og literært skjøn, har sagt til mig, at siden Aasens og Vinjes dage er der kommet langt mere *natur* ind i sproget baade i vore blade og vore bøger (de dansk-norske). Og jeg tror, det er sandt. Jeg tror ikke der findes et blad her i Kristiania, som kan maale sig med «Den 17de Mai» i at tale enkelt og greit og ligetil om alle slags ting, baade høie og lave. Og det er da ikke saa underligt, om bøndernes maal staar over byfolkets i naturlighed. Disse mennesker, der gjør en «staldkars gjerning», som Bjørnson snakker saa om, der færdes i skog og mark, der leger om livet med vind og vove, deres hele indre kommer i dybere pagt med naturen og det naturlige, end de som kalder sig selv for kulturmennesker. *De* finder det udtryk for en tanke, som ligger nærmest for haanden, som ikke siger en haarsmon hverken for meget eller for lidet, men *netop* det som *skal siges;* de finder det udtryk som vi kalder: det naturlige.

Derimod staar landsmaalet selvfølgelig tilbage for dansknorsken i evnen til at finde udtryk for kulturbegreber. Det kan jo ikke anderledes være, da det er saa lidet gjennemarbeidet i den retning. Jeg husker nok, at Vinje overfor professor Monrad — «filosofen», som han kaldte ham — paatog sig, at han paa thelemaal skulde give udtryk for en hvilkensomhelst tanke, som den anden vilde opgive ham. Men dengang kom Vinje vist i skade for at tage munden vel fuld, saa mesterlig han end mangen gang kunde være i denne retning. Men eftersom landsmaalet bliver mere og mere brugt af folk med styrke i tænkning, vil denne mangel mere og mere blive afhjulpet. *Det* forekommer det mig, at Garborgs forfatterskab i vore dage giver meget gode løfter om. Saa jeg synes nok, at Bjørnson i sin omtale af landsmaalsliteraturen nødig skulde have udeglemt den mand som er nærmest ved

at kunne gjøre bogmaalet rangen stridig paa det eneste punkt, hvor det eier virkelig overlegenhed.

Men et folk har ikke raad til at holde to sprog, siger Bjørnson, allermindst et lidet folk som vi paa to millioner. Nei da, det er vi enige med ham i. Der er ingen, som er mere bedrøvet og mere harm over at vi har faaet to sprog her i landet, end vi maalmænd. Vi holder det for en stor ulykke og en stor skjændsel. Men naar vi nu engang *har* disse to sprog, saa er vi jo *nødt* til at have raad til dem. Vi har slet ikke raad til at have saa meget fjeld her i landet heller, det er yderst uøkonomisk. Men foreløbig er vi alligevel nødt til at lade fjeldene staa der. Og saa faar det nok blive med de to sprog ogsaa — for det første da. Selv Bjørnson vil jo, at børnene i folkeskolen skal undervises paa bondemaal, og det er vel noget af det, som bliver det kostbareste. Men ellers er det da ogsaa *vor* mening, at der *med tiden* skal blive bare ét sprog her i landet. Som vore modstandere tror at bymaalet skal ende med at fortrænge landsmaalet, efterat det har optaget en del norske ord og vendinger i sig, saa tror vi, at landsmaalet skal seire, naar det har udviklet sig ved paavirkning af bymaalet. Jeg for min del ialfald tror ikke, at den tid nogensinde vil komme, da sproget her i Norge vil være uden spor af den firehundredeaarige «dansketid», som folket har gjennemlevet. Men jeg haaber og jeg tror, at norsken vil blive grundstoffet og det altbeherskende. Og det synes jeg ogsaa, der er meget gode tegn til. Der er meget indflydelsesrige stemmer, som allerede i den aller nærmeste fremtid vil have de haarde medlyd (konsonanter) ind i det dansk-norske skriftsprog. Og selv om det ikke skulde gaa igjennem fuldt saa hurtigt, saa er der jo ikke spor af tvivl om at det snart vil ske. Det har blandt andre Bjørnson sørget for. Og naar *det* er gjennemført, tror man da virkelig, at fornorskningsprocessen af vort skriftsprog vil lade sig standse paa dette punkt? Det næste skridt vil vel blive tvelydene (diftongerne), de som Bjørnson kalder «skrævende», men som dog ikke skræver nær saa bredt, som hans eget store «Jæg»-maal. I min ungdom gjaldt det for meget simpelt at sige: en bok, boken; det maatte hede: en baag, baagen. Nu er det saa mange som siger: bok, at «baagen» snart vil klinge affekteret. Og jeg tror ikke at «stein» nu længer klinger mere simpelt, end «bok» gjorde i min ungdom. Bjørnson selv talte i sit store foredrag om at faa «beina» op af

jorden, og jeg tror ikke folk stødtes over det. Blandt idrætsfolk, hjulryttere, skiløbere o. lign. hører man fort væk tale om «stein». Jo mere man færdes ude i naturen, i kamp mod og samliv med naturen, desmere paanøder den norske klang sig uvilkaarlig. Selv damer kan falde over en «stein», naar de er ude paa ski. Der findes ikke «sten» i hele Nordmarken; det er bare «stein» altsammen.

Tvelydene vil trænge sig ind med den samme uimodstaaelighed, hvormed de haarde medlyd i løbet af en menneskealder har erobret sig sin plads. Og af de første har man ikke engang den tilnærmelse til Sverige at frygte, som enkelte nu begynder at nære betænkelighed ved overfor de haarde medlyd. Tvert imod. De mange tvelyd er et af de skarpeste skillemærker mellem norsk — ægte norsk — og svensk.

Og har vi først faaet de klangfulde tvelyd og de haarde medlyd ind i vort skriftsprog, da tænker jeg vi maa sige, vi er kommet over vandskillet mellem norsk og dansk. Det hele klangpræg er da saa afgjort norsk, at det af sig selv vil trække de øvrige væsentlige norske eiendommeligheder efter sig. Den omgivende natur og det omgivende folkeliv vil skyve paa. For norsken *har* nu engang forbundsfæller her i Norge, den da.

Vi har saaledes, mener jeg, meget god udsigt til at der med tiden skal blive bare ét sprog her i landet, og at dette sprog helt fra grunden af skal blive *norsk,* om end ikke uden sine kjendelige mærker af den aarhundrederlange forbindelse med Danmark. Nordmændene vil ikke derfor ophøre at læse Bjørnson og Ibsen. Tvertimod. Jeg tænker, at de vil komme til at læse Grundtvig og Øhlenschlæger, Tegnér og Runeberg med. Der vil blive tre fuldt udviklede folk her i norden, hvert med sit sprog, som det fulde udtryk for *dets* eiendommelighed. Men de vil staa i levende indbyrdes vekselvirkning, og de vil dele sit aandslivs og sin bogverdens skatte med hinanden.

Men om vi er aldrig saa sikre paa at den sproglige udvikling her i Norge vil føre til landsmaalets seier, skal vi ikke derfor søge at *foregribe* denne udvikling. Og i saa stykke tror jeg ikke, Bjørnson er helt uden ret i sine anker. Vort storthing og vor regjering har indlagt sig overmaade store fortjenester af den nationale sag ved at skaffe landsmaalet leilighed til at vokse sin vækst uden hinder. Men det kan nok være, at man i somme ting er gaaet en smule for vidt i landsmaalsvenlig lovgivning. Ikke overfor

folkeskolen og seminarierne, men vel kanske overfor byskolerne. Saa længe man ikke kan skaffe dygtigere undervisning i landsmaal end den man nu har ved mange af vore byskoler, er jeg ræd, man ved denne undervisning ligefrem skaber uvilje mod landsmaalet, som Bjørnson siger. Og det er jo noget vi bør tage os vel i vare for, ikke først og fremst for dansk-norskens skyld, men for landsmaalets egen.

Dette er «friskfyrlovgivning», siger Bjørnson. Og det kan saa være. Jeg for min del tror, at der er ikke lidet af friskfyrlovgivning og friskfyrpolitik her i landet, og mere paa mange andre omraader end paa dette. Men skal der tales om den ting, saa faar det dog virkelig ogsaa siges, at den mand, som fremfor alle andre har gaaet i spidsen for friskfyrtonen i vor politik, er Bjørnstjerne Bjørnson. Gaa hen til det nye theater, og stil Dem overfor Stefan Sindings billedstøtte af Bjørnson, og se vel paa den. Den skikkelse, De der har for øie, det er netop den store lurblaaser for norsk friskfyrpolitik. Eller den store markskriger, om De heller vil.

Maalsagen er ikke tjent med friskfyreri. Den har fra sin første stund af havt næsten som sit valgsprog de kjendte linier:

> Ja, det skyt inkje fram, so det dunar,
> som no ingjen kan undrast uppaa;
> men det munar daa jamt, ja det munar,
> so det stundom er hugnad aa sjaa.

Og naar jeg tænker tilbage paa hvad jeg i dette stykke har set, saa synes jeg virkelig, det har «munat jamt». Det er i disse dage netop 33 aar, siden jeg første gang optraadte offentlig til maalsagens forsvar. Det var i studentersamfundet og side om side med nuværende borgermester Berner. Dengang var der ikke mange maalmænd her i Kristiania, ikke synderlig flere, end man kunde tælle paa sine fingre. Og udover landet stod det næsten endda daarligere til. Der var bare en og anden bygd, hvor der fandtes en og anden mand, som havde noget kjendskab til sagen. Bergen var det eneste sted, hvor der fandtes en lidt større flok. Og mod os havde vi ikke blot hele «den kompakte majoritet», men alt hvad der kaldtes intelligents og aandsudvikling og dygtighed, alt hvad der eide anseelse og indflydelse. Og nu? Nu har landsmaalet flertallet for sig i nationalforsamlingen; det sidder inde med regjeringens yndest. To af vore nuværende biskopper har udtalt sig

for det; den tredie, sidst afdøde, ligesaa. Et stedse stigende tal af folkets intelligents, dets kunstnere og videnskabsmænd har sluttet sig til det. En mængde prester har gaaet med. Og der er vel ingen sag, som ungdomsforeningerne landet rundt har sluttet sig saaledes sammen om, som maalsagen. Først kom de «frisindede ungdomsforeninger» med sine mange tusinder af interesserede unge mænd og kvinder. De «kristelige ungdomsforeninger» holdt sig fra først af tilbage. Men nu kommer ogsaa de mere og mere med, og kommer kanske endda stærkere og seigere end de andre. Og samtidig er der i denne menneskealder vokset frem en hel liden literatur, og det skjønt der næsten ikke fandtes adgang til at faa undervisning i at skrive dette sprog. Hver enkelt maatte med stræv og møie for det meste lære sig det selv. Nu tør vi haabe, at dette skal blive anderledes. Vi har faaet en universitetslærer med fuld kyndighed og med den varmeste kjærlighed til landsmaalet. Han skal nok hjælpe os til at faa virkelig dygtige landsmaalslærere baade ved vore seminarier og vore høiere skoler.

Ja — det er stundom «hugnad aa sjaa». Jeg gik i sommer gjennem en del af thelemarksbygderne, gik fra prestegaard til prestegaard og fandt kjærlighed til landsmaalet næsten overalt, lige saa vel hos prester som hos bønder. Og seminariet paa Notodden og folkehøiskolen i Seljord ligger der som faste borge for gjenreisningen af det norske sprog.

Den vækst maalsagen har faaet i denne menneskealder, skyldes jo den nationale strømning, som i denne tid har gaaet igjennem vort folk. Vi haaber alle, at denne strømning maa blive stærkere og stærkere, renses for sine udvækster af svenskehad og skryt, og samle sig paa det virkelig værdifulde. Og navnlig haaber vi, at høire, og det vil jo næsten sige halvdelen af vort folk, vil komme helt anderledes med end hidtil. Vi haaber, at kjendskabet og kjærligheden til vort gamle sprog og til Snorres kongesagaer vil vokse baade inden høire og venstre og gaa som en levende strøm gjennem hele vort folkeliv, mægtigere og mægtigere for hver tid som gaar. Er der nogen som tror, at man kan hindre maalsagen fra at vokse, samtidig med at *den* vokser?

Nei. Vil man standse maalsagens vækst i dette land, faar man udslukke mindet om vore forfædre og jage oldnorsken ud af vore skoler. — —

Og endelig, naar der paa kulturens vegne tales saa nedsættende og haardt om *bonden,* saa kan der vel være grund til at minde lidt ogsaa om det som er hans stærke sider. Men først vil jeg da i forbigaaende udtale, at jeg ikke er sikker paa om det er saa aldeles rigtigt at stille *bonde* og *kulturmenneske* saaledes i modsætning til hinanden, som det saa almindelig sker. Det at «gjøre sig jorden underdanig» ved arbeide og dyrkning, er dog virkelig grundlaget for al kultur, og det bør visselig regnes med til kulturen. Men jeg lægger dog ikke større vægt paa denne sprogbrug; lad være at bonden *ikke* er kulturmenneske, som alverden siger. En ting er sikker: bondens strenge arbeide og kamp med sten og myr, hans dybe afhængighed — midt under al egen anstrengelse — af himmelens sol og regn, det afsætter sine frugter i hans sind, det nedarves i karaktermærker, som ogsaa kulturmennesker kan have godt af at tilegne sig. Det giver *taalmodighed,* den kraft som ikke bugner under arbeidet, ikke trættes under ubehageligheder og savn, ikke svigter under skuffelser. Det giver *nøisomhedens* evne til at føle glæde ved de enkleste nydelser i livet, de som tilsidst kanske alligevel bliver de største. Det giver en *virkelighedssands,* som alt, hvad der heder kultur, høilig trænger til at lære respekt for. Dette arbeide, som overfor alt andet arbeide i verden altid bliver staaende som det *grundlæggende,* det udbreder over hele bondens liv en egen adel og høihed, der kanske ikke er opfattet saa klart af nogen, som af den store franske maler Millet, om hvem vi her i Kristiania nylig fik høre et udmærket foredrag [1]). Kanske kunde man kalde den for *arbeidets adel, arbeidets høihed,* den som visselig findes overalt hvor der arbeides ærligt, men som alligevel klarest lyser os imøde fra bondelivet.

Men lad Norges bønder i alt hvad der ellers heder kultur, længe nok staa tilbage for dem som kalder sig kulturmennesker — her, hvor det gjælder *det norske sprog,* her staar de ikke tilbage. Her har de et tilskud at yde, som ingen kan bringe uden de. Her staar vi overfor den norske bondes særlige kulturopgave. Og derfor er det, at den vaagne og interesserede og begavede bondeungdom her i landet flokker sig om maalsagen med en jubel som om intet andet. Og derfor siger jeg til hver bondegut og -gjente i Norge: hold fast ved din moders maal, og lær at hævde det hjemme og paa thinge, i skole og i kirke! Det hører med ind under det at hædre sin fader og sin moder, som saa mangen bondeungdom her i landet har lært sig til at ringeagte, samtidig med at han lærte at holde deres sprog for «simpelt». Og det hører med til at hjælpe det hele folk til at hædre *sin* fader og moder i stolt ærbødighed overfor vore store fædres minde.

Christopher Bruun.

[1]) Af kunsthistorikeren Andreas Aubert.

„DE SYNGER DERUDE".

Du har krydset den mørke flod! Jeg staar tilbage paa livets strandbred og ser efter dig. Der er tyst og mørkt, hvor du nu farer, men langt fremme i horisonten straaler et tegn paa himlen, korset, henunder det lægger din baad tillands. Du stiger ud. Jeg ser din høie, blege skikkelse slutte sig til det tause tog, den store, hvide flok, der i uendelige slyngninger bevæger sig opover mod lammets trone. Jeg vil ikke længer sørge over, at du gik bort, for hvis du havde levet, vilde du blevet alt og Gud intet for mig, eller jeg kunde have opdaget uanede pletter ved din karakter eller i din natur, og min kjærlighed vilde have faat et saar. Det er bedst, som det er. Som din beslægtede aand her paa jorden vil jeg fremdeles udvexle mine tanker med dig, der nu er løftet op i en høiere tilværelse, og jeg er vis paa, at hvis du kan, vil du bøie din deltagende sjæl ned mod min og lytte til dens ord. Jeg vil føle dig som et sagte vingesus, som den svalende, dragende vestenhimmel. Jordens elskov er død i mit hjerte. Du drager mig mod Gud.

Jeg erindrer ofte dit underlige, dybe blik. Jeg syntes ikke, jeg turde forstyrre denne klarhed, der sænked sig over dig som smilet i en drøm. Hvor var du da? Der hvor du nu er? I aandens og evighedens verden? Du grunded over de store spørgsmaal, hvorpaa du nu har faat svar, ialfald tilnærmelsesvis.

Jeg likte ikke dette. Jeg vilde have dig tilbage til jorden, som jeg fandt langt skjønnere end din himmel. Jeg strøg dig over panden og saa dig ind i de drømmende øine, saa vaagned du — med et suk, og du saa ikke længer saa lykkelig ud. Hvorfor forsøgte jeg at drage dig bort fra dine høie maal? Men du brød ud af huset alligevel. Allerede den gang var din sjæl paa veien, høit over min. Mon det da ikke er saa, du kjære, at de rene, stærke sjæle, disse som føler trang til aandelig uafhængig-

hed, helst bør vandre livsveien ene, saa de helt kan faa udvikle sin dybe individualitets trang og ikke slaa af paa renhedskravet i sin sjæl? Disse er perlerne om Guds trone, disse er de, som følger lammet hvor det gaar. Du var en af dem.

Undertiden naar du kom tilbage fra dine lægebesøg og jeg i dage og timer havde ventet dig med et heftigt og længselsfuldt hjerte, syntes jeg du var saa kold og rolig; jeg vilde du skulde være stormende og lidenskabelig som jeg selv, men du tog mig kun blidt ind til dig og strøg mig over haaret, som om jeg var et barn. Nu forstaar jeg, at du allerede da havde naat op til denne aandelige ro og selvbeherskethed, der præger manden med de store maal og interesser, at du altsaa elsked mig men ikke lod dig beherske af din kjærlighed.

En enkelt bemærkning kan komme saa mægtig manende op i min erindring. En aften vi disputerte, saa jeg var baade rød og hed, udbrød du smilende:

«Nelly, kast ikke bort din varme og lidenskab paa slige bagateller. Du er skabt til noget større. Bliv noget!»

Jeg lo, for jeg trodde du spøgte. Dog følte jeg mig stolt over dine ord. Du, den anerkjendte læge, den varme menneskeven, trodde, at jeg ubetydelige kunde «blive noget».

Men hvad jeg skal blive, maa jeg give mit hjerte, ellers bliver jeg intet. Fuldt ud maa min gjerning eie mig, ikke blot mit hoved og mine tanker, nei min hele sjæl, noget hvori jeg kan præge mig selv. Intet afslag. Hvor er en saadan gjerning for mig?

Erindrer du den første gang jeg blev præsenteret for dig som student Nelly Høg? Den jublende stolthed jeg følte over at have betraadt videnskabens haller, hvor du allerede var hjemme, betog mig ganske. Fra den dag vandred vi sammen gjennem disse haller, og det var uundgaaligt, at vi mere og mere tiltrak hinanden.

Saa kom vort ægteskabs første tid. Hjemmet lagde mere og mere beslag paa mig, studierne maatte vige pladsen. Selv sagde du ofte: kvinden er som blomsterne, i hjemmet trives de bedst, hjemmet skal hun smykke, og der tager hun sig ud. Og selv følte jeg ogsaa sandheden af disse ord. Den varme, lune rede, som jeg fik lov at smykke for dig, for dig, den blev mig alt. Men som i et fjernsyn saa du da undertiden, at jeg muligens var skabt til en høiere gjerning.

En ting forlangte du bestemt af mig. At jeg skulde assistere dig under operationer baade paa hospitalet og i hjemmene. «Ingens haand er saa let som din!» sagde du ofte.

Jeg ser dig endnu, elskede, saaledes som du gik der i operationsstuen. Din staute skikkelse, dit venlige medlidende blik og din snarraadige haand. Intet kunde distrahere dig fra øieblikkets pligter, og din ømhed mod de syge var uden grænser. Det var min stolthed at staa ved din side i det afgjørende øieblik. Under dit alvorlige øies ledelse kunde jeg have gjort underværker. Hvor tog du dog denne fasthed, denne besynderlige ro fra? Mon ikke den var den hemmelige nøgle til, at alting lykkedes for dig? Du blev jo ogsaa kaldet «den store læge», ikke blot af patienter men ogsaa blandt kollegar.

Hjemme hjalp jeg dig at lave medicin og pudse dine instrumenter. Du saa altid paa mit arbeide med velbehag og fandt intet at udsætte.

Denne din ro havde intet tilfælles med den letsindige ligegladhed, man træffer saa ofte paa, nei, den var resultatet af en indre virkende kraft, der altid bar dig fremover og opover, en hensynken og hvile i høie tanker og beslutninger. For mig derimod er ro det samme som tvang, hindring, jeg er urolig, famlende, søgende, uden maal. Du fyldte mit liv, der var noget sig altid fornyende i omgangen med dig. Jeg hørte daglig dine raske trin i trapperne, og dog fyldte de mig daglig med den samme bævende henrykkelse. Vore spadserture forskjønnede du ved din sjælfulde opfatning af naturen, og ind i vore samtaler kasted du aandens lynende glød. Videnskaben pleier rynke og folde mandens pande, og latteren bliver tør og tvungen. Ikke saa med dig. Ingen mørke skygger turde leire sig over tankens hvælv, og dit væsen drak atter og atter af en dyb og ukjendt livskilde. Hvilken? Skal ikke ogsaa jeg faa smage dens læskende draaber?

Nu er vor lyse, varme stue tom og mørk. Jeg er her *alene*. Rosenknopperne bøier sørgmodig sine kroner, gjemmer dem i sorg over dig som gik bort. Jeg tror ikke de naar frem til vaaren. Bøgerne ligger døde og livløse paa bordet den ene dag som den anden. Ingen læser dem, ingen glæder sig i deres stille tanker og drømme. Du er borte. Alt er hult og tomt om mig.

———— ——

Jeg har gjenoptaget mine studier fra før, og jeg vil vandre i dine fodspor, elskede, jeg bliver læge. En kvindes egentlige maal er mandens og hjemmets lykke og fredning. Her har hun saa vidunderlig meget og nok for sin sammensatte natur. Men naar lykken er død, og hjemmet øde, naar hjertet er blevet saare fattigt, da er det vel for hende, hvis hun har udvikling og evner til at holde sig oppe i kampen henimod et praktisk maal. Det er dette jeg nu vil. Og saa dette: jeg vil minere gjennem min sjæls inderste schakter for at finde «livskilden». Et menneske skal ikke være alt for et andet; der kommer en dag, hvor man ikke strækker til for hinanden. Der *maa* være et liv, et udspring, hvoraf alle kan drikke, og alle faa nok. Jeg banker paa alle klipper derinde i sjælens mulm, til min kilde springer frem. Du talte ikke ofte om dette med mig. Du vilde jeg skulde søge selv. Og der var en hellig blyhed hos dig, som forbød dig at lægge dit indre liv aabent endog for mig. Jeg vilde heller ikke have forstaat dig, verdslig og egenkjærlig som jeg var. Du maatte føle dette som et dybt savn i omgangen med mig. Jeg var ikke nok for dig. Ak, hvad hjælper det at søge lykken hos hinanden? Et menneske er altid i inderste forstand ene paa jorden. Der er ting man aldrig aabenbarer for sin bedste ven, og det er altid sine skjønneste tanker man skinsygt holder tilbage, i følelsen af at ingen sjæl er ens egen lig og følgelig ikke kan føle eller opfatte ligedan. Dette at være ene med sig selv, at eie livets høieste spørgsmaal og svar i sit eget indre, i det store sjæleunivers hvor utallige andre sjæle ogsaa vandrer sine stille, uafhængige baner, det er rigdom, aandelig rigdom, det er personlighedens guddommelige segl, hvormed vi blev stemplet i tidens morgen, hver for os saa ingen kan tage vor del. At naa frem til bevidsthed om dette er livets sandhed og egentlige skjønhed. Jeg aner den, om den end ikke er gaat helt op for mig endnu. Men paa *din* pande stod visheden klar.

«Sangen! Hører Du den ikke?» hvisked du en af de sidste aftener.

«Hvilken sang, kjære?» Jeg hørte intet uden mit angstfulde hjertes banken. Jeg vidste jo du maatte dø. «Sangen af det store kor rundt hele jorden! Ved du ikke, at det snart skal ske?

Nelly. Du faar opleve det, men ikke jeg. Aa jo, ogsaa jeg faar synge med! O, Kristus, konge!»

Dine øine fik en eiendommelig glans, og du laa ligesom og lytted.

Jeg saa paa dig med en ulidelig smerte i brystet, ti jeg havde ikke lært at elske denne konge endnu, og ham var det, som tog dig fra mig. Bitter ydmygelse og paa samme tid trods fyldte mit sind.

«Hører du den endnu?» spurgte jeg sagte.

«Ja», svared du med et drømmende smil, «de synger derude over havet, inde i de mørke, vilde skove, langt borte gjennem fremmede lande synger de hans pris. Nelly, *der* maa du være med!» Dit hode faldt mat tilbage paa puden; jeg væded din pande.

«Hvilken let haand du har, Nelly, den skal lindre syge og fredløse hjerter. Havde jeg levet, skulde vi reist begge; nu maa du gaa alene!»

Ak, jeg forstod ikke dine ord den gang. Hvem brød vel jeg mig om at lindre og elske uden dig; hvad var al verdens ve for mig, naar jeg mistede dig? Jeg var fængslet af min jordiske kjærlighed, den bandt alle mine evner som slaver under sig. Jeg vilde intet og kunde intet andet end hengive mig for dig.

«Sjæl, vær trofast til det sidste!
Seirens seir er alt at miste!
Tabets alt din vinding skabte,
Evig eies kun det tabte!»

Saa sang Ibsen i sin stærke, men famlende sandhedssøgen. Siden da har vistnok mangen gang hans jordiske laurbær skygget for udsigten til tabets vinding. Han henriver med sin geniale digtning, men der gives sjæle, søgende og famlende som han selv, og disse kan hans idealistiske skjønhedsproblemer ligesaa let drage ned mod underverdenen som mod lysets rige; thi det æstetiske livssyn kan aldrig dække over et virkeligt tab, men det forhøier sjælens tomhed og elendighed. Livssmerten dræber de skjønne stemninger. Kun sandheden skaber atter lys. Du sagde engang:

«Nelly, tro ikke skjønhed, den er ofte hul løgn, tro kun sandhed, søg den, ti den er livets egentlige skjønhed!»

Ja, hvem der blot kunde finde denne sandhed, som er livets skjønhed. Hvorhen jeg vender mit blik, indad mod mig selv, udad mod den graa, kolde virkelighed, der vrimler af sorgbundne, trællende mennesker, mod hospitalet, hvor jeg vandrer mellem syge og døende med forvredne træk, mod anatomikammeret, hvor ungdom og skjønhed ligger falmet og sønderlemmet mellem skarpslebne instrumenter og kolde, kyniske blikke, intetsteds denne sandhed som skal være saa skjøn, men kun den dræbende, fortærende sansevirkelighed, blytung og graa!

Men du som fjerner dig mere og mere fra mig, trænger dybere og dybere ind i sandhedens dunkle rige. Du staar nu saa fjern, uopnaalig for mig; du drager mig ikke længer med livets varme længsler, min jordiske natur har givet afkald paa dig, og jeg kjender ikke mere dit sted. I dette store sjæleunivers, hvor nu dine evner udfolder sig, risler friske, rene kilder, og luften toner af aanders glødende sange, mens de lette svæver om paa de skjønne græsgange. Jeg standser ofte i aftenens stille timer paa mine ensomme vandringer, for at lytte til deres trin. Jeg længes brændende, haardt, efter denne himmelske musik, men mine sanser er saa grove, saa sløvede af jordlivets brutale larm, at ingen af eders sange naar mit øre, og skuffet, uden vederkvægelse eller trøst, vender jeg atter tilbage til mit arbeide. *Deri* er det jeg maa søge hvile, indtil — indtil jeg lærer at elske din konge, og jeg faar lov at tjene i hans hær. Men intet halvt hjerte skal han have! Enten intet eller — alt.

Inat drømte jeg en underlig drøm. Han kom ind i universitetssalen. Om hans skuldre faldt den vide kappe med eiendommelig ynde. Haaret lokked sig rundt det magre, karakterfaste ansigt, og det skarpe, søgende blik streifed henover den ungdommelige skare, som var samlet for at lytte til forelæsningerne. Nogle af studenterne saa nysgjerrig spørgende hen paa den ukjendte skikkelse, andre lagde haanden over øinene, som om lyset der udgik fra hans person, blænded dem. Jeg selv retted trodsig mit blik mod ham, mens jeg endnu fastere greb om den naturvidenskabelige bog jeg holdt i haanden, og som i flere dage har optaget mine tanker. Vor professor, som netop havde endt sit foredrag over bakterier og baciller, der var hans kjæphest, nikked betydnings-

fuldt til os, idet han overlegent pegte hen paa et menneskeskelet, som stod i baggrunden. Da saa jeg lysskikkelsen i salens midte vokse; hans laurbærkrans straalte som en diamanttornet krone om hans hoved, og nedenunder paa hans pande læste jeg i blod-dryppende bogstaver: dødens overvinder. Bogen faldt mig ud af haanden, og jeg stod som naglet og saa paa ham. Langsomt gled hans varme, straalende blik fra den ene til den anden af os, som om han mønstred sin hær. Saa vendte han sig og gik ud af salen. Jeg hørte som en brusen rundt om mig; det var ungdomsskaren, som stormed frem i hans lysende spor. Jeg saa mig tilbage. Vor gamle professor var forsvunden, men paa hans plads stod hans byste paa en høi sokkel, og den tanke fór som et lyn gjennem mit sind: videnskab, uden troens levendegjørende kraft skjænker du dine tilbedere kun stene for brød. Mit blik streifed menneskeskelettet i det andet hjørne; dets øienhuler gabed mod mig; dødningen rasled og skrangled med alle sine døde ben; og hvor han gren i spot og fortvivlelse. En gysen gjennemfór mig. Alt var lige dødt, tomt og hult, legemet, monumentet, verdens elendighed og verdens ære og pragt, kunst, videnskab, naar det ene mangled: livets hellige aand. Skrækslagen skyndte jeg mig ud af denne dødens tause hal og fulgte ilsomt efter det herlige tog. Med magt trængte jeg mig gjennem for at naa frem til den straalende skikkelse i forgrunden. Tornerne om hans pande lyste i overjordisk glans. Da hørte jeg toner fylde luften, hvis mage jeg aldrig havde hørt, og jeg vaagned ved deres søde, deilige klang.

Jeg vaagned, og i mit hjerte følte jeg en bitter tomhed: lyset, tonerne, drømmen var bortflygtet. Men idag er jeg rolig, mere tilfreds, end jeg har været paa længe. En glad og bestemt vished er steget op i mit sind om en verden høit over denne, som kan naas ogsaa i dette liv. Jeg har endelig fundet det ene, hvorfor jeg vil ofre alt. Idag føler jeg saa. Men der venter mig tilbagefald i den gamle stenkolde virkelighed rundt om mig, mangeslags tvivl og mange taarer, førend mit aandelige øie klarnes. Jeg vil bede.

Tre aar er gaat hen under strengt arbeide. Alle trin paa den stige der fører til en læges ansvarsfulde embede, har jeg betraadt, sygepleien i sine mindste enkeltheder og med sine mest anstrængende og farlige nattevagter har jeg gjennemgaat. Ved siden af har jeg uddannet mig i fremmede sprog. Jeg er ikke længer den noksaa uvidende og overfladiske kvinde du kjendte, skjønt jeg allerede den gang følte nok af kamp og brusen i mit indre. Jeg er jo nu blevet en del opklaret, og al denne uelskværdige bærme som tumler i unge verdensstormeres sind, har maattet gaa tilbunds for at give plads for livets dybe og sunde alvor. Jeg staar rustet til min gjerning. Jeg skal være med i det store arbeide, som nu er i fuld gang i alle lande: verdens evangelisation i dette slægtled. Jeg har fundet livets skjønne sandhed: Jesus Kristus, kongen, og jeg bliver med for at synge hans pris, for at læge hans saarede brødre og for at lyse ned i mørke og fortvivlede hjerter. Mine kundskaber, mit kald, mit liv, alt ofrer jeg ham, for jeg elsker ham. For mig staar han, høi, lys, guddommelig, som den eneste, forsoneren, dødens overvinder, livets herre. Han døde ogsaa for mig, og jeg vil give ham alt hvad jeg har til gjengjæld. Du kjære, som før var alt for mig, er det ikke længer, det er kun ham, i hvem min sjæl mere og mere fordyber sig. Uden dig kan jeg leve, men ikke uden ham. Og dog er jeg trofast mod dig; ti erindringen om vort samliv her paa jorden ligger som en sød, tryllebunden drøm i mit hjerte, ventende paa den evige ungdom, hvortil den engang skal vækkes. Som sneklokken gjemt under sneens hvide lin, saa skal den spire og grønnes engang.

Imorgen reiser vi, studenter, ældre akademikere, kvinder og mænd, ud i de fremmede lande. Vi er af høiere vedkommende blevet anvist vore poster. Somme af os skal ud paa de amerikanske prærier for der at sprede livets sande sæd, andre maa trænge ind i de vilde skove for at føre dem til lys, der endnu staar paa instinktets og den formørkede naturs grund. Atter andre skal til storbyerne, ned i lastens huler, mellem skjøger og forbrydere, mens enkelte af os vil forsøge at skyde bresche i den rige mands overmættede og overforfinede kultur, saa der kan blive lidt mere rum for forsagelse og selvopofrelse. Den sande aandskultur fordrer dette, og vi gaar ud for at udbrede denne kultur. Vort løsen er: vei for kongen Kristus! Over os blaaner himlen, om natten lyser de tindrende stjerner, og udover havet, rundt jorden, synger vi hans pris.

Jeg ser, du smiler! Du er lykkelig.

Ulrikke Dahl.

OM DE FIRE EVANGELIER, DERES EGENART OG BETYDNING.

(Forts. fra forr. hefte).

II.

Har jeg i det foregaaende stykke søgt at hævde, at vore fire evangelier med ret og grund kan kaldes historiske skrifter, idet de hænger sammen med en virkelig historisk interesse i apostel-tiden og heller ikke selv fornegter denne, saa gaar jeg nu over til i nogle hovedtræk at belyse deres eiendommelige betydning for den enkelte kristen og for den hele kirke. Denne deres eiendommelige betydning beror netop derpaa, at de er historiske skrifter, der tegner billedet af Jesu menneskeliv og gjengiver os hans ord — skrifter, der bevarer mindet om Jesu historiske skikkelse. Just i denne egenskab har de et værd for kirken og for den enkelte, som neppe kan vurderes høit nok.

Rigtignok forholder det sig ikke saaledes, som man stundom vil have det til, at evangelierne udgjør *det kritiske middel* til at finde den virkelige, historiske Jesus frem bag den religiøse følelses og den dogmatiske tænknings Kristus i de nytestamentlige breve. Thi en uforligelig modsætning mellem evangeliernes Jesus og brevenes Kristus kan i virkeligheden kun tilveiebringes ved en ligetil lemlæstende kritik af evangelierne selv; og den religiøse vurdering, som udtaler sig i brevenes Kristusvidnesbyrd og i grunden ogsaa i evangeliernes Jesusbillede, er saa langtfra nogen historiestridig fordom, som man først maa frigjøre sig fra, inden man kan faa øie paa Jesus som historisk personlighed, at man meget mere først ved at gjøre denne religiøse vurdering til sin egen kan vinde den rette forstaaelse af den virkelige Jesus Kristus. Men ganske vist er den evangeliske overlevering en *tros-norm* og en *tros-støtte* af høieste betydning, og ganske vist indeslutter den *tros-motiver* af høieste værd. Naar man derfor har sagt, at selv om det havde behaget Gud ikke at efterlade os andre mindesmærker om frelsestidens

begyndelse end de nytestamentlige breve, vilde vor tro dog ikke være blevet nogen anden end den er, da holder jeg dette, ikke blot for et ufrugtbart tankeeksperiment, men ogsaa for en vovet paastand. Og jeg vil i modsætning hertil gjøre gjældende, at vor tro isaafald vilde savne en rettesnor, uden hvilken den lettelig kunde hildes i betænkelige vildfarelser, og en støtte, uden hvilken den vilde være udsat for pinefulde anfegtelser, — ja at den endog vilde være berøvet de motiver, som først muliggjør dens tilblivelse paa en psykologisk formidlet maade.

Idet jeg i korthed vil søge at opvise denne den evangeliske overleverings eiendommelige betydning som tros-norm, tros-støtte og tros-motiv, tager jeg mit udgangspunkt i et ord af Jesus i Johannesevangeliet (15, 26—27). «Naar talsmanden kommer», siger Jesus her, «han, som jeg skal sende eder fra faderen, sandhedens aand, som udgaar fra faderen, — *han skal vidne om mig» ;* og meningen er aabenbart, at han skal aflægge sit vidnesbyrd gjennem dem, til hvem han sendes, altsaa først og fremst gjennem disciplene selv. Men i samme aandedræt tilføier Jesus: *«og ogsaa I er vidner,* thi I har været med mig fra begyndelsen af» ; og dermed er da tydeligvis disciplenes vidnesbyrd om sit samliv med Herren paa jorden holdt ud ifra det vidnesbyrd, som aanden skal aflægge, ogsaa gjennem dem. Rigtignok skulde aanden ikke blot veilede disciplene i det, som Jesus ikke kunde sige dem, fordi de under hans jordliv endnu ikke kunde bære det (16, 12 fl.); den skulde ogsaa lære dem alt og minde dem om alt, hvad Jesus havde sagt (14, 26). Men dog er der her klarlig sondret mellem aandens vidnesbyrd paa den ene side og øienvidnernes erindrings-vidnesbyrd paa den anden, mellem *den aandsbaarne forkyndelse* og *den hellige overlevering;* og denne sondring har visselig ogsaa sin indre berettigelse. Netop i *Johannesevangeliet* synes vistnok det historiske og det pneumatiske vidnesbyrd at være inderlig og uopløselig sammensmeltet; yndlingsdisciplenes senere troskjendelse ligesom gjennemlyser hans gjengivelse af Herrens ord, og det paa en saadan maade, at dets form og farve udentvil er blevet modificeret derved. Men hvad der saaledes i Johannesevangeliet er paa det inderligste formælet og sammenføiet, det synes i det nye testamentes to øvrige hovedbestanddele, de tre første evangelier og de paulinske breve, i en vis forstand at træde ud fra hinanden. *De tre første evangelier,* som i saa mange stykker er nær beslegtede,

repræsenterer aabenbart den hellige overlevering i dens mest umiddelbare form. Ogsaa *deres* Kristusskildring er ganske vist baaret af tro — den gjenspeiler troende disciples erindringsbillede af Herren —, og ogsaa den er ganske vist tilblevet under aandens veiledning. Men erindringsstoffet foreligger i dem dog ligesom i en mere ubearbeidet form; det er, som det synes, erindringsbilledet i sin umiddelbarhed og vel ogsaa det mere gjennemsnitlige erindringsbillede, som her tegnes os. Paa den anden side repræsenterer *de paulinske breve* (og brevliteraturen overhoved) den aandsbaarne forkyndelse i dens relative selvstændighed overfor den evangeliske overlevering. Hvad *de* gjenspeiler, er ikke nærmest erindringsbilledet af Herren — Paulus var jo heller ikke noget personligt øienvidne —, men det er den under aandens veiledning modnede troserkjendelse af den opstandne herres væsen og af hans gjernings frelsende betydning. Og til *en fuldstændig kundskab om Jesus Kristus* som den, i hvem Gud fuldkomment og afsluttende har aabenbaret sig, hører nu aabenbart netop dette dobbelte: kundskab om hans eget historiske liv, saaledes som det fremstillede sig for troende øienvidners erindring, og kundskab om den religiøse vurdering af hans person og verk indenfor den ældste menighed. Uden en fyldig kundskab om den religiøse vurdering af Jesus og hans verk indenfor den ældste menighed, vilde vi ikke kjende «det fulde omfang af hans historiske virkelighed»; thi det indtryk, som Jesus gjorde paa sine disciple, og den tro, han vakte hos sine bekjendere, kaster først det fulde lys tilbage over ham selv. Derfor har man ogsaa med god grund kaldt urmenighedens helhedsvidnesbyrd om Kristus «det femte evangelium». Men paa den anden side kunde vi dog ikke nøie os med at kjende det indtryk, som Jesus gjorde, og den tro, han vakte; ialfald vilde vort kjendskab til ham da lide af en betænkelig brist. Er Jesus den, i hvem i Gud fuldkomment og afsluttende har aabenbaret sig (jfr. Hebr. 1, 1. Joh. 1, 18. 14, 9), da maa vi ogsaa — og det i første række — begjære at høre om hans eget historiske liv, om hans færd og forkyndelse, saadan som troende øien- og ørenvidner kunde fortælle derom. Kjendte vi ikke dette hans historiske liv, da kjendte vi jo heller ikke præmisserne for den ældste menigheds vurdering af ham, og denne vilde da lettelig staa for os som psykologisk uformidlet, om ikke som ganske uforstaaelig. Derfor er evangelieliteraturen, som tegner os Jesu billede og overleverer os hans

egne ord, intet mindre for os end *det primære mindesmerke om Guds aabenbaring i Jesus Kristus.*

Allerede gjennem denne almindelige overveielse træder evangelieliteraturens overordentlige og overfor brevliteraturen ganske selvstændige betydning for kirken med al tydelighed i dagen; og dens værd bekræfter sig kun yderligere, jo mere det efterspores i det enkelte. Idet jeg her blot sætter mig som maal at pege paa nogle hovedpunkter, som i vor tid tør fortjene en særegen opmerksomhed, vil jeg først fremhæve evangelieliteraturens betydning *som kilde og norm for den kristologiske erkjendelse* og særlig for erkjendelsen af *Jesu sande menneskelighed.* Naar vi ser, hvor ufuldkomment det gjennem lange aarhundreder er lykkedes kirken — endskjønt den har havt de fire evangelier — at bevare og udvikle det fulde syn for Jesu sande menneskelighed, da kan vi nok spørge, hvorledes det skulde være gaat, om den *ikke* havde havt disse evangelier. At Jesus var menneske, det vidner ganske vist ogsaa de apostoliske breve; «én Gud er der», siger Paulus, «og én midler mellem Gud og mennesker, mennesket Jesus Kristus», I Tim. 2, 5. Men først med de evangeliske beretninger som anskuelig kommentar faar dog dette vidnesbyrd sit fulde eftertryk; ja netop paa grund af sin anskuelige karakter har de evangeliske beretninger ligetil rang af en selvstændig kilde og rettesnor for den kristologiske erkjendelse. «Den evangeliske histories kristologi» — det er et kapitel, som neppe grundig nok kan studeres af den, der vil trænge ind i forstaaelsen af Kristi person og bidrage til udformningen af den kirkelige lære om Kristus. Thi en hovedgrundsætning for al dogmatisk tænkning paa dette punkt maa det være, at enhver Kristusbetragtning, som ikke ukunstlet lader sig forene med den evangeliske histories enkle kjendsgjerninger, er falsk. At forøvrigt den evangeliske histories sterke vidnesbyrd om Jesus som sandt menneske ikke blot har theologisk betydning, men samtidig ogsaa det høieste praktisk-religiøse værd, behøver jeg blot at antyde. Hvorledes skulde den apostoliske formaning om «Kristi efterfølgelse» (sammenlign f. eks. I Petr. 2, 21. I Joh. 2, 6) faa gjennemgribende betydning for os, om ikke hans høie og dog egte menneskelige forbillede var tegnet for os med konkrete og livstro træk? Eller hvorledes skulde vi kunne øse den fulde trøst og kraft af den tanke, at Jesus «blev prøvet i alt i lighed med os, kun uden synd» (Hebr. 4, 15), om vi ikke i den evangeliske

overlevering saa det malet for vort øie, hvordan han gik om uden at have det, han kunde helde sit hoved til, og hvordan han, forladt af alle, blev urokkelig fast i troen paa Gud?

Men er saaledes den evangeliske overlevering en selvstændig rettesnor for troen paa Jesus Kristus som sandt menneske, saa er den ogsaa en betydningsfuld *støtte* for troen, naar det gjælder tilegnelse af den apostoliske forkyndelse om Jesus Kristus som Guds søn og om hans døds frelsende betydning. Hvor meget vi end kunde mene, gjennem en personlig frelseserfaring at have faat vished om denne apostoliske forkyndelses sandhed, det vilde dog sikkerlig blive en kilde til virkelig anfegtelse for os, om den alene kom til os med apostolisk autoritet og ikke fandt nogensomhelst bekræftelse gjennem et overleveret selvvidnesbyrd af Herren. Hvis vi ikke gjennem overlevering vidste, at Jesus selv havde holdt sig for Guds søn i enestaaende betydning og tillagt sin død frelsende værd, maatte vi da ikke frygte, at den apostoliske forkyndelse dog maaske indeholdt enthusiastiske overdrivelser, som gik ud over, hvad Jesus selv havde ment og villet, og at vor egen formentlige troserfaring om denne forkyndelses sandhed ogsaa beroede paa overspændthed, var en gjenklang af ældre sværmeri? En saadan anfegtelse vilde neppe være saa let at overvinde, hvis den ikke ligesom paa forhaand var forebygget af den evangeliske overlevering. Rigtignok kan man indvende, at vi jo heller ikke har fuld sikkerhed for, at Herrens selvvidnesbyrd i evangelierne er historisk; maaske er det kun et gjenskin af menighedens senere Kristusbetragtning, en omformning og forvanskning af Herrens egne ord om sin person og sin gjerning. Men en saadan skepsis vil dog i længden hverken videnskabelig eller praktisk kunne opretholdes. Ser vi først hen til Jesu selvvidnesbyrd i engere forstand, hans vidnesbyrd om sin person, da tør vi selv om Johannesevangeliets fremstilling tillidsfuldt hævde, at den ikke simpelthen kan bero paa omsætning af en troende discipels Kristusbetragtning til udsagn af Herren selv. En saadan antagelse forbyder sig, hvor det gjælder en personlighed som Johannesevangeliets forfatter, allerede af psykologisk-ethiske grunde; men den er ogsaa af en anden grund umulig at gjennemføre: fordi det indtryk aldrig vil kunne udviskes, at vi her virkelig har ord af en, som var mere end et menneske. Herrens selvvidnesbyrd i Johannesevangeliet bærer i virkeligheden, baade for helhedens og for mange betegnende enkeltheders ved-

kommende, sin egthedsgaranti i sig selv. Og hvad angaar de tre første evangeliers overlevering paa dette punkt, da tør man trygt sige, at det kun ved hjælp af voldshandlinger mod kilderne er muligt at afkræfte deres vidnesbyrd om en selvbevidsthed hos Jesus, som fører langt ud over det menneskelige maal; jeg behøver her blot at henvise til Herrens forudsigelser om sin gjenkomst. Med god grund vil derfor den troende i Jesu eget selvvidnesbyrd kunne søge den høieste bekræftelse for sin tro paa Jesus Kristus som Guds søn i enestaaende betydning. Og noget lignende gjælder i virkeligheden med hensyn til den religiøse vurdering af hans død. Selv om vi ganske bortser fra Johannesevangeliets udsagn, der dog ogsaa maa have sit udspring fra ord af Jesus selv, bliver der i de tre første evangelier — som det synes mig — nok tilbage. Ganske vist finder man det ikke sjelden fremhævet som en mistænkelig omstændighed, at de tre første evangelier saa lidet ved at berette om udsagn af Jesus om sin døds betydning; foruden nadverens indstiftelsesord har de kun bevaret den ene ytring: «menneskesønnen er ikke kommen for at lade sig tjene, men for at tjene og give sit liv som løsepenge for mange, Mark. 10, 45. Math. 20, 28. Men i virkeligheden tør forholdet her være dette, at netop vidnesbyrdenes faatallighed bekræfter deres troværdighed. Naar den i de tre første evangelier nedlagte menighedsoverlevering indskrænker sig til at meddele et par uforglemmelige udsagn af Jesus om hans døds værd, skjønt den religiøse vurdering af hans død ligetil stod i forgrunden for menighedens trosbevidsthed og udgjorde et hovedpunkt i dens forkyndelse, da stemmer dette paa det allerbedste med, hvad den samme overlevering ellers beretter: at Jesus først paa et fremskredet trin i sin discipelopdragelse begyndte at give sine disciple bestemte forudsigelser om sin død (jfr. Mark. 8, 31 flg. Math. 16, 21 flg. Luk. 9, 21 flg.), og at han neppe paa noget andet punkt mødte en saa haardnakket uimodtagelighed og forstaaelsesløshed hos dem som paa dette (jfr. Mark. 8, 32 flg. og 9, 32 med parallelsteder, Luk. 18, 34). Og denne overleveringens egen indre harmoni er netop en garanti for dens paalidelighed. At Jesus først satte ind med den ligefremme forkyndelse af sin død, da han havde ledet sine disciple frem til den bekjendelsesdygtige tro paa sin messianitet (Mark. 8, 27—29. Math. 16, 13—17. Luk. 9, 18—20), og at denne forkyndelse overhoved var en mørk tale for hans disciple, det er opgifter, som

ikke blot bæres ved sin egen indre sandsynlighed, men som ogsaa bekræftes ved den holdning, som disciplene indtog, da Jesu død virkelig indtraf. Men under disse omstændigheder vilde det aabenbart netop være en mistænkelig omstændighed, hvis menighedsoverleveringen omfattede et stort antal udsagn af Jesus om hans lidelses og døds betydning; isaafald vilde der virkelig være grund til at spørge, om ikke her en senere dogmatisk betragtning var lagt Jesus i munden. Som forholdet faktisk er, vil derimod den troende i Jesu eget udsagn om sin livshengivelse for mange og særlig i nadverens indstiftelsesord med fuld ret kunne se den høieste bekræftelse for sin tro paa forsoningen.

Endelig bør der ogsaa peges paa den evangeliske overleverings betydning som *trosmotiv*. Som jeg i mit første stykke gjorde gjældende, maatte forkyndelsen af den korsfæstede og opstandne allerede i den apostoliske tid have overleveringen om Jesu jordliv til sin forløber og ledsager, om troen paa en psykologisk formidlet maade skulde kunne vækkes; og som dengang, saa forholder det sig aabenbart endnu den dag idag. Ja, tager man vor tids eiendommelige religiøse situation i betragtning, da kan det neppe være tvilsomt, at de trosmotiver, som den evangeliske overlevering indeslutter, nu ganske særlig fortjener at udnyttes af den kristelige forkyndelse. Unegteligt er det jo, at de i vor kirke hævdvundne dogmatiske former, som theologien allerede længe har arbeidet for at gjøre fuldkomnere og enklere, volder vor tid stadig større vanskeligheder og bliver stadig mindre skikkede til at tjene den som udtryk for den kristelige sandhed. Og ligesaa unegteligt er det, at tiden — realistisk anlagt som den er — har et snart fuldbevidst, snart mere instinktivt drag mod historien og derfor ogsaa begjærer at lære de kristelige tanker at kjende i sin enkleste og oprindeligste historiske form. Men da har uden tvil *den evangeliske overlevering* en særegen mission i vor tid, og den kristelige præken tør ikke undlade at tage hensyn hertil. Ganske vist er der endnu dem, som mener, at forkyndelsen fremfor alt bør se det som sit maal at udvikle den kristelige lære som et trostankernes system, og som følgerigtig forlanger, at enhver kristelig præken skal indeholde og have sit tyngdepunkt i de høieste trosudsagn om Kristi person og verk. Men hvis noget er doktrinært og «methodistisk», da maa det vel være et saadant syn og en saadan fordring; hvad enten vi tænker paa prædikanten eller paa hans tilhørerskare, viser den hele betragtning sig lige uholdbar og forkastelig. For prædikanten vil en saadan opfatning af forkyndelsen og dens maal indeholde en stadig fristelse til at bevæge sig paa omraader, som hans egen troserfaring og troserkjendelse kanske endnu ikke omspænder eller er naat op til. Og ligeoverfor den brogede tilhørerskare med de mange forskjellige trosstandpunkter og med de mange uklare og søgende i sin midte vil ofte netop den forkyndelse, der sætter sig de høieste og mest omfattende maal, mest

komme tilkort; thi hvorledes skulde man kunne vente her at finde almen forstaaelse for de høieste troserfaringer og troserkjendelser, hvorledes skulde man med rimelighed kunne gjøre regning paa, at uklare og søgende mennesker uden videre kan finde sig tilrette i den fuldmodne tros verden? Under disse omstændigheder er det aabenbart baade nødvendigt og berettiget, at den kristelige forkyndelse ogsaa sætter sig ringere og mere foreløbige maal, at den — i større eller mindre udstrækning — nærmest tager sigte paa at skjærpe den sædelige bevidsthed og at vække den religiøse trang, at prente Jesu billede ind i hjerterne, saa de ikke kan slippe det igjen. Og her frembyder sig netop den evangeliske overlevering, hvorfra kirken har hentet sine hovedtekster, — til en begyndelse kanske noget afskrækkende for den skeptiske ved sine mange underberetninger, men samtidig dog forunderlig vækkende og dragende ved de aandsmægtige og levende ord af Jesus, som den gjengiver, og det uforglemmelige billede af Jesu person og gjerning, som den tegner. Saa mange, for hvem kirkens dogmer er blevet mer eller mindre fremmed, vil ikke kunne lukke sine hjerter for bjergprækenens enkle grundsætninger eller for Jesu lignelsers indtryksfulde tale om Gud og hans rige; saa mange, hos hvem læren om Kristi guddom og om forsoningen ikke finder forstaaelse og gjenklang, vil ikke kunne unddrage sig indtrykket af Jesu menneskelige personlighed. Og den, som for alvor er begyndt at beskjæftige sig med Jesu person og for alvor har taget sigte paa at gjøre Guds vilje, som Jesus forkyndte den, er allerede langt paa vei. I Jesu opdragelse vil han bedre og bedre lære sig selv at kjende og bedre og bedre lære Gud at kjende, og under kampen og arbeidet for at gjøre Guds vilje, i al enfoldighed og bent frem, vil der fra dag til dag vokse frem hos ham en levende vished om Jesu ords guddommelighed, om Jesu gudgivne kald (Joh. 7, 17). Og saa vil han nok ogsaa efterhaanden lære at forstaa, hvad Jesus vidnede om sig selv og om sin gjerning, og lære at se paa korset og den aabne grav med troens øie. Hvad den apostoliske forkyndelse — og kirken i dens spor — vidner om Jesu person og om hans verk vil med stigende klarhed gaa op for ham; hvad de troende mener og føler, naar de kalder Jesus sin herre, vil aabenbare sig for ham i samme grad som han selv er villig til at tjene. Skulde dette ikke for mange i vor tid være en vei til troen? Det vil i tilfælde være væsentlig den samme, ad hvilken de første disciple vandt frem. Og naar denne trygge trosvei endnu altid staar aaben, da skyldes dette vore fire evangelier.

Lyder Brun.

LITERATUR.

De to literater som har konkureret om professorposten i nordisk literatur, har begge i skrifter søgt at vise hvad de duer til. Fra *Hjalmar Christensens* haand har vi ikke mindre end to arbeider: **Streiftog i „Oplysningstiden“** (Kristiania. Aschehoug & co.) og **Af det norske aandslivs historie i det 19de aarhundrede. I. Nicolai Wergeland.** (Bergen. John Grieg).

Her som i sine tidligere skrifter viser Hj. Christensen en mangel som i betydelig grad reducerer værdien af hans produktion. Han mangler evne til at give det billede af en tidsalder eller en personlighed som staar for hans sjæl en saadan skikkelse, at det kommer til at staa for læseren med skarpe konturer og meislede træk. Han meddeler en hel del; vi støder paa mange træffende bemerkninger, mange interessante oplysninger; men naar vi lægger bogen fra os, maa vi tænke paa Hans Breckes bekjendte strofe:

Har han talt, du vil mig tjene
Ved at sige, hvad han har sagt.

For det vi har tilbage er taagebilleder med usikre omrids og utydelige træk.

Dette gjælder i høieste grad om den første af de nævnte bøger. Den falder derfor i længden temmelig kjedelig. Hans anden bog har et saa begrændset felt at bevæge sig paa, at den ikke har let for at kunne flyde saaledes hen i det blaa. Men heller ikke her lykkes det forfatteren at tegne et klart billede, skjønt det vistnok ikke skulde være nogen vanskelig opgave med en personlighed som Nicolai Wergeland. Vi læser en hel del om ham, men forfatteren er ikke istand til at gruppere og forbinde enkelthederne saaledes, at alt forener sig til et skarpt tegnet billede.

Af enkeltheder er der i «Streiftog» et punkt jeg vil paatale: forfatterens omtale af jøderne side 92 flg. I virkeligheden

har vi vanskeligt for ret at forstaa et folk som jøderne, siger han. Deri har han unegtelig ret. Men da burde han studeret dem lidt bedre. Han burde have gaat til selve kilden: jødefolkets ældste og originaleste nationalliteratur: det gamle testamente. Havde forfatteren læst sin bibel med en smule opmerksomhed, vilde han ikke gjort slige kolossale bommerter som han gjør. «Vellystig trang til at føle smerte og tilføie smerte . . . blodbegjærlig grusomhed . . . er et af de mest betydningsfulde motiver i jødernes religiøse historie» siger han. Havde forfatteren læst sin bibel, vilde han vidst, at den Gud Israel dyrked glæder sig i sin skabning og vil at alle jordens slegter skal velsignes i Abrahams Afkom. Derfor ser Israels profeter med længsel og haab fremad mod en tid, da Gud vil velsigne folkene og sige: «velsignet være mit folk Ægypten og mine hænders gjerning Assyrien og min arv Israel!» (Es. 19, 25). Hvor finder forfatteren i hele oldtiden en slig lys menneskevenlighed? Hos grækerne? Grækerne for hvem alle andre folkeslag var barbarer. — «Haand i haand med den større inderlighed gik en tung og mørk livsbetragtning, der i livets smerte og livets skyld saa det bestemmende for den jordiske tilværelses karakter» siger forfatteren. Ja — men «livets smerte og livets skyld» *er* «bestemmende for den jordiske tilværelses karakter». Det er et faktum. Grækerne søgte at komme fra det faktum ved at kaste skjønhedens trylleslør over livet. Men det trylleslør var løgn, for det var en fornegtelse af faktum. Jøderne ser menneskelivet i øinene slig som det virkelig er. — «Mange af de voldsomme udbrud hvori jødiske digtere henvender sig til guddommen . . . er sitrende sanseglød», siger forfatteren. Virkelig? Davids salmer skulde være sitrende sanseglød! *Sancta simplicitas!* — «Den kristne lære staar Sokrates og Platon mindst lige nær som den staar de gammeltestamentlige profeter» forsikrer han. Fraser, intet andet end fraser, som bunder i en uvidenhed som er utilladelig. — «Kvinden, heder det, var for jøderne hovedsagelig deres lysters tilfredsstillelse, en slavinde til elskov», endnu lavere stillet end den græske. Saa kvinden stod lavere hos jøderne end hos grækerne. Kjender forfatteren noget som heder pæderasti? Ved han at Grækenlands største og fineste aander laa i den last? Gives der noget sterkere vidnesbyrd om kvindeforagt? Og nu jøderne — læs det første blad i bibelen: kvinden kjød af mandens kjød og ben af hans ben til at være «ham en medhjælp som er hans lige», «medhjælp»

ikke til «sansernes», men til at opfylde jorden og lægge den under sig, hvorfor manden «skal forlade sin fader og sin moder og blive fast hos sin hustru». Hvor vil forfatteren vende sig hen i oldtiden for at finde en opfatning af kvinden som taaler at sættes ved siden af denne?

Hvor ofte vi har anledning til at beklage vore dannede mænds tykke uvidenhed i det som angaar religion og bibel. Denne uvidenhed er en anklage mod vort skolevæsen med dets utilstrækkelige og ofte aflægse religionsundervisning. Det er ilde, naar et lands dannelse ikke skal have den mest elementære kjendskab til den største kulturmagt som verden eier.

Ulige mere tilfredsstillende er *Gerhard Grans* **„Norges Dæmring“** (Bergen. J. Grieg). Forfatteren har her leveret «en literaturhistorisk indledning» til Welhavens bekjendte digtcyklus, som stiller frem i lysende klarhed de personlige og kulturelle forholde hvoraf den fremgik. Jeg kjender ingen fremstilling af tredveaarenes literære kamp og de personer som dengang brød landser med hverandre, som i klar anskuelighed kommer op mod denne. Tiden og dens mænd — særlig da de to hovedmænd Welhaven og Wergeland — bliver levende for vore øine. Forfatterens egen dom er upartisk og saglig. Vistnok slutter han med — hvad vel alle nu erkjender — at Norges dæmring i virkeligheden var Henrik Wergeland, medens Welhaven altid stod udenfor hovedstrømningen i sit folks udvikling. Men det hindrer ham ikke i at erkjende, at der hos Wergeland forelaa forsyndelser baade mod æstetik og moral som maatte udfordre en aand som Welhaven, og vi lægger bogen fra os med en levende følelse af, at Norge skylder Welhaven stor tak for det slag han slog. Uden det var det fare for at «Norges dæmring» vilde gaat op i vildskud og — svineri. —

Har Christensen i sin «Nicolai Wergeland», Gran i sin «Norges Dæmring» leveret os billeder fra aarhundredets første decennier, saa fører *Immanuel Ross* os i **„I Norge 1845“** (Kristiania. Aschehoug) lidt længere frem i tiden. Han giver først en almindelig oversigt over forholdene i landet omkring 1845: veiforhold, dampskibsfart, post-, landbo- og skolevæsen, literatur, kunst etc. Derefter en mere detaljeret skildring af aarets merkeligste begivenheder: Wergelands sygdom og død, stortinget, studentertoget til Kjøbenhavn etc. Bogen læses let og er underholdende. Den sætter os godt ind i den tid den skildrer, og giver os en

levende følelse af hvilke umaadelige fremskridt Norge paa alle felter har gjort i de vel femti aar som er forløbne siden den tid. Des freidigere kan vi se fremad. Gud være lovet, vi er et levedygtigt folk!

Fra det offentlige livs kampfulde og urolige skueplads fører *Gustava Kiellands* **„Erindringer“** (Kristiania. Steen) os ind i en prestegaards fredlyste helligdom. Rigtig en af de gode lyse prestegaarde, med vinduer ud til alt som rører sig i tiden, særlig alt som lider og trænger, og med Guds fred indenfor. I vor fattige memoireliteratur vil Gustava Kiellands «Erindringer» altid indtage en høi plads. De familieinteriører her gives fra aarhundredets første halvdel, har en kultur- og kirkehistorisk interesse af den betydning, at alle som vil studere dette afsnit af vor historie maa læse dem. Og de vil for alle tider afgive et skjønt vidnesbyrd om norsk prestegaardsliv i det nittende aarhundrede, og tale et manende ord til hjemmene, særlig til prestehjemmene.

Hvem skulde have sagt for nogle aar siden, at *Arne Garborg* skulde komme til at skrive omvendelseshistorier? Og dog er det sket. **„Den burtkomne faderen“** (Kristiania. Aschehoug) er en omvendelseshistorie. Gunnar, søn til Enok Haave i «Fred» og broder til Paulus i «Læraren», kommer tilbage til hjembygden som gammel mand. Et langt syndeliv ligger bag ham. Han har høstet dets frugt i en ruineret livslykke og et fredløst hjerte. Og nu skal han snart dø. Som den fortabte søn kommer han hjem til sine forældres grave, om han der kan finde «faderen». Men han kan ikke finde ham. Gud er borte for ham. Hans tunge sjælekamp lægges frem for os, hvorledes han kjæmper med sit livs sorte minder, stødes bort fra Gud, som han ikke kan tro paa, og kan dog ikke slippe ham. Tilsidst faar broderen Paulus — som har udviklet sig godt siden vi forlod ham i «Læraren» — stille og lempelig ledet ham ind paa den rette vei. Han skrifter og gjør bod og slutter fred med menneskene. Saa kan han slutte med de ord: den store tyngdi sig av meg, og eg andar friare . . . Kunde eg faa leva nokra aar til, og leva eit nytt liv, so trur eg enno eg kunde finna faderen».

Det er bjergprækenens kristendom anvendt paa en forvildet menneskesjæl. Det var den kristendom Jesus begyndte med. Det var ogsaa den kirken begyndte med. Det kan vi se af den ældste

kristelige literatur. Det er altid en god, levedygtig begyndelse. Lever man videre paa den, kommer man nok under udviklingens gang kirken og teologien en del nærmere end Garborg tror. Fra bjergprækenen kommer man over Golgata til Paulus.

Som en kan vente det af Garborg, er bogen rig paa vidunderlige skjønheder. Kan man tænke sig en skjønnere tolkning af det private skriftemaals velsignelse end denne:

«Ein kann ikkje skrifta for seg sjølv. Ein hev kje mot til aa sjaa seg i augo og segja heile sanningi. Det er som ein operation. Ein orkar ikkje aa vera aaleine med seg sjølv, naar ein skal leggja si sjæl opi.

Ein annan skynar helvkvedne visur, og gissar og ser kva ein meiner og vil hava fram, av mæle og minespel og augnelag, og ein tarv ikkje segja dei siste pinefulle ordi. Og han hev eit mildt auga og eit lempande ord, naar han ser at ein vert rædd; og han segjer ting som ein sjølv ikkje kjem paa, og som kann letta og lindra. Og berre det at han sit roleg og held ud og ikkje rømer som for noko styggt, er der hjelp i».

Nogen og hver paakommer der vist ved læsningen af denne bog en lyst til at titte bag kulisserne, og spørge; er det Garborg selv vi har her, eller er det bare en digter som har tænkt sig ind i en situation og skriver ud af den?

Garborg vil vel svare: det skil deg ikkje. Og det har han ret i.

Fra Garborgs «Den burtkomne faderen» at gaa over til *Theodor Casparis* digtsamling **„Fra syd og nord“** (Kristiania. Aktieforlaget) er i flere henseender en eiendommelig overgang. Saaledes sproglig: fra landsmaal til rigsmaal. Men begge er mestere i sit maal. Og begge taler norsk. Der er norsk klang i Casparis skjønne velformede vers ligesaa fuldt som i Garborgs malmfulde landsmaal. Paa indholdet merker man dog den tyske afstamning. Samlingen begynder med en hel rad af digte med saa tysk en stemning, at det falder os lidt vanskelig at følge med. Digteren kan nu paastaa saa meget han vil, at vi er germaner, og at vor folkeaand fik «fælles baner, fælles arv fra Valhals vise vaner, samme røst ved Rauma og ved Rhin» — det finder ikke rigtig gjenklang. Tyskland ligger os for langt borte og — Sønderjylland ligger imellem. Imidlertid — er vi kommet gjennem de tyske digte, møder os en række af digte og sange ud af norsk

folkeliv og natur, saa egte norske i form og indhold at digteren faar os alle med sig. Vi har her samlingens skjønneste perler. Navnlig er Caspari uforlignelig som naturdigter. Digte som «Vinternat» og «Kløvereng» hører til de stemningsfuldeste som nogensinde er sunget ud af norsk natur.

Ogsaa i en anden henseende er overgangen stor: hos Garborg gjærende uro og famlende tvivl, hos Caspari dagklar ro og uanfegtet tro. Den har særlig givet sig et smukt udtryk i de religiøse digte, blandt hvilke «Jesus i Getsemane» vistnok er det betydeligste. I det hele taget er det klarheden og gjennemsigtigheden som er Casparis styrke. Alle tanker og stemninger er beherskede og gjennemarbeidede og støbt i en form som slutter sig nøie om indholdet. I den henseende viser han slegtskab med Welhaven.

I **„Den evige krig“** (Kristiania. Norli) har *Johan Bojer* vendt tilbage til den genre han med saa stort held optog, da han skrev sit «Folketog»: den realistiske samfundsroman. Den dygtighed som gjorde «Folketog» til et betydeligt arbeide, fornegter sig heller ikke her. Fortællingen er rask og fængslende og der er etisk kraft i den. Imidlertid maa der gjøres en væsentlig indvending mod den. Naar en «samfundsroman» saa tydelig sigter paa specielle forholde, at man uafladelig mindes om personer og begivenheder i nærmeste nærhed, da kan den ikke unddrage sig det spørgsmaal: er skildringen sand? Men paa det spørgsmaal kan der her umulig svares noget ubetinget ja. Der er malt med for bred pensel og smurt for tykt paa. Bogens indhold er i en sum dette: vort politiske liv — særlig venstrepolitikken — er bare raaddenskab: fraser, levebrødsjagt og kjeltringstreger. Er man ikke en kjeltring fra først af, bliver man det naar man har været politiker en tid. Dette er overdrivelse. Ganske vist har vort politiske liv mange sorte flekker. Men en faar dog ikke glemme, at vort land navnlig i de sidste decennier i alle retninger har gjort fremskridt som faa lande i verden, og disse fremskridt er ikke gjort trods vor politik, men i inderlig pakt med vor politiske udvikling. Et samfund som viser sig saa levedygtigt som vort er ikke pil-raaddent.

Som eksempel paa hvor forfatteren kan smøre paa, kan anføres: «der var en tid, fortæller han, da baade Gud og krigsmagten var dømt til at afskaffes om et par dage. Enhver som vilde

gjælde for frisindet, maatte være fritænker og forsvarsnihilist. Derfor gik det haardt ud over prester og officerer . . . Der var tider og steder, da en prestekjole paa gaden var en slags flagermus, som helst valgte mørket at snige sig frem i — i den grad var pegefingrene efter dem. Presten stod med bibelen i haanden og lyste fordømmelse over «den nye tid», og jo mer han lyste, jo mer alene og ensom blev han . . . Lidt efter lidt resignerte de fleste geistlige og tog til takke med at feires i en afholdsforening eller i et møde for sjømandsmissionen. Enkelte stængte sig ind paa landlige prestegaarde, hvor de forfaldt til kaffe og tobak». Men saa kom venstre til magten, og da «begyndte ogsaa enkelte modige unge prester at driste sig til at hoppe over kløften og tage sin Gud og sin bibel med. Ti de merked snart, at den ene efter den anden af disse fattiges og nødlidendes talsmænd fik høie embeder og forvandledes fra magre martyrer til runde glatte skikkelser, hvis nakker rødmed af velvære. Og snart skulde det vise sig baade for de unge geistlige og de unge modige officerer, at intet lønned sig bedre end at slaa sig paa fattigmanden og føre folkelige talemaader i munden . . . Det samme parti, som hidtil havde forfulgt presten, haanet ham og bekjæmpet ham, tog nu imod ham med aabne arme . . . Det begyndte nu at lyde folkemødejargon fra prækestolen og ved graven, de frisindede prækener blev refereret i venstres blade og udnyttet i agitation, og de moderne gudsmænd blev feteret og puffet frem til alskens lønnende biposter. De var nu velkomne overalt, de fik penge paa alteret og magt af staten, og prestekjolen vaagned igjen af sin korte dvale og begyndte paany at summe omkring i det offentlige liv».

Vi kan nok forundret spørge: skal dette have tildraget sig her i landet?

I modsætning til den raadne politik fremholdes det praktiske forretningsliv som det livsens vand der skal rense og levendegjøre vort samfund. Det praktiske arbeide gjøres til religion, ingeniøren til prest. Forfatteren synes ikke at vide noget om, at der i forretningsverdenen gives en gud som heder Mammon, og at det er nutidens forretningsliv som har skabt de værste nødstilstande og fremkaldt de farligste kampe nutiden kjender.

Endnu en bemerkning: en slig scene som den anden bog slutter med — lad være den er glimrende fortalt, og ikke uden etisk alvor — der er mange som ikke kan læse den uden at faa

sit fantasiliv tilsølet og driften egget. Den er desuden unødig; for sammenhængens skyld kunde vi saa udmerket godt undvære den. Johan Bojer skulde ikke hvad «vovede» skildringer angaar konkurere med de forfattere han hudfletter saa udmerket. — Trods alt skal det dog erkjendes, at Bojers bog er en værdifuld forøgelse af vor literatur.

Den allerede før svulmende Ibsenliteratur har faat en forøgelse i **„Bidrag til Ibsenkritiken“** af *C. Lambek* (Kjøbenhavn. Lehmann & Stage). Uden netop at byde noget særlig fremragende, indeholder den adskilligt træffende. Det resultat forfatteren kommer til, udtrykker han selv saaledes: det som i vore dage er det eneste store, et billede af et sundt, fuldstændigt intelligensliv, har Ibsen aldrig skabt . . . Vi vil have tegnet de rids, hvorefter vi kan rette os, alle vi som strækker foden frem til et vandringens skridt. Lys for vor kulturelle udviklingsgang, positive og gyldige anvisninger for vort indre fremadliv, det forlanger vi». Men Ibsens «ideale figurer er ikke . . . eksempler som kan og skal efterleves, men abstrakte idealisationer, der udfolder sig logisk og paa tværs af det menneskelige . . . de er blot spekulationer, tankegang . . . At diagnosticere sygdomme som Ibsen mest har gjort, er . . . ikkun en forberedelse til et fremskridt, ikke mere. Der maa komme nogen efter, hvem sandheden ligger paa sinde . . . Imidlertid: som psykologisk agitator er han langt mer end overtruffen. Hvis det har staat for ham som hans ærgjerrigheds maal at blive sin samtids kritiske samvittighed . . . da har han naat sit maal».

To kvinder som vore læsere har i venlig erindring efter det de har leveret til vort tidsskrift, har sendt bøger ud: *Christine Norby:* **Bedstemor** (Kristiania. Steen) og *Ulrikke Dahl:* **Solhøi,** fortælling fra Romsdalen (Kristiania. Steen). I den første finder vi igjen de interessante stykker fra forfatterindens haand, som vi har læst i tidsskriftet.

Oscar Aagaard har udgivet **Martin Ligeglads meriter** (Kristiania. Aschehoug) en fortsættelse af «Kaptein Heire og hans gutter» og af samme letlivede slags. *G. Aagaard* har **„En spøgelseshistorie“** (Kristiania. Norli). Endelig har *Sophus Aars* givet os **„Onkel Jakob og andre dyr“** (Kristiania. Aschehoug). Han fortæller om dyrene. Ja, hvorfor ikke? Hvorfor bestandig skrive om mennesker? Det bliver let det samme op igjen, naar

originaliteten ikke er desto dybere. Dyr — det er da noget nyt. Og Aars er en opmerksom og fornøielig dyreven.

For dem som ikke har nok i vor hjemlige literatur og vil have oversættelser nævner vi følgende: **Helbeck til Banisdale** af fru *Humpry Ward*, autoriseret oversættelse ved *Kathrine Faye-Hansen* (Kristiania. Aschehoug). **Sir Evelyns myndling** af *M. J. A.* Fra engelsk ved *Kaja Ebbell.* Andet oplag. (Kristiania. Cammermeyer). **Det hvide kompagni** af *A. Conan Doyle.* Autoriseret oversættelse efter originalens 19de oplag af *Elisabeth* og *Johannes Brochmann* (Kristiania. Aschehoug). **Barnesorger og barneglæder** af forfatteren til «Probable sons». Oversat fra engelsk af *Sigrid Selmer Andersen* (Kristiania. Lutherstiftelsen). **Filip Strongs korsfæstelse** af *C. M. Sheldon* (Kjøbenhavn. Pio). Mon der ikke med hensyn til Sheldons bøger snart er tid til at betænke det gamle ord: naar dette drives altfor vidt, saa bliver det omsider lidt — tyndt.

Med de sidstnævnte oversættelser er vi alt inde i den religiøse literatur. Alle de tre nordiske kirker har iaar faat eller faar nu hver sin prækenaargang af repræsentativ betydning: den norske kirke Gustav Jensens, den svenske J. C. Brings «Vid Jesu fötter» og den danske: **Naadens aar**, af Sjællands ærværdige biskop dr. *Skat Rørdam* (Kjøbenhavn. Gad). Alle bringer en gedigen og vegtig forkyndelse af evangeliet, og mange vil finde rig næring der for sit indre liv. Alligevel har disse i sit slags saa udmerkede prækensamlinger yderligere bestyrket mig i en tanke jeg længe har havt: vor forkyndelse maa forandres. Vil vi blive hørt af den store mængde af nutidsmennesker og paavirke dem til deres frelse, da maa vor prækemaade forandres. Vore prækener stiller for store fordringer. De forudsætter dels teologisk dresseret tankegang, dels en aandelig erfaring som folk i almindelighed ikke har. Derfor forstaar de ikke vore prækener, og naar de ikke forstaar dem kjeder de sig og — bliver borte. Tænk bare hvilken aandelig erfaring der er den nødvendige forudsætning for den syndserkjendelse, som igjen er den nødvendige forudsætning for at kunne forstaa satisfaktions- og retfærdiggjørelsesdogmet. Og dette dogme indtager jo en stor plads i forkyndelsen.

Det er ilde, hvis vor kirke skal have havt en prædikant som *J. Jansen* i sin midte og han ikke skal faa sætte dybere merker i den almindelige forkyndelse, end han hidtil synes at have gjort.

Han har iaar udgivet en ny liden samling: **Det store spørgsmaal** (Kristiania. Aschehoug). Her som i alle Jansens prækener har vi et nyt princip: bare at give tilhørerne det som de kan tage imod, fordi det svarer til deres trang og modenhed, og give dem det i en form og paa en maade som ligger deres opfatning nær. Alle skjønner Jansens prækener; de passer ind i deres liv og tankegang. Derfor tiltales og opmuntres de af dem til det gode. Kunde vore prædikanter tilegne sig det samme princip og optage det hver i sin prækeeiendommelighed, da blev ikke kirkerne saa tomme.

I forbindelse hermed skal nævnes **„Biskop Jakob Sverdrups sidste prædiken** holdt paa universitetet den 27de februar 1898» (Kristiania. Lutherstiftelsen). Den er ledsaget af et udmerket veltruffet portræt af den afdøde. — Ligesaa en liden svensk prækensamling: *J. A. Eklund:* **Advent och jul** (Upsala. Schultz). — Ligeledes skal jeg nævne, at der paa Lutherstiftelsens forlag er begyndt at udkomme en samling **Fortællinger til kirkeaarets evangelietexter**. Den vil udgjøre 4 hefter à 50 øre og indeholde fortællinger som illustrerer texternes sandheder.

Saa to foredrag som staar prækenerne nær: **Hvad gjør livet værd at leve?** af professor *Fr. Petersen;* det blev holdt ved studentermødet paa Sætnesmoen; og: **Sandselighedens** *rette plads og betydning i personlighedens udvikling,* foredrag for studenter og handelsstandens ungdom af *Fredrik Klaveness* (Bergen. Grieg). Dette foredrag udfylder en vigtig plads. Der har i den sidste tid været talt og skrevet meget om at gjøre børn og unge mennesker kjendt med kjønslivets hemmeligheder. Der har i den anledning været doceret en hel del fysiologi, som jeg mener her er af tvivlsomt værd — især naar den bydes børn. Derimod er jeg ikke i tvivl om, at det har sin store betydning at vise de unge, at kjønslivet, som de let ser paa baade som noget svineri som det ikke kan være tale om at adle og som et nydelsesmiddel, at det kan og skal indordnes og faa sin plads i et etisk rent og skjønt menneskeliv og at det er lykke. At det bliver sagt de unge freidig, aabent, klart og varmt er en velgjerning mod dem.

Et arbeide af noksaa betydeligt omfang har pastor *J. L. Qvisling* leveret: **Jesu lidelse og død,** paa grundlag af beretningen hos Mattæus fremstillet i historisk sammenhæng. (Kristiania. Aschehoug). Det er en from og god bog, som mange vil læse

baade med interesse og opbyggelse. Men jeg lægger til: der er ogsaa dem som vil skuffes. Den troende teologi der kom som en frugt af det nyvakte liv i aarhundredets begyndelse, den er nu saavidt udnyttet i skrift og tale, at vi ved hvad den har at byde. Vi kan den. Den har havt meget godt at byde, og den har længe tilfredsstillet de søgende sjæle og tilfredsstiller mange endnu. Men der bliver stadig flere som føler sig utilfredsstillet. Den gjentager hvad de ved, men den giver ikke svar paa de spørgsmaal de gaar med og derfor heller ikke vekst. Jeg kom især til at tænke paa dette ved læsningen af afsnittet om Jesus i Getsemane. Jesu angst for «kalken» — lidelsen og døden — er jo her den store gaade. Hvorfra denne angst? Forfatteren fortæller først om «sum og brum af truende ordløse røster. Fra mørket kom utydelige skikkelser mod ham med lydløse skridt og paa lydløse vinger. De kom med uhyggelige fornemmelser; de kom med grufulde anelser. Rædsler kastedes imod ham og vaktes i ham. Han skalv og slingrede (!)» etc. Dette høres jo meget modernt. Det hele bliver jo her gjort til hallucination. Det er dog ikke meningen. Fra denne høist moderne udflugt vender forfatteren straks tilbage til teologien og siger, at «det som gav den knugende, rystende angst» var, at «han nu kom ind under det som kaldes Guds vrede, under trykket af Guds krænkede, hellige lov etc.» Det kan være vel nok, men det forklarer ingen ting. «Guds vrede» føres ind som en *deus ex machina* uden at der endog kun forsøges nogen forklaring af, at Jesus som lige i forveien har udtalt den skyldfries fuldeste og klareste forvisning om Guds kjærlighed, nu med ett føler sig som gjenstand for Guds vrede. — En anden bemerkning maa jeg gjøre med hensyn til sproget. Det er paa tide at vi bliver nøieregnende med hvorledes religiøse bøger behandler vort sprog, for det har ofte været en rædsom mishandling. Det gjælder ganske vist ikke Qvisling. Men han er langt fra ufeilbar. Det er slurv naar det side 13 heder «*for*[1]) mange stakkars fattige, som kunde etc. istedetfor «*hvor* mange etc.». Ligesaa, naar det side 20 heder: «budskabet skulde vække glæde, ikke glæde *for* hans fiender, men *for* hans venner, *for* en uendelighed af nye venner etc. istedetfor «*hos* hans fiender etc». Udtryk som disse: «han blev forraadt af en, forladt af *alle blandt* dem, han selv havde elsket

[1]) Alle udhævelser er af mig.

etc».; «han blev forkastet af sit eget folk, som han *just* af kjærlighed var kommen til *som til* sine egne»; «Veronika tørrede sveden af Jesu ansigt *da han svedede»;* «det kan ikke have været saa, at Maria *skulde kunne* tænkes *at have* siddet bagom ham, da han sagde dette, *at have siddet* og hørt etc.» — er utilladelig klodsede og tunge. Der er mange slige ubehjælpelige udtryk.

Ringsaker kirke og altertavle paa Hedemarken. En beretning om dens tilblivelse af *Reinert Svendsen,* prest. Med tegninger af H. Sinding-Larsen (Kristiania. Aschehoug). Dette er et fortjenstfuldt og dygtigt arbeide, værd at efterlignes af de prester hvis kirker har en historie. For en menighed er det en stor vinding at faa sig stillet sin kirkes historie for øie, og for vor hele kirke har det sin betydning. Vi har saa lidet tradition. Lad os hegne vel om det lidet vi har.

Nævnes og anbefales skal endelig: **Grundtvig** *som salmedigter.* Af *Vilh. Sommerfelt* (Kristiania. Aktieforlaget). Det vigtigste indhold af denne hyggelige bog kjender sidste prestekursus' deltagere. De vil her kunne opfriske det de der hørte. — **Forhærdelse og fortabelse.** Tanker ved læsningen af Shakespeares «Macbeth» af *N. Hertzberg* (Kristiania. Steen). — **Missionslære,** et udkast af *S. E. Jørgensen,* tidligere forstander for missionsskolen. Den er skrevet efter opfordring af Gustav Jensen og varmt anbefalet af ham. (Kristiania. Grøndahl & søn).

Kristenlæren i kort fremstilling ved *Gustav Jensen* (Kristiania. Grøndahl & søn), Nærmest beregnet paa gymnasier og seminarier, men vil kanske med større interesse læses af prester og lærere. — **Kom og se!** Bibelske skisser af *Ragnvald Gjerløw* (Kristiania. Steen). En vakker liden bog. — **Synd mod den Helligaand,** som aldrig forlades. Af *L. Dahle* (Stavanger).

Det nittonde århundradets teologi och teologiens närvarande ställning. En öfverblick af *J. A. Eklund.* (Uppsala. Schultz).

Fremdeles oversættelser: **Hvorfor tror du ikke?** Ord til veiledning og opmuntring for alle som søger Herren. Af *Andrew Murray.* Oversat fra engelsk. (Kristiania. Lutherstiftelsen). **Ydmygelse** af pastor *Andrew Murray.* Oversat ved H. Grønsdahl (Bergen. Gjertsen). *Den blivende betydning af* **Den nytestamentlige kanon** *for kirken.* Af *O. Theodor Zahn.* Oversat af Georg Harbitz, sogneprest. (Kristiania. Steen).

Thv. Klaveness

Charles M. Sheldon: **John Kings Mandagstimer.** Aschehoug & co. 268 sider.

Ungdomslagene vil i Sheldons bøger finde udredning af mangfoldige tanker, som de ogsaa hos os for tiden arbeider med. Fremfor alt i denne bog.

En dygtig præst har samlet ungdommen hos sig til «mandagstimer», hvori de fremsætter sine spørgsmaal og han giver sine svar. Det gode er, at Sheldon er en mand som har set meget og ikke er skrumpet ind til den temmelig vanmægtige art af kristendom, der gjemmer sig i trange kroge for at have saa lidet som muligt at gjøre med verden. Tvertom hører vi hos ham ligesom lyden af et muntert, fortrøstningsfuldt livssignal, der byder os at gaa paa.

«Verden trænger mandige mænd og kvindelige kvinder, rene, uegennyttige og høihjertede. Fri for fordomme og lavt hykleri, begeistrede for alt som er ret, harmfulde over alt urigtigt. Der trænges mænd og kvinder som udvikles under kjendskabet til Gud, og som tror paa Guds ledelse i alt usynligt og alt jordisk, tror paa moderens bønner, paa alle hellige ønsker og al ædel higen, som kan være til velsignelse for verden».

Sheldon stiller sig fordomsfrit til «middeltingene», tror f. eks., at et teater som opfører gode sunde stykker kan være til stort gavn for samfundet. Om brugen af tobak dømmer han, efter norske begreber, forholdsvis strengt.

Leilighedsvis kommer han ogsaa ind paa politiken. Han ser den altfor store kraft som gaar tilspilde i politiken, og den ødelæggelse som partivæsenet fører med sig; han kunde derfor ønske, at alle gode mænd uden hensyn til det ene eller andet parti vilde slutte sig sammen.

Utvilsomt er han her inde paa en tanke, som ikke er en ørkesløs drøm, men som mere og mere vil vise sig at have praktisk betydning ligeoverfor den omsigædende korruption. Ad denne vei øiner man ogsaa udsigt til kirkens enhed under et verdensprogram.

Johannes Brochmann.
